

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISKE MEDDELELSER
OM
KØBENHAVN

UDGIVNE AF KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE

VED

DR. VILLADS CHRISTENSEN

SYVENDE BIND

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD
1919—20

Kbhvn. - Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkær)

INDHOLD.

AFHANDLINGER.

	Side
Kredslæge <i>K. Carøe</i> : En åbenbaring og dens følger	182
— Hospitalsnød i København i slutningen af det 18. aarhundrede	447
Dr. phil. <i>Villads Christensen</i> : Af Dronninggaards Forhistorie. Gaarden Tange i Søllerød Sogn	66
— Nogle Efterretninger om Vartov Hospital	110
— Blegdamsgrøften og Autoriteterne	151
— En københavnsk Spøgelsehistorie	197
— Københavns Repræsentation paa Stænderforsamlingen i Roskilde	241
— En bevæget Nat paa Nørrefælled	596
Bibliothekar <i>Julius Clausen</i> : Cand. theol. Hans Barhow og hans Kjøbenhavns Vejviser fra 1748	485
Bibliothekar <i>H. Ehrencron-Müller</i> : To Maleficanters Klagesuk . .	234
Fru <i>Anna Levin</i> , f. <i>Ferslew</i> : Nogle Bidrag til Hôtel Royals — tidligere Fortunens — Historie. Med 5 Billeder	309, 565
Slotsforvalter <i>H. C. Bering Liisberg</i> : Kongens Gæstegaarde og Stadens Værtshuse	81
Oberst <i>Emil Madsen</i> : Kongelige Bygninger i København i Christian IV.s Tid:	
I. Børnehuset	203
II. Silkevæverierne	217
III. Den gamle Mønt	220
IV. Farverierne	233
Underarkivar <i>E. Marquard</i> : Holmens Kirkegaards Kapel	60
Oberstlieutenant <i>H. U. Ramsing</i> : Serridslev By og dens Tilknytning til København. Med 1 Kort	161
II. <i>Trier</i> : Nærumgaard	1
— En københavnsk Religionsstifter	139
Professor <i>H. Weitemeyer</i> : Magistratssorger	42

OPTEGNELSER OG BREVE.

Daglige Begivenheder i København 1716—22. Indberetninger fra Politimester Ernst til Kongen. Ved Dr. phil. <i>Villads Christensen</i>	325, 405
Af Maskinarbejder Johan Holms Livserindringer. Meddelt af Fuldmægtig <i>C. M. Hansen</i>	384
Københavnervliv i 1820erne. Ved <i>H. Ostermann</i> , Præst i Grønland	546

SMAASTYKKER.

1. Typograf Carl Chr. Tengnagel Barnewits. Af <i>B. Tengnagel Jørgensen</i>	70
2. Et Træk af Frederik Thuresens Liv. Ved <i>V. Chr.</i>	74
3. »Drøm og Virkelighed«. »Fædrelandet« 1848. Af <i>H. T.</i> ...	77
4. Stemningen i København Maj 1848. Ved <i>H. T.</i>	79
5. Københavner Tobak. En Tilføjelse. Af Læge <i>J. W. S. Johnsson</i>	80
6. Efterslæt til »Christian IV.s Buste paa Rosenborg«. Af <i>Bering Liisberg</i>	322
7. Straavisk og Lejebret. Ved <i>Hugo Matthiessen</i>	400
8. Dværgen i »Den blaa Stud«. Ved <i>K. C.</i>	402
9. En Sovet til Maleren Kristian Zahrtmann. Af <i>Sigurd Trier</i>	484
10. Noget mere om »En Aabenbaring og dens Følger«. Ved <i>C. Behrend</i>	561
11. Tillæg til Hans Barhows Vejviser 1748. Ved <i>V. Chr.</i>	610
12. To Breve fra Slotsforvalter Joachim Conrad Oehlenschläger. Meddelte af Dr. phil. <i>L. Bobé</i>	616
13. Lidt om Barberernes Skilte. Af <i>Hugo Matthiessen</i>	619
14. Hvorledes Studentersamfundets Retshjælp blev til. Af <i>H. Trier</i>	624
15. Hans Blasen. Ved <i>V. Chr.</i>	625
Register	626

NÆRUMGAARD

AF

H. TRIER.

Nærumgaard i Søllerød Sogn tilhører nu Københavns Kommune; men det har den ikke altid gjort. Her er dens Historie indtil da.

1.

For at faa et lidet Sted paa Landet til Rekreation for sin Hustru, sine Børn og sig selv om Sommeren og for at bo under Frederiksdal og Dronninggaard Godser, for hvilke han var kongelig Forvalter, havde Kancelliraad og Amtsforvalter **F r e d e r i k L u d v i g L e m w i g h** tilhandlet sig en Plads i Nærum By. To Husmænd, Jørgen Mortensen og Hans Jensen, havde et faldefærdigt faa Fags Hus staaende paa Pladsen. Det betalte han dem 50 Rdl. for at flytte længere ned paa Gadegrunden. Af Gaardmand Peder Larsen fik han overladt en Smule øde Jord, som grænsede op til Pladsen og laa belejligt for ham til Stedets Indretning. 13. April 1756 fik han saa Approbation paa denne Ordning — Kongens Jordebog forbedredes jo ved den endog med 1 Rdl. aarlig, Afgiften af den ny Jord, Husmændene havde faaet. De behørige Fæstebreve udstedtes, og Lemwigh lod saa den paatænkte Gaard bygge og indrette og flyttede ind paa den.

Hovedbygningen bestod af 3 teglhængte Længer af Mur og Bindingsværk, desuden var der en Længe Udhuse med klinede Vægge og Halmtag, 2 indhegnede og delvis brolagte Gaarde og 3 indhegnede Haver: en Frugthave

og to Køkkenhaver, den ene ved Byens Gadekær. Bygningerne forsikrede han i den sjællandske Brandkasse for 3400 Rdl. Ved Stedet havde han en Avlsgaard i Fæste paa 5 Td. 1 Skp. Hartkorn.

Efter nogle Aars Forløb solgte han Stedet til fhv. Superkargo i det kongelig oktroyerede danske asiatiske Kompagnis Tjeneste *E l i e s a r D y s s e l* for 4700 Rdl. dansk Kurant — Skødet udstedtes 12. Deb. 1764. Kort efter døde Dyssel 42 Aar gammel. 16,000 Rdl. og sine Møbler viste det sig, at han havde testamenteret sin Husholderske (*Luxd. Dagb. 7/1 1765*). 11. Sept. n. A. gav Lemwigh hans Dødsbo Kvittering for Købesummens Indbetaling. Forinden var Ejendommen solgt til højædle og velbyrdige Hr. Agent *P e t e r B o r r e*, som den 21. August havde tiltraadt den; — 2500 Rdl. var alt, hvad han gav for den. Skødet underskrevs 13. Feb. 1766. Maaneden efter fik Borre for sin Livstid Fæstebrev paa Lystgaarden med det tilliggende Hartkorn. Han skulde ifølge det, ligesom de andre Fæstere der, forrette Hovarbejde til Dronninggaard, maatte lige saa lidt som de bruge Jordens Ager og Eng eller Tørveskær til Upligt, skulde gøde den godt og forbedre den, plante Pile- og Frugttræer og ved given Lejlighed opsætte Stengærder. Ifølge et Bevis, underskrevet 25. Juli 1776, skulde der paa denne Tid »af Nærum Gadekær, der bruges som Fiskedam, og den derved beliggende liden Have, som Hr. Hofagent Borre og efterkommende Ejere af hans Lystgaard til Brug og fri Raadighed er overladt, dog at Gadekæret for Byens Kreaturer ej maa aflukkes«, betales Bønderne i Byen 9 Rdl. 2 Mk. aarlig til Byens Bedste. »Og da Hr. Hofagent Borre nu er Ejer af 2 Gaarde, saa tilkommer ham aarligen paa sin Del 9 Rdl. 4 Mk. [af den samlede Afgift af Grunde, der tidligere har tilhørt Byen], som han lader opgaa imod de ovenmeldte 9 Rdl. 2 Mk.«, føjes der til; — Borre havde 31. Maj 1771, ved en Auktion paa Grund af Skatterestance, faaet Gregorius

Nielsens Bondegaard i Nærum tilslaaet for 165 Rdl. Dens Hartkorn beløb sig, som Reglen var, til 5 Td. 1 Skp. 1. April 1766 havde Borre, der synes at have været en virksom Natur, ligesom han var en indflydelsesrig og meget betroet Handelsmand, faaet Bevilling paa at flytte en Bondegaards Bygning, der stod ved hans Lyststed og beboedes af Bonden Anders Nielsen, andensteds hen og mageskifte sine Jorder med andre, der laa i Byens Marker. Indhegningen om Jorderne skulde bekostes af ham selv og maatte ikke komme Bønderne til Byrde eller Besværing.

Endelig havde Ejerne af Gaarden Nr. 3 i Holte, de to Selvejerbønder Lars og Jens Nielsen, 27. Novb. 1773, for en Købesum af 100 Rdl. Kurant samt en aarlig Jordskyld paa 11 Rdl. 2 Mk., givet ham Skøde paa et Stykke dels Moseeng, dels Skovjord og Grund — med en Strimmel Skov paa —, der laa tæt op til hans Ejendom paa den nordre Side af den forbiglydende Bæk. Det var mod Syd 332 Alen langt og mod Nord 303, mod Vest 150, begge Steder begrænset af Holte Bys Mark, mod Øst, hvor det stødte til Skoven paa Gehejmerraads Staffeldts Ejendom, 191 Alen. Bækken skulde den ny Ejer holde ren og ryddelig, og Vandet i den maatte ikke stoppes og skulde have frit Gennemløb.

Ordningen var nu saadan, at en Del af Jorderne laa ved Gaarden, de øvrige samlede for sig selv ude i Marken mellem Aen og Dyrehavens Rækværk og paa de to andre Sider indhegnede med Stengærde eller med Jordvolde, delvis beplantede med Ahorn. Da Borre afhændede Gaarden, var Jorderne inddelte i 8 Kobler eller Marker, hver paa 10—11 Td. Udsæd, Mellemgrøfterne for en stor Del beplantede med Ahorn eller Hessel. Haven havde allerede dengang Drivhuse — 9. Jan. 1767 gik der Ild i et af dem.

Ved Skøde af 21. Okt. 1773 havde Os elskelige Peter Borre, Vores Hof-Agent, af Kongen faaet sin Fæstegaard, Nr. 11 i Nærum, overladt til Eje, »paa lige Vilkaar som

saadan Ejendoms-Ret andre samme Amts Beboere ved Vores Resolution af 6. Maji 1766 er tilstaaet«. Vilkaarene er disse: Kongen beholder Jagten samt Over- og Underskoven; Gaardens Ejer skal aarlig udrede Grundskat, Landgilde, Hoveripenge og svare Konsumption og Folkeskat lige med Fæstebønder. Fremdeles skal han være forbunden til i Forhold til Gaardens Størrelse at gøre Tjeneste med Heste, Vogne og Folk saavel ved Vejenes som ved Kirkerne og Skolernes Istandsættelse og ved Klapjagter, til at oprense og vedligeholde Mølle- og andre Aaer og til at svare Delinkvent-, Ducør- og Mestermanspenge m. v. efter Loven og Forordningerne.

Ogsaa for Adgangen til de kirkelige Goder havde Borre sørget. 12. Okt. 1768 havde han selv tredje faaet Bevilling til at lade opføre et Pulpitur i Søllerød Kirke, »3 Stole med sit Galleri, hvortil er skænket de ansøgte Materialier«, »hvilke Stole mod, at af hver svares aarlig 4 Mk. til Kirken, skal følge dem og tilkommende Besiddere af deres behoede Gaarde og Steder«.

Der er udtalt den Formodning, at det er Borre, som har opført Nærumgaards nuværende Hovedbygning. I 1777, 4 Aar før han solgte sin Ejendom, havde det i alt Fald endnu ikke fundet Sted. 1. Novb. d. A. foretages en Vurdering af »Agent Borres Lystgaard i Nærum«, og ved den Lejlighed skildres Hovedgaarden som et én Etages Hus af Mur og Bindingsværk, 14 Fag langt og 6 Fag dybt, teglhængt, med 4 Tagvinduer og en Altan paa 2 Fag, og indrettet til 6 Værelser; en oval Stentrappe fører fra Gaarden ind til Værelserne gennem to dobbelte Døre. Da den nuværende Hovedbygning i 1907 indrettedes til anden Brug, mente Arkitekten at opdage, at visse af Rummene i Stueetagen, deriblandt Havestuen, var af ældre Oprindelse end Resten og havde udgjort et selvstændigt Hus, uden om hvilket den nye Bygning var bleven rejst, uden at den gamle var reven ned. Her staar altsaa maaske endnu et

Stykke af det Hus, Borre købte. I Vurderingsforretningen nævnes Gaarden ikke ved noget Navn. Det eneste, som kunde tyde paa, at en ny Bygning er opført af Borre, er, at han gav Gaarden Navn, opkaldte den Sofieshøj efter sin Hustru, Sofie Aagaard, som han havde ægtet i 1751, da hun var mellem 15 og 16 Aar gammel. Hun døde 5. Okt. 1778, og hvis den nye Bygning er opført mellem 1777 og 1781, kunde Opkaldelsen jo have fundet Sted til Minde om hende. Der er en anden Ting, som mulig kan bidrage til at klare, fra hvilken Tid Bygningen skriver sig. I et Brev til sin Hustru fra en Rejse i Tyskland 1804 fortæller J. S. Holten, Prins Ferdinands Lærer (se Personalhist. Tidsskr. V, I, 2 S. 83): »Mit Værelse [paa Slottet Ludwigs-lust i Mecklenburg] er stort og smukt og, da det er i en af Pavillonerne, med Vinduerne til to Sider, til Haven og Pladsen foran Slottet. Her er Maleri paa Kalk! hele Værelset er malet som et Weinlaube, det er som et Espalier Lysthus, omgivet med Vinranker, i Aabninger ser man de skønneste og muntreste Rhin-Egne, det hele Værelse har ved Indtrædelsen noget ret paafaldende«. Ganske tilsvarende Kalkmalerier, 8 i alt, fandtes indtil 1907 paa Væg-felterne i Nærumgaards Havestue.

2.

20. April 1781 gav Borre Justitsraad Højesterets- og Kammeradvokat Christian Colbjørnsen Skøde paa Ejendommen. Han havde købt den af ham for 45,000 Rdl. Træerne i den lille Skov tilhører ifølge Skødet endnu Kongen: men 19. Juni 1783 resolverer denne: »I Betragtning af Vores Justits-Raad og Kammer-Advokat Colbjørnsens Fortjenester og mange Embeds Forretninger ville Vi allernaadigst skænke ham til Ejendom indbemeldte liden Skov-Strimmel, som ligger paa hans Grund ved Nærum By paa Københavns Amt. bestaaende af 438 Ege, 435 smaa Bøge, 6 Eske og 4 Læs Elle, uden nogen Betaling.« En ny Begunstigelse blev Colbjørnsen til Del, da han 31. Aug.

1793 fik Tilladelse til at lade skyde det Vildt, der maatte gøre Skade paa hans Have og Jorder.

Men Colbjørnsen tænkte i Tidens Løb paa at udvide sig.

Der laa i Nærum en Gaard, Nr. 8, hvis Indehaver, Fæstebonden *Anders Nielsen*, 21. Juli 1766 havde faaet den til Ejendom uden Betaling for Afstaaelsen, kun at han og hans Efterkommere af Mandkønnet i Henhold til Forordningerne om Landmilitzen, for saa vidt de var Bønder, skulde forblive paa Godset, Gaarden laa under, og ikke uden allernaadigst Tilladelse og Pas maatte forlade det. Gaarden var i Matriklen af 1686 som andre Bondegaarde sat til 5 Td. 1 Skp. Hartkorn Ager og Eng og desuden til 1 Td. 4 Skp. Skov. 1779 gik den over til *Anders Nielsens Søn Niels Andersen*. Sælgeren forbeholdt kun sig og sin Hustru paa Livstid: aarlig 4 Skp. Rug og 4 Skp. Byg 'saat i Gaardens Jorder, et fedt Svin til Værdi 2 Rdl. 4 Mark og 2 Læs Hø à 32 L \ddot{a} ; en Gang for alle 2 brune Heste, en rød Ko og 4 Faar samt aarlig Græsning til dem, en Seng med Klæder, fornødne Ildkar, en halvbeslagen Vogn og et 6 Fags Hus opført paa Gaardens Grund til fri Beboelse for de gamle. Naar deres 4 Døtre blev gifte og kom i Mands Værge, skulde Køberen betale de 3 ældste hver 40 Rdl., den 4. 20 Rdl. 7. Aug. 1792 fik unge *Niels Andersen* Tilladelse til at lade Gaardens Jorder dele i 5—6 Lodder. En vilde han selv beholde, Resten vilde han afhænde stykkevis. Der forlangtes blot, at mulige Købere skulde bygge hver paa sin Lod. Gaarden var imidlertid bleven behæftet: Colbjørnsen havde siden 22. Juni 1784 haft 400 Rdl. staaende i den paa første Prioritet, siden 24. Juni 1789 332 Rdl. paa anden Prioritet og første Prioritet i Afrøden, Sognefoged *Jokum Jensen* siden 11. Deb. 1791 120 Rdl. paa anden Prioritet. En Maaned efter at Udstykningstilladelsen var givet, 27. Sept. 1792, blev Gaarden ved Auktion solgt under ét til Colbjørnsen for 1319 Rdl.

Grunden til den stærke Tilbagegang, der tvang *Niels*

Andersen til at sælge sin Gaard, gør han selv Rede for under de Forhør, der i Nvb. 1795 afholdtes for Politiretten angaaende Kroholdet i Nærum. Han kan, forklarer han, med frelst Samvittighed edelig bekræfte, at han ikke, som det er blevet sagt, har tilsat sin Formue med Spil og Drik i Kroen og af den Grund er gaaet fra sin Gaard, men Aarsagen til hans Vilkaars Forringelse anser han for at være følgende: at han har udbetalt sine Søskende i Penge 140 Rdl., til hver af 3 Søstre udleveret en komplet Seng uden Sengested og maattet forskaffe sig Heste, Køer og flere Fornødenheder, endvidere at han har haft stort Uheld med sine Kreaturer — 3 Heste, en stor blakket Ko og en Stud er døde for ham. Endelig har han maattet underholde sin Moder. Moderen udsiger under Forhøret, at hun kun én Gang har truffet ham paa Kroen for omtrent 3—4 Aar siden, men hverken ved Spil eller Drik, og det er hende bekendt, at Sønnen aldrig har været for at spille Kort eller andet Spil uden undertiden i sit eget Hus, og endda véd hun ikke, at der er spillet om Penge. Niels Andersens Hustru Cicilia Elgeroed forklarer, at hun vel har hørt, hun erindrer ikke af hvem, at hendes Mand ofte skal have været paa Kroen, men hvad han der har foretaget sig, er hende ubekendt; selv har hun aldrig set ham der. Han har aldrig brudt sig om Spil, kun undertiden for Tidsfordriv spillet Styrvolt. Som Aarsag til, at de har været nødt til at sælge Gaarden, nævner hun det samme som Manden og føjer yderligere til, at de fik en Del Børn. Der fremlægges senere i Retten en Attest fra Præsten i Søllerød, hvori han udsiger, at Niels Andersens Hustru for et Par Aar siden havde klaget bitterlig til ham over sin Mands Svir og Drukenskab. Det er uordentlig Levemaade, der har bragt Niels Andersen til at sælge sin Gaard, erklærer han. »Alt dette er Sandhed, jeg under Embeds Ed bevidner«. Defensor i Sagen, Prokurator Beyer, mener, at Attesten ikke fortjener mindste Troværdighed, fordi den er udstedt af en Præst. »Naar Hr. Nyholm af Kirkebogen meddeler Attest om,

hvem der er bleven døbt, gift eller begravet, da tilstaar jeg ham *fidem publicam*, men naar han vil udgive for evangeliske Sandheder det, som angaar andre private Affærer, eller hvad gamle Kvinder muligen kan have bundet ham paa Ærmet, da tilkommer ham ikke mindste fortrinlig Troværdighed, men større Mistro«. Det faar da staa hen, hvad der var den egentlige Aarsag til, at Colbjørnsen kunde forøge sin Ejendom med Niels Andersens Gaard.

Ifølge Auktionskonditionerne skulde Køberen af Gaarden og Lodden Nr. 1 give Anders Nielsens Enke, Ane Kristoffers Datter, frit Hus og Haveplads ved Gaarden paa Livstid samt 10 Rdl. aarlig, hver af de andre Lodder give hende 6 Rdl. aarlig. Kunde frit Hus ikke ydes hende paa Stedet, skulde der bygges hende et forsvarligt Hus af 5 Fags Størrelse: 2 til Stue, 1 til Køkken og 2 til Stald og Tørrehus.

Paa sin nye Grund anlagde Colbjørnsen et Teglværk og fik ved Skrivelse fra Rentekamret af 13. Sept. 1796 Tilladelse til at opføre en Port paa Jægersborg Dyrehaves Rækværk lige over for Teglværket. Om dette siger Colbjørnsen i en Ansøgning af 5. Marts 1798 til Rentekamret: »Paa min Ejendom i Nærum har jeg gjort adskillige bekostelige Anlæg, med Hensyn til at fremme National Vindskibeligheden. Iblandt andre har jeg ogsaa anlagt et Teglværk, indrettet efter ganske andre Principper end de, der bruges her i Landet. Dette er saa betydeligt, at jeg i afvigte Aar har derfra leveret Sten her i København for mere end 5000 Rdlr. og Bygmestrene erkende, at de ere af det bedste Slags, baade i Henseende til Materien og Brændingen. Dersom den hyppige Regn (som i forrige Aars Sommer ødelagde næsten den halve Del af de fabrikerte raa Sten) ikke havde været mig til Hinder, kunde jeg i det mindste frembragt en saadan Produkt for 12000 Rdl. Jeg har, for at beholde stadige Arbejdere, til dette og mere, som jeg søgte at fremvirke, med Hensyn til Agerdyrknings- og Plantevæsenet,

opført 18 Huse, og dertil lagt Haver, med Frugttræer etc., til Beboelse og Brug for Husmændene; men dette Antal af Arbejdere er endnu ikke tilstrækkeligt i Sommer- og Høst-Maaneder, da jeg behøver 60 à 70 Mennesker dagligen.« Da han Aaret efter spørger sin Forvalter Gartner Jantzen: »Hvormange Arbejdsfolk havde jeg i afvigte Sommer paa Nærum til Værket, Agerdyrkingen og de øvrige Indretninger, som jeg der har gjort?« svarer Forvalteren: »70 til 80 Mennesker.« Endnu i 1834 taler en Forfatter om Teglbærnderiet, »der skal have været et af de største og bedste i Danmark og som brugte Tørv ved Brændingen. Nu findes det her ikke længer« (P. Stern S. 397).

11. April 1798 fik Colbjørnsen efter Ansøgning Bevilling paa at anlægge et Marketenteri for Teglværksarbejderne. Bagved denne Bevilling laa en lang og sørgelig Historie. Byens Kro havde ligget skraas over for Nærumgaard ved Landevejen. Højesteretsassessor Graah, som var Colbjørnsens Nabo, meddeler 11. Maj 1799 i en Skrivelse til Kammeradvokat Schönheyder, at han og hans Husfolk i al den Tid, Kroen holdtes lige over for hans Gaard og Have, det nuværende »Hartmannshus«, »vare Vidner til alle et lovstridigt Kroholds Uordener, med Støjen, Skrigen og Larmen alle Helligdags Aftener til langt ud paa Morgenen; at sædvanlig saas baade Gaard- og Husmænd, om Mandag Formiddag, beskænkede paa Gaden; at man hørte Tale baade om Slagsmaal og Kortspil« osv. Søllerødpræsten fortæller, at Kvinder fra Nærum By har ført mundtlige Klager til ham over deres Mænds og Børns Ophold i Kroen, hvor de hele Dage og Nætter henbragte Tiden ved Svir og Spil, forsømte de huslige Forretninger og forødte, hvad de skulde bruge til deres Familiers Underhold. Colbjørnsen beretter, at Byens Kvinder en Mandag Eftermiddag var komne til hans Hus, mens Præsten spiste hos ham, havde kaldt dem begge ud og med grædende Taarer beklaget sig over, at deres Mænd og Sønner havde siddet paa

Kroen siden Lørdag Aften. De bad, indstændig og vemodig, de to Herrer om at hjælpe dem med at raade Bod paa de Uordener, Kroen forvoldte, og afværge den deraf følgende Ødelæggelse for dem og deres Børn. Bevægede af disse Bønner gik de begge over i Kroen, hvor de »fandt Mennesker ved Drukkenskab fornødrede under Dyret.« Colbjørnsen formanede dem til at gaa hjem og afmalede for dem deres Levnedes ulykkelige Følger. Præsten gjorde det samme. Baade før og efter denne Begivenhed beklagede han sig over for Colbjørnsen over den Immoralitet, Misbruget af Kroen ndbredte i hans Menighed, og bad ham tage sig af Sagen. Men Colbjørnsen vilde ikke blande sig deri, da Opsynet med Politivæsnet hørte under Amtmanden, og især »da jeg selv ikkun er Bonde paa Nærum og ej Embedsinand der paa Stedet«, sagde han. I 1795 havde Kristoffer Nyholm, Præsten, skrevet til Kancelliet, at alle hans kærlige Formaninger og alvorlige Forestillinger og Advarsler intet havde frugtet. Til Amtets Øvrighed vilde han selv nødig gaa; gjorde han det, vilde det hedde sig, at det var paa Præstens Andragende, Lovenes Overtrædere blev straffede eller tiltalte; selv vilde han derved paadrage sig Had, Nytten af hans Embedsvirksomhed blive mindre og Bonden fremture i sin Levemaade. Han beder derfor Kancelliet om, uden at indblande ham i Sagen, at lade Forholdene undersøge. Det ender med Sagsanlæg mod Kromanden og Dom over ham. Paa Rentekamrets Foranledning indankes den for Højesteret, som 18. Novbr. 1797 fradømmer Kromand Jokum Jensen hans Bevilling.

Da der nu ikke længer er noget Sted i Nærum, hvor Arbejdere og fremmede kan faa Mad og Drikke, er det Colbjørnsen indsender et Andragende til Rentekamret om Bevilling af et saadant Privilegium til Værket:

»1) At jeg maatte der sætte en Marketenter, der skulde have Ret til at falholde de fornødne Spise- og Drikke-Varer for Værkets Arbejdere og Haandværkere, samt at for-

syne dem, der ej selv holde Husholdninger, saavel som de fremmede, der komme til Nærum By, med tillavet Mad og Drikke.

2) Hvorimod det skulde være Marketenteren aldeles forbudt, under den for ulovligt Krohold fastsatte Straf, at skænke for Bønderne eller andre Byens Indvaanere, eller at taale Drikke-Selskaber hos sig; og at Værkets Ejer skal, under Privilegii Fortabelse, være pligtig til, dersom Forbrydelsen igentages, straks at udsætte Marketenteren fra Huset og Næringen.

3) Endeligen, at det skal paaligge Ejeren at have nøje Opsyn med, at Privilegiet ikke misbruges eller dets Bud overtrædes; og dersom det befindes, at han i denne Henseende skulde kolludere (d. e. være i Forstaaelse) med Marketenteren, da skal Privilegiet være forbrudt.«

Colbjørnsen fik da Bevillingen, antog Skipper Møller som Marketenter og gjorde ham klart, at hans eneste Øjemed med Marketenteriet var, at »Arbejderne og Beboerne kunde have Nytte deraf og spares for at gaa til Byen én Gang eller flere Gange om Ugen for at købe det fornødne til deres Livs Ophold, hvorved de forspildte deres Dagløn.« Han tillod Marketenteren uden Betaling at transportere sine indkøbte Varer ud med hans Fartøjer og paalagde ham at sælge dem saa billigt som muligt og aldrig tage højere Betaling end den, de kunde faas for i København. Nogen som helst Forpagtningsafgift eller anden Fordel betingede Colbjørnsen sig ikke. Men »det tog sig ilde ud, at Kroholdsprivilegiet paa en Maade var blevet flyttet til Teglværkets Marketenteri« (E. Holm).

Det er dette Marketenteris Oprettelse et halvt Aars Tid efter, at Retten til Krohold var bleven fradømt Kromanden i Nærum, der bringer P. A. Heiberg til i sit satiriske Skrift »Sproggranskning« at minde om det gamle Testamentes Naboth, der »havde et Privilegium paa at holde Kro i Samaria. Achab fik Lyst til dette Privilegium, og den skam-

melige Maade, hvorpaa han som mægtig Mand erhvervede det, kan læses i 1ste Kongernes Bog Kap. 21. Af denne Historie«, føjer Heiberg til, »er der efter Sigende skrevet en Tragedie, der skal være spillet paa et Teater nær ved København.« Og det morsomste, skriver han 29. Juli 1799 ikke uden Skadefryd til sin Broder, »er, at der, i Følge Angivelse og et optaget Politiforhør, er nu anlagt Sag imod Christian Colbjørnsen for ulovligt Krohold i Nærum.« Dette har dog vist kun været et af de mange Rygter, der i de Tider løb om i Byen.

I et lille Skrift: »Noget til Oplysning for Publikum angaaende Translateur Heibergs Fortælling om den Nederighed og Underfundighed, som af C. C. skal være prøvet imod J. J.«, imødegaaer Kammeradvokat Schönheyder Angrebene paa Colbjørnsen. Denne havde selv tænkt paa at tage til Orde imod dem og havde begyndt at skrive; men, siger Schönheyder, »jeg forefandt Konferensraaden i en Forfatning, som gjorde mig det til Pligt at fraraade ham dette Arbejdes videre Fortsættelse. Han var af kendelig Nervesvækkelse syg, og jeg saa, at det alt for meget angreb hans Sind og Helbred at skrive mod denne Kalomni. Jeg kendte Sagen ligesaa godt, og i adskillige Dele bedre end han, og jeg tilbød mig derfor, at jeg, som tredie og upartisk Mand, vilde i eget Navn skrive det fornødne til Sandhedens Oplysning.« —

Colbjørnsens Udvidelsesplaner skred videre.

I 1801 erhvervede han sig sin afdøde Nabos, Gehejmeraad Staffeldts Ejendom for 2500 Rdl. Stedet her havde allerede en længere Fortid. En københavnsk Borger og Handelsmand Christian Brandt havde, som det i 1733 hedder, »udi fordum Tid« bygget en Bygning og anlagt en Lysthave paa en af Prinsesse Sophie Hedevigs Bøndergaarde i Nærum By, — formodentlig den samme Chr. Brandt, efter hvis Død en kongelig Skrivelse af 8. Juni 1708 omtaler de »nye Bygninger, som afgangne Chri-

stian Brandt, forrige Handelsmand i vores etc. København haver ladet bekoste og opsætte i Kristianshavn«. Fra Brandt gik Ejendommen over til Bispinde Bagger, en Datter af Ærkebiskop Hans Svane og Enke efter Hans Bagger, der 1675 29 Aar gammel var bleven Sjællands Biskop. Hun solgte den (1733: »for mange Aar siden«) til Rentemester Henrik Müllers Søn Justitsraad Christian Müller, som i sit andet Ægteskab var gift med Justitarius Thomas Bartholins Datter Margrete. Da han døde i 1720, efterlod han den til sin Datter Else Müller og hendes Mand Schoutbynacht Peder Hiort. De svarede i Fæste af Bondegaarden kongelige Skatier, Landgilde og Hovtjeneste til Prinsessen ligesom Byens andre Bønder.

Efter Mandens Død afstod Enken 21. April 1733 Jorden til en Bonde ved Navn Peder Nielsen, forsynede den med fornøden Bygning og tilstrækkelig Besætning og overlod ham en Del af Haven. Han fik Fæstebrev af Prinsessens Forvalter Lars Nielsen og svarede herefter Afgiften af den. Selv beholdt Else Müller den øvrige Bygning paa Gaarden tillige med Lysthaven. Hus og Have var efter den gældende Ordning hendes Ejendom, som hun havde Ret til at sælge og afstaa (jvf. Frdn. 28. Jan. 1682 Art. 6), men Grunden, de laa paa, var Prinsessens.

14. Decb. 1733 androg hun hos denne om Tilladelse til at sælge Bygning og Have og fik Tilladelsen 23. Jan. 1734. Det er en ringe Bygning, hedder det i Aktstykkerne, som tilmed er forfalden, og en liden Have; Huset kan ikke være Prinsessen til nogen som helst Nytte. Allerede forinden havde Else Müller sal. Hiorts den 31. Decb. 1733 for 500 Rdlr. Kurant tilskødet Assessor Lauritz Rasmussen det. Det er det første Skøde, der her er bevarret. De tidligere var brændte ved Københavns Brand 1728 tillige med Hiorts andre Breve og alt hans Bohave. 16. April 1734 faar Rasmussen Fæstebrev. Inden et Aar er

gaaet, er han død, og hans Enke *K a r e n M u n c h* tilskøder 10. Marts 1735 Gehejmekspeditionsskretær, Etats-, Justits- og Kancelliraad samt *Maitre des requestes* i det danske Kancelli *P e t e r N e v e* Stedet for en Købesum af 650 Rdl. Kurant. Samme Aar udnævnes Neve til Stiftamtmand over Laaland og Falster og overdrager 15. Juli Højesteretsadvokat *A n d r e a s L o w s o n* Bygningen med Have for en Købesum af 1150 Rdl. Paa Lowsons Vegne køber Forvalter Lars Nielsen for 70 Rdl. 3. Okt. 1749 afgangne Jacob Nielsens Hus i Nærum, hvor »et lidet Krohold« havde været tilladt; Vaaningshuset var paa 7 Fag, Udhuset paa 9 Fag. 10. April 1754 faar Lawson endvidere af Holtegaards Ejer Postmester Johan Jürgen Lassen Skøde paa »al den Ejendom af Skov, Krat og Engbund paa Holtegaard«, Brede Eng kaldt, som Holtegaard hidtil havde ejet bag Lowsons Lysthave, »hvad enten Linjen falder skraat eller lige for.« »Brede Eng ligger til Fællede med Holte Bønders Jorder«.

4 Aar efter døde Lawson. Forinden havde han indgaaet et Mageskifte med sin Nabo Etatsraad Bolle Luxdorph, som et Dokument af 30. Juni 1758 bekræftede. Denne har til Lawson afstaaet en til Naboens Gaard grænsende Husmandsplads samt et Stykke af sin Havejord, indhegnet med Plankeværk og indrettet til Melonhave. Til Gengæld havde Lawson overladt ham en Gaardsplads, 16 Favne i Udstrækning mod Øst og Vest, 20 mod Syd og Nord, som stødte op til Luxdorfs Toft, og som han havde faaet af Lemwigh mod at overlade denne Kroholdspladsen i Nærum. Endnu medens Lawson levede, havde Luxdorph taget Pladsen i Besiddelse.

Andreas Lawson synes at have været en stor Blomsterelsker. Hans Gartner Johan Henrik Bentz afgiver til hans Bo en lang, paa Tysk affattet Liste over, hvad der findes i Haven; der er 208 forskellige Slags Blomsterplanter, alle omhyggelig betegnede ved Navn, en Guldgrube

for den, der vil sætte sig ind i Tidens Yndlingsblomster. Tom har Haven ikke været: der nævnes paa Listen fremdeles 22 Statuer af Træ foruden 2 af Sten og 2 med Sandstenspostamenter, 4 Engle, 8 Løver og 2 Pyramider, ikke at tale om 10 Metalkanoner paa Lavetter og 4 mindre, 4 Kanapeer med malede Perspektivrygstød og 10 uden Rygstød. Det ser ud til, at der netop, da Lowson døde, har været Gartnerskifte paa Gaarden. Medens han i sit Testamente betænker andre af sine Husfolk med varige Pengegaver, hedder det sammesteds: »Gartneren paa Nærum og Husholdersken paa Nærum begynder nu først at tjene, og derfor skal de alene nyde hver en Generosité, en Gang for alle, nemlig hver især 20 Rdl.« Testamentet er skrevet paa selve hans Dødsdag, 19. Juni 1758, efter at man »fra i Gaar Aftes, har begyndt at declarere, med den allerstørste Assurance,« at han inden faa Dage vil afgaa ved Døden. Og Testamentet skal staa ved Magt, »ihvor confus og ilde det er skrevet, som min rette sande uforanderlige Vilje«. Han bestemmer, at hvad han ejer, altsaa ogsaa Landstedet i Nærum, skal gøres i Penge.

Hans Broder, Amtsforvalter J a c o b L o w s o n i Frederiksborg, købte Ejendommen ved en Auktion, der afholdtes 19. Juni 1759, og lod den derpaa istandsætte. Den beskrives Aaret efter, da han igen sælger den, som bestaaende af Bygninger, Haver og Skov, Gaardsrum og tilliggende Grund, lukket med Plankeværk og indhegnet. Der er Domestikkamre, Gartnerkammer og Staldkammer, 7 Kakkelovne, hvoraf de to med Porcellæns Opsats. Før og Havrekiste i Stalden, 8 Brandspande, Kobbersprøjte og Brandstige. I Haverne Frugttræer og andre Træer, Blomster, Lysthuse, Mistbænke og endnu stadig Billeder, Vascer og Sirater af Sten, Træ og Brædder, Metalkanoner o. m. Skoven er indhegnet med Plankeværk og ligger ved Haven.

Gaardens nye Ejer, med hvem Lowson 11. Juni 1760

underskriver den *amiablement* indgaaede Købekontrakt, er kgl. Majestæts bestalter Kammerherre og Staldmester Wilhelm Ditlef Werner von Staffeldt, en Farbroder til Digteren Schack Staffeldt. Købesummen er 3500 Rdl., af hvilke 3000 skulde blive staaende i Gaarden paa første Prioritet. Men Staffeldt gjorde med rede Penge Lowson fornøjelig Betaling, og 11. Juni 1766 fik han Skøde. Der høres saa ikke mere om Stedet, før hans 39-aarige Søn Kammerjunker Otto Staffeldt, da Faderen 77 Aar gammel var død, med Bemyndigelse fra sine Medarvinger: Enkefru Anna Sophie Staffeldt f. Komtesse Schack, Frederica Juliane Staffeldt, Charlotte Mathilde Knuth f. Staffeldt og Friderich Adolph Staffeldt, 31. Dec. 1801 sælger Lystgaarden med tilliggende Eng og Skov til Colbjørnsen. —

Saa gaar denne videre.

Paa Gaarden Nr. 2 i Nærum havde Fæsteren Niels Andersen faaet Ejendomsskøde 21. Juli 1766. 16. Marts 1784 bestemte han og hans Hustru Ane Peders Datter »med velberaad Hu og Overlæg«, at Gaarden, naar en af dem døde, skulde tiltrædes af deres eneste Søn, Peder Nielsen. Den længstlevende af Forældrene skulde dog til sin Død frit kunne bebo det i den vestre Ende af Stuelængen indrettede Værelse og til Underhold have 3 Td. Rug, 2 Td. Byg, 1 Td. Malt, 6 Lû Flæsk, = 6 Rdl. 4 Mark i Penge, samt 20 Læs Tørv aarlig og desuden kunne udtage af Indboet, hvad der behøvedes til fornøden Brug. Det gik imidlertid Peder Nielsen, som det var gaaet unge Niels Andersen. Ved Vidneførslen i Jokum Jensens Sag er det 5. Spørgsmaal: »Om det ikke er bekendt, at 2de Mænd, nemlig den unge Niels Andersen og Peder Nielsen, have ved Spil og Drik i Kroen tilsat al deres Formue og have desformedelst maattet gaa fra deres Gaarde?« P. N. var, da Forhørene fandt Sted, Tjenestekarl hos Skovfoged Jens

Pedersen, og dennes Hustru Bodil Kristoffersdatter forklarer, at han har tilstaaet for hende, at han i Sommeren 1794 har siddet paa Kroen en Nat og en Dag. Selv nægter han at have sagt noget saadant til hende eller at have siddet Nat og Dag paa Kroen. Og han har hverken spillet i Kroen eller ved Spil og Drik der tilsat sin Formue, siger han. Aarsagen til, at han har solgt sin Gaard, var, at der, da han tiltraadte den, hæftede en Gæld af 1000 Rdlr. paa den, at den var meget brøstfældig, at han kun havde 2 maadelige Køer og maatte tilkøbe sig 2 Heste, hvorved hans Tilstand blev saa ringe, at han ikke kunde dyrke Jorden. Søllerødpræsten vidner derimod i sin til Retten fremsendte Attest, at »afdøde Niels Andersen med hans endnu levende Hustru klagede bitterlig over deres Søn som den, der ruinerede dem ved sin Svir og Liderlighed.« Og i en Skrivelse af 11. Dec. 1795 siger Amtmanden, Gehejmeraad Scheel Plessen: »Først i forrige Aar blev paaklaget for mig af Niels Andersens Enke Ane Pedersdatter af Nærum, at hendes Søn P. N. skulde i Fuldskab og Kortenspil i Nærum Kro have solgt fra Gaarden nogle Kreaturer til Christian Slagter sammesteds, hvorom Parterne bleve indkaldte for mig og forligte med hinanden.« Sikkert er det, at Peder Nielsen 8. Febr. 1794 havde solgt sin Gaard til J o k u m J e n s e n for 1000 Rdlr. Køberen forpligtede sig desuden til, naar Peder Nielsens Moder døde, at besørge hende en sømmelig Jordefærd og fik til Gengæld overladt 3 Kakkelovne og en indmuret Købberkedel. Saa længe hun levede, skulde hun hver Mikkelsdag have 1 Td. Rug, 5 Skp. Byg, 3½ Skp. Malt og 6 gode og forsvarlige Læs Tørv; hver Fastelavn en Td. Rug og 5 Skp. Byg; hver Paaske 3½ Skp. Malt; hver Jul et fedt Svin paa 4 Læ's Vægt; desuden et Stykke af Haven til Kaal og lidt Krydderurter, samt yderligere 6 Læs Tørv. Efter Jokum Jensens Død giftede hans Enke Anne Marie Larsdatter sig med M o r t e n A n d e r s e n, som 13. Dec. 1804 gav Colbjørn-

sen Skøde paa Gaarden ny Nr. 2 i Nærum, med 5 Td. 1 Skp. Hartkorn, for en Købesum af 3500 Rdlr. —

Særlig Lejlighed til at opholde sig paa sin Gaard havde Colbjørnsen faaet, da han 9. Juni 1785, kolerisk som han var, efter et hidsigt Sammenstød med Højesterets Justitiarius Grev v. Osten og en unaadig kgl. Resolution i den Anledning, under Paaskud af Sygelighed havde fratraadt sit Embede som Kammeradvokat. Han skrev til Rentekamret, at hans økonomiske Omstændigheder gjorde det nødvendigt for ham herefter at tage sit Ophold uden for Staden, og trak sig tilbage til Nærum. Her kom han efterhaanden til at staa paa Visitfod med sine Naboer, f. Eks. ligesom Staffeldt med Apoteker Beckers Familie i den Ejendom, der senere blev Graahs (A. C. Beckers Dagb.). Ogsaa hans Ven og Velynder Christian Ditlev Reventlow, Rentekamrets Chef, besøgte ham ofte og samtalede med ham om offentlige Sager. Saa snart som muligt ønskede han at se Colbjørnsens fremragende Dygtighed paa ny komme til sin Ret og gøre Gavn. Og Lejligheden kom snart. Maaske har endda det, at han i Sommeren 1786 var uden Stilling, gjort sit til, at han fik Plads, tilmed den betydningsfulde Plads som Sekretær, i den Landbokommission, der nedsattes og, særlig ogsaa ved hans ivrige Medvirkning, førte til Stavnsbaandets Løsning.

3.

Da Colbjørnsen havde ejet sin Gaard i 25 Aar, solgte han den. Allerede tidligere havde han bortsolgt Matrikelnumrene 6 og 11 — Wesselsminde, som han havde kaldt dem —, og 9. Juli 1803 havde Rentekamret godkendt Hartkornsberegningerne over de Jorder, han ved den Lejlighed dels havde afhændet, dels forbeholdt Gaarden Nr. 8. Opførelsen ser saaledes ud:

»Gaarden Wesselsminde, som er solgt til Legations Raad Qvistgaard, har det Hartkorn	10 Td. 2 Skp. » Fk. » Alb.
Deraf forbeholder Sælgeren sig Sofieshøjs	
Have, som er ansat for	1 — » — 3 — 1 —
Forbliver altsaa ved Gaarden	9 Td. 1 Skp. » Fk. 2 Alb.
Gaarden Nr. 8, som Konferens Raaden selv	
beholder, har det Hartkorn	5 — 1 — » — » —
Deraf afhændes til Legations Raad Qvistgaard »	— 1 — 2 — 2 ¹ / ₂ —
Forbliver ved Gaarden	4 Td. 7 Skp. 1 Fk. ¹ / ₂ Alb.«

11. Juni 1806 underskrev saa Colbjørnsen som Sælger og Major Grev A d a m T r a m p e som Køber en Købekontrakt, der omfattede Colbjørnsens tilbageblevne Ejendomme i Nærum: Lystgaarden Sofieshøj med Haver, Bygninger, Besætning, Redskaber, Fiskedamme og Skov; Staffeldts tidligere Ejendom med Skov, som nu var lagt til Sofieshøjs Have, og alle de af Colbjørnsen paa Ejendommen opførte Bygninger; Gaarden Nr. 8 med Teglværk, Markenteneri og Lejehuse; og Gaarden Nr. 2 med Gaardsplads og Bygninger i Byen saavel som de paa Marken opførte Huse. Købesummen er 57500 Rdlr. dansk Kurant. Ejendommene var, allerede før Købekontrakten underskrevs, overleverede til Grev Trampe med den i Markerne og Haverne nedlagte Sæd.

20. Aug. 1806 tinglæstes en Kontrakt mellem Trampe og Kammeradvokat Schönheyder, Colbjørnsens gode Ven, ved hvilken denne for 60 Rdlr. om Aaret paa Livstid lejer et af Trampes Huse i Nærum med Have. Han havde allerede tidligere boet der. Da der ikke var Vand ved Stedet og Brøndvandet paa Byens Gade var brak, fik Lejeren Ret til at lade det fornødne Vand til sin Husholdning hente fra Kilden i Trampes Have, paa bestemte Tider For- og Eftermiddag.

20. Okt. 1802 havde Gaardmand A n d e r s M o r t e n s e n s Enke M a r e n N i e l s D a t t e r i Nærum med paaholden Pen givet sin Datter Lisbeths Mand A n d e r s L a r s e n Skøde paa hendes Gaard, Nr. 4 i Byen. Men Sviger-

sønnen flyttede fra Nærum til Øverrød og solgte 13. Dec. 1806 sin Gaard for 2500 Rdlr. til Grev Trampe, som allerede i Foraaret havde taget den i Besiddelse.

Pludselig var det hele forbi. 23. Juni 1807 om Morgen Kl. 8¼ indfandt Birkedommeren sig paa Embeds Vegne vidnefast i Trampes Gaard. Aftenen i Forvejen Kl. 9¼ havde han modtaget en Skrivelse fra Trampes Søn Artilleriløjtnant J. P. Trampe, der meddelte, at Faderen var død samme Dags Formiddag Kl. 7. Hans Arvinger var: Moderen Grevinde Gertrud Trampe, født Poulsen, som opholdt sig i Odense, hvor hun døde 1815, 68 Aar gammel, Døtrene Clara Charlotte g. m. Kaptajn Erik Scheel, for Tiden i Jylland, ellers bosat i København, og Amalie Hedevig, g. m. Kammerjunker Sophus Scheel, Forpagter paa Fyn, og Sønnerne Stiftamtmand Friderich Christopher Trampe paa Island og Artilleriløjtnanten, Jens Poulsen Trampe.

Stiftamtmanden var 1797 18 Aar gammel mod sine Forældres Ønske bleven gift med Baron Boltens fraskilte 32-aarige Kone ¹⁾, havde opkaldt en Søn, han Aaret efter fik med hende, baade efter sin Fader og sin Moder, var bleven skilt fra hende og indgik i 1808 Ægteskab med Colbjørnsens 16-aarige Broderdatter Anna Dorothea, som døde 5 Maaneder efter Brylluppet.

Foreløbig tog Birkedommeren Boet under Forsegling og Registrering. Skødet paa Ejendommen, som endnu ikke var underskrevet, blev 11. Dec. 1807 udstedt til Trampes Børn og Arvinger. Ved Skiftesamling i Boet 2. Jan. 1808 mødte Stiftamtmand Trampe personlig, de fraværende Arvinger ved Højesteretsadvokat Rottbøll, som begærede Boet overgivet til Stiftamtmanden. Det skete, og dermed sluttedes Boets Behandling fra Skifteforvalterens Side.

¹⁾ Hist. Medd. Bd. 5, S. 337 siges, at han blev gift med hende 1797 som 22aarig Student. Ifølge Biografisk Leksikon var han født 1779.

4.

Endnu samme Aar sælger de 4 Børn og Svigerbørn de 5 Gaarde, Faderen havde ejet: Sofieshøj, Staffeldts Gaard og Gaardene Nr. 8, Nr. 2 og Nr. 4 i Nærum, til de to københavnske Klædekræmmere J o h a n J a c o b K l e i n og F r i d e r i c h L u d v i g P f e i f f e r for 40,000 Rdlr. Schönheyder køber et Par Aar efter det Hus, han havde haft til Leje i 5 Aar, tillige med den tidligere Marketenteribygning med Staldbygning, Gaardsplads og Have. Han og alle senere Ejere af Huset skulde have fri Kørsel over Markvejen til Dyrehaven og Nøgle til Gadeleddet og Dyrehavslaagen. »Denne Nøgle maa ikke misbruges til Fremlaan, hvortil det dog ej skal regnes, naar Stedets Ejere oplukke for dem, der hos dem kommer i Besøg.«

Klein og Pfeiffer beholdt ikke længe Gaarden. 17. Okt. 1812 afsluttede de Kontrakt om Salg af den med Major L o u i s F r a n ç o i s d' A u c h a m p og Kapt. C h r i s t o p h e r H e n d r i k v. S o m m e r. Købesummen skulde være 150,000 Rdlr.

Men Tiderne var onde. Inden Salget var fuldbyrdet, kom Finanskrachet i 1813. 31. Marts maatte Sælgere og Købere afgive en saalydende Erklæring: »Som en Følge af Forordn. af 5. Januarij d. A. dens 33. §, og da vi undertegnede som Sælgere ej kan forskaffe Køberne den paa indbemeldte Ejendomme hæftende Gældsfor skrivning omskrevet til en yngre Dato, saa ophæves herved det ved denne Købekontrakt indgaaede Køb, og Kontrakten hermed annulleres til Udsettelse af Skøde- og Pante-Protokollen, hvor den findes indført som læst til Tinge.« Sælgerne kom derved til at skyldte Køberne 3000 Rdlr., som dog, efter Forordningens Bydende, omskrevne til 6750 Rigsbankdaler, skulde blive staaende i Gaarden paa 2. Prioritet uden Opsigelse indtil 2 Aar efter Freden.

3. Sept. 1813 blev en ny Købekontrakt indgaaet, denne Gang med de to Brødre Auditor L o r e n z A n g e l l og

cand. jur. H e n r i k L y s h o l m A n g e l l, om Køb af Hovedbygningen Sofieshøj med dens samtlige Bygninger, Vaaningshuse, Sædegaardshuse og øvrige Indretninger, og dens Haver med deri værende Bygninger, Indretninger, Espaliers, Drivhuse, Frugttræer og andre Sorter Træer, de Gaarden tilhørende Jorder af Nærum og Holte Bys Mark: Ager, Eng, Skov og Tørvegrund, i alt 200—205 Td. Land geometrisk Maal; Bygningerne af 2 nedlagte Gaarde og 9 Huse dels i Nærum By, dels paa Gaardens Grund; samt en Bygning paa Gaardens Mose til Opbevaring af Tørv. »Gadekæret i Nærum By følger Gaarden paa samme Maade som forhen, men ej videre.« Den akkorderede Købesum er 64.000 Rdlr. S. V.

Heller ikke disse Købere holdt længe ud. Allerede 13. April 1814 havde de sluttet Kontrakt om nyt Salg, med Overkrigskommissær C h r i s t e n I b s e n. Sælgernes Avance var 6000 Rdlr.

Ibsen gik imidlertid efter nogle Aars Forløb fallit, og 8. Novb. 1819 fik Auditor S t e e n A n d e r s e n B i l l e, som havde en Prioritet i Gaarden, paa Skiftet i hans Bo Sofieshøj udlagt. To Aar efter solgte han den for 21.000 Rdlr. til Kammerherre M i c h a e l v. S t r u s s e n f e l t, og nu kaldes den i Papirerne Sofieshøj eller N æ r u m - g a a r d.

Steen Andersen Bille, som var født 1781, havde i sin Ungdom opholdt sig en Tid i Vestindien, dengang Englænderne i 1801 tog de dansk-vestindiske Øer i Besiddelse og senere tilbageleverede dem, og havde som Sekretær deltaget i Arbejdet desangaaende baade i Vestindien og i London. Han blev i 1807 Generalauditor i Kronborg Distrikt og Overretsprokurator i København, brugtes af Regeringen til Forhandlinger i Udlandet og rantes under de økonomiske Forpligtelser, han som Regeringskommissionær var ført ind paa, haardt af Finanssammenbruddet i 1813. Paa ny kommer han til Vestindien, paa ny skuffes hans For-

ventninger om et betryggende Embede. 1818 besøgte han England og havde der Lejlighed til at gøre sig nærmere bekendt med Gasbelysningsvæsenet og Dampbaadsfarten, og, siger han (M. Bille: S. A. B. 1885 S. 13), »da jeg ved min Hjemkomst til Danmark fandt, at et Gasapparat, som jeg i England havde tilkøbt mig til privat Afbenyttelse paa mit Landsted Nærumgaard i Nærum, havde vakt almindelig Interesse for Sagen med Hensyn til Københavns mulige Belysning paa denne Maade, havde jeg den Fyldestgørelse paa allerhøjeste Opfordring dertil at være den første til at vise saavel Hs. Maj Kong Frederik VI som det hele kongelige Hus og Københavns Indvaanere i Almindelighed denne Belysning i sin fulde Glans i Hr. Hofraad Hambros Gaard paa Kongens Nytorv.« Ligeledes mener han at turde tilegne sig en lille Fortjeneste af »Dampfartens første Indførelse i Danmark, som fandt Sted i 1819, da jeg satte en Dampbaadsfart i Gang mellem København og Kiel«. Han havde købt Dampskibet »Caledonia« af den berømte James Watts Søn af samme Navn. Saa stærkt hang man endnu herhjemme ved det gamle, at det af Frygt for Ildsfare fra Maskineriet blev forbudt Bille ved Skibets Ankomst fra England at lade det løbe ind i Havnen. 1822 rejste den altid virksomme Mand som Auditor og Advocatus regius igen til Vestindien og blev der i 3 Aar. Han var i det hele en berejst Mand, der yderligere havde været i Norge, Holland, Frankrig og var taget til Kadix med eget Skib. Han blev senere dansk Chargé d'affaires og Generalkonsul i de forenede Stater. 1860 døde han i Brüssel.

I 1905 kom en 90-aarig ugift Datter af Bille en Dag ud paa Nærumgaard for endnu en Gang at se det Sted, hvor hun for omtrent 85 Aar siden havde tilbragt glade Barndomsdage. Især én Begivenhed fra den Tid havde præget sig i hendes Hukommelse. Den var ogsaa egnet til at gøre Indtryk paa et Barn. Dagen efter Mortensdag var

hendes Fader som sædvanlig omtrent Kl. 4 om Morgenen kørt ad Byen til med Mælkekusken. Pigen vidste ikke af, at han var kørt, da hun hørte noget rumstere i »Marmor-salen« paa 1. Sal. »Jeg kommer straks,« raabte hun og skyndte sig med at klæde sig paa — hun troede, det var Husets Herre, der kaldte. Det blev ved at rumstere. Men da hun kom ind i Salen, var der ingen. Hun styrtede op, hvor Familien laa og sov, og skreg: »Der er nogen i Huset!« Da de kom til, saa de, at Ruderne i Salen var slaede ind og Gardinerne knyttede sammen og blodige. Der gik straks Bud til Forvalteren, som fyrede et Gevær af. Men ude fra Vejen, hvor der holdt en Vogn, lød en skraldende Latter. Da det blev lyst, saas det, at Værelset var tomt, Sølvtøjet forsvundet, og oppe i Alléen bag Huset havde Tyvene siddet og gjort sig til gode med Spise- og Drikkevarer. Tyvekosterne blev senere bragt til Veje igen.

Sommeren 1824 boede Historikeren E. C. Werlauffs Familie paa Nærumgaard, og han selv kom af og til derud (Erindringer S. 110).

Aaret efter stilledes Ejendommen til Auktion, og 16. Juni fik den franske Oberstløjtnant Joseph Flairieux som højstbydende med 10.000 Rdlr. Hammerslag paa den.

En Maanedstid i Forvejen var Murmester Harup og Tømmermester Walther blevne udmeldte til at vurdere Gaarden. De gennemgik baade Hovedbygningen og de mange Udhuse, der som Aflæggere laa omkring den. Straks ved Indkørslen fra Landevejen til Forgaarden øst for Bygningen laa to straatakte Huse hvert paa sin Side over for hinanden, det ene indrettet til Stue med Køkken og Kammer, det andet til Bageri med Bagerovn og Maltkølle. Ligefor, et Stykke tilbage, laa saa med Gaardspladsen foran sig den anselige Hovedbygning. Det var et 3-Etager højt grundmuret Hus med Frontespice, det samme, som staar der endnu, dengang dog tækket med sorte glasserede

Tagsten. I Huset var der i alt 13 Værelser, deriblandt en stor Spisesal med ægte marmorerede Vægge. Overalt var der engelske Vinduer og dels dobbelte, dels enkelte Fyldingsdøre, blandt Kakkeløvnene en Fajance-, en Menage- og en Kanonovn. I Vinkel med Hovedbygningen laa langs Forgaardens sydlige Side en lavere Bygning. I den fandtes der Borgestue og 2 Køkkener, Bryggers, Vinkælder, Mælkekammer og Spisekammer, Rullestue og Pigekammer. Over for den, paa den nordlige Side af Gaarden, en 19 Alen lang Bygning med Tærskelo, Lade og Brændehus og op til den en lige saa lang Sædelade, med Halvtag. Bag Hovedbygningen var der to Baggaarde. I den søndre saa man for det første en stor straatakt Bygning til mangfoldig Brug: den rummede Blomsterstue og Urtekælder, Materialhus, Stald efter holstensk Mønster til 20 Køer, Faarehus, Stald til 16 Heste, Skærelø, Huggehus, Tørve- og Svinehus, Vognskur og Nødtørftsrum. Dernæst en anden knap halv saa lang straatakt Bygning med Gennemkørsel og Porte og foruden to Værelser med Bilæggerovn Køkken, Spisekammer, Stald til 15 Køer og Hønsehus. For det tredje endnu et mindre ligeledes straatakt Hus med et Værelse og en Blomsterstue. Den nordre Baggaard var ikke saa belagt. I den var der kun Stald til 14 Heste, Vognskur, Karlekammer og Tørvehus. 40 Aar efter var alle disse Avlsbygninger revne ned og flyttede ud i Marken. Da Vurderingsmændene havde taget det hele i Øjesyn, takserede de det med Grunde, Gaardspladser og Hegn til 11,000 Rdlr.

Samme Dag var desuden Sognefoged Rasmus Nielsen og Gaardmand Morten Andersen udmeldte til som uvildige og kyndige Mænd at taksere og vurdere Jorderne og Haven, med Besætning og Inventarium. Gaardens Bestyrer Peder Sørensen førte dem rundt: gennem den store Have — til selve Stedet hørte desuden 2 indhegnede Frugt- og Køkkenhaver —, over Engen, ind gennem de omtrent 3

Tdr. Land Skov og ud i Jorderne mellem Dyrehaven og Sognefogdens Grund, i Overdrevet og i Maglemosen. Alt dette takserede de til 6000 Rdlr.

Flairieux fik saaledes Ejendommen forholdsvis billigt.

J. C. Drewsen paa Strandmøllen blev Omgangsven med Flairieux og skildrer ham i sine Optegnelser (S. 146—150). Den gamle napoleonske Oberst var en sanddru, godmodig og munter Mand, siger han, med et Udseende som en Røverkaptajn. Han talte et frygteligt, meget komisk Dansk, »spillede« f. Eks. ikke L'hombre, men »spiste« L'hombre: »Jeg spist Spadille, jeg spist Manille, jeg spist Basta, Cordille.« Han talte ikke meget om sig selv, men fortalte dog engang, at han var traadt ud af Napoleons Tjeneste, fordi han ikke havde faaet det Æreslegionens Kors, han efter Slaget ved Wagram havde forlangt. Hvorledes han var kommen til Danmark, er aldrig rigtig blevet oplyst. Det hed sig, at han ved en Kaper, han havde udrustet, havde erhvervet en betydelig Formue og derefter havde købt en dansk Herregaard. Da Napoleon efter sit Nederlag i Rusland overalt lod indkøbe Heste til Rytterbrug, blev Flairieux, med Garanti fra den danske Regering for sine Udlæg, et Slags Kommissionær ved Indkøbene i Danmark. Det gik imidlertid galt for ham. Hans Gæld voksede ham over Hovedet, hans Herregaard blev solgt af hans Kreditorer og han selv sat i Gælds fængsel. Men han havde en egen Evne til at finde sig i, hvad Livet bød ham. En Proces, han førte med den danske Regering om sit Tilgødehavende, blev vundet af ham, og med de 20—30.000 Rdlr., han fik udbetalt, kunde han afgøre sin Gæld og købe Nærumgaard. Han var dengang 60 Aar gammel og vedblev i 19 Aar, indtil sin Dod, at være Gaardens Ejer. »Naar vi i den Tid«, fortæller Drewsen, »gerne en Gang om Ugen samledes, saa sang vi altid ved Bordet. Flairieux maatte da synge »la Marseillaise« for os, og hver Gang blev den gamle Karl Fyr og

Flamme, og Øjnene lynede. Det var snarere en Deklamation end en Sang, han gav til Bedste, og saaledes var dette opflammende Digt endnu mere opflammende. Men engang, da vi opfordrede ham til atter at give os »la Marseillaise«, undslog han sig derfor, og først senere erfarede jeg, at Yoldi [Overceremonimesteren ved det danske Hof] havde givet ham et Vink om, at der var talt ved Hoffet om, at han sang denne Sang for os, og at det kunde skaffe ham Ubehageligheder.« Til et Selskab paa Strandmøllen havde Drewsen faaet det Indfald at skrive en Vise med et eller to Vers henvendt til hver af Gæsterne. Til Flairieux skrev han:

»Hvis Napoleon som du
 havde Jorden pløjet,
 sad paa Nærumgaard han nu
 maaske ret fornøjet.
 La fortune n'a pas voulu,
 — hende maa man lystre —
 Par le sort il fut vaincu,
 som vi andre Krystre.«

Det er maaske dog tvivlsomt, om Flairieux' Landbrug kunde have tilfredsstillet Napoleons Ærgerrighed. Dertil var det vist alligevel ikke stort nok. Sommeren 1825, da han overtog Gaarden, havde den af Besætning: 31 Køer, en Tyr, 9 Heste, 47 Faar, 20 Væddere, 8 Geder, 8 Svin, en Orne, 10 Grise, 5 Gæs med 15 Gæslinger og 4 Ænder. Ganske vist var Køernes Antal 9 Aar efter steget til 48, Hestenes til 17, Svinenes til 13. Gaardens Jorder bestod samtidig ifølge L. Sterms Meddelelser 1834 (S. 419): af 144 Tdr. Land Ager, 38 Tdr. Land Mose og 16 Tdr. Land Eng begroet med Lyng, og han saaede sædvanlig 20 Tdr. Rug, 20 Tdr. Byg, 20 Tdr. Havre og 3 Tdr. Bælgsæd, lagde 80 Tdr. Kartoffler — Nærumgaard er endnu den Dag i Dag kendt for sine gode Kartoffler — og høstede i Reglen 7 Fold. Sædskiftet var det, at der 1. Aar gødedes til Staldfoder, derefter kom Rug, saa Kartoffler, saa Byg og det 5. Aar Havre

udlagt med Kløver i 3 Aar. Men disse Oplysninger maa staa for Sterms Regning.

Blandt dem, der dengang kom paa Nærumgaard, var den senere Biskop Martensens anden Hustru, Virginie Bidoulac, en ung, smuk, elskværdig Pige, Datter af en fransk Emigrant, hvis virkelige Navn og tidligere Stilling aldrig er bleven oplyste. Endnu mange Aar efter fik Bispinden hvert Aar bragt en Buket af Blomster, plukkede i Nærumgaards Have. Det hedder sig, at Haven i Flairieux' Tid var meget tiltrækkende, med Kanaler, hvori der svømmede Svaner, o. m. a.

5.

Da Flairieux var død, solgte hans Enke, W i l h e l m i n e F l a i r i e u x, 11. Juli 1844 Nærumgaard til farmaceutisk Kandidat I m m a n u e l H ø b e r g for 34.000 Rdlr. Gaardens Hartkorn beregnedes nu til i alt 20 Td. 1½ Alb. Aaret efter, 10. Sept. 1845, tinglæstes en Deklaration, ved hvilken enhver Ejer af Nærumgaard forpligtedes til at betale 10 Rdlr. om Aaret for en stenlagt Vej i Dyrehaven fra Klampenborg til henimod Stampen, fra den Tid Vejen var færdig.

Allerede 12. Januar 1848 var der udstedt Skøde til en ny Ejer, cand. phil. V. A. E n g e l s t e d. 1852 gik Gaarden igen over paa andre Hænder; der afholdtes 4 Auktioner, før der faldt Hammerslag. En Overskønsforretning havde 3 Uger i Forvejen takseret Ejendommen til 46.000 Rdlr. Det højeste Bud, 42,250 Rdlr., blev gjort af Overretsprokurator C. M. Winther paa Grosserer J e n s P e t e r J e n s e n s, Vinhandler C a r l T h e o b a l d W o r s ø e s og cand. phil. C h r i s t i a n T h e o d. S c h m a u e h L a n g e s Vegne. Men den sidste overdrog, inden Auktionsskødet 27. Jan. 1853 blev udfærdiget, sin Ret til W i n t h e r.

En helt ny Plan var kommen op. Uden at Landbruget

blev opgivet, skulde Nærumgaard nu træde i Industriens Tjeneste. Paa en Høj i Haven — den senere »Adashøj« — lidt nord for Hovedbygningen, som efter Salget blev istandsat, imellem denne og den gennem Ejendommens Engdrag vestfra løbende Bæk — Kikhanerenden¹⁾ — med det klare rindende Vand, som allerede i de ældre Skøder var stillet under særlig Beskyttelse mod Forurening, blev der for c. 65.000 Rdlr. anlagt et stort Dampbryggeri. Jensen, Worsøe og Winther sluttede en den 23. Febr. 1853 tinglæst Interessentskabskontrakt, ifølge hvilken hver af dem foruden sin Del af Købesummen, skulde indskyde $\frac{1}{3}$ af de til Driften fornødne Midler. Jensen tog Ophold paa Gaarden for at forestaa Virksomheden; men paa intet væsentligt Punkt maatte han tage Bestemmelse, med mindre de alle var enige. Den enkelte Interessent skulde hverken kunne paadrage sine Medinteressenter Forpligtelser eller kunne opsige Interessentskabet. Derimod skulde han kunne sælge sin Andel i Gaarden og Foretagendet. Gav dette i 2 paa hinanden følgende Aar Underskud, skulde han kunne fordre Aktiverne afhændede og Interessentskabet opløst. Døde Winther, skulde Bankierfirmaet D. B. Adler & Co. være berettiget til at indtræde i hans Rettigheder og Forpligtelser.

Som Bryggeriet laa der paa sin Høj — den samme Høj, hvorpaa der nu ligger et Smaabørnshjem, —, tog det sig betydeligt ud med det store 3 Etages Bryghus forrest, en endnu større Bygning bagved det og den murede Dampskorsten ragende op over dem begge. Indvendig var der alt, hvad et Bryggerhjerter kunde ønske: Vældige Kobberkedler, Dampkedler, Dampmaskiner, Maltkøller, Maltkedel og Maltvælder. Rensemaskiner. Farverum, Gærfabrik,

¹⁾ 3. Juni 1763 skriver Luxdorff i sin Dagbog, at han om Aftenen har hørt Nattergalen »paa Kik-Hanen«, formodentlig Stedet i Søllerødbakkerne, hvor Vandløbet havde sit Udspring. Jvf. Kickelhahn, hvor Goethe skrev »Wanderers Nachtlied«.

Svalemaskiner, Svaleloft med Svalebakke, Maltloft med Vandbeholder paa c. 90 Td., Maltstøvloft med Støvkar, Humlekammer og Kornlofter. Og nede i Jorden Lagerkældere med Murstensgulv og hvælvede Lofter, stensat Flaskekælder og Iskælder og muret Brønd.

Men det gik ikke, som man havde haabet. Baade Jensen og Worsøe spillede fallit, der blev gjort Eksekution hos dem og krævet Auktion over deres Andele. 30. Marts 1855 blev Ejendommen paa ny takseret. Fortegnelsen over Husets Inventarium giver bl. a. et Billede af den store Spisesal i Hovedbygningen med dens to Glaslysekroner, 2 Konsoller med Marmorplader, 12 smaa Sofaer med gult Betræk og 6 Gardinfag. Da hele Ejendommen takseredes til 110,000 Rdl., var de to Tredjedele altsaa 73,333 Rdl. 2 Mk.

Ved Auktionen blev Winther højestbydende med 45,900 Rdl., men afstod sin Ret til Grosserer F r e d e r i k W i l h e l m T r e s c h o w. I Forvejen havde denne skrevet til Winther, at Brygmester Bødecher havde tilbudt ham for Aaret 1857 at garantere ham et Udbytte af Bryggeriet paa 3000 Rdlr. ren Indtægt mod at dele det mulige Overskud med Ejerne og i saa Fald gjorde Afkald paa Løn. Winther havde under Forudsætning af, at Adler billigede det, intet at indvende herimod. Men ligesom sine Forgængere gik ogsaa Treschow fallit, og D. B. A d l e r og C. M. W i n t h e r i Forening blev som Prioritetshavere Nærumgaards Ejere.

I den godt og vel halve Snes Aar, Bryggeriet blev drevet, kom det aldrig til at betale sig. Mere og mere blev det et Smertens Barn. Ejerne af det kørte paa deres Udflugter fra København gerne omhyggeligt langt uden om Nærum for ikke ved for stor Nærhed derved alt for stærkt at mindes om det mislykkede Foretagende. Efter at Bryggeriet var nedlagt og dets Bygninger i 1865 nedrevne, saa at der af deres Materialier kunde opføres en Forpagtergaard ude

i Jorderne, boede Winther med sin Familie en enkelt Sommer paa Nærumgaard. Naar han saa sine Drenges grave i Jorden paa Højen, sagde han, vittig som han var: »Grav kun, Dreng, grav kun! Der ligger mange Penge begravede der«. Endnu snor der sig op ad Rækværkerne ved Overgangene over Bækken Humleranker fra Bryggeriets Tid, og et Svælg i Jorden ved Foden af Højen er, skønt det nu med sit rige Vækstliv op ad Siderne ser ud som et Vidne om Naturens Romantik, i Virkeligheden en sammenfalden Levning af en Lagerkælder.

1. April 1873 ordnedes Mellemværendet mellem de to Ejere saaledes, at Winther overtog Gaardens Jorder — som senere blev til det Nærumgaard, der først nylig har skiftet Navn og er kommet til at hedde Fruerlund —, medens Adler blev Ejer af Hovedbygningen og dens Omgivelser.

Der findes endnu et synligt Minde om disse Aar. Midt i Nærum Bys smukke, i Landskabet virkningsfulde Gadekær, hvor til daglig Brug rapmuede Gæs og Ænder og en enlig Svane glider hen over Vandfladen, ligger en lille Ø. Paa den staar der et frodigt Træ, som i stille Vejr spejler sin grønne Krone i Kæret. Denne Ø er anlagt fra Nærumgaard vistnok netop i første Halvdel af Halvfjerdserne.

6.

Fra 1867 boede D. B. Adler og hans Familie om Sommeren i Hovedbygningen.

I dette Aars August Maaned var et Antal franske Journalister en otte Dages Tid Gæster i Danmark. De modtoges med Begejstring, man saa i dem Repræsentanter for det Land, der skulde skaffe Danmark Opvejsning for lidte Nederlag. To af dem kom til at bo paa Nærumgaard. Den ene, førstankomne, Charles Joliet, skildrede efter sin Hjemkomst i en Bog paa 168 Sider sine Indtryk fra »den

franske Uge« i Norden, deriblandt ogsaa sit Ophold paa Nærumgaard. Han kom derud en sildig Aftenstund efter en flere Timers Kørsel langs Sø og gennem Skove og følte sig straks hjemme, da Husets Frue tog imod sin Mand og hans Gæst. »Den store Indgangsstue var fuld af Blomster. Vi steg en Etage op. Der stod Bordet dækket. Jeg glemte min Træthed. Samtalen fik Fart og i sit Forløb en henrivende Fortrolighed. Alle taler her Fransk, og vi har stadig den Glæde i det fremmede Land at møde som en Duft af det fraværende Fædreland«. Det er ham lige fra den første Morgen en Vederkvægelse at vaagne ude paa Landet, midt imellem Træer, Fugle, Børn og Blomster. Hans Vært kommer for at hente ham til Frokost. De trykker hinandens Hænder, som om de i 20 Aar havde været Venner. Hele Familien er samlet ved Bordet. Det er ham som en Fest, og han forestiller Selskabet for sine Læsere: den unge Husmoder med sine 3 Sønner og 3 Døtre, deres udenlandske Slægtninge, to unge Englændere og to unge Tyskere. Og som de sidder der, ønsker han, at han kunde tilbringe nogle rolige Dage her ude i Steden for at tage ind til Festligheder i København. »I dette Hjem, i denne forenede Republik, sammensat af det stolte Englands, det blonde Tysklands og Frankrigs Børn, banker alle Hjerter for Danmarks Frihed,« siger han. »Engang vil utvivlsomt Folkeslagene glade forene sig som denne vennesele Familie, Samfundsmenneskets Love styrer ogsaa Folkene. Men endnu kan man næppe skimte denne fjerne Fremtid igennem Kanonernes Røg, Hadets Damp og Politikkens Taa-ger«. »Velsignet være denne rolige Morgen,« udbryder han den tredje Dag, »den skønne Familieharmonie, Arnens Glæde!« Det rører ham, at en Landsbyspillemand, som har set den trefarvede Fane vaje fra Husets Tag, kommer der hen for at spille Marseillaisen paa sin Violin. Da de sidste Dag er samlede, rejser Værten sig ved Bordet og siger sine Gæster et bevæget Farvel, og alle var bevægede som han.

Ved Solnedgang tager de fremmede bort, fulgte af deres Vært og hans Frue. »Far vel, Nærumgaard!« paa Dansk er de Ord, hvormed han i Bogen slutter Fortællingen om sit Ophold der. —

Samme Aar 1867 var J. C. la Cour i Færd med at rejse Hus til en Låndboskole, han vilde drive ved Lyngby. Der var allerede paa Forhaand tilmeldt 25 Elever, deraf 3 fra Nørrejylland. Han paabegyndte derfor Skolens Virksomhed i et midlertidigt Lokale i Nærum, i det tidligere nævnte Nabolus til Nærumgaard, hvori J. P. E. Hartmann fra 1872 til sin Død i 1900 havde sit Sommerhjem, og aabnede den November 1867 med en Indvielsesfest paa »det smukke og minderige Nærumgaard«, som Adler havde overladt ham dertil. Det var grundtvigske Toner, der den Dag lød i den store Sal oppe i Huset, med de marmorerede Vægge og det stærke Dagslys fra begge Salens Enders: Peter Rørdam, Præsten i Lyngby, talte, la Cour talte, Professor ved Landbohøjskolen B. S. Jørgensen, der skildrede Bondens Tilstand før og efter de store Landboreformer, mindede om, at man just var samlet, hvor Kristian Colbjørnsen havde levet og virket, den Mand, der ret egentlig havde været Sjælen i disse Reformere, og hvis Aand nu maatte hvile over det planlagte Arbejde. Frederik Barfod henviste til de store Landbominder, der i det hele knyttede sig til denne Egn: Bernstorfferne, Colbjørnsen, Høegh, Rønne, Drewsen, for ikke at glemme »den lærde Bonde« Hans Jensen paa Bjerregaard. (Se »Fædrelandet« ¹⁸/11 1867). —

I 40 Somre boede Familien Adler paa Nærumgaard, prægede den og prægedes af den, saa den i tre Slægtled for hver enkelt blev et uforglemmeligt Billede af Sol og Lys og Ungdomsglæde og Familielykke og aabne Døres Gæstfrihed.

I Aaret 1900 skrev Digteren Charles Gandrup:

Hil dig, du Sommertidens favre Sæde,
 du lyse Solhjem med din rige Glæde,
 du Vidne til vor Lykke
 i Mark og Eng og Lund,
 fyld du os Glædens Skaaler
 endnu saa mangen Stund!
 Nærumgaard med de mange Minder,
 Hjertebaand fast til dig os binder,
 Nærumgaard!

En Aarrække efter hans Død føjedes der til:

Saa lyder Sangen fra de gamle Dage.
 Endnu kan Nærumgaard vor Sjæl betage.
 Endnu er Solen oppe,
 der lyser i dets Navn,
 endnu den varmer Hjertet
 og mildner Sorg og Savn.
 Nærumgaard, naar vi dig erindre,
 Klokkeklang toner i vort Indre,
 Nærumgaard!

Adler spillede med sin levende Samfundsinteresse en Rolle i det offentlige Liv: han var Borgerrepræsentant, Folketingsmand, Landstingsmand, hørte i Politik til de nationalliberale, nærmest deres venstre, mest forhandlingsvenlige Fløj under Kampen mellem Højre og Venstre, var en ivrig Reformmand indenfor sin egen Menighed, aldrig bange for at gribe ind, hvor han syntes, Øjeblikket krævede det. Ved offentlige Opraab — dengang beherskede den nationalliberale Presse København — stod hans Navn med Alfabetets Begyndelsesbogstav gerne paa den iøjnefaldende første Plads blandt Underskriverne. Da det kongelige Teater skulde nybygges i Halvfjerdserne, var han virksomt med i Arbejdet derfor. Da Københavns Understøttelsesforening skulde organiseres, var han Talsmand for Samarbejde over hele Byen. Han hørte til de kendte og ved sit vindende Væsen afholdte. Kunde han blive hæftig og ubehersket og lade det ene Ord tage det andet, saa kunde han paa den anden Side bagefter erkende sin Fejl.

Personsanseelse kendtes ikke i hans Hus. Alle gik ud og ind, fra Folk af de øverste Rangklasser til Folk langt nede under alle Rangklasser, og han havde i sin Hustru en uvurderlig Støtte i denne Værdsættelse af Mennesker ikke efter deres Stilling eller Titel, men efter deres Personlighed. Tidens toneangivende Mænd: Hall, Klein, Bille, Brix, var hans Omgangsvener; han havde om Vinteren faste Spillepartier med dem. En gammel Møllerenke, der i sin Ungdom havde tjent som Stuepige i det adlerske Hus, fortæller mere end 40 Aar efter i 1918 (»Staden Københavns Gamle«, Septbr.) om Husførelsen paa Nærumgaard: »D. B. Adler holdt meget af her at se Gæster om sig. Ofte kom han Lørdag Aften rejsende hjem med saa mange, at de sammen med dem, der indfandt sig Søndag Formiddag, kunde blive et Selskab paa 36 Mennesker til Frokost. Gæsterne blev saa hentet ved Klampenborg i 2 Wienervogne og Char-a-banc. I det hele førtes der stort Hus med Husjomfru, Kokkepiger, Kammerjomfru, 2 Stuepiger, 2 Kuske, Gartner og Tjener«. Den eneste Jærnbanelinje med København gik dengang ud fra Klampenborg. Morgen og Aften kørte Ole Andersen, Ejeren af Vognmandsgaarden bag Gadekæret, — han havde tidligere arbejdet paa Nærumgaard — med sin Dagvogn fra Nærum til Klampenborg Station for at hente og bringe rejsende og havde den fuld navnlig om Søndagen. Men paa Nærumgaard fik de besøgende ikke Lov til at sidde stille og døse. Det var Friluftsmennesker, begejstrede Dyrkere af den sunde, friske Luft, der boede der. Hvorfor var Haven stor og smuk, uden for at man skulde spadsere i den? Hvorfor var Udsigten fra dens Udkanter vid, uden for at man skulde se den og nyde den? Og saa satte man sig i Bevægelse.

Bag Hovedbygningen og de runde Græsplæner uden for den laa, en Trappe op, den imponerende gamle Lindeallé som en Række mægtige Kandelabre, med de lige Grene pegende lodret op mod Himlen. Skarer af Alliker kom, i

alt Fald i senere Aaringer, ved Midsommertid hver Aften mellem Kl. 7 og Kl. 8 flyvende fra alle Verdenshjørner og holdt livlige Sladremøder i Lindetræerne, før de gik til Ro der, for tidlig næste Morgen, omtrent ved Kl. 3-Tiden, igen at skilles og flyve, h̄ver Skare til sin Dagsgerning. I Juli Maaned summede Bierne om Lindeblomsterne og sugede deres Saft. Ved Efteraarstid, naar Løvet dalede ned, dækkedes hele Alléen som med et blødt, gulbrunt Tæppe. For Enden af den, mod Vest, kunde man om Aftenen fra »den røde Sols Bænk« se Solen gaa ned i al sin Farvepragt over et bølgeformigt sjællandsk Landskab. Tilbage kunde man paa Lindealléens nordlige Side vende, forbi »den hængte Mands Lysthus« — ingen vidste med Sikkerhed, hvilken Begivenhed i Gaardens Historie det uhyggelige Navn skrev sig fra, et Sagn satte det i Forbindelse med Grev A. Trampes Død i 1807, — ad »Prinsessestien« med de høje, terrasseformede, skovbevoksede Skraaninger under sig og over sig og med Ahorngangen løbende som en skraa Tværvej op til Lindealléen; et Stykke længere fremme saa man i en anden Tværgang den lange graa »Familiebænk«, som Forældre og Børn alle paa én Gang kunde samles paa. Vest og syd for Alléen laa Lunden med dens halvskjulte »Forlovelsesbænk«, hvorfra af og til et lykkeligt Par var gaaet ud i Verden. Og endnu længere mod Syd laa dybere nede Køkkenhaven bag Gartnerboligen, med sine Drivhuse og den gamle, stilfulde sekskantede, nu til Materialhus nedværdigede Tepavillon. Nord for alle disse Plantninger, mange Trappetrin lavere nede end Alléen og Vejen bag den, strakte Engen sig, bred og græsrig, halv beplantet med Urter og Frugttræer og -buske. Bækken, der kom fra Søllerødbakkerne, løb fra Vest til Øst igennem den; i gamle Dage havde der været Tørveskær, og et Kær i Engen med høje Siv og hvide og gule Aakander mindede endnu derom. Langs Engens Nordside bugtede Skoven sig lang og smal med sine gamle Træer, sin Grus-

grav, sine Rævehuler og Grævlingehjem. Ogsaa fra den saa man, mod Nord, ad gl. Holte til, ud over et vidtstrakt frugtbart Landskab.

36 Aar i Træk var der samme Gartner paa Gaarden. Ved hans Død i 1907 pegedes der særlig paa hans Evne til at samle de unge i Slægten om sig, »fra de som smaa Børn første Gang levede deres glade Sommerliv herude, til de selv stiftede Hus og Hjem, samle dem saaledes, at Tanken om Olsen og hans Have deres Liv igennem blev et af deres kæreste Barndomsminder«. — Ikke altid havde man været saa heldig med sin Gartner. En var bleven afskedit for Uærlighed og kom saa endda til Adler og bad om en Anbefaling. »Det er mig jo ganske umuligt at give ham nogen«, sagde Adler i en Samtale med Winther. »Hvorfor det?« svarede Winther med sin vante Slagfærdighed. »De kan jo blot skrive: Ingen tidligere Gartner har bragt saa meget ud af Haven som han«.

7.

Tanker om Omsorg for trængende Mennesker havde altid i høj Grad sysselsat Adler. Synet af Børnene i Nærum og deres sunde Udseende satte hans letvakte Følelse i Bevægelse, og det blev ham klart, hvor godt Børn fra snævre københavnske Gader baade sjælelig og legemlig vilde kunne have af at komme til at leve i landlige Omgivelser. Efterhaanden blev det en Yndlingstanke hos ham, at her var en Fremtidsopgave for Nærumgaard. Atter og atter drøftede han med sig selv og andre Planen om et Børnehjem dér engang i Tiden. Han gjorde flere skriftlige Ud-kast dertil, ens i Hovedtanken, forskellige i Enkelthederne. Et saadant er nedskrevet $\frac{1}{2}$ Aar før hans Død og dateret 1. Juli 1878. »Jeg har ofte tænkt over denne Sag«, siger han her, »overlagt den meget nøje og i Bestemmelserne stærkt influeret af min Hustru, men har dog ikke kunnet komme til faste Anskuelser, saaledes at jeg kunde gøre en

hel Plan færdig«. Hans Hustru skal derfor, hvis hun overlever ham, have uindskrænket Bestemmelsesret med Hensyn til, hvorledes hun vil handle i denne Sag, om hun overhovedet vil udføre hans Tanke, og hvem hun vil spørge til Raads. Men han haaber, at Planen, naar den udføres, vil blive til Gavn og efterhaanden komme til at virke i større Maalestok. Det er ham især om at gøre at komme Børn af dem til Hjælp, der staar under det offentlige Fattigvæsen. »De voksne ere som Regel vanskelige at redde, men ofte findes der i Familierne Børn, der burde og kunde frelses fra som voksne at komme i samme Stilling som deres Forældre«. »Barnet har ofte«, siger han i et andet Udkast, »Evner og Hjerne, der sætte det i Stand til at fylde en smuk Plads i Livet, og disse gaar under i Hjemmet«. Derfor er det en stor Opgave at gøre Livet lysere for saadanne Børn og oplære dem under gode, legemlig og moralsk sunde Forhold. Det er hertil, han ønsker at give »et Stød fremad og et Bidrag«. Ethvert Gode, der i den Retning kan »ydes Barnet, vil bedre end de fleste andre Ting blive det ældre Menneske til Gavn«. Børnene paa det paa-tænkte Børnehjem skal »kunne tages fra alle Klasser og alle Religioner; det er ogsaa nødvendigt at der fra tidlig Barndom læres Fordomsfrihed og Respekt for den gode Karakter, hvor den saa findes«. Undervisningen paa Hjemmet maa indrettes herefter; den kan saaledes ikke omfatte Religion. »Selv i den senere Alder ønskede jeg ikke Religionsundervisning dér; der maatte sørges for den paa andre Maader«, gennem gejstlige fra de paagældende Trossamfund. I et af Udkastene ønsker han Hjemmets Bestyrelse overtaget af Amtmanden i Københavns Amt, Formanden for Københavns Borgerrepræsentanter og Formanden for Repræsentantskabet for den mosaiske Menighed. Retsformand N. A. Madvig, som hørte til dem, Adler havde raadspurgt, ansaa det for »betænkeligt at give kommunale og lignende Autoriteter Indflydelse paa Fundatsen

og paa nogen Del af Styrelsen iøvrigt. Man maa der stole paa Bestyrelsen (denne er selvfølgelig g a n s k e ulønnet), kun under det normale Tilsyn af den Statsmyndighed, som skal have Tilsyn med alle deslige Stiftelser«.

Efter sin Mands Død (4. Dec. 1878) optog hans Hustru, J e n n y A d l e r, hans Tanke. I sit Testamente af 16. Dec. 1886 skænkede hun Nærumgaard »med alt sammes rette Tilhørende og Tilliggende« til Indretningen af et Børnehjem, der skal føre Navn af »Adlers Nærumshjem«. »Skulde jeg ikke«, staar der endvidere, »allerede i levende Live have bragt denne Tanke til Udførelse, da skal min Datter Emma, der fuldstændig kender saavel mine som sin afgangne Faders Tanker, være berettiget til at forestaa, uden nogen Kontrol og uden derfor at aflægge Regnskab, Indretningen af dette Børnehjem og til ene at bestyre samme, saa længe hun ønsker det, ligesom ogsaa til at indsatte en anden Bestyrelse, naar hun ikke selv ønsker at forestaa den. Hun affatter Statutter og Planer for Børnehjemmets Virksomhed«. Ifølge et senere, ikke underskrevet Testamente, affattet $\frac{3}{4}$ Aar før hendes Død (13. Novb. 1902), skal Børnehjemmets Navn være »D. B. Adlers og Hustrues Nærumske Børnehjem«.

Efter begge Forældres Død underkastede deres Børn og Arvinger de forskellige Muligheder for Gennemførelsen af deres Tanke en grundig Overvejelse under mangesidig Raadførsel med Fagmænd. Udfaldet af Overvejelsen blev, at de paagældende: Grosserer B. D. A d l e r, E m m a T r i e r f. A d l e r, Skolebestyrerinde H a n n a A d l e r og E l l e n B o h r f. A d l e r, i en Skrivelse af Dec. 1906 tilbød Københavns Kommune Nærumgaard som Gave paa følgende Betingelser:

»Ved at overtage Ejendommen paatager Kommunen sig en Forpligtelse til at anvende denne til et Børnehjem under Kommunalbestyrelsens Overledelse, d. v. s. et Hjem, hvor fattige Børn fra Københavns Kommune, undtagel-

sesvis i særlige Tilfælde og om muligt paa Friplads ogsaa Børn fra Nærum By, kan optages for i landlige Omgivelser at kunne leve et lykkeligt Barndomsliv under sunde Opdragelsesvilkaar. Hjemmet maa ikke optage Børn, som paa Grund af legemlige eller moralske Mangler trænger til en særlig Art af Opdragelse. Der maa ved Optagelsen ikke tages Hensyn til Fødsel i eller udenfor Ægteskab eller til Trosbekendelse. Hvad Undervisningen angaar, skal Børnene søge den stedlige Kommuneskole.

Den Ombygning, Istandsættelse og Indretning, Ejendommen maatte trænge til for at kunne bruges til Børnehjem, vil — dog kun for saa vidt den kan ske efter Forhandling med og uuder Tilsyn af Repræsentanter for Kommunalbestyrelsen og under disses Ansvar — indenfor et Beløb af 50,000 Kr. blive foretaget uden Udgift for Kommunen inden Ejendommens Overdragelse til denne. Af en til Børnehjemmet bestemt Kapital vil derefter Resten, ventelig omkring 100,000 Kr., følge med Ejendommen for at anvendes til mulig Udvidelse af Børnehjemsvirksomheden eller ved sine Renter bidrage til Børnehjemmets Drift.

Paa Ejendommen skal lægges den Tvang, at den ikke, heller ikke ved Ejerskifte, maa udstykkes, hverken paa én Gang eller efterhaanden. Haven skal mindst indtil Udgangen af indeværende Aarhundrede bevare Karakter af Park, hvilket dog ikke skal forhindre, at der paa Ejendommens Grund paa passende Steder kan bygges nye Børnehjemsbygninger . . . Paa en eller anden Maade skal, efter Samraad med Arvingerne, D. B. Adlers og hans Hustrus Navn være knyttet til Børnehjemmet«.

Den 21. Jan. 1907 vedtog Københavns Borgerrepræsentanter paa Magistratens Forslag med Tak at modtage den tilbudte Gave. De fornødne Ombygnings- og Istandsættelsesarbejder lededes af Arkitekt G o t f r e d T v e d e — Udgiften derved løb op over de til Raadighed stillede

50,000 Kr med omtrent 70 Procent, som toges af den paa-tænkte Driftskapital.

1. April 1908 tiltraadte Børnehjemmets første For-stander, cand. pharm. M a r i u s J e n s e n, sin Stilling. 30. April modtoges de første Børn. Paa en Marmortavle over Bygningens Hoveddør læstes der:

D. B. Adler og Hustru Jenny Adlers
Børnehjem Nærumgaard
Københavns Kommunes fra 1908.

Nærumgaards Skøder m. m. paa Raadstuearkivet, Landsarkivet og Nordre Birks Arkiv.

MAGISTRATSSORGER.

AF

H. WEITEMEYER.

„ . . . Gud ved, der falder i denne vidtløftige Stad for os mange pinlige og fortrædelige Ting at bestyre og gennemgaa, som vi har største Besværlighed og Møje med at acquitere og debarrassere os fra, saaledes som vi bør og kan være bekendte.“

Chr. Braem.

Københavns Magistrat dansede ikke paa Roser i det attende Aarhundrede, hvad den vel heller ikke gør nu, men dengang var der dog vistnok adskilligt flere Torne. Apparatet var godt nok, og Magistraten tog sig fin ud med sin Præsident, sine tre Borgmestre, otte Raadmænd og ligesaa mange Viceraadmænd med mere. Men med dens Myndighed var det ikke videre bevendt, og Magistratspersonerne indtog omtrent samme beskedne Stilling som kongelige Embeds- og Bestillingsmænd. Saa at sige alt af nogen Vigtighed skulde have Kancelliets Billigelse, og Regeringen trængte stadigt mere og mere ind paa de faa Omraader, hvor Magistraten kunde optræde selvstændigt. I de større Spørgsmaal toges der lidet eller intet Hensyn til dens Afgørelser, om ogsaa Regeringen i Reglen udadtil støttede dens Autoritet over for Borgerskabet i al Almindelighed, tog det tilbørlige Hensyn til den og spurgte den til Raads om alt mellem Himmel og Jord. Kom det til alvorlige Konflikter mellem Magistrat og Regering, var det

som oftest den sidste, der fik Overtaget, og kneb det med Ræsonnementet, eller fandt man det ikke Umagen værd, lod Regeringen Magistratens underdanigste Forestillinger i deslige Sager uænsede eller ubesvarede, om ogsaa den havde den mest soleklare Ret, hvad der ganske naturligt i høj Grad pinte Byens Fædre og satte dem graa Haar i Hovedet ¹⁾).

Men saa var der de smaa Sager tilbage, og her fik Magistraten bedre Lov til at tumle sig. Det var de utroligste Bagateller og de mest private Forhold, den blandede sig ind i eller lod sig blande ind i, og den Formel, den anvendte, naar det blev altfor galt, at »i den Slags Ting melerede den sig ikke«, kunde den uden Skade have taget langt oftere i sin Mund. Borgerne overløb den med Klager og Besværinger om alt muligt. Der var Slags- og Skændsmaal mellem arrige Kvinder og mellem Ægtefolk, mellem Formyndere og deres Myndlinge, mellem Husejere og deres Lejere eller mellem disse indbyrdes, mellem Skyde- og andre Selskaber og Medlemmerne, mellem Lavsbrødre, mellem Mestre og Svende, mellem Kreditorer og Debitorer (fra 1718 var Magistraten eneste Instans for Gældssager paa indtil 10 Rd.) o. s. v. Det vrimler med Sager om Smaarapserier, Projektmagere, Fremvisere af Kæmper og Dværge, ekvilibristiske og andre Slags Hundekunster m. m. Det kan ikke hjælpe at begynde paa at give Eksempler, saa blev man aldrig færdig; enhver kan overbevise sig ved at tage en af Raadstueprotokollerne i Haanden. Og ofte underkastede Magistraten disse Smaatterier alvorlige og minutiøse Overvejelser og sendte alenlange Forestillinger til andre Autoriteter. Dens Holdning over for de urolige Elementer var meget forskellig; for det meste var den mæglende, vag og eftergivende for saa en Gang imellem at slaa haardt til som Læreren, der irriteres af de uvorne Unger

¹⁾ Sagen vedrørende Caroline Halle, der er omtalt i dette Tidsskrifts 2. Bind, er et slaaende Eksempel.

og i Hidsighed smælder en ordentlig Lussing eller skriver en dundrende Anmærkning, og jeg var nærved at sige, det kan man saa godt forstaa.

I det følgende skal fortælles om et Par Sager af en lidt mere alvorlig Beskaffenhed, begge fra 1741. Magistraten trak vel ikke i nogen af dem det korteste Straa, men den fik heller ikke det længste, thi Regeringen værdigede den efter Sædvane ikke noget Svar paa dens alvorlige og indgaaende Forestillinger til dens Forsvar og gav den saaledes ikke den ydre Oprejsning, som den vilde have sat saa megen Pris paa ¹⁾).

I.

I 1739 blev det besluttet at reparere Taarnet paa Nicolai Kirke, som stod under Magistratens Patronat, og særlig Gesimsen paa Vægtergangen. Det skete nærmest paa Foranledning af *M o r t e n S e e h u s* ²⁾, som Magistraten havde ansat til at have Opsyn med Arbejderne ved denne Kirke saavel som ved Helligaands Kirken, og som havde indberettet, »at Taarnet for Tiden er behæftet med stor Brøstfældighed og desformedelst jo før jo bedre behøver at repareres efter den ham anførende Maade«. I August Maaned indgav Stadsbygmesteren, Assessor *N i c o l a i B a n n e r M a t h i e s e n*, Tømremester *B o y e J u n g e* og Murermester *P h i l i p d e L a n g e* Tegning og Overslag over Forretningen i Generalbygmester *H ä u s s e r s* og Magistratens Overværelse, og paa et Møde paa Raadstuen i April 1740 blev Stadsbygmesterens endelige

¹⁾ Kilderne er Magistratens Resolutionsprotokoller, Kopibøger og Kollegiebreve (Raadstueark.) og Kancelliets Journaler (Rigsark.).

²⁾ Jeg antager, at det er den samme *Morten Seehus*, der nævnes i Nyerups og Krafts *Lex.* (se ogsaa »Vor Fortid«, 1. Aarg. 1917, p. 531. og *Personalh. Tidssk.* 7. R. III p. 155) som Forfatter til flere Skrifter, navnlig om Hoffester. Han var født i Stavanger 1698, var en Tid Proviantskriver ved Flaaden under Krigen i Fr. IV.s Tid og døde i København 1744.

Overslag »delibereret og resolveret« af Magistraten sammen med Banner Mathiesen, Kirkeværgerne Peder Arvesen og Joachim Cracovitz, Boye Junge, Philip de Lange, Billedhugger (her kaldet Stenhugger) Diderik Gercken, Blytækker Niels Jensen og Smed Bocksen. Noget efter blev der taget fat paa Arbejdet¹).

Men det varede ikke længe, inden det kom til Rivninger mellem Morten Seehuus og Haandværkerne og især den vistnok meget brøsig og selvbevidste Philip de Lange²), ligesom Seehuus heller ikke stod paa den bedste Fod med Banner Mathiesen, der følte sig stødt over, at Seehuus var blevet ansat som Inspektør over Arbejdet, »hvilket var noget usædvanligt«, som han udtrykte sig. I August 1740 klagede Lange over, at Seehuus paa Arbejdspladsen under hans Fraværelse i Folkenes Paahør havde udkældt ham for en Hundsfoot og Canaille, hvorfor han forlangte Satisfaktion, hvis han ikke skulde være nødt til at søge ham ved Retten — det kunde han jo gøre, svarede Magistraten —, og paa den anden Side meldte Seehuus, at han var blevet ilde trakteret af en Tømrersvend, som Magistraten derfor lod aktionere. Sammenstødene havde utvivlsomt sin Grund i, at Seehuus var utilfreds med det af Haandværkerne, navnlig af Lange ydede Arbejde, hvorfor han i Slutningen af August forlangte, at fire Murerme-

¹) Hvad der skulde foretages, er nærmere omtalt i Resolutionsprotokol 8. Aug. 1739.

²) Murermester (og Bygmester?) *Johan Philip de Lange* (1704—1766) var Katolik og ganske sikkert ikke født i Danmark, men kommet herind (indkaldt?) i 1730'erne. Han blev en meget anset og virksom Mand med en stor Forretning og boede det meste af sin Tid i Prinsensgade (nu Prinsessegade) paa Christianshavn, hvor han døde, og hvor han ogsaa ejede det af Theophilus Laan i 1749 anlagte Salpeterværk (se C. Bruun, København III, p. 83); fra 1757 ejede han ogsaa Store Mariendal N. for København. Med sin anden Hustru Anna Lucia Ehlers havde han blandt andre Børn Sønnen Philip Lange (1756—1805), Murermester, Major og Raadmand i København (til Dels efter velvillige Medd. af Dir. J. A. Lange).

stre maatte udses til at besigtige Murværket neden for Vægtgangen, der var udført efter hans egen og Banner Mathiesens Anvisning. Da disses Beretning om Eftersynet, der lader til stærkt at være gaaet Lange imod, var indleveret, holdtes der den 5. Sept. paa Raadstuen et Møde mellem de fire Murermestre og Seehuus paa den ene Side og Lange og Banner Mathiesen paa den anden, og der er det gaaet saa hedt og voldsomt til, at Præsidenten, Christian Braem, ofte havde Mas med at skaffe sig Ørenlyd, og i alt Fald førte det til en alvorlig Karambolage mellem Magistraten og de to Herrer Lange og Banner Mathiesen.

Da Murermestrenes »Forretning« var blevet oplæst for Lange, erklærede han sig villig til at lade Farven afrive af Muren, som omtaltes i Forretningen, paa det at Murerarbejdet desbedre kunde besigtiges, og han vilde da redressere det manglende. Men da der saa var blevet foretaget et nyt Eftersyn, og det atter gik ham imod, gjorde han sig udtilbens. Nogle Uger efter (12. Sept.) meddelte nemlig Seehuus, at Lange trods gentagne Anmodninger ikke havde været at formaa til at sætte nogen Mand paa Arbejde ved Kirken. Ved et nyt Møde paa Raadstuen fik han Tilhold om »forderligst« at fuldføre Arbejdet efter sin Kontrakt. Saa gik der atter nogle Uger, men da det erfarede, at Arbejdet stadig opholdtes, blev han atter kaldt op, og der sagdes ham, at det kom paa hans eget Ansvar, hvis han ikke vilde fortfare med Arbejdet, hvortil han svarede, at Tingen »skulde nyde sin Rigtighed i den kommende Uge« (3. Okt.). Ti Dage efter blev han igen tilsagt til Møde om det samme, men denne Gang kom han ikke, men bad skriftlig, om man vilde lade ham vide, hvad man vilde ham. Saa maatte Magistraten tage Skeen i en anden Haand og lod Underfoged Niels Bech optage et Tingsvidne om Taarnets Tilstand, og det blev resolveret, at Bech ved Notarius publicus skulde protestere mod Langes »Ophold«. Bech indleverede Langes Svar paa Notarialskrivelsen, »og som Lan-

ge derudi ikke har villet deklarerere sig til at fuldføre Arbejdet forsvarligt, saa blev Underfogden beordret til førstkommende Mandag at lade Mænd opkræve til Tinget, som kan efterse, hvor meget af Arbejdet Lange allerede har færdigt, og taksere, hvad han derfor kan have fortjent; desforuden blev Murermester Ole Larsen opkaldt og med ham aftalt, at han med det første kan begynde at foretage Reparationen i Langes Sted paa Taarnet paa den Side til Kirken, saasom Tømremesterens Stellagier gaar der gennem Taget, og Regnen fordærver Gevælfterne; Lange har paa den Side endnu ikke begyndt Arbejdet«. Men der skulde endnu hengaa et halvt Aar, inden Sagen kom i Orden, idet Lange ved direkte Henvendelse i en Supplik til Kongen — hvad der sikkert nok har krænket Magistraten — havde bedt, om der maatte blive foretaget en ny Synsforretning ved Generalbygmesteren, hvilket ogsaa blev bevilget ham ved kgl. Befaling af 18. Nov. 1740. Først midt i Marts 1741 indleverede Bech Tingsvidnerne om Langes Arbejde, og Ole Larsen gjorde saa Overslag over det resterende Arbejde. Den af Häusser foretagne Synsforretning ved nogle af ham udpegede bygningskyndige Mænd fandt først Sted den 1. Maj og førte, som det synes, ikke til noget, da de erklærede ikke at kunne foretage Forretningen tilfredsstillende paa Grund af Pudset og Farven paa Murværket (Kollegiebr. 27. April og 4. Maj). Saaledes endte denne Affære.

En mere højtidelig Karakter fik Konflikten med *Banner Mathiesen*¹⁾, der vistnok var en ligesaa vanskelig Herre som Lange og ligesaa selvfølende og selvtilfreds som

¹⁾ *Nicolai Banner Mathiesen* (1696—1771) blev 1726 Assessor i Hofretten, 1728 Stadsbygmester og Januar 1741 Kancelliraad. Navnet Banner havde han optaget efter Moderen. Det er vistnok rigtigt at kalde ham Banner Mathiesen og ikke Mathiesen alene; han kaldte sig altid selv saaledes, og hans Søn, en Kaptajn, hed kun Banner (hvad Faderen undertiden ogsaa benævnes).

sin Fader, den kendte Klokker og Regnebogsforfatter Søren Mathiesen, hvem Magistraten i et Dokument af 1721 spydigt kalder en Mand, »der ellers gerne vil passere for at være vittig«.

Den 17. Sept. 1740, altsaa 12 Dage efter det stormfulde Møde i Raadstuen, indsendte Stadsbygmesteren til Magistraten en Skrivelse, hvori han udtalte den Formening at være sket nogen Fornærmelse af Magistraten paa Mødet og derfor ventede Satisfaktion. Magistraten resolverede imidlertid kort og godt, at Klagen »lægges bort«. Men dermed vilde han ikke lade sig nøje. Den 31. Dec. indgav han til Generalbygmesteren en Memorial, hvori han vidtløftigere og i langt stærkere Udtryk atter fremførte sin Klage. Den gik videre til Kancelliet, og paa Foranledning af dette udarbejdedes i Magistraten en allerunderdanigst Erklæring af 26. April 1741.

Det mange Foliosider store Dokument, der er forfattet af Braem selv, og som er et ivrigt Forsvar for Magistraten og en Redegørelse for hele dens Stilling, er saa karakteristisk, at det fortjener at gengives her, blot med Udeldelse af en Del af Krusedullerne og mange Sidebemærkninger og Gentagelser. At gengive Ordlyden af Stadsbygmesterens Klageskrift er overflødig, da den fremgaar af Braems Dokument.

»Paa det Ds. Maj. kunde faa Information om de Besværinger, som Stadsbygmesteren, Kancelliraad [det var han avanceret til i Januar] Banner Mathiesen i sin Memorial til Generalbygmesteren af 31. Dec. 1740 har anført mod Magistratens Kollegium, sender vi hans derom til os indsendte Memorial af 17. Sept. 1740, som er det skriftlige Svar, han til Generalbygmesteren melder om, hvorefter han synes at have ventet publique Reparation, af hvilken Ds. Maj. vil fornemme, at hans Klage bestaar i disse Ord og Ting: At han med »en Monsieur« med Lydhammerslagen i Bordet og med Haandslag paa en Bog en face

paa Raadstuen skal være torteret og prostitueret. Kancelliraaden vil uden Tvivl in specie først dirigere sin Besværing mod mig. Christian Braem, som dengang efter Sædvane har ført Ordet i Raadstuen. Jeg kan da hverken tilstaa eller fragaa, om jeg har trakteret ham »en Monsieur«: han vil vel dermed sige, slutter jeg af de næstpaafølgende besynderlige Ord i hans Memorial til Magistraten, at jeg skal have kaldet ham Monsieur og ikke nævnt ham ved hans Karakter Hr. Assessor; skulde det være en Crime mod ham, frygter jeg for, at jeg begaar den meget ofte med og imod Folk af meget højere Prædikat og Værdighed, end Assessoren nu er; thi det er ikke ubekendt af dem, som enten meget læser Fransk eller har omgaaet meget med franske Folk, at det Ord Monsieur i daglig Tale meget bruges til endog de højeste Standspersoner. Jeg kunde da ikke tænke, at han forlangte stor Apologi eller Explication for denne formenede Forseelse, som vel bliver mere en Scandalum acceptum end datum. Dog jeg derhos forsikrer ham, det er ikke sket enten af Foragt for hans Person og Meriter eller af manque de considération for den Værdighed, Ds. Maj. har benaadet ham med, og det skal være mig højlig imod, om jeg herefter nogen Tid skulde fortørne ham med Monsieur i mine Dage mere, men skulde det ske nogensinde contra et præter intentionem, vil jeg bede ham undskylde den Lapsus linguæ og erindre mig derom, da jeg straxen in instante meget villigen skal korrigere mig og ikke oppebie Tiden, at han desaarsag skulde finde sig inquieret og bemødiget derom at gøre nogen solennel Klage over mig«.

»At jeg for det andet skal have prostitueret ham en face med Lydhammerslagen, ved jeg ikke, hvorudi skal bestaa. Dette maa jeg forklare, at hos Præsidenten i Raadstuen ligger altid paa Bordet en Hammer; samme bruges til at slaa til Lyd med, naar en Del Mennesker, som er opkaldet for Magistraten, glemmer sig selv og snakker en-

ten for højt eller i Munden paa hinanden. Da nu Kancelliraaden paa den af ham anførte Tid var paa Raadstuen, var en Del Mennesker deroppe med, og da de faldt i Tale pesle mesle imod hinanden, kan det vel være, at jeg den som flere Gange har været nødt til at bruge denne Hammer i hans Nærværelse for at slaa til Lyd og komme disse Haandværksfolk til i Orden og Stilhed at afgøre, hvad der da forefaldt. Jeg kan dog forsikre, at jeg ikke ved, enten jeg dengang brugte denne Hammer eller ikke, men overalt ved jeg, at jeg ikke brugte den til at prostituere ham en face eller imod ham, som han ganske urigtig debiterer . . . «

»Af lige Beskaffenhed er det, som han for det tredje besværges sig over, at han med Haandslag paa en Bog skal være prostitueret. Thi der ligger paa Bordet en Del Lov- og Forordningsbøger, og vel muligt, at jeg af samme Aarsag og i samme Tilfælde, som er meldet, har i Stedet for at bruge Lydhammeren slaget med Haanden paa en Bog, ingenlunde enten mod Kancelliraaden eller for at tortere eller prostituere ham. Thi hvad han mener med de Ord en face, begriber jeg ikke, uden han dermed vil betyde, at han finder sig fornærmet, at disse Ting er skete i Nærværelse af hans Person «.

»Vel har Kancelliraaden i sin Memorial truet Magistratens Kollegium at ville forklage dem for Generalbygmesteren, hvilket man dog havde tænkt, han havde ladet fare. Dog ser vi, at han har fundet det saa behageligt og til ham indgivet denne os fra Kancelliet tilsendte Memorial, hvori han meget amplificerer og særdeles embellerer sin Besværing mod Magistratens Kollegium, meget langt over det, som han i sin første Memorial havde anført, og ikke undset sig for at bebyrde os med meget sensible og nærgaaende Tillæg, nemlig: 1) at vi publiquement impertinent skal have angrebet og tiltalt ham, som om han dependede af Magistratens Grace, til største Forklejnelse for Charge og Embede: 2) at vi skal have brugt uanstæn-

dig Adfærd imod ham, saa at han derfor har ventet publique Reparation; 3) ligesom vi skulde have fejlet i vor allerunderdanigste Pligt at soutenere ham til hans Embede; 4) at vor Opførsel og Omgang imod ham har været saadan, at den ikke saaledes skulde hendø, og at han mener, det er billigt og Ret, at vi publique burde reklamere vore foregivne udstødte og nærgaaende Beskyldninger og Expressioner som det, hvortil vi hverken har haft Grund, Skel eller Føje; 5) vil han opgøre en Repræsentation af hans meget avantageuse Idee om vor Høflighed, ligesom vi aldrig har lært at omgaas med saa fornemme Folk som ham«.

»Hvad Kancelliraaden mener med alle disse Invectioner, kan vi paa Ære og for Guds Ansigt forsikre, det vi ej ved eller begriber, da han ikke, som Generalbygmesteren retteligen anmærker, i sin Erklæring, har nævnet og angivet specialiter, hvori de bestaar, at vi ham efter Formening skal have fornærmet, uden hvad vi har extraderet af hans Memorial og her tilforn anført. Men det alene maa have været hans Tanke at lade alle disse skammelige og injuriøse Ting indløbe til Ds. Maj. under Generalbygmeesterens Couvert, muligt i Haab de aldrig skulde have kommet til vor Connaissance, og saa calumniare audacter semper aliquid hæret. Thi det er eftertænkeligt, at han til lige har ladet alle disse Ting indflyde i sin Memorial til Magistraten, men nu a posteriori overvælder og bebyrder os hos Ds. Maj., da intet mellem ham og os siden er passeret end den første af ham saaledes paaklagede Passage med saa sensible og højst fornærmelige Beskyldninger, som graverer os baade paa Embede og Lempe. Thi skal vi derfor udbede os den Naade, at Kancelliraaden maatte vord befalet og tilholdt at indlevere til Ds. Maj. en distincte og udførlig Explication om disse Gravamina og Insinuationer. han mod os har indgivet, og at vi os derpaa maatte erklære, paa det Ds. Maj. maatte fatte andre Tanker om

os, end vi i alle Tilfælde efter vor Pligt som ærlige og skikkelige Mænd vil fortjene«.

»Thi det synes, ligesom en Del Mennesker i dette og andre Tilfælde concerterer til at betage os den Myndighed og Anseelse, som os saa højlig er fornøden til at føre en retskaffen og tjenlig Direction i vort Embede til Ds. Majs. Tjeneste og Stadens almindelige Bedste og Ordentlighed, da en og anden til Præjudice for disse saa vigtige og betydelige Ting søger at ville partagere hver sin particulaire Stump deraf mellem sig for at regere hver for sig, som de lyster, hvoraf Ds. Maj. lettelig slutter, at intet andet kan udkomme end Confusion og Skade for Publico. Ds. Maj. vil finde, at Direction af et ganske Kollegium er mere sikker for Kongen og Staden, end at nogen derudenfor hver for sig skulde kunne [regere] med hver sin Del deraf uden det dertil beskikkede almindelige Magistrats og Kollegii Vidende og samtykkelige Foranstaltning, og derfor bønlig og allerunderdanigst overlader begge disse Kollegia i Ds. Majs. naadige og kraftige Protection og Beskærmelse. Thi Gud ved, der falder i denne vidtløftige Stad for os mange pinlige og fortrædelige Ting at bestyre og gennemgaa, som vi har største Besværlighed og Møje med at acquitere og debarassere os fra, saaledes som vi bør og kan være bekendte«.

»Udi det øvrige vil vi tilbede os denne Naade af Ds. Majs. Retfærdighed, at naar Kancelliraaden ikke godtgør disse mod Magistraten indgivne haarde og beskæmmelige Beskyldninger, Ds. Maj. vil lade ham saaledes sætte i Rette, at han ikke gør sig en Merite og Monument af at have uden Aarsag og bevislig Føje for Kongen anklaget og torteret et ganske Kollegium, ligesom vi og ikke begærer (!), at vi vorder tilbørlig ansete, om vi, saaledes som han beskylder os, befindes at have fortjent det«.

Efter at Braem derpaa udførligere har omtalt Enkeltheder ved Haandværkernes Arbejder og Reglerne og de

kgl. Anordninger angaaende dette og Stadsbygmesteren og hans Competence, som han forsikrer, Magistraten altid har støttet og respekteret, ligesom den vil vedblive med at gøre det, fortsætter han saaledes:

»Hvad den af Stadsbygmesteren ommeldte Inspektør ved Nicolai Kirkes Taarns Reparation angaar, da er det vist, at vi har anordnet en bekendt skikkelig og duelig Person, Morten Seehuus, til at have Opsigt med Materialerne ved samme Reparation, at de ikke bliver forødte eller forkomne, som ogsaa at have Tilsyn med, at Haandværkssvende og Drengene ikke forsømmer Arbejdet, og give os om begge Dele Efterretning, og om han maatte fornemme, at noget blev af Svendene i Arbejdet forset, at give os derom Kundskab, paa det vi kan besørge Kirkens Gavn og Bedste, hvorved vi formener ikke i nogen Maade at have forset os enten mod Stadsbygmesteren eller hans Instruks, men i alt at have handlet tilladeligt og tilbørligt som ærlige Mænd, og derfor og forhaaber, at Ds. Maj. protegerer os mod alle disse Stadsbygmesterens Beskyldninger«.

»Overalt maa vi til vor ydermere Forsvar derhos melde dette: at den Murmester Philip de Lange, som til Taarnets Reparation af os var antagen, har ikke alene meget uforsvarligt opholdt Arbejdet, men endog utilbørligt og utilladeligt behandlet samme, saa at, dersom vi ikke af formeldte derved skikkede Person havde faaet betids Underretning, havde hans Arbejde geraadet Kirken til Skade og forlorne Omkostninger, hvorom Stadsbygmesteren aldrig tilforn havde meldet os det ringeste, hvorfor vi har været forarsagede per viam juris at lade Murmesteren tiltale og Arbejdet til en anden Murmester overlevere«.

»Vi indstiller da dette alt i dybeste Underdanighed under Ds. Majs. Dejudication og forhaaber . . . Stadsbygmesterens Tilrettesættelse for saadan over os ubeføjede indgivne Klage og derudi indførte nærgaaende Beskyldninger.

Forblivende tro indtil Døden o. s. v.«.

Magistraten modtog som sagt aldrig — i alt Fald ikke officielt — noget Svar, hvad den ganske sikkert havde ventet; den fik altsaa ikke nogen Undskyldning fra Stadsbygmesteren, og han fik ikke sin »Tilrettesættelse«; men ganske vist fik han heller ikke sin »publique Reparation«. I Kancelliets Journal afsluttes Sagen kort og godt med de Ord: »Herved er intet at gøre, Sagen vil have sit Forblivende ved de udgangne Forordninger, og ved Lands Lov og Ret«. Det sidste blev der ikke noget af.

For øvrigt faldt Forholdet mellem de to Parter vistnok snart til Ro. I alle Tilfælde fik Banner Mathiesen et Fjerdingsaar efter paa egen Anmodning et Gratiale paa 50 Rdl. anvist af Magistraten paa Nicolai Kirke »for hans hafte store Møje ved at forfatte Tegning og Overslag samt daglig tilse Arbejdet«.

II.

Den næste Sag er af en hel anden Natur. Havde Magistraten i den første haft Retten paa sin Side, gælder det endnu mere om denne. Men her som der maatte den lade sig nøje med en halv Sejr: den fik intet Svar og ingen Oprejsning for den ubeføjede Klage, men der blev heller ikke foretaget noget direkte mod dens Afgørelse. Det manglede ogsaa bare, for at bruge et yndet københavnsk Udtryk.

Den 16. Febr. 1741 indsendte den preussiske Gehejmelegationsraad og Ministre plenipotentiaire Grev Finken-stein¹⁾ gennem Udenrigsminister Schulin, Præsident i det

¹⁾ *Carl Wilhelm Greve Fink von Finkenstein* (1714—1800) var først Gesandt i Stockholm, hvorfra han kom til København i 1740; 1742 blev han forflyttet til London og 1744 atter til Stockholm, hvorfra han 1747 kom til St. Petersborg; Aaret efter vendte han tilbage til Berlin og blev 1749 Kabinetminister, hvilket han var lige til sin Død. Især under Frederik II, hvis Barndomslegeskammerat han havde været, var han en meget betroet og indflydelsesrig Mand og hørte til Kongens fortroligste Raadgivere.

tyske Kancelli, en Klage til det danske Kancelli over, at hans Kammertjener og Kok samt en af hans Lakejer for nogle Dage siden var bleven anholdte og førte paa Raadstuen.

Klagen (der er paa Tysk) gaar ud paa, at de tre Domestikker en sildig Aftenstund mellem 11 og 12 i Følge med en halv Snes andre Personer var paa Hjemvejen fra et Besøg hos deres Landsmænd, der tjente hos den her paa Gennemrejse værende preussiske Minister v. Linden. Selskabet havde været i en løftet Stemning, havde »diskuteret«, let og sunget, men i al Skikkelihood. Saa var nogle Vægtere komne til og havde forlangt Drikkepenge af dem; men da de allesammen kom forbi, hvor Vægterlieutenanten Mathias Pløen boede, havde denne befalet Vægterne at anholde de tre Tjenere og føre dem til Raadstuen, uagtet Vægterne havde forklaret ham, at de ikke havde gjort andet end, at de havde været lidt muntre og let og sunget, og desuden sagt, at de var i Tjeneste hos en fremmed Minister; men Lieutenanten havde svaret, at for ham maatte de være, hvem de vilde, de skulde blot anholde dem for Gadeuorden, og saa maatte Vægterne adlyde. Paa Raadstuen havde Domestikkerne atter gjort opmærksom paa, at de ikke havde gjort Spektakler, men kun været gemytlige, og sagt, hvem de var, og at det i det mindste vilde være i sin Orden, at det blev meldt deres Herre, hvor de var. Men det hjalp altsammen intet. Vagtmesteren sagde, at det vel var brugeligt, at saadant blev meldt, men denne Gang havde han sin bestemte Ordre til at arrestere dem, og den maatte han lystre, og de maatte være blevne hele Natten paa Raadhuset, hvis ikke en af de vagthavende Borgere havde haft Medlidenhed med dem og underrettet Politimesteren om, hvem de var, hvorefter de straks paa hans Ordre blev løsladte efter at have været der i tre Timer. En saadan Irregularitet fra Vægterlieutenantens Side var der ingen Undskyldning for, og

Greven maatte fordre ikke alene, at Lieutenanten blev alvorlig tiltalt, men ogsaa at der gjordes Anstalter til at afværge sligt for Fremtiden.

De stakkels Domestikker, og den brutale Vægterlieutenant med samt hans Vægttere! Det var den ene Side af Medaillen, nu kommer den anden.

Kancelliet forhastede sig som sædvanligt ikke; først 6. Marts sendte det Klagen til Magistraten med Annrødning om, at den med det »forderligste« vilde afgive sin Erklæring. Magistraten gumlede saa tre Uger paa den, indtil den den 27. Marts lod den gaa videre til Politimesteren (Torm) med Paalæg om, at han skulde lade afholde Forhør i Sagen, og endelig indløb Magistratens Svar den 26. April.

Først gøres der Rede for, af hvilken Grund Erklæringen har ladet saa længe vente paa sig. Der skulde afhøres en Del Vidner og imedens dette foregik, tildrog sig atter en lignende Passage paa Gaden om Natten med Alarm af en Del Personer ligesom med Grev v. Finkensteins Domestikker, hvorved der fordredes ny Vidneførelse, og saa fortsættes der saaledes:

»Betræffende Ministerens Klagemaal udviser et derom erhvervet Politiforhør, at fem Vægttere edelig har forklaret, at Domestikkerne, som med de øvrige i Selskabet har været 10 à 12 Personer, utilbørlig og mod Ds. Maj.s Anordning og Politi højst stridig om Nattetide har hujet og skreget, taget til deres Kaarder og skammelig udføremt Vægterne med Skældsord af Skinderknægte med mere og altsaa ved deres Opførsel selv har givet Anledning saavel til deres Opbringelse paa Raadstuen som den Misfornøjelse, deres Herre derover har fundet. Ellers var det ikke bekendt, hvem disse Folk var, da Vægterne opbragte dem. Thi paa deres eget Foregivende kunde og burde Vægterne saa meget mindre tro og reflektere, som deres Opførsel ikke svarede dertil. Men om det end hav-

de været bekendt, saa skulde vi formene, at derved ikke var begaaet eller handlet noget uforsvarligt, saasom de som alle andre fremmede Ministres Tjenere ikke os bekendt har nogen sær Frihed at øve og foretage noget i Staden, som er stridig mod Ds. Maj.s Forordninger, men at enhver er skyldig med tilbørlig Observance at rette sig derefter udi, hvis som angaar Politien og en god Orden, thii ellers og i saa Fald var altfor farlige og betydelige Consequencer at befrygte mod Folkerettens og Potentaternes høje Rettigheder. Allermindst finder vi denne Ministerens Domestikkers Forhold at burde tolereres i Ds. Maj.s Residensstad og paa en Tid, da Ds. Maj. udi egen høje Person var tilstede; thi allerstørste Alarm og Alteration, sagde Vidnerne, opkom derover iblandt Indvaanerne, som boede i de Gader, hvor det passerede, ej vidende andet, end Farlighed og Ulykke var paa Færde, hvilket, besynderlig ved Nattetide, kunde forvolde meget ondt og særdeles i Henseende til syge og frugtsommelige Kvinder, som ved sliq Alteration kunde udsætte baade deres eget og deres Fosters Liv. Imidlertid, da Ministeren hos Politimesteren anmeldte, at de tre paa Raadstuen opbragte Personer var hans Domestikker, blev de straks stillede paa fri Fod. . . . Men hvad for en slet og uforsvarlig Suite og Consequence der allerede udi Gerningen er tildraget, er befundet deraf, at Ministerens Domestikker saa hastig udkom af Arresten og ikke for deres forøvede slette Opførsel og Forseelse blev ansete og straffede, det udviser et senere holdt Politiforhør af 16. April saavel som et Notarialinstrument, udi hvilket foruden tre Borgermænd har givet deres Deposition for Notario publico derom, saaledes som de med Ed vil bekræfte, da det atter er sket, at 12 à 14 Tjenere straks nogen Tid efter, ligesaa om Nattetide, har ladet sig finde paa Gaderne med Alarm, Hujen, Raab og Skrig, og da Vægterne har med det gode søgt at bringe dem til Stilhed og Skikkelighed, har de ud-

skældt dem Canailler m. m. og tilskyndet hinanden at trække Kaarder til dem og give dem Ørefigen og sagde, at de havde kujoneret Vægterlieutenanten, saa skulde de og vel lære dem, og da Vægterne bemestrede sig deres Personer for at forekomme videre Tumult og andre onde Følger, foregav de at være fremmede Ministres Tjenere, og paa det Fundament i Consequence af den første Passage og dens Suite blev de af Vægterne løsladte af Frygt, der maatte blive klaget paany, om de havde bragt dem i Arrest. Men da denne Sag er saa betydelig og vigtig, efterdi det er umuligt for Vægterne i Henseende til saa mange Fremmede og Haandværkssvende og andre samt Stadens Vidtløftighed at kende, hvem der er fremmede Ministres Domestikker, og enhver kan omklæde sig og udgive sig derfor samt under sligt Foregivende impunement forøve al Ondskab, Fortrædelighed og Modvillighed til Foragt mod Ds. Maj.s Ordonnancer og Anstalter, saa skal vi efter allerunderdanigst Pligt henstille, hvorledes herefter i dette Tilfælde skal forholdes og derover tilbede os Ds. Maj.s Resolution, paa det ikke enten Ds. Maj.s Ordre og Befalinger af de fremmede Ministres Domestikker modvillig skal overtrædes eller noget mod dem derfor foretages, som maatte være imod Ds. Maj.s Vilje. Og som vi efter foregaaende sandfærdige og bevislige Demonstration og Omstændigheder ikke ved, at Vægterlieutenanten herudi har foretaget eller gjort andet end, hvis hans Tjenestes Pligt og Skyldighed udfordrer, og ikke udi nogen Maade har forset sig mod Ministerens Domestikker, saa beder vi, at han ikke nogen Unaade paakastes, hvorved man kunde afskrækkes, saa at hverken Vægterofficererne, Vægterne, Magistraten eller Politien kunde udrette deres Tjeneste til god Ordens og Sikkerheds Haandhævelse her udi Staden. Det vi tillige med det øvrige soumetterer under Ds. Maj.s Godtbefindende, idet vi med allerunderdanigst Devotion til Døden forbliver«

Magistraten havde saaledes faaet sit Hjerte lettet over

for disse Optøjer af fremmede Gesandtskabers Tjenere, som ikke var de første¹⁾ og vistnok heller ikke blev de sidste. Og hvorledes kunde det være andet? De tre Her- rer skulde jo have været alvorligt »ansete« med Fængsel og Bøder, noget, der ofte anvendtes over for Byens egne Borgere, naar de havde været paa Krigsstien. Men Re- geringen turde øjensynligt ikke røre ved dem, Gesandt- skaber og deres Folk var saa at sige sacrosancte. Magi- straten havde sikkert heller ikke ventet, at der skulde blive taget fat paa Urostifterne; den havde jo ikke engang turdet foreslaa det, om ogsaa den havde ladet et Ord falde om, at de burde være straffede. Men paa den anden Side skete der heller ikke noget med Vægterlieutenanten²⁾, og dermed maatte den lade sig nøje. Af Kancelliets Journal ses det, at Sagen remitteredes til det tyske Kancelli med den Bemærkning, »at efter de af Magistraten anførte Om- stændigheder befindes intet utilbørligt at være forøvet mod Domestikkerne, da de ikke var berettigede til at handle mod de kgl. Anordninger«. Og dermed maatte Grev v. Finkenstein lade sig nøje. Hvad han har sagt til det, forlyder der intet om.

¹⁾ O. Nielsen (København, V p. 236) omtaler flere Tilfælde. I 1665 angreb den franske Gesandts Folk Vagten paa Gaderne; en Ser- gent blev dræbt, og flere Personer blev haardt saarede; 16 af Folkene blev arresterede og førte til Hovedvagten, »men paa Gesandts An- modning blev de løsladte, for at Gesandten selv kunde holde Forhør«. I 1684 overfaldt Hovmesteren og fire Lakajer hos den franske Ge- sandt Underfogdens Tjener i et Værtshus paa Amagertorv og fratog ham hans Kaarde. Heller ikke dem skete der noget. I 1685 var der stort Slagsmaal mellem fem af den svenske Gesandts Drabanter og en Del Herskabstjenere og Haandværksfolk; en blev dræbt og flere saarede; Drabanterne blev arresterede, men løsladte efter otte Dages Forløb.

²⁾ *Mathias Pløen* blev gammel i Gaarde; 20. Juli 1740 blev han Vægterlieutenant (12. Aug. 1740 tillige Inspektør ved Magistratens Brændemagasiner), 30. Marts 1778 forfremmedes han til Vægterinspek- tør; 17. Marts 1786 døde han, 84 Aar gammel.

HOLMENS KIRKEGAARDS KAPEL.

AF

UNDERARKIVAR E. MARQUARD.

Nedenstaaende Kontrakt om Opførelsen af et nyt Kapel paa Skibskirkegaarden i Aaret 1701 giver en Del Oplysninger om Udseendet af dette Kapel og fortjener derfor nok at blive kendt som Bidrag til Københavns ældre Topografi. Den findes bevaret i Rigsarkivet i Søetatens Generalkommissariats Pakker med Kontrakter.

Vii underskrefne Hans Kongel. Mayts. til Dannemarck oc Norge etc. Deputerede ved Land- og Søe-Estaten have med Muurmesteren her udj Staden Hans Oelsen om et Capell paa Skibskirkegaarden uden Østerport af hans egne dertil anschaffede Materialier, det være sig Tømmer, Grund, Muur oc Tagsteen, Spiger, Søm oc ald fornøden Jernfang af Hengsler, Laase oc øfrige behøvende Beslag samt Windwer med deris Karmmer oc Rammer af dygtig, sterck Eg. item Døre oc alt andet af døgtige, sunde og ny Materialier af opbyge, paa følgende Maa-de contraheret oc sluttet, nemlig:

Fundament udj Jorden af schal være af fuldkommen Kampesteene oc over Jorden af skaanske eller anden Slags ligesaa gode Muursteen, een Allen høit. Fødstøckerne af sterckt, wel tørret Eegetømmer, oc alt det øfrige Tømmerwerck til Stolper, Løsholter, Stiver oc Muurleder af fuldkommen stort 20 Allen gullandsk Tømmer. Listerne under Taget af stort pommersk Tømmer. Bielckerne ligeledes af pommersk Tømmer, som schal være 12 Tomme i 4kant, naar de ere tilhugne. Sparrewercket af stort norsk 18 Allen Tømmer. Muurene udj Faggene af skaanske eller andre ligesaa gode oc store Steen, paa Fladen udj Taulvercket at legges, oc Tømmerwercket at være saa sterck, at det kand taale indentil med en hollandsk

Moppe paa Kanten at udfyldes, saa at det dereffter beholder en lige Linie. Taget med røde Tagsteen af de bedste Sorter, som paa Assessor Wüstes Teiglwerck brendes, at belegges, det lidet Taarn ovenpaa Capellet overalt med dobbelte Jernplader at beklædes og 3de Gange med rød Oliefarve anstrygges oc underneden med en god dygtig Stoel fra Bielkerne op at forsiunes. Item fornøden Klockestoel inden udj, saa et Paar smaa Klocker derudj kand henge. Over Dørene giøres en liden Front de Spis effter den af Biugmesteren derover fattende Teigning. Trappetrinnen op til Indgangen udj Capellet at være af huggen Kampesteen udj fuld Lengde og Brede effter Proportion af Indgangen, oc Porten til Kirkegaarden med sit Portall samt desen Broe fra Kierkegaardsporten til Capellet af de dertil tienlige Materialier oc Døren til Indgangen af Capellet, som bliver i tvende Deeler paa begge Sider hengde, af gode, tørre 2 Tom. Fyreplancker, udentil med Egebreder oc Wognskud udj Münster beklæd. Inden udj Capellet forferdiges Altar, Prædickestoel, Gallerie for Choret, Stoele til Præsten oc Siungeren, saavel som Benckene oc Lofftet af tørre Dramske Furrebreder, hvoraf Brederne til Lofftet schal være nedentil vel høflede oc under Bielekerne anslagne, mens alle de andre Breder paa begge Sider glat høflede oc overalt, Sæderne alleene undtagen, med en Iiusgraa Oliefarve anstrøggen. Gulvet indvendig overalt med gode hollandske Mopper, flade, dog i façonable Münster at legges. Ziraterne udenpaa Capellet med Pie de Stals Pillastre oc Capiteler saawelsom Beklædningen uden omkring Windwerne at være af 2 Tomme Furreplancker, saa oc Capellet overalt udentil tillige med Kirkegaardsporten med een god Oliefarve oc de Coleurer, som af Biugmesteren worder ordonnerit, at lade anstrygge, oc skall Wejen giennem Porten være af fast Grund med en Rende igiennem, saa Wandet kand have sit Løb fra den eene Grøfft i den anden. Ovenpaa samme Wey legges en god Kampesteenbroe, som begyndes et Par Allen udenfor Grøfften og gaar lige ind giennem Porten til Capellet, vell ryget, saa den sit Wandfald paa begge Sider kand have. Oc ellers i det øfrige forbinder hand sig til udj alle Maader at følge Ritzen oc Bygmesterens Anordning oc ej andre Materialier dertil at bruge end de af hannem dertill vorder dygtig oc beqvem erkiendt. Saa belover hand oc at have dette Capell, saaledes som for anført findes, gandske oc aldeles ferdig sex Uger efter dette Contracts Dato. Hvorimod hannem er tilsagt for alt for-

skrefne at schal worde betalt Aate hundrede oc halftredsiindstiu fve Rixdaler Courant, uden ringeste Afkortning, den halve Part nu strax wed Contractens Underskrivelse oc Resten, naar Arbeidet er ferdigt oc det af Biugmesteren er bleven besigtiget oc hans Attest forschaffes, at alting efter denne Contracts Indhold er fuldbyrdet. Til Stadfestelse er dette in duplo forfattet, hvoraf hver sin underschreven oc forseiglet Gienpart haver annammet. Actum Kiøbenhavn Søe-Estatens General Commissariat den 9. Augustj Ao. 1701.

C. v. Lente.

Ole Hansen. F. C. Adeler.

Originalen heraf haver ieg annammet, dends Indhold ieg paa min Side belover i alle Maade at holde oc effterkomme. Kiøbenhavn ut supra

Hans Olufsen
Murmester.mpp.

Det ældre Kapel, der afløstes af det heromhandlede og som formodentlig har været opført samtidigt med Kirkegaardens Anlæg 1666, var, som det hedder i Generalkommissariatets Forestilling om denne Sag af 11. Juni 1701, »formedelst Ælde ganske bortraadnet, saa at der nu ingen Skiul findes enten for Præsterne eller Folcket, naar der udj ont Veirligt noget kand falde at forrette, hvorover Præsterne sig idelig besværges.«

Generalkommissariatet fremsatte til Kongens Udvalg tre Forslag til en Bygning paa 20 Alen i Længden, 14 Alen i Bredden og i Højden fra Jorden til under Taget 6½ Alen. (Disse Maal er ikke opgivet i Kontrakten.) Det første Forslag, til en Bygning af Grundmur, var anslaaet til en Bekostning af 774 Rdr., det andet, en »Bygning af Tømmerstocke paa den nordske Bygningsmaade indrettet«, skulde koste 676½ Rdr., og det tredie, af Bindingsværk af Egetømmer, muret udi Tavlene, kom paa 594 Rdr.

Da Generalkommissariatet ansaa det for givet, at Kongen ikke vilde tillade Opførelsen af en grundmuret

Bygning saa nær under Fæstningen og da det ansaa den norske Bygningsmaade for altfor lidet holdbar, indstillede det det tredje Forslag til Godkendelse med den Tilføjelse, at »samme, naar det saa vit blev ferdigt, med en Oliefarve kunde anstrygges og Tømmeret med Muurene saaledes i Farven udjefnes, at det nogenleedes et Anseende som Grundmur skulde bekomme.«

Pengene til Dækning af Udgifterne tog man dels af Holmens Folks Forsømmelsesbøsse, dels anvendte man dertil 160 Rdlr., som var betalt i Bøde af »de Folck, der i Foraaret et lidet Opløb her paa Slotspladsen begik.«

Kapellet stod ikke mere end godt halvhundrede Aar. I 1730 var det saa forfaldent, at det maatte underkastes en større Reparation, men allerede 1754 tiltrængtes der atter en Hovedreparation. Da denne imidlertid vilde komme til at koste 794 Rdr., lod Generalkommissariatet udarbejde Tegning og Overslag paa en helt ny Bygning, der skulde indeholde et Værelse for Præsten, et Rum til Ligkisterne og Ligbaaren samt 2 Værelser og et Køkken til Graverens Karl, som til Gengæld for Boligen skulde have Opsyn og Indseende med Huset og Kirkegaardens Materialier og holde Grøfterne om Kirkegaarden vedlige. Ved en Licitation blev den lavestbydende Murmester Søren Hendrichsen, der tilbød at opføre Bygningen grundmuret for 892 Rdr. Den gamle Bygning blev solgt til Nedbrydning for 115 Rdr. Forslaget approberedes af Kongen ved Resolution af 23. Maj 1754, hvorefter der 5. Juni s. A. sluttedes Kontrakt med den nævnte Murmester om Opførelsen. Desværre giver denne Kontrakt, der ligeledes findes bevaret iblandt Ganeralkommissariatets Kontrakter, ikke andre Oplysninger om den nye Bygning, end at den skulde være 16½ Alen i Længden og 12 Alen i Dybden, inddelt i 6 Fag, og at Gesimserne skulde være af udarbejdet Tømmer. Tegningen, til hvilken der henvises, er ikke bevaret.

Heller ikke denne Bygning naaede synderligt mere end 50 Aars Alderen; den blev brændt i September Maaned 1807 i Anledning af Englændernes Angreb paa København. Først $3\frac{1}{2}$ Aar efter, i Maj 1811, besluttede man at opføre en Bindingsværksbygning til Graveren. Denne Bygning, til hvilken Holmens Kirke fik et Laan paa 5000 Rdr. af Søetatens Menage, stod indtil den nuværende Graverbolig i 1884 opførtes paa samme Sted.

Det Opløb, til hvilket der hentydes i den ovenfor omtalte Forestilling, fandt Sted den 8. Marts 1701. I Indberetning fra Generalkommissariatet til Kongen om Opløbet hedder det at »en Deel af Eders Kongl. Majts Tømmer- og Handtwercksfolck ved Holmen hafver igaar understaaet sig for Slodspladsen oc andre publicque Steeder at forsamle och saaledes utidig Opløb at giøre.« Grunden hertil var den, at Folkene fik deres Løn udbetalt meget uregelmæssigt, saa at der opstod ret store Restancer. Generalkommissariatet finder dog, at »de dertil aldeles ingen Føye har hafft, mens at det dem hafver været vidende, det de skulle bekomme 3 Maaneders Aars- og 12 Ugers Dagløn« og at »Betalingsruller og Bereininger var under Hænder til Forfærdigelse.« Generalkommissariatet fremhæver, at de i de 6 næstforbigangne Aar har bekommet alle deres fortjente Dagpenge paa 15 Uger nær og de Aarslønnede hele deres Løn »og desforuden paa forrige Aaringers Restantz 4 Maaneder, saa deraf sees, at de dennem meere af Ofvermod end billig Føye i saa Maade hafver formasted.«

Nutiden vilde jo næppe finde denne Betalingsmaade eller Generalkommissariatets Ræsonnement fyldestgørende. Kongen sluttede sig imidlertid til dets Indstilling og resolverede under 12. Marts, at en eller 2 af Anførerne skulde indsættes i Bremerholm i Jern indtil videre og at Deltagerne skulde idømmes Bøder fra en Sletdaler og nedefter. Da en Haandværker af 1. Klasse i Aarsløn havde ca.

60 Rdr., var Bøderne jo ret store. Disse indbragte altsaa de ovennævnte 160 Rdr., der anvendtes til Kapellets Opførelse.

Bygmesteren, der omtales i Kontrakten af 1701, maa være Stadsbygmester Johan Conrad Ernst, der 1693 11. November udnævntes til tillige at være Bygmester ved Søetaten og derfor skulde nyde 200 Rdr. aarlig.

AF DRONNINGGAARDS FORHISTORIE.

Gaarden Tange i Søllerød Sogn.

Tange er det gamle Navn for den nuværende Dronninggaard¹⁾. Stedet nævnes i en Jordebog fra c. 1370 over Gods, som tilhørte Biskoppen i Roskilde, og laa da under Slottet Hjortholm. Men dengang har Tange snarest været en lille Landsby, idet det hedder: »I Tange er et Bols Jord, og der findes dér 5 Gaarde, af hvilke hver giver 4 Sterlinger og gør Tjeneste til Slottet; de andre er øde«²⁾.

I det 16. Aarhundrede var der kun to Gaarde i Tange, som da tilhørte Kronen. Paa den ene boede i 1553 Kongens Fuglefænger Jacob, der ligeledes havde den anden Gaard i Værgø³⁾. Siden var Gaardene bortfæstede til to Bønder, hvis aarlige Afgifter findes indførte i de bevarede Jordebøger for Københavns Len 1611—38.

Tange nævnes endvidere i nogle Forordninger angaaende Fiskeriet i Søerne paa Københavns Len, saaledes i 1585: »Vel Sø ved Tange«, i 1597: »den ganske Vig hos Tange, som løber af Hjortholm Sø«, og ligeledes i 1621⁴⁾. Det er muligvis ogsaa Tange ved Furesøen, som nævnes 1636 under Navnet T a n g e v a n g i et Konge-

¹⁾ Nystrøm: Søllerød Sogn, S. 188.

²⁾ Scriptorum VII, S. 57.

³⁾ Kanc. Brevbøger 1553, S. 255.

⁴⁾ Secher: Forordninger og Recesser II, 396; III 49, 623. Det er en besynderlig Fejltagelse, naar det i Registret til Bd. III siges at Tange laa i Hjørlande Sogn, Ølstykke Herred. Vel Sø o: Vejle Sø.

brev til Niels Trolle, Lensmand over Københavns Len: »Desligeste ville vi naadigst, at den Husmand, som kommer i det Hus i Ibstrups Dyrehave, skal nyde det halve Aars Kost, som den, der bor i det Hus ved Tangevang, til des haft haver, og ville vi naadigst, at du skal sætte Bønder paa Tangevangs Ejendom«¹⁾). Det stemmer godt nok hermed, hvad den følgende Lensmand, Niels Vind, i 1644 siger om Tange: »Er samme Gaard brugt under Hans Majts. Ladegaarde, og formedelst det befandtes til forbenævnte ej kunde være nogen Fordel, da haver min Formand Niels Trolle deri sat en Bønde, som hidintil haver været for al Tyngte forskaanet«²⁾). Paa den Tid var Stedet altsaa svundet ind til een Gaard, hvilket ogsaa fremgaar af følgende Ansøgning til Kongen 1644 fra Hofmønsterskriver Hans Boysen:

Eftersom her udi Københavns Len $1\frac{1}{2}$ Mil herfra Byen besiddes en Bondegaard, kaldes Tange, ud af tou gamle Folk, da er jeg underskrevne af Kongl. Majt. underdanigst begærendes, at jeg samme Gaard, naar den ledig bliver, igen maatte bekomme, Ægt og Arbejde fri, som den tilforn været haver. Hvis deraf aarligen gives og erlægges, er jeg underdanigst erbødig at erlægge og betale.

Actum den 24. Augusti 1644.

Johannes Boysen.

Lensmanden mente, at Gaarden »nok formedelst Arbejde fra Ladegaardene kan mistes«, og Hans Boysen fik derpaa Tilsagn om at faa Gaarden, saa snart den blev ledig³⁾).

Dette Tidspunkt maa være indtruffet i 1648; thi 5. Januar 1649 fik Hans Boysen et nyt Kongebrev, der over-

¹⁾ Kbhvns. Dipl. V, S. 183.

²⁾ Paategning paa Hans Boysens Ansøgning, Indkomne Sager til Danske Kancelli 24. Aug. 1644.

³⁾ Sæll. Tegnelser 1. Sept. 1644.

drog ham Gaarden for hans og hans Hustrus Levetid. Han fik endvidere Ret til fri Olden paa Gaardens Grund, Fiskeri i Søen med Ruser og smaa Garn og 20 Læs Ved aarlig, alt beregnet fra Philippi og Jacobi Dag 1648. Da Hans Boysen vilde faa Bekostning paa Gaarden formedelst dens store Bygfældighed, bevilgedes ydermere, at en af hans Arvinger maatte faa Gaarden efter hans og Hustruens Død; men hvis dette ikke ønskedes, skulde Bygningen betales dem efter billig Vurdering¹⁾).

I Jordebogen for 1651 nævnes da Hans Boysen som Besidder af Tange; men i en følgende Jordebog, som er indsendt til Kancelliet straks efter 1660, hedder det: »Dronninggaard som tilforn kaldtes Tange, 17 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdk. Hartkorn. Bruges af Hendes Dronnigl. Majt. og derfor ingen Kontribution deraf kan beregnes«.

Frederik III havde altsaa skænket Gaarden til sin Dronning Sophie Amalie, der ikke blot gav den et nyt Navn, men ogsaa helt forandrede Gaardens og dens Omgivelsers Udseende. I Hørsholms Amts Jordebogs Regnskab 1661—62 findes udførlige Oplysninger om de store Byggearbejder, hun foretog derude. En ny Hovedbygning opførtes i Stil som et »stort holsteinsk Bondehus«. Byggepladsen ryddedes og jævnedes ved, at fire store Træer blev oprykkede med Rode. Sokkelen blev sat af Sten og Huset der oven paa opført af Bindingsværk med klinede Tavl og hvidtet. Det blev tækket med Langhalm og 50 Traver Rør, som Gøngerne, der brugtes ved det hele Byggearbejde, skar i Søen ved Dronninggaard (Navnet Furesø bruges aldrig). Dørene forsynedes med fortinnede Hængsler, Laase og Beslag. Der nævnes Hængetræer over Ildstedet og to Bønderborde og fire Bænke i de tvende Udbugter i Huset ved Siderne, — alt har saaledes været holdt i imiteret Bondestil. En Post paa Regnskabet har særlig Interesse: »Givet for Kronen og Navnet samt Aars-

¹⁾ Sæll. Reg. 1649, fol. 97.

tallet paa Huset at udhugge 1 Rdlr. 3 Mrk.«, — det er den Navneplade, der endnu sidder indmuret paa den nye Bygning som det eneste synlige Minde fra den oprindelige Dronninggaard. Hele Bygningen kunde opføres for 476 Rdlr. 3 Mrk.

Det gamle Hus fra Hans Boysens Tid blev ikke nedrevet, men flyttet. Tømmermanden Peter Oder fik Betaling »for det gamle Hus paa Dronninggaard at flytte og henskrue, som det nu staar«, — »for det lille Hus, som Høsekvinden ibor, at fly til Rette til Haandværkernes Logement« — »for et Secret at sammenhugge og oprejse ved Søen hos Dronninggaard«. Navnet Tange forekommer endnu jævnligt i Regnskaberne. En Port blev opført paa Tange Mark, en Skibsbro anlagt paa Tange Vase og et Gærde rejst tværs over Tange Næs til Stutteriet. Vassen var en ny Vej, der med Sand, Jord og Risknipper blev opfyldt over Moradset mellem Dronninggaard og Virum; Stutteriet holdtes i »Vangen«, formodentlig den samme, som før er kaldt Tangevang, og indelukkedes med en Grøft 61 Roder lang og 4 Alen bred. Endvidere opsatte Laurs Korporal og hans Kammerater et Stengærde »paa den Arm fra Vejle Søen op til Grøften, som Stutteriet gaar, 72 Favne, og den anden Arm fra Dronninggaards Sø til mod Kongens Vej 94 Favne«. Paa M a l t a forfærdigede Oluf Pedersen af Virum et Gærde for Kaninerne; og en Port med store Hængsler og Stabler blev anbragt over Grøften for N æ s s e t. 664 unge Pile blev plantede paa forordnede Steder langs Vejen ved Dronninggaard, og paa alle Gærder og langs Grøfterne blev der sat Tjørn og levende Hegn.

Endelig nævnes i Regnskabet »en venetiansk Gondol, som efter Hendes Dronningl. Majts. naadigste Befaling ved Kammertjeneren Monsr. Jacob Petersen er bygget paa Dronninggaard«. En Skibstømmermand fik 2 Rdlr. for at have hjulpet Engelskmanden med at bygge den.

V. Chr.

SMAASTYKKER.

1. Typograf Carl Chr. Tengnagel Barnewitz.

AF

B. TENGNAGEL JØRGENSEN.

Carl Christian Tengnagel Barnewitz fødtes den 11. Marts 1803 i Rosenborg Kvarter Matr. Nr. 229, Hj. af Tornebuskegade og Rosenborggade. Hans Forældre var Rebmager, senere Sigtemager, Johannes Barnewitz og Hustru Anna Dorthæa Sørensen. Familien hørte til den tyske Menighed, og Sønnen døbt i Sct. Petri Kirke den 30. Marts s. A.; som Faddere for ham opføres to Jomfruer Sørensen, to Grever, Kaunitz og v. Scheel, og endelig R. Fabritius-Tengnagel, efter hvem han vistnok har faaet det ene af sine Efternavne. Hvordan en Rebslager kunde skaffe denne ene Søn saadanne Faddere, faar staa hen; hans øvrige Børn havde dem ikke saa fine — og dog gik det dem langt bedre, end det gik Broderen: 2 af dem blev Sigtemagere som deres Fader, og af disse 2 tjente den ene sig op til at blive en ret formuende Mand, der levede sine sidste Aar her i København som Partikulier og bl. a. fra 1832 var Ejer af Huset Nr. 41 i Store Kongensgade.

Carl Barnewitz var Typograf og blev ved at være det hele sit Liv igennem, men var desuden et Slags Literat, der forfattede alt muligt mellem hinanden, var sin egen Bogtrykker, sin egen Forlægger og gik selv ud i Byen for at sælge sine »Værker«, som Davidsen fortæller i »Fra det gamle Kongens København« med den Tilføjelse: »sidstnævnte Blad (Skillingsbladet) blev falbudt sammen med Tændstikker«.

I Hertz' »Flyttedagen« er det Krigsraad Olmerdugs største Lyst at flytte: »Denne almindelige Lyst . . . er

bestemt en Sygdom, der stikker i Blodet og der indfinder sig hver Opsigelsestid«, siger hans Tjener, — »om det saa kostede ham hans Liv, kunde han ej bo længer end ét halvt Aar eller i det højeste et helt Aar paa et Sted« Det samme kunde siges om Barnewitz, men begge nøjedes de med at flytte frem og tilbage i samme Gade. Barnewitz' Fader, den gamle Sigtmager, led af samme Syge; han boede saaledes paa fem forskellige Steder i Vognmagergade: Nr. 34, 12, 8, 22 og 30 (nuv. Nr.). — Traditionen om Sønnens Flytninger lyder helt komisk. Naar Flyttedag kom, havde han sagt sin Lejlighed op, antaget Folk og Vogn til Flytningen og faaet alt godt og vel pakket sammen; men naar man saa spurgte ham, hvor der skulde køres hen — ja, saa havde han ikke nogen ny Lejlighed, men svarede blot: »Kør bare til, det finder vi nok«, og saa lejede han den første den bedste Lejlighed, han traf paa. »Ja her er rart, her bliver vi sikkert altid«, var da hans første Udbrud, men naar der blot var gaaet nogle Dage, talte han igen om at flytte, for »det var da den daarlige og elendigste Lejlighed, han havde haft«. —

At leve som Bogtrykkersvend var dengang ikke nemt for en gift Mand. Kort før sin første Hustrus Død indsender han derfor i Maj 1831 Ansøgning til Magistraten om »Bevilling til at handle med stegte og kogte Varer, for derved at kunne frembringe noget til en bedre Fremtid«, da han ikke er i Stand til at ernære sig og sin Familie; men Ansøgningen blev ikke bevilget.

Det er sikkert dette Afslag, der gjorde ham til »Forfatter«, thi fra 1833 begynder denne hans Virksomhed.

Det første, der udgik fra hans Pen, var Vaudeviller og Ugeblade. Af meget af det er kun Navnet tilbage: Skrifterne selv er forsvundet eller har aldrig naaet vore offentlige Biblioteker. I 1833 udkom »Verden som den kunde være«, i 1834 »Lille Fanden i Dragkisteskuffen« (8 S.) samt Vaudevillen »De Handlendes Klage og Købernes Anraabelse om Aabning paa Bededagen« (12 S.) og endelig »En ny og munter Fastelavnsviser for 1834« ($\frac{1}{2}$ Ark). — Som hans Hovedværk, om man saa maa sige, kan regnes »Borgerbladet«, der udkom fra 14. Juni til 31. Dec. 1834 med 36 Numre og i 1835 med 37 Numre. Det udgik omtrent to Gange om Ugen og kostede kun et Par Skilling Nummeret. Indholdet er Anekdoter, Klager

over Rendestensbrædder o. lign. Kun 2 Gange taler Udgi-
veren om sig selv, i Nr. 12 for 1834 og i Nr. 12 for 1835.
Første Gang fortæller han (30. August 1834) under Over-
skriften »Blodbadet i Prinsensgade« om, hvorledes han
en Aften Kl. 9, da han var alene hjemme med 3 smaa
Børn, var bleven overfaldet af 3 Personer, mishandlet og
slæbt ud i Forstuen, medens hans Butik med dens Artik-
ler blev sønderslaaet, uden at det hjalp, at han raabte og
skreg Gevalt. For Fremtiden vil han derfor sikre sig
med en ladt Pistol hjemme og et skærende Instrument ude.
Anden Gang (10. Feb. 1835) føler han sig foranlediget til
i Bladet at imødegaa et Rygte om, at han skulde være
dømt til Vand og Brød i 30 Dage, men formedelst Svag-
hed kun fik 4 Dage ad Gangen. Sandheden er, at han al-
drig har været dømt til saa meget som en Times korporlig
Straf, men kun til »at betale nogle Pengesummer, som vist
ikke er nogen Skam, da der er Mænd, som er af en større
Klasse end jeg arme Synder, og som har været dømt til
meget højere Mulkter«. En af sine Mulkter var han ble-
ven idømt, fordi han i sit Blad havde beskyldt Slagtermes-
ter Hans Rasmussens Hustru for at have drevet uberet-
tiget Salg og ofte foranlediget Uorden og havde kaldt
hende »Flæskeprinsesse«, »hvorfor han bør betale 50 Rd.
Sølv og Sagens Omkostninger med 10 Rd. Sølv«.

I 1835 skriver han en ny Vaudeville »Den procude-
rende Skomager og Skrædder Vims og Skriver Tykskærs
store Hjerner«, og paabegynder et andet Blad, »Alvor og
Løjer«, der skulde udkomme én Gang ugentlig og koste
24 Sk. Kvartalet, enkelte Numre 2 Sk. I dets Nr. 6 imøde-
gaas et Rygte om, at »Borgerbladet« var forbudt: fra 1.
Jan. 1836 vil det atter udkomme, endda trykt paa fint
Trykvelin til en Pris af 4 Sk. pr. Nr., eller 2 Mrk. 8 Sk.
Kvartalet. Det udkom imidlertid aldrig. —

I Okt. 1835 indsendte han en ny Ansøgning, denne
Gang om at maatte »forhandle egne Skrifter samt brugte
Bøger i Provinserne og paa Landet«, da han nu havde
svagt Bryst og svage Øjne. Men baade over for denne An-
søgning og over for en anden fra Maj 1836, »om at skæn-
kes en gratis Bevilling paa at forhandle Brød og inden-
landske Tobakker«, var Magistraten ubønhørlig, saa me-
get mere som Kancelliet i det første og Politidirektøren i
det andet Tilfælde udtalte sig derimod.

1837—45 er Barnewitz ikke at finde i København og har i de Aar ikke udgivet noget. Han maa da vistnok have rejst om i Landet og benyttet en Bevilling, hans Hustru havde faaet i 1834 til at handle med Traad og Lys saavel i København som paa alle danske Markeder. Men fra 1846 til 1850 er han igen én af Magistratens faste Supplikanter.

1846 vil hans Hustru have sin Bevilling ombyttet med en anden, ifølge hvilken hun skulde have Lov til at handle med »Tanddraaber, Ligtorneplaster, Haarvoks og flere forskellige vellugtende Pomader og Sæber alt af mig fabrikeret«. Det blev ikke bevilget hende. 1847 beder Barnewitz om at maatte »forhandle det samme paa Provincesmarkeder«. Andragendet afslaaes, da de nævnte Ting hører under Lægemedler. En Maaned efter anmoder han om at maatte forhandle de af ham tilberedte Parfumer. Kancelliet vil ikke give ham Lov dertil, Magistraten derimod nok, naar han kan godtgøre, at han har tilstrækkelig Færdighed i Tilberedelse af Parfumer. Men Kancelliet holder paa sit og sejrer. —

1849 ansøger Hustruen om »gratis Bevilling paa at forhandle alle Slags brugte Klædningsstykker fra vor Bopæl«, men heller ikke dette kan bevilges. — Den sidste Ansøgning inden Barnewitz' Død er fra 1850; han henviser heri til sit maadelige Helbred, sin svage Kone, sine 9 Børn: for flere Aar siden har han formedelst Svaghed ophørt at være Typograf og har ernæret sig og sin Familie ved Udgivelse af Smaaskrifter, som han har rejst om og forhandlet i alle danske Provinser, men nu tillader Helbredet det ikke mere. »Virken har altid været min kæreste Syssel«, derfor beder han om gratis Bevilling paa at forhandle alle Slags Viser og uindbundne Smaapjecer. Silke- og Klædekræmmer Dinesen bevidner, at Ægteparret »er skikkelige og stræbsomme Folk«, og at de har stor Omsorg for deres Børn, — alligevel faar han ogsaa denne Gang Nej. — Saa søgte han ikke mere. —

Hans Skrifter fra de sidste Aar er mangeartede: Smædeskrifter (mod Grevinde Danner, hvorfor han fik 100 Rd.s Bøde; se »Fædrelandet« 1852, Nr. 196, 206). Krigsberetninger, Spaadomme, Brevbøger, alt sammen uden Værdi. — Som Eksempler kan nævnes: 1) Forudsi-

gelsler, særdeles passende for Nutiden. Indhold: Napoleons Spaadom om Europas Fremtid. — En slesvigsk Piges Spaadom — Spaadomme fra 1848. — Tycho Brahes fuldstændige Spaadom, optegnet af ham selv paa Uranienborg; 12 Sider, Pris 8 Sk. — 2) Kærminder, strøet i de jyske Egne i Anledning af H. M. Kongens Rejse. Et Genlyd til de brave Jyder. — 3) Allernyeste Brevbøg til Brug saavel for Børn som Ældre, samt for Elskende af begge Køn. Indhold: Familiebrev, Venskabs- og Trøstensbrev, Indbydelseshbrev og Kærlighedsbrev, 24 Sider, 16 Sk. — 4) Mindekrans for den tapre og aldrig forglemmende danske Armé i Slaget ved Isted . . . ; Kbh. 1850. —

Plaget som Barnewitz var af økonomiske Bekymringer og Sygdom, kom Døden ham sikkert som en Befrielse. Den 25. Marts 1853 gik han bort, i en Alder af 50 Aar og 14 Dage, efterladende sig Enke og ni Børn, af hvilke det yngste kun var 5 Aar gammelt.

2. Et Træk af Frederik Thuresens Liv.

Det er bekendt nok, at Stadshauptmand Thuresen med Myndighed og Kraft førte Kommandoen over Københavns væbnede Borgerskab under Belejringen 1658—60. Efterfølgende Skrivelse viser, at han ej heller veg tilbage for at haandhæve Borgernes Ret over for Byens egen Garnison, og at han ikke tog i Betænkning at udsætte sin egen Person for en oprørsks Soldats Kaarde, naar det gjaldt om at værges en fattig Mands Ret. Det har ikke været ufortjent, naar Borgmester Hans Nansen kalder ham for en »resolveret« Mand.

Brevet er delvis trykt af Dr. O. Nielsen i Københavns Historie V. 244—45. Det forløjner dog at meddeles i sin Helhed.

Stormægtigste højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre og Konning!

Eders kongelige Majestæt haver jeg i aller Underdanighed at andrage, eftersom jeg forleden Fredag Aften, som var den 25. Maj, stod for min Dør,¹⁾ er nogle Soldater forbi gangen og gjort Borgerskabet ved Stranden stor Gvalt, idet de haver røvet fra dennem, hvis Ved og andet

¹⁾ Frederik Thuresen boede i Gaarden Nr. 16 ved Stranden.

de købte, hvorudover det fattige Folk haver søgt mig og klageligen begæret at skaffe dem Fred. Da er jeg til Soldaterne udgangen og truede dennem med min Stok, som jeg havde udi Haanden, sigende: De skulde gaa paa Volden til deres Post og lade Folk være umolesterede, hvilket de ingenlunde haver villet agte, medens mig med onde og ubeskedes Ord beegnet; og endog mig ikke en ringe Despect udi mange godt Folks Nærværelse da blev tilføjet, haver jeg det dog paa den Tid ladet mig vel befalde. Lidet der efter er Steen Bilde, Stadsmajor, kommen gaaendes, som jeg da i andre Borgere deres Presents foreholdt, at det var spotteligt, at Soldater, som det store Røveri og Gevalt mod det fattige Borgerskab dagligen øver, ikke vorder straffede, og er at befrygte, at hvis derover ikke holdes bedre Justitie, end hidindtil sket er, at Borgerskabet en Gang hævner sig paa dennem selver. — Som jeg saa taalede, kom en syg Stakkarl gaaendes med nogen Brændevad under sin Arm: straks var en Soldat til rede, som slog hannem, stødte hannem omkuld og vilde taget Brændet fra hannem paa Gaden. Da gik Steen Bilde til og sagde: Hvorfore slaar og støder du det syge Menneske omkuld, truede hannem med sin Stok med disse Ord: Jeg skal lære dig noget andet, lader du hannem ikke gaa med Fred. Mens Soldaten svarede: Jeg giver dig Djævelen, og rører du mig, da skal Djævelen tage dig. Derpaa drog Steen Bilde sin Degen ud og slog bemeldte Soldat paa sin Skulder, stak den dog straks ind igen og truede at vilde hente Vagten, hvorpaa Soldaten straks uddrog sin Degen, kastede sit Gehæng og Skede fra sig og hug efter Steen Bilde, havde og kløvet Bildes Hoved, hvis jeg det med min Stok ikke havde afværget. Og som jeg hans Forsæt imod Bilde saaledes hindrede, vendte Soldaten sig imod mig og hug min Hat af og saarede mig i Hovedet, hvorfor jeg nødtes til mig under hans Gevær at indtrænge og i saa Maade mig at væрге, at mig ej mere Skade skulde tilføjes, og drev hannem dog imidlertid, førend jeg kunde faa min Degen ud mig med at defendere, til en aaben Kælderbøds Dør, hvor han da og straks stødte efter mig og mig [havde] igennem stødt, hvis jeg ikke havde taget Stødet op med min venstre Arm, som da samme Tid og blev beskadiget. Og i det samme Stød, som jeg parerede for mig, er han ulykkeligen indløbet paa min Degen

og derover bleven død.— Dette er den ganske Sags Beskaffenhed, som jeg med troværdige ærlige Vidnesbyrd vil bevise, og derforuden hannem overbevise, at han haver været en Stratenrøver og Parlamentmager og mangingen, baade ved Stranden og paa Torvet, sit fraberøvet og gjort Fortræd.

Og eftersom, Allernaadigste Herre og Konning, denne ulykkelige og uformodentlige Tilfald saaledes imod min Villie er hændet, saa formoder jeg allerunderdanigst Eders Kongl. Majt. mig ikke tilregner herudi nogen Uret at have gjort, medens min meget tunge og besverlige officia, som jeg paa Byens Vegne forvalter og af Eders Kongl. Majt. i denne besværlige Tid er tilbetroet, naadigst anseer! Og derfor først for den store Mutvillighed og Opsætsighed med derpaa følgende Gevalt, han med sin Degen imod bemeldte Steen Bilde og mig haver øvet, dernæst mit eget Livs Defension, saa vel som for det tredie den Kommando, mig naadigst er anbetroet, ikke aleneste ville mig frikende, og han at ligge paa sine egne Værke, og derforuden som andre Stratenrøvere og de, sig imod deres høje Officerer forseer, andre til Eksempel og Afsky at straffes som vedbør, medens og formoder min allernaadigste Herre og Konning hos min Kommando forunder mig den Respekt, at om saa skete nogen sig vilde tilfordriste med Gevalt mig at begegne, de da den Straf, som de, der sig imod Generalen selve eller andre høje Officerer opsætte og forseer, maa undgælde. Hvorpaa jeg Eders Kongl. Majts. naadigste milde Svar er formodende. Den allerhøjeste Gud Eders Majt. med naadigste Dronning samt hans Kongl. Højhed og de andre højbaarne kongelige Børn til langvarende timelig og evig Velfærd fra al Ulykke naadeligen spare og bevare.

Actum København d. 29. Maj 1660.

Eders Kongl. Majts. allerunderdanigst supplicando
Fredrich Thursen.

Derefter udgik d. 25. Juni Kongebrev til Generalauditor Poul Tscherning om at lade afholde Forhør i denne Sag. Stads-hauptmandens Optræden ved denne Lejlighed har ikke skadet ham. Nogle Maaneder senere skænkede Frederik III ham en Guldkæde med sit Billede i Diamanter. og andre Udmærkelser og Hædersbevisninger fulgte efter. V. Chr.

(Sæll. Tegn. 25. Juni 1660 med Bilag).

3. „Drøm og Virkelighed“. „Fædrelandet“ 1848.

I Otto Borchsenius' litterære Skizzer »Fra Fyrreerne« I 1878 staar der S. 284 i en Note under Teksten: »Med Digterens Enkes Tilladelse hidsætte vi som Supplement til denne Artikel to hidtil utrykte politiske Digte af Aarestrup fra April 1848,« og S. 301 sammesteds findes det første af disse to Digte: »En Drøm. 1847«, S. 306 det andet: »Virkelighed 1848«. Men naar det siges, at Digtene indtil da har været utrykte, er det ikke rigtigt. Den 10. Maj 1848 er de optagne i »Fædrelandet« som et sammenhængende Digt med Overskriften: »Drøm og Virkelighed. 1847—1848.« (jfr. Georg Nygaards Bibliografi over Aarestrup). Da jeg i »Historiske Meddelelser om København« (VI S. 346) gengav dets Indhold, faldt det mig ikke ind, at Aarestrup havde haft med det at gøre, skønt det var undertegnet D. r., som til Nød kunde betyde Doktor — Aarestrup var jo Læge. Jeg burde have erindret, at Forfatterens Navn var opgivet hos Borchsenius; men i Betragtning af de 40 Aar, der var gaaet, siden jeg havde læst Bogen, kan det maaske tilgives, at jeg havde glemt det.

I øvrigt er der noget mærkeligt ved Forholdet mellem de to Tekster, den i »Fædrelandet« og den hos Borchsenius. I »Fædrelandet« har Digtet 46 Vers, hos B. 42. Det kunde i denne sidste Form paa adskillige Steder se ud, som om det var trykt efter en sjusket Afskrift af det oprindelige Digt.

Der er til at begynde med Tale om en Audiensdag hos Kongen. I »Fædrelandet«, og kun dér, skildres Digterens Indtræden i Forgemakket:

Jeg fandt en bedaget Hædersmand,
Til Tjenesten afrettet,
Han hilste mig med Venlighed
Og skrev mit Navn paa Brættet —

og dernæst det første Indtryk af Audienssalen:

For Rangspersoner gjorde man
Aparte Høflighedskonster;
Og Salen var ganske lummer af
De allerunderdanigste Dunster.

...

De guldbenøglede Herremænd
 De stod og svedte af Længsel,
 At Døren til et lille Lukaf
 Maatte naadigst dreie sit Hængsel.

Senere hen i Digtet er i Teksten hos B. ved Skildringen af Aanden i 1848 følgende Vers bortfaldet:

Og vi har rystet Sønnen af,
 Os skal ej Frygten hærge —
 Som Uffe Vermundsen vi tog
 Af Jorden det gamle Værge.

Medens det i »Fædrelandet« hedder om Audienssalen:

Hinsides dette Dansegulv
 For Levetzauer og Haucher [d. e. for Hofmarskaller]
 I Baggrunden stod en laset Standard
 Og under den et Par Pauker —

har B det ulige mindre levende:

Til ret at se mig mør og træet
 Jeg havde gode Stunder —
 Da faldt mit Øje paa en Standart
 Med et Par Pauker under.

Paa lignende Maade er »Fædrelandet«s af Vildmanden brugte Udtryk om det danske Vaaben: »det forgyldte Skrammel«, i anden Udgave svækket til det langt mindre aarestrupske: »det tossede Skrammel«.

I »Fædrelandet« siger Vildmanden til Kristian VIII:

Vær inte bange, Kong Christian!
 Det skal nok, tordne mig, gaae!

Hos B. falder Ordene mere slattent:

»Vær inte bange«, jeg sagde, »Christian!
 Det skal, tordne mig, gaa:«

Det begejstrede Frihedsudraab:

Væk med de gamle Dragedyr,
 Der laa paa Lur om Skatten,
 Om Folkets Ret. — Nu svinge vi
 Begejstret Frihedshatten.

er blevet til det delvis meningsløse:

Væk med de gamle Dragedyr,
Der laa paa Lur om Skatten!
Om Folkets Ret nu svinge vi
Begejstret Frihedshatten.

Svinge Frihedshatten om Folkets Ret! En saa misfor-
staaende Forandring kan Aarestrup umulig have foretaget.
Troen paa Danmarks Sejr i Kampen med Tyskland har i
»Fædrelandet« en skandinavisk Klang (den kunde maa-
ske, direkte eller indirekte, skyldes Bladets Redaktør):

Vort Stridshorn hørtes i Norges Dal
Og gjenlød i svenske Fjelde.

Hos B. er Danmark henvist til sig selv, og de tilsva-
rende Linjer lyder saaledes:

Saa lidt som før skal Korset nu
Fortrænges af en Nælde [d. e. Holstens Vaabenmærke].

Skal Digtet paa ny optrykkes, bør sikkert Teksten i
»Fædrelandet« lægges til Grund. Maaske den anden Tekst
er en Kladder, der er gennemrettet, inden Digtet indsendtes
til Bladet. Det er formodentlig den simpleste Forklaring.

H. T.

4. Stemningen i København Maj 1848.

Af et Brev fra en ung københavnsk Mægler ⁹/₅ 48.

Det seer slet ikke saa galt ud med Danmarks Sag, vi
kunne vente 15 000 svenske og 5000 norske Tropper hertil
inden 14 Dages Tid¹⁾ og vor Flaade gjør dem [d. e. Ty-
skerne] betydeligt Afbræk. Jeg tvivler heller ikke paa, at
Franskmændene ville indsee, at der er skeet et uretfærdigt
Angreb af Tydskland paa Frankrigs gamle Forbundsfølle
Danmark. Det gjør mig ondt, at see, at Pauline²⁾ antager
Danmarks Tilstand for daarlig, for det Første hvad der er

¹⁾ Jvf. fra 1864 Rygtet om svensk Hjælp: »Han selv og 22000
Mand«.

²⁾ Brevskriverens i København fødte, efter sit Giftermaal i Ham-
borg bosatte Søster.

meget vigtigt, er der Gud være lovet hidtil den bedste Enighed mellem Folket af alle Stænder, Kongen og Ministeriet, og efter at have overstaaet Krigens Tab og Besværligheder, vil det danske frie Folk hæve sig til Selvstændighed og Bevidsthed.

Ved *H. T.*

5. Københavner-Tobak.

En Tilføjelse.

Om den Side 611 i forrige Bind omtalte *Johann Daniel Wandeler* er det velvilligt blevet meddelt mig, at han 7. Juli 1727 blev Bartsvær i Odense, hvor han forblev, indtil han 4. Juni 1754 udnævntes til Regimentsfeltvær, vistnok med Bolig i Fredericia, hvor hans Hustru *Marie Rebekka Lemfordt* blev begravet 8. Juni 1757. Wandeler maa snart efter have taget sin Afsked eller være død, da Eftermanden udnævntes 18. Okt. 1758.

J. W. S. Johnsson.

KONGENS GÆSTEGAARDE OG STADENS VÆRTSHUSE.

BIDRAG TIL DE KØBENHAVNSKE HERBERGERS HISTORIE

AF
BERING LIISBERG.

Offentlige Herberger, med Forpligtelse til at huse og underholde Fremmede, synes først sent at være opstaaet i København.

Fra Byens ældste Dage, da Forholdene fra Fiskepladsens Markedsperioder endnu gjorde sig gældende og Staden kun paa visse Tider af Aaret var besøgt af fremmede Handelsmænd, lejede disse sig — naar de ikke tog til Takke med deres Boder paa Stranden — ind hos de Bosiddende, hos Borgerne i Byen. Dette var altid Tilfældet, ikke blot med Gæsterne, de fremmede Handlende der kom til Byen i Markedstiden, men ogsaa med »Liggerne«, de faa fremmede Købmandskarle eller Svende, som laa i Byen Vinteren over.

I Erik af Pommerns Privilegier for Københavns Borgere af 1422, Oktober 28.¹⁾ — den første Næringslov herhjemme — findes ganske vist et Paabud om, »at de, som Herberger og Gæsteri oppe holde skulle, have fal Øl og Mad og Foder og dertil saa mange Heste, som vor Foged og Raadet samtykker«. Hvis et saadan Paabud var blevet efterkommet vilde Byen dengang have faaet offentlige Her-

¹⁾ Kbhvns. Dip. I. 152.

berger, hvad den i Virkeligheden først fik fire, fem Menne-skealdre senere. Dette Paabud var naturligt paa en Tid, hvor Byen, nylig taget fra Bispestolen og lagt under Kronen, formodedes at gaa en rig Udvikling i Møde, og hvor man ønskede at ordne Næringsforholdene med en saadan for Øje.

Fra omtr. 1523 findes der en Liste¹⁾ over »Herberger« i København, i hvilken der opregnes 30 Gaarde og Huse, betegnede ved Ejerens eller Indehaverens Navn. Heraf har man sluttet, at der i nævnte Aar var 30 Gæste-Herberger i Byen. Men dette er en Misforstaaelse. Hundrede Aar senere, da Byen var vokset stærkt og Livsforholdene var betydelig mere udviklede, var der kun et Par offentlige Herberger i København. Listen fra 1523 er ikke en Liste over Herberger, men en Liste over de Borgere i Byen, som havde Ryttere i Herberge eller i Kvarter under den kortvarige Fejde efter Christjærn II.s Flugt, der endte med, at København 1523 overgav sig til Frederik I. Dette fremgaar med Tydelighed af den Optegnelse over en Rytters daglige Fortæring for sig og sin Hest, der er føjet til Listen.

Aarhundredet ud vedvarede dette gamle Forhold fra Byens ældste Tid, at fremmede Tilrejsende lejede sig ind hos Byens Borgere, og anden Herbergeringsmaade var næppe heller tiltrængt, før langt hen i det 17. Aarhundrede. Kun til bestemte Tider af Aaret og ved ganske særlige Lejligheder kom der rejsende Folk til Byen. Af udenbys Bøende var det vel nok de adelige Herrer, der hyppigst kom til København, enten i Anledning af Herredage, eller paa anden Maade paa Embedsvegne som Hof- eller Statsembedsmænd, eller paa Gennemrejse til deres Godser eller Len i Landskaberne Øst for Sundet. Men mange af de Adelsmænd, der kom hyppigst til Byen, havde deres egne Gaarde herinde, hvor de ikke blot selv tog ind, men ogsaa gjorde Plads for Slægt og Venner. Andre, der ikke var

¹⁾ Kbhvns. Dip. I. 329.

saaledes stillet, var ligesom de fremmede Købmænd, der kom paa Handelens Vegne, henvist til at søge Herberge hos Byens Borgere.

Men i Fredsperioden, efter Reformationstidens Uro og efter Borgerkrigen, der gik saa frygteligt ud over København, forandres dette Forhold. Handel og Søfart tager et mægtigt Opsving og en Mængde Fremmede søger til Byen. Denne bliver tillige nu Kongefamiliens Domicil i en Grad som ingen Sinde før og drager som saadan og som Regeringens »faste« Sæde i stigende Grad Herremændene og Embedsmændene til sig.

Og samtidig, og sagtens netop paa Grund af denne voksende Rejsestrøm, viser der sig en let forklarlig Ulyst hos Byens Borgere til vedblivende at lukke deres Hjem op for fremmede og ukendte, tit meget ubehagelige Personer.

Allerede 1562 beklager Vejfarende, som kommer til Middelfart, sig over,¹⁾ at der er stor Mangel paa Staldrum og Herberger. En Del af Byens Borgere, hedder det, som havde Raad til at herbergere Fremmede, tager deres Stalde ned, for ikke at komme til at laane Hus til nogen. Kongen befaler derfor kort og godt Borgerne at bygge gode Staldrum og herbergere de Folk, som kommer til Byen.

Samme Aar er det galt i København. Hofsinderne klager over, at Borgerne ikke vil »stede thenom Herberge eller Rum« omendskønt de er »overbodig at ville betale og tilfredsstille deres Værter, hvor de ligge, ikke aleneste hvad der tæres i deres Huse, men endog for deres Stuer og Kammere, dær som de have deres Værelse.« Det er ikke alene de menige Borgere, men »en Part de Fornemste i Byen, som andre skulle undervise til Villighed, findes selv mest uvillige.«

I den Anledning skriver Kongen²⁾ til Borgmestre og

¹⁾ Cancell. Brevbøger 1562, S. 93.

²⁾ Kbhvns. Dip. IV. 574.

Raad og beder dem forfare Lejligheden, og det saa forskaffe, at vore Hofsinder dær udi Byen maa bekomme Herberger og de, som ideligen skulle vare paa Tjenesten og være til Stede, maa anbringes saaledes, at de kan være »nærværende for Haanden.« Og vel vidende, hvor Skoen trykker, slutter Kongen med at love: »Vi ville lade dennem tilsige, at hver udi sit Herberge skulde i alle Maader skikke sig, som tilbørligt er.«

Af ovenstaaende fremgaar det, at Borgerne ikke mente at have nogen egentlig Forpligtelse til at modtage Gæster i deres Huse, men følte det som en gammel fra Fortiden nedarvet Skik, der imidlertid nu under de forandrede Tidsforhold blev mere og mere trykkende.

Kongen synes derimod at have en anden Opfattelse. I 1582 skriver han til Borgerskabet i Slagelse,¹⁾ at fire—fem af de mest formuende af Borgerne i Byen, der ligger paa et alfart Strøg, hvor mange kommer og søger Herberg, skal beskikkes til at holde aabent Herberge for alle og lade hænge Skilt og Tegn over Herbergerne. Og der skal sørges for, at der ydes de Rejsende godt og tilbørligt Underhold for rimelig Pris.

En saadan kongelig Ordre lod sig nu næppe gennemføre. Borgerne i Byerne følte sig for meget som selvstændige Mænd til at kunne finde sig i et saadant Indgreb i Hjemmets Fred.

I 1578 havde en Del Borgere i København beklaget sig over, at de selv og deres Hustruer tit og ofte uforskyldt blev overfaldet af Hoftjenerne, altsaa Hofsinderne, og deres Folk, »som er indlagt til Herberge hos dem.«²⁾ Kongen var imidlertid fra Hofsindernes Side bleven oplyst om, »at slig Uvillie meste Parten kommer deraf, at Hoffolket ikke kan bekomme den Del, de behøver, og at de rige og

¹⁾ Cancell. Brevb. 1582. S. 554.

²⁾ Canc. Brevb. 1578. S. 290 fg.

formuende Borgere vægre sig ved at herbergere dem.« Christoffer Walkendorf skal derfor befale Borgerne at lade Hofsinderne faa Herberge hos sig, enhver efter sin Stand. Og samtidig skal han tilholde Hofsinderne, at de »stiller deres Værtsfolk tilfreds«, d. v. s. betaler, hvad de faar. I modsat Fald skal han tilbageholde deres Maanedsløn, saa Borgerne kan blive betalt deraf, om de har noget at fordre. Og endelig skal han befale Byfogeden og Hoffets Fourer, at de flytter de Hofsinder, som der maatte blive klaget over, »af et Herberge i et andet.«

Dette var jo imidlertid kun Galgenfrist, — Rivningerne og Klagerne vedblev. Men saa længe det kun var mellem Kongens egne Folk og Byens Borgere, blev det saa at sige i Familien og fik gaa, som det kunde. Værre var det, naar det var nogle af de fremmede Fyrsters Folk, som Borgerne nægtede at give Herberge.

Dette skete bl. a. i 1590. Og her var det den unge Prins Christian selv, der d. 17. April, seks Aar inden sin Kroning, i monarkisk Selvfølelse skrev til Borgmestere, Raad og Byfoged udi København¹⁾, at de skulde forfare, hvilke af Borgerne der havde været Skyld i, at Hertugen af Brunsvigs Folk havde maattet holde i Gaderne uden at kunne faa Herberge. De skyldige skulde fængsligen indsættes og deres Navne optegnes og sendes til Regeringsraadet paa Kronborg. Der vides intet om, hvorledes denne Strid endte, men den er et sikkert Vidnesbyrd om, at Herbergeringsspørgsmaalet var blevet brændende.

Tanken om offentlige Herberger, om Gaarde, hvor man var belavet paa og havde alt indrettet paa at modtage Gæster og ikke mindst deres Heste, maatte under Byens stærke Opkomst efter Borgerkrigen siges at ligge lige for. Og det er Kongen, den Mand, der har haft mest Besvær med sine Folks Anbringelse, der først af alle gør Tanken til Virkelighed. Allerede inden Midten af det 16. Aarhun-

¹⁾ Kbhvns. Dip. IV. 691.

drede havde Christian III¹⁾ erhvervet sig nuv. Nr. 14 paa Amagertorv til Gæstegaard, hvor Hertug Hans's Følge var lagt i Herberge, da han i 1556 var kommen til København i Anledning af Hertug Ulrich af Mecklenborgs Bryllup.

Det var fra Lübeck og de andre nordtyske Kystbyer, de fleste Rejsende kom til Byen. Hermann Veiger, der drev den nævnte Gæstegaard, og i øvrigt udmærkede sig som Oversætter af Reinike Foss, viser sig som en Mand, der forstod, hvad et godt Navn var værd for en Bedrift som hans, og kaldte Gaarden »Det lybske Herberg«. Holstenske Rejsende, som fremmede og ukendte med Forholdene kom til København, skulde alene ved dette Navn med den hjemlige Klang drages til Stedet i Forventning om her at finde Landsmænd til at raade og vejlede sig i den fremmede By.

Under Frederik II tiltog Forbindelsen med Nordtyskland, især med Mecklenborg, og Gjedser-Warnemünde-Routen blev den mest trafikerede. Enkelte driftige Borgere vejrer Fortjeneste, og forskellige Gæstgivergaarde opstaar 1590—1600, bl. hvilke den mærkeligste er »Okseko-pen« paa Østergade²⁾, omtr. nuv. Nr. 52. Her var det ikke blot Navnet, men Skiltet med Lante-Mecklenborgs Vaaben: Oksehovedet med den røde, udhængende Tunge, som skulde drage de brave Mecklenborgere til Stedet. Og ser man nærmere til, viser det sig, at den første Vært Jørgen Grabow, efter Navnet at dømme — han kaldes i øvrigt ogsaa Jørgen Skrædder — selv var Mecklenborger eller i alt Fald af mecklenborgsk Afstamning. Det er ikke usandsynligt, at Kongen, Frederik II, har staaet bag Gæstgivergaardens Oprettelse eller i alt Fald haft en Finger med i Spillet. Anvendelsen af Landsvaabnet i Skiltet kunde tyde paa allerhøjeste Beskyttelse.

¹⁾ O. Nielsen: Kbhvns. Hist. IV. S. 333.

²⁾ O. Nielsen: Kbhvns. Hist. IV. S. 332. Rtmstrgnskb. 1594—95 fol. 222, 226 og 234.

I »Morianen«, der nævnes 1596¹⁾), men som ikke kan stedfæstes, i Valter Vintappers »Engelen« ved Stranden²⁾), som i Bernt Schyrmands »Fortunen«, der har givet Fortunstræde Navn, modtoges ogsaa fremmede Rejsende, og der har sandsynligvis været flere Herberger, hvis Navne ikke kendes. Men det kan ikke siges at være nogen Anbefaling for Byens Herberger, naar Kongen i 1587 i Anledning af, at der er kommet to østerrigske Friherrer til Byen, »dette Rige at bese og besøge« — Fortroppen af de senere Turisters saa talløse Skarer — skriver til Walkendorf³⁾), at alt nødvendigt skal leveres de to Herrer fra Slottet, om ikke der ude i Byen »kan skaffes dem god Traktat«.

I »Oksekopens« umiddelbare Nærhed, paa Grunden mellem Østergade, Kirkestræde og Amagertorv laa Københavns navnkundigste Herberge i ældre Tid.

I den saakaldte Walkendorfs Bog, en Pergamentskodels i Raadstuearkivet med Afskrifter af Københavns Privilegier o. a. vigtige Brevskaber, har Magistraten ladet indføre en Beretning om den dygtige og for Københavns Udvikling saa nidkære Christopher Walkendorfs Fortjener af Staden. I denne hedder det bl. a.:

»Anno 1582 lod han begynde paa det skønne murede Hus, som staar paa den østre Ende paa Amagertorv, Københavns By til Ære og Gavn«.

Man vil ikke være i Tvivl om, at det er ved sit statelige Ydre, dette Hus er Byen til Ære. Men i hvilken Retning det var Byen til Gavn paa den Tid, da denne Beretning blev skrevet, forlyder der intet om. Vi ved, at Grunden ejedes af Magistraten, og at den 1607 dreves som Gæstegaard under Navnet »Lækkerbidsken« af en Mand ved Navn Johan Huge⁴⁾), som da betalte i aarlig Leje af Gaarden »og det Skur derhos« 67 Daler.

¹⁾ Rtmrgnskb. 1595—96 fol. 197 ff.

²⁾ Person. Hist. Tidssk. 7. R. II S. 297. Kbhvns. Dip. II. 556.

³⁾ Kbhvns. Dip. IV. 679.

⁴⁾ Kbhvns. Dip. VI. 196.

Naar man nu finder optegnet¹⁾, at Thomas Hugov, forrige Gastgeber udi Garkøkkenet paa Amagertorv, hans Hustru, som sit Afdrag paa en Sum Penge, Kongen havde laant ham, har indleveret et forgyldt Sølv-Credensbæger med et Dæksel, som vejede 77 $\frac{1}{2}$ Lod, og hvis Værdi — hvert Lod beregnet til 3 $\frac{1}{2}$ Ortdaler — beløb sig til 67 $\frac{1}{2}$ Daler 10 Sk. 3 $\frac{1}{2}$ Alb.²⁾, ligger den Slutning ikke fjernt — da Navnet Hugov vel nok tør anses for her at være det samme som Huge —, at det er som Værtshus og alt som Stadens Gæstehus, den statelige Bygning paa Amagertorv fra sin første Begyndelse har været Byen til Gavn.

Garkøkken gengives hos Kalkar ved Beværtningssted, og Garküche i moderne Tysk betyder et Spisehus eller en simple Restoration. Men i Datidens Dansk var Værtshus og Gæstehus Betegnelser, der dækkede hinanden. Værten i Garkøkkenet hedder »Gastgeber«, og endnu 1683³⁾ kaldes »Lækkerbidsken« et »Stads Værts- eller Gæstehus«.

Ejendommeligt nok benyttes langt senere i København Betegnelsen »Ordinarie« for Gæstegaard eller Herberge. Ove Juel⁴⁾ tager 1674 ind i »Ordinarien« paa Købmagergade. Udtrykket er laant fra Engelsk, hvor Ordinary betegner et Spisehus — ved Siden af at betegne det almindelige Middagsbord i et Hotel, table d'hôte med et moderne Udtryk — og endnu i nye Engelsk-Tyske Leksika oversættes Ordinary ved Garküche.

Det folkelige Navn »Lækkerbidsken«, der allerede 1607 forekommer i Magistratens Regnskaber, viser sig ikke i de højfornemme kongelige Rentemesterregnskaber

¹⁾ Rtmstrgskb. 1608—09 fol. 881, 30. April.

²⁾ For denne som for andre Oplysninger fra Rentemest. Rgskb. til denne Afhandling har jeg Fru Johanne Ryder at takke.

³⁾ Kbhvs. Dip. VII. 6.

⁴⁾ Hist. Tidsskr. 3. R. III. S. 635, 637.

før langt senere. Det nævnes saaledes ikke i det Dokument af 1613, September 14., hvorved Christian IV giver sin Apoteker Henrik Weber, der ved en Skrivefejl her kaldes Wobner, Bevilling¹⁾ paa at drive Gæsteri i det store Stenhus paa Amagertorv, som han har begyndt og anrettet; han maa dær samme Steds fremdeles blive boende, dog at han fornøjer os elskelige Borgmestre og Raadmænd for Husleje; han maa endvidere være fritaget for al borgerlig Tynge og Beværing samt aarlig sise frit indføre 10 Læster Rostocker Øl.

Henrik Weber var 1605, September 29., bleven ansat som Hofapoteker. Fireaarsdagen derefter gik han af som saadan, maaske netop for at kunne overtage Gæstegaarden. Det har dog i saa Fald vist sig, at Forretningen ikke lagde mere Beslag paa hans Tid, end at han nok kunde passe Apoteket, og 1614, Februar 2., ansættes han igen som Hofapoteker og vedbliver at virke som saadan til sin Død 1637 3. Marts²⁾. Den Henrik Weber, der i 1616 tjente i Kgl. Majestæts Apotek »for en Svend«³⁾, og som 25. Oktober d. A. fik Penge til en Rejse til Haderslev for at hente Urter og Konfekt til Kgl. Majestæt, maa vel være hans Søn.

Allerede 1610 skal »Lækkerbidsken« have haft fyrstelige Gæster (O. Nielsen: Kbhvns. Hist. IV. 332); efter Rentemesterregnskb. synes der kun een Gang at have været indlagt fornemme Gæster hos Henrik Weber. Det var i Juli 1615⁴⁾, da han fik den Brunsvig-Lüneborgske Kammerraad Heinrich Julius v. Witenstein i Herberge. 1620 hedder det, at han kun betaler 50 Rdl. i aarlig Leje af Gaarden, »dog bør mere deraf at gange«, og i 1623⁵⁾ hed-

¹⁾ Kbhvs. Dip. II. 593.

²⁾ Grundtvig: Meddel. fra Rentekam. Ark. 1872, S. 193.

³⁾ Rtm. Rgskb. 1616, fol. 205.

⁴⁾ Rtm. Rgskb. 1615—16, fol. 161.

⁵⁾ Kbhvn. Dip. I. 598, V. 62.

der det kort og godt, »at han giver Skat og holder Kælder med Øl, Vin og Mjød«.

Det er nemlig gaaet tilbage med Gæsteriet, og det har mulig været Henrik Weber, der ikke har forstaaet at drive det, thi Beliggenheden var saa god, som tænkes kunde. Nogle Aar senere — Tiden kan ikke bestemt opgives — lejedes Gaarden ud til Klædekompagniet¹⁾ og først 1643 findes den paa ny omtalt som Gæstegaard under Navnet »Store Lækkerbidsken«.

Den eneste Samtidige, af hvem vi har Udtalelser om »Lækkerbidsken«, Bøsseskytten Jon Olufsen, lægger ved en Forveksling — som er let forklarlig, da han først mange Aar senere efter Hukommelsen og oppe paa Island har nedskrevet Beretningen om sit Ophold i København — Gaarden ned til Stranden. Og hermed begynder den Række Misforstaaelser og Urigtigheder om denne Gaard og om Kongens Gæstegaard ved Stranden, der har fulgt dem til de seneste Tider, og som det er disse Liniers væsentligste Opgave at berigtige.

En Mortensaften (1618, 1619 eller 1620), fortæller Jon Olufsen, havde han sammen med en Ven Finn Bødvarsson været til Gilde hos en Maler og gik hjem i den mørke Nat med en Lygte med et lille Lys i. »Ved Stranden kom vi til den Gaard, som hedder »Lækkerbidsken« eller »Kigind«, hvor man faar Mad og Drikke for Penge, saa lidt og saa meget man vil have. De Folk, som boede der, var bægge tyske, Manden hed Jacob og Konen Anna, bægge to gode Mennesker«.

Da Jon og hans Ven var kommet saa langt paa deres Vandring, gik Lyset ud, og inden Jon vidste noget deraf, var hans Kammerat, der var gaaet lidt til Siden, »faldet ned i en Skude, lige til Kølen, da den var uden Dæk«. Hvorledes dette var gaaet til, maa det blive Jon

¹⁾ Kbhvn. Dip. I. 483.

Olufsens Sag at forklare, men løjerligt var det, thi han siger selv lidt senere, at Skuden laa højere end Broen.

Der blev nu stort Spektakel, Tilkaldelse af Vagten og Slagsmaal, som Værten og Værtinden, Jacob og Anna, i Stedet med de to Navne, vaagner ved og interesseret følger fra deres Vinduer, hvorfra de giver deres Besyv med i Laget til Fordel for de to Islændere. Det hele er skildret meget levende, og der er ikke Tvivl om, at det foregik ved Stranden lige over for et Værtshus, hvor Værten hed Jacob og hans Kone Anna, og som mulig bar Navnet »Kig-ind«, men som ganske bestemt ikke hed »Lækkerbidsken«.

Jon fortæller til Overflod — uden dog her at nævne Gæstegaardens Navn — om et tidligere Besøg hos Jacob, hvor han sad »ved et lille Bord ved Vinduet, som vendte mod Stranden« — altsaa det samme Vindue eller et ved Siden af det, hvorfra Jacob og Anna overværede den natlige Bataille Mortensaften.

I Gæstegaarden »Lækkerbidsken«, der ikke laa ved Stranden, men paa Amagertorv mellem Østergade og Kirkestræde, hed Værten 1618—1620 Henrik Weber og ikke Jacob, og dær fandtes intet Vindue, der kunde siges at vende mod Stranden. Udgiverne af Jon Olufsen Bøsseskyttes Erindringer har i de oplysende Kommentarer til hans Beretning misforstaaet Forholdet. Nuværende Højbroplads havde dengang været bebygget i Hundreder af Aar.

Udlændinge var sikkert i Reglen mere forvante i mange Retninger, end Folk i de afsides liggende og af den nyere Kultur endnu ret uberørte nordiske Lande, og stillede utvivlsomt større Fordringer saa vel til Kost som til Værelser og Senge, end københavnske Borgere paa den Tid var vant til at honorere. For at raade Bod herpaa, paa en Tid hvor Besøg af fremmede Fyrster og deres Sendemænd hyppigere og hyppigere fandt Sted, tog den praktiske Christian IV, der var meget ængstelig for, at

noget i hans Rige kunde blive »til Spe for Fremmede«, da det Skridt selv at oprette en Gæstegaard, som han kunde kontrolere, og hvor han kunde være bekendt at indlægge de fornemme Fremmede, som kom til ham fra Udlandet, og som ikke kunde finde Plads paa selve Slottet.

I det 16. Aarhundredes sidste Aarti bliver der, hvad Rentemesterregnskabernes Udgiftsposter under Rubriken »Udkvittering af Herberger« tilstrækkeligt lægger for Dagen, i stedse stigende Grad lagt Beslag paa Borgernes Værelser til Indkvartering. Og under Massebesøget i Anledning af hans Kroning 1596. har Kongen endelig høstet den Erfaring, at noget maatte der gøres. Da Christopher Walkendorf døde i Januar 1601, erhvervede han derfor den 14. Marts Aaret efter ved Mageskifte med hans Brodersøn og Arving, Christian Eriksen til Erikstrup, den afdøde Rigshofmesters Gaard ved Gl. Strand, der har ligget, hvor man nu finder Nr. 44—46 og mulig en Del af Nr. 48, og som var velkendt i Byen under Navnet Hofmesters Gaard¹⁾.

Da den Ejendom i Stevns Herred, som Kongen gav Christian Eriksen i Mageskifte for Hovmestergaarden, var mindre værd end denne med de to tilhørende Nabohuse, forpligtede han sig ved Brev af 1602 d. 4. Marts til at betale Christian Eriksen 4000 Daler med sædvanlig aarlig Rente af 200 Daler²⁾.

¹⁾ 1602 den 14. Marts købte Kongen af Christian Eriksen Christopher Walkendorfs Gaard ved Stranden, »som denne selv iboede« med en liden Vaaning Vest samme Gaard, som nu Niels Jensen har i Leje, og en Bolig paa den østre Side, i hvilken Mikkel Stienn boede før, og som nu er bevilget Laurits Jørgensen i 10 Aar. Kbhvn. Dip. I. 563. — Grunden paa den østre Side af Walkendorfs Gaard, mellem denne og Anders Hansens Gaard, havde C. W. købt 1592 d. 14. Juli af Raadmand Albert Christensen, men atter tilskødet Laurits Brokkenhus den. Kbhvn. Dip. IV. 708 fg.

²⁾ Cancell. Brevb. 1602. 711. Bil. til Rtm. Rgskb. 1604—06, Rtm. Rgskb. 1606—07, fol. 373 fg.

I 1602—1603 lader Kongen gøre de nødvendige Forandringer ved sin nye Ejendom for at indrette den til Gæstegaard. Saaledes betales der Tømmermand Christen Horsens i Juli 20 Daler for seks Skillerum, han med egne Folk og paa egen Kost har ophugget udi kgl. Majestæts Gæstegaard ved Stranden samt for en gammel Vindeltrappe, han har taget ned i et Hus og sat op i et andet¹⁾. Murmester Bernt Petersen udførte Murarbejdet, og i April 1603 fik Maleren Peter Meier 9 Daler for det Bræt, d. v. s. Skilt, »som skal hænges uden for Kgl. Majestæts Gæstegaard ved Stranden, han med hans eget Guld, Sølv og Farve haver anstrøget og stafferet, som er paa den ene Side et kronet C og paa den anden Side med kgl. Majestæts og Rigets Wabben«²⁾.

I sin Artikel om Københavns Tøjhus³⁾ henfører Blom Murmester Bernt Petersens Arbejde til den eneste Gæstegaard ved Stranden, som var ham bekendt, nemlig *F o r t u n e n*. 1602, siger han, og efter ham Oberst Emil Madsen⁴⁾ »har Murermester Bernt Petersen bygget paa Kgl. Majestæts Gæstegaard ved Stranden, vistnok den, som fik Navnet *F o r t u n e n*«.

Men det var ikke Fortunen. *K o n g e n s G æ s t e g a a r d* var den tidligere Hofmestergaard, der som anført laa ved Gl. Strand, og som tydeligt fremtræder paa I. van Wycks Stik fra 1611 som en stor og statelig Bygning af ganske samme Type som *L æ k k e r b i d s k e n* paa Amagertorv. Den blev fra 1605 drevet af Gastgeber Henrich Thygsel. *F o r t u n e n* derimod, der ogsaa var en gammel Adelsgaard, laa paa Hjørnet af Fortunstræde og Stranden og er den nordlige Halvdel af nuv. Nr. 18. Den havde oprindeligt tilhørt Lave Brahe og var ef-

¹⁾ Rtm. Rgskb. 1602—03.

²⁾ Rtm. Rgskb. 1602—03, fol. 824.

³⁾ Hist. Tidsskrift 6. R. I. 589.

⁴⁾ Hist. Meddelel. om Kbhvn. IV. 96.

ter hans Enkes, Gørvel Faddersdatters, Død kommet i Hænderne paa Bernt thor Schuiren, Schyren eller Schyrmann.

F o r t u n e n nævnes første Gang ved Navn i 1600. I Juli d. A. døde dær en fremmed Person (altsaa en Tilrejsende) ved Navn Povl Possberg og blev begravet 23. d. M. under Sang af Vor Frue Skoles Disciple¹⁾.

Paa den Tid ejedes F o r t u n e n, som vi først møder igen under dette Navn en Menneskealder senere, af Bernt thor Schyren. Han var Kræmmer og havde sin Klædebænk eller Klædebod²⁾ i Admiralgade, hvor Kongen et Par Gange udtog³⁾ Klæde og Silke hos ham. Han ejede en Have uden for Østerport i »den brede Gade« (omtr. mellem nuv. Palaisgade og Kongens Nytorv), blev 1586 »i Juledrik« Broder⁴⁾ i Danske Kompagni og 1610 Byens Kæmner⁵⁾.

I 1592 ses Peter Schyrmann, der ellers ikke kendes og sikkert er en Fejl for Bernt, som siden stadig nævnes, at have modtaget Gæster, der blev indlagt af Kongen. I 1594 var det nogle af den Brunsvigske Gesandt Hr. Georg Engelhart Lehneisers, i Januar 1595 de Nederlandske og Statische Gesandters »medhavende Folk« og nogle af de Spanske Gesandters. I Juni 1595 var det derimod de fremmede Saxiske og Brandenborgske Trompetere, som Kongen havde indforskrevet: De laa der — fjorten i Tallet — kun i fire Døgn. Men efterhaanden faar han ikke blot Tjenerskabet, men ogsaa Herrerne med, saaledes i 1596

¹⁾ Person. Hist. Tidssk. 7. R. II. 299.

²⁾ Kbhvn. Dip. II. 557.

³⁾ Cancell. Brevb. 1580, 346 og 1583, 652.

⁴⁾ Kbhvns. Dip. II. 557 og I. 588.

⁵⁾ Kbhvns. Dip. VI. 47. Her anføres Bernt Skyermand optaget som Broder i Juledrik 1584, og længere nede paa Siden Bernt thor Skyer optaget som Broder i Juledrik 1586. Men det første Bernt maa være en Fejlskrift for Johan Schyrmann. Bernt thor Schyren og Bernt thor Schyrmann var den samme Person.

December, Administratoren af Magdeborg og **Markgreven** af Brandenburgs tre Raader og deres Folk, og senere hen i Tiden ser han selve Gesandterne i sit Hus¹⁾.

Omkring 1. August 1612 er Bernt thor Schyren død, thi 6. August faar Barbara, afgangne Bernt thor Schyrens 247 Daler 38 Sk. for Herbergering af den kurfyrstlige Brandenburgske Gesandt v. Wallrodt med Følge²⁾). Samme Aar synes ogsaa hans Enke at være gaaet bort. Thi 20. November er det hans Datter, Nille, der modtager Betaalingen, 211¹/₂ Daler 14 Sk. for Herbergering »i hendes afgangne Faders Bernth thor Schuirens Hus« af Dirck von Winterfeldt, Domprovst til Stift Schwerin³⁾.

I nogle Aar hører vi intet til Nille i **F o r t u n e n**. Hun har slemme Konkurrenter ovre paa den anden Side Højbro. Som naturligt er, henvises de fornemste af Kongens Gæster, der ikke kan finde Rum paa Slottet, til Kongens egen Gæstegaard. Her sidder som sagt Henrik Thygsel som rigtig »Gastgeber«. Hans Navn forekommer første Gang i 1605, da han 28. November faar en Del fremmede fyrstelige Personer og fornemme Herrers og Potentaters Legater og Abgesandter i Herberge⁴⁾). Men det har dog vist smertet Nille i **F o r t u n e n** at se Kongen lægge sine Gæster ind hos Henrik Thygsels Nabo, Henrik Fiuren, naar der var fuldt Hus i Kongens Gæstegaard⁵⁾.

I en Række af Aar har Nille Berntsdatter været henvist til Herbergering af private Rejsende. Der har næppe været nogen Mangel paa dem, og Forretningen maa være gaaet tilfredsstillende. Det kan man vist slutte af, at hun gifter sig. Og som en fornuftig Kvinde, der sidder med en

¹⁾ Rtmrgskb. 1592—93 fol. 222, 226, 1594—95 fol. 222 og 233, 1596—97 I. fol. 177 og 180, II. fol. 265, 1609—10 fol. 282 og 284.

²⁾ Rtmrgskb. 1612—13 fol. 283.

³⁾ Rtmrgskb. 1612—13 fol. 285, — fol. 287 kaldes Domprovsten Winterheim.

⁴⁾ Rtmrgskb. 1607—08 fol. 320.

⁵⁾ Rtmrgskb. fol. 325.

slig Bedrift, tager hun en Mand, der kan staa hende bi, en Mand af Faget. Det maa man antage, thi hendes Husbond, Jørgen von Ham, fremtræder med Betegnelsen »Gastgeber«. Paa hvilket Tidspunkt Nille gifter sig med Jørgen v. Ham, kan ikke oplyses. Men i 1620 Mai 23. betales der ham for Herbergering af fremmede Haandværksfolk, som Kongen har forskrevet, 118¹/₂ Dal. 22 Sk. cur., og Okt. 30. betales der »Jørgen v. Ham, Gastgeber«, 16¹/₂ Dal. cur. 16 Sk. for Herbergering af en Svensk Gesandt¹). Samme Aar betaler han Jordskyld af den Have uden for Østerport, som Bernt thor Schyren tidligere ejede²), hvilken hans Hustru Nille Berntsdatter har bragt ham i Medgift tillige med Gaarden mellem Stranden og Admiralgade med en Vaaning ud til hver af disse Gader og en Klædebænk ud til den sidste³).

To Maaneder senere, 1620 December 30., er det derimod Nille, Jørgen von Hams, »Gastgeberske udi København«, der modtager Betaling for Herbergering af en Gesandt fra Landtgraf von Hessen. Hun er med andre Ord bleven Enke i Mellemtiden, selv om hun først 1630 optræder i Regnskaberne som »Jørgen v. Hams Efterlever-ske«⁴) og man hører intet mere til Jørgen von Ham.

Endnu i 1636 sidder hun Enke og faar paa Aarets sidste Dag 58¹/₂ Dlr. for Herbergering af en russisk Gesandt med hans Tjener.⁵) Men i 1644, April 6., faar Nille, Niels Nielsens, 79 enk. Rdlr. for Herbergering af Hertugen af Gottorps Gesandter, og samme Aar testamenterer Nille Berntsdatter, ogsaa kaldet Nille, Renteskriver Niels Nielsens, boende i Fortunen, 500 Daler til Nicolai Kirke⁶). I

¹) Rtmrgskb. 1620—21 fol. 21.

²) Kbhvns. Dip. I. S. 612.

³) Kbhvns. Dip. II. S. 557.

⁴) Rtmrgskb. 1620—21 fol. 24 og 1629—30 fol. 36.

⁵) Rtmrgskb. 1636—37 fol. 30.

⁶) O. Nielsen: Kbhvns. Hist. IV. S. 75.

Mandtalslisten 1645. opføres Niels Nielsen Renteskriver som boende i Admiralgade, hvor Klædeboden var¹⁾, og i 1646 Maj 23. faar Rentemestrene Ordre til at betale Niels Nielsen i Fortunen for Herbergering af de Bremiske Gesandter »af de første Midler som indgaa«²⁾.

I 1652 mistede Niels Nielsen Røde — han kaldes ogsaa engang Niels Nielsen Rulp³⁾ — sin Nille⁴⁾, men giftede sig paa ny med Anna Sophie Hagedorn og gik i sin Grav ved sin første Hustrus Side i St. Nikolai Kirke d. 17. Oktober 1661. Hans Enke ægtede senere den franske Adelsmand Oberst Cicignon, der saaledes blev Ejer af Fortunen. Og det er maaske den Glans, der ved denne fornemme Ejer kastes over den gamle Gæstegaard, som nogle hundrede Aar senere stikker en topografisk Forfatter i Øjnene, saa han kalder Gaarden »den forgyldte Fortun«. Men det er urigtigt. Forgyldningen vil kun give Anledning til nye Misforstaaelser og bør skrubes af igen. Gaarden hed **F o r t u n e n** slet og ret.

Kongens Gæstegaard ved Stranden ovre paa den anden Side Højbro var imidlertid for længe siden bleven flyttet. I 1618 skiftede den Vært. idet Henrik Thygsel traadte fra 1. Maj. Han havde betalt 150 Daler i aarlig Leje, men Christian IV var en medgørlig Husvært, og man ser af Regnskaberne, at der kunde gaa fem Aar hen, hvor Henrik Thygsel ikke betalte Lejen. Ved sin Fratrædelse skyldte han Kongen i Husleje for Tiden fra Paaske-dag Anno 1613, »da han sidst betalte Hushyre«, til Paaske-dag 1618 750 Rdlr., hvorimod han havde 206¹/₂ Rdl. 13 Sk. til gode for Herbergering af Gæster fra 1614 d. 13. Maj

¹⁾ Kbhvns. Dip. VI. 239.

²⁾ Kbhvns. Dip. V. 293.

³⁾ ibd. V. 230.

⁴⁾ Person. Hist. Tidsskr. I. S. 201. — Nille Berntsdatter havde 1648 mistet sin eneste Søn efter i Forvejen at have mistet to Døtre.

til 1618 d. 17. Marts samt 92 Rdl. 28 Sk. for Inventar, »som bliver ved Gaarden«¹⁾).

Hans Efterfølger var Johan Eriksen, der ligeledes fremtræder under Betegnelsen Gastgeber, og som allerede d. 9. Maj maatte tage imod en russisk Gesandt med Følge og Tjenerskab og kort efter imod Kurfyrsten af Brandenburgs Gesandter. Saa fint var Besøget nu ikke altid. Men i et Herberge er jævne Folk dog bedre end slet ingen, og Johan Eriksen har sikkert været glad ved, i Mangel af høje og fornemme Potentaters Sendemænd som det russiske Gesandtskab, der kom hertil i Maj 1618, og om hvilket Christian IV skriver²⁾: »Disse Rysser kan best ligge y mit-lossomente ued Stranden«, at kunne faa Kgl. Majestæts Berggeseller og Biscayere i Herberge, de første paa Vejen op til de norske Bjergværker, de sidste inden de kom om Bord i Hvalfangerskibene, der gjorde sig rede til Togt i de nordlige Hæve.

Allerede i 1620 nedlægges Kongens Gæstegaard ved Stranden. 5. Maj har Kongen lejet den ud til Ostindisk Kompagni³⁾; Johan Eriksen synes dog at drive Gæsteri i den Aaret ud. Men 30. December 1620 fik han Kongens Brev⁴⁾ paa »indtil vi anderledes derom tilsigendes vorder«, at maatte »bo og besidde den voris Gaard

¹⁾ Rtmstrgskb. 1618—19 fol. 267.

²⁾ Chr. IV. eghd. Breve I. 140. Kongen synes senere at hælde til den Anskuelse, at der ikke var nogen virkelig Gesandt med blandt disse Russere (ibid. S. 350).

³⁾ Rtmstrgskb. 1620—21 fol. 172. O. Nielsen Kbhvns. Hist. IV. 433. Slange v. Schlegel III. 48 bruger det Udtryk, at Chr. IV. bestemte en stor Bygning ved Stranden til Pakhus for Kompagniet. Det var dog først to Aar efter dets Stiftelse, at Bygningen blev overladt Kompagniet. I 1627 (ved Skøde af 4. August se Kbhvns. Dip. III S. 68) blev Kompagniet Ejer saavel af den tidligere Hofmestergaard som af de to ovenfor omtalte Nabogrunde. I 1639 tilskødede Kongen Roland Crappe, der havde en Sum Penge, 12,000 Speciedaler, til gode hos Kompagniet, sin Del af Kompagnihuset (Kbhvns. Dip. III. 195 fg.).

⁴⁾ Kbhvns. Dip. II. 643.

her udi Byen udi Højbrostræde liggendes, som vi os for en kort Tid siden haver tilforhandlet af os elskelige Fru Elline Marsvin til Ellinesborg, afgangne Knud Ruuds Efterleverske, og nu naadigst ville have forordnet og deputeret til voris Herberg. Hvorimod han skal være tilforpligtet, baade tidlig og sildig at tage imod hvis fremmede hid komme, det være sig høje eller nedrige Standspersoner, eftersom Logementet kan taale og han kan logere, og dennem — enhver efter sin Stand og Vilkaar — for en billig Betaling traktere og medfare det bedste han kan og Tiden og Lejligheden det kan give, og sig tilbørligen imod dennem forholde og sit Folk det samme lade gøre, eftersom han vil ansvare og være bekendt. Og skal han aarligen af samme Gaard og dess Logemente give og fornøje os to Hundrede Daler courant og dennem til rette Tide, naar andre her udi Byen, som voris Gaarde og Huse haver, deres Leje og Hyre udgiver, levere, og hvorfor han samme vores Herberge og Gaard skal maatte beholde med lige saadan Frihed, som de forrige Værter udi voris Herberge tilforne haft haver. Og skal samme hans Forpagtning nu straks fra dette vort Brevs Dato begynde og angaa «.

Kompagniets Overtagelse af den tidligere kongelige Gæstegaard ved Stranden har atter bragt Forvirring i Begreberne. En Gang inden 1643 lejede — som ovenfor anført — et andet Kompagni, nemlig Klædekompagniet, »Lækkerbidsken« paa Amagertorv. Denne Gaard og Kongens Gæstegaard, der 1620 blev Ostindisk Kompagnis Gaard, er derfor af og til blevet taget for den samme Ejendom. Men ikke nok hermed. Inden 1661 havde Klædekompagniet lejet Nabogaarden til Fortunen. Grunden til denne blev senere lagt sammen med Fortunen og danner nu den sydlige Halvdel af Fortunens Afløser, Hotel Royal, det nuværende Ferslewske Etablissement. Og i denne Ejendom, der derfor kort og godt kaldtes Klædekompagniet,

var der tilmed en Tidlang Gæstehus ligesom i Nabohuset Fortunen. Og dette bidrog atter til at styrke den falske Opfattelse af Fortunen som Kongens Gæstegaard ved Stranden.

Men vi vender tilbage til den nye Kongens Gæstegaard i Højbrostræde, som de lærde Udgivere af Christian IV.s Breve¹⁾ atter ved en Misforstaaelse tror er den samme som Gæstegaarden ved Stranden. Det er nuværende Nr. 4 paa Højbroplads, den sydlige Hjørnejendom til Læderstræde, som fra 1449 og endnu 1580 havde tilhørt Rosenkrantzerne²⁾, men som altsaa senere var kommen i Hænderne paa Christian IV.s Svigermoder. Der synes ikke at være foretaget større Forandringer ved dens Omdannelse til Gæstegaard, thi i Rentemesterregnskaberne forekommer der ingen Udgift til Gaardens Istandsættelse ud over 40 Rdl. i Maj og 20 Rdl. i December 1621 til Maler Laurids Hansen for nogle Kammerser udi Kgl. Majestæts Gæstegaard i Højbrostræde at male og forfærdige³⁾.

Johan Eriksen skulde imidlertid ikke længe faa Lov til at drive Gæstegaarden. Allerede i 1624 forlader han den. Han nævnes 1630 som »Gastgeber boendes uden for Nørreport« og faar 10. Februar udbetalt 400 Daler »for hvis de Rydske Gesandter og andre hos hannem haver fortæret og ellers gjort hannem Skade paa hans Gods for nogen Aaringer siden«⁴⁾. Han modtager endnu 1624 7. August Betaling for Kongens Gæster i Gaarden i Højbrostræde. Men 1625 d. 10. Januar er der rykket nye Folk ind i Kongens Gæstegaard. Paa denne Dag modtager Abraham de Lahei, Gastgeber⁵⁾, Betaling for Herberge-

¹⁾ Chr. IV.s eghd. Breve I. 140.

²⁾ O. Nielsen: Kbhvns. Hist. IV. 433.

³⁾ Rtmstrgskb. 1622—23 fol. 205 og 217.

⁴⁾ Rtmstrgskb. 1629—30 fol. 219.

⁵⁾ En Indtægtspost i Chr. IV.s Dagbog for 1621 den 5. Januar

ring af den engelske Gesandt Robert Anstruther. Og 20. Juni betales der 136 Daler 39 Sk. til Else, Abraham de Lahei's, Gastgeberske i Kgl. Majestæts Gæstegaard i Højbrostræde i Betaling for Kongen af Frankrigs Gesandt, »som hos hinder var indloseret« fra 14. Marts 1625 til 24. April næsteffer¹⁾).

Abraham de Lahei, som han kaldtes, var en af de første af den lange Række af Franskmænd, der fra nu af søgte hertil som Trakteurer, og som — hvad man snart opdagede heroppe — havde et særligt Greb paa at omgaas fremmede Rejsende og særlig forstod at koge for dem. Hans rette Navn var de la Haye. Der siges mærkeligt nok²⁾ i hine Aar samtidig med ham at have levet en anden Mand af denne sjældne Navneforbindelse, Abraham de la Haye, men af anden Virksomhed, neml. som Ingeniør, i København, og som til Forskel fra den første, der maa være død mellem 1635 og 1639, døde i 1627. Men der kan næppe være Tvivl om, at dette er en Fejltagelse og at Abraham de la Haye, Gastgeber i Kongens Gæstegaard og gift med Else Gastgeberske, er den samme som Christian IV.s Ingeniør eller Voldmester.

Hans dobbelte Stilling som Gastgeber og Voldmester blev nu ikke af lang Varighed. 1626 Juli 24. sælger Christian IV sin Gæstegaard til den ansete Storkøbmand Steffen Rode³⁾).

Om Grunden til, at Kongens Gæstegaard blev nedlagt, lader der sig kun opstille Formodninger. Det ligger vel nærmest at tænke sig, at der ikke har været synderlig Trang til en saadan under Kongens Deltagelse i 30-Aars-

(Schlegel: Saml. z. Dän. Geschichte II. 1. S. 44) kunde tyde paa, at Abraham de la Haye allerede tidligere havde drevet Gæstgiveri, idet Kongen nævnte Dag modtog 76 Daler cur. af ham for Fisk.

¹⁾ Rtmstrgskb. 1624—25 fol. 15 og 1625—26 I. fol. 146.

²⁾ Chr. IV.s eghd. Breve I. 167. n.

³⁾ Kbhvns. Dip. III. 53.

krigen, hvor Hoffet saa længe var borte fra Byen, og netop de Gæster, for hvis Skyld Gæstegaarden særlig var oprettet, nemlig de fremmede Gesandter, ikke kom til København, men opsøgte Kongen paa de forskellige Steder, hvor han var at finde. Rentemesterregnskaberne viser for denne Tids Vedkommende saa godt som ingen Udgifter til saadanne Gæsters Herbergering.

Dertil kommer, at det stadig stigende Antal Rejsende, som nu, fordelt over hele Aaret, kom til Byen, har fremkaldt en Mængde private Herberger. Ofte, efter Navnene at dømme, blev de drevet af Udlændinge, der langt bedre end de indfødte forstod at omgaas og accomodere de Rejsende, eller af ferne og dygtige Kvinder. I 1615 ses saaledes Morten Weszling¹⁾ at have haft pommerske Herremænd i Herberge; 1617 havde Ludvig Frieme²⁾ en kurfyrstelig Brandenburgsk og i 1618 en Svensk Gesandt, Erik Oksenstierna, i Herberge. I 1620 bor »en fremmed Herre af Sønderborg« hos Hans Dannis og i 1621 en Engelsk Jæger hos Staffen Sørensen³⁾, bægge »Gastgebere i København«. Ogsaa Adrian Gouwers⁴⁾, hos hvem Kongen af Bøhmens Gesandt logerer 1622, betegnes paa samme Maade. Else, Abraham de Lahejs, fortsætter, efter at have forladt Kongens Gæstegaard, sin Virksomhed andetsteds, hvor vides ikke, og har 1627 fra 25.—29. Oktober⁵⁾ haft Oberst Baudesen og Tønne Friis med deres havende Folk i Herberge. Laurits Eskilsen⁶⁾ herbergerer i 1639 de Hollandske Gesandter, medens Ditlev Dyre, Karen, Iver Poulsens og Jens Schjøtt tager sig af finere og Levinche, Hans Simonsens, og Villum Peitersen⁷⁾

¹⁾ Rtmstrgskb. 1615—16 fol. 162.

²⁾ Rtmstrgskb. 1617—18 fol. 292. 299.

³⁾ Rtmstrgskb. 1620—21 fol. 26.

⁴⁾ Rtmstrgskb. 1621—22 fol. 25.

⁵⁾ Rtmstrgskb. 1627—28 fol. 18.

⁶⁾ Kbhvns. Dip. IV. 785.

⁷⁾ Rtmstrgskb. 1631—32 fol. 32. 1635—36 fol. 80. 1637—38 fol. 20. 25. 1639—40 fol. 20. 1621—22 fol. 25. 27 og 40.

tager sig af jævne Folk. Det er meget betegnende for Udviklingen, at en Del »Berggeseller«, altsaa Bjergværksarbejdere, i 1624 i Stedet for som tidligere at faa anvist Kvarter af Kongen, faar udbetalt Underholdspenge og selv maa sørge for Logis og Kost¹⁾.

Peter Gagelmann, Kgl. Majestæts Apoteker, var dog en Tid den, der husede de fornemste Rejsende i Byen. Han havde af og til Kongens Sønner, Hertugerne Frederik (senere Frederik III) og Ulrik og Gyldenløverne i Pension eller »til Udspisning«, som det stundom hedder, samt en Mængde fremmede Fyrster og Gesandter²⁾.

Med den Tilstrømning af Rejsende, der fandt Sted i Eftersommeren 1634 i Anledning af den udvalgte Konges Bryllup, synes de fleste af Byens mere velhavende Borgere at have maattet laane Hus til Kongens Gæster. Ogsaa Kompagnihuset og adskillige af Lavshusene blev ved denne Lejlighed taget i Brug. De »saxiske Folk« var saaledes indkvarteret i Kompagnihuset, »de kejserlige Folk« i Bryggernes Lavshus³⁾.

Endelig tager i 1649 Jean Roy⁴⁾ Borgerskab som »Trakteur«, en Betegnelse, der lidt efter lidt træder i Stedet for det tidligere Gastgeber. Og under Frederik III bliver Karl van Manderns Hus det fineste Borgerhus, Fremmede kan tage ind i i København. Dog kunde man ogsaa bo standsmaessigt hos Johan Heidemann og hans Hustru Veronica⁵⁾ paa Slotsholmen.

Om ogsaa Kongens Gæstegaard i Højbrostræde var bleven nedlagt som kongelig Gæstegaard, var den dog i mange Aar i fuldt Flor som privat. Steffen Rodes Enke,

¹⁾ Rtmstrgskb. 1624—25 fol. 13.

²⁾ Rtmstrgskb. 1630—31 fol. 37; 1631—32 fol. 31, 37; 1632—33 fol. 41; 1633—34 fol. 29.

³⁾ Rtmstrgskb. 1634—35 fol. 31, 34; 1635—36 fol. 29, 30; 1640—41 fol. 18.

⁴⁾ Kbhvns. Dip. III. 307.

⁵⁾ Danske Saml. 2. R. 1. 359.

Marin, og Søn Frans Rode skal have fortsat Bedriften efter Faderens Død 1638¹⁾), men Gaarden vandt dog særlig Berømmelse under Mette Rodes dygtige Ledelse. Mette var Datter af Steffen Rode og gift med Købmanden Morten Pless eller Pletius, der boede 1645 ved Gl. Strand i en af Kongens Vaaninger ved Siden af den tidligere Hofmestergaard²⁾). Hun optræder fra 1656 som en Slags flyvende kgl. Gæstgiverske og modtager ikke blot selv Gæster i den gamle Gaard i Højbrostræde, men fik ved kgl. Ordre anvist Værelser i Corfits Ulfelds Gaard i Løvstræde for at holde Hus for det dær efter Ulfelds Flugt indkvarterede Russiske Gesandtskab, ligesom hun nogle Aar senere for en Tid maatte opslaa sin Bolig i Kongens Gaard ved Siden af Regensen i Kannikestræde og optræde som Værtinde for nogle dær fra Hoffet indlagte Gæster³⁾).

En af Mette Rodes Døtre fortsatte Traditionen. Hun var gift med Marcus Glæde, der var Vært i den foran omtalte Gæstegaard Ordinarie paa Købmagergade mellem Kronprinsensgade og Silkegade. Om hun har været særlig dygtig i sit Fag vides ikke, men en Raadstueprotokol fra 1692 vidner om, at hun i alt Fald havde et Par raske Hænder og som en Husmoder af den gode, gamle Skole ikke var bange for at tage sig selv til Rette over for sine Piger. Af dem havde hun tre, hvoraf den ene var Stadsmø, den anden Stuepige og den tredie Kokkepige. Og den sidste maatte søge Rettens Hjælp over for sin haardhændede Madmoder, der ikke blot havde givet hende »et Rif« ved Øjet paa højre Kind saa langt som Ledet af en Finger, men ogsaa slaaet hende i Hovedet, saa det var ophovnet og fuldt af Buler, stødt hende Næsen til Blods og slaaet hende gul og blaa paa Armen og i Siden.

¹⁾ Danske Saml. 2. R. 1. 358 fg.

²⁾ Kbhvns. Dip. VII. 242. Om Morten Pletius se i øvrigt Chr. IV. eghd. Breve V. S. 98.

³⁾ Danske Saml. 2. R. I. 358, Afregninger Nr. 5—7 b. (R. A.)

Men der var dog ogsaa dengang Ret at faa for en stakkels Tjenestepige, og Madam Rode maatte for »Næve og Stavshug« bøde 2 Gange trende Lod Sølv, betale Vaagekone, Bartskeer og Doktor, Pigens Sygeleje, Svie og Smærte samt Processens Omkostninger¹⁾.

Mette Rode døde 1683 (begr. 29. Oktober)²⁾. Burmann-Becker lader hende efter Morten Pless' Død 1658 ægte Jacob Popelière,³⁾ men han maa i alt Fald være død, før hun døde, da det er hendes Svigersøn Marcus Glæde, der efter hendes Død søger om Beskyttelse mod Svigermoderens Debitorer.⁴⁾

Ved Midten af Aarhundredet bliver der imidlertid Trang til finere og fornemmere Gæstegaarde, end man tidligere har kendt. Henrik Müller faar af Majestæten 1648 d. 29. Juli den store Plads lige over for Børsens vestlige Gavl, hvor nu Cancellibygningen staar, for derpaa at opføre en Bygning, der ikke blot skulde rumme et Boldhus med en Løngang over til Slottet, men tillige et Værtshus, hvor Rejsende og »Passagiers« kunde finde standsmæssigt Underhold. Det omtales som et meget kosteligt muret Hus⁵⁾ med skønne Gemakker m. m., og det kunde naturligvis kun tjene til at give det nye Gæstehus forøget Glans, at selve Kongens Hofmarskalk, Adam Henrik Pentz, overtog Ledelsen, idet han 1652 d. 30. Marts lejede det af Henrik Müller og fik det overdraget med de denne givne Privilegier. Det gik imidlertid ikke rigtigt med Forretningen, thi 1656, d. 14. Marts, Aaret før Pentz's Død, blev Privilegierne taget tilbage, og 1659 afstod Henrik Müller baade Gæstehus og Boldhus til Kongen, der s. A. nedlagde Gæstehuset

¹⁾ O. Nielsen: Kbhvns. Hist. V. 225 fg., 544.

²⁾ Pers. Hist. Tidssk. I 205.

³⁾ Kbhvns, Dip. V. 550; Danske Saml. 2. R. II. 179.

⁴⁾ Kbhvns. Dip. VII. 80 fg., 1684 d. 16. September.

⁵⁾ Wolf: Encomion regni Daniae S. 151 fg. og O. Nielsen: Kbhvns. Hist. IV. 334.

og gav sin nye Hofmarskal det til Beboelse. Men Boldhuset og Vinkælderen vedblev at bestaa en Tid endnu.

Naar det gik saa ilde med det fornemme Gæstehus paa Slotsholmen, har det mulig til Dels sin Grund i, at den gamle Gæstegaard paa Amagertorv havde rejst sig som en Fugl Fønix af sin Aske. Under Navn af »Stadens Gæstehus« eller »Store Lækkerbidsken« indrettede, hedder det i Dansk Saml. 2. R. I. 344, Dorthe salig Jacob Tømmermands 1656 et nyt Hotel i den gamle, Stadens Magistrat tilhørende Gaard, hvor nu Københavns Vaaben kom til at prange over Døren, og som i en Mennekealder var Byens fornemste Gæstegaard. Men dette er ikke rigtigt. Ifølge Rtmrgskb. modtager Jacob Tømmermand fra April 1641 Betaling for den portugalske Ambassadør, i 1643 for Hertug Karl med Følge og i 1644 for det polske Gesandtskab samt for Johan Stålhandske, »Cronen Sveriges Legat selvsyvende«. I 1646 driver Jacob endnu Forretningen, bistaat af sin Hustru og tre Piger. Men i 1656 sidder Dorthe Enke¹⁾. Klædekompaniets Lejemaal maa saaledes være ophørt inden April 1641 og Gaarden atter drevet som Gæstegaard under sit gamle Navn. Gaarden er udførlig omtalt andetsteds, og her skal kun tilføjes, at den efter Dorthes Søn Peters Død en Tid maa være bleven drevet af Thomas Eilersen eller af dennes Enke. Thi ifølge en Udgiftspost i Zahl. Kassens Protokol for 1687 fol. 116 logerede Hertugen af Bech hos Birgitte, sal. Thomas Eilersens »fordum Lækkerbidsken«.

Denne Betegnelse »fordum Lækkerbidsken« siger i Korthed, at Gæstegaarden ikke længer var, hvad den havde været. Det var i alt Fald 1687 paa det sidste med den. Den havde mistet sit Prædikat af Stadens Gæstehus. Det var flyttet rundt om Hjørnet over i Højbrostræde, i dettes nordlige Husrække, som forsvandt efter Branden 1795.

¹⁾ Rtmstrgskb. 1641—42 fol. 26, 1643—44 fol. 25, 32, 1645—46 fol. 6. Kbhvns. Dip. VI. 241.

Her — omtrent lige over for Christian IV.s gamle kongelige Gæstegaard — fik 1686 Jørgen Jørgensen Tilladelse¹⁾ til at indrette et Stads-Værtshus i sin Ejendom. Først fik han under 4. August d. A. kongelig Bevilling paa, — »saa fremt han af os elskelige Præsident, Borgmestre og Raad vorder beskikket til at holde »Stads-Værtshus« — at være fri og forskaanet for alle Byens Bestillinger samt for ordinar Indkvartering og Tilladelse til for sig og sin Hustrus Vedkommende, saa længe de holder Værtshus, at sælge og skænke alle Slags Vin og Drikkevarer imod billig Betaling til Gæsterne, som logerer i Huset hos dem, men ikke til andre.

Magistratens Beskikkelse og Privilegium fulgte snart efter og 1687 d. 12. Marts fik Jørgen Jørgensen kgl. Confirmation²⁾ derpaa. Det ejendommelige og i mange Retninger meget oplysende Magistratsbrev lyder som følger:

Præsident, Borgmestre og Raadmænd i den kongelige Residens og frie Rigsstad København gøre hermed for alle og enhver kundbar og vitterligt, at saasom en af vore fornemme Borgere og Indvaanere her udi Staden, navnlig Jørgen Jørgensen, har gjort en temmelig stor Bekostning med at købe og tilhandle sig et anseligt, stort og til Gæstgeberi hel bekvemt Hus, beliggende paa en af de bedste og for Fremmede, som enten udi Byen eller ved Hoffet kan have at forrette, mest belejlige Sted her udi Staden, nemlig udi Højbrostræde, og det haver ladet med stor Møje og Bekostning indrette til et Stadens Værtshus for rejsende Cavalierer og andre fornemme Folk, baade ind- og udlændiske, og til samme Ende ladet udhænge K ø b e n h a v n s V a a b e n, da saasom sligt et Hus eragtes at være højlig fornøden og hel umisteligt udi saadan en kongelig Residensstad, baade for den Fremmede behørigen at accomodere saa vel som ogsaa Staden til Renomee af god Ordning, og dets før-

¹⁾ Kbhvns. Dip. VII. 142.

²⁾ Kbhvns. Dip. VII. 169 fg.

ste Køb saa vel som aarlige Vedligeholdelse med dets tilhørende Mobilier og Apartementer, de Rejsende til Gavn og Magelighed, udkræver ikke ringe Bekostning, da haver vi — efter fornævnte Jørgen Jørgensens flittige og indstændige Ansøgning og udi Henseende til nogen Refusion og Erstatning for den til samme Huses Indrettelse anvendte store Bekostning — tilladt og bevilget hannem, at han for sin Person herefter maa være fri og forskaanet for alle Byens Bestillinger, Commissioner og Forretninger, og Huset, saa længe det til slig, som ovenmeldt er, Brug perpetueres, være fri for den ordinaire Indkvartering, foruden det, at saa længe mer bemældte Jørgen Jørgensen, hans Hustru og Arvinger samme Hus selv beboer og det til et offentligt, som forskrevet staar, Værtshus bruger, da maa han udi Huset sælge, skænke og falholde for sine Gæster og alle andre dær udi Huset søgende alle Slags Øl, Vin og Drikkevarer imod billig Betaling.

Des til Vidnesbyrd under vort Stads Indsegl og Stads-Notarii Underskrivelse.

Actum Hafniae d. 26. August 1686.

Udtrykkene i denne Skrivelse om Jørgen Jørgensens Stads-Værtshus, at det var højlig nødvendigt og umisteligt, synes — hvis de skal tages for andet end rene Stilblomster — ikke at tyde paa, at de øvrige halvhundrede Gæstegaarde, som fandtes i Hovedstaden i sidste Fjerdedel af det 17. Aarhundrede, har kunnet glæde sig ved særlig Anseelse.

De er da ogsaa alle, med Undtagelse af et enkelt, sporløst forsvundne igen og kun deres Navne graves nu af og til frem af Arkivernes Dybder. Hvor sporløst disse Gaarde, ja selv Mindet om dem er forsvundne, oplyses fortræffelig ved Pontoppidans Beretning¹⁾ om, at der, ifølge Udtalelse af en troværdig Mand paa Bremerholm »for faa Aar siden« var bleven nedbrudt en gammel Bygning, hvis Mur var prydet med en Sten, der fremstillede Staden Bremens Vaaben,

¹⁾ Origines Hafn. S. 45.

tre Tønder og derover to Nøgler over Kors. Dette er ganske sandsynligt, siger O. Nielsen med Rette, en Forveksling med Gæstegaarden *Bremerschlossel*, som Københavns Magistrat købte i 1713 paa Vægterinspektør Husmands Auktion, og som endnu 1722, kun en Menne-skealder før Pontoppidans Beretning fremkom, var kendt og meget omtalt i København paa Grund af en Bortførel-seshistorie,¹⁾ i hvilken en fornem Dame, Comtesse Gylden-steen, spillede Hovedrollen.

Bremerschlossel, der først synes opstaaet i sid-ste Aarti af Christian V.s Regering, laa paa Hjørnet af Høj-brostræde og Gl. Strand, hvilket udtrykkeligt siges i Kbhvns. Dip. VIII. 356, og kan derfor ikke, som O. Nielsen vil det,²⁾ være Nr. 28 ved Gl. Strand.

Ogsaa Jørgen Jørgensens højnødvendige og umistelige Gæstegaard, der i 1722 blev overdraget den fra Holberg be- kendte Trakteur Toyou, gik ud af Sagaen og var gaaet ud længe før den store Brand 1795, der ødelagde saa mange gamle Gaarde og Huse i København, bl. a. Byens indtil da ældste Gæstegaard »*Fortunen*«, og bidrog til saa ganske at forandre Byens Fysiognomi.

Men da de graadige Flammer hin ulykkelige 5. Juni kastede sig over Bygningen, havde den skiftet Navn og opgivet Bernt Schyrmands gamle hyggelige Betegnelse *Fortunen* for det mere à la modiske Navn *Hotel Royal*. Denne Navneforandring havde fundet Sted alle- rede ved Midten af Aarhundredet.

Under det nye Navn fortsatte Gaarden endnu længe de gamle Traditioner og sluttede først sin mer end 300- aarige Løbebane som Gæstegaard, da Ferslew i 1876 køb- te den og indrettede den til Hjemsted for sin store Presse.

¹⁾ O. Nielsen: Kbhvns. Hist. VI. S. 59.

²⁾ O. Nielsen VI. 443.

NOGLE EFTERRETNINGER OM VARTOV HOSPITAL.

AF

Dr. VILLADS CHRISTENSEN.

I.

KIRKEN OG PRÆSTEEMBEDET VED VARTOV

Medens *Vartov Hospital* er en ældgammel Stiftelse, er den dertil hørende Kirke af ret ny Oprindelse, og først gradvis er den vokset op til den Størrelse, den nu har.

Vartov er en direkte Fortsættelse af det gamle Helligaandshus, der blev grundlagt c. 1296 af Biskop Johannes Krag og senere blev indrettet som et Kloster. Det laa paa Pladsen omkring den nuværende Helligaandskirke, der er den gamle Klosterkirke. C. 1474 lod Kong Kristian I de nye Klosterbygninger opføre, af hvilke det endnu staaende Helligaandshus, det forhenværende Begravelseskapel, er en Levning. Ved Reformationen skiltes Kirken og Klostret ad. Kirken blev indrettet til en københavnsk Sognekirke, som den bestandig siden har været, og Klostret blev til en rent verdslig Fattigstiftelse og Sygestue. Til denne var knyttet en Prædikant, der efter et Reglement fra Aar 1600 lønnedes med 20 Rdlr. og fri Bolig. Nogen Kirke eller særlig Bedesal fandtes ikke; Gudstjenesten holdtes i den almindelige Sygestue.

Da Kristian IV i 1606 bestemte de gamle Klosterbygninger til andet Brug, blev Hospitalet flyttet ud til Kon-

gens Gaard V a r t o v paa Strandvejen. Denne Gaard hed tidligere Rosbæks Mølle. Navnet Vartov fik den, da den under Frederik II blev indrettet til en Kro, og Navnet er formodentlig dannet i Lighed med andre Kronavne som Holdan, Slukefter, Tappernøje osv. I denne Gaard forblev Stiftelsen dog kun i Aarene 1607—30; men Navnet Vartov blev i disse Aar saa nøje knyttet til den, at den tog det med sig, da den atter flyttedes bort, og siden bestandig har beholdt det.

Ogsaa ude paa Strandvejen var en Præst knyttet til Stiftelsen paa de samme Vilkaar som tidligere. I 1618 var der Tale om at give ham en Kapellan til Hjælp, da Stiftelsen blev udvidet ved, at de 8 møenske Senge oprettedes i Stedet for det nedlagte Spejlsby Hospital paa Møen. Det bestemtes, at Kjeldby Kirketiende paa Møen skulde anvendes til en Kapellan, som kunde betjene saa vel de fattige i Helligaands Hospital som »den anden Menighed uden for Vesterport og udi den Kirke, Vi naadigst er tilbunds sammesteds at lade opbygge, gøre Tjeneste.« Kirken uden for Vesterport blev imidlertid aldrig bygget; og der kendes ej heller Kapellaner ved Vartov fra den Tid.

1630 flyttedes Hospitalet nærmere til Byen, til en nyopbygget Gaard ved Enden af Sortedamsø, omtrent ved Trianglen. Der haves en Beskrivelse over Bygningerne og deres Anvendelse, men nogen Kirke eller Bedesal nævnes ikke. Gudstjenesten holdtes som før paa selve Sygestuen. Denne Bygning blev ødelagt under Byens Belejring 1658, og Lemmerne var derefter i nogle Aar husvilde. 1658—62 boede de i et lejet Hus i Pilestræde, 1662—66 i Børnehuset paa Kristianshavn. Men 1665 købte Stiftelsen det Hus, den endnu ejer og bruger, paa Hjørnet af Farvergade og Vestervold.

Kaldsretten til Præsteembedet udøvedes oprindeligt af Direktørerne og Hospitalsforstanderen. Paa den Maade blev Embedet besat, da Hospitalet paa Østerbro blev

indviet d. 30. Juni 1630 og *Jens Alexandersen* kaldtes til Præst. Han efterfulgtes i September 1637 af *Anders Mathiesen Hjørring* og denne i Januar 1679 af Mag. *Johan Brunsmann*, Rektor ved Herlufsholms Skole, begge kaldede af Direktionen. Kristian V.s Danske Lov gjorde ikke nogen Forandring heri; den bestemte (2—19—12), at »Store Hospitaler maa have og selv underholde deres Præster, at de Fattige ej lide nogen Skade«, og dette blev siden af Hospitalsdirektørerne paaberaabt som en Bekræftelse af deres Kaldsret. Men 1. Sept. 1702 udgik et Reskript til Biskopperne om, at saa snart en Præst døde i deres Stift, skulde de indberette det til Kancelliet med Oplysning om, hvem der var berettiget til at kalde en anden til Præst i hans Sted. Da Johan Brunsmann døde d. 25. Juli 1707, tog derfor Biskop Henrik Bornemann Affære. Han lod Provsten ved Vor Frue Kirke, Professor Christen Worm, paa den første Søndag efter Dødsfaldet gøre Bøn fra Prædikestolen om en ny god Præst (Danske Lov 2—3—1), indberettede derpaa Vakancen til Kancelliet og udbad sig Underretning, om Direktørerne, som hidtil, maatte besætte Embedet, eller om Kongen selv, »som maaske ved andre Hospitaler her udi Rigerne sker endnu og tilforn sket er,« vilde kalde »nogen vis Person« til samme Kald. Svaret lød paa, at Direktionen skulde gøre Indstilling, hvorefter Kongen selv vilde besætte Embedet. I den derpaa fulgte Indstilling skriver Direktionen:

»Saa have vi da i Guds sande Frygt og Paakaldelse ladet os være angelegen adskillige Personer paa samme Kald at anhøre, iblandt hvilke den, som først prædikede, *Johan Thomas Sidelmann*, meget vel fornøjede os, saa at samtlige Lemmerne udi Hospitalet fremfor andre begærede hannem til deres Præst og Sjælesørger. Men at intet herved imod Eders Kongl. Majts. Forordning af 23. Oktober 1700¹⁾ skulde synes at underløbe, saa beretter vi her-

¹⁾ Forordning om Vocation til Prædike-Embedet. Den inde-

hos paa det allerunderdanigste, at vi fornemmer, samme Person, som er en Student, haver alt med den salig afdøde Hospitalspræstes Stifdatter udi den salig levende Præstes Tid paa Forventelse af Succession og med Erbiudelse imod Huset sig forlovet. Hvorfore, dersom saadan Forlovelse og Ægteskabs Løfte ikke allernaadigst maaske kunde behage Eders Kongl. Majt., saa haver vi endnu, foruden tvende andre anførte, endeligen paa det sidste anført tillige en ordineret Præstemand ved Navn Hr. *Wilhelm Sebastian Laurenberg*, som for mere end 5 Aar siden til en personel Kapellan for Sognepræsten til Sct. Mortens Kirke i Næstved, Mag. Albert Prom, blev ordineret, men siden efter samme Præstes Død, da Kapellanen af Frederiksborg, Hr. Oluf Bagger, til samme Præstekald af Eders Kongl. Majt. igen blev promoveret, haver, som en fattig, kasseret og af den unge og friske Efterkommere ej længer behøved Kapellan, maattet gaaet og ekspekteret her paa Københavns Gader nu over tre samfælde Aar. Og saasom baade vi og alle an hørende udi samme hans over en sær forelagt Tekst paa 2 Dages Tid alene gjorde og aflagte Prøveprædiken og gode Lærdom ikke mindre end udi den førstes i alle Maader ere blevne fornøjede, saa indstiller vi nu hermed til Eders Kongl. Majt.s egen allernaadigste Behag udi dybeste Underdanighed, om Eders Kongl. Majt.s allernaadigste Approbation kan falde paa nogen af disse tvende saaledes allerunderdanigst præsenterede, og forventer herom Eders Kongl. Majt.s allernaadigste Resolution til videre allerunderdanigste Efterretning, eftersom vi hermed alene haver sigtet til Guds Ære og de fattiges tilbørlige og forsvarlige Sjælerøgte og Forsiunelse.

København, 18. Aug. 1707.«

(Underskrevet af Bornemann og F. Thestrup. De andre Direktører var bortrejste.)

holdt bl. a., at Kandidaten skulde sværge paa, at han hverken ved Penge, Giftermaal eller andre forbudne Veje og Konditioner havde opnaaet Embedet.

Om det nu var Forlovelseshistorien eller ej, der gjorde Udslaget: Student Sidelmann blev forbigaaet, og Nr. 2, den fattige Kapellan Laurenberg, blev d. 26. Sept. 1707 af Kongen kaldet til Præst ved Vartov.¹⁾

Paa den Tid fandtes endnu ingen særlig Kirkebygning; thi ogsaa i det nye store Hus ved Vestervold bibeholdt man til en Begyndelse det gamle System, at benytte Sygestuen til Bedesal. Først ved en stor Ombygning i 1726—28 blev der indrettet en særlig Sal til dette Brug. Den laa midt i Fløjen ud mod Løngangsstræde, gik tværs gennem hele Bygningen og op gennem begge Etager. Men den var aaben til begge Sider ud til Sygestuerne, saa man fra Kirken kunde se Lemmernes Senge, saaledes som det endnu for faa Aar siden var Tilfældet i Hospitalet i Helsingør. Denne Bedesal brugtes til 1755; da blev Hospitalet atter udvidet, og Bedesalen blev da inddraget under Sygestuen, hvorved der vandtes Plads til 62 nye Senge. Endvidere købtes et Hus i Løngangsstræde, som stødte op til Hospitalet. Det blev nedrevet, og paa dets Grund opførtes den nye Vartov Kirke, der saaledes først nu fik sin egen Bygning.

At Hospitalet ved denne Lejlighed opførte en i Forhold til Præstegerningens Omfang saa betydelig Kirkebygning som den, der endnu staar, synes alene foranlediget ved, at Stiftelsen netop i disse Aar florerede stærkt og havde Penge nok. Faa Aar efter Kirkens Fuldførelse, i 1759, udarbejdede den daværende Forstander i Vartov, Justitsraad Stendrup, paa Direktionens Foranledning en »Kort Beretning over Vartov Hospital«, i hvilken Glæden over Stiftelsens blomstrende Tilstand kommer stærkt til Orde:

»Denne store Bygning«, skriver han, »som nu indbefatter saa stort et Antal Lemmer til Underholdning, er udi en Tid af 30 Aar saaledes tiltagen, at der fra Aar 1734

¹⁾ Indlæg til Sællandske Registre 26. Sept. 1707.

ikke alene er til Underholdning indlagt 131 Lemmer, men paa Hospitalets egen Bekostning fra Grunden af nyopført, nemlig:

Ao. 1726—28 er den Bygning ud til Vandkonsten og Volden af Grundmur opført, og skal den Højst-Salig Kong Christian den 6te som Cron-Printz have lagt den første Grundsten, og haver kostet Hospitalet 25.310 Rd. 72 Sk.

Ao. 1743 er Bygningen ud til Farvegaden ligeledes paa egen Bekostning opført og kostede efter Contractens første Indhold 11.000 Rdl.

Anno 1755 er den nye Kirkebygning opført og kostede ialt 7.319 Rdl. 88 Sk.«

I Hospitalets Regnskab for 1758 opfører Stendrup blandt Indtægterne:

Leje udi et Aar af Stolene udi Hospitalets Kirke 42 Rdlr.

Blandt Udgifterne er Præsten Hr. Poul Egedes Løn opført saaledes:

Den aarlige staaende Løn	200 Rdl.
Godtgørelse af Hospitalets Kasse for forskellige Naturalier m. v.	113 Rdl. 24 Sk.
For Jordspaaakastelse, 24 Sk. for hvert Lig, og kan være aarlig 30 Lig ..	7 Rdl. 48 Sk.
Offer til hver Højtid, 10Sk. af hvert Lem, hvilke 10 Sk. godtgøres dem af Hospitalet	105 Rdl. 30 Sk.
Altsaa udbetales ham af Hospitalet ialt:	426 Rdl. 6 Sk.

Præstens øvrige Indtægter, som han selv oppebar, var:
Af en Tiende paa Møen 136 Rdl.

Fra det kgl. Rentekammer for at holde Aftensangs Prædiken 35 Rdl.

Af en Bøsse, som ombæres for ham i Hospitalets Kirke, aarlig ca. 20. à 30 Rdl.

»Herforuden giver Lemmerne ham til hver Offerdag

foruden de ovenanførte og af Hospitalet dennem godtgjorte 10 Sk., ligesom deres Evne er, et aparte Tillæg.«

Præstens Løn blev i 1771 forhøjet og fastsat til 500 Rdl. af Stiftelsen foruden de private Legater (se Reskript 24. Marts 1784). Nogle Aar senere tales dog om en Pengeløn af kun 300 Rdl.

Biskop Poul Egede døde 1789 og efterfulgtes som Præst ved Vartov af Nikolaj Dresing. Ved hans Død i Oktober 1807 blev Embedets Indtægter opgivet til 1422 Rdl. 80 Sk. foruden Fribolig i Stiftelsen, der ansloges til 300 Rdl. Paa dette Tidspunkt var Stiftelsens Tilstand langt fra saa glimrende som før, idet en stor Del af dens Formue var bleven forødt ved slet Administration i det 18. Aarhundrede. Under disse Omstændigheder forsøgte Direktionen at faa Præstens Løn nedsat, idet den foreslog, at den nye Præst skulde afkortes baade den frie Bolig og de 300 Rdl. i Løn af Vartovs Kasse samt selv udrede Pensionen til Formandens Enke med 150 Rdl. og efter hendes Død vedblivende betale den samme Sum til Fattigvæsenets Skolevæsen. I Direktionens Skrivelser til Kancelliet ligesom i en Artikel om disse Forhold i »Penia« for 1808 hedder det, at selv efter disse Fradrag vilde det tiloversblevne efter Direktionens Overbevisning medføre tilstrækkelig og forholdsmæssig Lønning ved Siden af andre Kald, som føre baade flere og besværligere Embedsforretninger med sig. Præstens hele Omsorg var indskrænket til 3 à 400 aldrende Lemmer, samlede i een Stiftelse, af hvilke de fleste gaa ude. Embedet maatte desuden anses som et *Promotionskald* ifølge det Fattigvæsenets Præster og Skolelærere givne Løfte om Befordring.

Direktionen fik dog kun det første af sine Forslag bevilget. Den frie Bolig bortfaldt, men med Pengelønnen skulde det blive som før. Og selv den opnaaede Indrømmelse maatte Direktionen paa anden Maade betale for. Thi Kongen benyttede Anledningen til at fratage Direk-

tionen den Indstillingsret til Præsteembedets Besættelse, som den hidtil havde haft. Denne Bestemmelse blev truffet ved kgl. Resolution af 10. April 1808. Det tilstedtes herved, at Direktionen for Københavns Fattigvæsen endnu denne Gang maatte udøve *jus proponendi*, hvorimod Kongen for Fremtiden vilde have sig Kaldsretten forbeholdt uden al Indskrænkning.

Paa de nye Betingelser og efter Direktionens Forslag kaldedes da i 1808 H. C. Mølsted til Præst ved Vartov. Han er den sidste Præst, der er kaldet efter Direktionens Indstilling.

I Overensstemmelse med den kongelige Resolution tales der i de følgende Aar hverken om fri Bolig eller om Huslejegodtgørelse for Præsten. Hans Løn af Hospitalet var 300 Rdl. aarlig foruden de uvisse Indtægter »pro officio« der kunde løbe op til omtrent lige saa meget. Men i 1821 indgav den daværende Præst Rothe en Ansøgning til Danske Kancelli om igen at faa de 300 Rdlr., (Friboligen), som i 1807 blev Embedet fratagne, idet han formener, at denne Sum kun blev fradraget i Præstens Indtægter, fordi disse i 1807 var saa betydelige, nemlig over 1400 Rdlr., medens de nu ved Kornprisernes Foringelse kun beløb sig til 823 Rdlr., hvoraf han endda maatte betale 150 Rdlr. aarlig i Pension til Dresings Enke. Paa Forespørgsel fra Kancelliet erklærede Direktionen for Fattigvæsenet, at den ikke kunde nægte Billigheden af Pastor Rothes Andragende. Kancelliet forespurgte derefter, om det eventuelle Lønningstillæg skulde afholdes af Vartovs særlige Midler eller af Fattigvæsenets almindelige Fonds, og herpaa svarede Direktionen, at da Fattigvæsenet betalte Leje til Vartov af de Lokaler i Hospitalet, som forhen tjente til Bolig for Præsten, men nu anvendtes til Kontorer for det almindelige Fattigvæsen, burde Vartov Hospital selv afholde den nye Udgift. I Overensstemmelse hermed udgik da en saalydende kgl. Resolution af 20. Nov. 1821:

»Vi ville allernaadigst have Præsten ved Vartou Hospital, Rothe, saa længe han beklæder dette Embede, tilstaaet for sin Person de 300 Rdlr. Sølv aarlig, som af Fattigvæsenets Hovedkasse hidtil er beregnet Vartov Stiftelse som Husleje Godtgørelse for det Lokale af den forrige Præstevaaning, som benyttes for Fattigvæsenets Hovedkontor m. v.«

De 300 Rdlr. var altsaa tillagt Rothe som personligt Tillæg; men da Embedet kort efter blev ledigt, overgik dette Beløb til at blive en fast Bestanddel af Embedets Indkomster. Det hedder herom i Referatprotokol for Fattigvæsenets Revisions Kontor under 26. Febr. 1823:

»Det Danske Kancelli meddeler, at Hs. Majt. under 19. Febr. d. A. har beskikket hidtilværende Garnisonpræst i Citadellet Frederikshavn og Præst ved Frederiks Hospital og Fødselsstiftelsen i København Niels Gjessing Wolf, Lektor i det grønlandske Sprog, til Præst ved Vartov eller Helligaands Hospital, med den Bestemmelse: at han nyder Embedets fulde Indkomster, saaledes som disse før Embedets Vakance i Aaret 1807 vare fastsatte, dog at den Embedet tilliggende frie Bolig i Følge allernaadigst Resolution af 10. April 1808 vedbliver at være overladt Fattigvæsenet til Afbenyttelse, indtil dets Trang hertil paa anden Maade kan blive afhjulpen, imod at han derfor af Fattigvæsenets Hovedkasse aarlig erholder udbetalt de 300 Rdlr. i Sedler, som ved allerhøjeste Resolution af 20. Nov. 1821 bleve hans Formand i Embedet tillagte for dennes Embedetid. Saa er bemeldte Wolf og tilpligtet at udrede den afgangne Præst Dresings Enke i Følge Reskript af 18. Dec. 1807 tilkommende aarlige Pension.«

Siden den Tid opføres Præstens Gage af Hospitalet uforandret Aar efter Aar med 300 Rdlr. i Pengeløn og 300 Rdlr. i Huslejegodtgørelse foruden de uvisse Indtægter og et Dyrtidstillæg i visse Aar. De Embedet tillagte Emolumenter samledes siden i en enkelt Sum, der for Aaret

1900 opføres med 400 Kr., saa den hele Præstelønning, der udredes af Hospitalet, bliver 1600 Kr. — Hertil kommer saa Kjeldby Tiende og andre Indtægter, som Præsten oppebærer direkte.

De øvrige Embeds- og Bestillingsmænd ved Vartov Kirke har været følgende:

O r g a n i s t e n, der efter den tidligere Møntberging lønnedes med 286 Rdlr. I 1875 forhøjedes hans Løn til 800 Kr., imod at han fremtidig selv forsynede sig med Bælgetræder.

K l o k k e r e n, som forhen tillige var Portner og for begge disse Bestillinger lønnedes med 200 Rdlr. Fra 1877, da Portneren lønnedes særskilt, var Klokkerens Løn 360 Kr. I 1900 lønnedes en Klokke og Kvartermand med 800 Kr.

En **B ø n h o l d e r**, hvis Løn flere Gange forhøjedes og i 1890 udgjorde 200 Kr. Han nævnes nu ikke mere.

En **B æ l g e t r æ d e r**, som lønnedes med 16 Rdlr., indtil denne Post bortfaldt i 1875.

En Række kendte Mænd har beklædt Embedet som Præst ved Vartov Kirke. *Anders Matthiesen Hjørring*, Præst ved Vartov 1637—78, er Forfatter til flere interessante og betydningsfulde historiske Skrifter om Københavns Belejring. Hans Efterfølger *Johan Brunsmann* var Forfatter til det berygtede Skrift »Køge Huskors«, der for en Tid atter pustede Liv i Hekseprocesserne i Danmark. Biskop *Poul Hansen Egede*, Præst ved Vartov 1741—89, var som sin Fader Hans Egede grønlandsk Missionær; han har udgivet en Mængde Oversættelser til grønlandsk og var i København Docent ved det grønlandske Seminarium. *N. F. S. Grundtvig* var Præst ved Vartov fra 1839 til sin Død 1872. Hans Efterfølger *C. J.*

Brandt var paa det kirkelige Omraade en af Grundtvigs betydeligste Tilhængere og desuden kendt som historisk Forfatter og Udgiver.

Præsterækken siden 1615 findes i Wibergs Præstehistorie.

TILLÆG.

1. Fattigdirektionen til Kancelliet 1. Dec. 1807.

Det er allerede det kongelige danske Cancelli bekendt: at Præsten ved Vartous eller saakaldet Hellig Aands Hospital her under Fattigvæsenet, Nicolay Dressing, er ved Døden afgaaet den 18de Oktober.

Da Dressing i Aaret 1789 tiltraadte dette Embede, blev han dertil allernaadigst beskikket af Hans Majestæt, efter allerunderdanigst Forslag om ham og tvende andre af Københavns Magistrat, som da Kjøbenhavns Fattigvæsens, og *in specie* det derunder hørende Vartous Bestyrelse.

At saadan Beskikkelse er grundet i Fortids kongelig Anordning, paatvivler Directionen ikke, uagtet den dog ikke har kunnet vejlede sig dertil af Fattigvæsenets eller Vartous havende Documenter; den skal og derfor ikke undlade at fremkomme med dens allerunderdanigste Forestilling paa lige Maade, som forhen Kjøbenhavns Magistrat, til Kaldets Besættelse igjen, men forinden maatte det gunstigen tillades den at forestille følgende: Vartous Præste-Embedes nærværende Indkomster ere saa betydelige, at de aldeles ikke staae i noget Forhold til dette Embedes medførende faa Forretninger.

Disse Indkomster bestaae, efter hoslagte af Enken opgivne Fortegnelse, nu i: a) en til dette Kald henlagt Konge-Tiende paa Møen, som i det sidste Aar har indbragt 898 Rdl. 80; b) Refusion for adskillige Embedet forhen tillagte Emolumenter 149 Rdlr.; c) 300 Rdlr. aarlig som Løn af Vartous Casse; d) fri Bolig i Stiftelsen og e) adskillige Accidentser. Paa en Tid, da Fattigvæsenet har lidt et saa stort Tab baade paa dets Ejendomme og Indtægter: da desaarsag enhver mulig Besparelse er saa højlig nødvendig for det: da det ved Tvangshusets Ophævelse maa savne de nødvendige Leiligheder for dets Directions-Forsamlinger, og Hoved-Contoirer, som det der havde; og da det

derhos paa den anden Side vel ikke kan være ubilligt: at et Embedes Indkomster, som hidtil have tilfældigen været uforholdsmæssigen store, nu ved en ny Embedsmands Tiltrædelse nedsættes i et rigtigere Forhold til Embedsforretningerne, tror Directionen det ikke ugrundet, naar den formener: At Nedsættelsen kunde skee saaledes: At den af Vartous Casse hidtil til Præsten udbetalte Løn af 300 Rdlr. aarlig herefter tilfalder Fattigvæsenets trængende Skolevæsen. At Præstens hidtil havde fri Bolig bortfalder, da Fattigvæsenet nu nødvendig behøver dette Værelse for dets Contoirer m. v. Og at derimod den nye Præst, som beskikkes, beholder den møenske Kongetiende og de paa Specifikationen anførte Refusioner, dog imod af samme at svare den Pension, som maatte vorde tillagt afgangne Dressings Enke, samt efter hendes Død at svare samme Pension som Afgift til Fattigvæsenets Skolevæsen. Uagtet denne Afgang skjønner Directionen efter dens Overbevisning dog ikke rettere: end at Vartous Kald alligevel vil medføre tilstrækkelig og forholdsmæssig Lønning ved Siden af andre Kald, som føre baade flere og besværligere Embedsforretninger med sig.

Denne Formening henstiller Directionen saaledes ærbødigst til det kongelige danske Cancellies højere Bedømmelse og udbeder derhos: At det imidlertid og indtil Bestemmelse herom er tagen, maa henstaa med Forslaget til Kaldets Besættelse.

*Malling. Bang. Bærens. Scheel.
Jessen. Weybel. Bang.*

2. Fattigdirektionen til Kancelliet 2. Marts 1808.

Det kongelige Cancellie har under 30te f. M. remitteret til Directionens nærmere Betænkning Sagen om »den foreslaaede Afgang i Wartous Præste-Embedes Indkomster m. v.« i Anledning af Stifts-Provst Plums og Biskop Balles indhentede Erklæringer over samme; efter hvilke Erklæringer Cancelliet tillige finder Formindskelsen af bemeldte Embedes Indkomster betænelig.

Da Directionen i dens Indstilling af 1. Decbr. f. A. androg paa denne Nedsættelse, skeede det efter dens grundede Overbevisning om: At Præstens Forretninger i Wartou vilde desuagtet være fuldeltigen lønnede, især da ham, derved at Wartou Kirke søges af mange fra Byen, gives saa megen Lejlighed til accidentielle Præste-Indtægter uden for hans Embede der i Stiftelsen uden noget Tab for dette Embedes Pleye. At Wartous

Præste Embede, som er indskrænket til Omsorg for 3 a 400 aldrende Lemmer, samlede i een Stiftelse, skulde medføre flere og besværligere Forretninger end saa mange andre Præste Embeders, som, skjøndt ikke af større Indtægt end Wartous, dog have en langt talrigere, adspredt og i det hele taget anderledes beskaffen Menighed at sørge for, skjønner Directionen ikke; hertil kommer endvidere: At Wartous Kald, som Hospitals Kald betragtet, vel næppe kan sættes i Classe med andre end Promotions-Embeder, som en ung Præst altsaa bør kunne være vel hjulpen ved for det første, naar han derfra efter nogle Aars god Tjeneste kan vente sig forflyttet til bedre Embede. At Egede og Dressing forblev ved dette Kald til deres Død, beviser næppe andet, end at de ønskede at henleve deres aldrende Dage i et mageligt Embede med gode Indkomster.

Directionen indstillede: At de 300 Rdlr., som den har foreslaaet til Besparelse for Fattigvæsenet fra Wartous Kald, maatte henlægges til dets trængende Skolevæsen, fordi dette Skolevæsen, hvorunder flere end 1400 Børn nu nyde Undervisning og holdes til Arbejde, koster betydeligt og har kun faa Legater og maa altsaa for det manglende underholdes af Fattigvæsenets løbende Casse, hvis øvrige Udgifter ere nu saa overordentlige.

Om end ikke Directionen havde haft Fattigvæsenets Skolevæsen for Øje ved denne Besparelse, saa vilde den alligevel kunde havt Grund nok til at paatænke den for selve Wartou, der langt fra ikke kan vedligeholdes af sine egne Fonds, men fordrer endnu henved 4000 Rdlrs. aarligt Tilskud af Fattigvæsenets almindelig Casse.

Directionen kan, efter det Ovenanførte, altsaa ikke andet end i eet og alt henholde sig til dens første Forslag, hvorhos den tillige ærbødigtst maa bemærke: at det kongelige Cancellie saa ofte ved andre Leiligheder har vaaget for: at komme det vigtige Skolevæsen til Hjælp ved at henlægge Indtægter til samme fra Præste-Embeder, hvis Størrelse og Betydelighed har kunnet tillade det.

Til Slutning maatte det gunstigen tillades at tilføje: Det vilde være en Opmuntring for duelige Skolelærere og øvrige Hospitals-Præster her under Fattigvæsenet, hvis Løn og Indkomster i Forhold til Wartous Præste-Embedes kuns ere ringe, naar de kunde vente Udsigt til forbedrede Vilkaar ved saadan indtræffende Vacance i Wartou. Af d e n n e Grund og ingen anden skulle Directionen ønske og ærbødigt henstille: At det med For-

slag og Udnævnelse til Wartous Præste-Embede maatte fremdeles forblive saaledes som hidtil.

Malling. Bang. Schlegel. Bærens. Scheel. Weybel. Lund.

3. Kongelig Resolution af 10. April 1808.

(Trykt i Penia 1808, S. 261.)

Vi ville allernaadigst, at den Præsteembedet ved Vartov tillagte fri Bopæl skal overlades Fattigvæsenet til Afbenyttelse, indtil dets Trang hertil paa anden Maade kan vorde afhjulpen, og skal den beskikkende Præst, saalænge han saaledes maa savne den fri Bopæl, uafkortet beholde Embedets fulde Indkomster. Naar derimod den fri Bopæl igjen kan indrømmes ham, saa ville Vi, at den aarlige Løn af 300 Rdlr., som hidtil har været bemeldte Præsteembede tillagt af Wartous Kasse, skal bortfalde og anvendes til Fattigvæsenets Skoleindretning. Vi tilstæde endvidere allernaadigst, at Direktionen for Kjøbenhavns Fattigvæsen, ved den nuværende Vacance, maa udøve jus proponendi, hvorimod vi for Fremtiden forbeholde os Kaldsrettigheden uden al Indskrækning.

II.

HOSPITALSFORSTANDERENS TJENESTE OG LØN 1717.

I Kristian IV.s Fundats for Vartov paa Strandvejen af 30. Novbr. 1607 bestemmes angaaende *F o r s t a n d e r e n*, at han skal være »en ærlig, gudfrygtig og forstandig Mand, som er ugift eller og udi Ægteskab med en ærlig Hustru uden Børn. — Og at han med alting uden Undskyldning kan have des bedre Indseende, skal han have sin Vaaning og Underholdning i Hospitalet og aarligen for sin Tjeneste og Umage gives til Løn af Hospitalets Indkomst tredive Rigsdaler.« Den »Vaaning og Underholdning«, som var ham tillagt af Hospitalet, omtales senere som frit Hus, Kost, Ildebrand, Lys og fornødne Tjenestefolk, Kvæg og Bæster. Og omtrent saaledes var endnu

Forholdet paa Kristian V.s Tid, da det bestemmes i Danske Lov (2—19—21):

»I hvert almindeligt Hospital skal af Hospitalets Inspektører (dog at Kongens Konfirmation derpaa søges) tilskikkes en god gudfrygtig og vederhæftig Mand, som enten er ugift og fører et godt kyskt Levnet, eller som er gift og haver ingen Børn. — Og naar samme Forstander dør, da skal hvis han sig efterlader blive hos samme Hospital, og skulle de fattige være hans Arvinger.«

Men det patriarkalske Forhold, som denne Ordning var Udtryk for, kunde dog ikke vedblive at bestaa. Forstanderen var ikke længer som en Broder i Stiftelsen; han blev mere og mere en Embedsmand, hvem vigtige Forretninger og store Oppebørsler var betroet, og som derfor ogsaa maatte lønnes paa en mere embedsmæssig Maade. Det første Vidnesbyrd herom er, at det i 1712 blev ham paalagt at stille Kaution, hvad der aldrig før havde været tænkt paa (Sæll. Tegnelser 27. Aug. 1712). Og i 1717, da Embedet blev ledigt ved Hospitalsforstander Philip Julius Kiøldsens Død, giver Direktionen en Oversigt over den nu helt forandrede Maade, hvorpaa Forstanderen lønnes:

»Ved Tidens Forandring og Spisningens Ophævelse er ham af de forrige Direktører mere tillagt udi aarlig Løn, og Tjenestefolkenes Tal derimod formindsket. Den nu sidst afgangne Forstander haver, efter daværende Direktørernes givne Bestalling og Instruktion, haft til aarlig Løn 393 Rdlr. samt fri Husværelse i Hospitalet med fornøden Ildebrand og Lys. Med Fogedpenge for Gaardfæstning skulde han rette sig efter den Anordning, som Instruktionen siger derom fra det kongl. Rentekammer til Amtsbetjentene blev given. Af Skifter har han maattet forud tage sin Betaling for stemplet Papir og andet Papir til Koncepter, Skiftsbrevets Bekostning efter Loven, og for

havende Umage var ham tillagt efter et hvert Skiftes Storlighed fra 1 til 6 Rigsdaler i det højeste, og af den bedste Bonde hvad de godvillig mere vil give, og Arvingerne med vedkommende det kunde taale. Til Skrivematerialier var ham tillagt 10 Rdlr., til en Ridehest 26 Tdr. Havre, 8 Læs Hø og til Hestens Kur og Beslag 4 Rdlr. Til en Skriverkarls Kost og Løn 72 Rdlr., til en Skrivers drengs Kost og Løn 48 og til en Tjenestepiges Kost og Løn 30 Rdlr. Men som vi ved de allern. udgangne Forordninger samt den os allern. givne Instruktion ere forbundne til at gøre hvis Forandringer, vi for de fattiges Gavn og Bedste finde tjenlige, og vi finde de Konditioner, som forrige Direktører Forstanderen har bevilget, ej alene i adskillige Maader betænkelige, men endog for Hospitalet alt for besværlige, saa henstilles det til Eders Kongl. Majt.s Godtbefindende, om Hospitalsforstanderen herefter skal nøjes med aarlig Løn 500 Rdlr. samt fri Husværelse uden nogen videre Tillæg, hvad Navn det have kan, undtagen hvad Loven ham for Skifter tillægger.«

Lønningsmaaden skulde altsaa nu yderligere moderiseres: 500 Rdlr. og fri Bolig, medens alle Sportler og Emolumenter bortfaldt. Forslaget blev bifaldet af Kongen, dog med det Tillæg, at Forstanderen ogsaa skulde have fri Ildebrand.

Embedet var oprindeligt bleven besat af Hospitalets Direktion. I Danske Lov tilføjes, at Udnævnelsen skal stadfæstes af Kongen. Men nu i 1717 er det kommen dertil, at Kongen selv bortgiver Embedet til hvem han finder for godt.

Formelt blev Direktionens Indstillingsret bevaret. Direktørerne fik Lov til at samle Ansøgningerne og indsende dem til Kongen med en Oversigtsliste og nogle Bemærkninger. Der var ialt 14 Ansøgere:

1. Hans Henrik Gottberg, hans tvende Supplikationer

til Hans Kongl. Majt. selv af 20. og 31. Maj 1717 med Hr. Greve af Callenbergs Paaskrift.

2. Jens Møhlholm, har i 15 Aar haft en Tjeneste ved Holmen.
3. Frants Bruun.
4. Just Christoffer Voigt, har i 19 Aar tjent Hr. Geheimeraad Sehested og i de 9 sidste Aar været Fuldmægtig ved Hans Ekscellences Gods i Fyn, Raunholt; er af bemeldte Hans Ekscellence rekommanderet.
5. Friderich Meyer, Kopist i det danske Kancelli i 9 Aar, lover at leve ugift efter Loven samt at stille nøjagtig Forsikring for Oppebørsler.
6. Bertel Stuve, Politifuldmægtig paa fjerde Aar efter at have rejst udenlands, været Auditor ved Oberst Zepelin, mistet i samme Tjeneste al sin Bagage, saa vel i Skaane som for Gadebusch, ja og været fanget af de svenske i Wismar.
7. Simon Leth, har lagt sig fra Ungdom efter Pennen, været 10 Aar hos en Regimentskriver i Fyen, ved Landvæsenet 8 Aar, siden hos Klauman paa det kongelige Bryggerhus.
8. Hans Thomæsen, Domestique hos Hans høje Ekscellence Gùldenlew.
9. Hans Husum, har i nogle Aar været ved Landet, som Proviantforvalter ved Arméen i Skaane 1709, derefter Rejse-Kommissarius i Pommern.
10. Henrik Jørgensen, har tjent i 23 Aar ved den kongelige Hofetat; lover at stille tilstrækkelig Kaution samt at være ugift efter Loven.
11. Claus Halle, har paa 15 Aars Tid tjent paa Rentekammeret og Københavns Raadstue, derfor han fremlægger afgangne Raadstueskriver Lindbergs gode Attest af 20. Juli 1716. Lover at stille Kaution.
12. P. Sengeløse.
13. Iver Jentoft, har tjent ved Søetatens General-Kom-

missariat efter anlagte Kopi af de Deputeredes Attest; erbyder sig at stille suffisant Kaution.

14. Frederik Raun.

Naar Direktørerne stillede Hans Henrik Gottberg øverst paa Listen, var det ikke fordi de ønskede at faa ham, — de vilde sikkert hellere have haft Bertel Stuve — men fordi de vidste, det allerede var afgjort, at han skulde have Pladsen. Han havde ikke ansøgt om den hos Direktionen, men var gaaet direkte til Kongen, af hvem han maa have været godt kendt. Han har rimeligvis hørt til det kongelige Tjenerskab, thi begge hans Skrivelser er daterede fra Frederiksborg, hvor Hoffet paa den Tid jævnlig opholdt sig. Den 20. Maj skriver han til Frederik IV: »Eders Kongl. Majt. er vel allerund. refereret, at Vartov Forstander i Gaar er død og hans Bestilling bleven vakant; beder derfor allerund. mig ved samme Vakance allern. at employere«. Den 31. Maj skriver han igen og takker for Kongens Rekommendation til Pladsen, men maa samtidig meddele, at Direktionen gør Vanskeligheder med Hensyn til den Kaution, han skal stille. Han tilbyder 2000 Rdlr. og beder nu Kongen sørge for, at dette Tilbud bliver modtaget. Paa Kongens Vegne skrev da Grev Callenberg til Direktionen kort og godt, at den skulde opfylde Ansøgerens Ønske og være tilfreds med den tilbudte Kaution. Og derefter var det altsaa ikke mærkeligt, at Direktionen satte Gottberg øverst paa Ansøgernes Liste.

Endnu et Forsøg gjorde dog Direktionen paa at slippe fri for ham, eller i hvert Fald faa hans Kaution sat højere op. I en Skrivelse til Kongen af 8. Juni gør Direktionen Rede for de Krav, der bør stilles til en Hospitalsforstander, og det læses mellem Linierne, at den ikke mener, Gottberg opfylder disse. Det ser noget maliciøst ud, at Direktørerne først minder om Lovens og Fundatsens gamle Bestemmelser: at Forstanderen bør være en ærlig, god, gudfrygtig.

forstandig og vederhæftig Mand, der fører et kysk Levnet eller lever i et barnløst Ægteskab. Derefter fortsætter de i Skrivelsen:

»Desforuden burde han fornødentlig have god Viden- skab om Jordegodsets Forvaltning, des Indtægter og Ud- gifter, til at forestaa over 1100 Tdr. Hartkorn, som ligger til Hospitalet, og i det øvrige være verseret i Fogderi og ret Regnskabsmaade; thi om han det ikke forstaar, kan Ho- spitalet, hvis Indkomst en stor Del bestaar derudi, snart tage Skade, og i saa Maader de hellige Foundationer svæk- kes. End burde han og efter Eders Kongl. Majts. til os af 27. Aug. 1712 ergangne Befaling for sin Betjening stille tilstrækkelig Kaution, paa det Hospitalet kunde være for- sikret; thi han oppebærer ej alene Hospitalets Landgilde, samt Tienders Afgift, men endog Eders Kongl. Majts. Skat- ter, Hospitalets Renter, Jordskyld og andre Indkomster, hvilke, foruden Landgilden, i forrige Forstanders sidste Regnskaber bedrage sig aarligen over 7500 Rdlr., og Skat- tekorn over 900 Tdr. af alle Slags, foruden at melde om adskillige Kapitaler, som ved Omslagsterminer betales og igen udsættes, hvilke alle gaar igennem Forstanderens Hænder og umuligen andet kan end hannem betroes. Vi- dere behøves, at samme Forstander er lovkyndig og for- staar Lands Lov og Ret, saa han selv kan gaa i Rette for Underretterne, hvor han idelig faar at bestille dels for at forsvare Hospitalets Bønder, dels i andre forefaldende Til- fælde. — Vi indstille allerunderdanigst til Eders Kongl. Majts. Velbehag, om Hans Henrik Gottberg efter disse vore gjorte Remonstrationer til denne Tjeneste skal antages, samt om vi skulle nøjes med 2000 Rdlr.s Kaution, siden de aarlige Indtægter, som før er meldt, sig langt højere bedrager.«

Svaret kom prompte: 21. Juni 1717 blev det meddelt Direktionen, at Gottberg skulde have Pladsen og at Ho-

spitalet skulde nøjes med den tilbudte Kaution. Det ser lidt pudsigt ud, at der samtidig gøres et Forsøg paa at bevare Skindet af, at den gamle Kaldelsesmaade, som den var fremstillet i Danske Lov, var bevaret: Kongen befaler Direktionen at give Hans Henrik Gottberg dens Bestalling med de af Kongen foreskrevne Vilkaar, hvilken Bestalling derpaa skal blive allernaadigst konfirmeret!

(Indlæg til Sællandske Tegnelser 21. Juni 1717).

III.

HOSPITALET'S MIDLER OG BESTYRELSE

Vartov Hospitals Midler stammer væsentlig fra Midaldalderen og fra Tiden nærmest efter Reformationen. Dets første Stifter Biskop Johannes Krag skænkede det Jordskylden af en Del Grunde i København. Kong Christian I. byggede Hospitalets store Gaard ved Amagertorv, og hans Dronning Dorothea lagde Jordegods dertil til 12 fattiges Underhold. Frederik I. lagde en Del af Graabrødre Klosters Gods til Hospitalet, og Christian III. skænkede det en Række Kirketiender, samt Indtægterne af Sct. Eriks Glide i København og en Del af Tolden i Helsingør. Endvidere indlemmedes en Del andre Stiftelser Tid efter anden i det københavnske Hospital, nemlig et Hospital i Malmø, som blev nedlagt 1512, de to københavnske Stiftelser Sct. Gertruds Hus og Sct. Jørgens Gaard, der forenedes med Helligaandshuset 1530, Hospitalet i Spejlsby paa Møen, der blev nedlagt 1618, og de tre Hospitaler i Kallundborg, Ringsted og Næstved, der lagdes til Vartov 1631. Ogsaa private betænkte Hospitalet med Gaver, for hvilke der oprettedes saakaldte private Senge i Vartov, saaledes Rigshovmester Peder Oxe 1575, Sjællands Biskop Dr. Hans Resen 1633, Borgmester Jakob Mikkelsen 1641, Dr. Niels Poulsen 1646, Dr. Jesper Brochmand 1645—50, Det islandske Kompagni 1648 o. s. v.

Imidlertid var Hospitalet, paa den Tid da det efter Svenskekrigen flyttede ind i Gaarden ved Vestervold, i en ynkelig Forfatning. De store Summer, som var medgaaet til Hospitalsbygningerne ved Trianglen, var tabte, da disse Bygninger blev fuldstændig ødelagte under Krigen; og de Indtægter, som Hospitalet skulde have af sit Jordegods, kom i denne Tid ikke ind paa Grund af Bøndernes almindelige Forarmelse. I 1669 havde Hospitalet kun ca. 80 Lemmer, medens der var Senge til 130. Først ind i det 18. Aarhundrede begyndte det at komme paa Fode igen. De Bygninger, der købtes i 1665, havde længe været brøstfældige, og i 1725 blev de nedrevne. Opførelsen af den nye anelige grundmurede Gaard blev derefter paabegyndt, og Kronprins Kristian (den Sjette) nedlagde Grundstenen til den d. 1. Maj 1726. Fløjen mod Løngangsstræde med en deri indrettet lille Kirke blev først færdig; dernæst fulgte Fløjen ud mod Volden, medens den tredie Fløj, mod Farvergade, først blev bygget i 1743—44. Her indrettedes Bolig til Forstanderen og Præsten, foruden Værelser til nogle nye Lemmer.

Paa den Tid var Hospitalet endelig igen kommet i gode Kaar, og i 1748 kunde det endog eftergive sine Bønder alle Landgilderestancer, af hvilke nogle gik tilbage lige til 1677. Private Gaver begyndte atter at tilflyde Hospitalet, saaledes fra Konferensraad Hans Seidelin 9000 Rdlr. og fra Borgmester Peter Helt 8000 Rdlr. Ved Aarhundredets Midte var Lemmernes Antal over 300, og for at skaffe mere Plads blev da den gamle Kirke eller Bedesal nedlagt og den endnu staaende anelige Kirkebygning opført (1754—55) paa en Hospitalet tilhørende Grund i Løngangsstræde. Ogsaa ud mod Farvergade blev Hospitalet paa den Tid udvidet ved Køb af en tilstødende Gaard.

Et betydeligt Tab havde Hospitalet forøvrigt lidt i disse Aar ved en utro Forstander, Ulrik Frederik Müllers slette Administration. Han blev i 1746 suspenderet og se-

ner afsat, da han ikke kunde gøre Rede for et Beløb af 7374 Rdlr., som manglede af Hospitalets Midler. For at bøde noget paa dette Tab blev Forstanderposten derefter solgt til den højstbydende, og denne ejendommelige Finansoperation indbragte Hospitalet 4500 Rdlr.

Vartov Hospital havde fra gammel Tid sin egen Stilling i Byens Forsørgelsesvæsen. Det stod ganske vist under Fattigdirektørernes Myndighed, men det havde sin særlige Forstander og sine fra Fattigvæsenet fuldstændig adskilte Ejendele og Indtægter. Det hedder i en kongelig Skrivelse fra 1719, at Vartov navnlig skulde være til Fordel for dem, »som i deres Velmagt havde baaret Kongens og Byens Tyngde«. Og denne Særstilling som en Plejestiftelse for de værdige blandt de trængende vedblev Hospitalet ogsaa at beholde i den følgende Tid. — Fattigdirektionen, under hvilken altsaa ogsaa Vartov hørte, bestod i det 16. og 17. Aarhundrede af Biskoppen, den øverste Theolog og de to ældste Borgmestre i København. Heri skete ved Reskript af 7. Oktober 1699 for Vartovs Vedkommende den Forandring, at Sognepræsten ved Helliggejstes Kirke indtraadte i Styrelsen i Stedet for den øverste Theolog.

En nøjere Sammenslutning mellem Vartov og Byens almindelige Fattigvæsen fandt først Sted i 1771, da Struensee oprettede den saakaldte **A l m i n d e l i g e P l e j e a n s t a l t**, der fik Styrelsen af hele Fattigvæsenet og alle Velgørehedsanstalter i København, derunder ogsaa Vartov Hospital. Denne nye Ordning virkede ikke heldigt. For at beskæftige de fattige og samtidig ophjælpe Manufakturterne indlod Plejeanstalten sig paa store industrielle Foretagender: Lærredsvæverier, Spinderier o. s. v., som alt gav betydeligt Underskud; og da de enkelte Stiftelsers Midler ikke blev holdt udsondrede for sig, gik en stor Del af dem tabt. Fabriksvirksomheden maatte derfor standses i 1780, og Aaret efter blev Plejeanstalten nedlagt. Men

Hospitalet slap ikke derfor ud af den skæbnesvangre Forbindelse. Thi i 1781 blev hele Fattigvæsenet og alle Stiftelserne, deriblandt ogsaa Vartov, med Kapitaler, Inventar og alt hvad de ejede, overdraget til **K ø b e n h a v n s M a g i s t r a t**.

De enkelte Stiftelser skulde nu have deres Kapitaler tilbage; men det viste sig snart, at det almindelige Fattigvæsen var ude af Stand til at udrede de store Summer, det drejede sig om. Det ordnedes da ved et kongeligt Reskript af 17. Marts 1784 saaledes, at hver enkelt Stiftelse i Stedet for den forøgte Kapital skulde have et aarligt Tilskud, der svarede til Renten af den, og til dette Formaal anviste Kongen 25,000 Rdlr. aarlig. Vartov Hospital, hvis Tilgodehavende hos Fattigvæsenet var ca. 90,000 Rdlr., fik for sit Vedkommende 4400 Rdlr. om Aaret. Yderligere fik Vartov Tilladelse til at sælge bort af sit Jordegods ved offentlige Auktioner, og dette Bortsalg fandt derefter Sted i Aarene 1784 og 1786. Der solgtes Gods for ca. 54,000 Rdlr., og Hospitalets Tilstand forbedredes derved saa meget, at det i de følgende Aar ikke behøvede at faa det fulde Tilskud, 4400 Rdlr., udbetalt og i enkelte Aar endog helt kunde undvære Tilskud. Fattigvæsenet udbetalte saaledes kun det, som Hospitalet kunde nøjes med til sine Udgifters Bestridelse. Denne Ordning fæstnedes ved Reskript af 2. September 1817, der fastslog, at Fattigvæsenet vedblivende skulde udrede et Beløb af **i n d t i l 4400 Rdlr. aarlig** til Hospitalets Fornødenheder, medens til Gengæld dettes Kapitalfordring paa Fattigvæsenet bortfaldt. Vartovs Direktion gjorde i 1852 et Forsøg paa at faa Bestemmelsen fra 1784 genindført saaledes, at Hospitalet under alle Omstændigheder skulde have 4400 Rdlr. aarlig af Fattigvæsenet. Men dette Forslag blev forkastet i Borgerrepræsentationen (Forh. 6. September 1852).

Vartov havde saaledes efterhaanden næsten helt mistet sin Karakter af en selvstændig Stiftelse. I Fattigvæ-

sensplanen af 1799 opføres det, sammen med Almindelig Hospital, Sct. Hans Hospital og Abel Cathrines Boder, under Overskriften »Offentlige Fattighuse«, i hvilke »indtages de usleste Almisselemmer, som ikke i Staden kunne forsørges uden at være sig eller andre til Byrde«. Dog gøres der endnu en vis Rangforordning gældende. Abel Cathrines Stiftelse betegnes som den bedste, derefter kommer Vartov; og ved Belæggelsen af disse to Stiftelser skal der tages et særligt Hensyn til Lemmernes forhen førte retskafne Vandel (§ 53). Det specielle Tilsyn med Vartov Hospital besørgetes af en af Fattigvæsensdirektørerne skiftevis for et Aar ad Gangen (§ 18). Fattigdirektionen bestod paa den Tid af 24 Medlemmer, nemlig 5 udnævnte af Regeringskollegierne, 2 Magistratsmedlemmer, 1 Assessor i Hof- og Stadsretten, som beskikkedes af Kongen, Politimesteren, Stadsfysikus, 2 af Stadens 32 Mænd, 9 Borgere, som Direktionen selv valgte, 2 Medlemmer af de reformerte Menigheder og 1 af den katholske Menighed (§ 6). Denne store Bestyrelse ændredes i 1815 til en administrerende Direktion paa 3 Medlemmer, der havde Styrelsen ogsaa af Vartov, indtil den særlige Fattigdirektion ophævedes ved Lov om Bestyrelsen af Københavns kommunale Anliggender af 4. Marts 1857.

Den nærmere Ordning af Kommunestyrelsen blev fastslaact ved den endnu gældende Vedtægt af 30. December 1857, og i denne bestemtes (§§ 3 og 11), at Bestyrelsen af Vartov som af andre Stiftelser skulde underlægges **M a g i s t r a t e n s 1 s t e A f d e l i n g**.

Hospitalets Bygninger var paa den Tid endnu uforandrede fra deres Opførelse for over 100 Aar siden, og Vartovs Indre frembød derfor et meget gammeldags Præg. Der var Stengulve i Beboelseslejlighederne, store Standsege med Omlæng, og Sovesale, der rummede over 100 Personer. Disse Sovesale kunde ikke opvarmes, hvorfor de altid var fugtige, og de gamle svagelige Lemmer maatte

klæde sig af og paa i Kulden. Kun i den store fælles Spindestue var der Varme. Der var desuden for lidt Plads i Hospitalet. Det kunde daarlig rumme de 431 Lemmer, som paa den Tid (1855) fandtes derinde, og der var slet ingen Plads til de nye Senge, som endnu jævnlig stiftedes. Fattigdirektionen foreslog derfor i 1855 at udvide Hospitalet med 40 nye Senge og at indrette de store Fællessale til mindre Værelser med Bræddegulv og Opvarmning. For at skaffe Plads til disse Forandringer skulde alle Bygningens Fløje forhøjes med en Etage (den tredie).

Til Udførelsen af disse store Arbejder, der var anslaaet til at koste ca. 82,000 Rdlr., raadede Hospitalet kun over en opsparet Kapital paa 10,500 Rdlr.; men dets Bestyrelse formentede med god Grund at kunne paaregne Hjælp fra det almindelige Fattigvæsen, da dette i en lang Aarrække ikke nær havde ydet Hospitalet det Beløb af 4400 Rdlr. aarlig, som det havde Krav paa. I Aarene 1825—52 havde Tilskuddet gennemsnitlig udgjort knap 2000 Rdlr. aarlig; i 1853 var det gaaet ned til 1333 Rdlr., og i 1854 og 1855 havde Fattigvæsenet slet intet Tilskud givet. Hertil kom, at Vartov for en meget lav Leje havde afgivet Lokaler til Fattigvæsenets Direktion, Kontorer og Arkiv. — Ved Skrivelse af 1. Oktober 1855 gav da Indenrigsministeriet sin Tilladelse til, at den paatænkte Ombygning blev udført, og at de fornødne Pengemidler tilvejebragtes af Fattigdirektionen ved successive Laan. Arbejdet blev derefter paabegyndt i Foraaret 1856; men det viste sig hurtigt, at det kalkulerede Beløb ikke slog til, og ved Indenrigsministeriets Skrivelse af 31. Januar 1859 blev Laanet derfor forhøjet til 121,000 Rdlr. Samtidig blev det fastsat, at indtil dette store Laan var fuldstændig tilbagebetalt, maatte Fattigvæsenets aarlige Tilskud til Stiftelsen ikke nogensinde gaa under de 4400 Rdlr., hvorpaa Stiftelsen fra gammelTid havde Krav. — Ombygningen var tilende-

bragt i Efteraaret 1860, og der var ved den skaffet Plads til 61 nye Senge.

I de følgende Aar betalte Kommunens Kasse altsaa de 4400 Rdlr. (senere 8800 Kr.) aarlig fuldtud til Vartov, foruden at den forrentede og amortiserede Størstedelen af den Byggegæld, som Hospitalet havde paadraget sig med ca. 9900 Kr. aarlig. Da samtidig Vartov — ved en Fejltagelse, som først blev opdaget efter nogle og tyve Aars Forløb — hvert Aar afbetalte 2000 Kr. paa Gælden, blev denne tilbagebetalt langt hurtigere end man havde ventet. Laanet, der var optaget i Nationalbanken, havde oprindeligt været paa 198,000 Kr. Ved Udgangen af 1885 skulde der endnu have været ca. 100,000 Kr. tilbage af Gælden, men der var kun 50,000 Kr., og det blev da foreslaaet at bringe denne Restgæld ud af Verden ved at Vartov betalte de 18,000 Kr., Kommunen de 32,000 Kr. Denne Ordning blev vedtaget og udført i 1887.

Det maa bemærkes, at Vartov ikke led nogen Forurettelse ved Udbetalingen af de aarlige 2000 Kr. Dette Beløb skulde Vartov efter Overenskomsten betale; men det skulde være indgaaet som en Del af de 9900 Kr., der udgjorde det ordinære Afdrag.

En sidste Udvidelse har Vartov Hospital modtaget i 1906, da Niels Brocks Legatboliger paa Kristianshavn overflyttedes til Vartov. Disse Legatboliger, 4 i Tallet, var indrettede i et gammelt Bindingsværkshus i Sofiegade, der til sidst var bleven saa forfaldent, at det ikke længer kunde benyttes. De 4 Lemmer blev da overflyttede til 4 nyoprettede Enestuer i Vartov, til hvilke der skaffedes Plads i nogle Lokaler, der indtil da havde været udlejede til Politiets Arkiv. Kommunen betalte herfor 20,000 Kr. til Vartov en Gang for alle og overtog derimod den gamle Stiftelse paa Kristianshavn, paa hvis Grund der nu er opført en kommunal Badeanstalt.

IV. PEDER OXES SENGE.

Peder Oxe til Gisselfeld og Holmegaard funderede den 17. Juni 1575 8 Senge i Hospitalet. Til Underhold af disse Senge gav han 4 Læster Korn aarlig, som skulde udredes af hans Gaarde og Gods i Sælland. I Testamentet bestemmes, at hvis den pligtige Afgift ikke udredes til Vartov Hospital, skal de Gaarde, hvorpaa Afgiften hviler, være forbrudt til Hospitalet.

Denne Forpligtelse hvilede paa G i s s e l f e l d i hundrede Aar, indtil den ved Gehejmerraad Otto Krabbes Revers af 8. December 1674 overførtes til H o l m e g a a r d i Anledning af, at noget af Gisselfelds Bøndergods var bleven solgt til Holmegaards Ejer. Reversen nævner — vistnok ved en Fejltagelse — alle de 8 Senge som overflyttede til Holmegaard; men det virkelige Forhold var dog nok det, at Gisselfeld beholdt 2 Senge og Holmegaard fik 6. Saaledes fremstilledes Fordelingen i 1759 af Hospitalsforstander Stendrup i en »Kort Beretning over Vartou Hospital« og i 1765 af Hans de Hofman i hans trykte Samling af Foundationer (Bd. 10, S. 25). Netop i disse Aar blev dog Forholdet igen forrykket, idet Gisselfeld nu kun beholdt 1 Seng og Holmegaard fik 7, hvilket erkendtes af Grev Danne-skjold paa Gisselfeld Klosters Vegne i en Skrivelse til Enkefru Trolle til Holmegaard 1764.

— Denne Fordeling af Sengene mellem de to Godser stemmer med Fordelingen af Afgiften, som jo var en halv Læst Korn for hver Seng. Holmegaards Gods ydede $3\frac{1}{2}$ Læst Korn til Hospitalet, Gisselfeld Kloster 5 Pund Byg, 1 Pund Rug og 1 Faar, hvilket efter Landgildetaksten paa en Ubetydelighed nær svarer til en halv Læst eller 24 Tdr. Byg. (Rasmussen: Optegnelser om Gisselfeld, S. 71.)

Med Holmegaard var Hovedgaarden B r o k s ø for-

enet fra ca. 1670 til 1800. I sidstnævnte Aar skiltes Gaardene, idet Major Post købte Broksø, som hans Familie endnu ejer, og dermed tillige overtog Forpligtelsen til at underholde de Senge i Vartov, der tidligere havde ligget til Holmegaard. Underholdet skulde udredes af Skuderløse Bys Landgilde, som tilhørte Broksø Hovedgaard. Angaaende den 8de Seng, som skulde vedblive at høre under Gisselfeld, var der stadig nogen Usikkerhed til Stede. I Skrivelser fra Major Post af 1804 og 1811 omtales, at Broksø Hovedgaard udreder Underhold til alle Peder Oxes 8 Senge, og Forpligtelsen hertil anerkendes. Men i en Skrivelse fra 1846 nævnes atter kun 7 Senge som henhørende under Broksø Gods, og i 1855 ses dette Spørgsmaal endelig at være bleven bragt i Orden, idet det nu udtrykkelig nævnes, at Gisselfeld Gods har Belæggelsesretten til 1 Seng og udreder Underhold til denne, medens Broksø Gods underholder og belægger 7 Senge. Spørgsmaalet var da fremdraget i Anledning af, at Jægermester Post til Broksø i 1855 fik Indenrigsministeriets Tilladelse til at bortsælge Bøndergodset i Skuderløse, imod at Vartov Hospital fik Sikkerhed for sine Krav i de Bøndergodset paalagte aarlige Arvefæsteafgifter.

Belæggelsesretten til Sengene fulgte stedse med Forpligtelsen til at udrede deres Underhold. Dette fastslås i Peder Oxes Fundaats, hvor det herom hedder (Hofman Bd. 10, S. 52):

»Skulle ikke heller fornævnte Hospitals Forstandere, de som nu er eller efterkommende vörder, eller nogen anden have Magt eller Rettighed at indtage eller at lade indlægge nogen Personer i fornævnte Senge i fornævnte Hospital, uden aleneste jeg eller mine Arvinger, de som haver Herligheden af fornævnte Gods og Gaarder og staar for alle denne fornævnte Rente og Landgilde.«

Om denne Samhøjen af Belæggelsesretten og Underholdspligten har der, saavidt ses, aldrig været rejst

nogen Tvivl. Da saaledes Hospitalsforstanderen i 1737 i Anledning af Geheimeraadinde Krabbes Død forespurgte om, hvem der nu var berettiget til at belægge Peder Oxes Senge, fik han til Svar, at Frøken Birgitte Restorff nu var Ejer af Holmegaard og derfor ogsaa havde Retten til at belægge de ledige Senge. I Overensstemmelse hermed er Belæggelsesretten siden gaaet over fra Holmegaard til Broksø, og tilkommer altsaa nu denne Gaards Ejer, saa længe Afgifterne udredes derfra.

EN KØBENHAVNSK RELIGIONSSTIFTER.

AF
H. TRIER.

I.

Jeg har liggende for mig en mærkelig Bog, der aldrig er udkommen, skønt dens ca. 20 Ark er trykte for snart 50 Aar siden. Den skriver sig fra en dengang mellem 50 og 60 Aar gammel københavnsk Grosserer, en idéfødende, original Natur, der følte sig som Organ for Tilblivelsen af en ny Religion og, som han selv siger (S. 10), skønt ikke uden merkantilt skabende og kombinerende Talent, aldrig rigtig havde passet til sin Stilling som Købmand eller reusseret synderligt i den. Han var dog knyttet til et endnu bestaaende anset Firma. Paa Bogens Titelblad skulde der have staaet: »Fremtidens Tro, dens Fødsel og første Livsrørelser«. I et Brev af 21. April 1871 kalder han den et Udtryk for »Menneskegørelsen af Nutidens Bevidstheds-Indhold, Udfoldningen af »det nye Menneske«, der skal kunne bære de nye Forhold, løse de nye Problemer, som Historiens Gang nu umiskendeligt og u u n d g a a e l i g t stiller Menneskeslægtens Livs-Instinkt og Livskraft«. Og sin i væsentlige Punkter tvivlende Korrespondent opfordrer han til i en given Forbindelse offentlig at udtale: »Uagtet jeg ikke kan sige, at jeg kan optage dens mangesidige, vidtrækkende Udgangspunkter og Spirer i deres Helhed eller for min Person anerkende navnlig den symbolske Side af dens Verdens-Opfattelse, saa maa jeg dog tilstaa, at jeg anser denne Bog for saa betydningsfuld, at jeg erkender Muligheden af, at Fremtiden i dens Frem-

komst 'vilde kunne se en Verdens-Begivenhed af første Rang«.

Skriftet »kræver Arbejde, Selvtænkning for at kunne forstaaes,« skriver han i dets Forord (S. 1). »Ingen, som har forstaaet det, kan nogensinde glemme det«. Han mener derfor, at »kun saadanne skulde læse det, som ej ganske fyldestgøres ved den Religion, de have eller ere opdragne i«. »Hver den, der finder sit Væsen og sine Aspirationer fuldt tilfredsstillende ved, hvad han har, er i Besiddelse af bedre Sandhed for sig, end han vil finde i denne Bog. Thi naar Hesten lever af Havre, saa er Havre Sandhed for den; og naar Hunden lever af Kød, saa er Kød Sandhed for den; og begge have Ret og skulle være tilfredse med hvad de have, og til Tak derfor søge at blive, hvad de ere skabte til, — til Gavns. Kun for de sultne og nødlidende, for dem, som ingen Føde have, eller maa tygge paa, hvad der ingen Livskraft giver dem, er dette Skrift bestemt«.

Han betegner sig selv som et Fremtidsmenneske, d. v. s. et Menneske, hvis Naturel, Maade at tænke og at være paa og Anskuelse af det passende i mange Henseender er forskellige fra de i Nutiden gængse, allerede i høj Grad er paavirkede af den nye Aand, den u s m i n k e d e S a n d h e d s Aand. Men hvad der i Bogen umiddelbart udtales »om den nye Tro, maa betragtes som skrevet af et Barn (et Aandsføster) paa 14 Aar (Levetiden af det nye Aandsliv, hvis Udtryk det er), betegnende dets n u v æ r e n d e Udvikling. Det uordnede, tilsyneladende usammenhængende og usystematiske er karakteristisk for al ufuldendt Livsvækst«. Han genkender sin egen Erfaring i F. C. Sibberns Ord, at al Livsvækst i Begyndelsen er sporadisk (S. 7).

Den første Halvdel af Bogen er »uafsendte Breve«, den anden Halvdel virkelig udvekslede Breve. En Forlægger, som i Forvejen havde erklæret ikke at ville forlægge Bogen, men gerne staa Forfatteren bi med »Vej-

ledning og Underretninger« (S. 3), har læst den første Halvdel og paataler skarpt dens lidet tiltalende baade rent ydre og indre Form. »Læs ogsaa den anden Halvdel, før De fælder en endelig Dom«, svarer Forfatteren og fortsætter: »Paa Deres Bemærkning, at er den sidste Halvdel bedre end den første, da maa den indsættes i Bogen foran denne, da ellers Læserne vil afskrækkes af den første Halvdels slette, konfuse og uklare Form og jeg ingen Læser faar, — svarer jeg, at det er umuligt: det er det samme som at fordre af en Plante, at den skal komme op af Jorden med Bladene førend med Stænglen, og jeg kan desuden ikke gaa usandt til Værks . . . Fordi jeg har denne sjældne Vækst, stiller jeg den ud, som den nu er, i den store Have-Udstilling, der kaldes Litteraturen, vel vidende, at den endnu ingen »Præmie«, ikke engang »hæderlig Omtale« vil kunne opnaa, men g a n s k e s i k k e r paa, at kyndige Botanikere, tidligere eller senere, nok ville opdage Fuldkommenhederne og Nyttens i den lille, tilsyneladende svage og grimme Spire, ville søge Aflæggere hos mig og hjælpe til at pleje den, og da i sin Tid ville beskrive og vise for deres Medmennesker i et for dem forstaaeligt Sprog, hvad den er værd — for dem« . ,

Forfatteren har en Tid været bosat i England og i en Række af Aar, skriver han 21. Maj 1869, haft den bestemte Forvisning, at »det nye religiøse Gennembrud, hvortil Verden saa højlig trængte, vil opstaa eller udplantes hos Dano-Anglo-Saxerne, hvis fra Kontinental-Europæeren grundforskellige Naturel, realistiske Retning, Religions-Tilbøjelighed og kæmpemæssige Ungdomskraft særlig skikker dem til Jordbund for en ny Aandsverden, der omfatter og assimilerer alle nye Fakta, den hele moderne Viden«. Dano-Anglo-Saxere vil sige »det Folkefærd, som er fremstaaet af den gradvise Blanding af Briter, Romere, Angel-Saxere, Danske, Normanner, Pikter og Skotter med i nyere Tid stærk Tilsætning af irske (keltiske) Elemen-

ter, og som nu bebor de britiske Øer, Nord-Amerika og en Del af Australien« (S. 13). Han føler sin Forventning opfyldt ved hvad der er sket med ham selv: »dansk Aand — befrugtet af engelsk Aand« (S. 10).

Om fransk Filosofi har han hørt Gabriel Sibbern holde en Række Forelæsninger ved Universitetet, og det har interesseret ham meget »at følge det gamle Europas aandslivligste Folks nyere Tankebevægelser og se dets vidunderlige Systematiserings-Geni og Tankeskarphed bane og berede Vejen for det nye«. Men »dets Afmagt til nyt positivt Livs Frembringelse er aabenbar nok« (S. 5). Franskmændene er ikke Englændere. Da han i 1870 har læst Stuart Mills Bog om »Kvindens Underkuelse«, skriver han (II S. 28): »Det er en Englænder med fransk Doktrinarisme. Slutningen er en Urimelighed, fordi hans tunge Natur ikke lader ham stige højt nok til at naa den fulde Muligheds Overblik; men hvor udmærket er saa igen det Arbejde gjort, som han kan gøre; hvilken Fylde i Blikket, saa langt det naar, hvilken Djærvhed i Tanken! Hvad vil den Karl, den Angelsaxer med sin Hjernemuskulatur engang ikke kunne udrette, naar vi først faa løftet ham op i højere Regioner og faa lært ham at læse den danske Skrift!« udbryder han i Følelsen af sine Idéers Verdensmission. Det danske Folk taler han om i næsten grundtvigske Toner; han er Sangviniker »med Hensyn til dets Livskraft, hvor megen Vantrevenhed og Marvløshed der end findes i Kulturspidserne af vor nuværende Tilstand«, siger han 5 Aar efter Krigen i 1864: »I al sin tilsynelalende Ubetydelighed, ja Intetsigenhed og Kraftløshed i Livets praktiske Opgaver (De ser, jeg kan stille mig objektivt til mit Folk) er det dog det sundeste, ærligste og hjertevarmeste Folk, jeg kender, enestaaende i sin ejendommelige, lige over for den gennemgaaende Jævnhed næsten ubegribelige Karakter-Visdom, og derved frembydende Muligheden til, befrugtet af en positiv Aands nye

Lys at udvikle Spiren til Fremtidens »Manna«, — ja muligen endog at blive det Normal-Folk, der kunde afgive Forbilledet, Rettesnoren for det nyes Vækst« (S. 5 f). Naar han skal karakterisere det danske Kulturliv, falder »de fremherskende kvindelige Træk i det danske Folks Livs-Ytringer« ham i Øjnene. Af dets »kvindelige« Køn forklares dets Styrke og dets Svagheder, dets Renhed og dets Indolens, dets Fornuftighed og dets ringe Evne til Livets praktiske Gerning, dets Idealitet og Sympati for det skønne og dets varme Følelsesfuldhed i det smaa, dets Mangel paa sympatisk Forstaaelse af det store i Kraften og Frembringelsen; dets Instinkter henviser til et hyggeligt og »proport«, men mageligt og indholdsløst Liv, i Modsætning til Mandens, der søger positivt Livs-Indhold gennem Kamp og Møje« (S. 22). Kvinden er saa vist lige saa hæderlig, værdig og nødvendig for Verden som Manden, kan under visse Forhold endog være nødvendigere og betydningsfuldere — kun maa det kvindelige, ogsaa det kvindelige Folk, da ogsaa kunne opfylde Kvindens Bestemmelse, undfange og fostre Nutids- og Fremtids-Mennesket: »Intet Folk kan ustraffet lade sine bedste Aandskræfter føre et blot kontemplativt og nydende, udadtil væsentligt ørkesløst Liv, uden til Gengæld at skænke Verden, hvad en saadan negativ og kvindelig Væren bliver den skyldig«, siger han i et stort Brev, han paabegynder den 24. Maj 1869 (S. 23).

Det »nye Lys«, der skal give ogsaa det danske Folk et befrugtende Livsindhold og en Fremtid, er hans »Creed«, som han kalder »det levende Aands-Væsen, der er Genstanden for, Bevidstheden om, Synet af, Kendsgerningen for hans Tro« (S. 10). Den historiske Fremstilling af, hvoreledes den blev til, »Vidunderet«, kan han endnu kun antydningvis give; men, føjer han til, »skulde min Tunge ej i levende Live blive løst, sørger jeg for, at om 50 Aar, naar alle betræffende ere døde«, alt kan blive fuldstændig oplyst (S. 9).

Han var under sit Ophold i England i Forretningsanliggender kommen i Brevveksling med en gift Dame, som han aldrig havde set. Brevene skiftede Karakter, og »under Indtrykket af den høje religiøse Betydning, som den omtalte Korrespondance efterhaanden antog, skrev jeg«, fortæller han (S. 10), »først til hin Kvinde, at hun vilde føde en Profet til Verden; men i Korrespondancens videre Forløb gik det op for mig, at jeg havde Creeden i mig selv, og da hun bad mig om at meddele hende den, for at hun kunde antage den, nedskrev jeg i højeste Eksaltation og Begejstring en Tro i sine Grundtræk, som aldrig tilforn, ikke engang i sine Enkeltheder havde staaet for min Tanke, og som jeg vel straks fandt uendelig stor, dyb og skøn, men dog ikke forstod eller kunde forstaa den dybere og fuldstændige Sandhed og Betydning af, da jeg jo efter min Opdragelse og mine Kundskaber manglede alle Forudsætninger til en saadan Bedømmelse . . . Jeg følte og udtalte, at det var et »Guds Værk«, at det ikke var mig, der havde skrevet, men Aanden (the spirit) igennem mig. Hun forstod Skønheden af Creeden (i det mindste udtalte hun det), men saa kun en almindelig billedlig Fremstilling af bekendte Ting deri, kunde derfor ikke tro, og — vore Veje skiltes« (S. 6).

I ham selv var der paa den Tid et kaotisk vulkansk Røre. Han skildrer sin Tilstand som et Udtryk for Menneskevæsenets Naturlove: »Et inspireret Menneske er i Inspirationens Øjeblik »ude af sig selv«, d. v. s. staaer uden for saa godt som alt, hvad han til Dagligbrug betragter som Selvet tilhørende . . . Han udtaler Ting, som vel i Øjeblikket udtrykke hans umiddelbare Overbevisning«, men forstaaer selv ofte først senere med Forbavselse, hvad det udtalte i sin dybere Sandhed betyder. »I Seer-Øjeblikket er hans Opmærksomhed saa udelukkende henvendt paa det væsentlige, han føler en saadan Angst for at tabe Synet, forinden han faar udtalt og fikseret det

(et saadant Syn tabes let og kan næsten aldrig ganske tilbagekaldes), at han lader Detailler uønsede. Deraf undertiden Fejl og Modsigelser i Smaating. Han udtaler sig ogsaa ofte paa en kort, mangetydig Maade; i Følelsen af de uhyre vitale Kræfter, der røre sig i ham, siger han, at han har, hvad han kun instinktmæssig føler, at han har Evne til at frembringe under Impuls; han véd, han har det i Embryo«. »Et inspireret Menneske kan aldrig tænke paa eller vide i Inspirationens Øjeblik, hvorledes de Sandheder, han udtaler, ville forstaas af Eftertiden. Jeg kender endnu efter 14 Aars Forløb kun en meget ringe Del af Betydningen af Creeden, endog blot for min egen indre Udvikling; den vokser og bevæger sig daglig, ja hvert Minut i mig«. Ligesom f. Eks. Moses, Jesus og Muhamed kan han kun have en højst ufuldstændig og netop ved sin Ufuldstændighed forkert Forestilling om sin Creeds Betydning for Verden og Udvikling i Verden. »Intet levende, der kommer til Verden, véd eller kan vide, hvad det skal opleve og blive til« (S. 20 f.).

Noget af det første, han senere mindedes, af Creedens Vækst i ham, var, at han saa sig selv som et Atom i et højere Hele (et Folk, Menneskeslægten o. s. v.) — den teleskopiske Opfattelse, og som Resultatet af Verdner af Atomers Natur og Virksomhed — den mikroskopiske Opfattelse. Det er derigennem gaaet op for ham, at Begrebet »Folk« ikke er en Abstraktion, men en personlig Eksistens, som kun fremtræder for vort Blik paa en fra andre personlige Eksistenser forskellig Maade, fordi vi selv befinder os inden i den Organisme-Art, hvortil Nationerne hører. »En Nation er nemlig en flydende Personlighed, d. v. s. en Personlighed i flydende Tilstand: den bestaar af bevægelige Partikler, hver repræsenterende det heles Væsen i sig« (S. 12). Dano-Anglo-Saxerne maa med Forholdet til Folkets egen Fremtid for Øje betragtes som en saadan Personlighed i sin Ungdom, men under Hensyn til

den Udviklingsfase af Menneskeslægten, det repræsenterer, ses som Udtryk for en modnere Fase af Menneske-Udviklingen, en fremskreden Aldersperiode i Menneskeslægten. Kun derved kan de paafaldende Kontraster i deres Natur forklares: den endnu tilstedeværende Raahed og næsten forfærdende Haardførhed (Mangel paa Sensibilitet) over for de mest oprørende Kendsgerninger (de skrigende Misbrug, de hjerteløse straffri Bedragerier og Uretfærdigheder, den rædsomme Nød og Uvidenhed), den groteske Naivitet, næsten Tossethed over for meget, der for Kontinentaleren er for længst tilbagelagte Stadier, og i Modsætning dertil samtidig et i Bunden følsomt og velvilligt Hjerte, en moden, robust Forstandighed, der næsten i alt straks skiller det væsentlige fra det uvæsentlige og ikke lader sig bedaae af nogen »Emballage«, hvor skøn og lokkende den end er; en stærkt udpræget Egoisme og nøgtern Mangel paa Idealitet parret med en høj og omfattende Begejstringsevne over for almene Principper og en Almenaand og Selvopofrelse for ideale Formaal, der ikke i den Grad har vist sig hos noget andet Folk; et barnagtigt legende Afgudereri for selvlavede Gøglebilleder, om hvis virkelige Natur de samtidig er fuldkommen paa det rene; en hurtig Forandring af Stemninger og Sympatier, de kort i Forvejen har været rede til at forsvare med Liv og Blod, i skærende Modsætning til en inderlig Alvor og Oprigtighed, en Viljekraft og Udholdenhed, der allerede har ladet dem udføre saa store Ting; — et Folk, der ubevidst bærer Fremtidens Spirer i sig under Nutidens Forhold og med et Sandhedsgeni som intet andet staar midt i Løgnen, med sande, store Principper i deres Institutioner, alle — som Afspejlinger af Folkets Dobbeltnatur — forvandlede til lige saa mange storartede Bedragerier, alt af Dumhed og Mangel paa Forstaaelse af deres egen Natur, deres eget Kald, »thi ogsaa de tro paa Løgnens og Bedragets Nødvendighed, se ikke, at deres eneste Frelse fra et Blodbad og en

Lidelse, som Verden aldrig vil have oplevet Magen til, er Omvendelse til Sandhed og Ærlighed, deres egen Naturs dybeste Grundtone« (S. 14).

Han ser paa de materielle Livsbetingelsers Fremskridt og paaviser — endnu inden Arbejderbevægelsen er opstaaet herhjemme — det urimelige i at tro, at Samfundsforhold, hvorunder Mennesker hidtil har levet nogenlunde tilfreds og har udviklet sig, kan passe for den fremtidige, allerede nu øjensynlige Menneskebliven hos Masserne under Paavirkning af Maskinerne og de forbedrede Værktøjer af alle Slags og de storartede Opgaver, som derved efterhaanden melder sig, hvorved Tænkeevnen hos den simpleste Arbejder stimuleres og Karakteren udvikles, ligesom de forbedrede Samfærdselsmidler og lettere Adgang til mer eller mindre forædlende Adspredelse og Belæring efterhaanden gør Arbejderne til Mennesker i højere Betydning end før. Menneskeslægten har nu »faaet Raad til« at forskaffe alle Mennesker nogen Fritid til et virkeligt Tanke- og Fornuftliv. »Antager man, at der af den fødte Menneske-Evne nu spildes $\frac{99}{100}$ (hvilket enhver Tænker maa erkende for et lavt Overslag), vil den rigeste Fantasi ej kunne udmaale Menneskevæsenets Vækst under de Indretninger, som et nyt Lys af sig selv og uden nødvendige Kriser, ved den blotte Indsigts egen Magt, vilde fremkalde« (S. 15).

II.

Et Fundamentalbillede i Creeden er dette: Den Verden, vi lever i, er en Avlingsakt mellem to Eksistenssfærer og et Fosterliv, som resulterer deraf: »det tredje«. Der er Materiesfæren, det m a n d l i g e, det positive, Stoffet, og Sjælesfæren, det k v i n d e l i g e, negative, kraftvækkende. I Organismen fortsættes Avlingsakten; gennem Sanserne udvikles Forstanden, som befrugter, hvad der i det kvindelige fremtræder som Følelse. Herved frembringes det

aandelige »tredje«, i Menneskelivet det egentlige Menneske, Fosteret, som er bestemt til Fødsel i en ny Eksistens. Det er ikke simpelt hen et Organ, ikke nogen blot Abstraktion, men et levende Væsen, en Personlighed inden i os, vor egentlige Personlighed. Af Mangel paa et nyt Ord til det nye Begreb kalder Forfatteren Fosteret »imaginatio«. Det modtager i Sjælen og gennem den det positives, Erfaringernes, Oplevelsernes, Indhold og udvikler sin aandelige Substans og sine Kræfter under den uafsladelig fortsatte Avlingsakt mellem Forældrene. Som det selvstændige og selvvirkende Væsen Fosteret er, har det vel begge Forældrenes Grundtræk i sig, men er dog forskelligt fra begge. »Dets mandlige Del er Fornuften, dets kvindelige Del Idealiteten, dets bevidste Udtryk Poesien«. Under sin Vækst paa virker Fosteret i stigende Grad Forældrene, saa at de mer og mer træder i dets Udviklings Tjeneste. Dets Organer for dets fremtidige, fuldtbevidste Liv udvikles, ubevidst og uforstaaet af det selv og af Forældrene, og dets Forudannelser om dets Bestemmelses Natur, Fornødheder og Kendsgerninger er det, der kaldes Religion, for hvis Sandhed det er et fuldgyldigt Bevis, at Fosteret vokser ved dem og fyldes af dem. Pilatus' Spørgsmaal: Hvad er Sandhed? besvares altsaa med: »de Overbevisninger, hvorved Mennesket vokser« (S. 16 f.). »En paa en given Tid og paa et givet Sted sand Religion maa med den højeste og dybeste symbolske Skønhed besvare alt, hvad den menneskelige Aand paa given Tid og Sted kræver at vide for at kunne give Sjælen en fuldstændig tilfredsstillende Afspejling af Eksistensens Grundforhold og Betydning. Kan en Religion ikke det, er den ikke sin Tids sande Religion, kan ej tilfredsstillende de rigest begavede Mennesker, dem med det største Spørgsmaalstegn skrevet paa deres Sjæl — dette Mærke, dette »Hvorfor?« der gør Mennesket til Menneske« (S. 19). Individerne, Folkefærdene, Arterne, Kloderne o. s. v. er kun Momenter i den store

Avlingsakt, »og naar al Materiens Aandsmulighed er udtømt og efter Evigheder hele Sjælesfæren har undfanget, da er »den yderste Dag«: alt, hvad der er sket og har været, maa da forefindes i Sjælesfæren; thi intet Atom hverken i Tid eller Rum (som er to Sider eller Tilstande eller Former af et og det samme) kan gaa tabt« (S. 18). Medens de nu i Europa herskende Religioner tage Billedet fra Forholdet mellem Fader og Børn, Fader og Søn, »Allah« og Profet, er min Creed **K ø n n e t s** Religion, opfatter Verden i Kønsbilledet, siger Forfatteren (S. 22).

III.

En af hans Korrespondenter skriver 1. Marts 1870 til ham (II S. 14): »Det har interesseret mig overordentlig at se den Oprindelighed og Selvstændighed, hvormed Tankerne vælde frem i Dem, skønt der i mine Øjne er Klinte blandet i Hveden. Kærnen i den hele Lære er for mig dens Motto: at vokse; dermed er Bevidstheden om al Sandheds betingede Natur given. Jeg ser den hele Frihedens og Liberalitetens Aand, som maa fremspire af en saadan Grundopfattelse, den Anerkendelse af hver enkelts Ret, som er en af dens frugtbareste Konsekvenser. Dermed er alt Enehæredømme og al Autoritet afskaffet; det er en Tolkning i human Retning af S. Kierkegaards Sætning: Kun den Sandhed, som opbygger dig, er Sandhed for dig. Ingen Sfære, ingen Virksomhed udelukkes længer fra Livets Sandhed, alt det Jordsmon, i hvilket Evnerne kan vokse, har sin Ret til at dyrkes og giver sit Bidrag til den hele Sandheds gradvise Fremvækst. Skillerummet mellem Aands- og Legemsarbejdet er revet ned, idet de to Sider af det menneskelige Væsen ses uadskillelige: fra nu af virker den ringeste Arbejder i det materielles Tjeneste med til Erobringen af Sandheden, fordi han repræsenterer det nødvendige Led, han er et af Trinene paa Udviklingens uendelige Stige, Himmelstigen, som Patriarken kun saa i

Drømme, men som vi Nutidsmennesker begynde at skimte vaagne, fordi vi forstaa det Grundlag, hvorpaa den skal hvile; Livets Opgave skal bygges paa Forstaaelsen, paa Erkendelsen. Det skal være det nye baade i Religionen og Moralen, i Stats- og Samfundslivet«. Her er det en 25aarig Yngling, i hvis Udvikling Bogens Forfatter har virket fængende.

Men Bogen blev aldrig færdig, og de Tanker, med hvilke dens Forfatter vilde fornye sin Samtids Udviklingsmuligheder, kom aldrig til at gøre sig gældende udadtil. Hans Tankeliv blev et Brudstykke, der vel for ham selv samlede sig om et frugtbart Midtpunkt, men efter hans egen Erkendelse ikke i hans aandelige Forudsætninger fandt Midler til at udfolde sig over Livets forskellige Omraader. Han søgte at knytte en Filosof til sig, i hvem hans Grundidéer skulde faa Tænkningens Daab, en Pædagog, der skulde føre dem befrugtende ind paa Opdragelsens Enemærker: Havde det ene Led i hans Sindbillede, det kvindelige, raadet i Kristendommen som en Kærlighedslære, saa skulde det andet Led, det mandlige, nu give Livet dets Præg ved at sætte Retfærdigheden i Kærlighedens Sted som Livets Herskermagt, den paa Sandhedserkendelsen byggede, ubønhørlige Retfærdighed, der ikke berøvede nogen Konsekvenserne af hans Handlinger, men lod ham vokse og styrkes og adles igennem dem. Det blev kun til indledende Brevvekslinger.

Men er Forfatterens Tankefostre gaaet i Graven med ham, saa har det sin blivende Interesse, at der bag en københavnsk Købmands borgerlige Færd i kaotisk Grødefuldhed har kunnet røre sig et Aandsliv, der strejfer baade Filosofiens og Profetens.

BLEGDAMSGRØFTEN OG AUTORITETERNE.

AF

Dr. VILLADS CHRISTENSEN.

Politimester Hans Haagen, død 1815, faar det Skudsmaal (i Biografisk Lexikon), at han var »en udmærket dygtig, hæderlig, elskværdig, tarvelig og godgørende Mand, der var meget afholdt«. Det er smukke Ord, og Berettigelsen af dem skal ikke bestrides. Man faar dog af samme Artikel tillige Indtrykket af, at han har været en meget selvfølende, maaske ogsaa en noget stædig, Embedsmand. Thi dens Forfatter, Dr. O. Nielsen, fortæller, hvorledes Haagen ikke vilde tage imod en Irettesættelse fra Udenrigsdepartementet, som maaske ikke var ufortjent, og at han, da selve Kongen i den Anledning tilkendegav ham sin Misbilligelse, svarede med straks at forlange sin Afsked. — Denne sidste Side af hans Væsen, som jo forøvrigt ikke udelukker de førnævnte gode Egenskaber, er den, vi mest faar Øje paa i hans Forhold til Erstatningsfondskommissionen og de Stridigheder, som hans Samarbejde med denne Myndighed gav Anledning til.

Erstatningsfondskommissionen havde i 1798 faaet overdraget Styrelsen af alle Stadens Jorder; det var den, som oppebar Indtægterne af dem, gjorde Forslag om deres Anvendelse, bortfæstede eller solgte dem osv. Staden vedblev imidlertid som hidtil at være Ejer af Jorderne, og et vist Tilsyn med dem udøvedes stadig af Magistraten og

Kæmneren. Ogsaa Politimesterens Myndighed strakte sig jo ud over de udenbys Jorder, og General-Vejkommissionen havde Ansvar for alle Vejene uden for Stadens Porte. Disse forskellige Autoriteter skulde altsaa have Plads hver for sig og ved Siden af de andre, og her var saaledes god Lejlighed til at udkæmpe de i Fortidens Administration saa almindelige Kompetencestridigheder.

Den altid vanskelige Blegdamsgrøft var et Tvistemne, som Politimester Haagen havde arvet fra sin Forgænger Etatsraad Cold. Da Grøften i Maj Maaned 1800 stank alt for slemt, skrev Politimesteren til Magistraten om at lade den oprense. Magistraten sendte denne og et Par følgende Skrivelser om samme Sag til Erstatningsfonden og foretog sig forøvrigt intet. Erstatningsfonden¹⁾ lod Skrivelserne gaa videre til General-Vejkommissionen, paa hvis Vegne Oberstlieutenant Rosenberg og under ham Pikør Tronier havde Tilsynet med Stadens Veje, og som saaledes formentlig maatte være den rette skyldige. Denne Henvendelse blev heller ikke helt uden Frugt; thi nogle Dage senere kunde Oberstl. Rosenberg skrive til Erstatningsfonden, at Arbejdet var i Gang: »Ifølge det mig *brevi manu* leverede Brev fra Københavns Magistrat, lod jeg straks oprense Aqueducten, hvorover deri var klaget. — Da til dette Arbejde ikke kan erholdes undtagen Slaver, og disse ikke afgives undtagen om Søndagen, saa er denne Oprensning endnu ikke fuldført«.

Men Vejkommissionen var dog ikke til Sinds at lade det bero med at udføre Politimesterens, Magistratens og Erstatningsfondens Ordre. Den skyndte sig at parere Angrebet paa dens Styrelse ved straks at tilstille Erstatningsfonden en Kontraklage: Kommissionen erklærede, at Politiet og Magistraten i en saadan Grad forsømte deres Pligt til at holde de udenbys Veje rene og Grøfterne oprensede,

¹⁾ Denne Forkortelse bruges her i Stedet for det lange Ord Erstatningsfondskommissionen.

at hvis det ikke snart blev bedre, vilde Vejkommissionen se sig i den Nødvendighed at indgaa til Kongen med en Anmodning om at blive fritaget for al videre Deltagelse i Arbejdet paa Stadens Veje.

Det saa saaledes rigtig truende ud, og Erstatningsfonden, som var den øverste af de mange Autoriteter, satte sig skyndsomst i Bevægelse for at mægle. Den berammede et Møde til d. 28. Maj, Eftermiddag Kl. 5, »paa dens sædvanlige Forsamlingssted i Magistratens Værelser i Postgaarden«, og tilskrev Politimester Haagen og Oberstl. Rosenberg om der at komme til Stede. Ogsaa Vejpikør Tronier blev tilsagt til at give Møde.

Fra Rosenbergs Side forlyder ikke andet, end at han lovede at komme. Det samme gjorde sluttelig ogsaa Politimesteren, men han havde rigtignok meget at bemærke, inden det kom saa vidt. Han var da ret ny i Tjenesten og havde endnu ikke helt forstaaet de indviklede Forhold.

Det undrede ham først, at Magistraten »som forestillende Ejer af Byens Grunde« ikke skulde være den rette Autoritet for ham at henvende sig til. Men da dette ikke syntes at være Tilfældet, udbad han sig fra Erstatningsfonden en Designation over de Pligter, Magistraten mente sig fritaget for. Erstatningsfonden svarede med at henvise til det kgl. Reskript af 17. April 1798, ved hvilket den havde faaet overdraget Bestyrelsen af alle Stadens udenbys Jorder. Dette var yderligere bekendtgjort for alle gennem Aviserne, og ligeledes var der i den forrige Politimesters Tid sendt Politikammeret Meddelelse om General-Vejkommissionens Overtagelse af Arbejdet med Stadens Veje. Den maatte derfor anse en Designation over Magistratens Pligter og Fritagelser for overflødig. Arbejdet paa Blegdamsgrøften var sat i Gang ved kommanderede Slaver, »hvormed saa vidt er avanceret, som Tiden og det øvrige ikke mindre nødvendige Vejarbejde paa Stadens Grund har tilladt«.

Politimesterens Svar var bittert og fuldt af Krænkelser:

»Blot Pligt, forenet med den Behagelighed at forskaffe Stadens Beboere sund Luft og at afværge de i manglende Fald muligt opstaaende Sygdomme, er Genstanden for mine Skrivelser til Høj og Velædle Magistraten; altsaa haaber jeg baade i det foregaaende og ved nærværende at fritages for alle Hensigter, som kunde anvendes paa Personer. Mit Ønske er blot, at det offentlige vil komme det offentlige til Hjælp, og at Enighed maa udgøre Forretningernes Held. Under Forudsætning heraf undskylder Kommissionen, at jeg ikke kan indse Urigtigheden i den Tanke at Høj og Velædle Magistraten, som forestillende Ejer af Byens Grunde, er den Person, som Politimesteren, i Tilfælde af forefaldende Uordener, har at henvende sig til. . .

Paa Grund heraf haaber jeg, at Kommissionen vil undskylde, at jeg forbigaar at besvare alle de Argumenter, som maatte kunne udtrages af dens Skrivelse til forrige Politimester Hr. Etatsraad Cold og de paaberaabte Publikationer i Aviserne, da ingen af disse kan forandre Politiets Natur, ligesom og Politiet ej kan erkende eller antage nogen Lov uden den, som af Hans Majt. allernaadigst tilstilles; følgelig kan hverken Kommissionens Skrivelse eller Publikationer i Aviserne udgøre nogen Lov eller forandre noget i Begrebet i Hensigt til Politiet. Ved Magistratens Skrivelse er jeg henvist til Kommissionen, og af denne er jeg henvist til Oberstlieutnant Rosenberg, og jeg tviler ingenlunde paa, at jeg i forefaldende Tilfælde vil videre blive henvist. — —

. . Det være langt fra mig at gøre Kommissionen nogen Behrejdselse, og jeg frabeder mig endog Tanken herom. Blot maa jeg bede Kommissionen om, at da samme ønsker det offentliges Vel, at da den fælles Bestemmelse maatte tages, at kraftige Midler maa anvendes for at opfylde Genstanden af min Skrivelse til Magistraten, da det i saa Fald skal være mig ligegyldigt, ved hvem det opfyldes.

. . Dersom Kommissionen havde behaget at opgive mig en vis Løbetid, inden hvilken de af mig paaklagede Uordener skulde blive afhjulpne, vilde jeg have været aldeles beroliget: men efter den Maade, Kommissionen har valgt at udtrykke sig paa, synes Grænsen at være umulig, og maaske min Eftermands Bestræbelser vilde være lige saa frugtesløse som mine, ifald jeg herved lod det have sit Forblivende.

Sluttelig erklærer jeg, at hverken Ulighed i Mening eller Fremgangsmaade skal nogensinde bringe mig til at forglemme

den vedbørlige Agt, jeg skylder Kommissionen, som jeg paa det højtideligste bevidner, og tillige vedtager det bestemte Møde d. 28. Maj førstkom. om Eft. Kl. 5.

Kbhvns. Politikammer d. 25. Maj 1800.«

Saa kom Fredsmødet da endelig i Stand og forløb tilsyneladende paa det bedste til Gavn for Samarbejdet mellem Autoriteterne og for Blegdamsgrøften. Justitsraad Haagen lovede at lade Klagerne over det mangelfulde Vejpoliti undersøge og sørge for, at det blev bedre i Fremtiden. Oberstlieutenant Rosenberg lovede saa snart som muligt at skaffe Blegdamsgrøften et nyt og bedre Afløb under Østerbro ud til Stranden. Erstatningsfonden lovede for sit Vedkommende forskudsvis at udrede de Penge, som dette uforudsete Arbejde vilde koste. Til Vejvæsenet blev det overdraget at forsyne Blegdamsgrøften med Dybdemaal til Efterretning for de enkelte Grundejere langs Grøften, saa enhver kunde holde den oprenset ud for sin Grund i den behørlige Dybde. Og Pikør Tronier blev det paalagt fremtidig at indlevere sine Klager over Vejpolitiet direkte til Politimesteren, for at ikke en vidtløftig Korrespondance skulde sinke Manglernes Afhjælpelse.¹⁾

Saaledes saa det ud d. 28. Maj; men Fredslutningen er ikke kommen fra Hjertet, og den fredelige Stemning svandt, saa snart Vanskelighederne begyndte at vise sig.

Og disse Vanskeligheder var jo stadig til Stede. Thi Blegdamsgrøften var ikke bleven lettere at regulere, end den havde været før Mødet, og der var ikke bleven færre Autoriteter til at tage sig af den. Pikør Tronier, der tilforn udelukkende havde staaet under Oberstlieutenant Rosenberg, var nu tillige bleven henlagt under Politimesteren: men det gjorde ikke Sagen bedre: han og Politimesteren forligtes kun daarligt.

Den 13. Aug. sendte Tronier sin egentlige Foresatte,

¹⁾ Erstatningsfondens Dokumenter B, 34.

Rosenberg, følgende Beretning om Samarbejdet mellem ham og Politimesteren:

Mølleren Anders Nielsen Hammershøj paa Nørrebro har gravet Vej-Grøften langs med sin Vænge 1 Alen for nær Vejen og opsat Jorden paa sin Side, hvorved han har udvidet sin Jord over 1 Alen.

Jeg kom der forbi, da de havde gravet omtrent 5 à 6 Favne; jeg forbød at grave Grøften, saaledes som de havde begyndt, men desuagtet vedblev de at grave samme til Enden. Jeg meldte det i en Rapport til Hr. Politimesteren den 31. Juli. Den 6. Aug. om Morgenen mødte jeg Hr. Politimesteren paa Nørrebro, som offentlig for alle Mennesker var meget grov mod mig, fordi han paastod, at jeg havde forbudt Mølleren at grave bemeldte Grøft; jeg sagde ham, at jeg havde meldt ham det i en Rapport; han svarede mig, at han havde ikke Tid at læse alt hvad jeg skrev om de skidt Rendestene. —

Paa Grund af anførte kunde jeg med Føje begære at være fritaget for at skrive bemeldte Rapporter, saasom de anses ikke at være til nogen Nytte; men det er min Pligt at efterkomme det mig anbefalede.

Imidlertid maa jeg ærbødigst anmode Deres Højvelbaarenhed at sørge for, at jeg ikke offentlig prostitueres med Grovheder af Hr. Justitsraad og Politimester Haagen.

Finder man, at jeg har fornærmet nogen, saa maa jeg underkaste mig Tiltale; men jeg tror at dette burde ske med Menagement, ifald jeg ikke skal miste den Autoritet, som behøves til at udføre det mig paalagte.

Jeg formener i mit Embede ikke at være undergivet Politimesteren Justitsraad Haagen, men Commissionen for Erstatnings-Fondet og General-Vej-Commissionen.

Kiøbenhavn d. 13. Aug. 1800.

Tronier.

Politimesterens Svar herpaa, af 18. August, findes ikke blandt Sagens Papirer; men efter Erstatningsfondens Referat indeholdt det følgende tre Ankeposter mod Tronier:

1. At Dybdemaalet i Grøften langs Blegdamsvejen ikke var bleven sat, og at Tronier havde nægtet at sætte samme;

2. at Tronier havde sagt til Beboerne af 18. og 19. Blegdam, da de var bleven tilsagte at oprense deres Grøfter, at det ikke hastede, førend han gav Ordre dertil;
3. at Tronier havde sagt det samme til Møller Hammershøj, der ligeledes havde begyndt at rense Grøften ud for sin Grund.

Herpaa svarede Tronier med en ny Skrivelse til Rosenberg af 21. August:

Jeg har herved den Ære efter Deres Højvelbaarenheds Befaling at give min Oplysning angaaende Hr. Justitsraad og Politimester Haagens Pro Memoria til Commissionen for Erstatnings-Fondet.

I Anledning af Commissærernes Rapport, da forholder det sig rigtigt, at de anmodede mig d. 16. Aug. at sørge for at skaffe Vandet sit Afløb i Blegdams Grøften; jeg forstod dem ikke andet, end at jeg ligesom paa den anden Side skulde besørge dette for Vej-Fondets Regning; jeg svarede, at der var ingen Ordre given mig desangaaende. Den 18. Aug. var jeg tilsagt at møde paa Politikammeret. Jeg var næppe kommen ind af Døren, førend Hr. Politimesteren tiltalte mig med haarde Ord og befalede mig, at jeg skulde gøre det, og det endnu idag; jeg svarede ham: naar jeg faar Ordre af dem, jeg dependerer under, da skal jeg straks besørge det. Om dette Svar kan kaldes trodsigt, ved jeg ikke, og langtfra at jeg nogensinde har vist nogen ringe Agtelse, men tvertimod bevist ham al den Agtelse, jeg skylder ham.

Hvad Hr. Politimester og Justitsraad Haagen andrager, at jeg, da 18. og 19. Blegdams Beboere samt Mølleren Hammershøj bleve beordrede at rense deres Grøfter, skal have sagt til disse, at det hastede ikke, førend jeg gav dem Ordre dertil, er sikkert urigtigt foredraget. Da 18. og 19. Blegdams Beboere bleve tilsagte at rense deres Grøfter, arbejdede jeg med Folkene ved Stenkisten, som gaar under Blegdamsvejen ved 18. Blegdam og Grøften sammesteds. Opsigtsfører Bekker sagde mig, at de var tilsagte at rense deres Grøfter. I 18. og 19. Blegdams-Grøft var gjort 2de Dæmninger for Vandet, at det ikke skulde gaa paa Arbejdsfolkene; for at disse Dæmninger ikke skulde blive optaget, gik jeg til Beboerne og bad dem, at de vilde lade blive med at rense Grøften, til jeg fik Stenkisten og Grøften saavidt færdig, at Vandet kunde have sit Afløb, hvilket og skete. Da jeg

var færdig, sagde jeg til Commissærerne, at Grøften og Stenkisten var færdig, og at der ikke var noget i Vejen for, at Beboerne nu kunde rense deres Grøfter. — Hvad Mølleren Hammershøjs Grøfter angaar, giver 2den Rets Protokol Hr. Politimesteren den bedste Oplysning om det anførte; Mølleren selv har declareret, at han ikke har talt med mig, siden han fik Ordre at rense sin Grøft, og at den var færdig Dagen efter, at han havde faaet Ordren.

Jeg ønskede, at Hr. Politimesteren vilde lade 18. og 19. Blegdams Beboere kalde for at blive overtydet om, at jeg ikke har ladet de Ord falde, som jeg er beskyldt for; mine Handlinger er aabenbare, har jeg forset mig, forlanger jeg ingen Beskyttelse.

Kiøbenhavn, d. 21. Aug. 1800.

Tronier.

Rosenberg tog afgjort Parti for Tronier.

»Piqueur Tronier«, skrev han til Erstatningsfonden, »er foreslaaet til Vejarbejdet som et meget dueligt Subject og tillige som et ærekært Menneske, hvilket han nu ogsaa formentlig har vist i 3 Aar, han har været brugt dertil; om nogle Fejl skulde være indløben, og de er kommen til min Kundskab, saa har jeg sagt ham det, men til Dato har jeg ikke funden, at han har begaaet noget, hvorfor han kunde anses at tabe Tillid i Forretninger, som ham har været overdragne.

Efter det af ham anførte ser jeg heller ikke, at han kunde bebrejdes noget, undtagen det, at han maaske har svaret mindre høflig, end det tilkom, imod en anset Embedsmand, men hertil har formodentlig været Aarsagen, at han har tabt Contenancen, ved at han saa haardt blev tiltalt af Hr. Justitsraad Haagen.«

Angaaende Dybdemaalet i Blegdamsgrøften tog Rosenberg Skylden paa sig: Vel var det lovet at opgive Folkene Dybden af Grøften; men dette Maal kunde Tronier ikke give, da dertil udfordredes et forudgaaende Nivellement, som Rosenberg selv maatte besørge, og som først for faa Dage siden var fuldført. »Hr. Justitsraad Haagen

forlangte altsaa af Piqueur Tronier noget umuligt, da han hertil først maatte forlange samme af mig anvist; og dette kan desuden ikke bestemmes i een Dag.«

»Maaske dersom Tronier ikke var anfaret af velbemeldte Hr. Justitsraad, saa havde han haft den *Presence d'esprit* at fremlægge sine Grunde, og saa var alle Ubehageligheder forekomne. . . Jeg formoder, at denne Sag meget er opmudset af Kommissærerne,¹⁾ hvilke ikke ere Venner af Tronier, fordi han i forrige Tider ofte har angivet dem, da de ikke opfyldte deres Pligter; og at han heri har haft Grund, har jeg ofte erfaret.«

»Han besværer sig ogsaa her at være ilde tiltalt af Hr. Justitsraad Haagen, hvori han dog ikkun har efterkommet sine Pligter, og beraaber sig paa de Oplysninger, som han har givet i Rets-Protokollen.

En Betjent, endskønt han er Underbetjent, maa efter min Formening lige saa godt spares for offentlig Bebrejdelse, undtagen at man har tabt alt Haab om, at de Formaninger, som gives i Enrum, ere frugtesløse.

Med Tronier har mine Formaninger hidindtil gjort sand Nytte, og ligesaa er det billigt, at man hører de Grunde, som der kan frembringes, førend Befalingen gives.

Langtfra at jeg skulde anmaste mig at foreskrive Forholdsregler, anfører jeg ikkun de Grundsætninger, hvorefter jeg handler, og jeg er forsikret, at dersom Hr. Justitsraad Haagen havde handlet saaledes imod Tronier, saa vilde han ikke have fundet Anledning at klage over hans trodsige og studse Svar eller Overhørighed; thi saa meget jeg kender Tronier, saa er han meget frygtosom i at opfylde hans Pligter, og han forsikrer mig, at han ikke har vist sig opsætsig imod det, som af ham er forlangt.«

Endelig maatte saa Erstatningsfondskommissionen som øverste Myndighed sige det afgørende Ord. Det gik atter Politimesteren imod: Kommissionen fandt sig efter det saaledes oplyste ikke foranlediget til at foretage noget videre i denne Sag. Og dens Skrivelse herom til Politimesteren slutter med denne lille Reprimande:

»Iøvrigt maa Kommissionen anmærke, at man ikke

¹⁾ Vejkommissærerne, Politiets Opsigtsbetjente.

ganske fatter den i Hr. Justitsraadens foranmeldte Skrivelse indeholdte Ytrelse, at det vil bero paa Kommissionen, om Pikør Tronier fremdeles skal beskyttes.¹⁾

Dermed endte denne lille Kontrovers. Men Forholdet blev aldrig helt godt mellem Politimesteren og hans Opsigtsbetjente paa den ene Side og Erstatningsfonden med Tronier paa den anden. Naar Tronier i sin Tjenstivrighed, og fordi det haster, lader Arbejdet paa de udenbys Grøfter fortsættes ogsaa om Søndagen, bliver han af Betjentene anmeldt for Overtrædelse af Helligdagsloven.²⁾ Og naar Haagen melder til Erstatningsfonden, at nu er der igen observeret nogle slemme Huller i Brolægningen uden for Portene, kan han ikke lade være at tilføje: »Herom er ingen Anmeldelse sket af Piqueur Tronier.«³⁾ Pikøren blev Gang efter Gang idømt Bøder i Politiretten for Overtrædelse af Politianordninger. Disse Bøder betragter han som en Art uundgaelige Driftsudgifter og indsender Ansøgning til Erstatningsfonden om at faa dem refunderede af Fondens Kasse. Dette kan Fonden dog ikke inklade sig paa, da det vilde se ud, som om den gav Pikøren Medhold i hans Lovovertrædelser. Derimod bevilger den ham ved slige Lejligheder — en Gratifikation for hans Opsyn med Sandgravene og Hegnet omkring Stadens Fællede.⁴⁾

Heller ikke med Blegdamsgrøften naaede Autoriteterne nogensinde til Ende. Endnu et halvt Aarhundrede senere lyder Klagerne over den lige saa højlydt som forhen,⁵⁾ og Forholdene bedredes ikke, før det nuværende Kloaksystem blev indført.

¹⁾ B. 134.

²⁾ Politiets 2. Protokol 1799—1801 Nr. 10, S. 594 (Landsarkivet).

³⁾ B. 151.

⁴⁾ B. 267.

⁵⁾ Villads Christensen: København 1840—57, S. 113, 179—81, 512.

SERRIDSLEV BY OG DENS TILKNYTNING TIL KØBENHAVN.

AF
OBERSTLT. H. U. RAMSING.

I.

SERRIDSLEV BYS BELIGGENHED.

SERRIDSLEV By, der gik til Grunde i 1523 under Frederik I's Belejring af København, stod allerede tidligt i et fast knyttet Forhold til Borgen i Havn; den var en Del af Absalons Gave til Roskilde Bispestol og dannede den nordligste Del af Borgens Birk.

I Biskoppernes Jordebog fra ca. 1400 nævnes, at Byen omfattede 11 Bol Jord. Heraf ejede Biskoppen en Hovedgaard paa $3\frac{3}{4}$ Bol med 5 Fæstere samt 11 Gaarde paa ialt $4\frac{1}{4}$ Bol, medens Resten, 6 Gaarde paa ialt 3 Bol, var i Roskilde Erkedegns Besiddelse.

Allerede tidligere, i 1350, omtales, at Serridslev har en Vandmølle.

Da Københavns Hus gik over fra Biskoppens Haand til Kongens, fulgte Birket med Borgen, og Hovedgaarden i Serridslev omtales flere Gange som Kongsgaard; til denne Kongsgaard var ogsaa Møllen henlagt.

Fra umindelige Tider havde der været et vist Fællesskab mellem Københavns Borgere og Serridslev By-mænd, idet de førstnævnte havde Ret til at græsse deres

Kreaturer paa Serridslev Overdrev langs Sundets Kyst, fra Københavns Bygrænse til Rosbækkens Udløb, og denne Ret findes bekræftet i Københavns ældste Stadsret af 1254.

Da Serridslev By var gaaet til Grunde i Belejringen i 1523, kan det derfor ikke have været en fjærntliggende Tanke hos Københavns Borgerskab at søge Ejendomsret til hele Byens Omraade.

Den nye Konge, *Frederik I*, havde allerede strax efter Byens Overgivelse søgt at vende Borgernes Stemning til sin Fordel ved i 1524 at overdrage dem Møllen i Serridslev, kaldet Rosbæk Mølle, med tilliggende Have afgiftsfrit i 10 Aar. Kongen tilsikrede dem endvidere den Ret til Serridslev Overdrev, som de havde haft fra Arilds Tid, men forlangte, at de til Gengæld skulde grave Grøfter ved »Peblingedammen« og ved Stranden til yderligere Befæstning af København, ligesom det skulde undersøges, om det kunde stemme med Kronens og den hellige Kirkes Interesser, dersom der med samme Formaal blev lagt en Dæmning over Rosbæk, Lersøens Afløb mod Øst til Sundet.

Kongens Tanke var med andre Ord, at Dæmningen om Peblingesøen skulde gøres højere, saaledes at Søens Vandstand og derigennem Vandstanden i Byens Fæstningsgrave, som havde Tilløb fra Søen, kunde hæves. Samtidig blev det Engdrag, hvori nu Sortedamssøen findes, sat under Vand, og for at hindre Vandet i at løbe bort til Sundet, maatte der kastes en Dæmning ved Stranden, nemlig nuværende Østerbrogade. Vandet til denne Forbedring af Fæstningsgravene skulde delvis skaffes ved at spærre Lersøens oprindelige Afløb Rosbæk, saaledes at ogsaa denne Søs Vandstand blev højere og kunde faa Afløb ved Søens modsatte Ende, gennem den rimeligvis samtidig kunstigt udgravede Løgteaa til Ladegaardsaen.

Kongens Planer blev nu Grundlaget for videregaaende Krav fra Københavns Borgere om al Serridslevs Jord, idet de mente, at de den »gandske vell behøffue thes ath vor oredrefft, som vij hadde her till Københaffin, haffue vij bestemmidh meth damme och vatn, saa ath then beste parth aff vor græssgongh er oss ther meth betagitt.« Ved Skødebrev fra Kongen af 27. August 1525 fik Byen tilstaaet Kongens Part af Serridslev, undtagen Rosbæk Mølle med Dam og Damsbaand (o: med Mølledam og Dæmning) for en Aarsafgift af 20 lødige Mark, og 5. Februar købte Byen Roskilde Kapitels Part, som siden Aar 1400 var fordoblet til 6 Bol, for 1800 Mark dansk.

Allerede Borgernes Motivering af deres Krav viser, at Københavns Bys Jord gik til Søerne, thi Søarealets Forøgelse berøvede dem den bedste Del af deres Eng. Det er derfor urigtigt, naar flere ældre Forfattere har søgt Serridslevs Plads indenfor Søerne.

Desværre er de fleste af de Dokumenter, der skulde give os Klarhed over de nærmere Detailler i Serridslevs Topografi forlængst gaaet tabt. Det vigtigste, et Dokument fra 1539, kendes dog i et Registraturudrag i Raadstuearkivets trykte Dokumentfortegnelse fra 1786, der lyder saaledes: »Et Dokument anlangende Raadmands-Vangen, som af menige Mand og Borgerskab er indhegnet og tildelt at bruges til Raadstuen til evig Tid; saa og angaaende en Vang, kaldet Borger-Vangen og en Vang for Vognmændene, udi hvilken sidste blev tildeelt Jorder for Raadstueskriveren og Byefogden; og endelig de øvrige Marker af Serretsløw Byes tilkiøbte Marker til Græsning for Indvaanernes Creature, som ere de nu saakaldede Fælleder eller Græs-Kobler, dog ingen Sviin eller Gies at maatte sættes derpaa.«

Saa sparsomme disse Oplysninger end er, tillader de os dog at fastslaa de ydre Grænser for Serridslev Bys Jord, thi Fællederne strakte sig oprindeligt netop

til Søerne, og udefter mod Nabolandsbyerne synes Grænserne at være forblevne uforandrede indtil den Tid, fra hvilken der foreligger et Kortmateriale bevaret.

Serridslev Byjords Grænser mod København har da utvivlsomt ligget langs Søerne og Ladegaards Aaen. Mod Utterslev dannede Løgteaaen og Lersøen Skel. Ogsaa Emdrups Jord gik ned til Lersøen, men østen for denne Sø krævede Serridslevs Møllerrettigheder, at denne By havde Raadighed over begge Bredder af Søens Afløb, Rosbækken, og vi ser derfor, at Skellet mod Emdrup dannes af en utvivlsomt kunstigt udgravet Skelgrøft nord for Bækken. Mod Gentofte dannede den Grøft, der var Afløb fra Lundehussøen, og derefter selve Mølledammen med omliggende smal Engstribede Grænsen¹⁾; kun øst for den nuværende Strandvej strakte Serridslev Jord sig langs Stranden et Stykke længere mod Nord. Mod Øst grænsede Serridslev Overdrev til Sundet.

Det var først omtrent 100 Aar efter Serridslevs Køb, at Byen kom i Besiddelse af større Arealer nord for Rosbæk, da den ved et Mageskifte fik Ryvangen indlemmet fra Gentofte Bys Grund.

Vi vil nu, idet vi foreløbig ser bort fra Rosbæk Mølle og dens Tilliggende, nøjere betragte Spørgsmaalet om selve Serridslev Bys Beliggenhed.

Serridslev By har utvivlsomt drevet sit Landbrug, saaledes som det var almindeligt paa den Tid, i en Trevangsdrift, og Byen laa vel, ligeledes efter Skik og Brug, nogenlunde centralt i sine Marker paa det Sted, hvor de tre Vange mødtes. Selv om ogsaa Byen gik til Grunde i Belejringen, er det dog rimeligt, at dens Vanginddeling, og maaaske endogsaa dens Markinddeling, til en vis Grad er bleven bevaret, da Københavns Borgere overtog Arven.

¹⁾ O. Nielsen Kbh. H. o. B. IV p. 350.

Vi ved nu kun lidt om, hvorledes Forholdene udviklede sig i det første Tiaar efter Overtagelsen, men allerede Torsdag før Palmesøndag 1533 ses det i Byens Regnskaber, at Borgmestre og Raadmænd hver har udlagt 20 Mark til at indgrave en Eng med,¹⁾ af hvilken de skulde have Indtægten; rimeligvis maa den Eng søges paa Serridslevs Grund.

Da Forholdene siden begyndte at fæstne sig efter den voldsomme Afbrydelse, som Københavns Belejring i 1536 forvoldte, fik Borgmestre og Raad i 1539 af Borgerskabet paany anvist en særlig Vang som Vederlag for deres Arbejde i Byens Tjeneste.²⁾

Det var imidlertid ikke den, som har baaret Navn derefter ned til Nutiden, thi i 1567 var den Vang, »som the nu udj brug och were haffuer for theris trældom och wmage« — unægtelig en ejendommelig Karakteristik af deres Virksomhed —, udpint. De fik derfor i Bytte den Vang, som i Nutiden hed Raadmandsmarken, i Stedet for den gamle, som heldigvis var »dugligere tiil fægang end thend jord, som the nu igien jndtoge.«³⁾ Den Vang, de fik i 1539 og forlod i 1567, maa være den senere Vognmandsvang, thi i Vognmandslavets Skraa fra 1622⁴⁾ siges det, at Lavet har brugt denne Vang i over 50 Aar.

Sønden for Vognmandsvangen har Borgerne selv indtaget en Vang til Dyrkning, der oprindeligt blev kaldt Borgervangen, men som siden, da Interessenterne alle var Medlemmer af Bryggerlavet, sædvanlig hed Bryggervangen.

Den stærke Vedhængen ved det gamle viser sig tydeligt i Begrænsningen af disse Vange. Raadmands-

¹⁾ KD. I. Nr. 192.

²⁾ KD. I. Nr. 273.

³⁾ KD. I. Nr. 317.

⁴⁾ KD. II. Nr. 757.

vangen beholdt i det væsentlige sit Gærde mod Nørre Fælled uforandret lige til vor Tid, og endnu omtrent 200 Aar efter den retlinede Lyngbyvejs Anlæg krydsede den Raadmandsvangens og Borgervangens Vanggærde, saaledes som det fremgaar af hosstaaende Kort.

I Biskoppernes gamle Jordebog fra ca. 1400 angives Utterslev at indeholde 9 Bol, medens Serridslev har 11. Man kan vel slutte heraf, at Serridslevs Vange tilsammen i Størrelse mindst har svaret til Utterslevs ca. 800 Tdr. Land og snarere været lidt større.

Det synes da rimeligt at antage, at Vognmandsvangen og Borgervangen tilsammen har dannet den ene Vang paa ca. 250 Tdr. Land, medens Borgmester og Raads Vang, maaske med Tillæg af Jorden mellem Løgteaaen og en Forlængelse af Vanggærdet fra Tagenshus mod Sydvest, altsaa den vestligste Del af Nørre Fælled eller af den Mark, som siden hed Havremarken, var den anden Vaug paa ca. 300 Tdr. Land. Fælledeerne, som oprindelig var delt i Nørre Fælled fra Ladegaardsaaen indtil nuværende Øster Allé og Øster Fælled herfra til Stranden, rummede da foruden den tredie Vang ogsaa Overdrevet, der jo benyttedes i Fællesskab med København.

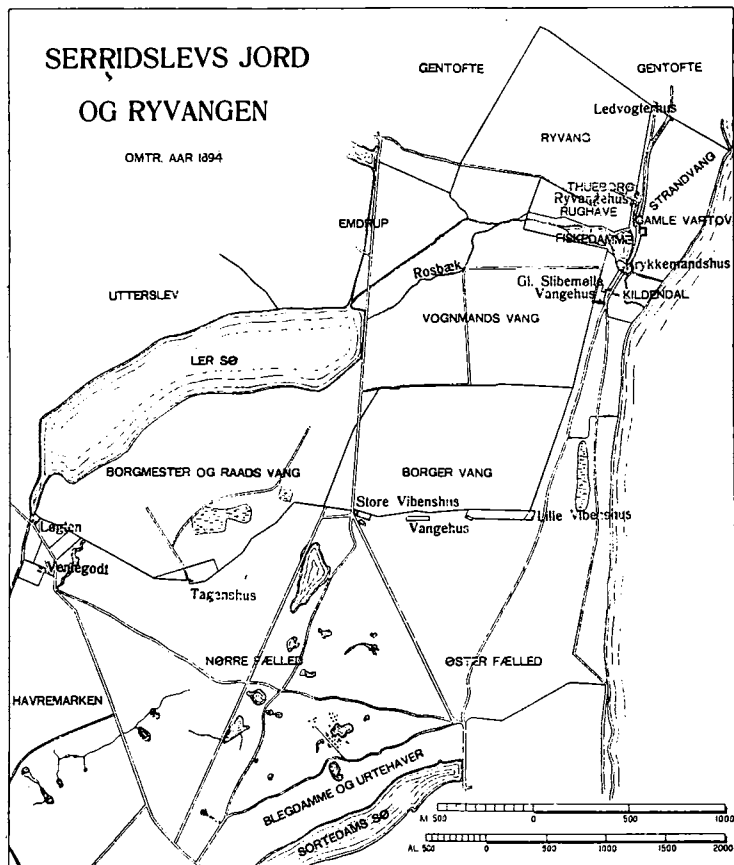
Den oprindelige Grænse mellem Overdrevet og tredie Vang kan ikke fastslaaes, men den har formodentlig ligget noget vest for den nuværende Østerbrogade, saaledes at tredie Vangs Areal har været af lignende Størrelse som de to andres. Herefter bliver Serridslevs samlede Vangareal omkring 900 Tdr. Land.

Jorden var gennemgaaende tarvelig. I Markbogen af 1682 ses det, at Borgervangens Jord var den bedste. 34 Tdr. Land af Vognmandsvangen og 42 Tdr. af Raadmandsvangen betegnes som »ond Jord«. Der fandtes kun Byg- Blandkorns- og Havrejord, men ingen Rugjord.

Fælledeernes Jord har sikkert været af ringest Kvali-

tet og meget af deres Areal var, som Kortet viser, op-
taget af Vandhuller og Mosedrag og af Eng.

Dersom denne Vanginddeling af Jorden er rigtig,

og det synes ikke let paa Grundlag af de kendte Dyr-
ningsforhold at finde en anden, maa Serridslevs Plads
søges ved »Trevangemødet« ved Store Vibenshus.

Naar man betragter hofsøjede Kort, der er tegnet
paa Grundlag af de ældste bevarede Originalkort fra

Tiden omkring 1694 i Raadstuearkivet og i Ingeniørkorpsets Tegnearkiv, suppleret med Kort over Vangenes Inddeling fra Tiden omkring 1750-60, er det ret iøjnefaldende, at der findes en gammel Vejknode ved Store Vibenshus.

Den Konservatisme, som har raadet med Hensyn til Vanggrænserne, har sikkert ogsaa gjort sig gældende ved Vejene, der forbandt Byerne indbyrdes. Selv om en af Byerne forsvandt, vilde dog Færdslen mellem den forsvundne Bys Nabobyer fremdeles søge ad de vante Veje, og fremdeles grene sig ud fra det gamle Knudepunkt. Ogsaa derfor er det sandsynligt, at de Veje, der straalere ud herfra nordpaa til Lyngby og de andre Byer ad den Kant og mod Sydøst og Sydvest til Københavns Østerport og Nørreport, netop skylder det forsvundne Serridslev den Beliggenhed, de har faaet.

Undersøgelser, som jeg har foretaget ved Grundgravninger, dels ved Fælledparkens Anlæg, dels ved Kloakarbejder i Lyngbyvejen og i Nørre Allé, samt ved det nylig paabegyndte Garnisons Sygehus, har i det store og hele givet negative Resultater, intet Spor af den forsvundne By. Kun i selve Vejknoden ved Store Vibenshus fandtes der under den nuværende Vejbane en af Færdsel stærkt gennemættet Lervej ovenpaa Mulden og i det oprindelige Muldrag en helt rød Murbrokke af gammel Karakter. Disse sparsomme Fund kan ogsaa give en svag Antydning af, at man her har Byens Plads. Det er muligt, at kommende Undersøgelser af Grundene omkring Store Vibenshus kan bringe mere afgørende Resultater, navnlig ved Paavisning af Serridslevs Brønde, der er det Spor af den gamle Bebyggelse, der vanskeligst lader sig udviske.

II.

ROSBÆK MØLLE ELLER GAMLE VARTOV.

Rosbæk Mølle laa tæt ved Rosbæks Udløb i Stranden, ved Strandvejens Vestside, og Vejen dannede Dæmning for Møledammen.

Da Frederik I i 1524 overdrog Møllen til Staden afgiftsfri i 10 Aar, medfulgte »den Have, som hørte Møllen til, og al anden Oredrift, som de nu havde, og som de havde brugt fra Arilds Tid.«¹⁾

Kongens Gave vandt, som før nævnt, ikke særlig stærk Paaskønnelse hos Borgerskabet, og hverken som Mølle eller som almindelig Ejendom kunde den være meget værd. Møllen var nedbrudt i Belejringen; Dæmningen over Rosbæk tog nu det meste af Vandet fra den, og Haven var vel næppe større end Enghaven, som laa omkring Møledammen.

Da Staden i det følgende Aar fik Serridslev overdraget, fulgte Rosbæk Mølle med Dam og Damsbaand ikke med i Købet.²⁾ Kongen fastholdt for Møllens Vedkommende sin Gave i den oprindelige Form, og Staden fik den kun som Len.

Næste Aar, 1626, overlod Kongen Forleningen Rosbæk Mølle til Borgmester *Jens Brolægger*, der fik Møllen med tilliggende »Møllefang« kvit og frit i 12 Aar mod at opbygge Møllen, dog saaledes at Staden skulde afstaa sine Rettigheder for de første 9 Aars Vedkommende.³⁾ Saa hører vi atter om Rosbæk Mølle i 1530. Denne Gang er det ikke Møllen selv, det drejer sig om; men Dekanen *Claus Gjordsen*, som tillige var Kongens Kansler, mageskifter en Have, kaldet Degnens Have, som laa midt i Københavns Bys Mark, med Byens Jord

¹⁾ K. D. I. Nr. 231.

²⁾ K. D. I. Nr. 237.

³⁾ K. D. II. Nr. 235.

langs med Stranden, fra Rosbæk Møllens Fang, som nu er indhegnet til Møllen, til Serridslev Dige og fra Strandbakken (∴ Strandbredden) og indtil det gamle Dige.¹⁾

Møllen har altsaa paa den Tid faaet tillagt et Stykke Jord øst for Mølledæmningen, ned til Stranden, men Staden har fremdeles besiddet en Del af Strandmarken nordenfør Møllen; det er denne Strandmark, som Degnen erhverver. Siden knyttes den til Møllens Grund, ved hvilken den forbliver til vore Dage. I Matriklen af 1682 kaldes den Strandvangen. Strandvangens Nord- og Vestgrænse giver os altsaa Serridslevs gamle Grænser paa dette Sted.

Degnens Have, som Staden fik i Bytte, er sikkert den Grund ved St. Annæ Bro, hvor St. Annæ Hospital stod, indtil det i 1524 blev flyttet til Dekanens hidtidige Ejendom St. Gertruds Hospital paa Rosengaarden. Dekanen har da faaet St. Annæ Hospitals Jord, som netop laa »midt i Byens Mark«, udlagt som Vederlag. Byens Overtagelse af Jorden giver os Forklaringen paa, hvorledes denne Jord gled ud af Kirkens Eje før Reformationen, thi den savnes i de senere Fortegnelser over Kirkegodset. Claus Gjordsen opgav Dekanatet i 1531 og døde næste Aar. Rimeligvis havde det været hans Hensigt at erhverve sig Møllen som Len. I alt Fald blev Rosbæk Møllegaard endnu i 1532 overdraget paa Livstid til hans Efterfølger, Dekanen *Christiern Hviid*, først med Undtagelse af Møllestedet, som Kongen selv vilde opbygge, men snart efter fik han ogsaa det i Væрге.²⁾

Christiern Hviid mistede Dekanatet under Grevens Fejde og døde allerede i 1536. Derefter fik Borgmester *Poul Hansen*³⁾ Rosbæk Mølle som livsvarigt Len. Og-

¹⁾ K. D. I. Nr. 256.

²⁾ K. D. II. Nr. 269.

³⁾ K. D. I. Nr. 270.

saa han skulde genopbygge den usalige Mølle, men dens Areal er nu øjensynlig forøget med Strandvangen; thi Lensbrevet omtaler ikke som hidtil Møllens Have, men »alle de Enge og Ejendom, som der tilligger.«

Efter Poul Hansen faar først Borgmestrene *Mikkel Selle Skriver* og *Anders Godske* og derefter Slotsfogden *Christoffer Mogensen Handingmand* Lenet. Udtrykkene i Lensbrevene tyder paa, at Tilliggendet er i det væsentlige uforandret. Den ene Gaard synes dog at være bleven til to, nemlig en Møllegaard og en Gaard, hvor Bonden, der drev Landbruget paa Strandvangen, boede.

Efter Christopher Mogensens Død i Krigen bliver Rosbæk Mølle i 1567 kongelig Lystgaard og Jagthus. I 1586 tillægger Kongen den Navnet Vartho 3: »Pas paa«.

Da Kongens Forpagter *Hans Fisker* kun havde ringe Avl og derfor ikke havde Hø og Strøelse i Forraad, naar Kongens Heste kom til Gaarden, blev det i 1595 paalagt Lensmanden *Carl Bryske* at udlægge saa megen Jord til Vartov af den nærmeste Mark, at der kunde saas 12 Tdr. Korn. Lensmanden skulde dog paase, at det gik ligeligt til med enhver af de Bønder, der mistede Jord.¹⁾

Herved fik Vartov sin sidste Udvidelse, der siden bar Navnet Rughaven. Da der skulde betales Erstatning til Bønderne, er det indlysende, at Rughaven ikke har hørt til Københavns, men til Gentoftes Jord. Et Blik paa Kortet viser det samme.

Rughaven bevaredes i alt væsentligt uforandret i Form til vor Tid; kun den sydlige Grænse mod Mølle-dammen, som i Aarenes Løb var bleven til 3 kongelige Fiskedamme, undergik mindre Ændringer.

De gamle Maal mod Gentofte fremgaar af den

¹⁾ Kancl. Brb. 1593—96 p. 508.

Opmaalingsforretning, ved hvilken Byen i 1622 fik tillagt Ryvangen, som ligeledes blev udskilt fra Gentoftes Jord.¹⁾

Hermed havde Vartov naaet sin største Udstrækning.

I 1607 mageskiftede *Christian IV* Vartov med Helligaandshospitalets københavnske Byejendom, saaledes at Hospitalet fik Gaarden Vartov med tilliggende Løkker, Haver, Ager og Eng,²⁾ hvilket viste sig at indbefatte Gaardens Bygninger, Strandvangen og Rughaven, men ikke Kongens Fiskedamme, der jo udgjorde den oprindelige Rosbæk Mølle. Som bekendt blev Helligaandshospitalets Ophold her kun kortvarigt, men det satte alligevel det varigste Præg paa Hospitalet selv, som arvede Lystgaardens meningsløse og uskønne platyske Navn. Hospitalet beholdt Ejendommen ogsaa efter Bortflytningen herfra, og først i 1729 blev den bortsolgt paa Auktion.

Kongens Fiskedamme blev i 1619 skødede til Københavns By.³⁾ Denne Ejendom blev derved en Del af Stadens Jord, men Vartov vedblev mærkeligt nok at være henlagt til Herredets Jurisdiktion, skønt den ene Del, Strandvangen, oprindeligt havde tilhørt Serridslev og siden København, og skønt Helligaandshospitalet var en københavnsk Institution.

I 1712 var der opstaaet en Grænsestrid. Forpagterne af Fiskedammene, Raadmand *Lauritz Nielsen Fog* og Stadskonduktør *Elovius Mangor* klagede over, at Parthaverne i de tilstødende Vange pløjede deres Grænse for nær. Der blev da afholdt en Synsforretning og Opmaaling af Grunden, og Skelsten blev plantede 3. Novbr. 1712. Det er denne Opmaaling, som ligger

¹⁾ K. D. I. Nr. 432.

²⁾ Hofman Fund. X. p. 40.

³⁾ K. D. I. Nr. 423.

til Grund for de to i Raadstuearkivet bevarede Kort over Dammene.¹⁾

Kortene viser, at Dammene havde to Afløb under Strandvejen. Det nordlige var forsynet med en dykket Ledning, en saakaldt »Munk«, der hindrede Vandet i at stige over et Flodemaal, bestemt ved Niveauet for »Munkens« Indløbsaabning. Det sydlige, der betegnes som »Omløbet«, førte under Rosbæks hvælvede Bro og maa have været lukket ved et Stemmeværk. Mellem disse to Afløb, hvor den Gang det saakaldte Krykkemandshus, beboet af Simon Hansen, laa, maa ogsaa Pladsen for den gamle Rosbæk Mølle søges.

III.

STRANDVEJENS ÆLDSTE BEBYGGELSE.

Som det frengaar af Kortet, var Bebyggelsen langs Strandvejen og i dens Omegn kun ringe omkring Aar 1700.

Hver af Vangene havde sit Vangemandshus. Ved Kongevejens Led laa Store Vibenshus. Ogsaa ved gamle Vartov var der to Ledvogterhuse. Det sydlige, som Staden ejede, var i en lang Aarrække beboet af Krøblinge og kaldtes derfor Krykkemandshuset; det laa ved den »gewelffte« Rosbæk Bro. Det nordlige, som tilhørte Vartov, laa ved Gentofteleddet.

Udover disse Huse og udover selve Gamle Vartov fandt man paa den Tid kun Lille Vibenshus, den gamle Slibemølle, Huset paa Kildejorden »ved de fattiges Blok« og Thueborg.

Strandvejens øvrige Bebyggelse paa Københavns Grund, bl. a. Kildevæld, Store Mariendal og Slukefter er en Del Aar yngre end 1700 og er opstaaet udenfor

¹⁾ Kbh. Rytterdistr. Birks Skbg. B. fol. 27 ff.

Vanggærderne paa det brede, af talrige Hjulspor gennemfurede Vejareal.

Lille Vibenshus¹⁾ synes at være bygget kort efter 1682, vistnok af en *Niels Lauritzen*. Den næste Ejer, *Jens Pedersen*, fik Fæstebrev 2. April 1688.¹⁾ Oprindeligt blev det i Kæmnerregnskabet kaldt »Huset paa Hjørnet af Vangen« og det har vistnok altid været et Værtshus, selv om Ejeren ofte officielt betegnes som Sandager. I Aarene 1708—35 ejedes det først af *Jens Jensen Vibe* og derefter af hans Søn *Lars*;²⁾ om de har givet Huset Navn eller selv faaet Tilnavn efter dets Skilt, kan ikke oplyses, men det første er vist det sandsynligste.

Slibemøllen, som laa tæt søndenfor Magistratens Fiskedamme, er bygget af *Herman* og *Johan Woest*, der i 1628 fik Eneret paa at forfærdige Høleer og Skæreknive o. l. ved Hjælp af udenlandske Mestre.³⁾ Den nævnes første Gang i 1633.⁴⁾ Siden kom Møllen i *Rasmus Hansen Munchs* Besiddelse,⁵⁾ men det er usikkert, om den blev holdt i Drift. I alt Fald blev den gamle Slibemølle et almindeligt Husmandshus, da den tidligere Vangemand *Peder Børgesen* fik Brev paa den i 1681 og forøgede dens Grund først med et lille Vænge og dernæst med en lille »Krog« Jord.⁶⁾ I senere Tid fik Ejendommen Navnet *Vilhelmsdal*, og er nu *St. Josephs-Søstrenes Seminarium*.

Kildejorden, senere kaldet *Kildendal*, var oprindeligt en sumpet Enghave, som Borgmester *Knud Markvardsen* fik Byens Fæstebrev paa i 1621 for en aarlig Afgift af 8 Skill.⁷⁾

¹⁾ K. D. III. p. 812.

²⁾ Kæmnerregnskaber.

³⁾ K. D. III. Nr. 327.

⁴⁾ K. D. VI. p. 221.

⁵⁾ Kæmnerregnsk. 1673—78.

⁶⁾ K. D. III. p. 812.

⁷⁾ K. D. I. Nr. 429.

I 1633 ejede Lædertover *Anders Pedersen* denne Jord, den saakaldte »Otte Skillings Jord.«¹⁾ Efter ham kom den i *M. Hans Zoegas* Besiddelse.²⁾ Han fandt eller, om man vil, »opfandt« en Kilde paa Ejendommens Grund, Vartov Kilde, som i det 17. Aarhundredes sidste Halvdel vandt Ry som en Sundhedskilde og havde stærk Søgning i Sommertiden.

Johan Adolf de Clerque til Bjergbygaard fik i 1671 Vænget overdraget af *Hans Zoegas* Bo for Gæld, og han solgte det atter 27. Juli 1676 til *Jens Krone*, der skødede det til Assessor *Jens Hellegaard* 8. Juli 1685.³⁾ Efter *Jens Hellegaard* gik Vænget og Kilden over til Krigskommissær *Niels Justesen*. Søgningen til Kilden var utvivlsomt i stadig Stigen, thi 26. Maj 1701 udvidede han Ejendommen, idet han af Magistraten fæstede et Jordstykke ved Siden af Otteskillingsjorden for en aarlig Fæsteafgift af 2 Rdlr. 19. December 1707 fik *Jacob Stubbe* Fæstebrev paa 2 Rdlr.-Jorden og næste Aar tillige paa Otteskillingsjorden. 17. Juni 1709 køber Kammerraad *Hans Albrecht Høseker* den samlede Ejendom.⁴⁾

Folkelivet ved Vartov Kilde, der nylig er beskrevet udførligt af Arkivar *Villads Christensen* i dette Tidsskrift, gav sikkert Anledning til Oprettelse af mere eller mindre lovlige Ølstuer og Traktørsteder Sommeren igennem baade i Lille Vibenshus og i Gamle Vartov saavel som ved de fattige Vangemands- og Ledvogterhuse.

Det er derfor forstaaeligt, at ogsaa andre kunde faa Lyst til en Andel i den Fortjeneste. I Mandtallet af 1694⁵⁾ ser vi da ogsaa, at der er opstaaet et Hus i

¹⁾ K. D. VI. p. 221. jfr. Kæmnerregnskab 1673—75.

²⁾ Kæmnerregnsk. 1673—78.

³⁾ L. Bobé Lystrejser og Lystgaarde i Kbh. Omegn. Hist. Medd. IV pag 511 jfr. Stadens Fæsteprotokol II fol. 175.

⁴⁾ Kæmnerregnsk. 1707—09.

⁵⁾ Mandtal i Raadstueark.

Ryvangen, som ejes af *Jonas Thue*, men bebos af Mogens Larsen; det er Traktørstedet Thueborg, det senere Store Tuborg.

Ligesom Borgervangen efterhaanden blev til Bryggervangen, saaledes var ogsaa Byens seneste Erhvervelse, Ryvangen, gledet over i Bryggerlavets Hænder, og undertiden, f. Ex. i Markbogen af 1682,¹⁾ betegnes ogsaa denne Vang ligefrem med Navnet Bryggervang.

Det er da ogsaa en af Interessenterne i Vangen, Brygger *Jonas Nielsen Thue*, der faar opført Huset ved Vangens sydøstlige Hjørne og faar udlagt en lille Havegrund til det.

Huset er utvivlsomt ældre end 1694, da det nævnes første Gang, men bygget senere end 1682, thi det er ikke opført i Markbogen.

Jonas Nielsen Thue var Fætter til Præsten Herr *Bendt Hansen Grimeton* til Aastrup paa Falster og rimeligvis en Hallænding ligesom denne.²⁾

I 1684 giftede *Jonas Thue* sig med Brygger Anders Holgersens Enke *Inger Iffuersdatter*,³⁾ og fik med hende Bryggergaarden paa Nørregade Matr. Nr. 58/1689 i Nørre Kvarter. Hun døde allerede næste Aar, men endnu inden Sommeren var gaaet, var *Jonas Thue* gift paany, denne Gang med en velhavende ung Pige *Sitzele Lauritzdatter*,⁴⁾ en Datter af afdøde Brygger Lauritz Nielsen paa Købmagergade og Broderdatter af Raadmand Hans Stampes Hustru Bodil.

21. Februar 1686 holdt *Jonas Bryggers* Kone en Datter af Sifvert Sifvertsen i Dyrhuset over Daaben i

¹⁾ Markbøger for Kbh. i Matrikulark.

²⁾ Højesterets Domsprotokol 1696 I. fol. 309 ffg.

³⁾ Anders Holgersen døde i April 1684 og *Inger Iffversdatter* i April 1685 (Overform. Hovedpr. 1682—90 fol. 50 og 77.)

⁴⁾ viet 28. Juli 1685 (Frue Kb.)

Gentofte Kirke. ¹⁾ Paa dette Tidspunkt kan man vel derefter antage, at Thueborghuset allerede var bygget; rimeligvis er det bleven opført det foregaaende Aar.

Jonas Thue var i det almindelige Omdømme anset for at være en Mand med betydelige Midler, og han fik i Aarenes Løb betydelige Summer at administrere, idet han ved forefaldende Dødsfald blev beskikket som Formynder for adskillige af Slægtens Børn. Men de virkelige Forhold svarede øjensynlig ikke til det ydre Skin. I Februar 1694 blev det opdaget, at han til egen Fordel havde disponeret over en Del af det betroede Gods ²⁾ og efter forgæves at have søgt at trække Sagen i Langdrag besluttede han sig til at rømme fra Landet 10. September. ³⁾ Han var »bortrømt som en Bedrager«, siger Registret til Overformynderens Hovedprotokol 1691—98.

Han døde, uvist hvor eller hvorledes, inden næste Aars Udgang. ⁴⁾

Jonas Thues Bo blev selvfølgelig erklæret fallit. Thueborg blev taxeret af Magistratens Vurderingsmænd 22. Marts 1695 og derefter forgæves optraadt til Bortsalg paa 3 Auktioner. Sluttelig overdrog Fallitboet 14. August 1695 Huset til *Lauritz Andersen* for 506 Rdlr. kontant.

Købet omfattede ikke alene Huset med 1 Jernkakkellovn, som var 3 Skruer høj, og 2 Plattenslagerovne med Døre og Rør, samt Inventarium og Hegn om Gaard og Have, men tillige 2 Jorder i Ryvangen, som blev bortfæstet efter Vangsjordernes sædvanlige Regler.

¹⁾ Gentofte Kb.

²⁾ Raadstueprot. 1694 fol. 282.

³⁾ Raadstue Domsprot. 1694 fol. 375.

⁴⁾ Skifte efter Jonas Thues Svoger Herr Corfitz Nielsen, Sognepræst til Ballerup og Maaløv, Paategning af 6. Novbr. 1695 af Herr Corfitz' Eftermand Herr Peder Hansen Hylling. (Smørum Herreds Provstis Skiftepr. 1676—98.)

Køberen maatte dog ikke bygge flere Bygninger, end der allerede fandtes, og maatte ikke udhænge noget offentligt Skilt, saaledes som det hidtil var sket.¹⁾ Lauritz Andersen ejede Thueborg til sin Død; han blev begravet paa Trinitatis Kirkegaard 9. Februar 1707.²⁾ Enken beholdt Huset i nogen Tid, indtil Urtegaardsmand *Henrik Larsen Møller* overtog det før Udgangen af 1711.

I hans Tid var Thueborg et meget søgt Værtshus.

En Episode fra Henrik Møllers første Tid paa Thueborg er bevaret i Arkiverne.³⁾

Ved Nytaarstid 1712 havde Ritmester *Walterstorph* indkvarteret en Løjtnant og nogle Ryttere i Thueborg, skønt Huset laa paa Stadens Grund og ikke paa Amtets, hvor han synes at have haft Indkvarteringsret. Løjtnanten forlangte to Værelser for sig og Kone og Børn samt et Kammer til Rytterne. Da han ikke fik det godvilligt, bemægtigede han sig hele det lille Hus, som kun rummede et Værelse og et Kammer, saa at Henrik Møller med sin Kone og med et lille Barn og hans Tjenestepiger ikke havde noget Sted at være, endsige Plads til at modtage de Rejsende, som han skulde leve af. Rytternes Heste aad hans Foder og Skattehavre, som laa i Udhusene, saa at der var Fare for, at hans Kvæg skulde dø af Sult og hans Jorder maatte henligge udyrkede.

Saaledes fremstiller Magistraten Forholdet i to Skrivelser af 7. og 14. Januar 1712 til Generalkrigskommissariatet. Den udtaler sig i skarpe Ord om det skete Overgreb, »hvilket Vi vel veed ei er Hans Kongl. Maits. Villie at hans fattige Borger saa skal medhandles saasom

¹⁾ Kbh. Skødebog 1692—99 fol 194.

²⁾ Trinitatis Kb.

³⁾ Magistr. Kopibog 1707—12 pag. 515, 518, 521.

ded var af fienden,« og kræver Ret til selv at ordne Indkvartering paa Stadens Grund.

Magistraten fik Medhold og forhandlede i en følgende Skrivelse af 25. Januar med Amtsforvalteren om Sagen.

I Aarenes Løb udvidede Henrik Møller Bygningerne paa Thueborg. Ved Skiftet efter hans Død 5. Decem-ber 1725 blev der afholdt en Taxationsforretning, ¹⁾ som viser den store Fremgang, der havde fundet Sted siden Rytternes bedrøvelige Indkvartering.

Ved Siden af det gamle, lerklinede, enetages, teglhængte Hus, som rummede en Stue med Bilæggerovn og et tilbygget Sengekammer, og som formodentlig stod uforandret fra Jonas Thues Tid, laa nu en grundmuret toetages Bygning med Stue paa 3 Fag, Sal over og Kælder under, og derefter fulgte et nyt firefags, ligeledes grundmuret og teglhængt Stuehus med to Bilæggerovne. Bygningerne rummede nu baade Gæstestue og Kælderstue. Blandt Husets Møbler lægger man især Mærke til de Gyldenlæders og Ruslæders højryggede Stole og Lænestole.

I Gaarden var der, vel ogsaa fra Jonas Thues Dage, et gammelt ottefags Hus med lerklinede Vægge og Straatag, som nu tjente som Kostald, Vognskur og Tørvehus, men desuden var der et halvtags Rullehus og en 12 Fags lerklinet, teglhængt Længe til Lo, Lade og Hestestald. Midt i Gaarden stod et Dueslag paa en Pæl.

Bygningerne blev tilsammen vurderede til 650 Rdlr.

Henrik Møller var tre Gange gift. Hans Enke *Anne Marie Willatzdatter* giftede sig 14. Oktober 1726 med Urtegaardsmand *Hans Henrik Vogt*. ²⁾

Den nye Ejer var af gammel Gartnerslægt og hjem-

¹⁾ Skifte sluttet 5. Sept. 1726 (Landsark. Sj.)

²⁾ Trinit. Kb. jfr. Kbh. Obligationspr. 4. Novbr 1726.

mefødt paa Egnen. Han var Søn af Gartner og kgl. Strandrider Henrik Vogt og Arrine Christensdatter, som boede paa Urtehaven »Rosen« paa Blegdammen nær ved Trianglen, og Sønesøn af Urtegaardsmand Andreas Vogt, hvis Have udenfor Østerport blev ødelagt under Svenskernes Belejring.¹⁾

I 1736 købte Vogt Vartovs Rughave,²⁾ hvor han opførte et Hus kaldet Lille Tueborg. Derefter erhvervede han i 1751 den øvrige Del af Gamle Vartov.³⁾

Hans Henrik Vogt var tre Gange gift. Han døde paa Thueborg 17. November 1756 og efterlod sig en betydelig Formue. Arven beløb sig til 20495 Rdlr. 5 $\frac{1}{2}$ 13 β .⁴⁾

Hans Segl viser en Fortunafigur paa en Globe og udenom Devisen »Fortuna wirds wohl machen. — H. H. V.« Resultatet af hans Livs Virksomhed viser, at Fortuna stod ham bi. Som en Revers af Medaillen kan det nævnes, at i Boets Papirer findes der Kvitteringer fra den gamle Fader paa den maanedlige »Pention« af 4 Rdlr., som Sønnen tilstod ham. Faderen var øjensynlig dengang forlængst afskediget som kgl. Strandrider; da han døde næste Foraar omtrent 81 Aar gammel, betegner Kirkebogen ham som Arbejdsmand.

Der var ved Hans Henrik Vogts Død kun Børn med den tredie Hustru *Rebecca Marcusdatter Poulsen* i Live. Den ældste Datter *Arina*, som snart efter blev gift med *Lorentz Nicolai Clausen*,⁵⁾ købte Tueborg med Gamle Vartov og Lille Tueborg for ialt 9590 Rdlr.

¹⁾ Andreas Vogt døde August 1675, Henrik Andreassen Vogt, født April 1676 (Overform. Pr. 1668—81 fol. 113, 125), begr. 25. Maj 1757 Holmens Kb. Skibskirkegd.). Hans Henrik Vogt døbt 26. Maj 1705 (Trinit. Kb.).

²⁾ Kbh. Rytterdistr. Birks Skødebog D. fol. 229.

³⁾ Kbh. Rytterdistr. Birks Skødebog C. fol. 476.

⁴⁾ Samfrændeskifte. Nr. 250 b, sluttet 28. Febr. 1767 (Landsark.).

⁵⁾ Viede 13. Maj 1757 (Trinit. Kb.).

Lorentz Clausen spredte atter, hvad Hans Henrik Vogt havde samlet. Han bortsolgte Lille Tueborg og Gamle Vartovs Hus tilligemed den sydligste Del af Strandvangen. Det øvrige beholdt han og kaldte Ejendommen Store Tueborg. Saaledes blev dette Navn overført til den Del af Vartovs Grund og derigennem til en Del af den gamle Landsby Serridslevs Jord. Paa den nordlige Del af Vartovs Strandvang blev det store Bryggeri Tuborg Fabrikker bygget.

Bryggeriet, hvis Navn saaledes stammer fra den ulyksalige Brygger Jonas Thue, har gennem sin verdensomspændende Virksomhed fæstnet dets Anseelse paa en Maade, som dets oprindelige Bærer kun saare lidt fortjente. Men den Mystik, der hidtil har hersket med Hensyn til Navnets Ælde, er nu hævet, og den Klarhed, der nu er skabt med Hensyn til Navnets Oprindelse, maa være Berettigelsen til at fremdrage Jonas Thue og hans Bedrifter fra Arkivernes Glemsel.

EN ÅBENBARING OG DENS FØLGER.

AF
K. CARØE.

I de sidste dage af Oktober 1785 var der stort røre i »Ved Stranden«. Her boede i nr. 253 (nu nr. 16) cancelliråd, grosserer Jakob Bilsted, og om hans tjenestepige var det rygte sivet ud, at hun havde en åbenbaring, som i skikkelse af en lille grå mand kom og fortalte hende, der paa grund af sygdom var sengeliggende, skjulte ting. I store skarer strømmede de nysgerrige Københavnerne til, og huset åbnede sig gæstfrit for dem, de fyldte trappen helt op til sygeværelset på tredje sal og dette med, så at der til tider på engang kunde være 30 til stede i det, hvor både Bilsted, hans hustru og lægen dr. Pflug beredvilligt fortalte enhver, der ønskede det, den mærkelige begivenhed, og det var der mange, der gjorde; navnlig synes de københavnske læger, som rime ligt var, at have interesseret sig for at høre og se noget nærmere til dette ejendommelige sygdomstilfælde.

I begyndelsen af November var rygtet også kommet stadsfysikus Mangor for øre, og 5. November kl. 10 om formiddagen begav han sig da derhen, hvor han traf livmedikus Gulbrand og professor i historie Abraham Kall foruden flere ham ubekendte personer samt tillige Bilsted og hustru og en forhenværende amtskirurg

Pflug, »der siges at være promoveret til doktor i Kiel«, og de to sidste fortalte ham hele historien.¹⁾

Pflug, der var den mest talende og syntes at være pigens tolk, fortalte, at han havde behandlet hende under nogle ugers sygdom (som skal have været en hepatalgia eller smerte i leveren), og at han efter prof. chir. Callisen's råd havde brugt udvendige, fordelende midler; men endelig var den lille grå mand kommet til og havde rådet til at skære på et sted, hvilket Pflug og derpaa gjorde — såvidt Mangor erindrede 25. Oktober eller 1. Nov.—, hvorpå der af denne vunde var flydt næsten en spand fuld af materie, hvoraf det meste havde haft samme farve som hans frakke, der var gul, hvilket viste, at åbningen gik ind i leveren.

Den grå mand havde desuden fortalt pigen utrolige ting og for nogen tid siden åbenbaret hende, med hvilken urt Bilsted's ene barn, der af et øreflod efter Pflug's sigende vist sin levetid måtte blive døvt, kunde hjælpes og straks var blevet hjulpet; Pflug havde endnu nogle blade af sit herbarium liggende i kamret og lod pigen i deres nærværelse øve sine kunster ved blandt 4 eller 5 planter at udsøge den rette, som var en arnica, tilligemed mange flere underlige historier, som Mangor ikke mere erindrede. Mangor havde befølt såret og fundet, at det alene var en overfladisk incision i leveregnen, så højt oppe, at den begyndte ved næstnederste ribben; gik ud over det nederste og var fulde 2 tommer lang.

En af hovedhandlingerne i historien var, at den grå mand ved at banke i sengen tilkendegav sin ankomst og sin forsikring på det sande i fortællingerne,

¹⁾ Johan Paul Gotfred Pflug var født i Preussen 1741 og kom som barbersvend til København 1763, hvor han 1776 tog kirurgisk eksamen og derefter var amtsskirurg indtil 1783, da han rejste udenlands: i 1784 var han blevet dr. med. i Kiel.

hvilken banken man forsikrede var stærkest, når ingen tvivlere var til stede. Denne banken skete over 20 gange, medens Mangor var til stede, især under Pflug's fortællinger om urten, sygdommen, vunden, materien etc., men stedse ved fødderne af sengen, skønt Pflug, fru Bilsted og flere påstod at have hørt den på flere andre steder; Pflug forsikrede endog meget alvorligt, at engang da pigen sov, og han var alene med hende, havde det banket ham paa den ene skulder. Pflug viste yderligere Mangor en kompres, som nylig var taget af såret, til bevis mod ham, som tvivlede på, at nogen materie var udflydt, men Mangor fandt ikke spor til en eneste dråbe materie på den, men vel at den var våd; han lugtede til den og leverede Pflug den tilbage med de ord, at han ikke fandt ringeste materie på den, men at den lugtede urinøst. Af hensyn til Pflug og til Bilsted og hustru, som lod til at tro alt, og af medlidenhed med den 18 års unge pige, som lod til at være mere redskab end hovedperson, gav Mangor så pigen en lille advarsel om, at han indså bedrageriet, tog desuden ind under dynen, holdt om hendes tær og bød sin næse til pris, da man sagde, at en var blevet knebet i næsen, og gik så bort med den advarsel, at han håbede, at såret vilde være lægt om 3—4 dage, og at al banken nu ophørte. Blandt andet havde man også fortalt Mangor, at hun levede af næsten intet, fik ej andet end æg og havde dog i 13 uger knap fået 20, skønt hun så skikkelig fyldig og vel ud. Pflug fandt det også mirakuløst, at hun havde ligget så længe på ryggen uden at blive hudløs.

I håb om, at advarslen skulde frugte og bedrageriet ende uden at gøre nogen ulykkelig, ventede Mangor i nogle dage; men da han hørte, at der dagligt indfandt sig i hundredvis, og at mænd, som ellers gjorde påstand på fornuft og agtelse, kaldte bankningen for

Guds finger, gik han derhen Tirsdag 8. Nov. om aften kl. 8 og fandt folk stående fra gaden af helt op ad trapperne til pigens kammer i tredje etage, og i dette var der samlet henved 30 mennesker. På hans spørgsmål om den grå mand endnu kom, svarede ja, og at det for nylig havde banket meget, hvorefter han gik hen til sengen og forsikrede pigens, at han forstod bedrageriet, hvorfor hun straks skulde åbenbare det, hvis hun ikke vilde, at han næste dag skulde begære hende af øvrigheden bragt til Børnehuset for der at nødes til bekendelse og siden blive straffet. I betragtning af hendes ungdom, og fordi han mente, at begyndelsen havde været en letsindighed, som var gået videre, end hun selv havde forestillet sig, samt at øvrigheden hellere ønskede hende forbedret end i tugthuset, der er en ung piges fuldkomne fordærvelse, lovede han hende, at hvis hun godvilligt vilde bekende sagen, skulde han søge at få hende befriet fra den fortjente straf; men gjorde hun det ikke, anklagede han hende.

Efter at alle andre undtagen prof. med. Tode, prof. chir. Winslów, dr. med. de Meza, Bilsted og hustru og md. Kalckberner var gåede, og efter at de en hel time havde ventet efter Pflug, som havde lovet at komme og som der forgesves var sendt bud efter, undersøgte de såret, som alle fandt overfladisk uden nogen penetration ind i nogen hulhed, og at altså fortællingen om den gulagtige vædske var ganske umulig, hvorefter hun gik til bekendelse om, at hun selv havde lavet bankningen ved at sætte et salveglas på en tå og dermed banke på fodstykket af sengen; hun viste selv adskillige gange, hvorledes hun havde gjort dette, og der var ingen af de tilstedeværende, heller ikke hofkirurg Brieghel eller divisionskirurg Voltelin, som senere var kommet til stede, der tvivlede om, at det var det samme, som de havde hørt de andre dage.

Mangor håbede, at denne hans handlemåde måtte vinde bifald og hans løfte til pigen om frihed for straf blive stadfæstet, da han dels havde gjort det for at få sagen sandt og let oplyst, dels for at frelse en ung, ufornuftig Pige fra total undergang; incisionen var jo desuden en del straf.

Da Mangor imidlertid erfarede, at pigen sagde, at hun var tvunget til bekendelse, gik han torsdag formiddag 10. Nov. derhen og spurgte hende i overværelse af dr. de Meza, divisionskirurg Voltelin, Bilsted og en ubekendt fremmed, om hun stod ved sin bekendelse, hvortil hun svarede ja og endnu engang foretog eksercitionen for at vise, at det var hende selv, der havde banket for at bestyrke historien og få gaver af lettroende, godgørende mennesker. Hun sagde, at hun virkelig havde haft pine i siden og mærket lettelse af snittet, men om der var kommet materie, vidste hun ikke; hun havde heller ikke levet af æg alene, men af bouillon, havresuppe og brød, som hun daglig havde haft i huset. I historien om urterne til ørefloddet vaklede hun, så hun efter Mangor's anskuelse deri vistnok blot var et redskab.

Mangor henstillede da til kancelliet, om ikke en anden medikus, f. eks. prof. Tode, straks måtte beordres til at kurere pigens vunde, for at ikke en, af en eller anden årsag tilstødende, vundfeber skulde gøre opsigts hos den lettroende pøbel; og dernæst, om der ikke ved politimesteren eller ved en af hof- og stadsrettens assessorer som befalede kommissarier burde undersøges, om nogen, især dr. Pflug eller de tvende feltskærsvende Mackeprang og Burchardt, som begge med Pflug havde skiftet til at våge hos hende, især den sidste, som efter rygten skulde være hendes kæreste, har undervist eller bestyrket hende i bedrageriet eller vidst noget af det; Pflug's historie om den grå mands klap-

pen på hans skulder, om den store mængde gule materies udflydelse af såret, om arnica m. m. syntes at kaste nogen mistanke på ham, da han enten måtte have vidst sammenhængen eller være således, at han er uværdig til doktornavn og praksis i kongens lande.

I hovedstadens to største og mest udbredte aviser på den tid, Adresseavisen og Berlingske Tidende, er denne begivenhed ikke fundet omtalt; men de beskæftigede sig også kun sjældent med dagsbegivenheder af den art; i byens tredje blad, Kiøbenhavns Aftenpost, findes i nr. 91, 14. Nov., en kort bemærkning om, at den indsendte sande fortælling om den besynderlige syge pige og hendes spøgelseshistorie, som der i disse dage var talt så meget om, af mangel på plads ikke havde kunnet optages, men skulde komme i næste nummer; det må bladet dog vist fra højere steder have fået pålæg om ikke at gøre, thi i nr. 92, 18. Nov., meddeles, at den lovede fortælling om den sygelige pige tillader visse forhindringer endnu ikke at indrykke; og senere skete det aldrig.

Kancelliet tog straks efter modtagelsen af Mangor's indberetning affære, men valgte den sikkert bedre vej at lade pigen indlægge i Almindelig Hospital og tilmed på et eneværelse; herom blev der 12. Nov. skrevet til hospitalet, der dog ikke straks var i stand til at modtage patienten, da det netop på den tid var flyttet tilbage til sin oprindelige bygning i Amaliegade efter i 10 år at have været til huse på Sølvgadens Kaserne; der fandtes nemlig ikke i øjeblikket noget eneværelse, men det må efter den regning, der senere præsenteredes, hurtigt være skaffet til veje. Samtidigt blev det pålagt politimester Fædder og hof- og stadsretsassessor Feddersen som kommissarier at indfinde sig i hospitalet og tage forklaring af pigen og som af sig selv at love hende, at når hun rent ud vilde sige sandheden, vilde de nedlægge forbøn for hende, så at hun kunde undgå

den ellers velfortjente straf, som i vidrigt fald skulde stå hende åben. Skulde det vise sig, at flere var delagtige, skulde kommissarierne kalde dem for sig og forhøre dem, og især måtte dr. Pflug og de tvende feltskærsvende indkaldes og alvorligt tilholdes at give en nøjagtig forklaring om bedrageriet.

Med indretningen af værelset og med forhørene hengik der nogen tid, så at de to kommissarier først 20. December kunde indsende deres beretning om sagen. Denne beretning er det ikke lykkedes at finde, men i supplikprotokollen foreligger der et ret fyldigt uddrag af den; desværre mangler også et af bilagene, en skrivelse fra dr. Pflug, som sikkert vilde have været et interessant bidrag til hans opfattelse af denne begivenhed og hans noget mærkelige forhold til den.

Kommissariernes beretning havde i det væsentlige følgende indhold.

I henseende til pigen Bodil Andersdatter Joensen er ved hendes egen tilståelse oplyst, at hun falskelig har foregivet, at en gammel mand åbenbarede sig for hende, og at samme tilkendegav sin ankomst ved banken paa væggen, sengen og panelet, hvilken banken hun selv har iværksat, dels ved sin hånd på et skærmbrædt samt panelet og sengen dels ved et lidet glas, som hun havde sat på den store tå, bankende dermed på fodstykket af sengen; tillige at hun, da hun for smerte i den højre side var skåret, havde ved at overøse bandagerne med mælk og vand søgt at indbilde folk, at såret havde flydt efter den graa mands forudsigelse, og at denne, efter hendes foregivende, havde åbenbaret sig for hende og tilkendegivet hende, hvilken urt der skulde bruges for fru Bilsted's datters øreflod. Hun har ikke villet tilstå andet om hendes hensigt, end at hun troede, at kancelliråd Bilsted's omstændigheder derved kunde forbedres, og at folk kunde bevæges at

vise ham godhed og tjeneste, fordi han og familie viste så megen kærlighed og omhyggelighed for hende; dog benægter hun, at han eller fruén har været vidende derom; men det er rimeligst, at den sande drivfjer til hendes ulovlige foretagende har været af medlidenhed at bevæge folk til at vise hende velgerninger. At hun virkelig har været syg på den tid, hun udøvede dette bedrageri, må anses for fuldkommen vist.

Efter adskillige omstændigheder haves imod doktor Pflug mistanke om, at han, endskønt han ikke egentlig kan anses for at have været delagtig med pigen i hendes bedragerier, dog i visse måder har anstillet sig, ligesom han fæstede tro til hendes åbenbaringer, og søgt at bestyrke publikum i de tanker, at samme var sandfærdige, imod egen overbevisning, samt at hendes sygdom var langt farligere, end den virkelig var, for at tilvejebringe sig anseelse af en særdeles duelig medikus ved at have været i stand til at kurere en så farlig og med mange mirakuløse omstændigheder forbunden sygdom. Vel kunde adskilligt opvække nogen mistanke imod kancelliråd Bilsted og frue, men den bliver ikke betydelig, da pigen ikke har gjort nogen graverende forklaring imod dem, og det ikke er så ganske usandsynligt, at de af enfoldighed kan være blevne forledede til at tro pigens foregivne åbenbaringer. Hermed standser uddraget, og man får intet at vide om kommissariernes egen opfattelse af pigen og hele sagen, heller ikke om løftet om mulig straffefrihed; men gunstigt stemte for pigen har de næppe været, thi 13. Febr. 1786 resolveredes, at hun, når hun var kureret, skulde indsættes i Børnehuset på kongens nåde, samt at collegium medicum skulde indkalde dr. Pflug og give ham en erindring om hans brugte handlemåde. I hvilken form dette er sket, vides ikke, da der ikke findes nogen forhandlingsprotokol fra den tid; muligvis har »erindringen« væ-

ret så skarp, at Pflug derefter har ment det umuligt at skaffe sig den »anseelse«, som han synes at have tilstræbt ved denne sag, og har foretrukket at forlægge sin virksomhed til St. Croix, hvor han i alt fald døde i 1789.

Regeringen havde således ikke fulgt Mangor's kloge og humane råd at lade incisionen være Bodil straf nok og ikke bringe hende i Børnehuset; havde den gjort det, havde den undgået mange bryderier og en del udgifter og pigen en hård skæbne, som, selv om den vel ikke kan kaldes uforskyldt, var urimelig tung i forhold til brøden.

I slutningen af Februar 1786 meddelte overmedikus Saxtorph og hospitalskirurg Jacobsen, at Bodil vel nu var ganske helbredet for sit sår og andre tilfælde, som hun havde, da hun blev indlagt i Almindelig Hospital, men at hun siden den tid ikke havde kunnet gå uden krykke og kun med stort besvær, og da hun nylig havde lidt af en hidsig feber, var hendes kræfter svage, hvorfor de indstillede, at hun endnu i nogen tid måtte forblive i hospitalet, indtil det kunde erfares, om hun fuldkomment kunde blive restitueret eller ikke; og dette blev bevilget.

Efter to måneders forløb var, i begyndelsen af Maj, Bodil's tilstand bedre, hun kunde nu til nød gå uden stok, men havde jævnligt stærke krampeanfald og stadig en ømhed i underlivet, der gjorde hendes gang meget besværlig; hendes kræfter var svage, så at hun endnu var ganske uduelig til mere anstrængende arbejde; og pludseligt kunde hun få så stærke krampeanfald, at hun nogle dage efter måtte holde sengen og trænge til god pleje. Mere indeholder de to lægers erklæring ikke, men 24. Maj sendte magistraten kancelliet en skrivelse, i hvilken der udtaltes, at efter den medfølgende lægeattest mentes Bodil ikke at ville blive i den stand, som kancelliets tidligere skrivelse fastsatte, at hun skulde være i, førend hun kunde afleveres til Børnehuset; da

hun imidlertid optog plads for andre til indlæggelse trængende, anmodede magistraten om, at hun snarest muligt måtte blive flyttet enten til Børnehusets sygestue eller et andet sted, og tillige, at betalingen for eneværelse, medicin og mer end almindelig opvartning og forplejning måtte blive hospitalet betalt med 3 rdl. 3 mark ugentlig.

Under disse forhold må kancelliet vist have ment det bedst at se tiden lidt an endnu, thi først 17. Juni skrev det til direktøren for Børnehuset, konferensråd Koefoed, om at få Bodil indlagt på dettes sygestue; men der kneb det også med plads. I årene 1785—1786 hjemsøgte nemlig København af en stærk epidemi af tyfoid feber, der i høj grad må have hærget Børnehuset, thi Koefoed meddelte kancelliet, at i nogle måneder havde sygestuen haft en daglig belægning af 70—80 syge, og at der i Børnehuset siden Januar var død 150 fanger og flere funktionærer, og at »sygdommen endnu vedholder af blodgang og skørbug, der forvandler sig til en diarré, hvorved lemmerne hastigt bortdør, uagtet at der til de ulykkelige menneskers frelse er anvendt alle mulige foranstaltninger, både i henseende til forplejningen og arbejdets lindring for desto mere at lade dem nyde den fri luft til nogen rekreation.«

Koefoed mente tillige, at Bodil ikke opfyldte de betingelser, som den kgl. resolution havde fastsat for hendes indtagelse i Børnehuset; men skulde det alligevel anses for fornødent, at dette skete, henstillede han, at der måtte forholdes med hende som med andre delinkventersker, som ved ulægelig bræk var forhindrede i at arbejde, at vedkommende amt betalte for forplejning, tilsyn og medikamenter mindst 10 skilling dagligt; skulde Bodil ved noget slags arbejde kunne fortjene lidt, kunde det fradrages i betalingen; men i hvert fald bad Koefoed om, at hendes indsættelse i Børnehuset måtte ud-

sættes, indtil antallet af syge var gået ned til det sædvanlige.

Kancelliet gav sig derefter atter god tid; endelig 15. Juli meddelte det Koefoed, at Bodil nu kunde hen-skikkes til Børnehuset; men hun forstod stadig at hale tiden ud. Endnu 14. August var Bodil i hospitalet, thi da indgav hun ansøgning om at måtte forblive der, indtil hun havde fået sit helbred, og så rejse hjem til sin gamle moder; det blev dog afslået; men endnu 18. Okt, var hun i hospitalet, thi da meddelte magistraten, at hun nu befandt sig nogenledes vel, hvorfor den anmodede om, at hun nu måtte blive bortflyttet, og betalingen for hendes ophold i hospitalet i 48 uger og 6 dage blive betalt dette med 171 rdl.

Det hjalp; 19. Okt. blev Bodil endelig overflyttet til Børnehuset; men at betale så meget for hendes ophold og behandling vilde kancelliet absolut ikke indlade sig på; efter forhandlinger med rentekamret erklærede det, at der kun skulde udbetales magistraten 100 rdl., og det hjalp ikke, at denne erklærede, at hospitalet ikke havde beregnet sig højere betaling end den, der erlægges på Frederiks Hospital, at pigen havde taget pladsen op for andre betalende patienter, og at den ikke indså, med hvilken ret det kunde pålægges hospitalet at dele en det så aldeles uvedkommende udgift som denne arrestantindes varetægt, kur og pleje har forårsaget; svaret lød kort: »det forbliver ved forrige resolution, helst det går af sigt- og sagesfaldskassen.«

Få dage, efter at Bodil var blevet indsat i Børnehuset, indgav hendes gamle moder, hvis eneste barn hun var, og som boede i Glenstrup ved Hobro, ansøgning til kongen om, at hun måtte få sin stakkels vildledte datter løsladt, og om tilladelse til at have hende hos sig, idet hun udtalte, at hun formodentlig af sit herskab, måske af lægen og endnu rimeligere af begge

var forledet til at tage del i denne misgerning, for hvilken hun alene var blevet straffet, da hun endog havde været enfoldig og godtroende nok til at påtage sig skylden alene for derved at redde en hel familie fra at gøres latterlig.

Ansøgningen må enten være blevet afslået eller henlagt, thi i Juni 1787 var Bodil endnu i Børnehuset, fra hvilket hun indsendte ansøgning om løsladelse nu, da hun i mer end 1 år havde gjort pønitense for en forbrydelse, som hun aldrig havde begået og alene af barnagtig lettroenhed og tosset tillid til sit uværdige herskab havde påtaget sig; den liden helbred, hun havde bragt med, var nu næsten aldeles ved sorg og af bekymring konsumeret. Om denne ansøgning udtalte Koefoed, at Bodil havde opført sig meget skikkeligt, men da hun havde et svagt legeme og en ulægelig skade, var hun aldeles uskikket til arbejde og var Børnehuset til byrde; hun kunde kun sy og lave fruentimmerpynt og kunde herved tjene sit brød, hvis ansøgningen bevilgedes. Kancelliet indstillede da også, om hun ikke kunde løslades, dog at straffen skulde stå hende åben, om hun oftere befandtes i sligt bedrageri; men resolutionen kom dog til at lyde på, at løsladelse endnu ikke kunde bevilges.

I Marts 1788 indgav Bodil en ny ansøgning, men den fik kun påtegningen: »udsættes«, og atter en i Sept. 1788; i den anledning blev Koefoed atter spurgt; han anbefalede ansøgningen, idet han erklærede, at hun var plaget med et åbent sår i siden og ved bedre pleje, end i Børnehuset kunde skaffes, kunde håbe at blive kureret; hun skal have skikkelige venner, som gerne vil tage hende i huset; i Børnehuset har hun opført sig vel, og der er ikke mærket anlæg til med snedighed at udføre bedrageri; hun beklager i enfoldighed at være forført dertil.

Efter lige 2 års ophold i Børnehuset kom endelig befrielsens time for Bodil; 24. Okt. 1788 meddelte kancelliet Koefoed, at hun kunde løslades.

At der her har foreligget et udpræget tilfælde af hysteri hos en ung 18årig pige, er klart nok; spørgsmålet er kun, om der, som af alle antaget, har ligget en forudgående virkelig lidelse i højre side af underlivet til grund, men et bestemt svar herpå er det umuligt at give; af de foreliggende lægeudtalelser lader sig intet sikkert slutte herom; det synes dog, som om lægerne har været mest tilbøjelige til at tro herpå, i hvert fald har de åbenbart alle haft medlidenhed med hende og håbet at kunne helbrede hende. De jævnligt pludseligt optrædende krampeanfald har tydeligt nok været af hysterisk natur, og vanskeligheden ved at gå peger også snarest hen på en hysterisk lamhed, så meget mere som disse tilfælde synes at være ophørte efter hendes indsættelse i Børnehuset, de omtales i alt fald aldrig i beretningerne herfra.

Det synes næsten, som om den ene af de tre voterende kancelliherrer har set klarest; på et bevaret voteringsark — som sædvanlig uden navne — har han, da i 1786 spørgsmålet lå for om Bodil's overflyttelse til Børnehuset, og de to andre var mildt stemte for at vente, skrevet: »på den måde svarer jeg for, at hun kommer der aldrig, hun kan gøre sig syg, når hun vil«; og det er vist den samme, som, da Børnehuset forlangte 10 skilling dagligt for hendes ophold, skriver: »er hun værd at koste så meget på«, og endelig i 1787, da spørgsmålet om hendes løsladelse første gang forelå: »hun kunde nok forblive der et års tid, siden hun gjorde sig så megen umage for ikke at komme der«; allerede i

1786, da hospitalet havde forlangt den høje betaling for opholdet, hedder det: »3 mark daglig for en tjene-
stepige er alt for meget om de fik slet intet,
måtte de lade sig nøje dermed.« I deres voteringer brugte
de gamle herrer ikke kancellistil. Selv har Bodil vist
forskertset meget af den sympati, hun som ung, uerfar-
en pige kunde have haft, ved sin, for hysteriske så
karakteristiske, upålidelighed i stemninger og udtalelser.
Over for Mangor's bestemte optræden går hun øjeblik-
keligt til bekendelse, men erklærer straks bagefter, at
den er hende aftvungen, og indrømmer lige så hurtigt
igen, at hun selv har lavet det hele, og viser det
endda villigt, vistnok med en vis stolthed. Sam-
tidigt spiller hun over for Mangor og vist også over for
kommissarierne den over for sit herskab omhyggelige
og taknemlige, men senere søger hun at vælte al skyl-
den over på det, kalder det for uværdigt og får mode-
ren til at beskyldte det for at have forledet hende,
hvad der sikkert ikke er nogen grund til at tro; dr.
Pflug nævner hun derimod ikke i sine ansøgninger;
men til at bedømme hans forhold mangler ethvert sik-
kert holdepunkt.

At man dengang ikke havde øje for det sygelige,
der lå til grund for hendes handlemåde, men deri kun
så et bevidst bedrageri, er både forståeligt og undskyl-
deligt; stadsfysikus Mangor var i så henseende ikke
klogere og kunde ikke være det; den tid lå langt frem
i det fjerne, da hysterien i alle dens proteusagtige for-
mer blev lagt klart for dagen; men i hans humane
henstilling om at lade incisionen være straf nok, lig-
ger der en forståelse af, at det her ikke vilde være for-
svarligt at straffe, og regeringen må selv have haft en
følelse af, at dette var noget, der lå uden for lovens
grænser, da hun ikke ved dom, men rent administrativt

blev indsat i Børnehuset på kongens nåde, der dog lod vente vel længe på sig.

Mangor's skarpsyn til straks at gennemskue komedespillet fortjener fuldt ud anerkendelse; ingen af de mange andre tilskuere synes at have gjort det, skønt der var adskillige ansete mænd og læger mellem disse. Derved kommer denne sag, der dengang vakte så stor opsigt, til at danne en mærkelig modsætning til en lignende, men endnu mere opsigtvækkende, »synålejomfruen« Rachel Hertz' mærkelige sygehistorie, der 1819—1826 satte ikke alene den danske, men næsten hele den europæiske lægeverden i stor bevægelse, indtil to jævne borgerfolk, hos hvem hun til sidst blev anbragt i pleje, afslørede hendes bedragerier, hvorved den højt ansete læge prof. Herholdt, der i næsten 20 år opofrende havde ydet hende al mulig behandling og pleje, kom til at stå i et ret latterligt lys, en skæbne, som han dog havde den trøst at dele med en mængde indenlandske og udenlandske fremragende læger, der personligt havde været med til at iagttage og med ham diskutere den vidunderlige sygdom.

EN KØBENHAVNSK SPØGELSEHISTORIE.

AF

Dr. VILLADS CHRISTENSEN.

Som et lille Sidestykke — eller Modstykke — til den af Kredslæge Carøe meddelte Beretning skal en anden københavnsk Spøgelsehistorie fra omtrent samme Tid her omtales. Den adskiller sig fra den foregaaende derved, at det trods al anvendt Umage ikke lykkedes at finde nogen naturlig eller rimelig Forklaring paa Fænomenerne.

Tildragelsen forefaldt i 1779 i Gaarden Nr. 14 i Gothersgade, der paa den Tid tilhørte Bryggeren Niels Titken. Anden og tredje Etage var udlejet til Justitsraad Voltelin, og fra ham modtog det danske Kancelli i Maj 1779 følgende mærkelige Skrivelse:

»Natten mellem Søndag og Mandag den 10de hujus Klokken imellem 3 à 4 slet, hænder det sig, at Noget slog 2 Slag paa et Bord og derefter pikkede paa Panelværket i det Værelse, hvor jeg og min Kone har vores Natteleie udi 3die Etage i Brøgger Titkens Gaard i Gothersgaden. Jeg vaagnede derved uden at gjøre mig nogen videre Betænkning derom, men omtrent et Kvarter efter hører jeg et Knald i et Værelse ved Siden, hvor min Søn, Sekretair Just Hendrick Voltelin laa, ligesom det kunde være af et løsbrændt Gevær, og atter noget

efter et ligedan Knald, dog uden at mærke nogen Damp eller Røg, hvorved baade min Kone og Søn vaagnede og tillige med mig geraadede i største Alteration. — Det blev siden stille den Nat samt hele Mandag og Tirsdag, men Nætterne til Onsdag og Torsdag saavel som Torsdag og Fredag Eftermiddage har det i mine Værelser i 2den og 3die Etage i bemeldte Gaard continueret ei alene med saadan Pikken og Knald af og til, men man har endog hørt en Røst og en Hylen i Værelserne og paa Trappen: Meublerne er blevne kastede over Ende, ja endog nogle i Stykker slagne, uden at jeg har kunnet udfinde nogen naturlig eller tilsyneværende Aarsag dertil, og min Tjener Peder Michel Hach, hvem Røsten efter hans Sigende kom i Møde paa Trappen, blev derover saa forskrækket, at han faldt paa Stedet i Convulsioner, som varede 5 Timer.

Jeg tog om Torsdagen den Præcaution at melde det for Politimesteren, thi da jeg formodede, at der maatte stikke slette Mennesker bag derved, troede jeg, at Husets Beskaffenhed og Omgangen fortjente en nøiagtig Undersøgelse; men han har alene sendt 2 Betjente derhen, som har holdt Vagt nogle Nætter der, dog uden at Sandheden paa saadan Maade har kunnet bringes for Lyset.

Jeg har derover maattet resolvare til at leie et Par Værelser i et Hus lige overfor, hvor jeg, min Kone og Søn kunde have Rolighed om Natten, da vi derimod tilbringer Dagen i mine Værelser i Brygger Titkens Gaard.

Da Rygtet herom udbredte sig, har ei alene Pøbelen i Lørdags Aftes den 15de hujus forsamlet sig i stor Mængde udenfor bemeldte Gaard, saa at en yderlig Uorden var at befrygte, men foruden det, at den overtroiske Almue skal indbilde sig, at jeg og mine forfølges af et ondt Væsen, hvilken Indbildning udsætter os for For-

haanelser, Insulter, og at vi maae befrygte ingen Tjenes-
tefolk at kunne bekomme, maa jeg og til min yderste
Græmmelse erfare, at Huseieren, Brøgger Titken haver
udladt sig, at naar min Søn og Tjeneren kun kom ud
af hans Gaard, vilde det nok blive stille etc. Hvilket
jeg ej kan udtolke anderledes, end at min Søn efter hans
Tanker skal være enten Ophavsmanden eller idetmind-
ste Medvider i saa slet en Handling. — Da Religionen
og den offentlige Rolighed og Sikkerhed derfor ikke
mindre ere interesserede i denne Begivenhed end mit og
mines ærlige Navn og Rygte, saa beder jeg allerunder-
danigst, at Deres Majestæt allernaadigst vilde befale et
Par redelige, fornuftige og *in Processu inquisitorio* drevne
Mænd (saasom Etatsraad Bornemann, Justitsraad Sta-
bel, Assessor Rusted eller Andre, hvem Deres Majestæt
dertil maatte finde bekvemme) paa nøieste og skarpeste
Maade at undersøge denne Sag for at bringe Sandhe-
den og de Skyldige for Lyset, til hvilken Ende de
maatte allernaadigst berettiges til ej alene at undersøge
Brygger Titkens Gaards og Nabolusenes Indretninger
og Beskaffenhed, og hvad mistænkelige Instrumenter,
der maatte findes, men endog at paalægge Alle og
Enhver under vedbørlig Straf og *sine exceptione fori* at
møde i Commissionen samt at svare paa de Quæstio-
ner, Commissarierne forelægger dem, hvorefter jeg al-
lerunderdanigst indstiller, om de maatte affatte deres
allerunderdanigste Relation til Deres Majestæt til videre
Resolution og Undgjældelse for dem, der maatte være
skyldige, samt til Justification og Satisfactions Erhol-
delse for mig og mine.

Jeg med Kone og Søn underkaster os ej alene den
skarpeste Undersøgelse og Straf, ifald Skyld hos nogen
af os skulde findes, men jeg erbyder endog i saa Fald at
betale Commissarierne et billigt Salarium. De fornem-
ste Vidner, jeg kan opgive om Urolighederne, ere for-

uden mine egne Folk: Etatsraad Ærebo, Secretaire Brandt, Secretaire Feddersen og Broder, Secretaire Gude, Præsten Hr. Saxdorff og Volontaire Stub Drachart ved Admiralitetet; og Kammerherre Rosenørn, Etatsraad Schive og Krigsraad Kruchow vare tilstede, da Brøgger Titken udlod sig med, at naar min Søn kom ud af Huset, vilde det nok blive stille.

Allerunderdanigst

I. H. Voltelin.«

Kancelliet tog sig med megen Alvor af denne Sag, og Gehejmeraad Luxdorff skrev egenhændig paa Ansøgningen: »Vores danske Cancelli hafver at udfærdige dette omsøgte Commissorium til Etatsraad Bornemann og Justice Raad Rested. Fredensborg i G. H. R. den 20de Mai 1779.« — Denne Resolution blev derpaa underskrevet af Kongen, og 26. Maj fik de to Kommissarier Befaling til »paa nøjeste og skarpeste Maade« at undersøge baade Titkens Gaard og Nabohusene »og hvad mistænkelige Instrumenter, der maatte befindes.«

Men efter et Par Maaneders Forløb maa Kommissarierne indberette, at de ikke har opdaget noget som helst. Voltelin er meget misfornøjet med dette magre Resultat, og for paany at faa Undersøgelsen i Gang tilbyder han at udsætte en Præmie paa 100 Rdl. til den, der kan give Oplysning i Sagen. Ved et nyt Reskript af 28. Juli faar Kommissionen Bemyndigelse til at tage mod dette Tilbud, og i Begyndelsen af August indrykkede den da lange Avertissementer i »Berlingske Tidende« og »Adresseavisen«, hvori den opfordrede alle, der vidste noget om Spøgeriet, til at melde sig. Om ogsaa det var de skyldige selv, der kom frem med Afsløringerne, skulde de faa de 100 Rdlr., desuden fritages for al Straf og Tiltale og, om de ønskede det, faa deres Navn hem-

meligholdt. — Gunstigere Vilkaar kunde jo ikke forlanges, men der meldte sig ingen.

Justitsraad Voltelin havde imidlertid ved sin resolute Optræden naaet, hvad han vilde. Det var lykkedes ham at vende Mistanken bort fra hans Familie og Husstand, — og maaske tillige at hjælpe den ind i et nyt Spor. Thi det viser sig nu, at det ikke længer er Voltelin, men Brygger Titken, der er ivrigst for at faa Mysteriet opklaret. Han tilbød nu en Præmie paa 300 Rdlr. til den, der kunde give Oplysninger derom, og Kommissarierne anbefalede at modtage Tilbudet, »da Suplikanten uden Tvivl herved søger at vise enhver, at han lige saa lidet som Voltelin ved sig skyldig i denne Uorden, hvori han og ikke er at fortænke«. Kancelliet gav paany sin Tilladelse, og derefter begyndte Avertissementerne forfra med Løfte om den saaledes forhøjede Belønning. Men Udfaldet blev som sidst; der meldte sig ingen.

Af denne Sag var der imidlertid kommen megen Fortrydelse. Voltelin var allerede i 1779 flyttet bort fra de mystiske Værelser, og Brygger Titken sad nu tilbage med den tomme Lejlighed, med Gaarden i Vanry og den Mistanke hvilende paa sig, at han selv havde arrangeret hele Spøgeriet. Hans Vrede vendte sig da ikke blot mod Voltelin, men ogsaa imod Undersøgelseskommissionen, der ikke havde faaet noget som helst oplyst, og i 1781 henvendte da Titken sig paany til Kancelliet med Ansøgning om at faa to andre Kommissarier udnævnte. Han skriver i sit Andragende, at han med Græmmelse maa erfare, at endog efter saa lang Tids Forløb det Rygte gaar, at han selv har været Stifter af disse Uordener. Saa for at fralægge sig slig Mistanke, beder han, at tvende Kommissarier for ham maatte udnævnes, nemlig Konferensraad Horn og Justitsraad Stabel, til at paadømme, hvem der er Gerningsmanden

til bemeldte Uorden, om saadant er muligt at faa oplyst; men hvis dette ej kan blive opdaget, da at bestemme, om det ikke maa have været onde Menneskers Handlinger, og om ikke han herudi er aldeles uskyldig, samt om ikke Justitsraad Voltelin, paa hvis i Leje havende Værelser disse Uordener er foregaaet, for det onde Rygte, han og hans Gaard er kommen udi, bør udbetale ham en Summa Penge foruden Processens Omkostninger skadesløs.

Men nu var Kancelliets Taalmodighed udtømt. Det resolverede kort og godt paa Titkens Ansøgning: Herpaa er ej at reflektere. Sagen skulde være endt.

Nogen anden Afslutning end den, Kancelliet satte, kom der heller aldrig paa denne Spøgelsehistorie. Hvis det er den unge Voltelin og Tjeneren, der har gjort Løjer med Familien, har de i hvert Fald forstaaet at holde Tand for Tunge. Og hvis nogen foretrækker den Forklaring, at det virkelig var Aander, der var paa Spil, er en saadan Antagelse lige saa rimelig den Dag i Dag, som den var i 1779.

(Sjællandske Tegnelser med Indlæg.)

Til foranstaaende Beretning har Kredslæge *Carøe* knyttet følgende bemærkninger:

Den lille spøgelsehistorie får mig til at mindes en ganske lignende fra 1880erne. Det drejede sig om en Familie i Amaliegadekvarteret, i hvis hus der hændte de mærkeligste ting dag og nat: stort rabalder hist og her, de elektriske klokker kimedede, mindre møbler styrtede ned ad trapperne m. m.

I længere tid var det et almindeligt Samtaleemne i mange kbhvske kredse, og naturligvis troede mange fuldt og fast på spøgeriet, indtil det kom for Dagen, at en begavet søn ved sindrige mekanismer havde lavet hele postyret.

Titken har nok haft sine gode grunde til at mistænke sønnen og tjeneren; et 5 (!) timers krampeanfald er også yderst mistænkeligt.

KONGELIGE BYGNINGER I KØBENHAVN I CHRISTIAN IV's TID.

AF

OBERST EMIL MADSEN.

I. BØRNEHUSET.

De Bygninger, som det af Christian IV indrettede Tugthus og det senere Børnehus indtog, bestod hovedsagelig af det gamle Helligaandshus (Helliggejsthus), et firfløjet Komplex, hvoraf den s. Del var Helliggejstes Kirke, og det gamle Graabrødrekloster, ligeledes et firfløjet Komplex N. V. for Helligaandshuset, nær ved Klosterstræde og Skindergade. Den til begge disse Bygninger hørende meget uregelmæssige Grund grænsede mod N. omtrent til Skindergade, da kaldt Graabrødrestræde, mod V. til Klosterstræde og den Del af nuværende Walkendorfs-gade, der gaar fra S. til N., og hvor der den Gang fandtes en Smøge, »Byens Gang«, der førte fra Amagertorv til det Ny Fisketorv, en lille Plads umiddelbart S. for Graabrødrekloster, mod S. til Amagertorv og mod Ø. dels til Købmagergade, dels til den Del af Niels Hemmingsensgade, der gaar fra Amagertorv til Walkendorfs-gade. Enkelte Grunde indenfor disse Grænser ejedes dog af private. En tredje Bygning, der hørte til, var det saakaldte Lille Helligaandshus, der laa i Lille Helliggejststræde¹⁾. En Del Avlsbygninger fandtes

¹⁾ Lille Helliggejststræde var den Del af nuværende Niels Hemmingsensgade, der er nærmest Amagertorv, Store Helliggejststræde

paa den n. Side af Helligaandshuset, en Hestemølle i Store Helligejststræde, omtrent hvor Sparekassen nu er, en Teglovn i Skindergade, ca. 30 Alen fra Hjørnet af Købmagergade; en Abildgaard laa Ø. for Møllen og strakte sig oprindelig ud til Købmagergade; endelig stod der i den nuværende Gade mellem Sparekassen og Arbejderbanken, umiddelbart N. for Lille Helligaandshus, et Porthus.

Da Graabrødrekloster alt var kommen i Kongens Besiddelse ved Reformationen, havde Frederik I 1530 givet en Mand Brev paa et Bryggeri i Graabrødre og paa en Stue, hvor Arbejdsfolkene kunde være, og i den v. Fløj af Klosteret var i Christian IV's Tid Bryggernes Lavshus.

Den første Institution, Christian IV oprettede for Fattige m. fl., laa dog ikke her, men i Farvergade, omtrent hvor nu Vartov er. Naar det Tugthus, Kongen indrettede her, blev anlagt, vides ikke. Maaske skete det som Følge af en ny Fundats. Kongen gav Graabrødrekloster og Helligaandshuset som Hospital den 17. Marts 1600, og ifølge hvilken kun saadanne maatte optages, som i deres Velmagt havde ført et ærligt Levned, og særlig saadanne, som havde holdt Kongens og Byens Tyngde, men altsaa ikke Hittebørn og lignende, for hvilke Kongen vilde oprette en egen Stiftelse.

Denne Stiftelse synes saaledes at have været Tugthuset i Farvergade, hvis Hovedbestand vistnok har været Børn, selv om det ogsaa optog Løsgængere. Det synes, at der allerede i dette er foretaget Haandværkerarbejde; det gælder vistnok dette, naar der den 7. Sept. 1605 blev antaget en Bommessivæver i Tugthuset.

den Del af nuværende Walkendorfs-gade, der gaar fra Købmagergade til det Hjørne, hvor Sparekassen er. Gaden var ikke som nu fortsat bag Kirken.

De næste Skridt, Kongen tog, var Oprettelsen af det senere Tugt- og Børnehus.

Den 18. Oktober 1606 udtalte han, at han havde annammet de husarmes Grund og Ejendom, liggende ved Helligejstes Hus, til et Tugthus, som Kongen vilde lade anrette, og at han til Vederlag havde skødet til de fattige en Grund og Ejendom i Helligejststræde. Skødet blev udstedt den 22. Okt. s. Aar. Hertil svarer det, naar der i Rentemesterregnskabet 1606/07 nævnes et nyt Hus, Kongen lod opbygge ved Helligejstes Kirke i Stedet for det, som Kongen lod bruge til det nye Tugthus.

Det Hus, Kongen saaledes lod bygge, laa i Store Helligejststræde, nu Nr. 4, 6 og 8, og fik Navnet de fattiges Børnehus, et Navn, som dog maaske alt tidligere stundom havde været brugt om Lille Helligaandshus; 1631 blev det flyttet til Møntergade, nu Nr. 33 og 35, hvor Grunden var købt af Kongen, og hvor det forblev, til det i 1658 blev nedrevet paa Grund af Belejringen.

Tilslidst erhvervede Kongen sig ved Skøde af 30. Novbr. 1607 hele Helligaandshuset til et Tugthus. Frederik I havde skænket Københavns Magistrat det til et Hospital. Til Vederlag gav Kongen Vartov, som da laa ved Rosbæk, Rørsøens eller Lersøens Afløb til Stranden, og hvor Navnet endnu er bevaret i Benævnelsen Gamle Vartov. Der havde her tidligere ligget et kongeligt Jagtslot, som senest 1586 havde faaet Navnet Vartov. I Anledning af dette Skifte blev der 1607/08 for kongelig Regning lagt nyt Loft over Bygningen i Vartov og i Helligejstes nedbrudt Senge, som atter blev satte op dér.

Som Følge af Erhvervelsen af Helligaandshuset synes Tugthuset i Farvergade, at være blevet nedlagt. I Regnskabet 1607/08 nævnes nemlig den gamle Sygestue ved Helligejstes Kirke (det nuværende store Kapel

ved Kirken), og der siges, at Kongen havde forordnet den til Kvindernes Tugthus, til hvilket de skulde flytte fra Farveriet, hvor de før havde haft deres Tilhold.

Det Haandværksarbejde, der synes udført allerede i Tugthuset i Farvergade, er straks blevet fortsat i det nye, ja det synes endog, at Fortsættelsen er sket, inden de lovformelige Skøder var udstedte; der nævnes allerede i Regnskabet 1605/06 Snedkerarbejde i det nye Tugthus ved Helliggejstes Kirke, og samtidig nævnes anskaffet Rokke og Redskaber til Vævning i Huset ved samme Kirke, samt Silke, som Kongens Posementmager i Tugthuset fik. En Forstander blev antagen den 5. Juni 1606, medens det ældste Regnskab for Helliggejstes Tugthus er begyndt den 21. Juni s. Aar.

At der ogsaa straks optoges Børn, ses af, at da en Spinner og Uldkæmmer, der var bleven ansat den 26. Maj 1607, døde den 7. April 1608, forblev hans Enke som Lærerinde i Tugthuset, idet hun den 14. September 1607 var bleven antagen til at lære de smaa Piger at spinde.

Medens det i 1602 var blevet befalet, at stærke Løsgængere skulde sendes til Københavns Slot, udtaltes det 1605, at Kongen havde opbygget Tugthuset for at hemme Betleri, og at Løsgængere skulde anbringes i det og tilholdes at lære et Haandværk.

Efterhaanden skete der i Tidens Løb en Del Forandringer og Tilføjelser til de Bygninger og Grunde, Kongen havde erhvervet i Helliggejstes, og til Dels ogsaa i hvad der laa til Grund for Driften.

Der nævnes i Regnskaberne m. fl. følgende:

1607 blev Urtegaarden mellem Helliggejstes Kirke og Helligaandshus givet Kirken til en Kirkegaard.

1607/08 nævnes en stor Lade i Tugthuset, det maa være den Lade, som allerede tidligere fandtes, og som var blandt Avlsbygningerne, N. for Helligaandshuset.

1609 blev der skrevet til vedkommende Lensmænd, at føre og stærke Løsgængere i Jylland, Fyen og Landsdelene Øst for Sundet skulde sendes til Arbejde i Tugthuset.

1609/10 siges, at i Kvindernes Tugthus blev Muren, som vendte ud til Fisketorvet, forhøjet og en Bagerovn sat op. Tillige nævnes en Borgestue og Stengulve i Kvindernes Tugthus, samt et nyt Loft, lagt over øverste Loft dér, hvor Møllen var, endvidere et Slagterhus i Helligøjstes og Skorstene, opmurede i Møllehuset. Det Fisketorv, som her findes nævnt, maa være det gamle, det nuværende Amagertorv mellem Walkendorfs-gade og Klosterstræde.

1610/11 indmuredes i Tugthuset en Kedel, Farveren skulde bruge.

1611/12 opsattes en dobbelt Bagerovn og tilmuredes nogle Vinduer, som Drengene havde benyttet sig af til at løbe bort. Samtidig blev Tugthuset anvendt til Opholdssted for svenske Fanger; der siges nemlig, at en Dør og nogle Vinduer blev tilmurede i de Rum, hvori de svenske Fanger sad¹⁾.

1613/14 blev der bygget en Mur mellem Tugthuset og Knud Urnes Gaard. Denne Gaard laa paa Sydsiden af Løvstræde med sit ø. Hjørne ca. 150 Alen fra Købmagergade og havde ca. 66 Alen Façade i Løvstræde. Tugthusets Grund strakte sig altsaa her langt ind i Løvstræde.

1613 blev der skrevet til Lensmændene over al Sjælland, at de skulde sende Løsgængere til Frederiksborg Slot, saa at der her gjordes en Undtagelse fra den almindelige Regel.

¹⁾ Ogsaa tidligere havde Bygningerne været tagne i Brug i sær-
lige Øjemed. 1599/1600 ses der saaledes at være betalt Vognleje for
18 Læs Svovl, agede fra Tøjhuset til Helligaandshus.

1615—16 tales om begge Tugthuse, hvilket aabenbart betegner en Adskillelse mellem en mandlig og en kvindelig Afdeling i det daværende Tugthus.

1619/20 forekommer første Gang Benævnelsen Kongens Børnehus, som derefter blev Anlæggets almindelige Betegnelse, om end Betegnelsen Tugthuset jævnlig blev ved at forekomme. Der synes da at være indtraadt en bestemt Adskillelse mellem Børnehuset og Tugthuset, saaledes som det findes udtrykt i Forordningen af 1622 om Tugthuset og Børnehuset, der fulgte efter en Forordning 1621 om Tugthuset.

Dette synes fra dette Tidspunkt væsentlig at have været en Straffeanstalt. I Forordningen af 1621 udtales, at de, som var i Tugthuset, kunde straffes med deres Fængsels Forlængelse i nogle Aar, og saafremt Rasphuset blev brugt, kunde de, som var i det, straffes med Jærn, Fængsel og Vand og Brød. Imidlertid blev dog ogsaa Forbrydere stundom indsatte i Børnehuset; thi f. Eks. 1623 befaledes det Borgmester og Raad at dømme en Kvinde til at anbringes i Børnehuset for Brug af falsk Navn, Løstgighed og Pengeafpresning. I Børnehuset indsattes dog vistnok hovedsagelig Børn, som var mindst 6 Aar, gik om og tiggede og blev optagne af Stodderfogderne, Børn, som var ulydige eller modvillige, som løb af Tjenesten eller i det hele ikke opførte sig vel. Ogsaa sindssyge indsattes her, foruden i Vartov. I øvrigt var det ordnet saaledes, at der ingen Forbindelse maatte finde Sted mellem Tugthuset, Drengenes Børnehus og Pigernes. Dørene skulde være aflukkede.

1621 nævnes et Hus, bygget paa Pladsen ved Børnehuset, formodentlig paa den n. Side af Helligaandshuset. Samme Aar lod Kongen Vandrender indlede til Børnehuset. Disse passerede Købmagergade, hvor der var en gammel, fordærvet Brønd. Der anskaffedes ogsaa et Badekar paa 24 Tdr.

1622 mageskiftede Knud Urne til Kongen et Stykke Jord, som gik fra et Stenhus, der stod inde i Tugthuset 40 Alen fra Løvstræde, medens Kongen afgav et Stykke Jord mellem Børnehuspladsen og Knud Urnes Plads.

1622/23 byggedes et nyt, langt Hus i Løvstræde.

1623/24 købte Kongen af Kirkeværgerne til Helliggestes et Hus med Grund af de Kirken tilhørende Ejendomme næst op til Børnehuset.

1626 nævnes, at en ny Kirke blev indrettet. Der siges vel i Rentemesterregnskabet »i Børnehuset«; men i Encomion kaldes den Tugthuskirken, og der siges, at det var det ældre Fængsel (Prison), der laa i den n. Fløj af Graabrødrekloster. Ifølge O. Nielsen fandtes Kirken, hvor senere Boghandler Lind boede paa Graabrødretorv (nuværende Nr. 11). Benævnelsen Tugthuskirken antyder, at Klostret var Tugthuset, medens Helligaandshus var Børnehuset.

1626/27 købte Kongen et Hus i Graabrødre af Skolemester Jens Jensen og lagde det til Børnehuset. Det blev 1634/35 indbygget i dette. Endvidere byggedes 1627 2 nye Huse i Børnehuset.

1629/30 blev der opsat Rammer til at hænge Klæder paa til Tørring, 1633/34 opført en ny Stampemølle.

1634/35 skødede Fru Anne Basse, Korfits Trolles, til Kongen et Jordsmon i Graabrødre ved Børnehuset. Nogle gamle Huse blev samtidig nedrevne.

1635/36 blev Kongens Kammer, der laa over Porten, dønniket. Det store, grundmurede Hus, som stod midt i Gaarden, blev nedbrudt. Staldene blev istandsatte. Der blev opført over Porten et Hus med 2 Karnapper, bygget et Sekret 9 Bindinger langt og et Hus 2 Loft højt i Helliggeststræde. Der blev anbragt et Stakitværk i Løvstræde og lagt Grundvold under Hampebankehuset og Møllen. Denne nævnes ogsaa som Valkemølle.

Hvor talrigt det styrende og undervisende Personale

end var, kom der dog efterhånden flere til. 1615/16 nævnes 1 Linnedvæver, 1 Overskærer, 1 Skrædder, 1 Bomuldvæver, 1620/21 1 Knippelkvinde, formodentlig den samme som 1 Lærerinde i at sy og kniple, desuden flere Drengene hos forskellige Haandværkere, 1621 1 Naalemager og 1 Skomager med 2 Sønner, 1624/25 1 Glarmester, 1631 1 Klædefarver, 1639/40 1 Lædergarver, 1 Spinderske og 1 Silkevæver. Desuden ansattes 1622/23 1 Drilmester, som lærte de større Drengene Eksersits og andre Vaabenøvelser. Ifølge Fyrsten af Anhalts Beskrivelse deltog ikke mindre end 200 Drengene i disse Øvelser.

Der syedes Lædersko, men anskaffedes dog ogsaa mange Træsko. Garveriet findes alt nævnt 1623/24, da der solgtes et Antal Degger barkede Okse- og Kohuder, der var tilberedte i Tugthuset. 1635/36 ses anskaffet Egebark til Garveriet, og 1638/39 sendtes en Mand til Bleking at hugge Bark til samme, 1608/09 nævnes, at Johannes v. Wick forfærdigede Patroner til Tapetmageren.

Hovedpersonerne var 1 Tilsynsmand, 1 Foged, Mestrene i de forskellige Haandværk, hvoraf en Del havde Haandværksdrengene til Hjælp, samt Forstandere i forskellige Afdelinger. Desuden var det befaleet Rentemesteren at føre nøje Tilsyn ved ofte at indfinde sig dér, ifølge Forordningen af 1621 mindst hveranden Dag, og 4 Borgere befaledes ogsaa 1622 at skulle føre Tilsyn.

Tilsynsmanden kaldtes i Slutningen af Christian IV's Tid øverste Inspektør. Efter Navnene at dømme var de fleste Tilsynsmænd borgerlige; dog var de stundom adelige, saaledes 1626 Mogens Kaas.

1635 tillagdes der Fogeden frit Hus og Hjælp til Brændsel. Hans Hverv var navnlig at sørge for god Husorden og føre Tilsyn med alle, som havde noget at bestille paa Etablissementet. Ingen maatte bese det uden at have en Seddel fra Rentemesteren.

Mestrene skulde være til Stede fra 5 til 10 Fm. og

fra 12 til 5 Em. Deres Lønninger var ikke ringe. 1634/35 lønnedes 1 Klædemager med 244 Rdlr. aarlig og en anden med 208. 1 Bomuldsvæver fik 178 Rdlr., 1 Vandtmager 164 og 1 Drejer 128. De hentedes stundom fra Udlandet. 1609/10 blev saaledes 8 Klædemagere og 1 Klædemagersvend antagne i Nederlandene.

Ifølge Forordningen af 1621 maatte ingen, som tjente i Tugthuset, være gift eller ligge uden for Tugthuset om Natten. Klædemagerne skulde være i Klosteret.

Uærlighed blandt de ledende var ikke ganske uden Eksempel. 1628 befaledes der saaledes afsagt Dom over en Foged, og 1625 forvistes en Kvinde, der tjente i Børnehuset, af Landet.

At en Præst og en Badskær skulde være ansatte ved Etablissementet, nævnes alt i Forordningen af 1621. 1631/32 ansattes foruden 1 Læge, der lønnedes med 200 Rdlr. aarlig, 1 Barber, som dog nærmest var ansat paa Bremerholm, men ekstra fik 20 Rdlr. aarlig for at tage sig af Børnene. 1639 var Badskæreren ved Børnehuset ogsaa ansat ved Holmen, Tøjhuset og Proviantgaarden.

Foruden det i O. Niensens Københavns Historie og Beskrivelse omhandlede tjenende Personale nævnes 1609/10 1 Ridesvend, som havde Fetalje i Opbevaring, 1615/16 1 Skriver, til hvilken der 1635 føjedes en Underskriver og 1 Dreng; 1620—21 1 Portner, 2 Plidskarle eller Fanger, som Fogeden skulde have til Hjælp, 1 Badstuemand og 1 Sygeplejerske hos Børnene; 1622/23 1 Kvinde, som varede paa Gangdørene, og 2 Vogndrenge; 1624/25 1 Kopsætter og 3 Vaskerpiger. 1607 bestemtes, at to Vægttere skulde vogte i Klosterstræde.

Ifølge Fyrsten af Anhalts Beskrivelse var der 1623 i alt 533 Personer i Børnehuset, ifølge Nielsen s. Aar 273 Dreng og 176 Piger. Ikke ganske sjældent nævnes, at Børn fra Provinserne blev indsatte i Børnehuset.

1620/21 blev saaledes ikke mindre end 145 Dreng og Piger overførte til Søs dertil fra Mariager Kloster ifølge Befaling af Lensmanden dér, Mogens Kaas, og da Arbejdskraften ønskedes forøget ud over, hvad der tilgik paa den sædvanlige Maade, udskev Kongen 1634 202 Dreng, som godvillig vilde begive sig i Tugthuset.

Flere ret store Begunstigelser var tillagte Børnene, naar de kom ud af Børnehuset efter at være oplærte. At der undertiden ogsaa sørgedes for deres Oplæring andetsteds, ses af, at 2 Dreng 1626 sendtes til Frankrig for at lære Sejldugsprofessionen.

Kun en sjælden Gang kunde det forekomme, at Personer, som var indsatte dér, løslodes før den for dem bestemte Tid. Saaledes løslodes 1634 en Præstedatter, der havde forset sig med Dans og Drik i en Kirke, og 1635 blev en Ietfærdig Kvinde i Tugthuset sendt til Tyskland.

For Forplejningen var der sørget rigeligt. Ifølge Forordningen af 1621 skulde hver 4 Personer, formodentlig dog kun voksne, have ugentlig 1 Td. Øl og blandt andet 3 Pd. Smør og 3 Pd. Ost, og det forbødes, at Børnene blev nødte til at drikke Vand.

Ogsaa paa andre Maader blev der sørget godt for dem. Enhver skulde ugentlig have en ren Skjorte, ulden eller linned, som det forordnedes, og om Vinteren have dobbelte Sengeklæder. Der skulde daglig ryges med Enebær, Eddike eller andet og overhovedet drages Omsorg for, at Børnene og Fangerne kom til Førlighed.

Dog befaledes 1623, at Udspisningen skulde ske i Forhold til, som Folkene arbejdede; men det skulde ikke gælde Børnene.

1634/35 anskaffedes der 114 nye Træsenge til Drengenes nye Sengekammer; i hver Seng skulde der ligge 2 eller 3 Personer og Dynerne kun stoppes med Foder eller Halm; denne Sammenhobning i Sengene har

vistnok været en stærkt medvirkende Aarsag til den store Sygelighed og Dødelighed, der viste sig i Aar med epidemiske Sygdomme.

Paa Varme har det næppe skortet, 1640/41 forbrugtes der f. Eks. 431 Favne Brænde. Det befaledes ogsaa 1635 Lenets Bønder hver at køre 2 Læs Tørv til Børnehuset og Proviantgaarden. Ogsaa megen Aske ses forlangt.

At der sørgedes for Skolebøger, ses af, at der 1631/32 hos en Bogbinder i København købtes 1 Dusin tyske Katekismer, 6 Dusin Eksempler til Katekismerne og 4 Dusin ABC'er.

I 1620 til 1625, som dog ikke nævnes som særlige Pestaar, maatte Driften standses paa Grund af Sygdom. Allerede 1621 udtaltes, at Tugthuset blev opgivet det forrige Aar paa Grund af stor Sygdom, og at en Del af de Kvinder, som var dér, var blevet anbragt paa forskellige Steder. Ved Skrivelser til alle Lensmænd befaledes, at de igen skulde indsættes. Det befaledes 1626 ogsaa, at, naar Sygdommen i Tugthuset ophørte, skulde de Børn, som fra Børnehuset var sendte til Roskilde Hospital, sendes tilbage.

Langt værre stillede Sagerne sig i Aarene ved 1636, der var et virkeligt Pestaar. Der synes da ikke at have været nogen Udflytning af Personer, undtagen for saa vidt, som en Del Børn blev anbragte i Baadsmændenes Sygehus paa den gamle Mønt. 1636 befaledes blot, at, hvis den smitsomme Sygdom, som hærgede Staden, kom ind hos Mestrene, skulde disse forblive hjemme, selv om Drengene skulde gaa ledige.

Sygdommen rasede stærkt, og Dødeligheden var saa stor, at der i Tiden fra 26. Februar 1634 til 8. Marts 1635 begravedes 138 Lig fra Børnehuset i den nye Kirkegaard uden for Nørreport.

Med Lægehjælpen stod det vel heller ikke godt til; den 19. Decbr. 1636 udtalte Kongen sin Misfornøjelse

med Lægen i Børnehuset Ambrosius Rhodius (Rohde), der i Juni s. Aar var bleven ansat som Læge dér og paa Bremerholm. Om han blev afskediget, kan ikke siges. Foruden Lægen var der ogsaa andre, der virkede. En Kvinde ved Navn Inger Jensen ses saaledes at have faaet Betaling for at have smurt og kureret en Del Drengene i Tiden fra 26. Sept. 1635 til 25. Aug. 1636. I dette sidste Aar blev Dr. Otto Sperling ansat, og det tilholdtes ham da selv at levere Lægemidler til Børnehuset, hvilket vel har været anset for ønskeligt, da der undertiden var sket Fejtagelser med saadanne. Der var saaledes en Gang blevet anordnet en Merkurialsalve til 4 Børns Hoveder, og Følgen deraf blev, at 2 af dem døde kort derefter, og at Kvinden, som smurte dem, blev syg.

Det skortede ellers ikke paa selv kostbare Medikamenter, thi da Pesten brød ud 1636, blev der til Børnehuset anskaffet Medikamenter med Bezoar og 1637 med Perler. Fra 4. Okt. 1636 til 6. Sept. 1638 blev der købt spansk Vin til Børnene. 1639 befaledes, at de skulde have større Rationer Øl, og 1640, at de skulde have mere fersk Mad end tidligere.

Børnehusets Drift fordrede selvfølgelig store Anskaffelser af Materialier og Redskaber. Navnlig maatte der til Fabrikationen af Klæde, der var den vigtigste, anskaffes megen Uld, og man synes at have gjort sig Umage for at faa den rigtig god. Der nævnes 1631/32 Indkøb af engelsk, spansk, pommersk, polsk og dansk Uld. 1625/26 ses der at være købt Hampe- og Blaargarn, Lamme- og Bedeskind, Hjulrokke, Bommessivarer, Klædevarer, Messing- og Jærnetter ¹⁾, Hør, Oksehuder, Skyttespoler, Retter af Spanskrør, farvet Klæde og pommersk Uld.

At der købtes Klæde, synes at antyde, at Tilvirk-

¹⁾ Retter eller Ritter var Kamme i Laden i en Væv, hvis Tænder bestod af Rørpinde eller Metal, siddende i 2 Rækker.

ningen ikke fuldt kunde tilfredsstille Efterspørgslen. Dette har dog vel nærmest fundet Sted i Krigstid og stemmer med, at Kongen i Januar 1626 befalede, at medens Klædekompaniet vel skulde levere Klæde til Soldaterne, skulde der dog ogsaa leveres Prøver af Uniformerne til Børnehuset.

Ogsaa af Redskaber fandt der undertiden store Indkøb Sted. Der leveredes saaledes 1633/34 til Børnehuset 130 Damaskes Spolpiber, 2 smaa Skyttespøler, 3¹/₂ Dusin »Basparetter«.

Enkelte særlig mærkelige Redskaber findes af og til omtalte. Ved Fyrsten af Anhalts Besøg i Tugthuset tildrog saaledes et Hjul med 50 Spindler, ved hvis Hjælp en Person kunde spinde 50 Traade Garn, sig hans Opmærksomhed. 1629/30 nævnes anskaffet en 6 Alen bred Væv til Forfærdigelse af brede »Kontrafejerduge«.

Salg fra Børnehuset fandt jævnlig Sted. Allerede 1608/09 saaledes af Klæde, og 1629 af Læder, Farve og andre Varer.

I øvrigt søgtes ogsaa undertiden Hjælp uden for Børnehuset. 1633 ses, at Strandmøllen benyttedes til at valke Klæde, som var gjort i Tugthuset. 1619 leveredes der Garn til Køge, for at der dér kunde væves Sejldug af det. 1622 paalagdes det Bønderne paa Sjælland at spinde og væve Blaargarn for Tugthuset, og samme Aar paalagdes det Lensmændene at sørge for, at det, Bønderne havde spundet af leveret Hør og Hamp, blev rigtig tilstillet Børnehuset. Dette synes senere udvidet til hele Landet, ogsaa til de fattige i København, hvilket dog medførte, at mange Penge maatte betales for, hvad der saaledes blev forarbejdet. Der betaltes saaledes fra 28. Sept. 1635 til 9. Juli 1636 for spundet Hørgarn og Blaargarn 6290¹/₂ Dlr. og 1636/37 2955 Rdlr. Mod Slutningen af Christian IV's Tid synes det fortjente Vederlag heller ikke at være blevet betalt; thi 1651 fandtes,

at Kongen skyldte de fattige i København ca. 22781 Rdlr. for Spind, leveret i Christian IV's Tid.

1623 tilstodes der Bønderne Fritagelse for at spinde mod i Stedet for at betale Spindepenge. Dette synes dog ikke at være blevet benyttet i stor Udstrækning; thi i Regnskaberne forekommer der kun af og til Indbetalinger fra enkelte Len og ikke af store Summer. 1625/26 kom der saaledes fra Sct. Knuds Klosters Len i Fyen kun ca. 39 Rdlr. ind og 1626/27 af Hagenskov Len 158¹/₂ Rdlr. Afgiften blev forhøjet 1635, men næppe med særlig stor Forøgelse.

Børnehusets Drift støttedes dog ogsaa paa andre Maader, 1623 udstedtes Forbud mod at indføre i Sjælland farvet eller beredt Klæde, Kirsej, Foderdug, Bay, Sarge eller andet saadant, der var tilvirket uden for Riget, og samme Aar udstedtes ogsaa Forbud mod Indførsel af Silke- og Bomuldsvarer i Sjælland, Skaane og Smaalandene (Caffa, Ligatur, Borat og Bonmesier). 1623 befaledes ogsaa, at der i alle Købstæders Kirker skulde ombæres en Tavle til Fordel for Tugthuset. Denne Indsamling indbragte ej heller store Beløb, 1625 saaledes fra Kirkebøsserne i Købstæderne kun 355 Rdlr. 39 Sk. Desuden bestemtes 1625, at Indtægten af hver 4. Tugthustavle under den da herskende Sygdom skulde tilfalde Pesthuset.

Udgiften ved Børnehusets Drift var dog vedblivende stor. 1639/40 betaltes saaledes alene for Varer til Børnehuset 21687 enk. Dlr. og 2301 Rdlr. Bortset fra Renten af nogle faa milde Gaver, der var skænkede Børnehuset, udrededes omtrent det hele af Kronens Indtægter.

Med Driften gik det efterhaanden mindre godt. I Novb. 1634 udtalte Kongen sin Misfornøjelse med den daværende Tilsynsmand Hans Markdanner. Denne afløstes vel i Oktober 1635 af Johan Blaucher; men

Tilstanden synes dog ikke derfor at være bleven meget bedre. Efterhaanden slappedes Interessen for Børnehuset, og, da Christian IV var død, betænkte Frederik III sig ikke paa at ophæve det hele Etablissement. I 1650 solgte han det meste af Bygningerne til Hofapotekeren Samuel Meyer. Tillige solgtes 2 store Huse til Helligøjstes Kirke. Det ene var det Hus, der blev indviet 3. Aug. 1651 til Begravelseskapel og endnu er det. Det andet, paa den modsatte Side, blev nedrevet og lagt til Kirkegaarden, undtagen en Rest, der blev indlemmet i Kirken. En anden Del af Bygningerne blev bestaaende, og af dem blev, hvad der før havde været Borgestuen i det fordums Tugthus, brugt til Opholdssted for svenske Fanger under Belejringen. Senere blev alle Resterne udparcellerede, og i Stedet for Christian IV's Etablissement m. m. traadte 1662 Børnehuset paa Christianshavn.

II.

SILKEVÆVERIERNE.

Et andet stort industrielt Etablissement er Silkevæverierne, som Kongen oprettede 1619. Han købte da af Eske Brok en Gaard paa Købmagergade, som ogsaa gik ud til Pilestræde, og af hvilken han maatte betale Jordskyld til Præbendum militum i Roskilde. De tidligere Bygninger i Gaarden lod han rive ned og igen sætte op paa Gammelmønt. Tillige købte Kongen 1620 af Knud Grubbe en Gaard, som han ligeledes lod afbryde, og hvis Grund han føjede til de øvrige. I Stedet for lod han opføre 28 Vaaninger, 14 paa hver Side af den Gade, der skulde anlægges gennem Byggepladsen (den nuværende Silkegade).

Til den Beskrivelse af disse Bygninger, som Nielsen har fremsat ifølge den med Willum Povlsen den 11. Marts 1620 om Opførelsen sluttede Kontrakt, kan

tilføjes, at der skulde bygges Mure, som skulde gaa gennem Pladsen fra Købmagergade til Pilestræde og være 150 Alen lange og $1\frac{1}{2}$ Sten tykke. Da Silkegades Længde omtrent svarer hertil, er der vel ment Grænsemure bag ved begge Rækker af Vaaninger. Desuden nævnes Brandmure mellem disse. En saadan Mur skulde være 13 Alen høj fra Grunden til Taget og over den en Gavl 10 Alen høj. Det var altsaa 2 Etages-Huse, der skulde opføres, vel omtrent af Udseende som i Nyboder. Dog var Højden i Værelserne betydeligere, i den nederste Etage over Kælderen 6 Alen, i den øverste $5\frac{1}{2}$. Enkelte Bygninger, maaske noget højere end de andre, med særlige Øjemed blev ogsaa byggede. Paa en Del af Grunden, som Eske Broks Gaard havde indtaget, lod Kongen saaledes bygge et Pakhus til Silkevarer. Han lod ogsaa bygge et Seglhus, som det kaldtes, det vil sige et Hus, i hvilket de færdige Varer skulde forsynes med Plomber af Bly (Segl), til hvilke Møntmesteren Johan Post skar og leverede Stemplerne. Der findes ogsaa nævnt et Bommesifarveri paa Købmagergade, 2 Gange, der gik tværs over Gaden mellem de nye Vaaninger, og til disse henflyttedes en Silkeperse, som indtil da, uvist hvorfor, havde henstaaet i den afdøde, højt ansete Borgmester Iver Povlsens Gaard paa Nytorv.

Haandværkerne forskreves i det mindste for en Del fra Udlandet. 1622/23 ses, at Sejenmageren (Silkearbejderen) Gorris Peitersen var kommen fra Holland, havde nedsat sig i København og var traadt i Kongens Tjeneste. Han havde i Holland antaget 10 andre Haandværkere, Kaffavævere, Sejenmagere, Bommesivævere og Klædemagere. Indtil de nye Vaaninger var blevne færdige, var der anvist Haandværkerne Boliger i Kongensgade. Senere kom de til at bo dels paa Gammelmønt, dels i 14 af de nye Vaaninger.

Allerede i Novbr. 1623 opgav Kongen selv at drive

Værket og overgav det til et Silkekompagni, der bestod af en Del af Datidens største Handlende, og hvem det bevilgedes at drive det i 12 Aar fra 1. Marts 1624. Det bevilgedes ogsaa 1624, at der i Børnehuset maatte spindes Silke, udkradses Bomuld og deslige.

Kompagniet støttedes ved, at Kongen i 1623/24 laante det 1000 Rdlr., og ved et Forbud, der 1623 udstedtes mod Indførelse af Silketøj, som var forarbejdet uden for Riget. 1624 befalede Kongen, at der skulde foretages en Undersøgelse af Kramboderne, om alle Silkevarer var stemplede med Kompagniets Stempel. 1625 blev det paabudt, at enhver, som her i Landet forhandlede Silketøj, skulde tage det fra Kompagniet.

Paa den anden Side forbeholdt Kongen sig at ansætte Tilsynsmænd, og i Marts 1624 ansatte han 4.

Kompagniet synes ikke at have villet gøre Brug af alle Vaaningerne; der betingedes i Kontrakten med det, at Vaaningerne kunde udlejes.

1623/24 synes Navnet Silkegade første Gang at forekomme, i Anledning af, at der befalede sat Afviserstene foran Boderne i den. Stundom findes den ogsaa kaldt Silkevævergade.

Det viste sig dog snart, at den private Drift heller ikke kunde betale sig. Kongen maatte stadig forstrække Kompagniet med Penge, uden at dette leverede Varer i Forhold dertil. Kongen havde saaledes fra 1. April 1624 til 1. April 1626 forstrakt Kompagniet med 112915 Rdlr. Det havde leveret Silkevarer for 65936 og havde desuden haft adskillige Udgifter, der maatte anvendes til Afkortning, saa at der i alt var afbetalt 90068 Rdlr.; men der skyldtes altsaa endnu 22847.

Der foresloges derfor i 1626 et andet Arrangement; men dette kom ikke i Stand, og 1627 standsede Kompagniet Driften. Kongen opgav dog endnu ikke Haabet om at faa Virksomheden i Gang igen. Han skrev til

Statholderen, at denne skulde have Indseende med, at Bygningerne ikke forfaldt, da han haabede igen at faa dem besatte med saadanne Folk, som de var byggede til.

Dette skete dog ikke, og Kongen besluttede sig da til at sælge bort af Bygningerne. Den første, der solgtes, synes at have været en Bolig paa Hjørnet af Købmagergade og den n. Side af Silkegade, som 1627 købtes af Lavrens v. Meulengracht, og baade af denne og andre købtes derpaa, som tidligere omtalt, forskellige andre Vaaninger.

Nogle af Boligerne bortskændedes ogsaa af Kongen. I Februar 1630 udgik et Mandat til Gejstligheden, Borgmestre og Raad i København om at træffe en Ordning med Hensyn til Omsorgen for de fattige. Det bestemtes, at disse hver Uge skulde have tildelt Proviant og andre Fornødenheder fra et bestemt Sted. Hertil gav Kongen foruden en meget betydelig Pengehjælp 3 Boliger paa Hjørnet af Pilestræde og Silkegade. Disse blev da det saa kaldte Konventhus, ogsaa kaldet Silkehuset, fra hvilket Uddelingen foregik, og hvor der holdtes Forsamlinger af dem, der forestod de fattiges Sager. Flere adelige og borgerlige gav Pengegaver i samme Øjemed, og der tilgik yderligere de fattige 4 af Vaaningerne i Silkegade.

De øvrige bortsolgte efterhaanden. Dog synes Seglhuset endnu 1639/40 at have været i Kongens Besiddelse; der nævnes da en Tilsynsmand i samme, og endnu 1647/48 ses der at være betalt Leje af Bøliger saa vel i Silkegade som paa den gamle Mønt.

III.

DEN GAMLE MØNT.

Navnet den gamle Mønt paa det gamle Sct. Klara Klosters Omraade synes første Gang at forekomme 1618/19.

Indtil da kaldtes Stedet stadig Mønten. Medens Møntergade alt var til i Klosterets Tid, i det mindste for en Del, er Gadenavnet Gammelmønt yngre; Gaden opstod først, da Grundene paa den gamle Mønt udparcelleredes 1631 til 1650.

En Del Vaaninger blev 1628 forordnede til at være et Hospital for syge og saarede Baadsmænd, et Hospital, der kom til at træde i Stedet for det, som tidligere fandtes paa Bremerholm. Det laa, hvor nu Baghuset er til Gothersgade 43. Som Forstander i det nævnes 1641/42 Oluf Torbensøn og som hans underordnede Kældersvende, Kokke og Tjenestekvinder. 1635/36 førtes Vandrender langs Volden ind til Sygehuset. Under Epidemien omkring Aar 1636 lagdes en Del Børn fra Børnehuset ind i dette Sygehus. Der var endnu saadanne Børn dér 1638; thi Kongen skrev den 14. Maj dette Aar fra Glückstadt, at der maatte købes Favneved til dem.

Sygehuset flyttedes tilbage til Sejlhuset paa Bremerholm under Københavns Belejring.

Under Prinsens Bryllup maatte Stalde paa den gamle Mønt afgive Rum til nogle af de fremmede Gæsters Heste.

Størst Interesse knytter sig til det daværende Stykkestøberi og den daværende Mønt.

Støbningen foregik som før omtalt indtil 1610/11 i det gamle Klara Klosters Kirke. Støberiet flyttedes da til Pilestræde, nu Nr. 40 til 48, hvor det forblev til efter Christian IV's Tid. Allerede 1610/11 omtales Arbejde med Tømmeret til det.

Flere Gange omtales Opførelsen af nye Ovne til Kanonmetallet, 1624/25 ogsaa en særskilt lille Ovn til Støbning af Billedhuggerarbejder og vel ogsaa forskellige mindre Genstande. Stundom nævnes ogsaa andre Foranstaltninger til Bedste for Kanonstøberiet, saaledes

1628/29 Opførelsen af et Hus, 10 Bindinger langt, der skulde anvendes som Formerhus; 1629/30 et andet Hus, 9 Bindinger langt og 2 Loft højt, i hvilket Stykkerne skulde bores, og et Værk af Egeplanker, bestemt til at vinde Stykkerne op og ned.

1593 var det blevet bestemt, at der skulde indrettes Boliger til Bøsserstøbereren og Møntmesteren i Møntergaarden, der vistnok laa tæt ved selve Klosteret paa den v. Side af Povl Fechtels Stiftelse i Møntergade. 1604/05 er der Tale om et Plankeværk, som adskilte Haverne ved deres Boliger.

De Stykkestøbere, der virkede under Christian IV, bør nævnes her; en Fortegnelse over dem findes ikke tidligere fremsat.

Efter at Gert v. Merfeld den yngre, som virkede paa den gamle Mønt i Frederik II's Tid, var død 1587, ansattes Borchart Jensen Quelkmayer, almindelig kun kaldet Borchard Gelgeter, en sjælden Gang Rotgeter eller Rotgiesser, den 15. Aug. 1588 som hans Efterfølger. Han indtog en temmelig anset Stilling, om han end 1600/01 kun ses lønnet med 15 Dlr. aarlig. Han henhørte til Adskillige Hoftjenere og var fra 1607 Lavsbroder i det danske Kompagni. 1589 støbte han en Klokke til Helligøjstes Kirke. 1600/01 siges, at han i de foregaaende Aar havde støbt Kartover, Slanger og andet groft Skyts. Fra 1602 til 1608 støbte han 50 af de saakaldte Gamle Konger¹⁾, af hvilke 1 nu findes i Artilleriets historiske Vaabensamling, (de er vistnok støbte hovedsagelig af den Malm, der 1601 tilgik fra Købstædernes og visse Landsbyers Kirkeklokker,) 1604 og derefter støbte han en Del af de saa kaldte stakkede Nældeblade eller halve Slanger og 1607 2 Feltslanger, der blev forærede Jakob I, og

¹⁾ Angaaende de her med forskellige Navne betegnede Skytsorter henvises til Otto Blom, Kristian den Fjerdes Artilleri, Kbh. 1877.

fra samme Aar er ogsaa 4 af de lettere Triangler, der efterfulgte de Gamle Konger. Fra 1605 til 1610 støbte han 9 af de saa kaldte langkoppige Slinger, endvidere 1608 et ringe Antal Kobber-Springkugler og 1609/10 64 Kobbergranater. Han har ogsaa støbt mindre Sager, saaledes 1599/1600 nogle Lyseslager til Rentekamret. Han døde 1613.

Hans Efterfølger var Hartvig Quelkmayer, der toges til Tjeneste 1614/15. Efter Navnet at dømme maa han vel have været en Søn eller Slægtning af Borchart Gelgeter. Om hans Virksomhed er intet nærmere bekendt; det vides kun, at han støbte den Timeklokke til Frederiksborg, hvis Støbning Kongen overværede den 8. April 1618; men da de Kanoner, som er mærkede med Skildpadder (Skjoldtudser), er fra Aarene 1611 til 1617, maa han vist have støbt en Del af disse. Hans Dødsaar kendes ikke.

Han efterfulgtes af Rolf Borchartsøn, der vist har været en Søn af Borchart Gelgeter. Det vides nemlig om denne, at han havde 2 Sønner, der 1607 blev satte i Sorø Skole. 1623 støbte han saa kaldte Drager, af hvilke 1, der hørte til Skibet Dannebrog's Bestykning, nu findes i Artilleriets historiske Vaabensamling. Han har ogsaa støbt Lysekroner for Kongen, idet hans Enke 1624/25 fik Betaling for saadanne. Hun blev 1626 ogsaa betalt for Kobberstykker og Klokker til Bergen. Manden nævnes død 1624/25, saa at hans Virksomhed, der begyndte 1619, ikke kan have strakt sig længer.

Felix Fuchs, der fulgte efter ham, fremtræder en Gang med Tilnavnet Roetkirk. Han synes 1626 at have begyndt sin ret omfattende Virksomhed. Han har støbt et stort Antal Kanoner, saaledes 1626 2 smaa Kammerstykker for Prinsen, 1630 en Helkartov og 1633 de 2 Pragtstykker med det oldenborgske, det brandenborgske og det brunsvigske Fyrstehus' Stamtavler, som

skænkedes til Grev Anton Günther af Oldenburg, men kom tilbage hertil og nu findes i Artilleriets historiske Vaabensamling. Han har ogsaa støbt de saakaldte Regimentstykker og ses at være betalt for en stor Lysekroner, der vejede 2 Skpd. 4 Lpd. og ophængtes paa Københavns Slot i Anledning af Prinsens Bryllup. Han lønnedes 1627/28 med 20 Gylden om Aaret og fik derhos 6 Rdlr. for hvert Skpd., som han støbte af Kongens eget Metal. Da Rotgeternes Lavsskraa paa Grund af Vanskelighederne ved at faa Folk til Arbejdet i Støberierne blev givet 1629, var han den virksomste Delta-tager i Udarbejdelsen. Han købte 1634 af Kongen et Hus i Strædet mellem Holger Rosenkrantz' Gaard i Pilestræde og Støberiet, vistnok det i Grundtaksten 1661 nævnte Gethustræde, og døde 1637.

Den sidste af de under Christian IV kongelig ansatte Bøsserstøbere var Klavs v. Dam, der ogsaa boede i Pilestræde. Han fik Bestalling den 17. Maj 1639 med Løn som hans Formand, fik ny Bestalling af Frederik III den 31. Januar 1649 og vedblev at arbejde til ca. 1655, da han vistnok er død. Hans Efterfølger Hans Meyer, der tidligere havde bestyret Støberiet i Helsingør, fik Bestalling 4. Aug. 1655. Det er et meget stort Antal Kanoner, som v. Dam vides at have støbt, saaledes mange Regimentstykker, en Del Nye Konger, Neldeblade, Lange Svaner og Trekvarterkartover. Han støbte ogsaa 1643 en Fodmørtel til 100 Pd. Sten, som nu findes i Artilleriets historiske Vaabensamling. Foruden for Kongen ses han ogsaa at have støbt Skyts for enkelte adelige. En lille Falkon med Rosenkrantzernes Vaaben, der findes i Artilleriets historiske Vaabensamling, er støbt af ham. Ligeledes nævnes støbt af ham 1654 mindst 1 Halvkartov med Familien Thotts Vaaben, et Stykke, som Otto Thott skænkede Malmø som et frivilligt Bidrag til Rigets Forsvar. 1645 til 1649 støbte han

161 Kobbergranater i 3 forskellige Størrelser, 1640 en Klokke til Helliggejstes Kirke og 1641/42 vistnok ogsaa Klokker til Trinitatis.

Foruden den store Mængde Skyts m. m., der leveredes af de ovenfor nævnte, samt af Støberierne i Helsingør og Glückstadt, leveredes ogsaa støbt Krigsmateriel af enkelte private Stykkestøbere.

En af disse var Hans Pop, der en Tid ogsaa boede tæt ved Støberiet i Pilestræde. Han støbte mest mindre Ting for Kongen, saaledes 1623/24 et Antal Kobberskiver, dog ogsaa 1627 11 Kammerstykker og 1626/27 12 Kobberpetarder. Endnu 1645 nævnes han, men er da vistnok død. Han medvirkede ved Udarbejdelsen af Rotgeternes Lavsskraa 1629.

En anden var Asverus Koster, der 1643 støbte Magen til den forannævnte Falkon med Rosenkrantzernes Vaaben. Den findes i Artilleriets historiske Vaabensamling. Om ham er intet videre bekendt. Muligt kan han være den Asverus Koster, der 1670 var kongelig Stykkestøber i København.

Foruden de nysnævnte var der flere andre private Stykkestøbere, der arbejdede for Kongen, dog næppe med Tilvirkning af Krigsmateriel. 1596/97 nævnes en Gert Rotgeter, Borger i København, om hvem dog intet andet vides, end at han forfærdigede en Krone af Messing, der hang i en Triumfbue over Ringene, som Kongen og de fremmede Fyrster rendte til paa Amagertorv under Festlighederne ved Kongens Kroning.

1612/13 nævnes Stenzel Slyter, der leverede mindre Sager saasom Lysestager, 1613/14 Mikkellinij (Linnij), der i Tøjhuset graverede Kongens Vaaben paa en Del fra Sverig taget Skyts, 1616/17 Joakim Linnards, der leverede Hævetøj (Kraner), og Jørgen Wolff, der især støbte Kunstsager, saaledes den Løve over en Hest, som Peter Husen havde modelleret, og som findes i Rosen-

borg Have, og 1618/19 et Postament af Messing til et Billede. Han støbte ogsaa Klokker og nævnes død 1625. 1622/23 nævnes Joakim Ejlers (Ejllers), der især støbte mindre Sager, som Lysestager, og var medvirkende ved Affattelsen af Rotgeternes Lavsskraa, 1629/30 Steffen Scharingborg, om hvem intet nærmere er bekendt.

Uagtet de gode Vilkaar, der synes at have været ydede Bøssestøbernes Folk, idet de f. Eks. modtog gode Drikkepenge af Kongen, var det dog i Christian IV's første Tid ofte vanskeligt at skaffe saadanne Folk, og det svarer derfor til disse Forhold, at der 1623/24 nævnes en Person ved Navn Henrik Dinklenger (? v. Emden), som udenlands skulde hverve 2 Bøssestøbere.

En anden Gruppe af Personer, hvis Virksomhed en lang Tid var knyttet til den gamle Mønt, var Møntmestrene, og de bør derfor ogsaa omtales her.

Først maa det dog bemærkes, at København ikke var det eneste Møntsted i Christian IV's Tid. 1607 blev der indrettet en Mønt i Helsingør, som bestod til 1614. 1620 blev der møntet paa Frederiksborg. 1628 blev der anlagt en kongelig Mønt i Christiania. 1640/41 blev det tilladt en privat Mand at indrette en Mønt i Glückstadt.

En Tid var der ogsaa Tale om en Bortforpagtning af Mønten. Ifølge en Skrivelse 1628 skulde Borgmester Jacob Mikkelsen, Guldsmed Matthias Clausen og Købmanden Johan Braem forpagte Mønten mod aarlig at svare 1000 Rdlr. i Afgift. Efter at der, som det synes, var møntet noget, afbrødes Forhandlingerne 1632, kom dog atter i Gang, men afbrødes endelig ganske 1633, da Kongen forbød Forpagtningen og befalede, at Kon-sortiet skulde have nogle af de indbetalte Penge tilbage.

Selve Mønten var fra Frederik II's Tid i Sct. Klare Kloster, og der nævnes 1601/02 her istandsat en Smelte-

ovn og et Hjul paa Hestemøllen, som drev Møntværket. Den flyttedes, da Kirken blev nedreven. 1615/16, til Pilestræde og fik Plads enten i samme Bygning som Støberiet eller tæt derved. Her forblev den til 1623/24, da Mønten flyttedes fra den gamle Mønt og blev anbragt paa Bremerholm, hvor nu Holmens Kirkes Kor er, efter at det 1623 havde været Bestemmelsen at flytte Mønten til det gamle Renteri overfor Boldhusgade. 1644 fik den endelig sin Plads i selve Københavns Slot, hvor den synes at være forbleven til 1661, da den flyttedes til Købmagergade (nu Nr. 26).

Som alt foran anført, blev det 1593 bestemt, at baade Bøsestøberen og Møntmesteren skulde have Bolig i Møntergaarden. Hvor længe den sidste blev boende her, kan ikke oplyses, kun, at han 1632 fik anvist Bolig i den øverste Etage over Mønten, og at han fra 1644 skulde bo paa Slottet.

Møntmestrene synes foruden en aarlig Løn at have oppebaaret Betaling for, hvad de møntede, medens dog ogsaa Kongen kunde paaregne en vis Indtægt af Mønten. Fra 10. Febr. til 27. April 1610 fik han saaledes ca. 15049 Rdlr. Det var tilladt Møntmestrene for fremmede Købmænds Regning at mønte Guldpenge lig ungarske Gylden og Sølvpenge til $50\frac{2}{3}$ Sk. dansk. Stundom er der møntet Penge, som ikke egentlig kan kaldes danske, saaledes 1625 Guldpenge lig rhinske Gylden til Tropicperne i Tyskland.

Efter Andreas Metzner, der nævnes som Møntmester 1582 og fik Bestalling 1593, var Nikolaus Svabe, der en Gang findes nævnt med Tilnavnet v. Dressen, Christian IV's første Møntmester. 1595/96 kaldes han Isensnider og var da allerede optagen blandt Adskillige Hoftjenere. Han graverede da i Guld, Sølv, Staal og Jærn og findes tillige betalt for indlagt og damaseret Arbejde samt for nogle Bøsselaase.

Endnu medens han var Isensnider, vides han 1596 at have præget en Guldmedaille, vistnok slagen i Anledning af Kongens Fødselsdag, da han blev myndig, og tillige en anden Guldmedaille, vistnok i Anledning af Dronningens Kroning. Begge findes i den kongelige Mønt- og Medaillesamling. Desuden prægede han samme Aar en Sølvmedaille, oprindeligt bestemt til Minde om Kroningen, senere, som det synes, ogsaa til Minde om Kongens Formæling, og vistnok ogsaa en Guldmedaille uden Aarstal i Anledning af Kongens Kroning. Han fik først Bestalling som Møntmester 1602 og havde da i Løn 100 Dlr. aarlig. Et af hans første Arbejder derpaa var i 1603 at mønte Specier, som var bestemte til at udkastes ved den Hylдинг, Hamborgerne ydede Kongen, og som blev den sidste i sin Art. Han fik atter en Bestalling 1618 og igen en ny 1624, ved hvilken der tilstodes ham 50 Rdlr. aarlig til en Proberer og Møntskriver, derhos fri Bolig og Frihed for Byens Skat og Tynge, medens hans Svende skulde lønnes efter en vis Takst. Allerede 1620 findes han dog nævnt blandt dem, der brugte Haandtering og Købmandskab, men ikke vilde gøre Vagt eller svare Tynge med Borgerskabet. Han har altsaa ved Siden af sin Stilling som Møntmester drevet privat Virksomhed, hvad der stemmer med, at han 1615/16 findes kaldt Guldsmid.

1625 fik han Afsked med en Efterløn af 200 Rdlr. aarlig og 8 Dlr. Cour. maanedlig. Han skulde tillige vedblive at være en øverste Inspektør ved Mønten og være til Stede dér, naar noget overordentligt skulde foretages. Foruden som Møntmester virkede han ogsaa paa andre Maader for Kongen. 1598/99 arbejdede han saaledes paa Inventionerne ved Dronningens Kroning, 1613/14 udskar han Patroner til Kontrafejer, og 1614/15 besørgede han tyske Haandværkere bragte hertil for at arbejde paa Springvandet paa Frederiksborg, hvad vistnok har

staaet i Forbindelse med den Rejse til Prag, han vides at have gjort 1615. Uagtet han 1626 ses at have været i Gæld til Kongen for 1590 Rdlr., maa han have været en ret velstaaende Mand. Han besad nemlig flere Ejendomme, saaledes 1606 en af de Haver, der blev købt til Anlægget af Rosenborg, 1609 Ejendomme i Pile- og Antoniestræde, 1620 4 Boder paa Østergade, og 1622 erhvervede han en Gaard paa Christianshavn og senere endnu mere. 1629 skænkede han de fattige husarne 100 Courantdaler. Han nævnes død 1629/30.

Ofte var der flere Møntmestre samtidig, 1613 foruden Svabe Hans Flemming, der dog nærmest synes at have virket i Helsingør og nævnes død allerede 1614/15, 1625 foruden Svabe Johan Post og Kasper Flemming, en Søn af Hans. Kasper Flemming nævnes død 1617/18, og allerede 1616/17 findes kun Svabe og Johan Post nævnt. 1619/20 ogsaa Johan Engelbret.

Johan Post findes 1601/02 som Gravør af Vaaben (Wapenschneider) og leverede i denne Egenskab et stort Signet (Indsegl). Han fik 1607 Bestalling som Guardein ved Mønten i Helsingør og 1618 sammen med Svabe som Møntmester. Han var en meget driftig og i Borger-skabet anset Mand, skønt han hørte til dem, der brugte borgerlig Næring uden at svare Byen Skat eller Tynge. Han var nemlig ogsaa Guldsmed og synes som saadan at have haft en Bod paa Østergade og en anden paa Købmagergade. Selv boede han først i Løvstræde og senere i Møntergade. Omtrent 1621 synes han at være bleven Formand i det nys oprettede Saltkompagni, der havde Eneret paa Salthandel. Kongen synes at have begunstiget ham meget, og sammen med en Johan Evertsen synes han 1626 at have skyldt Kongen 7000 Rdlr. (? 2000). Han kaldes den forrige Møntmester, da han gjorde Rede for, hvad han havde møntet fra 5. April 1618 til 18. Jan. 1628, men findes dog endnu nævnt 1635.

Johan Engelbret (Engelbrecht), der ogsaa brugte borgerlig Næring uden at svare Byen Skat eller Tynge, synes i 1620/21 at have møntet i København, derimod 1622 og 1623 paa Frederiksborg. Det maa vistnok have gældt ham, da Kongen i Okt. 1623 ytrede Misfor-nøjelse med Møntmesterens Virksomhed og udtalte, at han vilde afskedige ham, hvad der ogsaa synes at være sket.

Efter Nicolaus Svabes Afgang bestaldedes Peter Grüner (Grønner) som Møntmester 1628. Han synes at have været den sidste Møntmester, der boede paa den gamle Mønt; det var ham, som der 1632 anvistes Bolig i den øverste Etage paa Mønten ved Holmens Kirke. Han ses 1635/36 at have oppebaaret aarlig 200 Rdlr. og 50 Rdlr. til en Proberer og Møntskriver. Han findes da blandt Adskillige Hoftjenere, og i denne Gruppe nævnes samtidig Thomas Borstorf som Isensnider paa Mønten. Grüner blev 1643 forflyttet til Christiania, og hans Efterfølger, som dog ikke vedkommer den gamle Mønt, blev 1644 Henrik Køhler (Køller, Kähler).

En tredie Gruppe af Personer, der i det mindste for en Tid var knyttet til den gamle Mønt, omfattede Slotspræsten, der tillige var Kongens Confessionarius. Slotspræsterne boede indtil 1603 i Studiestræde. Hvorvidt der derefter er blevet anvist dem Bolig paa den gamle Mønt, kan ikke siges; det er først fra 1635, der haves Vished derfor. De boede dér til 1656, saa solgte Kongen den Gaard, de boede i. Den laa i Gammelmønt (nu Nr. 18 til 22), og Havens Bagside stødte op til Sygehuset.

De Præster, som i den angivne Tid boede paa den gamle Mønt, var først Ludvig Hansen Munthe, der beskikkedes til Slotsprædikant 1634 og døde 1635, derefter Peder Pedersen Winstrup, der senere blev Biskop i Skaane og er særlig bekendt for de af ham i Krigen

udviste svenske Sympatier. Han efterfulgtes 1638 af Jakob Madsen og denne 1645 af Ole Jensen Vind, som døde allerede samme Aar; hans Efterfølger blev da Dr. theol. Lavrids Jakobsen Hindholm, der var hos Christian IV, da han døde, og 1651 blev Biskop i Odense. ¹⁾

Endnu nogle andre, mere fremtrædende Personer bør nævnes her, fordi de havde Bolig paa den gamle Mønt.

En af disse var Jørgen Friis ²⁾, der ejede en Gaard paa Nordsiden i Møntergade, hvilken Kongen købte 1615/16 og 1631 skødede til de fattige. Nogle andre var Kongens Teltmagere, omkring 1595/96 Engelbret v. Wedden, derpaa Vibolt Johansen, der fik Bestalling som v. Weddens Efterfølger 1600 med en aarlig Løn af 50 Dlr. og 10 Dlr. til Brændsel. Han nævnes endnu 1635/36 med den samme Løn og var da optagen blandt Adskillige Hoftjenere. Han beboede et særskilt Hus, i hvilket der 1610/11 nævnes et Bryggers. Tillige nævnes 1601/02 et nyt Bindingsværks Hus, hvori en Del af Kongens Telte skulde opbevares.

Endelig er der Arkelimesteren Matthias Kirckmann, der boede paa den gamle Mønt i Christian IV's første Tid. Han var overordnet Bøsseskytterne og forestod navnlig Regnskabsvæsenet i Tøjhuset fra 1. Maj 1594 til 19. Juli 1602. Han ses ogsaa at have virket som Instrumentmager; thi han fik 1595/96 36 Dlr. for 3 forgyldte Messinginstrumenter, der brugtes af Bøssemestre, og 1598/99 ca. 11 Dlr. for 2 lignende Instrumenter, der skulde bruges i Tøjhuset og under hans Opsigt var

¹⁾ Angaaende det nærmere om disse Præster henvises til Biogr. Lex.

²⁾ Jørgen Friis (af Haraldskær Linien) til Krastrup og Halkær var 1578 Hofjunker, derefter Lensmand forskellige Steder, saaledes paa Akershus og da tillige Statholder i Norge, tilsidst 1608—1616 i Sejlstrup Len. Han døde 1616.

lavede af 2 Guldsmedesvende og Steffen Sejermager. Han medvirkede ogsaa ved Fyrværkeriet og Inventionerne ved Kongens og ved Dronningens Kroning. Han maa have været meget velstaaende; thi der tilbagebetaltes ham 1601/02 Penge, som han havde laant Hertug Hans d. y.¹⁾ Hans Efterfølgere Hans Kost (1602—1617), Kristoffer Svenke d. æ. (1618—1644) og Kristoffer Svenke d. y. (1644—1654) boede ikke paa den gamle Mønt.

Af de mange Vaaninger, Kongen ejede paa denne, begyndte han at bortsælge 1631, og mange Salg fandt derefter Sted i de nærmest paafølgende Aar. Dog har Kongen beholdt i det mindste 1 Ejendom; thi i Grundtaksten 1661 nævnes endnu 1 Kongens Hus dér foruden de fattiges 3 Huse.

Af andre Mærkeligheder paa den gamle Mønt i hin Tid kan nævnes den Hvælving i Volden, som Kristoffer Valkendorf havde ladet mure til Bortledning af Vandet i de omliggende Gader.

Lidt fra Møntergade eller maaske nærmest i Strøget mellem denne Gade og Store Brøndstræde lod Admiral Klavs Daa indrette en Kørevej op paa Volden, som han benyttede, naar han fra denne vilde begive sig til Bremerholm. Der fandtes ogsaa her i Volden en Lønport, der fortsatte sig som en Løngang over en Kam i Graven. Gennem denne kunde man komme til Rosenborg, og denne Vej benyttedes ofte af Kongen, idet han ved Østerport, som endnu til 1647 stod omtrent ud for Østergade, begav sig op paa Volden.

1647 bevilgedes der Ove Gjedde en Strækning af Graven og Volden ved Østerport, som dels grænsede til det nye Torv (Kongens Nytorv), dels til en Gade (nu Gotersgade) indtil en ny Vej, der var lagt fra den gamle

¹⁾ Hertug Hans d. y. af Sønderborg, Broder til Frederik II, født 1545, død 1622.

Mønt over Graven. Det tillodes ham her at anlægge Haver og Damme. Der nævnes i Bevillingen en Gade, som var forordnet at gaa fra Østerport forbi Gethuset til Pilestræde, men dog næppe er bleven anlagt.

IV.

FARVERIERNE.

Det nye Farveri, som Christian IV lod anlægge uden for Vesterport, blev bygget 1619 ved Kalvehavens Dæmning, det Sted, hvor nu den Del af Gamle Kongevej, som grænser til Sct. Jørgens Sø, findes.

1621/22 nævnes en Sluse i Farveriet, der er kaldt Kalvebod Sluse og vistnok har været, hvor nu omtrent Vesterbros Torv er. Aaløbet, der vist har dannet Grænsen mellem Kalvehaven, der tilhørte Kongen, og den København tilhørende Vesterfælle, gik over det nuværende Ny Theaters Grund, den ø. Halvdel af Vesterbros Torv og Hjørnet af Istedgade og Eskildsgade.

At Rentemesterregnskaberne ellers ikke synes at indeholde noget om dette Farveri, er et Tegn paa, at Udgifterne ved det maa være afholdte af Kongens private Kasse.

TO MALEFICANTERS KLAGESUK.

AF

H. EHRENCRON-MÜLLER.

I Aaret 1725 herskede der stor Uro i København. Allerede ved Udgangen af det forrige Aar var der ved en Kongelig Ordre af 15. Dec. 1724 bleven nedsat en Geheime-Inkvisitions-Kommission, der skulde undersøge et Forhold, om hvilket der i nogen Tid havde gaaet de vildeste Rygter i begge de forenede Riger. Mand og Mand imellem fortaltes det, at Statens Embeder og Bestillinger, saavel som Titler og andre kongelige Naadesbevisninger var tilfals for Gunst og Gave og at de, som havde Indstillingsretten, drev en ligefrem Handel dermed. Ogsaa Dronningens Navn blev draget ind i denne Sladder, idet man paastod, at de Penge, der kom ind ved disse forargelige Transaktioner, flød ind i Dronning Anna Sophias private Kasse. Kong Frederik IV, der blev i højeste Grad opbragt, ikke mindst ved Sigtelsen mod Dronningen, som var ham forebragt af den bekendte Biskop Bartholomæus Deichmann, paa lagde da denne ved den allerede nævnte Ordre at anstille nærmere Undersøgelse, og det er bekendt, hvorledes navnlig Fr. Rostgaard, der var Deichmanns personlige Uven, maatte bøde med sine Embeders Fortabelse og med sin Konges Unaade. Det er imidlertid ikke

Hensigten her at komme ind paa denne Kommissions Virksomhed, som en nyere Historiker med fuld Ret har karakteriseret som »uhyggelig«, men det her anførte skal blot tjene som Baggrund for en mindre betydningsfuld Affære, der i det samme Aar yderligere satte de opskræmte Sind i Bevægelse.

Som Sognepræst ved Vor Frelzers Kirke paa Christianshavn var den Gang ansat Hans Trojel, der havde opnaaet dette Kald, som det synes, ved at sammenskrive endel Breve i Chiffre, hvortil han selv udfandt Nøglen, og som skulde indeholde en landsforræderisk Korrespondance med de Svenske. Til sin Ulykke kom han paa denne Tid i Forbindelse med en anden ligesaa upaalidelig Mand, den norske Overhofsretsassessor Peter Ryssel, der som Magistratsejendomsmand i Skien havde været under Tiltale for Kassemangel og Underslæb. Det synes, som om Ryssel har været Trojels onde Aand, men Forholdet imellem dem er forøvrigt ikke let at udrede, saaledes at Sol og Vind skiftes lige mellem dem. Nok er det, disse to Mænd i Fællesskab fandt paa at opdigte en S sammensværgelse, der skulde være indgaaet af forskellige højtstaaende Embedsmænd med det Formaal at berøve Kongen Magten og efter hans Død at ophæve Suveræniteten. Ryssel synes allerede i Slutningen af 1724 at have sendt Skrivelser desangaaende til Kongen, men, først efter at han havde sluttet sig sammen med Trojel, kom der rigtig Gænge i Sagen. Sigtelsen var navnlig rettet mod den daværende Præsæs i Politi- og Kommercekollegiet Christian Frederik v. Holstein og dennes Slægt, deriblandt ogsaa Dronning Anna Sophia, men foruden andre var ogsaa Biskop Deichmann, Ryssels personlige Uven, Genstand for deres Beskyldninger. De to Angivere, der formodentlig havde haabet at vinde Kongens Naade ved deres Virksomhed, saa sig imidlertid snart bittert skuffede i deres Forhaab-

ninger. Sagen blev straks gjort til Genstand for Undersøgelse af en specielt nedsat Kommission og ved denne Undersøgelse blev det snart konstateret, at det hele var Opspind, sammensat paa Grundlag af de løseste Rygter. Ved Kommissionens Dom, der blev afsagt allerede d. 3. Juli 1725 blev Ryssel dømt til at stryges til Kagen, bære Sten af By og have Ære og Gods forbrudt, medens Trojel skulde have forbrudt Ære, Liv og Gods, den højre Haand ham levende afhugges, Kroppen parteres og lægges paa Stejle og Hjul og Hovedet med Haanden sættes paa en Stage. Denne haarde Dom blev dog ved Dronningens Forbøn d. 16. Juli formildet for begge Parters Vedkommende til livsvarigt Fængsel paa Munkholm samt Embedsfortabelse. Ryssel slap dog allerede ud 1730 og levede derefter i Skien, medens Trojel blev siddende til sin Død 1738.

At denne Episode vakte stor Opsigt i Samtiden er letforstaaeligt, og den blev gjort til Genstand for Behandling i Viser, hvoraf endnu en er bevaret: »En Samtale imellem toe store Maleficanter R. og T., hvor udi de beklager sig imellem hinanden om deres Formastelige Forseelse. Sangviis forfattet under dend Melodie Dydædle Siæl Priisværdig Gudinde. Trykt Aar 1725«. Politimesteren lod imidlertid forbyde alle Viser om denne Sag, »thi det nok iblandt alle var bekjendt Trojels begangne Forseelse, uden at det tilligemed skulde blive overalt paa Gader og Stræder udraabt« (jfr. O. Nielsen, Kjøbenhavn paa Holbergs Tid. 1884, p. 343—44).

Forunderlig nok har imidlertid begge »Maleficanterne« selv følt Trang til at give deres Følelser efter Domfældelsen Luft i Sang, og disse Klagesuk findes endnu bevaret. Ryssels er det kgl. Bibliotek først for nogle Aar siden kommet i Besiddelse af, og med Hensyn til Trojels Produkt har det længe været godt skjult, idet det udkom uden Navn og ingen har fundet paa

at sætte det i Forbindelse med ham og hans Sag. I Hjelmstjernes Katalog anføres det (S. 231, Nr. 39) mellem anonyme Digte, og det samme er Tilfældet i Bibliotheca Danica (IV. S. 261), og dog nævner Worm (III. S. 817) det imellem hans Skrifter. Skønt intet af disse Digte, hverken Ryssels, der er ligefrem grufuldt slet, eller Trojels, der er noget bedre (han havde jo ogsaa vist sig som en ret duelig Verse-mager i sin Evangeliske Jubel-Sang ved Reformationsjubilæet 1717), i nogen Henseende har poetisk Værdi, synes de mig dog at fortjene at trykkes op, helt eller delvis, i dette Tidsskrift som menneskelige Dokumenter, tilmed da de begge er meget sjældne og maaske kun findes i de i det kgl. Bibliotek bevarede Eksemplarer.

Det første, af Ryssel, bærer følgende Titel: Udi dybeste Angist og Nød udøsis een Klagefuld Jammer-Sang af Ryssel. Som kand siunges med denne Melodie Udi min Angist og Nød etc. Trykt Aar 1725, og begynder saaledes:

Jesu Frelser from
 Til Hielp og Trøst mig kom
 I denne stoere vaade
 Som mig til liden haade
 Har bringet udi fare
 Og sat i fange snare.

Det er en fængselbunden Mand, siger han i de næste Vers, en Præst, der har kastet Skylden paa ham, har set Skæven i andres Øje, men i sin »velmagst« Dage ikke Bjælken i sit eget, i den gode Tid har kastet al sin Lid paa egen Kraft og Styrke i Steden for at dyrke Gud »Og altid ydmyg være GUDs Nafn til Lof og Ære«; en hovmodig Aand, der kom i Fængsel, fordi han ikke tog Vare paa sin Pen.

Een Naadig Kongis Dom
 Til begge os henkom

Vi skulle begge liide
 Og hart med Døden striide
 Men ham skee tak og ære
 Som vilde naadig være.

I Fængsel vi dog maae
 Hvor (!) Tide hinleve saae
 I blant de Norske Klipper
 Vi derfra ick slipper
 Før Gud vor Siæle (!) kalder
 Naar vi ved Døden falder.

Indtil da skal de begge bede ydmygt til »JESUM
 CHRIST GUDS SØN« og idelig sukke til ham om at give
 dem den Hellig Aand, drive den Onde fra dem og
 »Taalmodighed tilsende Til Livets siste ende«.

Min slutning er da den
 Til Norge skal vi hen
 I Fængsels bunden snare
 Eenhver sig tage vare
 Og bede GUD om Naade
 Sig self til ævig baade.

Trojels Digt i Kwartformat (paa 4 Sider) har Titlen :
 Dend U-stadige Lykkis u-stadige Medhold. 1725. Paa
 Titelbladet findes en Fortunaskikkelse, der styrter ned,
 og ovenover en latinsk Sentens: O Volucrem Fortunam!
 Qvam cito omnia ex lætitia ac voluptate ad luctus et
 lacrymas recidunt. (O flygtige Lykke! Hvor hurtigt
 skifter ikke alt om fra Glæde og Vellyst til Sorg og Taarer).

Digtet, der er noget mere pompøst og ikke saa
 ubehjælpsomt som Rysseis, er saalydende:

Hielp! Skiønsom Læser hielp! Hielp mig dog at beklage
 Vor korte Leve-Tiid, og vore Græde-Dage!
 Hielp mig at Sukke, og bejamre voris Aar,
 Som i Forandringer og tusind' Farer staar.
 I dag vi liider vel paa et fornøyet Sæde,
 I Morgen sukke vi og bitterlig mon græde.

Dend ene dag er vi i Velstand, Fryd og Flaar,
 Dend anden vi i Graad og Øye-strømme staar.
 I dag gaar vi omkring paa Friheds bløde Veye,
 I Morgen ligge vi i Fængsels haarde leje:
 Dend ene Dag er vi i Eget Huus og Gaar,
 Dend anden vi en Platz iblant de fangne faar.
 O! hvad er da vor Fryd? Hvad er vor Glæde andet
 End som en Boble man at flyde seer paa Vandet?
 Den minste Soele-grand kand brække dette Kar,
 Og stedet, hvor dend flød, er gandske tom og bar.
 Dend derfor, som der har os Lykken først oprettet
 Paa en rund Klaade, og et Flag i Haanden settet;
 Lærer os tydelig, at vi ræt aldrig skalt
 Indbilde os hun steds vil staae i dend Gestalt,
 Som hun an-stiller sig, naar hun Milt ad os Smiler,
 Og efter ønske, Sig ved voris døre hviler:
 Thi, See! en liden Vind kand komm' i dette Flag,
 Og dreye Lykken om, saa vi seer hende bag.
 En liiden Modgangs Steen kand denne Kugle møde,
 Som Lykken staar op paa, og hende læt omstøde:
 Saa det er daarlig da at sette sin tilliid
 Paa Lykken naar hun sig anstiller noget bliid.
 Hun mig op-høede, og kalded mig .Erværdig;
 Men, Ach! (desvære) hun har brugt et lincks um kehr dich,
 Nu hun for ansigtet mig vender Nakken om,
 Og titul giver mig: Fortunæ ludibrium (Lykkens Blændværk).
 Hun har mig for en hver oprejst som et exempel,
 Og mig nu dreven ud fra huus, fra gods, fra Tempel,
 Fra Venner, Slægtninger, hen paa en Eenlig Øe,
 Hvor jeg ved Sorgens ild skal smelte hen og døe.
 Hvor jeg, som et U-krud, som en foragtet Lampe,
 Som en u-nøttig Ting, en Laas foruden Krampe
 Skal see mit livis Maal og Ende mine Aar,
 Og aldrig, aldrig meer mit blod i sigte faar.
 O! en forvurpen Pen! hvi lærte jeg at Skrive?
 Hvi har jeg vendt min Haand Dig paa Papiir at drive?
 O! u-lyksalig Pen! Du er min Bane-Mand,
 Du danner mig en Graf mit i et Mara¹⁾ Vand.

¹⁾ Navnet paa en Kilde, som Israeliterne 3 Dage efter deres
 Overgang over det røde Hav naaede til, men hvis Vand viste sig at
 være saltholdigt. Ved et Under blev det dog forandret til fersk Vand.

Du er dend Sax og Kniv, min glædis traad afskiærer,
 Du er dend Orm, som mit livis Blomst'r fortærer,
 Da du dog mangen en har led't til Ære-Bo;
 Men, Ach! hvor gaar det mig? Infelix pereo.
 Infelix pereo dotibus ipse meis, (jeg gaar selv ulyksalig til
 Grunde ved mine Evner)

Men jeg dem ikke har ræt brugt, som vel kand seis
 Af dend belønning, som jeg billigen nu faar,
 Og min forseelse langt Straffen over gaar.
 Men du vilt, kiære Ven, Maaskee vel ogsaa viide,
 Hvad aarsag der er til, at jeg skal saadant liide,
 Nu jeg er bleven Graae, og næsten mæt af Aar,
 Og blant de dødis tal nu halv-optegnet staar,
 Da vil jeg svare dig i hvo du est som sørger
 At viide Aarsagen, og heel nys-gierig spørger,
 At sligt mig Rammer ej af u-ræt eller had,
 Men min forseelse var værd et større bad.
 Det maae da være nok, at jeg dig dette siger,
 At min forseelse langt over Straffen viger,
 Og dend Straf, som jeg faar, ej kaldis kand en straf,
 Men en sær Naade, som en Naadig Herre gaf.
 Men tiiden Kalder mig fra dette sted at vige,
 Og Dommen Raaber at jeg hisset hen skal hige,
 Hvor jeg blant fangerne med fange-Titul skal
 Ned-legge mine Been iblant de fangnes tal.
 Saa far da vel, mit blod, I efterlattede Poder!
 Far vel, du Søde Siæl, de efterlattedis Moder!
 Far vel ald Dannemark, far vel mit Fædern-Land!
 Tak! for en naadig Dom, o! Store danske Mand.

KØBENHAVNS REPRÆSENTATION PAA STÆNDERFORSAMLINGEN I ROSKILDE.

AF

DR. VILLADS CHRISTENSEN.

I.

Stænderanordningen.

VI regner med Rette vort politiske Folkelivs Begyndelse fra d. 5. Juni 1849 og har hvert Aar, siden Grundloven blev givet, fejret dens Aarsdag som det store Gennembrud i vort Folks politiske Historie.

Det glemmes dog nu maaske ofte, at Gennembrudet ikke kom saa pludseligt, som det sidenhen kunde se ud til. Vor frie Forfatning har haft en Forløber; vor Rigsdag afløste de tidligere Stænderforsamlinger, og i nogle Aar før 1849 fejrede man den 28. Maj som den politiske Frihedsdag paa samme Maade som vi nu fejrer den 5. Juni.

Den 28. Maj 1831 udkom nemlig Anordningen om Provinsialstændernes Indførelse. Det var vel ikke store Ting, der blev lovet Folket; men det var dog den første Begyndelse til en fri Forfatning.

Ifølge denne Anordning skulde der for Kongeriget indføres to raadgivende Forsamlinger, en for Østifterne og en for Nørrejylland. Forsamlingerne skulde indkaldes hvert andet Aar. Valgret og Valgbarhed til disse Repræsentationer tilkom kun Grundejere.

Det var saaledes kun en knapt tilmaalt Indflydelse paa Statsstyrelsen, som gennem denne Anordning stillede Befolkningen i Udsigt. De Hovedpunkter, som hermed var angivne, blev siden strengt fastholdte af Regeringen, og navnlig lykkedes det ikke, trods gentagne Forsøg derpaa, at rokke ved den uretfærdige og vilkaarlige Bestemmelse, at kun Grundejere kunde faa Del i de politiske Rettigheder.

Regeringen forhastede sig ikke med at bringe sit Løfte til Udførelse. Om alle Enkeltheder ved Valgenes Ordning og om Forsamlingernes Forretningsgang forhandlede vidtløftigt med »oplyste Mænd« fra alle Landsdele og derefter i Kancelliet og Statsraadet, og det varede hele tre Aar inden man igen hørte noget om Stænderforfatningen. Det var en Ventetid, som Forfatningsvennerne ansaa for spildt eller med Vilje forhalet af Regeringen. Dette var dog ikke Tilfældet; og da omsider den endelige Forordning om Provinsialstænderne udkom, d. 15. Maj 1834, var det let at se, at der laa et stort Arbejde bag den.

Ifølge denne Forordning skulde man for at have Valgret til Forsamlingen besidde en Grundejendom af en vis Værdi, være af uplettet Rygte, 25 Aar gammel og ikke ude af Raadighed over sit Bo. For at vælges skulde man være 30 Aar gammel, have opholdt sig i Landet i mindst 5 Aar og bekende sig til den kristne Religion. Jøder havde saaledes Valgret, men ikke Valgbarhed. Valgene afgjordes ved simpel Stemme flerhed, og de gjaldt for 6 Aar. Valgretten skulde udøves ved personlig Nærværelse paa Valgstedet, og der valgtes lige saa mange Suppleanter som Deputerede. Mødestederne var Roskilde og Viborg, og de Deputerede skulde have 4 Rdlr. i Dagpenge foruden Rejsegodtgørelse. Møderne holdtes for lukkede Døre; men en Beretning om Forhandlingerne skulde offentliggøres i Trykken.

For K ø b e n h a v n, som vi her udelukkende skal have for Øje, gjaldt følgende særlige Bestemmelser:

Hovedstaden valgte 12 Medlemmer og lige saa mange Suppleanter. For at blive Vælger skulde man besidde en Ejendom til mindst 4000 Rdlrs. Assuranceværdi, medens den valgbares Ejendom skulde være brandforsikret for mindst 8000 Rdlr. Magistraten og de 32 Mand skulde lede Valgene, til hvis Afholdelse Byen deltes i Sektioner (Valgkredse). Lister skulde udarbejdes over saavel valgbare som Vælgere. Grundlaget for disse Valglister var de af Direktionen for Brandforsikringen meddelte Fortegnelser over alle i Staden værende Huse og Gaarde med deres Assurancesummer og Ejernes Navne. Disse Fortegnelser skulde derpaa sammenholdes med Skøde- og Pantebøgerne og endelig revideres af Magistraten og de 32 Mænd, ligesom Magistraten ogsaa fra anden Side skulde skaffe sig fornødne Oplysninger om paagældendes personlige Egenskaber. De saaledes udarbejdede Lister skulde, efter forudgaaende Bekendtgørelse i Berlingske Tidende og Adresseavisen, fremlægges til almindeligt Eftersyn paa Raadstuen, og Klager over Mangler ved Listerne kunde derpaa indgives til Magistraten i Løbet af 14 Dage. Naar saa disse Klager var bleven prøvede og paakendte af en Komité bestaaende af 1 Borgmester, 2 Raadmænd og 4 af de 32 Mænd, var Listerne færdige og kunde trykkes. Den trykte Fortegnelse over de valgbare blev straks tilstillet hver Vælger, medens den trykte Vælgerliste først blev udsendt, naar Valgdagen var fastsat og Meddelelse herom kunde medfølge. Da det var at forudse, at Valghandlingen vilde strække sig over flere Dage, skulde der ved Avertissement i Adresseavisen forud meddeles, hvilke Dele af de enkelte Kvarterer der hver Dag vilde komme til at stemme. Adgangen til Valglokalerne stod aaben for alle, for saa vidt det kunde ske uden Hinder for Vælgere, og paa hvert Valgsted skulde føres en Protokol over alt, hvad

der forefaldt. Desuden førtes to særlige Protokoller over de afgivne Stemmer.

Valgbestyrelsens Medlemmer skulde stemme først, og derpaa fremkaldtes Vælgerne enkeltvis ved Navneopraab. Vælgeren skulde da nævne de 24 Personer, han vilde stemme paa (12 Deputerede og 12 Suppleanter); Navnene indførtes i de to Protokoller, som efter hver Stemmeafgivning blev konfererede; og naar saa endelig det tilførte var bleven lydelig oplæst for Vælgeren, kunde denne omsider træde tilbage.

Naar hele Afstemningen var tilendebragt, skulde Protokollerne paany jævnføres og oplæses; derpaa blev endelig Stemmerne optalte og Protokollerne indsendte til Kancelliet.

II.

Forberedelser til Valget.

Det var et besværligt Apparat, der skulde sættes i Gang; men Tingen var jo ny og uprøvet, — intet Folkevalg havde fundet Sted i København siden 1659. Forordningen om Valgenes Afholdelse var udgaaet i Maj; men det var at forudse, at hele Sommeren vilde gaa med til Forberedelser, og at Valgene først vilde finde Sted engang ud paa Efteraaret.

Forordningen vakte ikke straks nogen synderlig Opsigt. Den lange Ventetid, der allerede var gaaet siden det første Løfte i 1831, havde svækket Interessen, og Sansen for offentlige Anliggender var i det hele taget endnu kun lidet udviklet. Det skulde netop, efter Anordningens egne Ord, være en af den nye Institutions Opgaver at bidrage til »Almenaandens Oplivelse«. Kun Magistraten havde faaet travlt. Den maatte Sommeren igennem indhente Oplysninger hos Branddirektørerne, hos Brevskriverkontoret og endelig hos Rodemestrene, der skulde give Besked om Grundejernes Alder, Vandel, Religion og Undersaatsfor-

hold. Trods Forordningens udførlige og detaljerede Bestemmelser lykkedes det dog Magistratens skarpsindige Hoveder at udfinde det ene Tvivlsspørgsmaal efter det andet, om hvilke de, efter vidtløftige Forhandlinger i Magistratsmøder, maatte udbede sig Kancelliets Afgørelse. Skal de valgte være bosiddende i København? Selvfølgelig! svarer Kancelliet. Kan fremmede Magters Vicekonsuler, Konsulatssekretærer og Handelsagenter vælges? Nej! Eller danske, som er dekorerede med udenlandske Ordener? Ja, selvfølgelig! Kan Magistratens Medlemmer og de 32 Mænd vælges? Ja, naturligvis! Er det tilstrækkeligt, at Ejendommene havde den forlangte Værdi ved sidste Taksation? Ja! Er en Afstemning ugyldig, naar Vælgeren ikke stemmer paa alle de 24 Personer, der skal vælges? Nej, han har Lov til at stemme paa et ringere Antal. Skal de 5 Aars Ophold her i Landet, der er en Betingelse for Valgbarhed, forstaas saaledes, at vedkommende i Mellemtiden ingen Rejser maa have foretaget? Er Lensbesiddere, der ejer Gaarde i København, stemmeberettigede her? Har grundejende Stiftelser Valgret? osv.

Saaledes gik hele Sommeren. Men endelig, d. 2. Sept. 1834, kunde Komiteen aflevere de færdige Lister. Fra Mandag d. 8. Sept. var Listerne derpaa fremlagte i 14 Dage, i to Eksemplarer, det ene paa Raadhuset, det andet i Pavillonen ved Rosenborg Sundhedsbrønd, hver Dag Kl. 9—7. Fremlæggelsen averteredes i Bladene som foreskrevet, og et Udvalg blev nedsat til at tage sig af de forventede Klager.

I Følge Listerne var Vælgertallet i København 1734 (senere reduceret til 1692). Det var en meget begrænset Valgret, der saaledes blev Folket til Del. Hovedstadens Indbyggerantal var i 1834 omtrent 119.000, og Vælgerne forholdt sig altsaa til Folkemængden som 1 : 68. Listerne over de valgbare viste et Antal af 1070. Den trykte Fortegnelse over disse 1070 største Grundejere i København

blev overalt modtaget og studeret med Nysgerrighed og Spænding: baade de Navne, der fandtes, og de der manglede, gav Stof til Drøftelse og til Kritik.

I de officielle Lister var de valgbare Grundejere ordnede alfabetisk. Men det af Professor Schouw redigerede »Dansk Ugeskrift« anvendte et Par Numre til at meddele Fortegnelsen paa en anden Maade, ordnet efter de valgbares Livsstilling. Det vakte Opsigt: Den talrigste Klasse viste sig at være Brændevinsbrænderne, af hvilke der paa Listen fandtes 75. Derpaa kom 52 Grosserere, 51 Urtekræmmere, 50 Høkere, 47 Bagere, 46 Snedkere osv. Der var færrest af Sagførere (5), Assessorer (3), Universitetsprofessorer (1) og Præster (ingen).

Hvis nogen ikke før havde set, hvad Følgen vilde blive af kun at give Grundejere Valgret og Valgbarhed, saa saa han det nu. Det bekræftedes her bogstaveligt, hvad der tidligere var bleven sagt, at i Hovedstaden boede Intelligensen til Leje.

Der herskede i Forvejen ikke den bedste Forstaaelse mellem Ejere og Lejere i den Tids København. Og da det nu endelig gik op for Folk, at Stænderrepræsentationen vilde blive en ren Grundejerforsamling, opstod der Frygt for, at den nye Institution skulde virke til yderligere at forværre Lejernes Kaar. Et Udtryk herfor er et Flyveskrift af Literaten Jens Schjern fra 1834 med Titel: »Hvo vil under Stænderforsamlingen antage sig de mange undertrykte Lejeres Sag og søge at indskrænke visse Grundejeres mageløse Udsugelser?« og med Motto:

Ejeren sidder som Matador
Og lader Lejeren slide;
»Herud du maa«, tidt er hans Ord,
»Betalder du ej i Tide«.

Det var Offentliggørelsen af disse Lister, der skulde til for at vække Interessen og kalde Diskussionen til Live. Nu først vaagnede Publikum, da man saa, det skulde

være Alvor, og i Løbet af faa Dage svulmede alle Aviser af Artikler og Betragtninger over det forestaaende Valg. »Den politiske Interesse«, siger A. D. Jørgensen, »fortrængte snart alt andet; som en længe opdæmmed Flod skyllede den hen over Hovedstadens vel opdyrkede, æstetiske, filosofiske og videnskabelige Marker. I Virkeligheden var der ved den saa længe og modent overvejede Stænderforsamling gjort en vigtig Begyndelse til kommende Tidens folkelige Selvstyre«. ¹⁾

Det er bekendt nok, at denne politiske Bevægelse ikke senere lagde sig igen, men tog stærkere og stærkere Fart, indtil den førte til Omvæltningen i 1848. Stænderforfatningens Givere skulde ikke vente forgæves paa »Almenaandens Oplivelse«. Snarere maatte de med en vis Ængstelse se paa »de politiske Interessers alt opslugende Malstrøm«. Allerede længe havde J. L. Heiberg i sit Blad Flyveposten spottet over de nye Indretninger og de forestaaende Valg; og snart fandt ogsaa Mænd som Grundtvig, Hertz og Søren Kierkegaard Anledning til at vende sig polemisk mod den nyvakte politiske Bevægelse.²⁾

Det første kraftige Udslag, som denne nye Interesse for offentlige Anliggender gav sig, var Oprettelsen af et nyt Blad, — det senere saa bekendte *Fædrelandet*, hvis første Nummer udkom d. 14. Sept. 1834. Udgiveren var Professor C. N. David. Efter Programartiklen skulde Bladet særlig tage sig af sociale Spørgsmaal og »henlede den offentlige Opmærksomhed paa det offentlige«. Bladet skulde have en politisk Farve, »noget, som maatte siges, fordi det hos os er nyt«. David hørte paa den Tid til det liberale Parti, og det varede ikke mer end 3 Maaneder, før han blev sat under Tiltale for sine — eller sine Medarbejders — Artikler i *Fædrelandet* om Provinsial-

¹⁾ Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1895 S. 179.

²⁾ A. D. Jørgensen, *anf. St.* S. 180. Heiberg: *Prosaiske Skrifter* Bd. 10.

stændernes Initiativ og andre politiske Emner. Men han blev frikendt ved Domstolene, og Fædrelandet vedblev som bekendt under hele Forfatningskampen at være de Liberales Hovedorgan. Det udkom i Begyndelsen kun en Gang om Ugen.

Af de ældre Blade tog navnlig Kjøbenhavnsposten, redigeret af Literaten A. P. Liunge, sig med Iver af de forestaaende Valg. Dette Blad havde, som næsten alt andet i Samtiden, hidtil været æsthetisk og litterært, men gik nu over til at blive politisk, ligesom jo i det hele Stænderdrøftelserne bidrog til at give Tidens Tanker en anden Retning. Liunges Bestræbelser gik særlig ud paa at piske den politiske Interesse stedse højere og højere op. Atter og atter klager han over Vælgernes Ligegyldighed: »Det synes næsten, som om den større Masse af Hovedstadens Befolkning endnu er sørgeligen hildet af den Sløvhed og Inertie, som en total Mangel paa Deltagelse i alle offentlige Anliggender gennem Seklers Række maatte rodfæste hos den«, skriver han paa det Tidspunkt, da Valglisterne var fremlagte, og efter hans Mening kun alt for faa benyttede sig af Adgangen til at se dem. Og i de følgende Efteraarsmaaneder bringer hans Blad stadig Artikler »Om det danske Folks Ligegyldighed for Provinsialstænder« eller »Om Midler til at vække Opmærksomheden paa de forestaaende Valg af Deputerede i København«. Han opfordrede ivrigt sine Kolleger i Pressen til at virke for Deltagelse i Valget. Kun et enkelt Blad, Dansk Ugeskrift, havde hidtil gjort noget i den Retning. »Men dette Blad læses ikke af Spækhøkere, Brændevinsbrændere, Skræddere, Skomagere, Øltappere, Værtshusholdere, Urtekræmmere og den øvrige store Mængde, som udgør Pluraliteten af de valgberettigede her i Staden«. Nej, det var Blade som Politivennen, Sandhedsfaklen og Kjøbenhavns Skilderi, der burde tage Affære; »thi disse Blade læses af alle«.

Kjøbenhavnsposten havde en særlig Evne til at irritere sine Modstandere. Medens ingen drog Fædrelandets Overbevisning og Ærlighed i Tvivl, synes man at have haft Vanskelighed ved at tro paa Sekretær Liunges Motiver. Henrik Hertz rettede et ondsindet Angreb paa ham i »Stemninger og Tilstande«, der udkom 1839. »Jeg kan spare at tale ondt om ham, da Andre allerede have gjort det tilstrækkeligt«, siger han; men alligevel lader han ikke være. Han skildrer Liunge som »uformuende til selv at give sit Blad Interesse«, hvorfor han maatte hjælpe sig med Oversættelser og Nyheder. Men da Anordningen om Stænderne udkom, saa han, at her kunde vækkes Opsigt; saa slog Bladet sig paa Liberalisme og fik en Proces paa Halsen, og dermed var dets Lykke gjort. »Ligesom dens Skuespil-Annoncer forhen gik efter Antallet af Klapperne, saaledes gik nu dens politiske Beretninger om Gilder, Generalforsamlinger efter det samme; den talte hvert Bravo, hvert lille Ja eller Nej«. — »Undertiden forekommer det mig, at denne Kjøbenhavnspost ikke er al den Omtale værd, eller værd at man ærgrer sig saa meget over den. Men ser jeg hen til den Indflydelse, den alt har udøvet over nogle af Hovedstadens og Provinsernes Blade, og betænker jeg den Andagt, hvormed den studeres af Menigmand, saa finder jeg igen et Angreb derpaa højlig fornødent«. »Kjøbenhavnsposten har ved sin plumpe Fremgangsmaade ret egentlig fordærvet den gode Sag for Frihedens Venner«. ¹⁾ — Ogsaa Heiberg spotter gerne over Kjøbenhavnsposten, der »ikke kan bringe det videre end til det kedsommelige, og hvis Smørerier kun indeholder Grovheder uden Grunde«. ²⁾

Vittigere end de to Digteres grove Skældsord var Peder Hjorts Karakteristik af Bladet: »Det har vel den mest højrøstede Stemme, som høres offentlig; men det er ikke

¹⁾ Stemninger og Tilstande S. 218—20, 245, 248. 253.

²⁾ Prosaiske Skrifter Bd. 10 S. 398 f.

den offentlige Stemme selv«. Eller: »Det Posthorn, som det tidligere havde i sit Emblem, skulde melde os Nyheder. Men nu tilsidst har man taget Hornet i en anden Mening, nemlig som et Oksehorn, og man stanger af al Magt efter enhver, som kommer for Tur«. ¹⁾

Det er politiske Modstandere, som giver Liunge og Kjøbenhavnsposten dette Skudsmaal. Nogen Grund til at tvivle paa Liunges oprigtige liberale Overbevisning er der vist næppe. Allerede i sin Ungdom havde han været en af Dr. Dampes nærmeste Omgangsvener. —

Af de Blade, som »læses af alle«, var Kjøbenhavnsskilderi det eneste, som gav sig noget af med Politik. »Skilderiets« Redaktør var i disse Aar den unge Romantiker Claudius Rosenhoff, der kort efter grundlagde Bladet Den Frisindede og i dette førte en tung og brydsom Kamp for sine demokratiske Ideer. I »Skilderiet« anslog han nærmest den samme Tone som Liunge, klagede over Tidens Lunkenhed og var misfornøjet med, at Stændermøderne skulde henlægges til Roskilde i Stedet for at holdes i København.

At der har været megen Skyhed og Tilbageholdenhed at overvinde, inden Folk dristede sig til at udtale en Mening om offentlige Anliggender, er sikkert nok. I en Artikel i Dansk Ugeskrift (Nr. 124) kommer Redaktøren Professor Schouw ind paa dette Emne: Det er en Fordom, siger han, som besynderlig nok vor store H o l b e r g har bidraget til at udbrede: at det anstaar en fornuftig Borger bedst at afholde sig fra al Ræsonneren over politiske Sager! Man mærker gennem denne Ytring, hvor stærkt Holbergs Satire har slaaet an. Endnu hundrede Aar efter at Komedien var skrevet, risikerede enhver, der vovede at udtale sig om offentlige Anliggender, at faa »Politisk Kandestøber« slynget i Ansigtet. Mon ikke Hol-

¹⁾ En Bekendelse 1837. Trykt i Kritiske Bidrag, politisk Afdeling, 1852.

berg med denne Komædie har slaæet megen god offentlig Sans og Interesse ihjel?

Professor Schouw, der jo senere skulde blive Stænderforsamlingernes Præsident baade i Roskilde og i Viborg, tog sig i det hele med Iver af de forestaaende Valg og gjorde hvad han kunde for at holde Diskussionen om dem i Gang. Han formanede sine Læsere til ikke at bryde sig om Holberg. Nu om Stunder, siger han, er de politiske Spørgsmaal af stor Betydning for alle; og de er lette at forstaa, og der behøves ikke megen Forberedelse til at kunne tilegne sig en Mening om dem. Det er ham meget om at gøre, at dette første Valg faar et godt Udfald; og i flere Artikler i sit Blad og i et Flyveskrift »Et Par Ord i Anledning af Valgene i København« søger han at raade og vejlede de jævne Vælgere som den kloge og fordomsfrie Mand han var. Vælg ikke for mange Embedsmænd eller Jurister, siger han; thi det bliver kun Regeringskollegierne om igen. Se ej heller just paa den saakaldte Dannelse; den bestaar i Reglen i at kunne tale med om Vers og æsthetiske Spørgsmaal, og det er uden Betydning i Stændersalen. Vogt Jer ogsaa for de pæne, velansete og afholdte Mænd; det er i Reglen Folk uden Mening. Ja, han drister sig endogsaa til at sige, at selv Folk med et mindre godt Rygte i det private Liv skal man ikke tage i Betænkning at vælge, naar de blot ellers er dygtige. Flydende Talegaver er ikke nødvendige, og denne Evne skal man ikke lægge for stærk Vægt paa. — Det er alt-saa en Repræsentation af praktisk dygtige Folk, han nærmest har for Øje.

Men da Professor Schouw endelig sammenfatter de Krav, han mener der bør stilles til de Deputerede: Sandhedskærlighed og Frimodighed, uafhængig Stilling, Indsigt og Kundskaber, maa han straks gøre den Indrømmelse, at det næppe for ret mange Vælgere bliver muligt at skaffe det fornødne Antal af saadanne Folk. Selv er

han ikke Vælger; men han har forsøgt at sætte sig i en Vælgers Sted og har gennemgransket Listen over de valg-bare. Men det lykkedes ham ikke blandt dem, han kendte, at finde 24 Navne, som han trygt turde stemme paa.

Hermed var Professor Schouw naaet ind til det Spørgsmaal, som nu trængte sig paa, efterhaanden som Valgdagen nærmede sig: Spørgsmaalet om Personerne. De mere almindelige Betragtninger over den nye Institution træder i Efteraarsmaanederne i Baggrunden; og i Stedet for spørges overalt: Hvem skal jeg stemme paa?

Datidens Vælgere var i den Henseende ret ilde stedd. Der fandtes jo endnu ingen politiske Partier med deres Førere, ingen Vælgerforeninger med Formænd og Bestyrelser, overhovedet ingen Organisationer, der kunde »opstille« Kandidater. Desuden betragtedes det som ubeskedent og utilbørligt, ja som stridende mod Forordningens Hensigt og Valgets Tanke, at udpege bestemte Mænd: Hver enkelt skulde træffe sit Valg i sit Hjertes Lønkammer og afgive sin Stemme uden Paavirkning af nogen som helst. For denne Opfattelse gør Kjøbenhavnsposten sig til Talsmand. Bladet finder det selvfølgelig, at der ikke fra det offentlige Side sker »nogen Slags Henpeg« paa Personer, der kunde ønskes valgte, og mener det endogsaa rigtigst, at det bliver paalagt Rodemestrene, der havde med Listernes Omdeling at gøre, »ikke at ytre nogen som helst Mening om, hvem de selv anse for værdigst til at vælges, eller hvem der efter den almindelige Mening rimeligvis vil blive valgt, eller fremføre noget andet, hvorved den Renhed, hvori dette Institut bør bevares, kunde ophæves, eller i det mindste synes at blive det«. Ogsaa Vælgerforsamlinger til Afgørelse af Kandidatspørgsmaalet fraaader Bladet, da saadanne »let kunne borttage noget af den Frihed, hvormed Valgene bør finde Sted«.

Derimod maa man nok drøfte Spørgsmaalet Mand og Mand imellem.

Dette principrigtige, men ganske upraktiske Standpunkt blev paa det kraftigste bekæmpet af Fædrelandet, der allerede her viste sig i Besiddelse af større politisk Forstaaelse og mere Menneskekundskab end nogen af dets gammeldags Kolleger. »Man har fra forskellige Sider«, hedder det i Bladets femte Nummer, »hørt den Ytring, at det vilde være stridende mod Valgfriheden at søge at henlede Vælgernes Opmærksomhed paa bestemte Personer og saaledes at fremstille Valg-Kandidater; og man har tilføjet, at det desuden vilde være ubeskedent, anmassende og en fordømmelsesværdig Efterligning af fremmede Uskikke, hvis nogen faldt paa at fremstille sig selv som Valgkandidat. Man kan endogsaa antage den sidst paa pegede Anskuelse for at være en temmelig almindelig Mening«. Men saaledes bør det ikke være: »At henlede Opmærksomheden paa bestemte Individuer er netop at gøre det muligt, at Fornuften kan faa Indgang hos mange, der svæve i Uvished og famle i Mørke«. Og Bladet opfordrer derfor interesserede Mænd til at træde sammen for at opstille Valgkandidater og afholde Vælgermøder: »Man frygte kun ikke for at røre ved Personligheder! Saa strafværdig den skadefro Fremdragen af Personligheder, der ere det offentlige uvedkommende, er, saa vigtigt er det at fremdrage Personligheden, hvor det gaar ud paa at vælge en Person for det Offentliges Tjeneste . . . En ærlig og uegennyttig Bestræbelse for at henlede Opmærksomheden paa bestemte Individuer kan ikke med Grund henregnes til de Valgrænker, som man med Rette maa ønske aldrig ville finde Indgang hos os«. — At Folk selv skulde fremstille sig for at søge Valg, anser David det for haabløst at vente: dertil er Fordommen endnu for stærk.

Mere end Fædrelandets Argumenter vejede vel nok den Følelse hos Vælgerne selv, at de trængte til al den

Vejledning, de kunde faa. Vi har set, at Professor Schouw ikke kunde finde 24 Mænd, som han vilde stemme paa. Endnu værre gik det Claudius Rosenhoff; han meddeler i sit Blad, at han kun véd een Mand, som han med god Samvittighed kunde give sin Stemme, nemlig Kancellist Algreen-Ussing. Og Professor David er ikke i Tvivl om, at selv efter Afholdelse af Vælgermøder vil det vise sig vanskeligt at faa Tallet fuldt. »I et Land«, skriver han, »hvor Statslivet saa at sige er gaaet under i Familielivet, hvor der, som Følge heraf, ere faa eller ingen offentlige Karakterer, hvor Sansen for det Offentlige er sløvet, hvor der paa den ene Side findes en vis Frygt for at træde offentligen frem, og paa den anden en vis Mistænkelighed mod den, der ukaldet blot træder en Fodbred udenfor Huslivets Grænser; i et saadant Land vil det rigtignok være vanskeligt at finde de Mænd, der kunne være dygtige til at give Folkets Stemme Ord«. Han tilraader derfor Vælgerne hellere at give Slip paa en Del af deres Valgret end at stemme paa mindre kvalificerede blot for at faa Listen fuld. Hellere to gode Navne end 24, af hvilke blot et uden tilstrækkelig Grund er taget med paa Listen!

Efterhaanden trængte da ogsaa den Opfattelse igennem, at det var nødvendigt forud for Valget at have lidt Rede paa, hvilke Mænd man burde samle sig om, og selv Kjøbenhavnsposten maatte forlade sit tidligere Standpunkt. »Det stødende, som det maaske i Tingens Nyhed for En og Anden maatte have, at se Enkelte offentligen paapegede, taber sig, jo større Antallet af disse bliver«, skriver Bladet d. 25. Okt.; og i Overensstemmelse hermed begyndte det selv at offentliggøre Listen over de valg-bare paa den Maade, at 50 Navne, som Bladet særlig anbefalede til sine Læsere, blev trykte med spærret Skrift. Som en Undskyldning for dette Skridt fremhævede Bladet senere, at enhver, der findes paa Listen over de valg-bare, allerede derved er, saa at sige, udreven af Privatli-

vets snævrere Kreds og tildelt en Art offentlig Karakter og maa følgelig ogsaa finde sig i at blive undergivet den offentlige Menings Kritik. »Om der end mod en saadan Prigivning af Navne lod sig indvende adskilligt, saa synes dog højere statsborgerlige Hensyn i dette Tilfælde at fjerne alle Betænkeligheder«. — Saa ængstelig var man dengang for Offentlighed!

Men der var jo sluttelig ingen anden Vej at gaa. Drøftelsen i Pressen tog Fart, og Navne begyndte at nævnes. En Købmand N. Johansen vovede sig frem i Bladene med en Liste paa 13 Navne, som han anbefalede. Flere vilde han ikke stemme paa, da han ikke kendte flere værdige end disse 13. Navnlige fraraadede han at vælge nogen af de 32 Mænd, da disse ved deres Styrelse af Byen ikke havde vist sig værdige dertil.

Og endelig begyndte man at holde Vælgermøder.

Den 7. Novbr. afholdtes samtidig Møde i to forskellige Foreninger. »Selskabet stiftet d. 28. Maj 1832« mødtes paa Skydebanen, hvor 97 Medlemmer var til Stede, medens 21 fraværende havde indsendt Stemmesedler; og i Københavns Brandforsikring afholdt 83 Interessenter et Prøvevalg. Resultatet af disse to Prøvevalg var mærkeligt. 28. Maj-Selskabet udpegede 7 Kandidater, Brandforsikringen 12. Men de 6, som havde faaet flest Stemmer, var i begge Tilfælde de samme. Øverst stod Dr. juris P. G. Bang, den eneste Universitetsprofessor, der fandtes blandt de valgbare. Derefter kom Prokurator Haagen, Etatsraad L. N. Hvidt, Vinhandler H. P. Hansen, Sekretær Algreen-Ussing og Grosserer P. C. Knudtson. Foruden disse blev i Brandforsikringen foreslaet Boghandler Deichmann, Brygger Bjerre, Højesteretsadvokat Salicath, Agent Hammerich, Justitsraad Skibsted og Grosserer J. P. Bech. Den syvende Kandidat i Selskabet af 28. Maj var Grosserer Owen. — Disse Navne blev offentliggjorte, og saaledes var der nu i Hovedstaden officielt opstillet 13 Valgkandi-

dater, som anbefaledes af to indflydelsesrige Korporationer.

Men der skulde jo vælges 24, og der var saaledes endnu Plads for andre Sammenslutninger til at følge det givne Eksempel.

Haandværkerlaugene holdt da et samlet Vælgermøde, hvor 185 Haandværkere var til Stede. Det er et Vidnesbyrd om den Tids Beskedenhed, at de, trods deres store Antal, nøjedes med at udpege 4 som deres særlige Kandidater. Det blev Garvermester Lindstorff, Naalemager Hjorth, Murmester Schaper og Mekanikus Gamst.

En Indsender i Bladet Dagen gik endnu et Skridt videre. Han forlangte paa helt moderne Vis, at de opstillede Kandidater før Valget skulde udtale sig om deres politiske Standpunkt. Særlig ønskede han at kende deres Stilling til det brændende Spørgsmaal om Finansernes Offentlighed, som forventedes at blive et af de vigtigste Emner for Stænderforsamlingens Forhandlinger. Kun en af de udpegede Kandidater havde, paa Forhaand udtalt sig herom. Det var Algreen-Ussing, der ved sidste Majfest paa Skydebanen i en Tale, som siden var bleven trykt i Kjøbenhavnsposten, ubetinget havde erklæret sig for Statsregnskabets Offentliggørelse. En lignende politisk Trosbekendelse ønskede Indsenderen nu at høre af dem alle; og han opfordrede derfor med Navns Nævnelse de 12 andre opstillede Kandidater til at fremkomme med en saadan. »Man glemme ikke, at det, hvorom her spørges, er Nerven i hele Institutionen, og at Medborgerne ikke have megen Grund til at stole paa de Mænd, der, af hvilken som helst Aarsag, maatte sky at lægge deres Mening om en saa vigtig Sag for Dagens Lys«.

Men et saadant Forlangende stred jo dengang alt for meget mod Tidens Tankegang. Dagens Redaktør Fr. Thaarup bemærker til denne Artikel, at næppe nogen af

de nævnte kunde antages at ville svare paa Opfordringen, og deri fik han ganske Ret.

Algreen-Ussing synes i disse Dage at have været den populæreste Mand i København. Overalt betragtedes han som selvskreven til en Plads i Stænderforsamlingen, og Claudius Rosenhoff var ikke den eneste, som var klar over, at man i hvert Fald burde stemme paa ham. Det før nævnte Skrift af Jens Schjern er »helliget Hr. Kancelli-Sekretær Algreen-Ussing og enhver anden, som besidder Borgertillid i den Grad, at han udvælges til Deputeret og i denne Stilling i rette Tid vil tage Bladet fra Munden«. Ussing er da ogsaa den eneste af de foreslaaede Kandidater, der foretager sig noget, som kunde minde om senere Tidens Valgagitation. Ligesom han ved 28. Maj-Festen paa Skydebanen havde fremlagt sit politiske Program, saaledes bringer han sig ogsaa i Erindring ved Bladartikler og Henvendelser til Vælgerne i Tiden umiddelbart før Valget. Det er ikke uden Interesse at se, hvorledes en politisk Fører i de Tider talte til Vælgerfolket.

»Til Vælgerne af de ringere næringsdrivende Klasser i København. Af Algreen-Ussing«, er Overskriften paa en Artikel, som i November 1834 fandtes i flere Hovedstadsblade, og som vakte megen Opsigt og Beundring. Det er en meget elementær Undervisning i Politikens Begyndelsesgrunde, der særlig søger at give Svar paa Spørgsmaalet: Hvem skal jeg vælge? »Du maa ikke tro, det er nok, at han har en Rang eller Titel. Du veed jo nok, at alt som en Embedsmand hos os bliver ældre og avancerer, faar han ogsaa en højere Titel. Først er han Kancelliraad, siden bliver han Justitsraad, derefter bliver han Etatsraad og tilsidst bliver han Konferentsraad. Men duede han ikke noget som Kancelliraad, saa duer han vel heller ikke meget som Konferentsraad . . . Tro for alting heller ikke, kære Medborger, at Du ved denne Lejlighed skulde være nødt til at vælge denne eller hin Mand, som Du staar i et

eller andet Forhold til, enten fordi han er Din Oldermænd, eller Kaptajn ved det Korps, hvorved Du er ansat, eller Raadmanden, som præsiderer i Laugforsamlingerne ved det Laug, hvortil Du hører, eller den Grosserer, hos hvem Du tager Dine Varer, eller den Prokurator, som engang har vundet en Proces for Dig, eller andre saadanne Mænd, som Du har personlig Kendskab til . . . Hvilken Skam vilde det ikke være for Dig, om Du nævnte Personer, som ingen anden fornuftig Mand vilde vælge, og som bragte de Tilstedeværende til hemmeligt at smile over Dig og sige: »Ha, ha! Ham har han ikke kunnet lade være at vælge, for det er hans Kaptajn eller Raadmanden«. Og hvilken Fornøjelse maa det derimod ikke være for Dig, naar Du efter Valget ser, at de Mænd, Du har stemt paa, netop ere de Mænd, som ogsaa have faaet de fleste Stemmer af alle de andre. Da maa enhver tilstaa om Dig, at Du ikke har stemt hen i Vind og Vejr, men at Du, skønt kun en simpel Mand, har vidst at skaffe Dig god Underretning om, hvilke de Mænd ere, der fortjener at vælges.«

Meningen er tydelig nok. Den brave Vælger af de ringere næringsdrivende Klasser skal stemme paa de offentlig udpegede Mænd, blandt hvilke ogsaa Algreen-Ussing findes.

Samme Dag som denne Artikel blev offentliggjort, d. 13. Nov., kunde Kjøbenhavnsposten endelig udbryde: »Al Lunkenhed er nu forsvundet. Nu tales overalt kun om Valget«.

III.

Det første Stændervalg.

Afstemningen begyndte d. 17. Nov. og varede til d. 24. Der stemtes hver Søgnedag fra Kl. 9 til 2 paa otte forskellige Steder i Byen. Valget foregik i fuld Offentlig-

hed; enhver havde Adgang til Valgløkalerne, og Vælgeren maatte med lydelig Røst nævne Navnene paa dem, han stemte paa.

Valgstederne for de otte Sektioner var følgende:

1. De 32 Mænds Sal paa Raadhuset.
2. Badeanstaltens Lokale ved Rysenstens Bastion.
3. Gaarden Matr. Nr. 131 i Vingaardsstræde.
4. Kbhvns. Brandforsikrings Lokale paa Raadhuset.
5. Kristiansborg Slot, Opgangen ad den saakaldte Kallertrappe ved Statsgældsdirektionens Kassererkontor.
6. Gaarden Matr. Nr. 295 i Adelgade, 1ste Sal.
7. Søkadet Akademiet i Bredgade.
8. Asiatisk Kompagnis Forsamlingsaal og (for Vesterbros Vedkommende) den kgl. Skydebane.

I hver Sektion var et Medlem af Magistraten, to af de 32 Mænd og to Sekretærer til Stede for at lede Handlingen. Funktionærerne blev taget i Ed, at de vilde være Hans Kongelige Majestæt huld og tro og af alle Kræfter bestræbe sig for i Overensstemmelse med Forordningen samvittighedsfuldt og redeligt at efterkomme de dem paa-liggende Pligter. Der førtes to Sæt Protokoller. I det ene Sæt fandtes Vælgernes Navne, opførte efter deres Ejendoms Matrikelsnummer. Hver Vælger havde en Side i Protokollen, saa der var Plads til at indføre de 24 Navne, han stemte paa. I det andet Sæt Protokoller fandtes de valgbares Navne, alfabetisk ordnede, med et eller to Blade til hvert Navn. Endvidere fandtes bag i Bogen et Antal hvide Blade til de Navne, der fik saa mange Stemmer, at den tilmaalte Plads ikke slog til. — Endelig førtes en Forhandlingsprotokol for hver Sektion.

Vælgerne blev ved trykte Sedler tilsagte enkeltvis til Møde paa Valgstedet, efterhaanden som deres Tur kom. Som Regel kunde der kun stemme omtrent 30 Vælgere daglig i hver Sektion.

Som Eksempel paa, hvorledes det gik til, kan vi tage Valghandlingen i 6. Sektion, der omfattede Sct. Anna Vester Kvarter og havde Valgløkkale paa 1. Sal i Nr. 295 (Gade Nr. 31) i Adelgade.

Handlingen aabnedes altsaa d. 17. Nov. Kl. 9 Formiddag. Valgbestyrelsen bestod af Raadmand Dahl og Borgerrepræsentanterne Kaptajn Schaper og Grosserer Jacobsen. Protokolførerne var Etatsraad Hvidt og Grosserer Frølich.

Formanden, Raadmand Dahl, oplæste det kongelige Reskript og holdt derefter en Tale til Forsamlingen:

»Forinden Komiteen skrider til at modtage Vælgernes Stemmer«, sagde han, »paaligger det mig at gøre Forsamlingen opmærksom paa den forestaaende Handlings Vigtighed. —

Det er i alles vor erkendtlige Erindring, at vor aller-naadigste Konge af landsfaderlig Omsorg for Folkets Vel udgav en Anordning, hvorved han tilkendegav sin Beslutning at indføre raadgivende Provinsialstænder i Danmark, for at Majestæten selv som hans Efterkommere paa Tronen desto fuldkomnere kunde sættes i Stand til stedse at erholde den tilforladeligste Kundskab om alt, hvad der kan fremme Folkets Tarv, og for derved tillige at knytte de Baand desto fastere, der forener Kongehuset med Folket, og endelig for at bidrage til Almenaandens Oplivelse«. Han udvikler derpaa, hvorledes »denne herlige Institution« siden er bleven nærmere bestemt, »saa det er med Føje bemærket, at i næsten intet Monarki fandtes Folke-Repræsentationen saa lidet aristokratisk som i Danmark; og at man maa glæde sig til, at ingen bestemt Ejendoms Besiddelse, ingen Fødsel, intet Embede medfører Rettighed til at indtræde i Forsamlingen«. Særlig glæder han sig over, at Forsamlingen ikke er bundet til de af Regeringen fremsatte Forslag, men selv kan indgaa med Forstillinger til Kongen, ligesom den selv har Ret til at

vælge baade sin Præsident og Medlemmerne af de Udvalg, der maatte blive nedsatte. »Ogsaa ved disse Forskrifter har Hans Majestæt villet vise, at Regeringen ingen afgørende¹⁾ Indflydelse vil have paa Sagernes Behandling«. Trods al denne nøjsomme Glæde over Forordningen er der dog paa et enkelt Punkt af Raadmand Dahls Tale en Antydning af Kritik. Han forudsiger, at Provinsialstænderne vil blive en Folke-Repræsentation, »skønt Benævnelsen synes at henpege paa Stænder«. Thi, siger han, »det er klart, at den vise Lovgiver ikkun vil fremme det samtlige Folks Tarv«. Dette Haab giver os en lille Antydning af Raadmandens politiske Stilling, og det samme kommer maaske frem gennem et understreget Ord, da han mindede om, at det var Grundejerne i Stæderne og paa Landet, der alene kunde udøve Valgretten. Han sluttede da ogsaa sin Tale med at bede Grundejerne vel betænke, at alle deres Medborgeres Opmærksomhed var i højeste Grad henvendt paa dem i dette Øjeblik.

Da Raadmanden havde sluttet sin Tale, afgav først Valgbestyrelsen og Protokolførerne deres Stemmer, og derpaa blev Vælgerne kaldt frem, en efter en.

De 24 Navne, Vælgeren stemte paa, blev indførte paa hans Folio i Vælgerprotokollen, og hans eget Navn blev skrevet 24 Steder i Protokollen over de valgbare. Naar dette var gjort, blev det indførte lydelig oplæst og konfereret, og først da blev Vælgeren dimitteret. Af de til denne første Dag tilsagte mødte alle i 6. Sektion med Undtagelse af tre. Den ene af disse, Vinhandler Hagen, var Protokolfører i en af de andre Sektioner og altsaa lovlig undskyldt. De to andre, Kammerjunker Koefoed og Assistent Sonne, blev gentagne Gange opraabte og atter paa ny efterlyste ved Handlingens Afslutning, men forgæves. Saa blev deres Navne — næsten som til Skræk og Advar-

¹⁾ Dette Ord er først tilføjet senere i hans Manuskript til Talen.

sel — indførte i Forhandlingsprotokollen. — Saaledes fortsattes nu Dag efter Dag.

Paa den anden Valgdag, d. 18. Nov., var Dagens store Begivenhed den, at Statsministrene Møsting og Krabbe-Carisius mødte i deres Sektion paa Søkadetakademiet for at afgive deres Stemmer. »Mange af de tilstedeværende«, skriver Kjøbenhavnsposten, »havde sikkert glædet sig til at se Statsministrene træde frem som simple Vælgere uden nogen kvalificeret Udmærkelse; men dette blev straks forhindret«. Thi Valgdirektøren Raadmand Münter forlod sin Plads, uagtet en anden Vælger stod foran ham og afgav sin Stemme, for at gaa de indtrædende i Møde. Der opstod nogen Uro i Forsamlingen, og der blev hysset; men Bladet er forvisset om, at denne Mishagsytring ikke var rettet imod de to Ministre, men mod den alt for tjenstivrige Raadmand. — I et Brev til Vedel Simonsen fortæller Professor Werlauff, at Hovedmændene for denne Hysen og Fnisen var de to unge juridiske Kandidater Orla Lehmann og Sager. Lehmann tilstod paa Forespørgsel, at han havde hysset, dog ikke af Ministrene, men af Münter. Ogsaa Lægen Justitsraad Schönberg vakte Latter og Hysen, da han ved Afstemningen valgte efter Rangforordningen; hans 12 Repræsentanter begyndte med en Excellence og endte med en Etatsraad; hans Suppleanter begyndte med en Justitsraad og gik derfra videre nedad.¹⁾

I de følgende Dage var Bladene stærkt optagne af at berette, hvorledes Afstemningen gik, og Løbesedler med Meddelelse herom udsendtes uafladeligt. Det viste sig straks, at Stemmerne vilde falde meget splittede. Allerede paa Valgets første Dag var der stemt paa 264 forskellige Kandidater, af hvilke dog over 100 kun havde 1 Stemme hver; men man kunde ogsaa allerede nu danne sig et Skøn over, hvem der vilde blive valgt. Øverst stod Professor P.

¹⁾ G. L. Wad: Fra Fyens Fortid I, S. 305.

G. Bang, 'der havde faaet 159 Stemmer. Derefter kom Prokurator Haagen med 154, Vinhandler H. P. Hansen med 145, Algreen-Ussing med 143, Brygger Bjerre med 129, Grosserer P. C. Knudtzon med 128, Etatsraad L. N. Hvidt med 127, Mekanikus Gamst med 118 osv., omtrent de samme, som senere blev valgte. D. 24. Nov. var Valg-handlingen tilendebragt i alle 8 Sektioner. Da havde af de 1692 valgberettigede 1284 afgivet deres Stemme, og af de 1070 valgbare var der bleven stemt paa 611. Af dem havde 206 kun 1 Stemme hver, 91 havde 2.

Den 27. Nov. afholdtes derpaa et Møde paa Raadhuset til endelig Afgørelse af Valgenes Udfald, og her proklameredes da følgende som Hovedstadens Repræsentanter:

D e p u t e r e d e :

1. Professor, Dr. jur. P. G. Bang	1059	Stemmer
2. Kancellisekretær T. Algreen-Ussing..	1021	—
3. Landsoverretsprokurator Haagen ..	1014	—
4. Vinhandler H. P. Hansen	971	—
5. Kaptajn, Brygger A. H. Bjerre	892	—
6. Mekanikus Gamst	843	—
7. Etatsraad, Grosserer L. N. Hvidt....	843	—
8. Grosserer P. C. Knudtzon	803	—
9. Garvermester Lindstorff	755	—
10. Bankdirektør, Grosserer Christensen	733	—
11. Kaptajn, Murmester Schaper	695	—
12. Agent, Grosserer Hammerich	652	—

S u p p l e a n t e r :

13. Justitsraad, Højesteretsadvokat Sali- cath	640	Stemmer
14. Justitsraad, Renteskriver Skibsted ..	639	—
15. Universitetsboghandler Deichmann ..	614	—
16. Major, Vinhandler Friedenreich	546	—
17. Grosserer J. P. Bech	509	—
18. Grosserer J. Holm	487	—

19. Kaptajn af Søetaten Falsen	480	—
20. Kaptajn, Bogholder Herforth	449	—
21. Major, Grosserer H. Prætorius	439	—
22. Ankersmed Caspersen	437	—
23. Grosserer Owen	422	—
24. Grosserer Müffelmann	402	—

Proklamationen foretoges af Overpræsidenten med en lille Tale, men uden al Højtidelighed, og en paatænkt Illumination og anden Festlighed i Anledning af Valget blev ikke til noget.¹⁾

Alle de 24 Deputerede og Suppleanter erklærede sig villige til at modtage Valget. Men en af de tolv kom dog aldrig til at indtage sin Plads i Roskilde, nemlig Murmester Schaper, der af Helbredshensyn maatte trække sig tilbage. I hans Sted mødte altsaa straks fra Begyndelsen den første Suppleant Justitsraad Salicath.

Hvad var det nu for Folk, man saaledes havde valgt?

Politiske Partier eksisterede jo ikke, og den politiske Interesse var endnu i sin Barndom. Man kan derfor ikke give de valgte nogen bestemt Partibetegnelse; men gennemgaaende maa de siges at være Repræsentanter for den vaagnende, endnu ret uklare Liberalisme. Selve dette Navn var endnu dengang ikke helt slaaet fast; Kammerraad Drewsen bruger i 1835 den Vending om Stænderforsamlingen i Roskilde, at Flertallet tilhørte »det Parti, der vel vil blive kaldt det Liberale.«²⁾ Der var nogle iblandt dem, som Etatsraad L. N. Hvidt og Vinhandler H. P. Hansen, der senere sluttede sig fuldt ud til det nationalliberale Parti. Andre som Professor Bang, Algreen-

¹⁾ Wad, l. c., Side 307.

²⁾ Denne og de i det følgende anførte Udtalelser af Drewsen er tagne fra en Samling Breve fra ham til Jonas Collin, meddelt af Eiler Nystrøm i Danske Magazin 6. Række 2. Bd.

Ussing og Haagen kunde gaa med til den Halv-Liberalisme, der i Trediverne førte Ordet, medens de senere, da Begivenhederne tog stærkere Fart, gik over mod Højre. Og helt konservative Mænd som Justitsraad Salicath fandtes ogsaa mellem de valgte. Men alt i alt var det Mændene i Centrum, de saglige Dygtigheder som Professor Bang og Algreen-Ussing, der paa den Tid var det bedste Udtryk for de Anskuelser og Ønsker, som Københavns Borgere ved Valget søgte at lægge for Dagen.

Professor *P. G. Bang* blev altsaa Hovedstadens første Deputerede, en Plads, som man dengang tillagde en særlig Betydning; og i mange Henseender var denne lærde Jurist ogsaa netop den Mand, som København kunde være stolt over at sende til Roskilde, og som den nyskabte Stænderforsamling maatte være glad ved at tage imod. Hans Kundskabsfylde strakte sig langt ud over hans specielle Fag. Hans Arbejdsevne var uhyre og hans Arbejdsvillighed næsten endnu større; man kunde sætte ham til en hvilken som helst Opgave, han gik ufortrødent i Lag med den og var altid villig til at trække Læset. Det er betegnende for hans Arbejdsvir, at det bevingede Ord »Noget maa der gøres« siges at stamme fra ham. Og skønt han efterhaanden naaede op til de allerhøjeste Stillinger i Landet, vedblev han i en sjælden Grad at være prunkløs og fordringsløs i sin Optræden. »Det jævne, det borgerlige, til en vis Grad det gemytlige laa naturligtst for ham. Han var kommen højt op paa Embedsstigen, førend han fandt det uforeneligt med sin Rang og Værdighed at fungere som Sekretær i Aktieselskabet Kongens Bryghus. Selv som Minister fandt han sig ikke for fornem til at age ind til Byen paa sin Arbejdsvogn og ved Siden af sin Kusk; som Premierminister kørte han ofte hjem paa Bagtrinet af en Omnibus fra Amagertorv, og hvis da nogen paa Grund af den guldtressede Hue antog den jævne Mand for Konduktøren, følte han sig paa ingen Maade fornær-

met derved, men hjalp Folk godmodig med deres Pakker og gav beredvillig Svar.«¹⁾ Denne Jævnhed kunde nok skaffe ham en vis Popularitet i København, men var jo ikke altid rigtig paa sin Plads. En fin Mand som Orla Lehmann kunde ikke lide ham. Han var, siger Lehmann, »i en paafaldende Grad blottet for — lad mig bruge et mildt Ord — al Idealitet«, og hans bedste Fornøjelser var en »lun« L'hombre og en fed Gaasesteg. Som et Eksempel paa Bangs »gennemførte Protest mod al Æstetik« fortæller Lehmann det lille Træk, at Bang som Konseilspræsident engang i Statsraadet medbragte Bryghusets Forhandlingsprotokol, fordi han lige derfra skulde hen til et Møde i Interessenternes Forsamling, — en Anekdote, der maaske lige saa meget karakteriserer Orla Lehmann som Professor Bang. Trods alle sine Embeder og sit uhyre Arbejde døde Bang som en fattig Mand, hvad Lehmann anser som et Vidnesbyrd om, at han næppe har været saa praktisk klog, som han gerne vilde regnes for.

At *Algreen-Ussing* vilde komme tæt op paa Siden af Professor Bang var ikke overraskende efter den Popularitet, som han nød netop i disse Aar, men som rigtignok i den følgende Tid var i en bestandig Dalen. I Trediverne var han en af Liberalismens kraftigste Talsmænd. Han kæmpede for Trykkefrihed, for Indskrænkning af Hoffets Udgifter, for Finansregnskabets Offentlighed, for Jødernes Valgbarhed til Stænderforsamlingen. I en Aarrække var det ham, der holdt Hovedtalen ved Festerne d. 28. Maj, og hans Folkeyndest naaede sit højeste Udslag, da han i 1839 af 1250 »erkendtlige og beundrende Medborgere« blev hædret med et Festmaaltid paa Skydebanen og fik overrakt en stor Guldpokal, smykket med Veltalenhedens, Begejstringens og Modets Sindbilleder og med allegoriske Figurer forestillende Friheden, Retfærdigheden og Sand-

¹⁾ C. St. A. Bille i Biogr. Lexikon.

heden. Det var saaledes en overordentlig stor Udmærkelse, som ved denne Folkegave vistes ham, og den var særlig opsigtsvækkende i hin smaaborgerlige Tid, da man var ganske uvant med slige Tilkendegivelser af offentlig Sympathi. Denne Guldpokal vedblev da ogsaa Ussings Samtidige at huske i mange Aar, og den gav senere Anledning til mange Spydigheder imod ham. Thi snart trak han sig tilbage fra den yderliggaaende Opposition. Allerede i Fyrrerne betegnede han sig selv som »en sindig Ven af Friheden«, medens hans Modstandere brugte mindre hensynsfulde Udtryk om ham; og i Halvtredserne hørte han helt ud til de konservative Helstatsmænd.

Den tredie i Rækken, Overretsprokurator *Haagen* var ikke nogen særlig betydelig Mand. Men han vandt just paa denne Tid en vis Anseelse ved sit Defensorat for Professor C. N. David, da denne i 1835 var bleven sat under Tiltale for nogle Artikler i Fædrelandet. Hans store Øjeblik indtraf den Dag, da David var bleven frikendt af Højesteret, og en Folkeskare om Aftenen samlede sig uden for hans Bolig. Da udbragte Haagen fra Vinduet et Leve for Domstolenes Uafhængighed og var dermed indrulleret som en af Oppositionens Spidser. Men ligesom David blev han snart helt konservativ. I Stændersalen talte han gentagne Gange ret dygtigt, men, siger Drewsen, »med den ham ejendommelige Frygtagtighed«. »Kort før han begyndte, sagde han til mig, at man i Dag kunde købe hans Liv for 4 Skilling«.

Vinhandler, senere Bankdirektør *H. P. Hansen* var en anset og indflydelsesrig Mand i den københavnske Handelsverden. Siden 1832 havde han været Medlem af de 32 Mænds Forsamling, og han vedblev lige til sin Død i 1861 at have Sæde i Kommunalbestyrelsen, snart som Raadmand, snart som Borgerrepræsentant, gentagne Gange som Repræsentationens Formand. I politisk Henseende var han trofast national-liberal, en lille Streg længer til

Højre end Hvidt og jævnlig noget mere forsigtig og tilbageholdende end Partiets yngre Førere.

Bankdirektør *L. N. Hvidt* er saa bekendt, at han ikke behøver nærmere at omtales her. Han traadte forholdsvist sent ind i det offentlige Liv. Da han i 1834 valgtes til Stænderdeputeret, var han henad de tres; først seks Aar efter kom han ind i Borgerrepræsentationen; men endnu i 1848, da han var over halvfjerds, stod han som en af de fremmeste Førere under det politiske Gennembrud. — I Stænderforsamlingen bragte hans store Dygtighed, Kundskabsfyldte og Arbejdsevne ham hurtigt frem i første Række. »Han er Forsamlingen lige saa uundværlig som Bang og Ussing«, siger Drewsen. »Disse tre er unægtelig, hver i sin Retning, de Første iblandt os.«

Blandt Haandværkerstandens Repræsentanter var den virksomme Brygger *Bjerre* den betydeligste. Han var, ligesom *L. N. Hvidt*, theologisk Kandidat. De to fulgtes ad ind i Stænderforsamlingen 1834 og ind i Borgerrepræsentationen 1840. I den kommunale Forsamling sad *Bjerre* derefter til sin Død i 1864, og i sine sidste Leveaar ofrede han sig udelukkende for sine offentlige Hverv, efter at han havde overladt Bryggeriet til sin Søn.

Om den dygtige Mekaniker *Henrik Gamst* siger Drewsen: »Min gode, ærlige, honnette *Gamst* gaar nu i Skole hos Prokurator *Haagen*«. Der menes naturligvis i politisk Forstand; men ogsaa med Hensyn til den offentlige Optræden synes *Gamst* at have slægtet *Haagen* paa. »Han var saa konfunderet, at han ikke kunde erindre et Ord af, hvad han vilde sige« skriver den maliciøse Kammerraad, da *Gamst* tog Ordet i den første Stænderforsamling.

Den sidste af de tolv Deputerede, Agent *Johs. Hammerich*, Fader til den senere Stænderdeputerede *Martin Hammerich* og til Professor *Frederik Hammerich*, var en velhavende Grosserer og Formand for Stadens 32 Mænd. Han var ingenlunde nogen betydelig Mand; men den Rin-

geagt, hvormed Kammerraad Drewsen omtaler ham i sine Breve fra Stændertiden, er dog ganske paafaldende og vistnok ufortjent.¹⁾

Suppleanten, Justitsraad *Salicath* hørte til den konservative Fløj af Forsamlingen. Han var en ivrig og flittig Deltager i Stændernes Forhandlinger, men Fædrelandet spottede ham ved at kalde ham »meget talende og lidet sigende«. Tidens hele Udvikling tiltalte ham ikke, og han trak sig snart tilbage fra offentlig Virksomhed. Han blev siden en højt anset Advokat og var i 1855 Defensor for Ministrene Ørsted, Hansen og Bille under den store Rigsretsaktion mod det Ørstedske Ministerium.

Endnu før Stænderne var bleven indkaldte til deres første Møde, begyndte de københavnske Repræsentanter at optræde som Korporation. I Anledning af Sagsanlægget mod Professor David sammentraadte alle Hovedstadens Deputerede og Suppleanter d. 16. Febr. 1835 for at tage Stilling til de truende Indskrænkninger i Trykkefriheden. Det blev foreslaaet, at de alle, i Tilfælde af at saadanne Foranstaltninger blev truffne uden først at være forelagte for Stænderne, skulde nedlægge deres Mandater. Fler-tallet modsatte sig dog dette radikale Skridt, og man nøjedes med at underskrive et Andragende til Kongen om, at ingen Indskrænkning i Trykkefriheden maatte finde Sted.²⁾

IV.

Stænderforsamlingen 1835—36.

Forsamlingen i Roskilde aabnedes d. 1. Okt. 1835 af den kongelige Kommissarius A. S. Ørsted. Til Præsident (Formand) valgte Forsamlingen Professor J. F. Schouw,

¹⁾ Danske Magazin 6, II. S. 239, 252, 264.

²⁾ Wad I. c. S. 312.

der var udnævnt af Kongen som Repræsentant for Københavns Universitet. Vicepræsident blev *L. N. Hvidt*, og til Redaktører af Stændertidende valgtes *Algreen-Ussing* og *P. G. Bang*. Det var saaledes straks den første Dag givet, at de københavnske Deputerede vilde komme til at spille den fremtrædende Rolle i Forsamlingen, som jo naturligt maatte tilfalde saa veltalende og i offentlig Optræden øvede Mænd. Den frittalende Kammeraad Drewsen fra Strandmøllen siger om sig selv, at han er den eneste af de Deputerede uden for København, som nogenlunde kan fremsætte sine Tanker.

Det er de københavnske Repræsentanter og deres Virksomhed, vi i det følgende skal beskæftige os med. I de første Samlinger var det særlig københavnske Sager, de fremdrog; men efterhaanden som den almindelige Politik traadte i Forgrunden, tog ogsaa Hovedstadens Repræsentanter deres rigelige og betydningsfulde Del i denne.

Den første, der lod høre fra sig, var *Algreen-Ussing*. I et af de første Møder fremsatte han et Forslag til Ændring i Styrelsen af Københavns Fattigvæsen. Han forlangte her ligesom for Statens Finanser fuld Offentlighed; en aarlig Oversigt over Fattigvæsenets Indtægter og Udgifter burde udkomme i Trykken, og dets Regnskaber skulde fremtidig undergives Revision af Stadens 32 Mænd. Forsamlingen sluttede sig til Ussings Forslag, og i det væsentlige blev dette ogsaa taget til Følge af Regeringen. Den første trykte Oversigt over det københavnske Fattigvæsenes Tilstand omhandler Aaret 1835.

Allerede Dagen efter mødte Professor *Bang* med et endnu betydningsfuldere Forslag, nemlig et Andragende om en helt ny Kommunalforfatning for København. For denne Sag havde Bang været meget ivrig, og endnu før Stænderforsamlingen var bleven aabnet, havde de københavnske Deputerede været samlede og havde enstemmig tiltraadt hans Forslag. Bang forlangte et virke-

ligt Valg af deputerede Borgere i København i Stedet for de 32 Mænd, der sad paa Livstid og supplerede sig selv. Han forlangte et Antal borgerlige, valgte Raadmænd i Magistraten ved Siden af dennes lønnede Medlemmer, og han henstillede det som ønskeligt, at en Del af selve Magistraten fremgik af Borgernes Valg. I det hele skulde Kommunalbestyrelsens Myndighed udvides og Offentlighed med Hensyn til Kommunens Anliggender indføres. — Forsamlingen tilraadte ogsaa dette Andragende, og Kommissarius lovede paa Kongens Vegne, at et Udkast til en ny Kommunalforfatning skulde blive forelagt og behørigt Hensyn taget til Professor Bangs Bemærkninger.

Lidt længere fremme i Samlingen fremdrog Mekanikus *Gamst* en ret ejendommelig og for Tredivernes gærende Tid saare betegnende Sag. Der var kort i Forvejen, d. 23. Okt. 1835, udkommet et Forbud imod, at danske Haandværkssvende opholdt sig paa saadanne Steder i Udlandet, hvor Foreninger og Forsamlinger af Haandværkere blev taalt. Det var Forskrækkelsen fra Julirevolutionen i Frankrig, der ikke endnu havde sat sig. *Gamst* androg nu paa, at dette Forbud maatte blive hævet, og han understøttedes i dette Krav ved en Petition til Stænderforsamlingen fra 1036 danske Haandværkssvende. *Gamst* gjorde opmærksom paa, at Svendene ikke i Forvejen kunde vide, hvilke Steder de ikke maatte besøge, og selv mod deres Vilje kunde de altsaa let komme til at overtræde Forbudet. »Da jeg ikke med Vished ved, til hvilke Associationer og Forsamlinger Plakaten sigter, er det vanskeligt at bedømme, hvorvidt det er at befrygte, at den Rejsende ved at opholde sig paa Steder, hvor saadanne Forsamlinger holdes, kunde vorde bibragt farlige Grundsætninger; men det er næppe rimeligt, at en enkelt dansk Mand, om han end ved sin Tilbagekomst maatte medbringe friere Anskuelser, skulde være i Stand til at udbrede skadelige og utilladelige Meninger blandt sine

Jævnlig paa en saadan Maade, at deraf kunde opstaa Fare for det Offentlige og Laugsvæsenet i Særdeleshed.«¹⁾)

Men her var man inde paa et Omraade, hvor Regeringen ikke forstod Spøg. Disse Foreninger af Haandværkere smagte af Sammensværgelse og Revolution, og jo mindre man i Virkeligheden kendte til dem, des frygteligere saa de ud. A. S. Ørsted, der paa Regeringens Vegne skulde forsvare det udstedte Forbud, gav følgende Beskrivelse af dem, som han forsikrede, han havde fra den muligst paalidelige Kilde:

»Disse Associationer ere revolutionære og systematisk organiserede. De have særskilte Love, Forstandere, samt flere Klasser af Adepter, i Forhold til Individernes moralske Evner og den Grad af Tillid, deres Personlighed indgyder Lederne. Medlemmerne forbinde sig ved de afskyeligste Eder til at virke efter Stilling og Lejlighed til de fordærlige Lærdommes Udbredelse, som udgøre Genstanden for de hemmelige Sammenkomster. De udvalgte Individier forsynes med Penge af en egen oprettet Kasse, samt med Eksemplarer af de antimonarkiske og irreligiøse Skrifter, som skulde forberede den paatænkte og forhaabede Opstand. Det er dem ligemeget, i hvad Grad saadanne forbryderiske Forsøg maatte lykkes, da man ikke, uden ved en eller anden Lejlighed at skride til Gerningen, ret kan vide, hvad der muligvis skulde kunne udrettes. Selv under ugunstige Omstændigheder anses Uroligheder som Fremskridt paa den udpegede Vej. De have deres egne saakaldte Kathekismer og andre Flyveskrifter i denne Aand. Spørger man, hvorfor just Haandværkerne ere blevne udsete til Redskaber for de skændige Planers Udførelse, saa bliver Svaret: fordi den Borgerklasse er den talrigste i alle Lande, dens Kaar i det Hele, om ikke kummerlige, saa dog middelmaadige, og i Særdeleshed

¹⁾ Stændertidende 1836 S. 1362—63.

fordi det just er Haandværkerne, som i d e r e s u n g e A l d e r vandrer omkring efter gammel Sædvane og støde sammen allevegne, hvortil kommer at de revolutionæres Korruptionsforsøg i adskillige Arméer ikke have været tilstrækkeligt frugtbringende, formedelst Disciplinens større eller mindre Modvirkning, som falder aldeles bort med Hensyn til de uerfarne godtroende Haandværkere.«

Det er ikke til at undres over, at Stænderforsamlingen i Roskilde blev forfærdet over en saadan Beskrivelse og forkastede Gamsts Andragende med 36 Stemmer mod 29.

Bedre Held havde en anden af det næringsdrivende Borgerskabs Repræsentanter, Brygger *Bjerre*, med sit Andragende. Men han havde heller ikke vovet sig ind paa saa statsfarlige Spørgsmaal, men holdt sig til de faglige. Han indbragte et Andragende fra Københavns Brændevinsbrænderlaug om en forandret Beskatningsmaade for Brænderierne i Danmark. Som det nu var, betaltes Afgiften i København og Købstæderne i Form af Konsumtionsafgift af de Kornvarer, der indførtes i Byen til Brænding; men i de mindre Købstæder var denne Afgift kun to Trediedele af den københavnske, og hertil kom, at da Tilførselen »i aabne Byer er vanskeligere at kontrollere end her paa Stedet, kan man med temmelig Vished antage, at denne Afgift ikke overalt regelmæssig indkommer.« Man forstaar jo nok, at det i det befæstede København har været vanskeligere at snyde Toldvæsenet! Men endnu værre er det paa Landet, hvor der slet ingen Konsumtionsafgift betales, men kun en ringe Afgift efter det Antal Potter, Kedlen kan rumme. I Rungstedlunds Brænderi f. Eks. svares af en daglig Brænding kun 3 Rdlr. 1 Mrk. 1 Sk., medens et tilsvarende Kvantum i Kbhvn. koster 28—30 Rdlr. Gennemsnitlig svares paa Landet kun $\frac{2}{20}$ af den Afgift, der maa betales i København. Følgen er da ogsaa blevet, at Brænderierne nu skyder op alle Vegne paa Landet og selv i Københavns Nærhed, saasom i Bagsværd, Bregnerød, Fa-

rum, Lyngby, Røiels Kro (?), Rungstedlund, Roskilde Kro og Skovshoved. Og samtidig er en Trediedel af de 190 Brænderier, der fandtes i København for 15 Aar siden, gaaet ud af Drift. Selv Københavns Forstæder kan købe deres Brændevin fra Landet 40—50 pCt. billigere, end den kan leveres inde i Byen. Lauget ønsker derfor, at der maa indføres en ensartet Beskatning af Brænderier i By og paa Land. — Forsamlingen støttede for saa vidt Lauget, som den indgik til Kongen med en Petition om, at der ikke maatte meddeles flere Bevillinger til Landbrænderier, og at Afgiften af disse maatte blive forhøjet. Dette skete ogsaa; men det blev en dyr Affære for Statskassen; thi de Bevillingshavere, der ikke vilde gaa ind paa at betale den forhøjede Afgift, kunde forlange udbetalt Erstatning for at standse Brænderiet.¹⁾

Større principiel Interesse knytter sig til en anden københavnsk Sag, som blev forelagt Stænderne i denne første Samling, nemlig et Andragende fra samtlige Bolværksejere ved Københavns Havn, indbragt i Forsamlingen ved *Algreen-Ussing*. Her stod to Anskuelser skarpt over for hinanden; det var Samfundshensynet og Grundejerinteresserne, der stødte sammen, og der argumenteredes fra begge Sider ganske paa samme Maade, som vi vil kunne høre det den Dag i Dag, naar det samme eller lignende Spørgsmaal rejses.

De private Bolværksejere havde hidtil upaataalt kunnet fastsætte Bolværkspengene, som de selv fandt for godt; og de havde da ogsaa benyttet sig af Handelens Opløbsstring og Skibsfartens Vækst til Gang efter Gang at kræve forøgede Afgifter. I Klagerne herover nævnes som et Eksempel paa, hvad der blev forlangt, at en Skude fra Ærø paa kun 14 Læster havde maattet betale 50 Rdlr. for

¹⁾ Disse Forhold er ogsaa omtalt i nærværende Tidsskrift Bd. I S. 248—50, hvor det paastaas, at Ejeren af Rungstedlund fik en saadan Erstatning til et Beløb af 75,000 Rdlr.

at faa Lov at lægge til ved Bolværket. Tilsidst greb den enevældige Regering ind og gjorde kort Proces. Ved en Forordning af 12. Februar 1834 blev der fastsat en bestemt ensartet Takst for Benyttelsen af Havnens Bolværker. Betalingen var 1 Mark pr. Læst, — den før nævnte Skipper fra Ærø skulde altsaa efter denne Takst betale 14 Mark i Stedet for 50 Rdlr.

Bolværksejerne indgav derefter en Klage til Stænderforsamlingen i Roskilde. Som det var at vente stillede de sig paa det Standpunkt, at der her forelaa en Krænkelser af Ejendomsretten.

»Iblandt Statsborgernes vigtigste Rettigheder«, siger de, »har man altid og alle Vegne indrømmet Ejendomsretten en fortrinlig Rang, og vi tør antage, at Folkets Udvalgte i Stænderforsamlingen erkender, at det er en af deres helligste Pligter og skønneste Rettigheder i Særdeleshed at vaage over og virke for denne Rets Uforkrænkelighed«.

Men nu er netop denne Ret bleven krænket af Regeringen! Bolværksejerne havde altid tidligere efter Forgodt-befindende kunnet affordre Skibene en saa høj Betaling for Benyttelsen af Bolværkerne, »som de blot kunde formaa disse til at erlægge«, eller »som de med Skipperne bedst kunde forenes om.« Men de nu fastsatte Maksimumstakster er et aabenbart Indgreb i deres Ejendomsret, som vil »berøve os, uden allermindste Godtgørelse, en betydelig Del af vore lovligt erhvervede Ejendommens Grundrente og altsaa Grundværdi... En vilkaarlig Indskrækning deri fra Statens Side kunde vi ikke befrygte, fordi Staten i et Aarhundrede og mere u d t r y k k e l i g havde respekteret og erkendt netop denne Del af vor Ejendomsret og følgelig ikke vilkaarlig og uden Skadesløsholdelse kunde formodes at ville berøve os den ved et Magtbud og derved foraarsage en voldsom Omvæltning i vor Formuesforfatning, hvorved vi, vore Kreditorer og de, som have lige Interesse i vor

Forfatning, aldeles uden Skyld og Brøde for en Del rui-
neres.«

De andrager derfor paa, at enten Forordningen af 12.
Februar 1834 maa blive tilbagekaldt, eller at der i hvert
Fald maa tilstaa dem en passende Erstatning af det of-
fentlige.

Det tilfaldt *Anders Sandøe Ørsted* at give Bolværks-
ejerne Svar, og han stillede sig lige som bestemt paa Sam-
fundets Side, som Bolværksejerne stod paa det private
Monopol: Han kunde ikke indrømme, at der var nogen
Grund til de Klager, som her førtes over Indgreb i Ejen-
domsretten: thi Bolværksejerne kunde ikke have fri Raa-
dighed over Bolværkerne og ikke ensidig fastsætte den
Godtgørelse, der skulde erlægges for Brugen af dem, —
»det vilde være det samme som at overlade Bolværksejerne
efter Behag at nægte Bolværkernes Benyttelse.« Det ene-
ste, de havde billigt og naturligt Krav paa, var Vederlag
for de Bekostninger, Bolværkernes Vedligeholdelse med-
førte, og derpaa havde de faaet rundelig Anvisning ved
den fastsatte Takst af 1 Mark pr. Læst. De paastaar jo
ej heller, at »Bolværkerne ved Forordningen er bleven dem
til Byrde, ligesom de ikke andrager om at abandonnere
samme, men de besværer sig kun over en Nedsættelse i de-
res Værdi.« Men »den Omstændighed, at et og andet Bol-
værk maaske derved bliver mindre indbringende, end Eje-
ren ved at tilforhandle sig samme har tænkt sig, kan ikke
give ham Adgang til Klage.«

Saaledes forsvarede Ørsted Samfundets Ret — Skip-
perne fra Ærø som Forbrugerne i København — overfor
34 private Monopolister. Bolværksejerne fik derefter ingen
Støtte i Forsamlingen, og Forordningen om Bolværksaf-
giften forblev ved Magt.

Af andre københavnske Sager i denne første Stæn-
dersamling kan nævnes et Par af de evindelige Laugsstri-
digheder. *Ussing* indbragte et Andragende fra Sla g t e r-

Laug et om Beskyttelse i deres Næring imod Landboere og Slagtere paa Frederiksberg, der indførte Kød og Flæsk til Københavns Torve; og *Bang* indbragte en Klage fra *Dugmagerlaug* et, der fandt sig fornærmet i sit Erhverv ved den Fabriksvirksomhed, som Fattigvæsenet drev i Arbejdsanstalten paa Ladegaarden. Men Stænderforsamlingen afviste begge disse Andragender.

Dette første Stændermøde havde varet fra 1. Okt. 1835 til 26. Febr. 1836. Det var bleven imødeset og fulgt med levende Interesse fra hele Befolkningen, og alt i alt havde det svaret til Forventningerne. De Deputerede havde arbejdet godt. »Det er en underlig Tilstand at være i«, skriver Drewsen i 1835. »Det er som om hele Verden var død for os. Dagen og Nætterne forsvinde, man ved ej hvorledes; thi Arbejdet varer næsten hele Dagen, og om Aftenen er i det mindste jeg saa træt, som jeg aldrig mindes at have været, og sover derfor som en Sten.« Men betydelige Sager var ogsaa bleven drøftede og behandlede, og en god Begyndelse var gjort til det Reformarbejde, som Landet saa haardt trængte til.

V.

Skuffelser og Politik.

Efter Forordningen skulde Stænderne indkaldes hvert andet Aar, og det næste Møde altsaa finde Sted i 1837. Men deraf blev intet. Paa Grund af Frederik VI.s Sygdom i dette Aar blev Møderne aflyste, — vigtigere ansaa man altsaa ikke disse Stænderforsamlinger for at være —, og det andet Møde i Roskilde fandt først Sted i Efteraaret 1838.

Institutionen havde jo nu ikke længer Nyhedens Tiltrækning, og det viste sig snart, at de vidtløftige Forhandlinger i Stændersalen ikke i Længden kunde holde Befolkningens Interesse fangen. Forsamlingen var jo kun raadgi-

vende og kunde altsaa alligevel intet sætte igennem; og at kun Grundejerne havde Indflydelse paa Forsamlingens Sammensætning, svækkede Interessen for den hos mange. Dens Møder holdtes for lukkede Døre, og kun gennem »Stændertidendes« farveløse Referater naaede langt om længe et Budskab ud til Omverdenen om, hvad man havde foretaget sig i Stændersalen. Samlingen i 1838 bærer da ogsaa helt igennem Vidne om svindende Interesse.

Af Københavns 12 Repræsentanter undskyldte de fire sig for at give Møde. Det var de to Bankdirektører Hvidt og Christensen, der ikke mente at kunne undværes i Nationalbanken, Agent Hammerich, der var bleven syg, og Vinhandler H. P. Hansen, der paa den Tid maatte kæmpe med forskellige Forretningsvanskeligheder. Der maatte altsaa indkaldes fire Suppleanter foruden Justitsraad Salicath. Men heller ikke Suppleanterne viste nogen syndelig Lyst til at give Møde. Nr. 2 og 3 paa Listen, Justitsraad Skibsted og Boghandler Deichmann, var villige. Men den fjerde, femte og sjette undskyldte sig alle med deres høje Alder eller private Forhindringer, den syvende havde solgt sin Gaard og kunde derfor ikke møde, og man maatte saaledes helt ned til Nr. 8 og 9 for at faa Tallet fuldt. Disse to var Kaptajn Herforth og Grosserer Prætorius.

De fire nye Stændermedlemmer styrkede nærmest den konservative Side i Forsamlingen. Boghandler *Deichmann* var juridisk Kandidat og paa flere Omraader en lærd Mand. Han blev taget i Brug i Roskilde som en af Redaktørerne af Stændertidende, men naaede aldrig selv at tage Ordet i Forsamlingen. Han var en Beundrer af A. S. Ørsted og en konservativ Natur, og Tidens Udvikling henimod 1848 tiltalte ham ikke. — Renlivet konservativ var Justitsraad *Arnold de Fine Skibsted*, der havde siddet i Regeringskollegierne siden 1806 og nu var Kontorchef under Rentekammeret. Kaptajn *Herforth*, der

var Medlem af Fattigdirektionen i København, var regnet for en dygtig Administrator, men han maatte dog siden døje mange Angreb for sin Ledelse af Almindelig Hospital, hvis skandaløse Tilstand først helt afsløredes under Koleraepidemien 1853.¹⁾ Til en Begyndelse regnede det liberale Parti ham for Meningsfælle; men Forholdet kølledes snart, og Herforth hørte i Virkeligheden heller ikke hjemme i denne Lejr. Det skortede ham, siger Fædrelandet ved en senere Lejlighed, paa sand Dannelse og Humanitet. — Derimod var den sidste af de indtrædende Suppleanter, Grosserer *Prætorius*, en Liberal af den gamle Skole. Han var en anset Handelsmand, Repræsentant i Nationalbanken og Medlem af de 32 Mænds Forsamling siden 1821.

I denne anden Samling, i Efteraaret 1838, behandlede Spørgsmaalet om Jødernes Valgbarhed, der i Stændersalen anbefalede af *Algreen-Ussing*, men fraraadedes af Biskop Mynster og Ørsted. Det var et Emne, som længe var drøftet i Pressen og mellem Mand og Mand, og som »de oplyste Mænd« havde beskæftiget sig med allerede før Stænderforordningen udkom. Der kunde om det siges mange hazarderede Paradokser, som naar Peder Hjort mener, at Jøder ikke bør kunne vælges til Stænderforsamlingen, fordi de har »den enorme Forrettighed, at de er fri for at være Christne.« »Denne Frihed«, fortsætter han, »eller Fritagelse, for Christendommen, der i Danmark ikke kan tilstedes nogen egentlig Dansk, er en saa grænseløs For-Rettighed i politisk Henseende, at den ophæver al Ligelighed imellem dem, der ellers kunde stilles ved Siden af hinanden; den er en uendelig, en ganske inkommensurabel Størrølse, der ene og alene kan evalueres ved en vilkaarlig Bestemmelse, som f. Eks. ved at udelukke denne Forrettigheds højst privilegerede Nydere fra

¹⁾ Hist. Medd. om Kbhvn. II, S. 91 f.

Stændersalen.«¹⁾ — Og der kunde fra modsat Side skrives smukt og følt om Jøderne, som Fædrelandet var i Stand til at gøre det: »Bør de, som tro paa Jehova, Himlens og Jordens Skaber, den Almægtige, den Retfærdige, den Kærlige, der ej er i Tordenen og ej i Stormene, men i de sagte Luftninge, formedelst denne deres Tro være udelukkede fra at kaares af Folket til at tale Folkets Sag?«

Undertiden kunde Jøderne lade, som om de ikke kendte den gældende Bestemmelse. Da Valget stod for i 1840, modtog Magistraten følgende Reklamation:

»Da Undertegnede finder sit Navn udeladt af den i disse Dage modtagne Liste over de valgbare Borgere, saa tillader jeg mig at forespørge om Anledningen til denne Udeladelse.

København, d. 9. Decbr. 1840.

Med Ærbødighed

S. D. Hamm,

Tapetfabrikør, Ejer af den halve Del af
Gaarden Nr. 96 i Pilestræde og Huset
Nr. 347 i Gothersgade.«

Magistratens Resolution lød: Er i Grundtaksten anført som Mosait.²⁾

Garvermester Heilbuth var mere hensynsfuld i 1846. Han fremsendte sin Døbeattest samtidig med, at han begærede sig optaget paa Listen over de valgbare.

Forhandlingen i Stændersalen bragte intet Resultat, og Jøderne fik først med Grundloven deres fulde politiske Rettigheder.³⁾

Den eneste Sag af Betydning for København, som var

¹⁾ Peder Hjort: Kritiske Bidrag, politisk Afdeling, S. 225.

²⁾ Efter velvillig Meddelelse fra Bibliothekar Josef Fischer er Samson David Hamm ikke begravet paa den herværende jødiske Kirkegaard, hvor derimod flere af hans nærmeste Slægt ligger begravne, saa det maa antages, at han paa et eller andet Tidspunkt er bleven døbt.

³⁾ Om Jøddebatterne i Stænderforsamlingerne se Tidsskrift for jødisk Historie og Literatur 1. Bd. S. 69 f.

til Behandling i denne Samling, var det tidligere bebudede Regeringsforslag til en ny Kommunalforfatning, som nu, i November 1838, blev forelagt Stænderne. Men Udkastet tilfredsstillende ingen. Det havde Aaret før været forelagt de 32 Mænd, som havde foreslaaet forskellige Ændringer deri, navnlig at Borgerrepræsentationen maatte faa Indflydelse paa Styrelsen af en Række kommunale Anliggender, fra hvilke de hidtil havde været udelukkede: Bidstrup Gods, Brolægning-, Vej- og Lygtevæsenet, Stædens Jorder og faste Ejendomme m. m., men hertil var der intet Hensyn taget i Udkastet. Ogsaa Stænderne havde mange Ændringer at foreslaa. Med *Algreen-Ussing* som Ordfører forlangte de Indførelse af borgerlige Raadmænd ved Siden af de juridisk uddannede, direkte Valg til Borgerrepræsentationen i Stedet for det i Udkastet foreslaaede indirekte, og i det hele det Princip anerkendt, at Repræsentationen havde den besluttende Myndighed i alle rent kommunale Anliggender, medens den udøvende forbeholdtes Magistraten. Men ogsaa alle disse Forslag blev bekæmpet af den kongelige Kommissarius paa Regeringens Vegne, og der kom intet ud af Forhandlingerne. — De øvrige københavnske Sager, som bragtes paa Bane i denne Samling, var helt ubetydelige.

Allerede nu begyndte enkelte af de Liberale at tabe Troen paa Stænderne, *Tscherning* selvfølgelig først af alle. Han havde længe været ked af »Stænderiet«, og i sine Breve fra Udlandet havde han kun Spot til Svar, da han modtog Efterretning om, at »et ekstra Stændervrøveri« var bleven indkaldt.¹⁾

Det var Samlingen i 1840, han sigtede til, det tredje og sidste Møde af de i 1834 valgte Repræsentanter. Der var andre, som netop saa hen til dette Møde med særlig Forventning; thi der var jo sket det siden sidst, at Landet

¹⁾ Tschernings efterladte Papirer II, S. 226.

havde faaet en ny Konge. L. N. Hvidt og H. P. Hansen mødte denne Gang paany i Stændersalen, — et Udtryk for de Forhaabninger, de Liberale endnu nærede til Kong Kristian VIII. Og Poeten Gottlieb Siesby hyldede i »Kjøbenhavns Morgenblad« Stænderne paa Vers i Anledning af Tronskiftet:

I er den Grund, hvorpaa der nu skal bygges,
 Det Værn, hvorved vor Fremtid skal betrygges!
 Til Eder staar hvert Haab, vor Tid har tolket;
 I Ledet er imellem Drot og Folket!
 Hver Knop, som endnu venter paa sin Brydning,
 Ved Eder faar sin Duft og sin Betydning.
 Hver Røst, som ellers klangløs vilde runge,
 I Eders Mund bli'er til en Folketunge.

Men Begivenhederne viste jo snart, at det var Tschernings Pessimisme, som fik Ret.

Forsamlingen aabnedes d. 15. Juli, og Dagen efter indgav *Bang* Forslag om en Adresse til Kongen i Anledning af Tronskiftet. Dette gav Anledning til megen Diskussion og Uenighed: nogle holdt paa, at en saadan Adresse ikke maatte indeholde andet end en Lykønskning til Kristian VIII. Andre mente, at den tillige skulde være et Udtryk for Stænderforsamlingens Ønsker. Resultatet blev et smukt Midt-imellem, hvor Forfatningsønskerne kan læses mellem Linierne. Imellem de mange smigrende Ord om den afdøde og den nylig tiltraadte Konge listedes nogle Sætninger ind om »en højere Anskuelse af Forholdet mellem Regering og Folk« eller om »de Reformer i Henseende til Statens finansielle Anliggender, om hvis Nødvendighed der i længere Tid har været ikkun een Stemme i Folket«. Kongens Svar viste, at han tilfulde havde forstaaet den halvkvædede Vise: han udtalte det Haab, at Stænderne ikke vilde lade sig »henrive af enkelte, som, utilfredsstillede ved det Bestaaende, tiltage sig i Folkets Navn at forlange Forandringer i Statens Grundlove.« — Dette Svar,

dateret Silkeborg d. 30. Juli 1840, berøvede de Liberale Resten af deres Illusioner.

Men Forhandlingerne i Salen gik jo deres Gang, og Arbejdet for friere Forfatningsformer blev ufortrødent fortsat.

Etatsraad *Hvidt* indbragte en Petition fra 3401 Borgere i København om, at Folkets Repræsentanter maatte blive forenede i een Forsamling og denne tillægges en besluttende Medvirkning ved Lovgivningen og særlig ved Bestemmelsen af Statens Indtægter og Udgifter. *Hvidt* fremhævede i sin Tale, at der fra forskellige Egne af Landet var indkommet en Række Andragender, som gik ud paa det samme, selv om de i Reglen kun talte om »en fuldstændig Skattebevillingsret«. »Vel var allerede et vigtigt Skridt foregaaet i denne Henseende ved Indførelsen af den Provinsialstændernes Institution, der har været et saa kraftigt Middel til at vække den slumrende Folkeaand; men ligesom det paa den ene Side ved den dermed forbundne Sønderlemmelse af Statens forskellige Dele var bleven gjort vanskeligt at udfinde den almindelige Villie, saaledes kunde paa den anden Side Stændernes Karakter som raadgivende ikke længer af Folket anses for fyldestgørende. Ogsaa viste det sig snart, at der i dette Organ for Folkets Stemme ingenlunde laa den moralske Kraft, som man havde ventet, da ikkun faa og kun de mindre væsentlige af de af samme udtalte Grundsætninger vandt Regeringens Bifald og kom til Anvendelse.«

Han omtalte derpaa den Skuffelse, det havde været at modtage Kongens Svar paa Københavns Borgerrepræsentanters og senere paa Stænderforsamlingens Henvendelser i Anledning af Tronskiftet. Kongen havde udtalt Tvivl om, at disse Henvendelser var Udtryk for et almindeligt Ønske hos Folket; men netop derfor var det af højeste Vigtighed, at Petitioner som den fra København kom for Kongens Øre. — den var underskrevet af

over Halvdelen af samtlige næringsdrivende Borgere i Hovedstaden. Lidt pudsigt virkede det, da Hvidt i denne Forbindelse maatte oplyse, at han senere havde modtaget en Begæring fra 19 Borgere i København, for Størstedelen Skomagere, hvori disse anmodede om at faa deres Navne slettede paa Petitionen. »Disse Folk hører formodentlig til et religiøst Parti, hvis Koryfæer have vist sig særdeles virksomme i den senere Tid.«¹⁾

Andragendet blev Genstand for en langvarig og livlig Behandling og tilsidst, med 47 Stemmer mod 17, overgivet til en Komité. Etatsraad Hvidt nærrede ikke synderlige Forventninger om Resultatet af Henvendelsen. Men i sin Slutningsreplik kastede han Blikket længere ud i Fremtiden og varslede profetisk om Stænderforsamlingens Skæbne: »Jeg nærer den fuldkomne Fortrøstning, at hvad end Resultatet denne Gang bliver, vil der af Forsamlingens Aske fremstaa en Phønix, og denne mægtige Fugl vil paa sine gyldne Vinger bringe dette Blad der hen, hvor dets Indhold vil læses, forstaas og ikke misforstaas.«²⁾

De 19 Skomagere var dog ikke de eneste Borgere i København, som efter moden Overvejelse foretrak at blive staaende ved den gamle Forfatning. Samme Dag som Hvidt fremlagde sit Andragende, mødte Prof. *Bang* paa Modpartiets Vegne med et Andragende fra 250 Borgere i København, som gik ud paa at fraraade enhver Forandring i Statsstyrelsen. Denne deres Anskuelse havde de troet ikke at burde holde tilbage »under de nærværende

¹⁾ Hermed sigtes formodentlig til Gendøberne, om hvilke Professor Werlauff skriver til Vedel Simonsen den 2. Dec. 1839: »Her er i denne Tid opstaaet en Gendøber-Sekt, som skal tælle et Par hundrede Medlemmer, mest af den simplere Klasse, af begge Køn. I Oktober Maaned blev de alle døbte paa ny i Lundehus-Søen af deres Præst. Politiet skal ellers have i Sinde at lægge sig derimellem.« (Wad I. c. S. 390).

²⁾ Roskilde Stændertidende 1840 Sp. 1755.

Forhold, da en Del af vore Medborgere have ladet sig overtale til at tro, at Danmarks Fremtid og Held kun kan sikres ved en Forandring i selve Rigets Grundlove, saaledes nemlig, at Kongens Magt skulde indskrænkes, og Statsmagten deles mellem Kongen og et Parti i Landet, som i Folkeraadet maatte vide at skaffe sig de fleste Stemmer.«

Alle disse Andragender blev henviste til et Udvalg, for hvilket den frisindede Professor H. N. Clausen var Ordfører. Han anbefalede at indsende Adresserne til Kongen. Men »den røde Bænk«, som det aristokratiske Parti i Stændersalen kaldtes efter Kammerherrernes og Kammerjunkernes røde Kjoler, bekæmpede dem haardt, og særlig udmærkede sig her en af Københavns Repræsentanter, Justitsraad *Skibsted*, der stillede det radikale Forslag, at Forsamlingen skulde lade Adresserne brænde for at tilkendegive sin Uvilje imod dem. »Man har villet, at de skulde høre Historien til, men jeg ønsker, at de maa tilhøre Fabelen«. Adressernes Indsendelse til Kongen blev dog besluttet med 43 Stemmer mod 24.¹⁾

Til de politiske Sager i denne Samling kan ogsaa regnes et Andragende fra det nystiftede Studentersamfund, der med Ploug som Formand havde indført politiske Diskussioner og i det hele taget livlig Del i den liberale Bevægelse i Hovedstaden. Konsistorium havde da erklæret Samfundet for ophævet, og Politidirektøren Bræstrup havde forbudt det at afholde Møder, hvilke han i fornødent Fald vilde forhindre ved Anvendelse af Magt.

Der var ikke stor Interesse i Stænderforsamlingen for Studenternes Klager. *Algreen-Ussing* indbragte Andragendet, men bemærkede samtidig, at han ikke troede, dette Selskab havde nogen sund Rod i sig, og at dets Ophør ikke var til nogen videre Skade: Man havde kun gjort for meget ud af det ved at lukke det med Magt, thi det

¹⁾ H. N. Clausen: Optegnelser S. 227.

vilde dog inden kort Tid have opløst sig af sig selv. Efter en grundig Drøftelse blev Andragendet derpaa enstemmig afvist.

Ogsaa de upolitiske Sager, som behandledes i denne Samling, bar Vidne om den voksende liberale Bevægelse i Tiden. Man kom ind paa det ogsaa dengang aktuelle Spørgsmaal om Statsdrift eller Privatdrift, — Strømmen gik i hin Tid stedse mere bort fra Fortidens stærke Anvendelse af Statsdrift, ligesom den nu i vor Tid delvis søger at komme tilbage dertil igen. Adskillige store Statsværker var netop dengang nylig bleven nedlagte: et Bryggeri, et Brænderi, et Garveri, et Klædeoplæg, og det paa-tænkte yderligere at nedlægge Uldmanufakturert i Usse-rød og Sejldugsfabriken i København. Nu blev dette Spørgsmaal bragt ind i Stændersalen, da Københavns Møllerlaug ved *Algreen-Ussing* indgav et Andragende om, at den kongelige Mølle maatte nedlægges. Denne Mølle var et ret betydeligt Anlæg, med 16 Heste, 12 Karle og 2 Opsynsbetjente, og den gav Staten en god Indtægt, da den havde Monopol paa alene at besørge Maltformalinen i København, — der herskede i den Henseende en virkelig Mølletvang i Hovedstaden, noget, der ellers var saa godt som forsvundet alle andre Steder i Riget. — Nogle Dage efter Andragendets Indbringelse kunde Kommissarius meddele, at han fra Kommercekollegiet havde faaet Meddelelse om, at man var tilsinds, saa snart det kunde lade sig gøre, at ophæve Monopolet og nedlægge Mølløllen.

Tiden var ikke gunstig for Monopolerne, og der var ingen, som havde Lyst til at staa op i Stændersalen og forsvare dem. Frihandelsteoriene begyndte at trænge igennem, og man mærker ogsaa her Virkningerne af Adam Smiths Nationaløkonomi, der i Danmark havde fundet en talentfuld Forsvarer i Grev W. C. E. Sponneck, som netop i 1840 udsendte sit dygtige, af Frihandelstanker baarne

Værk »Om Toldvæsen«. De samme Tanker kommer kraftigt frem i et Andragende fra Københavns Handelsstand, som blev indbragt af *H. P. Hansen* og *Herforth*.

»At den størst mulige Frihed er Handelens Livs-Element, uden hvilken den aldrig og intet Steds kan trives, det er en af Statsvidenskabens øverste og almindeligst anerkendte Grundsætninger«, hedder det i Andragendet. Men her i Danmark havde man netop gaaet den modsatte Vej; man havde søgt at bringe Handelen i Flor ved Monopoler og Tvang, og just derved havde man foraarsaget dens nuværende sørgelige Forfald. Thi Forholdet er jo det, at saa godt som hele Danmark i Henseende til Handel og Omsætning er blevet et Opland for fremmede Byer, særlig for Hamborg og Lübeck. Dette unaturlige Forhold er skabt eller fremhjulpet ved vore egne Lovbestemmelser; thi al Indførsel over Hamborg eller Lübeck er fri for Øresundstold, medens denne Told saa godt som spærrer for al direkte Tilførsel til København fra fremmede Steder. I det hele taget, siger Andragerne, synes de Autoriteter, hvem den her hen hørende Del af Statsstyrelsen nærmest har været betroet, mere at betragte Landets Handel som en Genstand for Beskatning end som en Kilde til Nationalvelstand. Men navnlig er de overbeviste om, at kun Øresundstoldens fuldkomne Ophævelse kan gøre København til en betydningsfuld Handelsplads. De andrager altsaa om at faa en hel ny Handelsanordning, bygget paa almindelig Handelsfrihed, og paa Øresundstoldens Afskaffelse.

Der behandlede ogsaa i denne Samling en Sag, der afgiver et smukt Vidnesbyrd om *L. N. Hvidts* Uegennytte. Et Antal store Handelshuse i København: Jacob Holm, Kirketerp, Duntzfeldt, Tutein o. fl., havde indgivet en Ansøgning om af Staten at faa nogen Erstatning for de Handelsskibe, som Englænderne havde opbragt i 1807, endnu før Krigen var erklæret. Det samlede Tab, den danske Handelsstand herved havde lidt, opgjorde de til henved

halvanden Million Pund Sterling, men kun for en Del af dette Beløb mente de at kunne kræve Erstatning. Etatsraad Hvidt var ogsaa bleven opfordret til at underskrive Andragendet, men han havde ikke villet, skønt det, som han sagde i Stænderforsamlingen, var almindelig bekendt, at han i 1807 havde mistet alt hvad han ejede, da alle hans Skibe og deres Ladninger var blandt dem, som blev tagne af Englænderne før Krigserklæringen. Da Andragendet var blevet indbragt af *Algreen-Ussing*, bekæmpede Hvidt det da ogsaa i Stændersalen som uretfærdigt. De 10 à 15 pCt., som der var Tale om at faa erstattet, vilde for hans Vedkommende beløbe sig til c. 10.000 Rdlr. »Det kunde nu vistnok være ret behageligt at faa en saadan Sum: men den vilde dog vistnok brænde mig stærkt i Lommen, naar jeg tænkte mig, at den var udpresset ved Bondens Sved. Sømandens Fare og Fabrikantens Anstrengelse, og for denne Tanke vil jeg ikke udsætte mig.« — Andragendet blev da ogsaa forkastet af Forsamlingen.

VI.

Valget 1840 og Majfesterne.

De Stænderdeputeredes Mandater gjaldt for 6 Aar og var altsaa udløbne i Efteraaret 1840. Den 28. August blev derfor nye Valg udskrevne.

I de forløbne 6 Aar havde de politiske Partier begyndt at udforme sig. Pressen var bleven en Mægt — Fædrelandet, der stiftedes som Ugeblad i 1834, gik netop i 1840 over til at blive et Dagblad —, og den tidligere Sky for offentlig Fremtræden og offentlig Omtale var ved at fortage sig. Valget i 1840 foregik under Former, der viste en paafaldende Forandring fra Ubehjælpsheden i 1834. Nu drøftede man aabenlyst de opstillede Kandidaters Kvalifikationer.

Professor *Bang* var udenfor denne Drøftelse, da han

havde erklæret, at han ikke vilde modtage Genvalg. Om Grundene hertil gik der mange Rygter, der dog alle løb ud paa, at han følte sin Popularitet i Aftagende: Der var bleven gjort Gilder for Hvidt og Ussing, men ikke for ham, han var ikke længer sikker paa at kunne blive første Deputeret og vilde nødigt modtage en lavere Plads osv. Han stillede sig da i et Landdistrikt og blev valgt der.

Efter Bangs Tilbagetræden maatte *Algreen-Ussing*, Nr. 2 paa den oprindelige Liste, komme saa meget stærkere i Forgrunden.

Han blev endnu denne Gang taget for god af de liberale Kredse, om end med et begyndende Forbehold. »Der er«, skriver Fædrelandet i Efteraaret 1840, »uden Tvivl ingen, som vil nægte, at Algreen-Ussing i de tvende første Stænderforsamlinger udgjorde saa at sige Centrum for de Deputerede. . . I en høj Grad har han bevist dette borgerlige Mod, som for nogle Aar tilbage kun var saare lidet kendt her i Danmark. Uden Forbeholdenhed har han kæmpet for Sandhed og Ret, og i hans hele Færd har der været noget beaadende og oplivende, som har bevirket, at de liberale Elementer i Stænderne have samlet sig om ham og omdannet sig til en organisk Samvirken, i hvilken han var den Bevægende, . . . og saaledes er det faldet i Algreen-Ussings Lod, at have været i en højere, ja i den højeste Betydning hele Landets Repræsentant.« Men, tilføjer saa Bladet: »Det vil imidlertid ikke kunne nægtes, at A. U. i den sidste roeskildske Stænderforsamling ikke har indtaget den samme Plads som forhen.«¹⁾

Alligevel, — man har endnu stolet paa ham eller ikke ment at kunne undvære ham, og Algreen-Ussing gik saaledes til Valget i 1840 med det mægtige liberale Partis anbefaling.

Gamst og Salicath havde frabedt sig Genvalg. Og til-

¹⁾ Fædrelandet 1. Oktober 1840.

bage blev da af de tidligere Deputerede: Haagen, H. P. Hansen, Bjerre, Hvidt, Lindstorff, Christensen, Hammerich, Skibsted, Herforth og Prætorius.

Af dem forkastede de liberale Blade uden videre Lindstorff, Christensen og Hammerich, der ikke havde kunnet følge med i de »helt forandrede og saa rask sig udviklende Tidsomstændigheder«, samt Skibsted, der ikke blot havde gjort sig bemærket i Stændersalen ved sin Optræden under Adressedebatten, men ogsaa havde fordret Indskrænkninger i Trykkefriheden. Omvendt havde Kaptajn Herforth ved denne Lejlighed talt den forfulgte Presses Sag, og han blev derfor nu taget for god af de Liberale. Som nye Mænd i Stedet for de fratraadte eller udskudte udpegedes i første Række de to liberale Borgerrepræsentanter Bagermester Sager og Jernstøber Lunde. *Sager* var juridisk Kandidat, men havde i 1836 afbrudt den juridiske Løbebane for at overtage et Bageri paa Vesterbro. Ti Aar efter solgte han dog Bageriet og tog atter fat paa Juraen, blev Overretsprokurator og tilsidst Byfoged i Rudkøbing. Hans liberale Anskuelser var der paa den Tid intet at udsætte paa, og han var flittig baade som Taler og Skribent. Men Orla Lehmann siger rigtignok om ham, at den Rolle, han spillede, var mere højroestet end frugtbar. — Af en helt anden Støbning var *P. F. Lunde*, en selvhjulpne Mand, oprindelig Underofficer, der ved egen Dygtighed havde skaffet sig en anset Stilling i København. Han var en ideelt anlagt Natur, en Mand med et aabent og ægte folkeligt Sind og en ualmindelig Karakterstyrke. I politisk Henseende stod han ved sin udprægede sociale Interesse til venstre for de Liberale; men den Modsætning, som herigennem engang kunde komme frem, havde endnu ikke givet sig Udslag.

Endvidere mente de ledende Liberale, at ogsaa Professor *David* burde vælges. Det er ejendommeligt at se den Maade, hvorpaa Fædrelandet, det Blad han selv havde

grundlagt, giver ham sin Anbefaling: »Vel vide vi, at han ikke besidder den Karakterens Gedigenhed, som faa af hans Generation have kunnet tilegne sig, og hvori den yngre under langt gunstigere Forhold udviklede Slægt sikkert vil overgaa sine Forgængere, men » det vilde dog være utaknemmeligt ikke at vælge ham. — Man ser, at »den yngre Slægt« ikke just havde ringe Tanker om sig selv og ikke trykkedes af for megen Beskedenhed.

Blandt de andre nye Kandidater, som denne Gang kom paa Valg, var Grosserer *Andreas Nicolai Hansen*, en Broder til Vinhandler H. P. Hansen. »Han har Patricierens rolige Holdning og besindige Klogskab, medens H. P. H. mere ejer Folketribunens varme Begejstring og fuld-blodige Kraft«. Fremdeles Grosserer *Meinert*, der anbefales af Fædrelandet som en af den konstitutionelle Sags varmeste Venner. »I hans Foredrag er der maaske stundom for megen Salvelse, selv hvor Talen er om Bagateller; men det er ogsaa det eneste, vi ved at udsætte paa ham, og det er en Vane, som let maa kunne aflægges«. Lidt mindre tilfreds er man derimod med Grosserer *Duntzfeldt* og Fattigdirektør *Feddersen*, som begge ligeledes var bragt i Forslag; deres Dygtighed drages ikke i Tvivl, men deres politiske Standpunkt var ikke klart, og Fædrelandet foreslaar, at de enten gennem Pressen eller ved Majselskabets Prøvevalg fremkommer med en Redegørelse herfor, saa man kan vide, hvor man har dem. Det ses ikke, at nogen af dem har efterkommet denne Opfordring; men da Kancelliet kort efter fandt sig foranlediget til at tilkendegive Direktør Feddersen sit Mishag for en Tale, han havde holdt paa et Vælgermøde i Frederiksborg, er i hvert Fald han formodentlig bleven kendt god af det liberale Parti. — Feddersen var en særdeles dygtig Mand og blev efter Valget benyttet som Stænderforsamlingens Sekretær. Men Lehmann, der kendte ham godt fra Ungdommen, roser ham paa sin sædvanlige maliciøse Maade:

»en smuk og behagelig Mand, som senere har været Auditør, Fattigdirektør, Kommitteret i Generaltoldkammeret, Politimester i Slesvig, Guvernør paa Set. Croix og tilsidst Godsejer, Kammerherre og Folketingsmand. Det synes derfor næsten, at man har været mere ivrig for at faa ham, end for at holde paa ham.«

Den Liste, som Fædrelandet saaledes fik sammensat for største Delen efter rent politiske Hensyn, blev godkendt ved Prøvevalgene baade i Majselskabet og i Haandværkerforeningen, og dermed var det paa Forhaand givet, at det vilde blive disse Mænd, som blev valgte. Valget begyndte den 17. Dec. 1840 og fortsattes i en Uges Tid med det samme vidtløftige Apparat som forrige Gang. Spændingen samlede sig nærmest om, hvem der denne Gang skulde blive Københavns første Deputerede. Nu var jo Bang gaaet ud af Spillet, og man vidste, at Arvtageren til hans Plads maatte blive enten Ussing eller Hvidt. Kappestriden imellem dem var haard; men Ussing kom først med 860 Stemmer, medens Hvidt blev Nr. 2 med 843. Der stemte ialt 957 Vælgere.

De øvrige valgte var Brygger Bjerre, Raadmand H. P. Hansen, Bagermester Sager, Professor David, Grosserer Prætorius, Grosserer A. N. Hansen, Kaptajn Herforth, Grosserer Meinert, Overretsprokurator Haagen og Fattigdirektør Feddersen. — Grosserer Duntzfeldt og Jernstøber Lunde kom saaledes ikke med, men de blev de to øverste af Suppleanterne; og da Sager og Haagen ikke ønskede at møde, blev disse to straks indkaldte til den nyvalgte Forsamling.

Men ogsaa Lunde bad sig fritaget, og man maatte saaledes fra den første Samlings Begyndelse lægge Beslag paa den tredie Suppleant, Agent J. C. Lund, for at faa Tallet fuldt. Dette var saa meget mere betænkeligt, som Hovedstaden i Virkeligheden ikke havde 12 Suppleanter, men kun 10, idet to af de 12, Overretsprokurator Baltha-

zar Christensen og Professor Bang, var bleven valgt til Stænderdeputerede i andre Kredse. Der var altsaa nu kun 7 Suppleanter at løbe paa for de kommende 6 Aar, og det kunde muligvis blive lovlig lidt, da Interessen for Deltagelsen i Stændernes Arbejde allerede var svækket saa betydeligt, og der overalt var en kendelig Ulyst til at give Møde i Roskilde.

Tydeligst kom denne Mangel paa Interesse frem gennem det Selskab, der netop var stiftet til Minde om Provincialstændernes Indførelse. Det var paa Tschernings Initiativ man havde begyndt at højtideligholde d. 28. Maj, og Festen afholdtes første Gang i 1832. Men da den endelige Stænder-Anordning var udkommet i 1834, var Tscherning allerede saa skuffet over den, at han foreslog, som en Demonstration, ikke mere at afholde denne Fest. Andre mindre utaalmodige satte sig dog imod dette Forslag, og i de følgende Aar afholdtes Festen regelmæssigt; men da Skuffelsen og Utilfredsheden bredte sig efter Kristian VIII.s Tronbestigelse, begyndte snart ogsaa andre end den iltre Tscherning at finde denne Fest malplaceret. Og i Maj 1841, da den aarlige Festdag atter nærmede sig, indsendte 13 af de mest ansete liberale Førere — deriblandt H. N. Clausen, David, H. P. Hansen, Hvidt, Joak. Fr. Schouw og Algreen-Ussing — følgende Skrivelse til Maj-selskabets Bestyrelse:

»Undertegnede finde sig foranledigede til at foreslaa de ærede Herrer at sætte det Spørgsmaal til Forhandling iblandt de hidtilværende Deltagere i 28. Maj-Festen:

om virkelig en saadan Interesse kan antages at være tilstede for Stænder-Institutionen i dens nuværende Organisation, og med dens hidtil synlige Virkninger, at dens Indstiftelse kan forventes at blive festligholdt med den Deltagelse, hvorpaa Festen nødvendigvis gør Fordring, naar den ikke skal nedsynke til en kun lidt betydende Form, eller om det ikke skulde findes stemmende med de fleste Deltageres Ønske, at udsætte

den aarlige Festligholdelse af Stænder-Institutionens Indstiftelse«.

Men en anden Afskygning inden for de Liberale holdt paa, at Festen fremdeles skulde fejres, ikke til Forherligelse af den mangelfulde Stænderinstitution og dens hidtilværende Virkninger, men som et Vidnesbyrd om Folkets offentlige Interesse og politiske Genfødselse. »Denne aarlige politiske Nationalfest«, skrev Fædrelandet, »skal afholdes paa den 28. Maj saa længe, indtil vi i Danmark faar en bedre Dag at sætte i dennes Sted«.

Ved Afstemningen i Selskabet blev det med stort Flertal vedtaget, at Festen skulde finde Sted som sædvanlig, og som et Forsonlighedens Tegn over for Mindretallet blev det samtidig vedtaget, at Schouw, Clausen og Hvidt skulde indbydes som Hædersgæster. Men de afslog Indbydelsen alle tre, — og overfor dette Skridt kunde Flertallet ikke holde sin Stilling. Festen blev aflyst, og for første Gang siden 1832 gik den 28. Maj hen i Stillehed.

Fædrelandets Redaktion, der havde kæmpet saa ivrigt for Festens Afholdelse, kom til at fejre Dagen paa en anden Maade end oprindeligt tænkt. Bladet skriver d. 28. Maj 1841 med bitter Ironi: »Den første Nyhed, vi have at bringe vore Læsere i Dag, paa »Danmarks Majdag«, »Frihedens Vaarfest« osv. er, at Kancelliet har beordret Aktion anlagt imod nærværende Blad«. Carl Ploug havde et Par Uger i Forvejen overtaget Posten som Fædrelandets ansvarshavende Redaktør, og det Sagsanlæg, som saaledes straks ramte ham, efterfulgtes jo senere af mange flere.

Majselskabet vedblev dog at bestaa, og næste Aar, 1842, kom Spørgsmaalet igen. Fædrelandet holdt fast paa sit tidligere Standpunkt og kæmpede i veltalende Ord for denne nationale Mindetag: Majfesten har udviklet sig til en Folkefest, der besjæles af Frihedens og Folkeudviklingens begejstrende Idé, til »en stor national Folkefor-

samling af baade Grundejere og Ikke-Grundejere, hvilke sidste, udelukkede fra Deltagelse i Stænderforsamlingen, der erholde en velkommen Lejlighed til ogsaa at sige deres Mening«; den er bleven »en stor Folketidende, der kun udkommer een Gang om Aaret, men derfor læses med saa megen større Opmærksomhed, en Tidende, der taler med levende Ord, og som netop derfor gør et saa meget dybere Indtryk, en Tidende, der tæller Nationens dygtigste Mænd af alle Stænder og fra alle Landets Egne blandt sine Medarbejdere, og som derfor indgyder en saa meget større Respekt.«¹⁾

Selskabet holdt Møde paa Børsen for at faa Spørgsmaalet afgjort, og her stemte 28 for, 25 imod Festen. I Henhold hertil blev Sammenkomsten afholdt d. 28. Maj 1842. Det var sidste Gang, Dagen fejredes; men det blev ogsaa en Fest, som gav Genlyd. Orla Lehmann var Hovedtaleren, og det var her, han proklamerede »Danmark til Ejderen« og mod Tyskland udslyngede de udæskende Ord, der senere gjorde saa megen Fortræd: »Og skulde det gøres fornødent, da ville vi med Sværdet skrive paa deres Ryg det blodige Bevis for den Sandhed: Danmark vil ikke.«²⁾

I 1843 var der Flertal for ikke at holde nogen Fest, og i 1844 blev Spørgsmaalet herom overhovedet ikke rejst.

VII.

De sidste Stændermøder.

De Deputerede fra Valget 1840 mødtes første Gang i Juli 1842. Interessen for dem var ringe og Forventningerne minimale, — man havde allerede lidt Skuffelser nok,

¹⁾ Fædrelandet 19. Maj 1842.

²⁾ Lehmann: Efterladte Skrifter IV, S. 267.

og det nye, som vilde frem i Tiden, saa sig om efter andre Organer end de evindeligt forhandlende Stænder i Roskilde. Fædrelandet advarede dem ved Samlingens Begyndelse mod at give sig for meget af med Detailler og glemme de store Spørgsmaal: Man vilde ellers let komme til at sætte som Motto over deres Hus de heibergske Ord om Danaidearbejdet:

Ingen Grund,
Ingen Bund!
Hid med Spanden, hid med Øsen,
Travlhed, Travlhed er vort Løsen.

Da Samlingen var sluttet, klagede samme Blad over, at netop dette var sket; en umaadelig Mængde Forslag var behandlede, Taler holdte, Ændringsforslag stillede osv., men intet af Betydning var udrettet.

Men de Liberales Misfornøjelse med Samlingen i 1842 skyldtes ikke alene Mangelen af store og betydningsfulde Resultater. Utilfredsheden var tillige af politisk Art; thi just nu begyndte det at vise sig, at Partiet ikke fuldt kunde stole paa de Repræsentanter, det selv havde arbejdet for ved sidste Valg. Saaledes gik det med Kaptajn *Herforth*. Hans Partifæller var misfornøjede med hans politiske Optræden under denne Stænderforsamling, »hvor han syntes at forglemme sit eget Udspring«; og da han kort efter, i Januar 1843, lod sig vælge til *lønned* Fattigdirektør i København, — hvor han tidligere havde haft Sæde i Fattigdirektionen som ulønnet Medlem — benyttede Fædrelandet denne Anledning til at falde over ham: Da han indtog en uafhængig økonomisk og borgerlig Stilling, mente Bladet, at han burde have ladet en noget længere Tid hengaa, forinden han fremtraadte med Førdring paa Løn for anvendt Tid og Flid; og Ploug og Gjødvad behandlede efter den Tid Kaptajn Herforth som deres afgjorte Modstander.

Men langt værre var det med den før saa forgudede

Algreen-Ussing. Det var tydeligt nok, at han længe havde været i Færd med at svinge til Højre, og endelig kom Bruddet aabenbart, da han som Borgerrepræsentant i København i 1843 modsatte sig Kravet om Forhandlingernes Offentlighed. »Den Frisindedes« Redaktør, Claudius Rosenhoff, gav Forbitrelsen herover et meget kraftigt Udtryk i et Digt betitlet »Før og nu«.

Tys! Hvo er det som taler?
O'Connel her i Nord! —
Hør ham! han anbefaler
Det frie, aabne Ord.

Det var Ussings Standpunkt i 1835. Som Modsætning opstilles spotvis hans Tale nu i 1843.

Digtet slutter med en vel turneret Hentydning til Guldhornet og til den Tale, han holdt, da det var bleven ham overrakt.

Der var en Kæmper i Lejre
Ifærd med at grave sin Grav,
Hans Kampdaad vilde man fejre,
Og Folket et Guldhorn ham gav.

Det elskede han saa saare,
Han tolkede Takken sin;
Der tindred en mandig Taare:
»Jeg skænker Jer ublandet Vin.«

Men før sig nærmed hans Ende,
Alt Blandingen sporede man;
Han glemte da Venner og Frænde,
Og Guldhornet glemte han.

Det er en gammel Historie,
Dog bliver den altid ny;
Men lægger man den til de forrige,
Bliver Resultatet et — *Fly!*

Fædrelandet udtrykte sig ikke mindre uforbeholdent paa sin Prosa:

»*Algreen-Ussing* har skiftet Anskuelse og Principer uden at vare nogen ad; han har ladet, som om han selv

havde glemt sin tidligere Færd, eller stolede paa, at Publikum havde glemt den. Men deri har han taget fejl; og netop fordi han har staaet meget højt i den offentlige Mening, fordi han i en usædvanlig Grad har været i Besiddelse af den almindelige Tillid, fordi man har antaget ham for en Klippe, paa hvilken Folket kunde bygge sit Haab, — netop derfor er det Pressens Pligt at gøre opmærksom paa den Forandring, han har undergaaet, at fremhæve de Modsigelser, han begaar, for at Folket ikke skal bedrage sig ved fremdeles at anse ham for sin, for Frihedens og Udviklingens uforfærdede, urokkelige Talsmand; netop derfor er han bleven Genstand snart for spottende, snart for alvorlige Angreb, og Ingen, der formaar at spænde Satirens Bue, behøver at bede om Forladelse, fordi han har truffet Professor *Ussing*.«

I Samlingen 1842 indbragte *Hvidt* paany et Forslag om en Adresse til Kongen, hvilket blev forkastet, og et lige saa frugtesløst Andragende fra Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug om Forandringer i den bestaaende Presselovgivning. *Ussing* talte atter om Finansernes Offentlighed og Statsbudgettets Forelæggelse for Stænderforsamlingen, og et Udkast til en Anordning om Borger- og Almueskolevæsenet i København blev drøftet. Men i alt væsentligt var Samlingen resultatløs og Offentlighedens Interesse langt borte fra Stændersalen i Roskilde.

Da Forsamlingen atter indkaldtes i 1844, var Ulysten til at møde endnu større end sidst: *Hvidt* og A. N. Hansen, *Herforth* og *Fedderson* kunde ikke møde, og af Suppleanterne sagde ligeledes den ene *Nej* efter den anden. Man maatte tage de to allersidste med for at faa Tallet fuldt: det var Urmager *Kyhl* og Prokurator *Ring*. Sidstnævnte, som var den tolvte af Suppleanterne, havde ved Valget kun faaet 265 Stemmer, og han kunde saaledes langt fra siges at repræsentere et Flertal af Vælgere i København. I politisk Henseende stod han ogsaa det raadende liberale

Parti temmelig fjernt, og det samme gjaldt tildels den dygtige og fra alle Sider respekterede ærlige og brave Ur-mager Kyhl. Men saaledes maatte det jo nødvendigvis gaa, hvor man til Suppleanter tog dem, der havde faaet for faa Stemmer til at blive Deputerede; de kom let til at repræsentere Mindretallet blandt Vælgerne. Fædrelandet gjorde sig da ogsaa til Talsmand for den Opfattelse, at naar det saaledes gik paa Hældningen med Suppleanterne, burde der rettelig afholdes Nyvalg til Udfyldning af de ledige Pladser blandt de Deputerede, men blev straks afvist ved en Artikel i Berlingske Tidende fra Magistraten. Fædrelandet undlod ikke at insinuere, at Magistratens Af-sky for ekstraordinære Valg stammede fra, at den ikke havde Valglisterne i Orden.

At Suppleanterne i det hele taget strakte til for at faa Tallet fuldt, skyldtes kun den Omstændighed, at to af de oprindelig valgte Deputerede, Haagen og Sager, som i den forrige Samling havde meldt Forfald, denne Gang havde bestemt sig til at give Møde. Men heller ikke de to betød nogen Styrkelse af de liberale Anskuelser. Bagermester Sager, der nu var Fattigdirektør i København, var endogsaa rent ud paa det sorte Brædt. I en rimet Stænder-Revue ved Samlingens Aabning i 1844 skriver Claudius Rosenhoff:

Om Fattigdirektøren
Man har end noget Haab.¹⁾

Men da Samlingen var sluttet, var Haabet opgivet, og i Fædrelandet faar Fattigdirektøren læst og paaskrevet: Han kan ikke anses for at være i Besiddelse af den Karakterfasthed og Sindighed, som Bestyrelsen af hans Embede maa udkræve; han vil ingenlunde være nogen behagelig Medarbejder for de øvrige Direktører: og han lider

¹⁾ Den Frisindede 1844, 22. Oktober.

i høj Grad af Tale- og Disputersyge, hvad han ogsaa lagde for Dagen i Stænderforsamlingen.

Der har i det hele paa den Tid været nogen Vaklen i de Liberales Rækker, — selv med den forgudede Orla Lehmann, der paa den Tid var valgt ude i Landet, men senere blev opstillet og valgt i Hovedstaden, havde der været noget i Vejen. Thi det maa være denne unge Højesteretsadvokat, der sigtes til i Den Frisindedes Stænderrevue:

Om ham som *Toga* bærer,
 Vort unge friske Liv,¹⁾
 Lidt Tvivl vel Folket nærer, —
 Han vaklede som Siv.
 Dog Hjertet er det samme,
 Er kun for Frihed skabt,
 Og Tungen veed at ramme, --
 Ham Folket har ej tabt.

Selv hans eget Blad Fædrelandet giver ham paa dette Tidspunkt kun en Anbefaling med Forbehold: »Vi tro, at Lehmann har benyttet Lejligheden til at lære sig selv og Forholdene nøjere at kende, saa at han med langt større Sikkerhed kan forberede sin selvstændige Optræden i næste Forsamling. Det forekommer os, at han hverken har forspildt noget eller paadraget sig noget Baand, der kan hindre ham i med Frihed at danne sit Program for Fremtiden.«

Og Lehmann gjorde jo ikke Forventningerne til Skamme. Han holdt siden i Stænderforsamlingen den Tale, for hvilken han, efter eget Sigende, blev truet med Stejle og Hjul af Kommissarius.¹⁾

I Samlingen 1844 behandlede ligesom i de tidligere adskillige Spørgsmaal, som angik København: Om bredfælgede Hjul paa Arbejdsvogne, om Oprettelse af en Kriminal- og Politiret o. lign. Men intet af disse Spørgsmaal

¹⁾ Efterladte Skrifter, III, 188.

satte Offentligheden i synderlig Bevægelse. Ogsaa i denne Samling førtes en frugtesløs Forhandling om en Adresse til Kongen, denne Gang foreslaaet af Raadmand H. P. Hansen. Det var sidste Gang, man gentog dette mislykkede Eksperiment; i 1846 blev ingen Adresse foreslaaet.

Men de politiske Linier blev stedse trukket skarper op. Hvem der ikke var for, var imod; og personlig Dygtighed og fordums Fortjenester kunde der ikke længer tages Hensyn til. Den Maade, hvorpaa Fædrelandet nu behandlede Professor *David*, som Bladet i 1840 selv havde anbefalet til Valg, er betegnende:

»David er mere Levning af et Parti end selv Parti; rettest kunde man maaske sige, at han er Mareschallen for den politiske Oppositions Invalider, og at hans Gnavenhed er Smerten over de fra Kampen hjembragte Vunder og de skuffede Forhaabninger. — Vi indse tilfulde, at han i sit Liv har faaet mangan bitter Erfaring ind at tvivle paa; men derfor beklage vi dog, at hans lærde Natur ikke har kunnet skille sig af med dette skadelige Stof paa anden Maade og sat ham istand til at møde i Stænderne med en større Aandsuafhængighed. Da imidlertid Regeringen rask glider et Deficit imøde, saa kan maaske Davids tvivlende Sjæl atter faa et fast Taltilhold i Universet og hans stænderske Virksomhed en sikrere Gang. For Øjeblikket har han valgt samme Udvej som mange tidligere store politiske Invalider; han har betraadt Philantropiens Stier.«

Mod *Ussing*, der »sædvanlig leverer Teksten, hvorover David prædiker,« var man noget venligere, og der behøvedes kun lidt, for at Hovedstaden atter skulde tage sin fordums Yndling til Naade igen. Allerede i 1844 rimer »Den Frisindede« mere forsonligt, om end med Benyttelse af de sædvanlige Hentydninger, om *Ussing*, der nu var bleven Justitsraad, Borgmester i København og Ridder:

Dog, djærvt vil lyde Talen,
 Om end lidt mere fin, —
 En Klang af Guldpokalen,
 Duft af ublandet Vin.

Og saa indtraf Aaret efter en lille Begivenhed, der næsten helt skaffede ham de Liberales Tilgivelse.

I 1845 havde København Besøg af Kongen af Preussen. Der blev ved den Lejlighed givet en stor Fest paa Kristiansborg, og alle de højere Embedsmænd var indbudte til at deltage i Taflet. Men til de københavnske Stænderdeputerede blev der kun udstedt et Antal Billetter, der gav Adgang »til et kort Ophold paa Galleriet i Riddersalen«. Billetterne blev sendte til Ussing som Byens første Deputerede, for at han skulde besøge Uddelingen. Men ogsaa Ussing har fundet denne Behandling af de Stænderdeputerede lidet hensynsfuld, og Billetterne sendtes ubenyttede tilbage. Her var Ussing en Gang igen i fuld Overensstemmelse med Hovedstadens offentlige Mening, og den lille Episode bidrog lige saa meget til at forny Ussings Popularitet som til at forøge Misstemningen mod Hoffet. Bladene spottede bittert over den Plads, som det efter Hoffets Mening tilkom Folkerepræsentanterne at indtage — at staa og se til, medens Adelen spiste. En Indsender til Fædrelandet fandt, at som Satire betragtet var Paafundet egentlig træffende; »thi det vilde være en ikke uvittig og navnlig ikke urigtig Betegnelse af vore Stænders Væsen, at de nok faar Lov til at lugte til Stegen, men ikke smage paa samme.« Redaktionen spottede paa sin sædvanlige ironiske Façon: Hensigten med disse Galleribilletter var sikkert bleven misforstaaet. Det havde nok været Meningen, at Ihændehaverne deraf kunde skaffe deres Børns og Tyendes Nysgerrighed en lille Tilfredsstillelse, hvorhos der for Opvartere og Kokkepiger ved denne Lejlighed uden Tvivl havde været en Del at lære.

Til tredie og sidste Samling før de nye Valg mødtes

Stænderne i Roskilde 1846. Det lykkedes ogsaa denne Gang lige at faa Tallet fuldt. Hvidt, Prætorius, Haagen og Feddersen mødte ikke; men af Suppleanterne kom ligesom sidst Duntzfeldt, Agent Lund og Kyhl, samt nu for første Gang Jernstøber. *Lunde*.

I denne Mand fik Stænderforsamlingen et Medlem af en Type, som den næppe tidligere havde set. Selv en stor Næringsdrivende i København havde Lunde særlig antaget sig Arbejderstandens Sag. For ham betød de sociale Spørgsmaal mere end de politiske, — saa langt var han i den Henseende forud for sin Samtid. Inden for Oppositionen hørte han til den radikale Fløj, han blev i 1848 en af Hovedlederne paa de saakaldte »Hippodrommøder«, og han støttede Agitatoren Frederik Dreier, da denne forsøgte at organisere et socialistisk Parti i København. Hans Indtræden i Stænderforsamlingen skete dog paa et saa sent Tidspunkt, at han ikke fik nogen Betydning for Forsamlingen eller den for ham.

Endvidere kendetegnes denne Samling ved, at Professor *Bang* nu afløste den gamle A. S. Ørsted som kgl. Kommissarius. Derved blev Bangs Navn atter draget i Forgrunden, og Bladene søgte paany at optrække Linierne i hans politiske Fysiognomi.

De Liberale tog ganske venligt imod ham i Erkendelse af, at i en Overgangstid som den daværende, hvor hverken det gamle havde Kraft til at hævde sig eller det nye til at sætte sig i dets Sted, trængtes der netop til mæglende Naturer som Bang, der stod med det ene Ben i Bureaukratiet og med det andet paa den folkelige Stige. Fædrelandet sammenligner ham med Robert Peel, der »søger at frelse Toryernes Skib ved planmæssig at kaste deres fra Almenheden gjorte Bytte Stykke for Stykke overbord.« Det roser hans aabne tillidvækkende Optræden og anerkender hans store Dygtighed: »Han har i en vid Omkreds gennemløbet en lang Række af forskellige Em-

bedsstillinger og har ikke forladt nogen af dem uden deri at have gjort Gavn«. Ogsaa i sine Mangler er han typisk for Situationen; thi det gælder for ham som for alle de dygtigere Mænd i Regeringen: »Ihre Götter glauben an sich selbst nicht mehr«. Og i en spøgefuld Tone fortsætter Bladet, at nu havde jo ogsaa efterhaanden alle adopteret »den berømte Bangske Sætning — der tillige kan tjene til Eksempel paa, hvor lidet der stundom hører til at blive berømt —, den store, verdenshistoriske Sætning: *N o g e t m a a d e r g ø r e s !*«

Samlingen i 1846 blev uden Interesse. Den aabnedes d. 15. Juli og forløb under en kvælende Sommerhede, hvor man ved Besprøjtning af Markiserne mod Solsiden søgte at bringe en Smule Kølighed ind i Salen.¹⁾ Professor H. N. Clausen, der i de sidste Samlinger havde været Præsident i Roskilde, var glad over at blive fri for Ørsted som sin Sidemand. »Kommissarius-Stolen og Præsident-Stolen stode hinanden saa nær, at Albuerne mangen Gang stødte sammen«. Men han var dog ikke tilfreds med at have faaet Bang i Stedet. Det var Sprogstriden i Slesvig, som nu mere og mere lagde Beslag paa Offentlighedens og Stænderforsamlingens Opmærksomhed, og denne Sag interesserede ikke Bang mere end A. S. Ørsted. Clausen og hans Meningsfæller, deriblandt Hvidt og H. P. Hansen, indbragte Forslag om en Henvendelse til Kongen angaaende det danske Sprogs Stilling i Slesvig; men Forslaget kom ikke længere end til et Begravelsesudvalg. Ellers beskæftigede Forsamlingen sig mest med underordnede Spørgsmaal, for Københavns Vedkommende saaledes om Forandring ved Handelslaugene, om Høkerkorporationens Handelsret, om Tilladelse for Skibe til at have Ild og Lys ombord i Havnen o. s. v.

¹⁾ H. N. Clausen, Optegnelser S. 301.

VIII.

Valget 1846 og Stændertidens Afslutning.

I December Maaned 1846 afholdtes for tredie og sidste Gang Stændervalg i København. Valget skulde gælde for Perioden 1847—52; men som bekendt var Stænderinstitutionens Levetid afsluttet længe forinden.

Atter maatte de valgte Deputerede og de nye Kandidater finde sig i, at deres Kvalifikationer blev undersøgte, og at alle Blade drøftede, om man kunde tilraade eller burde fraraade at stemme paa dem. Professor *David* blev nu aabenlyst vraget af sine gamle Partifæller; men det var jo ogsaa efterhaanden bleven klart, at han havde ændret sin Overbevisning i Forfatningsspørgsmaalet. Samme Skæbne havde Direktør *Sager*. Han havde været en flittig Deltager i Stændersalens Diskussioner, og hans Taler fylder mange Sider i Stændertidende; men heller ikke han kunde længer betragtes som Frihedsvennernes Kandidat. *Herforth* og *Bjerre* gled man over nogenlunde i Stilhed. Den første havde i den forløbne Samling stræbt at gøre Bod for tidligere Forvildelser og havde faaet Partiets kølige Tilgivelse; og Brygger *Bjerre* havde ved en enkelt Lejlighed i Roskilde begaaet et politisk Syndefald, som endnu ikke var glemmt. Men han var saa anset blandt de næringsdrivende og i det hele saa populær i København, at det ikke vilde være klogt at bekæmpe ham aabenlyst. Heller ikke Grosserer *Prætorius* interesserede man sig for at faa genvalgt. Jernstøber *Lunde* og Agent *J. C. Lund* var derimod gode nok, og de to Storhandlende *Duntzfeldt* og *A. N. Hansen* slap ligeledes igennem, skønt sidstnævntes politiske Farve syntes at have lidt for mange Nuanceringer. Selvskrevne var naturligvis de to Veteraner *Hvidt* og *H. P. Hansen*.

Der blev altsaa adskillige Pladser at besætte, og ved Opstillingen af de nye Kandidater viste Partiet, at nu en-

delig skulde der stemmes efter rene politiske Linier. Til Afløsere for David og Sager udpegedes de to renlivede Politikere *Orla Lehmann* og *D. G. Monrad*, — vel nok de mest udæskende Navne, som det var muligt at finde. Endvidere anbefaledes som nye Kandidater Magister *Martin Hammerich* og Brygger *J. C. Jacobsen*. Den første roses for sit Talent og sin høje Dannelse; og sine liberale Anskuelser havde han bevist ved i sin Tid at overtage Formandspladsen i det Studentersamfund, som blev opløst af Konsistorium. Den anden, Carlsberg Bryggeriernes senere Grundlægger, var allerede da bekendt for sin Dygtighed og nød stor Anseelse blandt de næringsdrivende Borgere; og for hans konstitutionelle Overbevisning vil Fædrelandet borge som for sin egen.

Med Partiets og dets Blades Anbefaling var disse Kandidaters Valg paa Forhaand sikret. Thi i den offentlige Mening havde de Liberale allerede fuldstændig sejret, og Fædrelandet var almægtigt i København. Det kunde ikke let tænkes, at der blev valgt andre end dem, Ploug og Gjødwad anbefalede.

Umiddelbart før Valgene tog deres Begyndelse, afholdtes et Prøvevalg i Industriforeningen. Samtlige Kandidater, som var bragte i Forslag, var skriftlig indbudte for at fremsætte deres politiske Program. Adskillige havde sendt Undskyldning for ikke at møde; andre, som Lehmann, Lunde og Hammerich, kom tilstede, fremstillede deres Personer og Anskuelser for Vælgerne og blev godkendte. En enkelt Valgkandidat, Overretsassessor, senere Raadmand og Borgmester, *J. P. Holm*, havde indsendt en skriftlig Fremstilling af sit Standpunkt; men den faldt ikke i Partiets Smag, og Lederne fraraadede at stemme paa ham.

Ogsaa her møder der os saaledes noget nyt; vi staar nu ved Overgangen til de helt moderne Vælgermøder.

Deltagelsen i det egentlige Valg var som sædvanlig

ringe, af 1712 valgberettigede stemte kun 658. Alle det liberale Partis Kandidater blev valgte i følgende Orden: Hvidt, H. P. Hansen, Lehmann, Monrad, A. N. Hansen, Meinert, Duntzfeldt, Martin Hammerich, Lunde, J. C. Lund, J. C. Jacobsen og Urtekræmmer Øst.

Herforth blev Nr. 13, altsaa første Suppleant, Overretsassessor Holm Nr 15. Længere nede i Suppleanternes Række kom de tidligere Deputerede Professor David, Urnager Kyhl, Brygger Bjerre og Grosserer Prætorius. Den tidligere Bagermester, nu Overretsprokurator, Sager var sunket helt ned til Nr. 29 og kom altsaa ikke med blandt Suppleanterne.

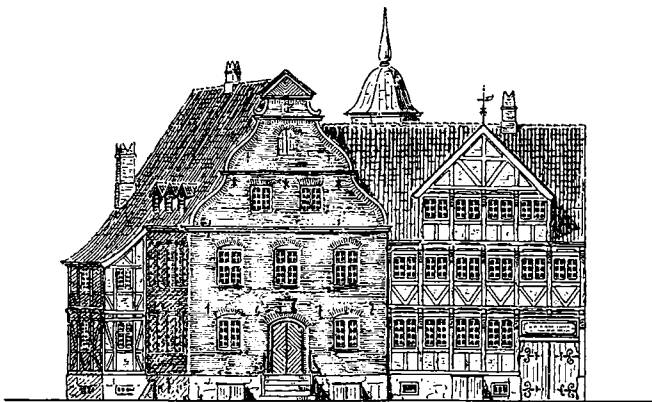
Med Rette kunde Fædrelandet notere Valgets Udfald som en Sejr baade for de liberale Anskuelser og for de rene politiske Linier: »Naar en saa begavet og statsborgerlig dannet Mand som *David* er sunken fra 6te Deputeret ned til 5te Suppleant, en saa afholdt Borger som *Bjerre* fra 3die Deputeret til 7de Suppleant, og den forrige 5te Deputerede *Sager*, uagtet det var bekendt, at han ventede og ønskede at genvælges, ikke engang har kunnet blive Suppleant, — saa have vi vel Ret til at paastaa, at Hovedstadens Borgere ved Valget tydelig have udtalt en bestemt politisk Overbevisning, at denne Overbevisning er Nødvendigheden af Fædrelandets konstitutionelle Reorganisation, og at Valgets Udfald er et uigendriveligt Vidnesbyrd om denne Overbevisnings afgjorte Overvægt i Hovedstadens offentlige Mening.«

Med dette Valg var egentlig Stændertiden afsluttet. Dets Resultat pegede tydeligt frem mod den nye Tid, selv de gamle Former var forladte, og den nyvalgte Forsamling blev kun det sidste hendøende Skud paa Frederik VI.s Forfatning. Det Forsøg, som i yderste Øjeblik, ved Forordningen af 28. Jan. 1848, blev gjort paa at gyde nyt Liv i Stænderinstitutionen ved at love Forsamlingerne besluttende Myndighed, kom for sent og faldt uønsket

til Jorden. Tidsudviklingen var da allerede løbet dette Standpunkt langt forbi.

Efter de gældende Bestemmelser skulde Stænderne i Roskilde først mødes igen i 1848, og da indkaldtes de ogsaa, i April Maaned, til en sidste kortvarig Samling. Men da var Kristian VIII død og hele den gamle Tid med ham. Tre af Københavns Deputerede, Hvidt, Lehmann og Monrad, sad som Ministre; og Stænderne i Roskilde havde intet andet at gøre end at vedtage et forelagt Udkast til Valglov for den Rigsforsamling, der skulde skrive Danmarks Riges Grundlov. Da det var gjort, kunde Stænderforsamlingen opløse sig og de Deputerede skilles for sidste Gang.

Men den Overgangsform, som Stænderinstitutionen betegner, havde gjort sin Nytte. Sansen for offentlige Anliggender var bleven vakt, som Frederik VI i 1831 havde haabet, ja maaske mere end han og hans Raadgivere havde ønsket. Naar Deltagelsen i Stændervalgene stadig var svindende, — i 1834 stemte over de tre Fjerdedele, i 1840 godt Halvdelen, i 1846 omtrent en Trediedel af Vælgerne — saa skyldtes det jo ikke en aftagende politisk Interesse, men netop en saa stor Interesse, at den ufuldkomne Stænderforfatning ikke længer kunde tilfredsstille den. Men denne Forfatning havde dog skabt en Ramme for et parlamentarisk Liv og opøvet en Stab af Mænd i at tumle med offentlige Anliggender. Med god Samvittighed kunde Stænderforfatningen lægges til Hvile. Nu var Vejen aaben for Grundloven og for det rigere og fyldigere offentlige Liv, som den skulde danne Grundvolden for.

Fortunen 1713.¹⁾

NOGLE BIDRAG TIL HÔTEL ROYALS — TIDLIGERE FORTUNENS — HISTORIE.

VED
ANNA LEVIN,
f. FERSLEW.

I Tilslutning til *Bering Liisbergs* Artikel »Kongens Gæstegaarde og Stadens Værtshuse« kan det maaske have nogen Interesse at danne sig et Billede af det ene deri omtalte Herberg, *Fortunen*, tidligere Lave Brahe's Gaard, der med sine gamle Bygninger vanskelig kunde staa Maal med det senere opførte og efter Tidens Krav til Herbergering bedre indrettede Gæstehus paa Amagertorv med det luculliske Tilnavn Store Lækkerbidsken.

¹⁾ Ovenstaaende Rekonstruktion af Fortunen 1713 er udarbejdet efter Taksationsbeskrivelsen af Ejendommen af Architekt *Philip Smidth*, der forestod den sidste Ombygning af Hôtel Royal. For den Interesse, han derved har vist Gaardens og Grundens Historie, skylder jeg ham oprigtig Tak. — Ligeledes takker jeg Museumsinspektør *Bering Liisberg*, der har anvist mig Kilderne til det indsamlede Materiale, og samtlige Arkiver for den Hjælpsomhed, jeg dér har mødt. A. L.

For den Rejsende, der ad Søvejen kom til Staden og vilde søge Herberg, laa Fortunen bekvemmost. Kun faa Skridt fra Færgebroen, paa Hjørnet af Stranden og »Nicolay Kiercke Stredet« (som Fortunstræde den Gang kaldtes) laa den gamle Købmands- og Gæstegaard med Gavlen ud til Stranden. Til dette Hus, næst op til Kræmmerkompagniets Gaard, var bygget et Bindingsværks-Hus paa 6 Fag, 3 Loft højt, med frie Stolper til begge Sider, Kvist til Gaden over 4 Fag.

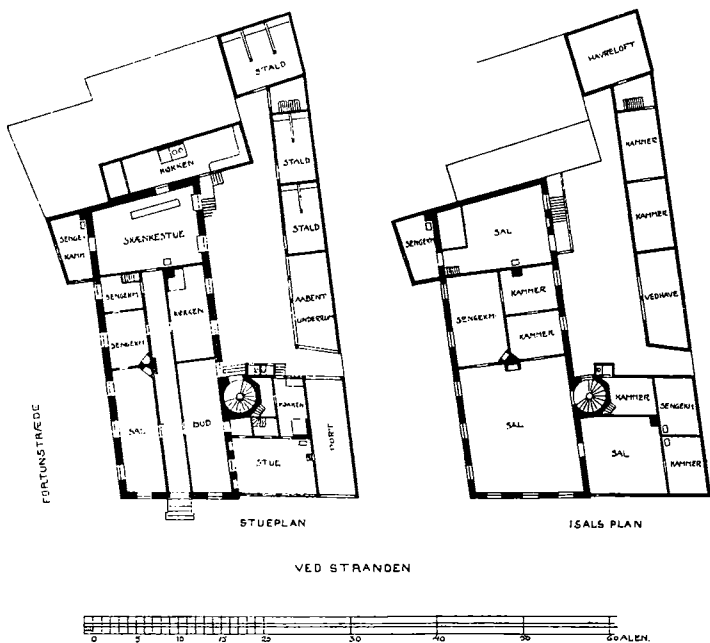
Over Forstuedøren i Gavlen var »Fortuna udhængt«: paa sin gyldne Kugle svævede hun som Skilt for de Tilrejsende og for dem, der kom for at købslaa i Boden. Som Herberget laa dør, midt i det travle Havneliv, nær Slottet, paa Hjørnet af det Stræde, ad hvilket man ved Genvejen over Nicolay Kirkegaard hurtigt kom udenfor Byen, øvede det en vis Tiltrækning paa Handelsfolk; men dets Lokalteter har næppe passet de fornemmere Rejsende, sammenbygget som det var paa en meget lille Grund.

Ridende Gæster maatte ind gennem en ret rummelig Port, der laa i den sydlige Ende af Huset langs Stranden. Gaarden var belagt med »Sandklincker«, og i Midten fandtes 9 hugne Kampesten. Denne Gaard var kun 9 Al. bred og 30¹/₂ Al. lang med en Smøge, knap 3 Al. bred og 8 Al. lang, der førte til den bagerste Staldbygning.

Tilhøjre i Gaarden laa et halvtags Bindingsværkshus paa 11 Fag, 2 Loft højt, med Kvist over 2 Fag, og bag i Gaarden, for Enden af Smøgen, endnu et halvtags Hus af Bindingsværk paa 4 Fag, 3 Loft højt, med Kvist over 1 Fag. I disse Sidehuse var der Staldrum til 7 Heste, 2 Kamre, under 4 Fag et aabent Rum, hvori stod det ferske Pumpevand. Ovenover var »Vedhaven« i 4 Fag med Dør for til Gaarden; bag Trappen op til de øverste Kamre et Stand-Sengested. Resten af Side- og Bagbygningen var Korn- og Foderlofter.

Tilvenstre laa den anseligste Bygning, det grundmu-

rede Hus, Lave Brahes Adelsgaard; det var den Del af Fortunen, der laa langs med »Nicolay Kierckestredet«. Bygningen var 3 Loft høj med 12 store Fag ud til Strædet, senere blev paabygget en Bindingsværks-Kvist over 3 F'ag.

I øverste Stokværk af dette Hus var de fornemste Logementer; ad en fra Gaarden »durchgaaende« Vindeltrappe førtes Gæsterne op; Stuen var forbeholdt Forplejningen og Købmandshandelen.

Taksationen af Fortunen 1713¹⁾, hvorpaa denne Beskrivelse bygges, giver ingen Forstaaelse af Vindeltrappens Beliggenhed; den ses heller ikke angiven paa Grundrids af Ejendommen, hvad der kan tyde paa, at den har

¹⁾ Raadstuearkivet.

været indbygget i Bindingsværks-Huset langs Stranden; rimeligvis har den været anlagt i et Trappetaarn paa den gamle Adelsgaard. Ved nøje Undersøgelse af van Wick's Prospekt af København 1611, som det gengives i Carl Bruun's »Kjøbenhavn«, ses tydeligt et Taarn med Spir netop hvor Adelsgaarden ligger.

Foruden Bindingsværkshuset langs Stranden var der endnu to Bindingsværks Tilbygninger til det gamle grundmurede Hus, den ene fra den østre Gavl og ind i Gaarden, 7 Fag lang, 2 Loft højt, indrettet som Køkken med aaben Skorsten, hvilende paa 2 Jernpiller, i Fyrhullet 2 store Jernplader. Ved Skorstenen en grundmuret Grube med 2 Ildhuller og Jernring ovenomkring, bare Vægge med »nagelfast-slagne Kiøcken-Reoller, en Eeg-tyck Waskerbenck, Gulvet af Fliser, deri 6 quadrede Ruder«.

Den anden Tilbygning danner det »Huck« ud til Fortunstræde, der tilligemed »Krømmerkompagniet«s og »Fortunen«s Fremspring i Gadelinien forvolder den aarelange Strid mellem Magistraten og Ejerne af nævnte Gaarde.

Der er det mærkelige ved Køkkenbygningen, at Kælderen og Stueetagen tilhørte Fortunen, det øvrige Naboen. Dette Fælleseje har fundet Sted før 1629, idet Naboen, Anne sal. Peter Lauritzens, i 1706, da Urtekrømmer Heinrich Behmann sælger Fortunen til Frederik Rostgaard¹⁾, fremviser Raadstuevidne af Dato 21. Octbr. 1629: »samme haffwer widnet denne Gaard at skulle tilhøre«, og det vedvarer til 1753, da Vintapper Joachim Giesler køber Naboejendommen af Spisevært Christian Kieldstrup »for at skaffe bequem Gaardsrum, Staldrum og Remise til de Rejsendes Fornødenhed«. Giesler²⁾, der 1748 havde købt Fortunen af Johan Høserichs Arvinger, havde da — paa den gamle Fortuns Grund — opført **Hôtel Royal**

¹⁾ Skødeprotokol 1706—07 fol. 226 (Landsarkivet).

²⁾ Bygningskommissionens indkomne Sager Journ. A 1746—49.

»til Stadens Ziir og beqvem til at modtage hvad Herskaber, der maatte finde Lyst til at indlogere sig hos ham«¹⁾).

Paa den ringe Plads i Fortunens Gaard fandtes foruden disse Tilbygninger et »Locus privatus« med 2 Sæder af Mur og Bindingsværk, bygget op til Huset langs Stranden. Desuden i Gaarden 9 Læder-Brandspande, 3 Brandstiger og en Brandhage hængt paa Jernkroge.

Var den »durchgaaende« Vindeltrappe forbeholdt det farende Folk, saa kom Kunderne til Boden og Falholdere, der søgte Købmanden, op ad de fire store Trappetrin med Jern-Gitterværk paa begge Sider, der i Gavlen paa det grundmurede Hus fra Stranden førte op til en lang, »durchgaaende« Forstue, Væggene paa den nordre Side »en Del beklædt med Lærred«, Resten bare Vægge; under Loftet et Jern til at hænge den store Vægt paa.

Tilhøjre i Forstuen laa Urteboden, indrettet med Disk, Reoler og Skuffer, Gulvet af Fliser. Indretningen af denne Bod skyldes næppe Bernt thor Schyren, den første b o r g e r l i g e Ejer af Gaarden; hans Købmandskab var af grovere Natur, saasom Korn, Hør, Hamp, Danziger Stangjern, russisk Humle, Mel, Skonrogger, Salt, Tagsten, Kul, salt Fisk (»rigeske bytter«)²⁾, Egetømmer o. m. a. — Varer, hvortil den store Vægt var nok saa brugelig. Desuden vides det jo, at han havde sin Klædebod ud til Admiralstrædet, hvorfra de finere Varer solgtes, samt en Bod ved Langebro³⁾.

Den første Urtekræmmer, om hvem det kan fastslaas, at han har boet i Fortunen, var Albrecht Bernhorst ca. 1668 til hans Død 1678. Hans Enke⁴⁾ giftede sig med

¹⁾ Bilag til kgl. Konfirmation paa Gæstgiverbevilling. (Hôtel Royal's Arkiv).

²⁾ Butte, Fiskeart.

³⁾ Kbhvns. Diplom. I. 562.

⁴⁾ Kirstine Lindemann, f. 1647, † 1696. Deres Datter Elisabeth, f. 1678, † 1754, g. 1701 med Peter Petersen, Hutstafferer († 1711). var Moder til Stifteren af Petersens Jomfrukloster, Hørkræmmeren

hans Efterfølger, Hans Jürgen Mensing, der rimeligvis var Lejer af Boden til 1685; thi Heinrich Behmann, der Aaret i Forvejen tager Borgerskab som Urtekræmmer¹⁾, faar dette Aar Købebrev og 1686 Skøde paa Fortunen af Generalmajor Johan Caspar v. Cicignon. Behmann havde 1683 giftet sig med Anna Cathrina Krog's²⁾, men han fik kun en krank Lykke i Fortunen — 13. Maj 1704 ansøger han som Fallent om »Leyde i 6 Maaneder for af Frygt for Creditorer at holde sig til Side for en Tid«³⁾. I Novbr. s. A. faar han Forlængelse paa 6 Mdr., men lige meget hjælper det. D. 12. Juni 1704 var han bleven udnævnt til Auktionsdirektør, d. 27. August maatte han selv bortauktionere sin Gaard; Kgl. May.ts Justitz-Raad og Geh.-Archivarius Friderich Rostgaard⁴⁾ blev den højstbydende⁵⁾. Desværre nævnes Købesummen ikke i Skødet af 18. Oktbr. 1706.

Behmann bliver boende som Lejer af Gaarden til 1713; den »vurderes og taxeres« da til 6,500 Rdl. Det fornemme Gravsted Nr. 11 N. for Koret i Nicolai Kirke, som B. 1697 havde købt af Christopher von Cicignon (Generalmajorens Søn)⁶⁾, maatte han skille sig af med i 1710⁷⁾; han kom ikke til at hvile i det Gravsted, der i en Arrække havde tilhørt Fortunens Ejere.

D. 9. Maj 1715 døde B., hvorfor Byfogeden samme Dag »beder, der maa ordinereš en god Mand, som baade paa afg. Heinr. Behmanns Børns og Creditorers Vegne

Albrecht Petersen (Møller: Stamtavle over adkomstberett. Familier til Petersens Jomfrukloster og Petri Begravelsesregnskaber).

¹⁾ Borgerskabsprotokol 1684 ¹⁴/₁.

²⁾ Pers. Tidsskr. R. 7. Bind II, pag. 20.

³⁾ Kbhvn. Diplom. III S. 723.

⁴⁾ Rostgaards franske Sprogmeister, Jacques Chevalier, boede 1682 i Fortunen: O. Nielsen V. 567 og Chr. Braun: »Frederik Rostgaard« 10.

⁵⁾ Landsark.: Skødeprot. 1682—92 fol. 229.

⁶⁾ Nicolai Begravelsesprot. (Raadstueark.).

⁷⁾ Smst.

kan bistaa Forsegling og Registrering¹⁾. Fra 1694 dreves der foruden Handel med Urtekram af Johan Wörtz og Hein Petersen Decker en Pottekræmmer-Forretning i Fortunen. 1701 lejer iflg. Mandtallet Diedrich og Heinrich Hooglant, Pottekræmmere, Vaaning og Gaard, Kælderne bruger Behmann selv; i Loftsvaaningen Sieur Jan-nis Fyrmann. Hooglants havde før boet i Kræmmerkom-pagniets Gaard, nu rykker de ind i Fortunen, for 1708 at flytte tilbage igen, men 1720 er Heinr. Hooglant bleven Ejer af Gaarden, og nu er den i denne hollandske Pottekræmmerfamilies Besiddelse, til Vintapper Giesler fra 1748 for en stakket Tid atter modtager Gæster i den gamle Fortun²⁾.

*

*

*

Bag Kramboden i det tilbyggede Hus ud til Kanalen havde Købmanden sit Kontor: en rummelig Stue paa 4 Fag, Væggene beklædte med Panel; der var Vindovn paa 4 smaa Messingpiller, 2 Skruer høj med Trommelrør, hollandske Sten paa Væggen og et »Kick-windue« med behørigt Beslag ud til Kramboden. I Stuen var 4 Døre, en med hollandsk Laasetøj, 2 med Træklaase, den fjerde med Klinke, Gulvet af Brædder. Fra denne Stue var Opgang til Hængeloftet i Porten ad en »Stietrappe«. Fra fornævnte Stue var afdelt to Kamre, der igen var delte i to Parter, deri Opgang til et Kammer ad en Vindeltrappe med Dør for. Bag Stuen ind til Gaarden »et lidet mørkt Kammer«, bare Vægge, Gulvet af Mursten, desuden ud til Gaarden et Køkken med aaben Skorsten, bare Vægge med 6 Køkkenreoler, 2 Hylder, 1 Træ-Spøllade, Gulvet af Fliser.

¹⁾ Mag.s Resolutionsprot. 1715—17 fol. 29.

²⁾ 1752 ²/₃ tog Samuel Sumbel, portugisisk Jøde, ind i »Den gyldne Fortun« ved Gl. Strand, L. Bobé »Familien Sumbel«, Tidssk. for jødisk Litteratur, Bind I, 38.

Disse var altsaa de Beboelsesrum, der hørte til Bodden og stod i umiddelbar Forbindelse med denne.

Ligefor Kramboden, med Indgang fra Forstuen, laa en Hjørnestue, Væggene betrukne med Guldlæder, Loftet beklædt med Brædder, en aaben Skorsten med »Stenhuggeri« omkring, indeni besat med hollandske Sten. I denne Kamin stod en Vindovn med ikke mindre end 4 dobbelte Messingpiller, »ziret med 16 Messing-Knapper«, Dørene panelede, med hollandske Laase, Gulvet af Fliser. Bag denne Stue, ud til Fortunstræde, et Sengekammer, Væggene »til paa halvt beklædte med malet Lærred«, Resten og under Loftet »Dynecke-Werk«, aaben Skorsten med »Stenhuggeri«, deri almindelig Vindovn, et malet Fyrreskab med Dør for »gjort efter Moden med Laase for«. Atter bag dette Værelse, ud til Strædet, endnu et lidet Sengekammer, Vægge og Gulv som det forrige; i dette Nedgang til Kælderen ad en »Kælderhals«, paamalet med et Skab med Dør og Laas for.

Næst den »durchgaaende« Forstue laa et Køkken ud til Gaarden; der var aaben Skorsten, bare malede Vægge og Hængeloft under Loftsbjælkerne, Gulvet af Fliser. Bag dette en Stue beklædt med malet Lærred, en fast Skænk, Brædder under Loftet, Jern-Vindovn, Gulvet af Brædder, »Ørudede« Ruder, panelede Døre med holl. Laase, under Vinduerne 4 Skabe med behørigt Laasetøj. Fra dette Rum (sikkert Skænkestuen) kom man ud i det store Køkken i det fælles Baghus og ind i et Sengekammer i »Hucket« ud til Strædet; dette Kammer var beklædt med »grøn Malri«.

»Logementerne« ovenpaa, hvortil der kun var Adgang ad Vindeltrappen, bestod af en stor Sal i Hjørnet mod Kanalen og et Sengekammer ud til Fortunstræde, begge havde Kaminer med »Stenhuggeri«, malet Lærred paa Væggene og »Ørudede« Ruder, bag Sengekamret ud til Gaarden 2 mindre Kamre. Disse Rum laa i det grundmurede Hus. I Tilbygningen mod Stranden fandtes 1 Sal

og 1 Kammer til Gaden, 1 Sengekammer til Gaarden. Salen var betrukken med forgyldt Læder, de øvrige Værelser med malet Lærred; Vindovne overalt. I Kvistetagen fandtes endnu 3 Kamre mod Stranden: 1 i Gavlen mod Kanalen, 2 ud mod Fortunstræde, Resten var »Pakkamre« og Loftsrum; over Hanebjælkerne Loftsluger med »Hjulwind«. Fra Gaarden var der — fra en Svale — Adgang til et »Logement« over Skænkestuen. Det bestod af 1 Sal ud til Gaarden og 1 Sengekammer i »Hucket« til Fortunstræde, fra Salen adskilt et »lidet mørckt Kammer«, hvorfra en »Sti-Trappe« op til Loftet.

Til Held for Gæsterne vendte Logementerne altsaa paa 4 Rum nær ud til Strand og Stræde; Duften fra de 3 Køkkener, Staldene, Skarnkiste m. m. kan ikke have virket »recommanderende« for Herberget; heller ikke Opgangen var særlig tiltalende — i Tilfælde af fuld Belægning af Gæster i Herberget har den snævre Vindeltrappe som eneste Passage til 13 Rum for Rejsende, Tjenerskab, Mad- og Ølopbæring og meget andet været yderst ubekvem. Der var ikke saa faa »Gêner« ved den gamle Fortun!

*

*

*

Naar Fortunen i 1713 beskrives som ovenfor fortalt, tør man nok gaa ud fra, at der ingen væsentlig Forandring har fundet Sted ved selve Herberget, siden Renteskriver Niels Nielsen ægtede Gastgebersken paa Fortunen Nille Berntsdatter, Jørgen v. Hambs Enke. I Tidens Løb er der lagt noget til og andet solgt fra, saaledes før 1661 »Kræmmerkompagniets« Grund. Det oprindelige Areal, der var skænket Lave Brahe, gik ikke ud til Admiralgade, som man maatte formode, da Bernt thor Schyren 1609 havde sin Klædebænk¹⁾ dør og Niels Nielsen 1645 boede i en Vaaning ud til samme.

¹⁾ Kbhvns. Diplom. II 557.

Da Christian III 1557 skænkede Stadens Borgere en Grund ved det gamle Tøjhus¹⁾ til at udskibe deres Gods paa, angives i Skødet den nordlige Side af Grunden at strække sig fra »Hr. Lauge Bradis Hjørnestolpe och ind til det Byes strede«, som løber fra Sct. Nicolay Kirkegaard og ud til Bremerholmen 102 Alen; »paa den Østre Ende af Nord udi Sønder fra Oss elskelige Otthe Stiesen's Hjørnestolpe och tvertover mod Hiørnet af Vort gamle Tøjhuus 43¹/₄ Alen«.

Der har altsaa før 1557 fundet to Bebyggelser Sted paa Grunden mellem Admiralgade og Stranden: Lave Brahes og Otto Stiesens Gaarde. Maalene paa den første kendes ikke, men da Otto Stiesens Gaard var kommet i Peder Munk til Estvadgaard's Eje, mageskiftede han i 1574 Gaarden med Kongen for nogle Enge i Vendsyssel²⁾; i Skødet nævnes Grunden at være 54¹/₂ Al. 1¹/₂ Kv. fra Nicolai lille Kirkestræde langs Admiralgade; til Gaarden hørte 2 Boder.

Fik Kræmmerkompagniet en Del af Grunden i Niels Nielsens Tid, har Nille før 1629 skilt sig af med Nabo-grunden mod Fortunstræde; dør laa 1668 Herberget »Flensborg Vaaben«³⁾, hvor Peder Lauritzen, forrige Hof-Renteskriver, var Vært.

Den Mand, Nille valgte sig til Støtte i den store Bedrift, var ikke ukendt med det praktiske Liv. Fra 1631—41 lejer han det »gamle Børne-, Tuchte- og Waysenhuus, liggendis udi Helliggiæstesstræde Østen hos Jørgen von Balders Boder«⁴⁾, og 1639 tilskødes ham »en Hauge med huse och Waaninger udi forstaden uden Vesterport«⁵⁾, desuden ejede han et Hus paa Christianshavn⁶⁾.

¹⁾ Kbhvn. Diplom. II 307.

²⁾ Smstds. I 456.

³⁾ O. Nielsen: Kbhvn. Historie V, pag. 325.

⁴⁾ Original paa De fattiges Forraad fol. 136 (Raadstueark.) og fol. 48 (Magistratens 3. Afdl.s Arkiv).

⁵⁾ Kbhvn. Diplom. I 652.

⁶⁾ Smstds. III 591.

Efter Lave Brahes Død 1567 opstod der en Arvestrid mellem hans Enke Gørvil Faddersdatter Sparre og hans Søster Margrethe Brahe, Enke efter Bockart v. Bommelberg, om Gaarden i København. D. 19. Septb. 1567 slutter Parterne Forlig i Overværelse af Kongen og Raadet, der gaar ud paa, at Lave Brahes Enke forlods skal have Gaarden til arvelig Ejendom, dog skal det efter hendes Død staa Fru Margrethes Arvinger frit for at købe den for 2000 Rdl. Hverken Fru M. eller hendes Arvinger bliver Ejer af Gaarden. Da Adelen i Nicolai Sogn d. 27. Maj 1586 opfordres til at yde Bidrag til Opførelse af Kirkens Taarn, nævnes Fru Gørvil Faddersdatter ikke¹⁾, det synes, som om Gaarden er gaaet over paa andre Hænder og slettet af Adelsgaardenes Tal. Hvorledes Bernt thor Schyren er kommen i Besiddelse af Ejendommen, kan ikke fastslaaes, men noget taler for, at han har faaet den udlagt for Penge, han har haft tilgode hos Fru Gørvil's Slægt.

— D. 20. Marts 1586 udgaar Brev om, at fremmede Købmænd kræver deres Ret hos Bernt og Johan Skyrmand, men da Skyrmændene har 14,000 eller 15,000 Rdl. tilgode hos de Adelige, beder de om Henstand²⁾ til den første almindelige Herredag, for at de imidlertid kunde indkræve deres Tilgodehavender eller til den Tid lade deres »Gældnere« staa dem til Rette. —

D. 15. Septb. s. A. udgaar Brev til Christopher Walckendorff, Axel Gyldenstjerne og Arild Huitfeldt, at Bernt Skyrmand, Borger i »Køpnehavn«, har nu atter som oftere tidligere berettet at have en stor Sum Penge tilgode hos Knud Grubbe³⁾ og har været nødt til nogle Gange at kræve sin Betaling hos denne saavel som hos sine andre Skyld-

¹⁾ Fru Gørvil dør 1605 (Biogr. Lexikon).

²⁾ Kancelliets Brevbøger 1586 S. 475.

³⁾ K. G. til Lykaa. f. 1542, † 1600, 1575. ²/₁₀ g. m. Mette Ulfstand, Datter af Gregers Truidsen Ulfstand og Karen Eriksdatter Bille. — Gørvil Faddersdatter var Stifmoder til Gregers Truidsen.

ner, da han selv skylder Penge til andre Godtfolk. Knud G. har faaet en kgl. Skrivelse om at »rette sig selv deri«: det har kun medført en ringe Fortrøstning om, at han nok skulde faa Pengene, hvorfor det befales Ovennævnte, forat begge Parter kunne blive hjulpne til Ret og Billighed, at samles i »Køpnehavn« og undersøge Sagen¹⁾. —

Endnu i 1588 har Knud Grubbe stadig ikke betalt: 2. Juli udgaar »Missive« fra Regeringsraadet til ham med Befaling: straks at betale, saafremt der ikke skal gives Grund til at stille Bernt Skyrmand tilfreds ved andre Midler²⁾.

Hvorledes Knud Grubbe klarer sig ud af sin Gæld, kan ikke efterspores; men 1590 bor Bernt thor Schyren i Lave Brahes Gaard. D. 26. Juni betales der ham 12 Rdl. for Hertug Hendrich Julius af Brunsvigs Hoftjeneres Herbergering og Fortæring³⁾. Hans Fader Peter Schyrmand⁴⁾, Borger i København, betales d. 22. Juni for Sammes Instrumentister. —

Omtrent paa dette Tidspunkt maa den første Tilbygning til det grundmurede Hus have fundet Sted. Købmandshandelen krævede Plads, og da Købmanden samtidigt paatog sig at herbergere og hængte »Fru Fortuna« ud, blev der Trang til endnu flere Rum; til at beværte de mange Gæster maatte Barbara Hansdatter have et rummeligt Køkken, hvilket hun fik i den 7 Fags Tilbygning mod Øst. Bernt thor Schyren følte sig nu fastknyttet til Nicolaj Sogn; 1602 køber han et Stolestade i Kirken af »Suerdfeger« Poul Glismand⁵⁾ og har sikkert ogsaa erhvervet Gravstedet i den nordre Omgang, inden han 1612 afslut-

¹⁾ Kancelliets Brevb. 1586 pag. 578.

²⁾ Smstds. 1588 pag. 43.

³⁾ Rentemesterregnsk. 1590—91 fol. 160.

⁴⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. III 3. O. Nielsen: Kbhvns. Hist. IV S: 237.

⁵⁾ Topografisk Samling, Rigsarkivet.

ter sit virksomme Liv efter i 22 Aar at have været Herbergerer paa Fortunen foruden at have drevet en vidtløftig Købmandshandel, der fik ham til at udvide Fortunens Omraade helt ud til Admiralgade.

Da Kapt. Johan Caspar v. Cicignon¹⁾ knap 8 Mdr. efter fhv. Renteskriver Niels Nielsens Død ægtede dennes 26-aarige Enke, Anna Sophie Hagedorn²⁾, og ved hende kom i Besiddelse af Gaarden, har han efter sin Udnævelse til Kommandant paa Bergenshus Fæstning bortlejet Gaarden; thi samme Aar fritager Kongen ham for at yde Magistraten Femtedelen af Lejen af hans Gaard Fortunen³⁾. Endnu i 1667 er Gaarden lejet ud til en Gæstgiverske; d. 22. Decbr. bliver da Daniel Fading, Kunstdrejer, tinget i Kost og Kammer hos Kvinden i Fortun⁴⁾. Under den skaanske Krig ligger v. Cicignon i 1676 i Indkvartering i København⁵⁾, han faar da Lejlighed til at tage sig af sin, sikkert meget forfaldne Gaard: thi »welfornemme Mand Christopher Hansen« tager da en Prioritet paa 1000 Daler i Fortunen⁶⁾, en Sum, der har været Brug for til at omdanne Herberget til andet Formaal; i denne Periode er det, at Urtekramhandelen faar Indpas i Gaarden.

Fra 1590 og til Albrecht Bernhorst tager Stade bag Disken i den moderne indrettede Urtebod er en broget Sværm af det farende Folk draget ind i den gamle Adelsgaard. Den knitrende Ild i de store Kaminer, prydet med Brahernes og Sparrernes indhuggede Vaaben, har varmet og opmuntret mangan træet Rejsende. Den ædle Rhinskvin, hentet op gennem Kælderhalsen i Værtens Sengekammer, har skaffet mangan lystig Rus. Alt det forstummer nu, Gaarden bliver udelukkende Købmandsgaard, Glansen er gaaet af den gamle Fortun.

¹⁾ Pers. Tidsskr. VI, Bind II, S. 114. ²⁾ Bricka: Biogr. Lexikon.

³⁾ Kbhvn. Diplom. III, S. 610. ⁴⁾ Bering Liisberg: Kunstammeret S. 79. ⁵⁾ Kbhvn. Diplom. VI S. 658 og 674. ⁶⁾ Landsark.: Pantebog 1667—80 fol. 114.

SMAASTYKKER.

6. Efterslæt til »Christian IV.s Buste paa Rosenborg.«

(VI. S. 561 fg.)

Af BERING LIISBERG.

Det er en mærkelig, men dog af de allerfleste kendt Foreteelse, at man kan leve mange Aar i By med en Mand, uden nogen Sinde at løbe paa ham.

Pludselig en skønne Dag mødes man, og som om usynlige og ukendte Skranker ved en eller anden mærkelig Naturlov var blevet fjernede, kan det nu hændes, at man herefter stadig møder ham, — ja, næsten ikke kan blive fri for at rende paa ham.

I en Menneskealder har Forf. af disse Linier levet i By med Regnskaber, der bar François Dieusarts Navn, har i al den Tid forgæves søgt at træffe dette Navn, har gravet i Dybden efter det og ledt og spejdet vidt og bredt.

Endelig, en skønne Dag støder han paa det, — og fra denne Dag at regne løber han paa det, atter og atter. Og paa de mærkeligste Steder. Det er jo dog et mærkeligt Sted at finde Udgifter til Christian IV.s Buste bogført i hvad man naturligt kunde kalde Kunstnerens Hotelregning.

Thi endelig dukker selve Busten frem af Mørket!

Dieusarts Ophold i København kan nu bestemt fastslaaes.

1643 Mai 18. antvordet Francisco Dieusart, Italianer, 56 enk. Dlr., som er hans bevilgede Tærepenge, han fra Italien hidind haver anvendt, hvorfra han var forskreven, efter hosliggende Ordinantzis lydende.

Vi faar altsaa at vide, at han er kommet hertil fra Italien, hvorfor han gøres til Italiener, inden 18. Mai, og

formodentlig en rum Tid forinden. Thi allerede Juni 21. udbetales ham hans fortjente Arbejdsløn for et B r y s t b i l l e d e, h a n h a v e r g j o r t f o r K g l. M a j e s t æ t, 238½ enk. Rdl. Heri var dog tillige indbefattet ikke blot Penge til Kost og Logis, medens han havde arbejdet paa Busten, men tillige Penge »til Fortæring paa en Rejse han herfra til Holland er afferdiget.«

Fra første Uge af Mai til første Uge af Juli opholdt Christian IV. sig i Glyckstad. Da det netop er i dette Tidsrum Busten bliver modelleret færdig, maa Kunstneren efter Kongens Afrejse have arbejdet, som formodet i oven nævnte Afhandling, efter foreliggende Portrætter.

Dateringen for den første Udbetaling, 18. Mai, giver ingen Oplysning om Tidspunktet for hans Ankomst. Han kan godt fra 15. April og Maaneden ud, da Kongen opholdt sig paa Rosenborg eller paa Københavns Slot, have haft Lejlighed til at gøre sine Studier ad vivam.

Dieussart er altsaa rejst til Holland inden 21. Juni. Men inden 13. November maa han være kommen tilbage, thi under denne Dato udbetales der ham paa Regnskab for Billedsniderarbejde 100 enk. Rdl. Og i December faar han atter 100 enk. Rdl. for den Kobberhest, han for Kgl. Majestæt skal forfærdige. Og endelig udbetales der 3. Februar Francisco Dieussart Statuarius 400 enk. Rdl. »paa Regnskab af hans Fordring for hvis Arbejde han haver under Hænder for Kgl. Majestæt allerunderdanigst at forfærdige«¹⁾.

Denne Hest, der altsaa er støbt i Metal, staar sandsynligvis i Forbindelse med den Statue, hvis Oprettelse Christian IV. netop paa denne Tid omtaler i et Brev til Korfits Ulfeldt af 1643 10. Mai fra Glyckstad:

»Den derhos føjede genealogia skal eksamineres imod den, som Spormand²⁾ i København befalet er at bruge paa den Statuam, som skal oprettes.«

I 1644, 17. Januar, udbetales der af Universitetet 1 Rosenobel til den »som havde offereret academiae Kongens statuam equestrem afridset paa Pergament med Pennen«³⁾.

¹⁾ Rtmstrgskb. 1643—44 fol. 21, 22, 217, 219.

²⁾ Peder Spormand blev 1635 Professor i Historie ved Universitetet.

³⁾ Chr. IV. eghd. Breve V. 338.

Desværre har Universitetet ikke sat saa megen Pris paa Gaven, at det fandt Anledning til at beholde den. Kunstneren fik Rosenoblen som Tak for udvist Opmærksomhed, men fik Billedet tilbage for at kunne »søge sin Profit videre dermed paa en anden Steds, efterdi man dog tilforn havde det samme trykt bedre.«

Naar der i ovennævnte Afhandling (S. 582) opkastes det Spørgsmaal: Har der været Tale om en Rytterstatue af Kongen? kan dette nu besvares med Ja. Og det er vel sandsynligt, at Busten har været et Forarbejde til Kongen, som skulde sidde paa Hesten. Og medens Resten blev ufuldført, blev Busten støbt i Malm og saaledes reddet for Eftertiden.

Men tænk om vi i København havde haft en Rytterstatue af Christian IV., saa pompøs, saa monumental, som Busten giver Anledning til at tænke sig den.

Dieussarts Ophold i København synes at have strakt sig til ind paa Sommeren 1644. August 25. fornøjes Maren Ernst'es, Indvaaner udi København, 32 enk. Dlr., som er hendes bevilgede Hushyre af hendes Vaaninger, Francisco Dieussart, Statuarius, havde iboet.

Har Dieussart senere været i København?

Man fristes til at tro det. Der er i Behandlingen af Frederik III.s skønne Broncebuste, der alt for længe har faaet Lov til at staa paa et saa udsat Sted som over Kastellets Sjællandsport, saa meget, der minder om Christian IV.s Buste paa Rosenborg, at den vistnok ved en nærmere Undersøgelse, end den, der kan blive den til Del, hvor den nu staar, vil vise sig at være gjort af samme Mester.

Skulde det virkelig være ugørligt at faa dette Pragtstykke reddet i Hus og erstattet af en Kopi? Der, hvor den staar, vilde en saadan gøre lige saa god Virkning som Originalen.

DAGLIGE BEGIVENHEDER I KØBENHAVN 1716—22.

INDBERETNINGER FRA POLITIMESTER ERNST
TIL KONGEN.

VED
DR. VILLADS CHRISTENSEN.

Johan Bartram Ernst var Politimester i København i en vanskelig Tid. I saa godt som hele hans Embedstid (1710—22) var Danmark i Krig med Sverrig, og Hovedstaden var derfor fyldt med Soldater og Matroser, hvis Tyverier, Slagsmaal og hele uregelmæssige Levevis gav Politiet nok at bestille. En Tidlang havde Byen tilmed Czar Peter og hans russiske Hær som Gæster. Straks efter Ernsts Embedstiltrædelse udbrød den store Pest, der i Aarene 1711—12 bortrev en Trediedel af Hovedstadens Indbyggere; og senere fulgte andre Epidemier, saaledes Kopper i 1715—16. Tiden var i det hele urolig — i 1719 forefaldt f. Eks. de bekendte Sammenstød mellem Kadetter og Studenter, der førte til en hel Storm paa Regensen —, og Politimesteren selv var Genstand baade for Skandskrifters ærerørige Angrøb og for personligt Overfald. Og til at holde Orden under disse vanskelige Forhold havde han, foruden Vægterkorpset, — 10 Politibetjente.

Selv var han godt uddannet og vel forberedt til Stillingen som Politimester. Efter at have taget sin Studentereksamen her hjemme havde han studeret i fremmede Lande og senere atter rejst udenlands som Hovmester for

unge adelige, tilsidst endog for Kongens Søn. Han havde været Assessor i Hofretten, Censor ved Aviserne og Medhjælper hos en tidligere Politimester Rasch. Siden 1703 var han Borgmester i København og beklædte fremdeles denne Stilling, efter at han i 1710 var bleven Ole Rømers Efterfølger som Politimester.

Gennem en Række Indberetninger til Kongen, som Ernst har efterladt sig, lærer vi ham selv at kende som en livlig og interesseret Mand, optaget af sin Gerning, altid til Rede med nye Forslag og ikke utilbøjelig til at lade sit Lys skinne. Han vil gerne prale lidt, saa snart han blot har opdaget en Smule Tyveri. Han er ikke uden Humor, og hans embedsmæssige Skrivelser til Kongen er mærkværdig friske og ligefremme. Han skriver om Værten i Bremerschlossel, der skulde give Oplysning om nogle Personer, der havde logeret hos ham, at han »undskyldte sig som Klokkerens Kone i Pfalz, da hun blev karesseret af en spansk Soldat: Kan jeg Spansk?«¹⁾ I Anledning af et Matrosslagsmaal i Pustervig fortæller han, at Gadens Beboere kom ud af deres Huse med Kortgevær og bankede paa Matroserne »ligesom det havde været Bergfisk«. Om en Skibskok, der var kommen i Slagsmaal med en Vægter, hedder det, at »Kokken værgede sig betimelig med Hælene«²⁾. Det har været en glad og munter Mand, som skriver i den Tone til sin Konge.

Det var i en Forordning om Overlast og Drab af 6. Febr. 1694 paalagt Politimesteren i København straks at indberette alle den Slags Sager til Kongen til videre Resolution. I denne Bestemmelse maa vel Anledningen søges til Politimesterens talrige Skrivelser til Kongen. Men Ernst lod sig ikke nøje med det, som Forordningen paabød, men refererede alt, hvad der kom til hans Kundskab, og som syntes ham Omtale værd. Ja, han holdt

¹⁾ Rapport af 23. Marts 1722.

²⁾ Kbhvns. Hist. VI, S. 68.

sig end ikke til Forretningsanliggender, men gik langt uden for det, som kom hans Embede ved. Han benytter Lejligheden til at belære Kongen om alt, hvad han selv mener at forstaa sig paa. Han indfletter historiske Oplysninger, nogle rigtige (f. Eks. om Marseilles Grundlæggelse af Grækere fra Phokæa), andre gale (f. Eks. om Digerdøden, som han kalder for Tigerdøden). Han udtaler sig om Forholdene i Tyrkiet, om de forskellige Arter af Torden, om Spøgeri, om mærkelige Fænomener paa Himlen o. l. Han udbreder sig uden Forskel om alt, hvad der løber ham i Pennen. Umiddelbart efter Betragtninger over Maanen og Planeterne gaar han over til at berette om Bønder, der kører Møg. — Men alt i alt har Ernst været en baade human og dygtig Politimester. Under Krigen med Sverrig ser vi ham personlig tage sig af en fattig svensk Officersenke; og det var ham, der først foreslog Indretningen af en Anstalt til Optagelse af spæde Børn, som Moderen ikke kunde ernære¹⁾. Efter hans Død roser hans Broder Stadsbygmesteren Johan Conrad Ernst ham for hans Fortjenester af Brandvæsenets Ordning²⁾.

Men vigtigere end Kendskabet til Politimesteren selv er det Kendskab til Byen og dens Borgere, som hans Rapporter bringer os. Ingen Avis kunde mere levende føre os Tidens Begivenheder for Øje, end Politimesteren gør det i sine Indberetninger. En Politimester faar jo meget at vide, og Ernst var ikke ked af at skrive om det. I en broget Række fører han det daglige Livs store og smaa Begivenheder forbi os: Tyverier og Slagsmaal, Ulykkestilfælde, Ildebrande, notable Rejsende, Jødeforfølgelser, de militæres Overmod, de skidne Gader, — hele Byen fra Frederik IV.s Tid staaar lyslevende for vore Øjne.

Det Samfund, som disse embedsmæssige Skrivelser

¹⁾ 1720, 2. Febr. og 29. Decb.

²⁾ Kbhvns. Hist. VI, S. 373.

beskæftiger sig med, er jo det samme som det, Holberg satiriserer over i sine Komedier, og ofte falder de to Skribenters Skildringer i den Grad sammen, at den ene næsten virker som en Kommentar til den anden. Ogsaa hos Ernst optræder baade den pantsatte Bondedreng og den stortalende Soldat. Politimesteren beskriver saaledes i 1716 et stort Slag mellem Vægtere og Soldater ude paa Kristianshavn, som ved sine tyske Kommandoraab og sit ublodige Forløb levende genkalder Mindet om Jakob v. Thybos Bedrifter. »Hau zu! Hau zu!« raaber Soldaterne. »Vegter hervor!« kommanderer Politiofficeren, »Fället eure Morgensternen! Die Spitze hervor! Avanciret!« Slaget afgøres ved en Krigslist. En enlig Politibetjent til Hest rider om bagved Soldaterne og falder dem i Ryggen, idet han gebærder sig som et helt Regiment. »Hej, hej«, raaber han, »her er Kongens Vagt«. Saa flygtede Soldaterne, og de civile Myndigheder beholdt de tre Kvindfolk, der var Stridens Genstand.¹⁾

Men Brevene viser os ogsaa andre Optrin end disse let komiske, og andre Karakterer end dem, der kendes fra Holberg. Vi ser unge Kvinder drives i Døden under Samfundets og Lovenes Barbari. Vi ser den oprørende Behandling af Fangerne i Byens Fængsler, — som den Kvinde, der maatte gaa med en Klods bundet til Benet, fordi hun en Gang havde forsøgt at undvige. Og vi ser Dagliglivets navnløse Helte, som den Skorstensfejersvend, der trods Kammeraternes Advarsler gik ned i en brændende Skorsten med de Ord: »Jeg vil ikke være Mads-hund mere end I andre, jeg vil gøre noget med«, og satte Livet til dernede.²⁾ Den Slags Folk er der ikke Plads til i det holbergske Karikaturgalleri.

Naturligvis er en saa fortrinlig Kilde til Byens Historie i det 18. Aarhundrede ikke undgaaet den flittige

¹⁾ 1716, 4. Decbr.

²⁾ 1719, 22. Septbr.

Dr. O. Nielsens Opmærksomhed, og baade i 6. Bind af Københavns Historie og i »København paa Holbergs Tid« findes adskillige Udtog af Ernsts Rapporter. Det er dog kun en lille Del af det rige Stof, Dr. O. Nielsen har haft Lejlighed til at medtage, — nogle Citater spredte hist og her under de forskellige Afsnit i hans Bøger. Men Rapporterne fortjener at læses i Sammenhæng, først saa kommer baade de og Politimester Ernst til deres Ret. Det spillende Liv, de skiftende Emner, de nye Historier, der uventet dukker op, gør Politimesterens brogede Rapporter til en afvekslende, næsten spændende Læsning. En Del af Rapporterne ligger spredte som Bilag ved udgaaede kongelige Skrivelser, — det er særlig dem, Oluf Nielsen har benyttet. Men en Række andre, som maaske ikke har foranlediget nogen kongelig Udfærdigelse, ligger mellem Danske Kancellis »Henlagte Sager« for Aarene 1716—22, og det er disse, som i det følgende meddeles. De gengives ikke i hele deres Udførlighed, og Politimesterens ofte noget knudrede Udtryksmaade har ikke kunnet bibeholdes. Dog er alt væsentligt taget med, og Uddragene er holdte saa tæt op ad Politimesterens egne Ord som muligt. Hvor Gengivelsen er ordret (dog ikke bogstavret), er de paagældende Stykker sat i Citations-tegn. Nødtørftige Oplysninger er vedføjede, uden at jeg dog har villet besværliggøre Læsningen ved en Ophobning af Noter.

P o l i t i m e s t e r E r n s t s R a p p o r t e r .

9. Jan. 1716. »Til Eders Kongl. Majestæts Fødder nedlægges hermed udi allerdybeste Underdanighed hosfølgende aarlige Ekstrakt for A. 1715 paa de Svagheder og Tilfælde, hvoraf udi denne Eders Kongl. Majestæts Residensstad næstleden Aar, og hvor mange, Mennesker ved Døden ere afgangne«.

Herefter følger Sygestatistikken for 1715. Det fremgaar af Listen, at der i dette Aar i København var død ialt 2265 Mennesker, deraf af Kopper 632, af Brystsyge 239, af Alderdom 108. Koppeepidemien var begyndt d. 12. Juli, og i en særskilt Liste gør Politimesteren Rede for denne Sygdoms Angreb. I de første 4 Uger forårsagede den kun 1 Dødsfald ugentlig, derefter 2, 3, 7, 8 og 9, indtil Dødsfaldenes Antal i September naaede over 30, i Oktober over 40 og i November indtil 64 om Ugen, hvorefter Antallet atter sank. Af andre Dødsårsager kan nævnes Blessurer, af hvilke 13 Personer var døde i Staden, i Søk væsthuset og i Krigshospitalet; det er Ofrene for Krigen mod Sverrig. 7 Personer var bleven dræbte i København, derihlandt en, som var slagen ihjel af de fattiges Føgder, og en Soldat, som havde skudt sig selv. 17 Mennesker var druknede; af dem var de 10 Matroser, som var faldne ud i Kanalen eller nedfaldne ved Skibene. 9 var bleven henrettede, nemlig 3 i Staden, 3 paa Holmen og 3 paa Grønland (ø: i Grønningen). 5 var omkomne ved ulykkelig Hændelse, deriblandt 2 Militære, af hvilke den ene var bleven slagen af Vægterne, den anden ramt ved en Flints Afskydelse efter en Hund.

Om Stadens Proviantering melder den kongl. Forordning, at enhver Borger skal være forsynet med Rug for et halvt Aar, »hvilket vel behøvedes i dette anholdende Frostvejr, som endnu med denne Fuldmaane forøges. Ikkun En, som er Gud, ved, om Frosten vil blive saa streng, at Passagen imellem Sædland og Skaane vorder med Is bestandig brolagt. Den langvarige Regn, vi have haft i Efterhøst, plejer i Danmark, da Frosten og silde har begyndt, at betyde stærk Vinter«. Der har været inkvireret hos Bryggere og Bagere, om hvad Forraad de har; men en almindelig Inkquisition hos Indvaanerne med Formaning til at forsyne sig med Viktualier for et halvt Aar blev opgivet igen efter det høje Konseils Erindring for ikke at skrække Folk med unødigt Frygt. Stadens Forsyning er dog meget slet, omtrent som den var næstleden Aar ved denne Tid, hvorom jeg indgav allerunderdanigst Rapport d. 29. Dec. 1714.¹⁾ Facit er omtrent dette, at

¹⁾ Denne og andre Rapporter for 1716 findes ikke i Pakken.

der i Staden kun er Brødkorn til 5 Uger og Byg og Malt til Øl for et Fjerdingaar. »Thi $\frac{4}{5}$ af Indvaanerne køber daglig, hvad de om Aftenen tager med sig i Sengen. Mange ere militære Familier til Lands og Vands, som venter Kost fra Proviantgaarden og kongl. Magasin; andre formaa ikke at proviantere sig, for hvilke alle vil publice sørges«. Til Stadens Proviantering paa et halvt Aar mangler omtrent 40,000 Tdr. Brødkorn, 20,000 Tdr. Byg og Malt og 30,000 Favne Brændeved. »Det nærmeste allerunderdanigst uforgribelige Raad« var, at det blev paa- lagt Amtmændene og Magistraterne at skaffe Brødkorn, Byg og Malt samt andre Ædevarer hid til Hovedstaden, førend det, Gud forbyde, ved fjendtligt Indfald kunde være for silde. »Naar Fjenden det hører, foruden anden Anstalt, om endskønt Farvandet med stærk Is belægges, skøtter han vel ikke om at vove sig saaledes over Isen hid for at sulte her«.

Ved Skrivelsen ligger daglige Rapporter over, hvad der af Korn og Fødevarer er tilført København i Tiden fra 17. Jan. til 6. Febr. 1716: endvidere Fortegnelser, optagne af kgl. Lakaj Peder Mortensen, over hvad Forraad der i Februar Maa- neds Begyndelse fandtes i Roskilde og Holbæk: endelig en Liste over Kornpriserne i de sællandske Købstæder i 1715 med Eks- trakt af de fra samme Købstæder indgivne Specifikationer over deres Forraad af Korn og Fødevarer.

D. 7. Jan. om Morgenen har en islandsk Laugmand Otte Siversen (som skal have været Vice-Amtmand der- oppe og har afsat en anden Laugmand fra sin Bestilling, hvorover han skal være geraaden i en stor Proces) af Melankoli skaaret sig et Saar over Struben med en Kniv. Han kan muligvis overleve det; men efter Loven har han som Selvmorder sin Hovedlod forbrudt. Han skal være vel bemidlet.

Det skrider godt fremad med de nye Pladsers Op- fyldning. Den store Amalienborg Bakke, hvori der var henved 10,000 Læs, er bleven bortført og brugt til Op-

fyldning, saa nu er Amalienborg Plads, naar kun en brolagt Rendesten anlægges, »en dejlig og stor Plads.« Et smukt Bolværk er opsat for Kanalen imod Maltmøllerne, af den Højde, at ingen kan falde i. Den store Havnekommissions Plads, som var sunken, er paany opfyldt og indhegnet med et smukt høvlet Plankeværk, ligeledes to andre Pladser ved Sct. Anne Bro. Det lange Wiborgske Bolværk¹⁾, 150 Alen lang, som i mange Aar har staaet aaben, Havnen og Opfyldningen til stor Skade, er endelig i denne Efterhøst ganske gjort færdig og indlukket, saa at Opfyldningen nu efter Ønske kan fremgaa. Paa Grund af langvarigt Regnvejr har dog Fyldingsvognene i denne Efterhøst, da Wiborgs Bolværk var gjort færdig, i lang Tid aldeles ikke kunnet naa ud til Pladserne, hvorfor de i Stedet er henkørt til Toldbodvejen, som nu er ved at blive brolagt, og til den nye Toldbodplads, som i Aar af Vandet med Fylding er optaget. »Vil nu formode, at Hr. Geheimeraad Plato²⁾ lader gøre efter min Rekvisition Anstalt til Bolværkets Reparation, saa at Vandet kan fanges, da man snart den paa Toldbodvejen liggende store Forraad af mange Tusinde Læs kan faa nyttig employeret, helst udi dette bekvemme Vejrlig«.

Brændevinsbrændere og Bagere har i denne Efterhøst til Flaaden leveret Brændevin og Kavringer imod Løfte om prompte Betaling eller Fornøjelse med Rug, som dog ikke endnu har kunnet paafølge. En Del af disse Mænd er fattige, somme har udleveret al deres Provision, og nu trænges de hver Dag af Rodemestrene for deres Krigsstyr. De beder kun om, at denne Krigsstyr maa fradrages i deres Tilgodehavende hos Flaaden.

18. Sept. 1716. I denne Nat blev ved Vægternes Assistance og Husværtens Angivelse hæftet den Sandfører

¹⁾ Niels Wiborg ejede en Plads ved Toldboden, Kbhvns. Dipl. VIII, S. 455.

²⁾ Bygmester v. Platen.

Knut Nielsen, der undvigte for 4—5 Uger siden, mens Underfogden synede hans pludselig døde Hustru, og som siden er bleven efterlyst fra Prædikestolene og beskyldt for at have omkommet sin Kone. Han har inidlertid været paa Landet og var nu indkommen i Staden igen. Da han blev attraperet, navngav han sig for en Matros, men kunde ikke nævne Kaptajn eller Skib. Husværten, som ogsaa er Sandfører, sagde da til ham: »Knut, sig ikkun Sandhed, du er for meget kendt!« Saa raabte han af Sengen, han laa paa: »Ak, jeg er alt dømt«, og blev saa bragt til Stadens Arresthus.

I Nat er ogsaa tre svenske Fanger udbrudt. Det var Skippere og Styrmand, der var tagne som Kapere. De havde med File saa skarpe som Naale samt med Messingtraad og Skedevand gennemskaaret de armtykke Jernstænger for Vinduet paa andet Loft og derpaa med Tavl nedfired sig paa Gaden. Den ene af dem, nemlig Styrmanden, som havde kapret ved Helgoland, blev dog straks igen paagrebet hos en Artillerikarl, som var født i Skaane og som selv angav ham.

Et vanartigt Menneske har i Nat afslaget Haanden af et Billede, »som 4 udi Tallet staar paa Højbro«. Haanden er fundet og vil blive paafæstet igen.

Grundstenene til Eders Kongl. Majestæts Bygninger, hvilke jeg skriftlig beordrede i Gaar, kan ikke skaffes, efterdi alle Pramme er destinerede til Transporten.

Det forlangte Talg til Flaaden leveres daglig, og vi har alt opsporet saa meget som behøves.

1. Nov. 1716. I nogle Maaneder har jeg stedse været okkuperet med Ryssernes Logering og er endnu beskæftiget med Tilbagelevering af det Husgeraad, der har været laant hos Borgerne, og af de Gaarde og Huse, som har været beboede af Russerne. »Nu deres czariske Majestæter med Hofstat, Ministre og Betjente er bortrejste,

har jeg i Forgaars til højædle Magistraten indleveret en udførlig Forretningsbog over disse Ryssers Logementer, hvorudi hver Indvaaner har tegnet, hvad Commoditet enhver til Rysserne har overladt, og hvad derfor prætenderes, paa det Magistraten efter Kongelig Befaling kan akkordere derom med vedkommende«. ¹⁾)

Eders Kongl. Majt. har allernaadigst lovet, at de indfødte svenske Fanger, som dertil godvillig kunde formaes, maatte antages til at køre med Renovationsvognene; thi hertil haves for Øjeblikket kun 13 Karle i Stedet for de 50, der skulde være. Jeg har straks hos Hans Excellence Hr. Schönfeld²⁾) ladet erindre om, at disse svenske Karle maatte mig forevises, og mig gives en Rulle over dem. Men Hr. Generallieutenanten svarede, at jeg i saa Fald maatte indestaa for dem, at de ikke bortløb, »hvilket er en umulig Condition«. »Her ere nogle 100 svenske Fanger i Byen udi Tjeneste hos Particulieres, som med stor Møje blev underbragte hos Folk, uden nogen saadan Forpligt«. Jeg har ogsaa sendt en Fuldmægtig rundt i Provinsen for at fæste saa mange Kørekarle, danske eller svenske, som kunde bekommes. Men da Fæstetiden paa Landet allerede var forbi, var der intet Haab om at faa andre end muligvis nogle svenske. »Heste kan endelig bekommes og Vogne gøres; men det mankerer paa Karle«. Nu er tilmed Renovationsforpagteren Chr. Pedersen deserteret, og ingen ny Forpagter har været at skaffe. Arbejdet maa derfor indtil videre udføres paa Regning, og Inspektionen over det er overdraget til Politiprotokollist Fr. Reiser, der har været under Livgarden til Hest. Han har faaet tre andre Inspektører til Hjælp: en over Staldene, en over Stadens Renovationsvogne, og den tredie over de lejede Vogne og Prammene ved Strau-

¹⁾ Se Hist. Medd. IV. S. 57 f.

²⁾ Generallieutenant Hans Christoph v. Schönfeld, Kommandant i København 1712—20.

den. Reiser forestaar selv Kassen, hvilket giver ham meget at bestille, da Politikollegiet ikke har villet, at Pengene efterhaanden maa betales og beregnes af Mad. Mangors¹⁾, som ellers har Kassen. Af Mangel paa Kørekarle er der for Øjeblikket kun 13 Vogne og 2 Pramme i Gang, hvilket ikke forslaar meget i dette onde Vejr, særlig da den forrige Pagter efterlod Gaderne ganske urene. »Sluttelig forhaaber jeg udi allerdybeste Underdanighed, Eders Kongl. Majestæt udi Naade optager denne allerunderdanigste sandfærdige Rapport og tager en ærlig Mand, der gør alt hvad han kan, og mere end han alene pligtig er at gøre, udi allernaadigst belovede Protektion, rækkendes hannem Deres allernaadigste Haand med snarest Resolution, hvad Anstalt efterdags skal forblive, og saasom der dog nogen Tid vil medgaa, førend den kan sættes i Værk, at straks indtil 40 svenske Fanger til Kørekarle maatte bevilges og beordres, af dem endog som bekommer ved Amtstuerne Underholdning, naar ikke saa mange andre godvillige kan formaaes«.

14. Nov. 1716. En 20-aarig Kvinde, Anne Sophie Hendriksdatter, født i Bergen, var for anden Gang bleven indsat i Spindehuset for begaaet Tyveri. Dommen lød denne Gang paa 12 Aars Tvangsarbejde, og da hun en Gang tidligere var undviget fra Børnehuset blev der nu, efter Direktørernes Ordre, bundet hende en Klods ved det ene Ben. Derover blev hun saa desperat, at hun lod sig forlyde med, at hun vilde gøre en Ulykke enten paa sig selv eller andre; og nu var det da ogsaa lykkedes hende med en Kniv at tilføje en anden Fange i Børnehuset, et 13aarigt Pigebarn, tvende farlige Blessurer, den ene i Halsen, den anden oven i Hovedet. Den overfaldne Pige, som var indsat i Børnehuset for Betleri, havde ingen Anledning

¹⁾ Formodentlig Enken efter Stadskonduktør Elovius Mangor, der var omkommen ved et Ulykkestilfælde 1714.

givet til denne Gerning, som var forøvet af pur Desperation og Malice. Anne Sophie var nu hensat i Stadens Arresthus.

29. Nov. 1716. »Udi allerdybeste Underdanighed takkes Eders Kongl. Majestæt for Deres Kongl. Protektion, da jeg igaar blev benaadet med Eders Kongl. Majestæts Befaling anlangende de opslagne Skandskrifter¹⁾. Og blev samme Befaling in continenti allerunderdanigst fuldbyrdet med al Success og til manges Glæde. Udbeder mig allerunderdanigst Eders Kongl. Majestæts videre Protektion, saasom ingen Dag bortgaar, at jeg jo med en ny Attaque af mine Fjender proseqveres«.

Jeg har saaledes i Gaar modtaget en anonym Skrivelse, at jeg med Politibetjente og Gadefogder skal afsættes fra Inspektionen med Gadernes Renholdelse, og at Kollegiet vil anordne en ny Inspektør. Men jeg formoder, at Eders Kongl. Majestæt ikke tillader, at en Prokurator eller en af Kollegiet saaledes maa haabe at faa Politimesteren sat fra sin Charge. Aarsagen er, at jeg saa for nøje paa de forrige Kontrahenter, og det var jo min Pligt. Den seneste kongelige Befaling af 31. Oktober siger kun, at Kollegiet skal forskaffe en ny Renovationsforpagter, men ikke en ny Politimester.

Ogsaa ved Brandordningen søger man at mutilere og beskære min Charge, saa jeg har allevegne Modstand. Men jeg forlader mig paa Kongl. Majestæts Protektion, og naar mine Fjender det ser, saa holder de vel op.

Torvemester Nagel har nu forhvervet Dom ved Admiralitetsretten, at den Matros, som stak Nagel i Brystet, skal 3 Gange kølhales, betale 16 Rdlr. i Barberløn og 6 Rdlr. i Procesomkostninger.

Den Soldat af Oberst Staffelds Regiment, som paa Gaden har overfaldet min Chaise, som jeg selv sad i, og

¹⁾ Om disse Skandskrifter se Kbhvns. Hist. VI, S. 289.

med dragen Kaarde hugget og saaret min Hest, blev i Gaar dømt til at løbe 6 Gange gennem Spidsroder. Hesten er dog nu igen kureret.

»Eders Kongl. Majestæt har allernaadigst anbefalet mig at give fri Seddel til at passere gennem Portene til dem, som har Jorder udenfor. Hver Dag udstedes saadanne. Det skal aldrig befindes anderledes, end at jeg aldrig derfor har taget 1 Skilling, mindre 2 Mark, som bag mig vorder andraget. Politikopisten har jeg det og forbøden, som ved Ed forsikrer mig, naar Folk spørger ham, hvad derfor skal [betales], at han altid svarer: slet intet. Jeg formoder, saadanne og andre Angivelser ikke reflekteres paa af Eders Kongl. Majestæt, men kommer til min Erklæring.

Igaar blev meldt, at en Student fra Regensen var bleven stukket uden for Porten af en anden Student i den højre Arm. Jeg har meddelt det til Rektor, der vel undersøger, om det er sket i en Rencontre eller Duel«.

Forrige svenske Kaptajn Hartman har udskældt Politifuldmægtig Rieber og truet ham med Hug; og alle Politibetjente har han kaldt for Politiknægte, skønt »Eders Kongl. Majestæt dog allernaadigst nævner dem Politibetjente«. Nu berettes yderligere, at Hartman i Morges ved Maskeraden paa Hans Kongl. Højheds¹⁾ angribe mig igen. Beder derfor om, at Eders Kongl. Majestæt vil forskaffe mig Ro og Maintenez imod mine Fjender, som mig daglig troublerer.

30. Nov. 1716. I Dag har vi paa Ladegaardens Krigshospital eksamineret alle der værende syge, Mand for Mand, i Doktorens og Hospitalskirurgens Overværelse. Der laa paa Hospitalet ialt af det Aalborgske Regiment 38, af det Aarhusiske Regiment 60 og af det Fyenske Nationalregiment 51 Mand.

¹⁾ Nogle Ord afrevne.

I den forløbne Uge var paa Hospitalet ialt behandlet 254 Mand, nemlig for hidsig Feber 70, Koldfeber 2, Brystfeber 30, Skørbug 50, Smerte i Lemmerne 17, Durkløb 3, Salivater 5, Svindsot og Brystsyge 18, Udvortes Tilfælde 27, Rekonvalescenter 32.

4. Dec. 1716. Udi allerdybeste Underdanighed rapporteres, at der i Gaar Aftes kom Bud fra Jens Sørensen paa Kristianshavn, som graver Søkort for Eders Kongl. Majestæt¹⁾, at udi en Kælder ved hans Logement var nu udi dette Moment et forargeligt og rumorisk Levned af Løsgagtighed, hvor mange Militære og Rysser med ledige Kvindfolk var samlede. Han havde og tilforn klaget derover og bekommet Løfte om Assistance, naar han averterede mig saaledes, at man kunde attrapere dem paa Stedet. Jeg beordrede derfor straks Politibetjente med fornødne Vægtere derud at forfare Sagens Lejlighed, og, saa fremt de fik Vished, at der holdtes saadan uskikkelig Hus, da at indgaa i samme Kælder, men med al Forsigtighed. De skulde styrke sig saaledes, at de kunde undgaa Ulempe og Politiens Prostitution og uden Hasard have Overmagten, og derefter skulde de arrestere disse løsgagtige Natpiger og Ruffersker. »Da Politibetjentene nu vare visse paa deres Sag, gaar de i Kælderen, forefinder der stor Compagni af Militære, Rysser og Kvindfolk, begærer straks, efter kongl. Polititegnis Fremvisning, de Mandfolk, der intet havde at bestille, at udgaa og ikke hindre deres Forretning, som og skete, hvorpaa de udtog 3 Kvindespersoner. Men da de med dem udkom paa Gaden i Mørke, vorder de med dragne Kaarder, som for mere Skræks Skyld holdtes i Vejret, af 10 à 12 Militære angrebne, som raabte: »Wolt Ihr Teufelskerls uns unsere Frauen wegnehmen! Hau zu! Hau zu!« Oberpolitibetjenten kommanderede igen: »Vægter hervor! Fället eure Morgen-

¹⁾ Søkortdirektør Jens Sørensen boede i Lille Torvegade.

sternen! Die Spitze hervor! Avanciret!« De 3 Kvindfolk var anholdte udi Arrieregarden. Vægteren slog en paa Armen, saa han lod sin Kaarde falde, som blev medtagen. En Politibetjent var til Hest, han red gesvindt bag omkring disse Militære, gjorde dér Allarm raabendes: »Hej, hej! Her er Kongens Vagt«, hvoraf straks de Militære adspredte sig. — Dog blev de paa deres Vej endnu to Gange attaqverede, men de beholdt dog deres 3 Kvindfolk og bragte dem i Arrest«.

I Gaar blev mig meldt, at der for 10 Dage siden er sket Indbrud hos Præsten i Hollænderby Sr. Rommer¹⁾, en Kiste var opbrudt og deraf taget Kirkekalken, Sølvsflasken, de fattiges Penge, en Sølvdæse, Gardiner og andet. Præstens Kone kom og gjorde Anmeldelse og meddelte, at hun havde Mistanke til en Kusk, som tilforn havde tjent hos Præsten. »Jeg foretog Sagen straks; men Kusken echapperede, efterdi Klagerinden besøgte hans Herskab, førend hun kom til mig«. Men Kusks Kone tilstod alt; hun blev arresteret, og alle Tyvekosterne, som var adspredte i Staden, blev skaffet til Stede.

23. Jan. 1717. Den her i København efterblevne tyrkiske Kaptajn Mustafa har leveret mig et italiensk Brev, dateret Smyrna 15. Okt. 1714, fra den efter kongl. Befaling bortsendte tyrkiske Præst Musa, der skulde virke for Udveksling af kristne danske Slaver imod de her værende Tyrker. Præsten har Haab om, at hans Sendelse skal lykkes; hvis ikke, vil han efter sin aflagte Ed returnere hertil.

Over Slagterne føres der Klager, at de ikke overholder Kødtaksten, men tager højere Priser, end de har Lov til, særlig for Kalvekødet. Jeg har derefter ladet inkvi-rere hos dem, og over 26 Slagtere er bleven attraperede i

¹⁾ Fejlskrift for Hommer, da der vel menes Præsten i Store Magleby paa Amager, Mag. Jacob Andersen Hummer (født i Hummergade i København).

at overtræde Taksten. De undskyldte sig alle med, at de umulig i denne dyre Tid kunde sælge efter den forrige Takst, som var af 4. Sept. 1715, efterdi Tiden nu meget var forandret. Ved den i næstleden Sommer i Juli Maa-
ned paakomne Kulde var Græsset bleven kvalt og be-
taget, hvorfor Kreaturerne af Mangel paa Græs og Fo-
ring ikke var vægtige, men magre. En Stud, der kunde
indkøbes for 16 Rdlr., vejede ikkun 17—18 Lispund. Der-
næst havde de her liggende to store Armeer og adskillige
Flaader optæret Kødet, saa Slagterne kunde rejse i 14
Dage uden at kunne faa mere end 4 eller 6 Kalve og
Stude tilkøbs. Kødtaksten er nu bleven forhøjet, og det
synes endvidere fornødent, at Udførselen af Stude fra
Jylland og Hertugdømmerne forbydes.

En Pudderkone og en Matros, som paa Mønten fal-
bød noget klippet Sølv til 1 Kvintins Vægt, er bleven ar-
resterede. Ved Paagribelsen tilstod hun straks at have
selv klippet dette Sølv, og afleverede Saksen, hun havde
brugt dertil. Men hun foregav at have klippet det af et
Skospænde, hvilket er utroligt. Guldsmedene og Varde-
nen attesterer, at det er klippet af Penge, Vardenen for-
moder af Dytgenner¹⁾ og 10-Skillings Stykker, efterdi det
er saaledes lødigt. Man ser paa Stykkerne Kendetegn af
Bogstaver.

Ruffersken fra Søkortdirektørens Kælder paa Kri-
stianshavn er i denne Uge bleven afstraffet ved at gaa 3
Dage Formiddag og Eftermiddag i Fiddelen eller Pillori²⁾
omkring Halsen og Hænderne for Hovedvagten. Manden
løb Spidsrod. Den ved Aktionen (da de Militære vilde
borttage de arresterede Kvindfolk fra Politibetjentene)
bekomne Munderingskaarde er sendt til Oberst Staffeld,
som nu lader inkvirere, hvo de har været, som med dra-

¹⁾ Deut, Dimimutiv Dutjen, en lille Skillemønt i Holland og
Nedertyskland.

²⁾ Pilori, en Slags Gabestok eller et drejeligt Bur.

gen Gevær angreb Politibetjentene i deres lovlige Forretning paa Gaden.

Med Gadernes Renovation gaar det fremad. I næste Uge menes Strand og Snarens Kvarter at være rene og kunne afleveres til Sven Krag¹⁾, og derpaa tages fat paa Frimands og Klædebo Kvarter. »Og saaledes søger jeg efterhaanden at skille mig fra dette nøjsommelige og fortrædelige Arbejde.«

28. Marts 1717. I den tidligere rapporterede Opløbs- og Spoliationssag i Borgergade er nu 6 à 7 Matroser anholdte, som overbevises om og næsten selv tilstaar fra Kældereren at have taget Døre, Vinduer, Sengklæder og andet Boskab, hvoraf en Del og hos dem er forefunden. Matroserne skal nu lide deres Dom ved Admiralitetsretten, »paa det onde Mennesker kan ved slig Eksempels Statuering afskrækkes fra Tumult og Opløb udi Eders Kongelige Majestæts Residensstad, da Deres hellige Person endda selv er til Stede«.

En anden Matros har i disse Dage med sin Kniv skaaret en Vægter over Næsen, saa den hængte ned paa den ene Kind, dog kan den nok læges igen. Vægteren havde ikke gjort andet end advaret ham og to andre Matroser ikke saaledes Kl. 11^{1/2} om Natten at buldre paa Gadedøren til et Krohus, hvor de i deres Fuldskab endelig vilde ind.

Igaar foreviste en Vægter mig paa Raadhuset et Tavt, 17 Alen lang, med en Øsken paa Enden, som han Natten tilforn havde taget fra en Matros, idet denne kastede det op paa Taget af et højt Hus for at fasthæfte det i Jernværket, som støtter en udstaaende Tagrende. Dermed

¹⁾ 8. Januar 1717 var der sluttet Kontrakt med Prokurator Svend Krag om Bortførsel af Gaderenovationen, naar først Byen, i Løbet af 6 Uger, var leveret ham i rensat Stand (Kbhvn. Hist. VI, S. 339.)

vilde han hejse sig op paa Taget for at borttage Bly af Renderne og mulig gennem Loftslugerne indpraktisere sig i Huset. Matrosen undslap denne Gang, ihvorvel Vægteren ikke forsømte at fløjte. Undertiden benytter saadanne Tyve sig af lange Stænger for at faa Tavlet op i Været og hæftet paa Huset. Der er givet Ordre til, at alle, som om Natten antræffes med saadanne Stænger, skal arresteres.

»Igaar lod jeg opslaa paa Vognmandspladsen ved Stranden en stor malet Tavle, hvorpaa Vognmandstaksten er antegnet til Hværmands Efterretning. Ligedan skal de næste Dage opslages i Nyhavn. Thi de forrige, trykte paa Papir, blev altid afrevne. Ved Opslagningen sagde Folket til Vognmændene: Nu kom de til at tage sorte Kapper om sig.«

Eders Kongl. Majestæt har ved Grev Calenberg ladet mig befale at anvise en Linedanser Plads til hans Fjælebod. Der er nu givet ham Plads paa Enden af Nytorv, hvormed han er meget vel tilfreds.

Nu da Vaaren tilstunder, skal Brolægningsarbejdet begynde; men stort kan der ikke foretages i denne Sommer. Der kan kun blive Tale om Udbedring; thi at anlægge hele Gader har Almuen ikke Midler til, ej heller kan Stenene skaffes, da alle Folk er paa Flaaden. Vi har ogsaa for faa Brolæggere, ialt knap 24 fattige Stakler.

Renovationen hindres af det store Snevejr; thi der forefalder nu mere Sne end Urenlighed, og for Menage Skyld er det bedre at lade Sneen bortsmelte. Dog er 5 Kvarterrer nu afleverede.

»Efter Rekvisition fra Holmen har jeg ladet advare alle Indvaanere under 10 Rdls. Straf at ikke huse nogen Matros, som til Eskadren var destineret. Hvorpaa de og udi Mængde forføjede sig ombord«.

»De som forleden Aar har lovet at udkøre godvillig

Møg til hans kongl. Højheds Have i Gyldenlund¹⁾, vorder nu med al Beskedenhed anmodede efter egen Bekvemmelighed og Godtbefindende det at efterkomme. Og berettes de dertil at være synderlig villige, som efter Helligdagene, og naar Vejen er god, vil ytre sig.«

»Slagterne passes og idelig paa, og naar Forseelse antræffes, straffes det; som mest bestaar derudi, at somme Gange vægres at sælge Kalvefjerdinger efter Vægt, men prætenderes Akkord.«

»Efter Eders Kongl. Majestæts allernaadigste Ordre vorder over hele Staden, Hus for Hus, advaret at tilholde Tjenestefolkene at opsamle Pjalter, mest af Linned, til Papirmanufaktur, og at derfor skal gives adskillige Vare af Naale, Synaale, Spejle, Knive, Sæbe, Traad, Bændler etc., hvormed Papirfabrikanter kan lade omgaa en Mand, som maatte udraabe, som andensteds sker: »Pjalter, Lumper for skønne Vare!« Da vore Folk nok efterhaanden ved denne daglige Erindring vænner sig til denne Opsamling. Herom vil jeg videre med Johan Drewsen Papirmester concertere, saa vel som med Isenkræmmerne, hos hvilke disse givende Varer maatte købes.«

24. Nov. 1717. Den 17. hujus er der i Skidenstræde begaaet et Mord paa en Konstabel, og efter Eders Kongl. Majestæts Befaling har jeg gjort mig al Flid for at opklare Mordet. Gerningsmanden var ridende paa en lille brunrød Hest, og Konstablen var dræbt ved et Skud med Spurvehagel i den højre Lunge.

Det blev da oplyst, at den nævnte Dags Eftermiddag var Studiosus Peter Christian Lyngby, Søn af Præsten Frederik Lyngby i Lyngby Sogn i Jylland²⁾, set ridende

¹⁾ Slottet Gyldenlund (Charlottenlund) blev i 1717 indrettet til Bolig for Kronprinsen (Kristian VI).

²⁾ Magister Frederik Thomsen Lyngby, Sognepræst til Lyngby og Albøge, var Provst, Konsistorialraad og Ejer af Hovedgaarden Vedø i Djursland.

uden for Byen paa en liden, brunrød Hest med afstumpet Man og Rumpe og med grønt eller blaat Skaberak. Studenten var klædt i en lysagtig Kjortel og bar en hvid Paryk med en sort Pose paa Ryggen; han havde en engelsk Pisk i Haanden og 2 Pistoler i Bæltet.

Ude paa Tuborg havde Studenten fortalt, at han var bleven overfaldet af to Soldater, hvem han havde afpisket. Havde hans Pistoler været ladte, vilde han have skudt dem Benene i Stykker. Kl. 4^{1/2} red han med en Brygger Williamson ind ad Nørreport. De skiltes inden for Porten; Lyngby red ned mod Nørregade, Bryggeren ad Rosenborggade. I Nørregade stod Lyngby af Hesten uden for en Vintapper, gik ind i Stuen og Kælderen, drak et Halvpotteglas Rhinskvind, om ikke mere, og forblev der omtrent en halv Time. Han fortalte ogsaa her Historien om de to Soldater, og tilføjede, at hvis hans Pistoler da havde været saaledes konditionerede, som de nu var, skulde han have skudt dem Benene isønder med Hagl. Omtrent Kl. 5 red han fra dette Værtshus ned mod den tyske Kirke, hvilket ogsaa er Vejen til Skidenstræde.

Netop paa denne Tid var en ridende Person set komme fra Nørregade ind i Skidenstræde; han red ind paa den dræbte Underkonstabel og slog løs paa ham med Pisten, hvorved han tillige ramte hans Kammerat, en anden Artilleribetjent. Underkonstabelen bandede og raabte til ham: Er Gaden ikke bred nok!

Den ridende vendte da om igen og red løs paa de to Artilleribetjente. Den dræbte Konstabel greb Hesten i Tøjlen, og i det samme gik Pistolen af. Konstablen satte sig ned paa en Kælderlem og døde.

Gerningsmanden red i stærk Karriere derfra ned ad Købmagergade mod Amagertorv, med Pistolen i Haanden. Den anden Artilleribetjent løb et Stykke efter ham, men tabte ham saa af Syne, hvorpaa han vendte tilbage til den dræbte. —

Da saa meget var oplyst gennem Afhøring af Vidner, sendte jeg et Bud hen til Lyngbys Logement. Budet skulde foregive, at han var sendt af hans gode Ven Kiærulf, der var kommen fra Jylland og havde en Pakke og et Brev med fra Lyngbys Fader. Det var da ordnet saaledes, at naar Studenten kom over Gammeltorv, skulde to Betjente en passant nøde ham at gaa med dem op til mig paa Raadhuset, hvor han skulde konfronteres med de der forsamlede Vidner. Men Budet fik til Svar, at Lyngby var rejst paa Landet, og man vidste ikke, hvor han opholdt sig. Hans Værelse blev da gennemsoegt. Af nogle Breve fik man hans Faders Navn at vide, ligeledes at han havde en Farbroder¹⁾ i Hørby ved Holbæk og en Fasters Mand²⁾ i Store Hedinge. Det fremgik endvidere af Brevene, at han er ødsel og en Lediggænger. Lyngbys Hest, som han havde redet paa Drabsdagen, stod i Stalden, med Skaberak efter Vidnernes Beskrivelse. Man fandt to Kjortler, som er lyse og hvidagtige, og hans to Pistoler, hvoraf den ene var afskudt, den anden endnu ladt.

»I Dag lader jeg Forladningerne undersøge, om den, der er funden i den dræbtes Bryst og er af skreven Papiir, svarer til den anden.«

Ved paafulgt Eksamination blev oplyst, at Lyngby om Onsdagen d. 17. var kommen hjem med sin Hest om Aftenen Kl. 7 og straks havde lagt sig til at sove. Næste Morgen Kl. 7 havde han bedet sin Svogerske, hans Broder afgangne Brygger Reinfranchs Enke i Farvergaden³⁾, om at laane hendes Karet til en Tur uden for Porten. Han kørte dermed til Damhuset uden for Vesterport, hvor han steg af og sendte Vognen hjem igen.

Kommerceraad Erlund⁴⁾ er bleven anmodet om at

¹⁾ Sognepræst Hans Thomsen Lyngby.

²⁾ Kapellan Hans Frederiksen Splæth, g. m. Birgitte Thomasdatter Lyngby.

³⁾ Studentens Moder hed Elisabeth Margrethe Reinfranch.

⁴⁾ Overpostkontrollør i København.

tilbageholde alle Breve til Student Lyngby, til hans Fader, til Farbroderen og Fastermanden. En Politifuldmægtig med 2 Betjente er udsendt for at følge hans Spor. De har forespurgt sig i Damhuset og derefter i Roskilde, hvor han har logeret i Hamborger Herberg¹). Derfra rejse de til Store Hedinge, til Hørby og hvor de ellers kan faa Spor paa ham.

»Som nu udi denne mørke Sag er anvendt og anvendes al mulig Omhu og Vindskibelighed, og saa vidt avanceret, at det er klart, ingen at være nærmere Banemand end Peter Chr. Lyngby, som nu eftersøges: Saa formodes allerunderdanigst, Gud og Eders Kongl. Majestæt i Naade ere benøjede med denne Inkquisition til at faa det uskyldige Blod hævnnet og Staden befriet fra dets Ansvar.«

28. Nov. 1717. Det er nu yderligere oplyst, at P. C. Lyngby om Aftenen d. 17. Nov. har været i et Vinhus i Lille Kongensgade, som det synes, efter Drabet. Men Vidnet mindes ikke Kvarteret eller Halvtimen af Tiden.

Undersøgelsen af Forladningen, som fandtes i den dræbtes Bryst, førte ikke til noget. Regimentsbarberen vidner, at den var af Papir, men han ved ej, om det var graat eller hvidt, saasom den var vaad af Blodet. Nu er den forkommet ved Folkenes idelige Handtering.

Det er oplyst, at P. C. Lyngby i Tuborg ladede den ene eller begge sine Pistoler. Forladningen var af hvidt Papir.

D. 23. Nov. opsnappedes paa Posthuset et Brev til Faderen Hr. Frederik Lyngby, hvilket blev aabnet paa Politikammeret. Brevet, som var uden Underskrift, advarede Faderen at conservere denne sin Søn, som var mistænkt for Drabet. Hans Venner her foregav, at han var undviget for en Kontrakt, han havde indgaaet om nogle Tiender, og som han nu ej kunde præstere. Brev-

¹) Denne Efterretning viste sig senere ikke at være rigtig.

skriveren mente, det skulde blive vanskeligt at overbevise ham, saasom ingen af Vidnerne kunde sige, at de havde set just ham begaa Drabet.

Vidnerne har senere forklaret, ved Hestens og Chabaraquernes Fremvisning for Raadhuset, at Lyngby samme Aften red paa denne Hest. Og Drabsvidnerne bekræfter overensstemmende, at saadan Hest red Drabsmanden paa, og de ser ikke anderledes, end at det er den selvsamme. Men af de opbragte Kjortler havde han samme Aften ingen paa.

Undervejs har han skiftet Kjortel. Først paahavde han en hvidagtig med grønne Opslag som den, han Drabsaftenen havde paa. Ved Damhuset paatog han en hvid Kjortel med sorte Opslag og Knapper. Omsider er han set i en rød Kjortel.

I Valby havde han bestilt sig en Vogn, som tog ham paa ved Damhuset og skulde føre ham til Svogerslev, en halv Mil hinsides Roskilde. Derfra tog han en Vogn til Tudsenæs og ankóm til Hørby til sin Farbroder, Sognepræst Hr. Hans Lyngby, Fredag d. 19. hujus. Derfra rejste han Søndag den 21. Nov. sammen med en jysk Studiosus Kiærulf og med sin Farbroders Karl. De rejste Kalundborg forbi, ligesom han og var rejst uden om Roskilde, og kom til Rosnæs¹⁾ Færgested, hvorfra han om Mandagen er udfaret med en Baad, formodentlig til Samsø og derfra videre til Aars. Han har undervejs udgivet sig for Officer og Adjudant.

Efterdi Rygtet gik her, at Lyngby var rejst til Roskilde og der havde logeret i Hamburger Herberg, har Politifuldmægtigen, som afrejste herfra d. 24., afhørt alle Vognmændene i Roskilde, af hvilke dog ingen havde kørt for ham. Derimod fik han opspurgt den ovennævnte Student Kiærulf, som var kommen tilbage igen. Han lod Kiærulf tage i et Forhør, som gav nogen Underretning,

¹⁾ Refsnæs.

hvorpaa de tre Politibetjente tog Vejen ad Tudsenæs for at eftersøge Lyngby.

Denne Kiærulf har logeret i Lyngbys sal. Broders Hus og er god Ven med Lyngby. Han rejste d. 19. Nov. herfra, efter Sigende for plaisir, men i Virkeligheden for at træffe Lyngby, fornemme om han skulde være Drabsmanden, som Rygtet gik, og fordre nogen Gæld betalt. Men Lyngby havde ej for ham bekendt at have beganget Drabet, ej heller havde han sagt ham nogen anden Aarsag til hans hastige Bortrejse.

Student Hergaard fra Jylland, som saa Drabet, har i nogen Tid gaaet sammen med Lyngby paa Klosteret; dog erklærer han, at han den Aften ved Drabet ikke kendte ham, ihvorvel han maa tilstaa, at Hesten synes at være den samme, som Lyngby red paa Drabsaftenen. Kusken, der kørte Lyngby i Karet ud til Damhuset, og Pigen i hans Logement, som begge ere fra Jylland, giver mestendels ikkun uefterrettelige Vidnesbyrd. —

Hos dem, der er forpligtede til, saa vidt det er muligt, at holde et halvt Aars Forraad, har jeg ladet inkvirere. Der fandtes hos Bryggerne (98 Mænd) ialt 23,061 Tdr. Malt og Byg og 2964 Favne Brændeved; hos Bagerne (44 Mænd) 4010 Tdr. Brødkorn og Mel og 1053 Favne Brændeved. Hos 2 Købmænd fandtes 120 Tdr. Rug, de øvrige har intet deraf til at sælge. Dog berettes mig, at endnu for 8 Dage siden skal der hos Jørgen Qvist ved Nyhavn og andensteds have været oplagt 23,000 Tdr. Rugmel, hvoraf en Jøde, Wessel, skal have købt 4000 Tdr. eller efter andres Beretning det hele, hvilket han skal ville udskibe af Riget. Jeg skal derom nærmere forespørge mig hos ham selv. — Købmændene tilbyder ellers i en Hast at forskaffe stor Kvantitet af Rug, saafremt Indførselen paa nogen Tid maatte frigives for Told og Accise.

Hos Stadens øvrige Indvaanere staar det til omtrent

som de forrige Aar. Kun en Femtedel af Indvaanerne har Forraad eller kan skaffe sig det for et halvt Aar. De øvrige fire Femtedele gaar med Skillingen i Haanden og køber sig daglig Forraad paa Torvet eller har ikkun Provision paa en kort Tid. —

Endelig er her til Staden ankommen over Land fra Fladstrand en ryssisk Prins Alexander Petrovitz Apraxin, skal være Søoficer. Han agter sig til Vands ad Petersborg med et Skib, som den 26. Nov. skal være ankommen paa Reden. Logerer hos Auditeur Brenninck ved Garnisons Kirke.

20. Dec. 1717. Til Hovedstadens Renholdelse er henlagt:

1) Paabudet af Huse og Gaarde, som for Aar 1717 kan indbringe 5501 Rdlr.

2) Passagepengene gennem Porten om Aftenen, naar Bommen er lukket, og ellers imellem Prædikenerne paa Søn- og Helligdage.

3) Portskillingen, som betales af Vognmænds-Bøndervogne. Den er bortforpagtet sammen med Passagepengene paa tre Aar for tilsammen 3658 Rdlr. aarlig.

»Eders Kongelige Majestæts gudsaligste og glørværdigste Hr. Fader anbefalede sal. Hr. Politimester Claus Rask at oppebære Portskillingen og derimod lade renholde Slotspladsen, ved Ridebanen, alle Torve, alle Porte af Staden og publikke Pladser. Det kunde endnu derfor upaaklageligen ske, og det indtil Acciseboderne for Portene, hvor Folk skal daglig pleje deres Rettighed og maa dog gaa i Urenlighed over Fodanklerne, saasom ingen Renselse af Staden anordnes videre end til Bommene for Staden.»

16. Jan. 1718. Peter Chr. Lyngby er sidst antruffet ved Høve Gaard i Jylland; der er lyst efter ham ved alle de omliggende By-, Herreds- og Birketing, men han har ikke været at finde.

Kontrolør Joh. Ernst Blomhof søges der endnu daglig efter; men ingen Politibetjente kender ham, og man har hidtil ikke kunnet hæfte ham. Derimod er den fra Slottet undvigte Dreng Hans Jürgen bleven opspurgt hos en Skomager og leveret tilbage paa Slottet.

»De her værende 5 Tyrker har jeg kundgjort Eders Kongl. Majestæts allernaadigste Befaling og afvarter de ikkun Lejlighed med et hollandsk Skib at bortfare. De aflagde deres Ed, faldendes ned paa Jorden, pegendes med en Finger først til Himlen og siden til Jorden, at de ingen Brev eller Efterretning havde bekommet fra eller om deres bortsendte Præst Musa og hans Kompagnon, havde ingen Forhaabning at de, helst i denne Krigstid, enten (om de ellers levede) kom igen, eller at nogen kristen Slave imod dem blev udvekslet. Tilmed var der nu ikkun 5 tilbage af de oprindelige 17; thi 7 har den czariske Ambassadør løsbudet, saasom de vare russiske Tartarer; 2 ere echapperede, 1 bortkommet med den persianiske Envoyé, og 2 ere allernaadigst permitterede at rejse til Konstantinopel. Ellers har jeg adskillige Eksempler paa, at Sultanen — efter Raadføring med Mufti, som plejer at svare, at nogle mahomedanske Skriftkloge forbyder og andre tillader Omvekslinger af tyrkiske og kristne Fanger — plejer undertiden at lade saadan Omveksling ske: men da er og ofte en kristen Minister Negotiateur ved det ottomaniske Hof. — Sultanen har og at sige over Algier, Tripolis etc., holdendes der en Bassa og aarlig bekomendes Kontribution derfra.«

»Igaar er i Sortedamssø imellem Blegdammen og Staden druknet to Studenter fra Fyen, logerende paa Regensen, der de for tidlig troede Isen, som dog ikkun havde lagt sig udi 24 Timer. Den tredie faldt i med dem, men reddede sig ved en Fiskerbaad. Dog er endnu der igaar druknet en Skræderdreng, hvis Lig er optaget.«

Justermesteren og Gørtleren forsikrer, at de af Kon-

gen befalede 30 Lispunds Lodder til hver Ballance (hvoraf et helt Sæt er leveret, og rester til 3 Ballancer) skal være aldeles færdige til at kunne bortføres i Morgen Formiddag Kl. 8.

20. Febr. 1718. I denne Tid efterses og fejes alle Skorstene her i Staden. »Denne Visitats har gjort, at vi hidtil i denne Vinter ikke ved Guds Naade har fornunnet til nogen synderlig Ildebrand, som Gud ville lade kontinuere.« Ligeledes undersøges, om alle Brandredskaber er i Stand og til Stede, og om Nætterne inkvireres paa Vor Frue og Nikolaj Taarne om Kurernes Aarvaagenhed, Fyrtøjet prøberes, Fanen med Løgten efterses. Hver Aften undersøges, om Brandvagten er komplet paa Raadhuset og alart¹) om Natten, og om Vægterne er paa deres Poster, »samt om Løgternes Brænding, som nu ikkun er slet, formedelst ved Islandsfarers Udeblivelse god Havkalvs Tran ikke skal være at bekomme.«

Ved min Nærværelse hver Formiddag og Eftermiddag paa Raadhusets kgl. Politikammer har jeg bemærket, at adskillige *Tours* begaaes mod Bønderne paa Torvene af nogle militære. Soldater, som er forklædte i brune eller graa Kjorteler, lokker Bonden ned i en Kælder under Paaskud af, at de vil have ham til at tage en Person eller et Brev med sig hjem. Bonden animeres her til at sætte Penge paa Spil eller Væddemaal, idet Soldaten praler med Kroner og Dukater og saaledes forlokker Bonden til at fremlægge sine Torvepenge. Og dermed gaar den vindende eller laanende med Bondens Penge paa Døren. »*Stringerer* Bonden paa sine Penge, faar han Hug til af andre Militære, medens Gerningsmændene echapperer«. I disse Dage er saaledes en Bonde blevet af med 9 Rdlr. 6 Sk. i et Væddemaal, om der var Salt i et Papir; men Bonden havde set, at den ene forklædte

¹ Fransk alert, aarvaagen.

Soldat, som Saltet tilhørte, var gaaet ud, og imens var Saltet bleven ombyttet med Sand. »Udi slige Tilfælde tilholder jeg Værten straks at betale Bonden, imod Regres til sine Gæster om han er uskyldig. Og kan jeg berømme de Herre Obrister, naar jeg saadanne forklædte bedragelige Soldater opdager, at de dem til Gavns lader afstraffe.«

»Dog kan jeg ikke altid, for den Mængde af Folk, der idelig har hos mig at bestille, befri mit eget Hus; at jo i Gaar en Kvinde (som har haft en engelsk Silkefarver Reinholdsens paa Østergade og byggede der et nyt Hus, men omsider blev forarmet), af en Stue borttog min Kones Hermelins Camisol, som er hendes nylig forfærdigede bedste Stads. Men de vagthavende Politibetjente blev det var, tog det fra hende og leverede hende paa Raadhuset.«

»Igaar lod jeg efterveje Amagernes Smør paa Torvet, hvoraf hver Koppe skulde veje 1 Pund, men befandtes ikkun at veje $\frac{3}{4}$ Pund. Hr. Geheimeraad Rosenkrantz¹⁾ har lovet mig at ville lade dem advare.«

Ligeledes blev der inkvireret i Slagterboderne, da der var nogle som sagde, at Slagterne tog 20 Skilling for Pundet af Kalvekød. Men det viste sig igaar, at de ikke tog mere end 10 Skilling, som Taksten er. »Pigerne tager Nytaar af Slagterne og vil fortjene sig en Torveskilling; derfor beretter de ofte anderledes, end Sandhed er.« I alle Boder er opslaaet en Plakat, at Politimesteren betaler 2 Mark til enhver, som kan angive, at Kødtaaksten ikke overholdes, »som jeg og straks lader betale og forskaffer dem det forlangte efter Taksten samt dikterer Slagteren de forordnede Bøder.«

Med Bagerne begynder det at »chancelere og halte«, idet de ikke overholder Taksten. De foregiver, at Hvede og Rug er nu langt dyrere, end det var i Januar 1717, da Taksten blev sat. »Ellers er her nogle Bagere, som til

¹⁾ Amtmand over Københavns Amt Iver Rosenkrantz.

Fornøjelse af fornemme og formuende bager af Danziger Hvede, hvilke Brød ikke holder Taksten, som ikkun bliver sat paa dansk Korn. Men det grove Rugbrød, som er for de fattige, er altid overvægtigt for Taksten, udi hvilken dog 2 Lod tilgives, saa den fattige faar 26 Lod for 1 Skilling dansk, som er nok; og skal Brødet være i Helsingør $\frac{1}{3}$ mindre end her. De sigtede runde Rugbrød, her bages, er nok det bedste Brød, der kan ædes i Verden. Men Kogen og Bagen lykkes ikke hver Dag. Undertiden, helst om Sommeren, kan det hænde sig, at en og anden Bager har noget Brød, som er lidet ordet. Jeg har inkvireret derom og ofte forstaaet, at Hveden og Rugen (som i dette Land er federe end i Danzig og derfor snarere ankommer¹⁾), har i denne Krigstid af Frygt for Fjenden ligget nogle Maaneder i Skibene uden Omkastelse. Saa maa man tænke: Bedre saadan end ingen Brød! Men finder jeg ingen saadan Nød at være, saa skaanes de ej heller.«

»Om Forprang, som forvolder Dyrtid, inkvireres flittig nok; men vi kan efter Forordningen nu ikke inkvirere videre end paa $\frac{1}{2}$ Mil.«

Vægt og Maal blev undersøgt forleden Efterhøst i 10 Uger. Det urigtige, som forekom, og som mest bestod i Forældelse, blev borttaget til Ajustering. Nogen Urigtighed ellers fandtes ikke her; derimod indkommer fra Provinserne ulovlige Maal, som er en Trediedel eller Halvdelen for smaa.

Folk vedbliver at kaste Urenlighed paa Gaderne; men de klager over, at de nødes dertil, da Assessor Krag ingenlunde overholder sin Kontrakt, »men for Mangel af Vogne udebliver 2—3 Uger fra deres Gade, hvor han hver Uge 2 Gange skulde lade Vognene komme. Saa det er hart.«

Den kongelige Befaling om Skrifter imod Missions

¹⁾ ankommer: kommer i Vækst, slaar an.

Collegium¹⁾) har jeg ikke kunnet fuldbyrde, da den i Befalingen ommeldte Anvisning med Specification og Exemplarier ikke er indkommen.

Fra det danske Kancelli har jeg idag modtaget Befaling af 18. Febr., at Forhør og Dokumenter angaaende Drabet i Skidenstræde skal leveres til Krigsfiskal Krolau.

1. Marts 1718. Denne Formiddag Kl. 11 blev et 6 Aar gammelt Pigebarn ihjelslaget i Klosterstræde af en nedfaldende raadden Tagrende. Tømmersvenden, som var i Færd med at fæste Tagrenden, er bleven arresteret, fordi han ikke efter Forordningen til Advarsel havde udhængt en Snor med en Sten fra Loftet over Gaden.

14. August 1718. Bygmester Hiller²⁾) er til Bygningerne paa Jægersborg og Esrom af Politimesteren bleven assisteret med 9 Mursvende, 1 Dreng, 4 Kalkslagere og 2 Handlangere, »ihvor rare de ere at faa og ihvor ugerne Haandværksfolkene ville ud af Staden paa Landet«. Ligeledes har Generalbygmesteren og Kammerraad Lautrup faaet de forlangte Tømmermestre og Svende til Bygningerne paa Bavelse.

Næstleden Tirsdag Kl. 2 Eftermiddag slog Tordenen ind i Lille Kongensgade i to Huse, som tilhører Skræder Busk og kongelig Glarmester Jochum. Begge Huse blev beskadigede, dog kun med et Slag. Her og der er nogle Tagstene slaget i Stykker, Hjørnestolpen flækket og $\frac{1}{3}$ af Tykkelsen afslaget fra øverst til nederst. Nogle Vinduer og Vinduesrammer blev slaaet i Stykker, og Blyet, som hefter Ruderne til Jern-Tværstængerne, blev bortsmeltet. Her og der var Vinduerne svedne og befandtes

¹⁾ Forordning 28. Januar 1718 anlangende nogle imod Missions Collegium udgivne nærgaaende Bøger og Skrifter saa vel som de, hvilke efterdags kunde udgives. deres Konfiskation med videre.

²⁾ Johan Albrecht Hiller. Stadsbygmester i København.

overslagne med en blaasort, graa Em eller Damp, som lugtede af Svovl eller Salpeter. Men ellers skete der ingen Skade. Da Tordenen slog ind i disse Huse, saas en stor Røg over dem, saa Naboerne mente, de var antændte, og lod i Busks og Kones Fraværelse Loftet oplukke; men der var, Gud ske Lov! ingen Ild at se.

Der er nemlig tre Slags Torden til:

1. Den kløvendes og sønderbrydendes, som denne var, lige saa vel som den, der for nogle Aar siden traf Vor Frue Kirke og Børsen.

2. Den brændendes Torden, som i et Moment opbrænder, hvad den rammer, og ikke let er at læske. Af saadan Torden blev engang en Mand truffet udi Meissen, hvor endnu til Ihukommelse en Støtte skal staa. Han gik til Fods noget foran en Vogn, som med Folk paa fulgte efter. I et Øjeblik var han brændt til Aske, saa intet mere var at se, end noget af Hatten og Skoene. Af saadant Uvejr formenes ogsaa Romulus at være omkommet og Asken ved Stormen bortblæst, saa de ej vidste, hvor han blev af¹⁾.

Den 3. Torden er den, som kaster en Sten eller Kile.

»Altsaa er den første Sort vel den naadigste, som endog ved tillukte Vinduer lader sig for en Del afholde og afglides, som jeg her kendelig har set. I dette Tordenvejr kørte jeg noget omkring i Staden, ogsaa for at tilholde Folkene, at de allevegne afkaster Dækslerne af de tillukte Rendestene, paa det Plaskregnens hastige og store Vand kan have frit Afløb og ej nedstyrte i Kælderne.« —

Efter Kongens ekspresse og alvorlige Befaling bliver der nu ogsaa inkvireret mod Forprang paa Reden og uden for Bommene. I denne Uge er af den nye Torvemester

¹⁾ Sagnet fortæller, at Romulus, Roms Grundlægger, pludselig forsvandt under et Uvejr, medens der holdtes Folkeforsamling. Man antog derfor, han var optaget blandt Guderne, og han selv dyrkedes senere som en Gud.

ertappet tre Prangekvinder, der var udfaret og havde tilkøbt sig ferske Sild, som skulde til Staden, hvilke de her vilde sælge igen, saa Indvaanerne ikke skulde faa dem af den første Haand.

En ældgammel Farver, navnlig Gilles, har i denne Uge i Lille Regnegade uforsigtig ladet opgrave et Farverkar, som stod under hans Baghus, og har derved svækket Grunden saaledes, at tre Huse paa Nabogrundene og en Skorsten, som kun stod paa Bjælker, var bleven faldefærdige og hældede fra $1\frac{1}{2}$ til $2\frac{1}{2}$ Alen over. »Brøstfældigheden var saa farlig; thi disse Bygninger laa paa hinanden og dinglede, saa man ikke noget Øjeblik var sikker for Nedfald.« Farverens eget Hus var desuden en meget gammel Bygning, som efter en Politirets Dom allerede tidligere skulde have været nedrevet; men saa havde nogle Haandværkere fliet og stivet derpaa og derefter givet mig skriftlig Forsikring, at det nu nok kunde staa en Tid igen. Da en Mængde Mennesker logerede i de Huse, som nu ved den uforsigtige Gravning var bleven faldefærdige, havde jeg for at afværge Ulykke, givet de logerende Tilhold om at udgaa og vare sig. »Men af Enfoldighed kærede de sig intet derom; thi maatte jeg med Vægterne skaffe Rum og tage næste Haandværksfolk til, som nedbrød udi 2 Timer den farlige Skorsten og saa meget af disse smaa Bygninger, som kunde gøre Skade. Ejermanen blev endelig saa fornøjet, at han straks selv betalte Haandværksfolkene og Vægterne. Nu vil jeg i Morgen lade tage Syn over Hovedbygningen til Gaden, hvorom Dommen melder, og efter Befindende dermed omgaa.«

27. August 1718. »En og anden af Eders Kongl. Majestæt privilegerede og formuendes Jøde klagede til mig for 8 Uger siden, at de uforskyldt blev paa Gaden med Skældsord og Hug angrebne af nogle letsindige Folk. Jeg

gjorde straks den Anstalt, at fornødne Politibetjente og Vægtere til de Tider og Steder, hvor Insolentier forventedes, nogle Dage udi 2 Partier, dog udi Huse fordækte, oppassede, saaledes at disse motvillige skulde komme imellem dem og paa ringeste Formastelse, som de klagende Jøder med den af mig laante Vægterfløjte skulde give tilkende, vorde arresterede til billig Strafs Lidelse for offentlig Freds Brydelse og kongl. Mandaters Overtrædelse. Men efter denne Anstalt fik Jøderne Fred og Ro. Nu i disse Dage har en begyndt med en Træpil, som hos mig er, at skyde efter dem paa Gaden, paa det han ikke saa lettelig kunde ertappes. Men jeg befalede Jøderne at observere deres Mand.«

Gilles Farvers Hus i Lille Regnegade viste sig aldeles brøstfældigt og irreparabelt og er derfor i denne Uge bleven nedbrudt.

»En Vægter fik Klammeri om Natten med en Skildvagt ved Hans Højhed Prins Carls Slot paa Kongetorvet: hvo Skylden har, eksamineres endnu. Officererne sendte af Fodgarden først 3, siden 2 Mand til, med Bajonetter i Flinterne for at arrestere ham. Men han afvigede formedelst andre Vægteres Succurs. Paa Slagstedet laa Løgte, Paryk, Kabuds, Hat, Flint, Bajonet, og var Skærmydslen meget haard, som paa begge Sider fandtes Kendetegn paa Kroppene. Dog skete der ingen Ulykke. Morgenen derefter lod den i Corps de Garde kommanderende Officer tage den beskyldte Vægter i Arrest ud af sin Seng, som jeg endnu lader sidde.« Kommandanten havde ellers lovet, at naar ingen Drab var sket, skulde de militære ikke arrestere Vægtere paa deres Post, for at der ikke skulde foraarsages Ulykke og den ene Vagt komme til at kombattere imod den anden. Langt mindre skulde da Vægteren af dem tages ud af sin Seng!

D. 23. hujus havde en Artillerilieutenant Rasmus Angel, som havde Kvarter i Stormgade, om Eftermid-

dagen besøgt adskillige Værtshuse og sidst været i Vimmelskaffet, hvorfra han efter Beretning gik alene bort om Aftenen. Næste Morgen findes han druknet i Stranden ved Sæbesyderiet. Han skal være falden ud over Bolværket ved Justitsraad Hartmans Gaard, dog er der fundet nogle Blodsdraaber dér paa Hammeren af Bolværket. »Regimentsbarberen M. Caspar har forsikret mig paa sin Ed, at han har holdt Inspektion over Legemet i Officerers Hosværelse, men ingen Kendetegn til Blessure, Hug eller Stød at have set og ikke anderledes kunnet skønne, end han havde faaet sin Død af at være druknet.« — Det foreslaas i Anledning af denne Ulykke, at alle Bolværker forsynes med Rækværk som ved Holmens Bro og paa Slotsholmen, eller at Bolværket gøres lige saa højt som bag Børsen, og at Slæbesterne forsynes med Bomme. Derved kunde mange Ulykker endnu forekommes.

10. Sept. 1718. I disse Krigsudgifter(!) er Overdaadigheden alt for stor blandt gemene Folk, og mange maa gøre Depenser, fordi andre deres Lige gøre saadant. Jeg har derfor nu i en 14 Dages Tid begyndt at lade inkvirere efter Guld- og Sølvbrokade, Galloner og Kniplinger, som uberettigede gemene Folk, saasom Haandværkeres og Matrosers Hustruer, bærer, navnlig i Huerne. En saadan Guldbrokade eller *fonds d'or* koster 8 Rdlr., og dog findes ofte Guldgalloner eller Kniplinger oven paa. Dem, der antræffes, lader jeg antegne udi en alfabetisk Protokol med Dato og Beskrivelse af Dragten samt Advarsel at have Dilation indtil Nytaar til at opslide eller afskaffe saadant dem utilkommende Stads, hvorhos ogsaa de kongelige Forordninger forelæses for dem. De svarer, at naar de ikke maa bære saadant, vil de holde op med det til Nytaar. Skønt jeg nu ikkun med Sagtmodighed og uden Alarm angaar dette Værk, saa giver det dog Rygte,

og mange aflægger af sig selv (eller lover at gøre det) den utilbørlige Stads.

D. 1. Sept. blev alle Vægterne mønstrede, Lygteprovisionen, som befandtes meget dygtig, blev uddelt, og Prøverne af mig forseglede. Om Natten inkvirerede jeg selv, og Brændingen befandtes ypperlig.

Da der har vist sig nogen Blodgang, har jeg ladet inkvirere efter umoden Frugt. Hvad der fandtes, har jeg enten ladet koge eller kaste overskaaret i Stranden.

En Bonde klagede sig for mig, at mens han havde Ærinde i et Hus, var fra hans Vogn en Kobberkedel med 2 Lispund Honning bleven bortstjalet. Han vidste ingen at beskyldte; men ved hastig anordnet Inkquisition udi Naboernes Huse, skaffede jeg ham sit igen.. »Saadan Tilflugt og Assistance har saa mange slige enfoldige og fornærmede straks, mestendels med god Lykke. Jægermester Gram bekom og sine paa Vejen tabte Klædemons Sager igen efter min Inkquisition og Forkyndelse.«

Den ene Halvdel af Prinsens Bro er nu færdig, og Dæmningen slaget om den anden Halvdels Piller. Igaar var Vandet alt udpumpet $4\frac{1}{2}$ Alen; men i Dag har det sneget sig igennem Gaden og langs Bolværket til inden for Dæmningen. Det skal dog snart blive redresseret.

De nye Pladser har i Aar kostelig tiltaget med Indplankning og Brolægning.

24. Sept. 1718. Gamle Vægtere har i denne Uge berettet mig, at de om Aftenen fornam tre kendelige Stjerner i ulige Orden at opgaa for Maanen, hvor de tilforn ikkun havde set en, nemlig Aftenstjernen; saa og at Morgenstjernen for Solen nogle Dage var bleven borte. Jeg konsulerede og konfererede derom med Hr. Professor Horrebow, som forklarede, at forskrevne tre Stjerner var Planeterne Jupiter og Venus, som nu er i Konjunktion, og Prima stella, som kaldes Cor leonis, hvilke ellers sjælden

ere samlede paa en Gang. »Saa det har dermed sin astronomiske og naturlige Rigtighed.«

Bønderne, som bortkører Møget fra Eders Kongelige Majestæts Stalde, har meget forurenset de Gader, som de passerer, formedelst de ikke alle have For- og Bagsmæk, ej heller tætte Vogne. Jeg har skrevet til Regiments-skriveren om, at Bøndervognene bedre forsynes, og at nogle Vogne anvendes til at bortføre det spildte, som jeg da vil lade Indvaanerne feje sammen: Helst da jeg i næste Uge skal gennemgaa Kvartererne med Assessor Krag for at efterse deres Renlighed og give ham min Attest derom efter Befindende.

Med de nye Pladsers Perfektion avanceres daglig, ligesaa med Vandledningen fra de Nye Boder til Toldbodens nordre Kant.

23. Nov. 1718. I Nat, omtrent Kl. $\frac{3}{4}$, til fire, er der opstaaet Ildebrand i en Krejert, kaldet Sct. Andreas, 24 Læster drægtig, som laa uden nogen indehavende Ladning, kun med sit behørig Skibsredskab og Ballast, i det ostindiske Kompagnis Havn, hvor der desforuden laa en Del andre Skibe. Ildebranden varede til Kl. $6\frac{1}{4}$ i Morges, da ingen Frygt for videre Ildsvaade lod sig ytre. »saa at, al Ting næst Guds Hjælp og den her udi Staden værende højstpriselige Brandordning, samme Ildsvaade er bleven dæmpet«. Ved en Eksamination straks i Nat fik jeg ej videre Underretning, end at berørte Krejert Sct. Andreas tilhørte den engelske Krigskommissær Alonge de Weer, logerendes paa Hjørnet af Østergade og Kristen Bernikowstræde, og at en Dreng var sat til om Natten at have Vagt over Skibet. Denne Dreng, ved hvis Nachlæssighed og Skødesløshed Ilden skulde være opkommen, var bortløben. Skipperen ved Krejerten var Asmund Olsen, boendes udi Store Strandstræde hos Bødker Niels Tiese. Jeg har i Dag ladet denne Asmund Olsen eksami-

ner, og han forklarede, at han var gaaet fra Krejerten igaar Eftermiddags Kl. 4 og havde efterladt til Nattevagt den sædvanlige Skibsdreng Morten Hansen, født her i Sælland, 18—19 Aar gammel; men han vidste ikke, hvor denne Morten Hansen var bleven af, ej heller hvoraf denne Ildsvaade kan være kommen.

1. Dec. 1718. Igaar Aftes Kl. 6 opkom der Ildebrand i den storbritanniske Envoyés Gaard ved Kongens Torv, i en Skorsten i et Kabinet, som var næst ved Gemakket, hvor *Festin* blev holdt. Luen slog 2 Alen op af Skorstenen og varede $\frac{1}{4}$ Time, men blev lykkelig læsket af Brandordningen. Ilden var kommet af en Mængde Ved, de havde lagt paa Skorstenen for at brænde Kul deraf til Køkkenbrug, for at tillave Thee, Caffée og Chocolate. Skorstenen befandtes ganske skiden af Sod. Nu lader jeg i Dag inkvirere paa Politikammeret, om Hr. Greve Carl Ahlefeldt, som ejer Gaarden, hans Fuldmægtig eller Renovationsmesteren er Skyld i, at Skorstenen ikke er bleven fejlet i rette Tid.

2. Jan. 1719. Underfogden Rasmus Wiborg, der efter Sognepræstens, Lægens og Kirurgernes Attest i 6 Uger har været behæftet med melankolisk Svaghed, har Julemorgen Kl. 4 stukket sig selv i venstre Side af Livet gennem Ribberne ved Rygraden udad. Det befindes dog, at ingen Hovedaare eller Indvolde er beskadigede, og endnu i Dag formodes, at han kan komme op og helbredes. Der forestilles af Hr. Mag. Brinck¹⁾, at denne ulykkelige Mand mere fortjener Medynk end Straf, ved hvilken han vilde blive aldeles desperat.

11. Jan. 1719. I Anledning af den Ildebrand, som i Forgaars optændtes paa Eders Kongl. Majestæts Slot, i hvis Skorsten indgaar saa mange Rør, som man ikke kan

¹⁾ Iver Dideriksen Brinch, Sognepræst ved Set. Nikolaj Kirke.

komme til, foreslaas til fremdeles Sikkerhed og Rolighed, at der saa vel i den gamle som i den nye Bygning indsættes betimelig Jerndøre paa Skorstene og Rør, hvorigennem man til Gavns kan feje, udføre Sodet og i Ildebrandstillfælde indkomme med Brandslangen til at læske.

Flere Gange har jeg ladet Indvaanerne advare ej at udbære eller sammenfeje Sneen i Dynger paa Gaden, da Gaderne deraf ved ny Frost bliver ujævne og farlige for Kørsel og Falden. Igaar lod jeg paany advare overalt at udjævne sligt; og i Dag er i alle Kvartererne bestilt Eksekutionsmænd, som paa de forsømmeliges Bekostning skal lade det forrette.

En Soldat, klædt i en brun Klædning, møder en Bondemand fra Frederiksborg Amt med en Pose med 70 Rdlr. i. Han spørger, hvor han hører hjemme og byder ham 2 Mark for at tage et Brev med for en Kone. Bonden bliver trakteret med varmt Øl og lægger sin Pose hos sig paa en Seng. Soldaten lægger Hat og Handsker derhos, men tager dem igen for at hente Konen med Brevet. Bonden ser, at hans Pose er borte, og klager sig for mig. Ved Inkquisition fandtes Posen med 10 Rdlr. i Kvarteret. Jeg lod Værten, en Matros, arrestere. Han paastod længe, ikke at kende Soldaten. Men da jeg truede med, at Værten saa alene maatte svare til Misgerningen, nævnede han ham. Nu arbejdes paa at se Bonden restitueret.

13. Jan. 1719. Aarsagen til Ildebranden paa Slottet blev oplyst i den igaar holdte Brandsession. Skorstensfejeren havde d. 14. Dec. ladet feje Kælderskorstenen ved en 12 Aar gammel Dreng, som vel havde været helt igennem og øverst af Skorstenen gjort sit Raab: men han tilstod, at han ej havde rensset den overalt til Gavns, idet han foregav, at den var sommesteds saa snæver, at han ikke kunde røre sine Arme, men maatte holde dem op

over sig og saa blot fare igennem, hvorover den tykke og gamle Sod er bleven siddende og nu kommen i Brand. Drengen har ikke omtalt denne Skorstenens Vanskelighed for Mesteren, som ej heller havde overværet Rensningen, hvorfor han efter Brandordningen blev mulkteret paa 10 Rdlr. og anbefalet at straffe denne sin Dreng. — De brændende Skorstene var allerede saa hede, at om det havde varet $\frac{1}{4}$ Time længere, var Taget kommet i Brand. Paa Taget fattes der og Jernhager at hænge Stigerne paa for Blytækkerne til Læskning.

Igaar fik vi fat paa den Soldat, som under Foreven- ding af et Brev til Frederiksborg havde afvexeret Bonde- manden hans Penge. Han blev antruffet i brune Klæder, med Kabuds paa Hovedet, uden Pas og uden noget af sin Mundering. Han bekendte, at han tilforn i Rostock for saadanne Trækker havde løbet 12 Gange gennem Spidsroder. Sammen med Værten og to andre Matroser havde han delt Pengene i 4 Parter. De to Matroser lod jeg igaar anholde paa Holmen.

En norsk Kaptajn, navnlig Tillef Larsen Dahl, loge- rendes hos Skipper Brunbeck i Laksegaden, mistede mel- lem Lørdag d. 7. og Mandag d. 9. Jan. 143 Dukater i Guld af sin Kuffert, i hvilken han havde glemt Nøglen. Derimod var en Pose med 500 Rdlr. urørt. Den 9. Jan. rømte Tjenestepigen Johanne af sin Tjeneste om Natten, og da hun om Søndagen havde været paa Kaptajnens Kammer, blev hun for denne Undvigelse mistænkt og eftersøgt. Tirsdag Morgen blev hun ertappet udi Vesterport, hvor- igennem hun vilde echappere, og sat i Slutteriet. Hendes Faster var Dagen tilforn rømt af Staden. Dette gav saa- dan Frugt og Frygt, at en Del af det stjaalne kom tilbage. Gadedøren i Skipper Brunbecks Hus er saaledes ind- svunden fra Dørposten, at man kan stikke en Haand der- imellem. Og om Aftenen d. 11. Jan. fandtes da her noget indstukket udefra, indbundet i en Klud og med Sejlgarn

fæstet paa Dørklinken. Da denne Pakke aabnedes i Politifuldmægtigens Hosværelse fandtes deri 73 Dukater i fir-dobbelte, dobbelte og enkelte Stykker, hvilke Kaptajn Dahl vedkendte sig og tog til sig. Nu søges efter Resten.

»Jeg ved ikke, om jeg kunde forbigaa allerunderdanigst at tilsende Eders Kongelige Majestæt Kopi af fire Studenters mig givne Attest, hvoraf den ene er Informator hos min Broder Generalbygmesterens Søn og ellers en skikkelig Person. Kvarterets Vægtene har jeg eksamineret, men de ved intet deraf. Naar jeg selv har hørt sligt tilforn, har jeg ingen Refleksion derpaa gjort, tænkes at om endskønt jeg ikke ved, hvad det just er, eller ser det, kan det derfor vel være noget naturligt, som et Dyr, en Ugle, en Hund, et Menneske, af et Sprog Rør¹⁾, Blæst igennem et snævert Sted eller sligt: saa det ikke saa lige er Spøgelse eller unaturligt. Onde Mennesker foraarsager og vel saadan Lyd til at alarmere Folk, hvoraf mange Eksempler i Historien; ja endog at saadanne Lyde have uden at se noget Menneske forebragt Ord og Tale, hvis Historiers Erindring betager al Forfærdelse og dybere Eftertanke.«

13. Jan. 1719. Den Militær, som om Aftenen d. 11. druknede i Stranden, viser sig at være en Sergent af Major Vermehrens Kompagni, navnlig Johan Ahrend Hebst. Han var efter Konens Beretning udgaaet om Morgen til Kristianshavn for at indfordre Kvarterpenge, og den højre Lomme, som han havde Pengene i, er befunden afskaaret. Dette synes dog at være sket, efter at han var optaget af Vandet, og medens Legemet laa paa Gaden under Skildvagtens Opsyn.

Politimesteren lover, at Politiet ikke oftere skal gøre Indpas i Grenaderkorpsets Jurisdiktion, og refererer et Par Sager, som der fra militær Side var bleven klaget

¹⁾ Talerør (tysk Sprachrohr).

over. Den ene angik Vagtmester Christoffersens Kørekarl. Christoffersen havde forskrevet Karlen fra Meklenborg, betalt hans Rejse, akkorderet med ham til Paaske og 8 Dage før hans Undvigelse foræret ham et Par Støvler. Saa kom Karlens Kone til ham og klagede væmodelig men falskelig over, at Karlen havde forløftet sig paa en væltet Vogn og laa meget syg, og saaledes fik hun Christoffersen fralokket Karlens resterende Løn, som var 5 Rdlr. om Maaneden. Men imidlertid havde Karlen hemmelig ladet sig hverve til Krigstjeneste, og da dette blev oplyst, blev han straks arresteret, da det er nødvendigt, at Christoffersen af Politiet mainteneres i sit Renovationsværk. Karlen havde desuden ingen Munderingsklæder paa, da han blev grebet, ej heller er saadanne forefundne i hans Logement. Og han blev straks samme Dag udleveret til Regimentet. Men Christoffersen forlanger, at Karlen i det mindste straffes med Vand og Brød i 14 Dage »paa det han kunde holde sine Kørekarle i Tro og Love til Gadernes Renselse, som er Eders Kongl. Majestæt til sær Fornøjelse.«

Det andet Tilfælde, de Militære klager over, bestaar deri, at for 8 Uger siden lod Skræderlauget inkvirere efter Bønhaser, og da befandtes en Grenader selv tredie at arbejde paa 8 nye Livré-Klædninger for en Minister og en Klædning for en fremmed Officer. En anden Grenader forfærdigede en Sørgeklædning for en Kaptajn. Skræderne paastod, at dette var stridende ikke blot mod deres Laugsartikler, men ogsaa mod Forordningen af 2. Maj 1685, ved hvilken det tillades nogle Militære at arbejde med deres egne Hænder, uden Svende og Dreng og alene for deres Kammerater, men ingenlunde for kongelige Betjente eller for Borgerskabet. Af det saaledes antræffede Tøj blev kun et Stykke af den fremmede Officers Kjortel opbragt paa Politikammeret. Sagen er nu henvist til Eders Kongl. Majestæts egen Resolution.

19. Jan. 1719. Næstleden Mandag d. 16. Jan. Kl. 11^{1/2} om Aftenen blev det af en Kældermand i Købmagergade meldt til Kvarterets Vægter, at en ung og liden Lakaj, ved Navn P. Courtaut, tjenende hos Kornet Skeel af den kongelige Livgarde til Hest, havde haft Klammeri i hans Kælder med to Sværdfegersvende. Han havde med dragen Kaarde skaaret den ene i tre Fingre og stukket den anden gennem tre Kjortelfolder og i Laaret; og da han ikke kunde faa Magt med Kaarden, truede han med at slaa en Kniv i Livet paa dem. For at stille videre Klammeri fulgte Vægteren den ene, i Fingrene saarede, Svend hjem. Da han kom igen, fornam han, at Lakajen, Kl. 1 Midnat, stod og bankede stærkt og længe paa Sværdfeger Plockrosses Port, hvor hans Husbond, som nu skal være udrejst, logerer, og under hvis Hus den Kælder er, hvori Klammeriet havde været. Medens han saaledes stod og bankede, kom Politifuldmægtig Bertel Stuwe med sine to Søstre og sin Svoger gaaende forbi fra en Assemblée, ledsagede af en Vægter, som løgtede dem. Han spørger: Hvad er her paa Færde? Kvarterets Vægter svarer: Denne unge Person banker her saa stærkt og saa længe, at Folk i saa silde Nattetid maa blive bange og tænke, der er Ildløs. Bertel Stuwe spørger, om det er hans Kvarter: Vægteren svarer ja! »Saa lad ham banke endnu tre Gange«, siger Bertel Stuwe; »oplukkes han da ikke, saa bring ham i Raadstuevagten til i Morgen«. Da var P. Courtaut allerede saaret paa Kinden og i den højre Haand, hvilke Saar han i den forrige Aktion havde bekommet; desuden var han drukken. Imidlertid gaar Bertel Stuwe bort med sit Selskab; og da P. Courtaut efter lang Banken ikke blev lukket ind, vilde Vægterne for at stille denne Natalarm bringe ham paa Raadhuset. Men han vilde ej fra Porten, hvorfor en Vægter slog ham 2 à 3 Gange paa Ryggen med hans egen Kaarde i Balgen; men de forsværger alle, at ingen slog ham med Morgenstjernerne, thi de

syntes, han var for liden til saa store Slag. Courtaut havde da ikkun en hvid Kjortel paa med røde Opslag, og ikke sin Livrée Kjole, som han mødte med paa Politikammeret. Da de nu førte ham til Raadhuset, kom Politifuldmægtigen dertil og raabte Vagten an. Men hvordan det da var, — der kom ingen Korporal ud, saa de ej kunde faa ham leveret i Vagten, men maatte bringe ham til Arresthuset. Og eftersom P. Courtaut var beskænket og havde haft blodigt Klammeri og truet med Kniv, blev han, som Sædvane er med slige Arresterede, undersøgt, om han havde Kniv hos sig. Dagen efter blev han straks uden Straf løsladt, saasom ingen videre Klagemaal paa ham indkom, og Arresten ikkun var sket for at skaffe de omboende Nattero og forekomme videre Slagsmaal. Vægterne vandt, at Bertel Stuwe dengang ikke var beskænket.

6 Vægtere har aflagt Ed paa, at dette er Sagens sande Beskaffenhed, hvilket Politimesteren beder Kongen være forvisset om, »i Fald noget om denne ringe Passage for Eders Kongl. Majestæt skulde andrages.«

31. Jan. 1719. En ugift Karl, 45 Aar gammel og født paa Esrom Mølle, som har drevet Negotie til Søs og endnu ejer en Krejert og 800 Slettedalers Pant i et Hus, er for nogen Skade, han har lidt, bleven melankolsk og har derfor næstleden Løverdags til Sindets Rolighed kommuniceret ved Dr. Dürkop¹⁾. Men i Morges Kl. 5 har han udi Lysestøber Ole Brochs Hus, hvor han i 14 Aar har logeret, med en Ragekniv selv afskaaret sig Mandelemmet med Tilbehør og med en Pennekniv stukket sig i det venstre Bryst under Vorten. Han laa paa sin Seng, som er forfærdelig blodig, og ligger endnu under største Fare for Livet.

Skønt Sagen om den døde Vægter, der blev hugget

¹⁾ Dr. theol. Heinrich Dürkop, Præst ved Set. Petri Kirke.

af en Livgarde til Hest, hvorom jeg d. 25. Jan. har sendt Akterne til Oberst Ørtz, endnu ikke er til Ende, saa er dog i Gaar Aftes Kl. 9 atter en Vægter bleven overfaldet af 5 Livgarder med Pallasker og hugget to Huller i hans Kabudsklæde, som dog ikke passerede Jernkalotten, og to Hug i hans Morgenstjerne, saa Vægteren er ganske fortumlet i Hovedet og sengeliggende. Vægterne beklager sig over, at Livgarderne nu saaledes efterstræber dem om Natten. I Dag har jeg skriftlig advaret Hr. Oberst Ørtz om, at der maa inkvireres efter disse Garder, som Kl. 8 skal være i Kvartererne, og dog Kl. 9 har været paa Garderne, for at Justitsen kan beforders og Garderne tilholdes at lade Eders Kongl. Majestæts Natvægttere umolestede.

3. Feb. 1719. Admiral Judichær har meddelt, at der fra Orlogsskibene, særlig fra »Jylland«, var bortstjaalet en stor Del Kobber, hvorfor jeg straks derom har ladet alle vedkommende, særlig Kobbersmedene, advare. Igaar Kl. 5 androg da en Kobbersmed, Jokum Conrad i Vimmelskaftet, for mig, at Jøden Henrik Levins Kones Søster, Lisgen, Simon Hartwigs Datter, 14 Aar gammel, hos ham havde falbudt 3 Stk. Kobber, som vejede $2\frac{1}{4}$ Pund, og forlangt 2 Mark 2 Sk. for Pundet, idet hun foregav, at hun havde købt det af to Matroser, som hun ej kendte. Jeg lod straks denne unge Jødinde og Svogeren Hr. Levin samt Kobberet, hvilket jeg saa at være sammenbøjede Kobberplader med mange Sømhuller, føre til Holmen, hvor Admiral Judichær kendte Kobberet som taget fra Orlogsskibene. De to Personer blev saa arresterede, og i Dag skal de konfronteres med Matroser for at udfinde de skyldige. — Nu berettes af samme Kobbersmed atter at være attraperet en, som vilde sælge to Pund, og som er ført til Holmen.

Igaar Kl. 8 om Aftenen blev i Aabenraa Gade ihjelsluttet en Garde til Hest, Christian Rohde af Oberst

Løvenørns Kompagni, da han i Slagsmaalet var falden paa Gaden. Han var stukket en Haandsbred over Knæet ind gennem Laaret og opad, saa Stødet gik ind i Bugen. For samme Gerning blev to Tamburer, en af Grenadererne og en af Garden til Fods, arresterede i Nørreports Vagt. Den ene Tamburs Kaarde passede i Saaret. En anden Fodgarde, som ligeledes skal have været til Stede, eftersøges endnu. Disse fire skal have været sammen i Selskab i et Hus og er der kommet i Klammeri, og saa paa Gaden skete Ulykken. Idag vil jeg eksaminere, hvi Husværten ikke gjorde Larm, og hvorfor Indvaanerne udebleve med Kortgeværet til at stille Klammeri¹⁾.

1. Marts 1719²⁾. Igaar Aftes gav en Politibetjent mig tilkende, at en fremmed Oberst var ankommen til Byen og logerede hos Elisabeth sal. Jørgen Jørgensens i Højbrostræde. Jeg skikkede straks Bud derhen for at faa en Angivelsesseddel, og det viste sig da, at den fremmede var ankommen allerede d. 27. Febr. om Formiddagen Kl. 9, og at Sedlen var antedateret derefter. Den fremmede var Oberst Bassevitz, Udsending fra det kongl. engelske Hof, som efter nogle Dages Ophold her agter sig til Sverrig. Jeg lod straks Elisabeth Jørgensen stævne for den begaaede Forseelse, eftersom en af mig udgiven

¹⁾ Det hedder i Forordningen af 6. Febr. 1694: »Hvis det og hænder sig, at nogen Klammeri yppes eller Overlast begaas, da skal alle Indvaanerne i den Gade saa vel som og i de næst paastødende Gader, saa snart det ringeste Tegn dertil fornemmes, forsamle sig med deres Kortgevær (som enhver til den Ende skal forskaffe sig og have i Beredskab) og af yderste Evne søge at afværge Ulykke og bemægtige sig saa vel den uskyldige som den skyldige, der Klammeriet haver yppet eller Overlast gjort«. — Kortgeværet eller Krabasken var, efter O. Nielsen, en Tyremie, som var et kraftigt Vaaben at slaa med.

²⁾ Dette Brev er ikke rettet til Kongen, men til »Hans Kongl. Majestæts Conseil«.

Plakat, der er foranstaltet opslaaet i alle Værtshuse, indeholder, at Angivelse skal ske i samme Time, den Rejsende ankommer. Bøden for en saadan Forseelse er ellers 10 Rigsdaler; men da det her tilstaas ikkun at være forglemt, og da den fremmede er en Gesandt, som kunde formodes allerede at have anmeldt sig paa højere Steder, har jeg alene til en Ihukommelse dikteret en Bøde paa 2 Rdlr., hvoraf Politibetjenten som Angiver skal have en Slettedaler.

9. April 1719. Allerunderdanigst Ekstrakt af Politikammerets Protokol, som over de hidkommende fremmede holdes:

Første Paaskedag d. 9. April 1719:

D. A. von der Recke Baron de Carll, født udi Brandenburg, Kaptajn i preussisk Tjeneste, ankommen hid til Byen fra Norge i Dag Formiddag Kl. 8, er logerende ved Gammelstrand hos Stadens Kirurgus Schalck. Foregiver hans Ærinde at være denne kongelige Residensstad at ville bese, og agter her at forblive saa længe ham lyster.

Dette er den Underretning, han selv har tegnet paa det ham tilsendte trykte Eksemplar af de hidkommende fremmedes Sedler.

10. April 1719. »Eders Kongelige Majestæt andrages udi allerdybeste Underdanighed, at næstleden 7. April udi Assessor Lorentzens trykte tyske Avis paa 3. Side er indført adskilligt om de spanskes Transport i England ved Bristol, som af mig ikke er approberet. Thi det Konzept, jeg har revideret og paaskrevet, indeholder intet af saadant. Men jeg havde udelukt adskillige Passager om de svenskes ny formerendes Regering (som og i Dag udi Avisen af 10. April er sket), og der i Steden har Assessor Lorentzen af sig selv uden min Videnskab indført ommeldte Indfald udi England.«¹⁾

¹⁾ Ernst var siden 1701 Censor ved Aviserne.

18. Maj 1719. Næstleden Tirsdag d. 16. hujus Kl. 7 om Aftenen har en ugift Kvinde Maren Hansdatter fra Jylland, 22 Aar gammel, i Børnehuset udskaaret Struben paa et Drengbarn, 5 $\frac{1}{2}$ Aar gammel, som hun fandt liggende paa Trappen, og hvis Moder spandt der for Penge. Aarsagen var, sagde hun, at nogle Herrer dér i Dag havde lovet, de vilde hjælpe en anden Kvinde ud; thi da havde hun ved sig selv besluttet at mage det saa, at hun ogsaa kom ud. I Marts blev hun dømt af Kollegiet for Tyveri at betale sin Husbond 10 Rdlr. eller arbejde 3 Aar i Spindehuset. Hun kom saa ud ved Kaution; men d. 2. Maj blev hun af Vægterne opbragt i bare Særk paa Kristianshavns Bro. Hun bekendte for dem, at hun skulde have ligget hos en Karl; men han fratog hende Klæderne og jog hende ud af Huset. Kort tilforn var hun antruffet at ligge hos en Grenader i Sengen under Dynen afklædt. Hun blev da af Kollegiet dømt til Spindehuset paa tre Aar. — Dagen efter maatte ligeledes den Kvinde, der havde laant hende Kniven, arresteres i Børnehuset; thi hun vilde dræbe sig selv.

5. Aug. 1719. I Forgaars lod jeg 3 Pramsprøjter henlægge for Færgestræde og derefter Stadens og Citadellets 19 Sprøjter postere efter hinanden i fornøden Distance fra Stranden gennem Færgestræde, Amagertorv, Købmagergade og Frederiksborggade, saa de naaede indtil nær ved Nørreport. Derpaa blev de alle forsynede med Vand fra Stranden, idet den ene fyldte den anden, hvorved Sprøjterne med meget god Effekt blev eksercerede og approberede. Hensigten hermed var at forfare, om man kunde naa ud overalt i Staden med Søvand til Ilds Slukkelse og saaledes være forsikret, at Vandet aldrig kunde mangle os, selv om Spring- og Pumpevand mankerede, saaledes som det i denne tørre Sommer sker her og der, da Sortedamssøen er ganske tør undtagen en Hule

her og der. Dog kunde vi til denne almindelige Eksercits ej bekomme de to Slotssprøjter og Rosenborgs, ihvorvel vi havde villet postere dem nær ved deres Steder. Med dem havde vi naaet enten ud ad Nørreport i en kontinuerendes Orden fra Stranden, eller ogsaa opnaaet Rosenborg. Sprøjterne befandtes i god Stand, og de ringe Fejle, som blev fornunnet, blev observeret til Reparation. For at Vogne ikke skulde fordærve Slangerne, og Passagen dog ikke hindres, blev Slangerne ud for Tværgaderne bedækkede med vore Brandbroer. Ordenen opretholdtes med Vægtervagt, saa det gik meget vel af.

Med Muddermøllens Bygning er Begyndelsen gjort, og der er givet Ansøgning ind til det kongelige Conseil om at maatte pantsætte en af Havnens Pladser, »som tilbyder sig at fournere Materialier og Penge dertil.«

Her i Staden angives i Dag at være ankommen fra Sverrig Oberst Ahlefeldt, logerende i »Københavns Vaaben« i Højbrostræde hos Jørgensens Enke. Jeg tilsendte ham de af Eders Kongl. Majestæt forordnede trykte Sedler til Paategnelse; men han undskyldte sig, at saadant ikkun angaar private Personer: hans Ankomst var her nok bekendt. Hans Domestikker beretter og, at han har kongeligt Pas, hvilket er troligt.

D. 31. Juli blev udi Holmens Kanal antruffet, opbundet ved et Slæbested, Liget af en druknet Karl i blaa Kjortel med rødt Underfor, uden Kendetegn af nogen Blessure. Liget blev paa min Erindring optaget d. 1. August og begravet af de fattiges Fogder.

20. Aug. 1719. Foruden at der ytrer sig Contagion i Wallachiet, Siebenbürgen og paa Grænserne af Polen, saaledes i Lemberg, forfares nu ogsaa fra adskillige Steder, at der viser sig mærkelig Blodstot. Endog i Eders Kongl. Majestæts Residensstad begynder den at vise sig efter denne hede og tørre Sommer. I forrige Uge døde 2 af

Diarrhea, og i denne sidste Uge er den tiltaget saaledes, at 13 er døde deraf, desuden 3 af Dysenteri. Alt i forrige Uge har jeg derfor ladet forbyde at sælge umoden Frugt, og ingen Blommer eller Nødder før Mikkelsdag. Dette Forbud har jeg skærpet i denne Uge, og efter befunden høj Nødvendighed skal det endnu striktere paaholdes. Men hele Skibsladninger med Frugt kommer fra Fyen og Provinserne, somt moden, somt umoden. Maa det ikke sælges, saa raadner det altsammen, og jeg paa-byder derfor, under Konfiskation, at udlede og ikkun sælge det modne. Saa bliver Resten efterhaanden ogsaa moden.

D. 14. hujus blev ved Vognmandspladsen ved Stranden en Grenader Rasmus Pedersen af Kaptajn Bielkes Kompagni efter nogen Ordvekslen ihjelstukket gennem det venstre Bryst af en Garde til Fods, Peder Andersen af Major Schlanbusches Kompagni. Garden til Fods, som flygtede, blev paagreben af to Borgere og af Vagten arresteret.

Det berettes mig, at denne aflivede Grenader havde, sammen med sin Hustru, efter kgl. Tilladelse siddet ved Stranden og handlet med Fedevare, og at Disputen mellem ham og Fodgarden, der havde købt noget hos ham, drejede sig om urigtig Vægt. Jeg lod derfor straks inkvirere hos alle, som sidder langs Stranden; og der blev da, blandt andet, hos en dér handlende Grenader fundet en Bismervægt, som Justermesteren fandt var urigtig. Grenaderen vilde ikke, uden Vagtens Assistance, udlevere Bismeren til nøjere Eksamen paa Proberkammeret, ej heller vilde han nævne sit Navn, omendskønt det kgl. Polititegn blev ham forevist.

D. 16. Aug. befandtes i Kanalen ved Stormbroens Sandkister Liget af en velklædt Pige, 20 Aar gammel, født ved Næstved og tjenende hos en Lærredskone Ellen Steens, som beretter, at hun har tjent hende et Aar, og

ellers vel, undtagen at der i hendes Skrin af Madmoderen blev antruffet et Stykke Lærred, som tilhørte Madmoderen. Denne har derfor reprimanderet hende, men ikke slaaet hende. Den unge Pige Maria Andersdatter var derefter ganske stille og tavsk, indtil hun d. 15. Aug. om Aftenen Kl. 9, da hun havde tillukt Vinduesskodderne, aldeles blev borte, og hendes Lig derefter den næste Morgen Kl. 5 blev fundet i Stranden. Hun var noget blaa under den ene Kind, ellers var der ikke Kendetegn til anden voldsom Død, end at hun var druknet. Liget tog Madmoderen til sig, efter at Syn var holdt.

Universitetets Rektor begærede min Assistance til at paagribe en relegeret Student Schinckel, som samme Aften ved Maaltidet paa Kommunitetet havde injurieret og udfordret et Par Borde af norske Studenter, »som vel havde rammet Bod, om der ikke var Jalousie af Nationer Jydske og Norske.« Men Schinckel var ej at finde i sit Logement, og for hans Flygtigheds Skyld har vi ej kunnet attrapere ham endnu. Politibetjentene medtog en Klædning, som tilhørte ham, og bragte den til Politikammeret. Han skifter idelig Logement og Klæder.

Om den svenske Oberst, der bor hos sal. Jørgensens Enke i Højbrostræde, og som ikke vilde skrive paa den tilsendte Politiseddel, fornemmes nu, at han ikke hedder Ahlefeldt men Ackrkast.

Fra Højbro langs Fisketorvet, hvor Bolværk, Brostene og Jord var borte i en Mands Højde, er der nu alt fyldt op med Jord i 82 Alens Længde i lige Linie. Det er ikke saa langt, som Tømmermesteren og Torvemesteren forhen havde maalt paa det inegale og ganske udfaldne Terrain. »Thi lige Linie er den korteste«.

Nu vorder Resten indtil Vragerbroen snart repareret enten af Prammændene eller af Havnekommissionen, saa godt som det i denne dyre Tid paa Tømmermaterialier kan ske.

Igaar maalte jeg Opfyldningen paa de nye Pladser ved Toldboden. Af de 755 Alen, som der er fra Toldboden til Amalienborgs Gade, rester ikkun 150 Alen, som dog omtrent er $\frac{2}{3}$ fyldt. Og der drives paa med Indplankning og Brolægning for de færdige Pladser. »Langs Toldbodvejen er og af denne Mose en stor Terrain klar og færdig, af det, som i Uføre ej kunde komme til de nye Pladser«.

Med Muddermøllen er der begyndt, men af Mangel paa Penge kan ej fortsættes før Eders Kongl. Majestæt behager allernaadigst at tillade, at Kommissionen maa sælge eller pantsætte af de 4 i Overflødighed havende Pladser blandt disse nye.

3. Sept. 1719. Næstleden 1. Sept. blev efter Forordningen alle Lygter igen anstukne, og alting befandtes da ved Patrouilleringen udi god Stand saa vel med Provisionens Godhed som med Vægternes Aarvaagenhed. Den ny anlagte Toldbodgade ved Amalienborgs Hauge var da ogsaa for første Gang, saa vidt den er brolagt, forsynet med Lygter og Vægtene, saa det bliver nok, næst Gud, om to Aar den realeste og længste Gade i Staden.

Fra Toldbodvejen er nu bortført de høje og brede Dynger, som der var henlagte, da man i Uføre ej kunde komme til de nye Pladser. Planeringen er sket efter Kassens Ringhed; Pladsen synker jo dog med Tiden af sig selv, naar Pjalter og Straa er raadnede. Saaledes er ogsaa der, paa højre Side af Toldbodvejen, store Pladser opkomne, medens Søen for 5 Aar siden skyllede lige op til den brolagte Vej.

Fisketorvet ved Højbro er bleven forsynet med Bænke til Sælgernes Magelighed. Og den øvrige nedfaldende Rest af Bolværket hen til Vragbroen er nu og beordret til Reparation. Ligeledes er beordret Indplankning af forrige Wiborgs, nu Havnekommissionens Plads

ved Toldbodkanalen. Men der nedenfor, hvor Indplankning og Brolægning skulde kontinueres, har en uformulerende Mand, Pristaff af Søborghus, en Plads paa 60 Alen, som jeg hidtil ej har kunnet formaa at faa gjort i Stand.

10. Sept. 1719. I denne Uge er Tallet paa dem, der er døde af Diarrhea og Dysenteri steget til 39, efter Guds Forsyn, skønt ingen Flid og Aarvaagenhed spares med at passe paa umodne Frugter. Idelig gaar 2 Politibetjente i den Hensigt omkring i Byen fra Morgen til Aften. Nødder og Blommer kastes i Stranden straks, hvor de offentlig falholdes; andre umodne Frugter skal koges, steges eller gemmes til de modnes. Ubekendte Sælgekvinde optræder i Mængde allevegne trods al Forbud og Ransagning. »Undertiden forstikker de de forbudne Frugter for Politibetjentene; undertiden vaager det derpaa¹⁾, men da bliver de og mulkterede.« Men hvad kan man gøre ved dem, der selv ejer Have, eller lønlig praktiserer de umodne Frugter ind i Husene og der fortærer dem? De fleste af de døde, nemlig 22, er dog Søfolk eller Børn af Holmens Sogn. Uden Tvivl forvolder, næst Guds Hjælp, denne Præcaution og Inkquisition, at Svagheden ikke er langt mere gængs, end den er; og i det hele er der vel nu ingen stor By, hvor denne Sygdom ikke mærkes, saaledes som Aviserne ogsaa forklarer.

En Pige skal i Gaar være skudt af Vaade af en Hofbetjents Tjener.

10. Sept. 1719. Paa Politikammeret har man næsten hele denne Uge været optaget af Forhør og Undersøgelser angaaende en vidtløftig Aktion, som næstleden Søndag Nat passerede i Frederiksborggade imellem nogle Militære og Vægtere, og i hvilken en Vægter blev hugget i Haanden, en Militær saaret i Hovedet, og nogle blev ilde slagne. Anledningen var denne:

¹⁾ gaar det galt for dem.

En Rytterkone havde, uden mit Vidende eller Tillaelse, sat en Guldring paa Spil i et Værtshus, hvorved 15 à 16 Militære skal der have forhalet Tiden indtil Kl. 12^{1/2} med Dans og Musik. To Vægtere, som havde deres Post der, blev og budt ind og trakterede med Brændevin for 2 Skilling, og en Soldat af Patrouillen kom ind med sin Flint og drak et Krus Øl. Da han sagde, at han kunde have fortjent sig Penge ved at arrestere to Borgere, som gik saa silde paa Gaden, svarede en af Vægterne, at han ikke derfor maatte arrestere Borgere, men vel Militære. En Officer af Artilleriet blandede sig nu i denne Diskurs og borttog den ene Vægters Morgenstjerne, som denne havde sat fra sig i Stuen ved Døren, og gik ud i Gaarden med den og kastede den op paa Taget. Da Vægterne vilde gaa bort og ikke fandt denne Morgenstjerne, æskede de den, og Værten med to Piger og en Løgte gik og ledte efter den, men den var ikke til at finde. Vægteren gaar saa ud og fløjter. Da nogle var samlede, gik tre Vægtere ind og begærede Værget i Mindelighed. De Militære uddrog deres Kaarder mod Vægterne, som retirerede ud paa Gaden. De Militære stødte og huggede efter dem ud af Døren og Vinduerne, Vægterne derimod stødte og slog til dem med Morgenstjerne. Nørreports Vagt kom til Stede, som stak Bajonetterne i Flinterne og, efter Vægternes Klagemaal, vilde forjage dem for at de indeværende Militære kunde komme deres Vej. Vægterne derimod forlangte, at de Militære skulde skaffe dem deres Morgenstjerne igen (eftersom den Vægter, der lader sig sin Morgenstjerne fratage, bliver straffet,) eller og gaa i Arrest. Imens styrtede de Militære ud af Huset, og da gik Slagsmaalet paa ny an. Vægterne førte en af dem i Arrest paa Raadhuset og opbragte en Kaarde og en Pallask.

Jeg har nu paa ny alvorlig formanet Vægterne: 1) ikke at gaa ind i noget Hus om Natten for at trakteres.

2) Aldrig at slippe deres Gevær af Haanden. 3) Naar Nattesæde med Spil antræffes i noget Værtshus straks at give den nærmeste Politibetjent det til Kende. — Nu lader jeg Værten tiltale og for Hr. Generalmajor Mauhle andrage denne unødige Borttagelse af Morgenstjernen, hvoraf al Klammeriet er kommen.

I Morges maatte jeg bilægge en Dispute mellem nogle Sandførere og en Amager. Sandførerne havde i Søen bag det blaa Taarn optaget 4 Svin, som svømmede over fra Amager til Sælland og formodentlig vilde til deres Hjem i Stevns igen, hvor Bonden havde købt dem forleden Torsdag. Amagerbonden maatte give dem en Fjerdedel af Værdien, nemlig $3\frac{1}{2}$ Daler, da de ellers vilde være aldeles omkomne.

(1719, Datoen mangler). Forleden Søndag begyndte Sælgekvindeerne at udsætte Æbler tilfals, paa en Studs og efter Aftale indbyrdes. Jeg udsendte straks to Partier Politibetjente og Vægttere med Ordre at advare og ved Returen at borttage, hvorpaa straks al Handel ophørte.

22. Sept. 1719. Der passes vedblivende stærkt paa de umodne Frugter. Politibetjente er posterede og Plakater opslagne i alle Porte og paa Toldboden. Dog mener Lægerne, at Svagheden skriver sig fra den usædvanlige Sommerhede og det sure Øl.

I Gaar opkom Ild i en Kælderskorsten ved Stranden. Ilden blev straks læsket; men det meldtes senere, at en Skorstensfejerkarl var kvalt i denne Skorsten. Ved det herom afholdte Forhør oplystes det, at Fejemesteren havde befalet sine Folk at forsøge, om en af dem kunde fra oven af fare ned i Skorstenen. Brandsvendene, som var paa Taget, fraraadede denne Fejekarl at gøre det, men hellere at stige op fra neden af eller gaa ned paa den vaade Underdyne, de havde lagt paa Skorstenen. Men Eskild — det er den afdødes Navn, han var 30 Aar gam-

mel og havde været ved dette Væsen paa andet Aar — svarede: »Jeg vil ikke være Madshund mere end I andre; jeg vil gøre noget med«; og dermed gik han ned i Skorstenen, af hvilken der vel ikke kom Lue eller Gnister, men dog Røg. Men da Eskild havde været et halvt Kvarter af en Time i Skorstenen, raabte han efter et Tavl, og ved dette blev han ophidset omtrent en halv Alen, saa slap han Tavlet og gav fra sig et stærkt Suk. Derpaa nedfor hans Kammerat og følte sig for med Fødderne; og da han rørte ved Eskilds Hoved, raabte han til ham, men fik intet Svar. Det var nær gaaet ham selv ligesaa: thi han raabte straks: »Jeg brænder mig, faar mig et Tavl«. Dermed drog de ham op; men da han kom til Kanten af Skorstenen, slap han af Daanelse Tavlet og vilde være nedsunken igen, om ikke Brandsvendene havde taget ham ved Haarene og Hovedet og draget ham ud. Straks blev slaget Hul paa Skorstenen efter Proportion af det nedladte Tavls Længde, hvor da Eskild blev udtaget: kvalt, brændt og død. Han var omtrent 12 Alen neden for Taget i Skorstenen. Denne usædvanlige Nedfart havde Mesteren beordret uden Stadshauptmændenes, Branddirektørernes eller Politifuldmægtigens Minde, som dog der vare tilstede. Jeg har beordret Mesteren arresteret for denne Adfærd, og fordi han var meget beskænket ved denne Forretning samt udeblev efter Stævning fra Brandsessionen. Han skal forhøres, hvi han uden Ordre har befalet saadan Nedfart, for tidlig og paa usædvanlig Maade, og uden at man havde givet Svenden et Tavl om Livet og en Sprøjte og Slange med, som man ellers plejer, til at læske for sig i Skorstenen.

Jeg erfarede i Gaar Aftes, at Hans Kongl. Højhed var med sine Garder reden gennem Københavns Gader, og at en Garde da med sin Hest var snublet over et Tværbædt af en Rendestenskiste. Jeg lod straks efterse, og Brættet befandtes da at være brudt niidt i Stykker, hvil-

ket denne Morgen ved min Advarsel af Stadskæmneren er repareret.

1. Ok. 1719. Det har stadig godt Fremgang med Indplankningen af de nye Pladser og med Brolægning af Toldbodgade. Hvis det maatte behage Eders Kongl. Majestæt at give Ordre dertil, kunde ogsaa Toldbodpladsen brolægges i Aar, og derved vilde det blive muligt for Renovationskontrahenten Christophersen endog i ondt Vejr lig fra alle tre Sider uden Hindring at komme til den endnu resterende Mose, som skal opfyldes.

»Bliver saa Toldbodgaden, fra Søkvæsthusets Kanal eller Nyhavn til Toldboden, i lige Linie forlænget med 1325 Alen eller Skridt, som er en meget anselig Regularitet og Tilvækst udi Eders Kongelige Majestæts allerhøjstpriselige Regeringstid.«

Stadens Sundhed tager nu saaledes til, at vi i denne Uge har 7 flere fødte end døde, medens ellers i mange Uger de dødes Tal har overgaaet de fødtes. Af Durkløb og Blodsot døde i Ugen til d. 9. Sept. 39, men i sidste Uge ikkun 27. »Staar til Gud, hvad Oktober vil medføre.«

13. Okt. 1719. Sidstleden 9. hujus er her til Staden ankommen trede Personer, nemlig: Michael Zylius, født i Parchim, af Stand en Studiosus; Johan Walter, født i Güstrow, af Stand en Musikant; og Jürgen Jürgensen, 11 Aar gammel, født i Gothenborg. Disse tre Personer havde efter deres Beretning Pas fra Gothenborg og vilde gaa med et Skib til Amsterdam, men skal være bleven opbragt af Kommandør Hop¹⁾. Deres Pas beretter de at have afleveret paa Admiralitetet, og de er indlogerede i Kattesundet hos Antoni Larsen. Iligemaade er i Gaar ankommet til Staden Hofmarskalk Adam Johan von Bülow, født i Mechlenborg, boende i Güstrow. Hans Ærinde er i Hofforretninger, og han logerer hos Madame sal. Jürgensens i Højbrostræde.

¹⁾ Kommandørkaptajn Frederik Hoppe.

20. Nov. 1719. Anlangende den ulykkelige Ildebrand paa Proviantgaarden er det først og fremmest nødvendigt, at Brandstederne renses aldeles, helst hvor Hvælvingen indfaldt; thi saa kan hver en Brand og Gnist tilkommes og læskes. Dette maa gøres med al Magt, uden ringeste Tidsforhaling og med i det mindste 1000 Mand eller saa mange, dertil mere kan employeres. — Renselsen paa den nedfaldne Hvælving maa desmere presseres, da det nu erfares, at foruden de to Mænd af Brandordningen, som dér nedfaldt og blev beskadigede, savnes en Mand, Poul Michelsen, Tømmer- og Brandsvend ved Vor Frue Sprøjte, som nu formenes at være bleven borte der. »Skulde vi nu finde hans Legeme, bedes allerunderdanigst, at han derfra med reputerlig Procession af os alle Overe og Gemene maatte bestædes til Jorden. Fri Begravelse med nogen Gravskrift faar han at nyde af Brandkassen; og hans Hustru, der har en Datter af 12 Aar, til nogen Hjælp 100 Sldr., hvorom jeg hos Brandkommissionen vil gøre Ansøgning. Saa tilbedes og allernaadigste Tilladelse, at nogen Mandskab af Brandordningen maatte ved hans Begravelse til Æretegn afskyde med deres ved Opmarchen sædvanlige Bøsser trende Salver. Hvilket meget trøster de sorrigbærende og usigelig encouragerer den gemene Mand.«

»Gud vil visselig med alle kongelige høje Fornøjelser belønne Eders Kongelige Majestæts store Naade for Brandordningen, som ikke skal spare Blod og Liv i forekommende Ildsfare til Stadens Konservation og Eders Kongelige Majestæts *gloire*, at her saadan Brandanstalt er frem for nogensteds i Verden.«

»Denne Nat havde Hr. General Bygmester Vagt ved Brandstedet, og jeg haver den i Nat; i Morgen Natvagt til Stadshauptmanden: saa Eders Kongelige Majestæt, næst Gud, kan være uden videre Sorrig.«

Det brændte Korn bør sælges til Brændevinsbrænder-

ne. Thi Ao. 1676 var det, med nogle Tusinde Mands Forlis, erfaret, at det Uddevalleske Magasinkorn, som blev brændt af de Svenske, og hvoraf der blev baget Brød til Nordmændene, er dødeligt for Mennesker, ja for Kvæg og Svin skal det være ligesaa. Derfor bør det ikke, for Stadens Sundheds Skyld, bruges til andet end til Brændevin.

Det vædskende Korn bør, inden det fordærves, tørres i de beholdne Bagerovne, saaledes som det sker i Lifland og andensteds.

To Bagere med Politibetjente har jeg beordret at opspørge Loftsrum ved Kanalerne til det reddede Korn, samt at undersøge Lofterne, om de er rene for Orme og Utøj, og om Døre og Laase er i Stand.

3. Dec. 1719. Svagheden af Diarrhea og Dysenteria vedbliver, Gud ske Lov! at aftage. I sidste Uge er kun 3 døde deraf.

I Gaar Eftermiddags Kl. 3 $\frac{1}{2}$ faldt en Matros, i sort Hue og rød opknæppet Trøje, om paa Gaden i Fortunstræde, og efter Hosten og Blodspyse af Mund og Næse døde han straks paa Gaden. Jeg har begæret Syn og Aabning. De omstaaende formente, at han var bleven slaget andensteds; men det kan og vel være, at en Aare er sprunget i ham af Brystsvaghed, som ofte sker. Men dette vil Synet af Doktor og Kirurgus videre aabenbare.

Rede Penges Lagio mod Møntsedler, som d. 18. Nov. var 42 p.Ct., er nu 46. Det formenes at komme sig af de fremmede Matroser, som udveksler Sedler imod rede Penge.

Da Renovationskontraahenten Christophersen havde hørt, at nogle klagede over, at han forsømte Gadernes Renholdelse, havde han ønsket et Syn afholdt. Politifuldmægtigen med 4 Politibetjente og nogle gode Borgere af hvert Kvarter har derefter gaaet omkring og eftersel

Gaderne i flere Dage. De har bekræftet, at hans Vogne kom hver Kvarterdag til Renselse i deres Kvarter; og nogle Borgere har udtalt, at de ej mindes, siden M. Willemssens Tid, at Gaderne paa denne Aarsens Tid har været saa rene, som de nu forefindes. »Man maa, paa denne Aarstid, da Gaderne er vaade og følgelig skidne, nøjes, naar man blot kan se Brostenene, og Gaderne ej ere dybe med Urenlighed, og ingen store Dynger ses.«

»Ellers klager Christophersen over Losningspladsens Vanskelighed paa de nye Pladser, hvor jeg med Sten- og Træbrolægning har assisteret, saa meget for mig mulig har været, som der ikkun fattes omtrent 100 Alen, som efter Eders Kongelige Majestæts Befaling af 20. Maj 1718 burde træbrolægges. Men jeg har med al min idelig Møje ikke kunnet formaa det endnu; thi saa var dejlig Kommunikation over alle nye Pladser, i hvad Vejr det og kunde være. Dog, jeg agter ikke endnu at aflade.«

(Slattes).

AF MASKINARBEJDER JOHAN HOLMS LIVSERINDRINGER.

Meddelt af
FULDMÆGTIG C. M. HANSEN.

I sit 78. Aar satte den tidligere Maskinarbejder Johan Holm sig til at nedskrive sine Erindringer. Han var født af fattige Forældre d. 15. Okt. 1829. »Da min Fødselsdag indtraf en Tirsdag, var det Flyttedag,« skriver han, »og da mine Forældre skulde flytte og altsaa være ude af Lejligheden i Borgergade 17 ved Kl. 12 Middag, var det noget ubelejligt, at jeg kom til Verden samme Dags Morgen Kl. 8¼: dersom det var sket om Eftermiddagen, var jeg bleven født i Svanegade i Nyboder.« Moderen var Tjenestepige, da hun 29 Aar gammel blev gift. Hun søgte tappert at holde sammen paa Hjemmet, først ved at være Plejemoder for fremmede Børn, saa ved at gaa ud og vaske for Folk, til sidst ved at tage en fast Plads paa L. P. Holmblads Spillekortfabrik i St. Regnegade, hvor hun lønnes med 15 Mark = 5 Kr. ugentlig og indtil sit 80. Aar udførte et samvittighedsfuldt Arbejde. Hendes sidste 8 Aar understøttede Holmblad hende med 2 Kr. om Ugen. »Hun var en arbejdsom og husholderisk Kvinde og en kærlig Moder,« siger Sønnen. Faderen var en fattig Skræddersvend, der tidlig blev ude af Stand til at forsørge en Familie og maatte søge Fattighjælp. Drengen kom 7 Aar gammel i en af Fattigvæsnets Skoler, Bredgades Drengeskole. »De Børn, der kom i disse Skoler, var mærkede

som en Pariakaste; ligesom hin Tids Ladegaardslemmer vare de iførte, nogle lyseblaa Trøje og Bukser, andre lyseblaa Trøje og mørke Bukser og atter andre mørk Trøje og lyseblaa Bukser. Om Sommeren var de fleste barfodede, medens man om Vinteren saa dem med nogle skrækelige Træsko.« Tre Aar efter blev han Elev paa »Det kgl. Opfostringshus«, hvor Undervisningen var videregaaende og bedre, og man lærte »Disciplin, blind Lydighed, der særlig kom En tilgode, naar man traadte ud i Livet.« Det satte et blivende Præg paa ham. Han var Livet igennem en Autoritetens og Pligtopfyldelsens Mand.

Efter sin Konfirmation kom han i Lære hos Instrumentmager F. A. Thiele paa Købmagergade. »Haandværksmesteren var i hine Tider ikke sjælden en respektindgydende Personlighed, ikke alene overfor Kunder, men ogsaa overfor sine Svende og Lærlinge: man kunde se paa hans adstadige og værdige Skikkelse, at han var en velmeriteret Borger i Staden og en af dens Støtter.« Thiele var udgaaet fra den bekendte Prof. Schmidts fysiske og optiske Etablissement i Silkegade og kaldtes rimeligvis derfor selv undertiden af Kunderne Hr. Professor, »for hvilken Titel han i stiltiende Bøjning takkede, han var nær ved at knække over paa Midten.« Hans Færden i Samfundet, Forretningen og Familielivet var fuldstændig patriarkalsk, og hans Folk saa op til den »lille og tætte Skikkelse« og nævnede ham aldrig ved Navn eller Stilling, men kun med Betegnelsen »Manden«. Læretiden i Faget var dengang 8 Aar.

»Jeg kom altsaa i Haandværkerlære,« fortæller Holm, »men mærkede snart, at der hæftede mange ru Kanter ved mig, der først maatte afslibes, som affødte Knubs og knobbede Ord, og uagtet jeg havde det godt, fik god Forplejning og ret god Omgang, stjal der sig dog i Smug en Taare ned ad Kinden i det første Aar ved Tanken om, at medens jeg i Skolen var en af de første, var jeg her mindre

end en af de nederste. De første 5 Aar maatte jeg ofre paa Arbejder, jeg ikke i Eftertiden har haft den ringeste Nytte af, nemlig slibe Brillglas og lave Hornbriller — de førstnævnte har man i mange Aar forskrevet fra Udlandet —, inden jeg kom til Dreje- og Filearbejdet i Metal. Det meste Arbejde, der blev udført, var Kornvægte og Korntragte, som Thiele i en lang Aarrække havde Patent paa; dette i Forbindelse med Apotekervægte, Barometre, Termometre og Kikkerter gav Arbejde for et Par Svende og 5 à 6 Lærlinger, der i hine Tider var Drengene fra Opfostringshuset. Arbejdstiden var fra Kl. 6 Morgen til Kl. 8 Aften med 1½ Time Middag for Svendene, hvis Løn var 5 Rigsdaler ugentlig paa egen Kost og Logi; kom det højt, steg Lønnen til 6 Daler, som i hine billige og nøjsomme Tider kaldtes anstændigt, dog — Svendene havde frit Øl paa Værkstedet. Brændevin saas ikke i de 14½ Aar, jeg var hos Thiele.« Som Svend fik han Ansættelse hos Instrumentmager Cornelius Knudsen ved Fabrikation af de da brugelige Kamfinlamper. Efter at have aftjent sin Værnepligt som Militærarbejder i Hæren kom han tilbage til Thiele. Men Pengekrisen i 1857 lammede mange Virksomheder, og, siger Holm, »da jeg i Forsommeren 1858 afleverede færdigt Arbejde, blev jeg af Thiele modtaget med følgende Ord: »Du har vel lagt Mærke til, at her er ikke meget at bestille, jeg kan ikke blive ved at lade lave paa Oplag, da her ingen Handel er; men jeg vil ikke have, at du skal spasere, lide Nød og sætte dine Klæder ud (Gud skal vide, jeg havde kun det nødvendigeste). Vil du slibe Brillglas, saa vil jeg give den gamle Pris (som var 10 Skilling pr. Stykke), — men du maa gerne se dig om efter noget andet.« 29 Aar gammel fik han da Plads paa »Baumgarten & Burmeisters Maskinfabrik«, der senere, efter at Baumgarten var udtraadt og Wm. Wain indtraadt, blev til »Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri«.

Han havde aldrig før set et Maskinværksted og paa-

begyndte ikke uden en vis Benaelse sit Arbejde ved en Boremaskine. Men »Smedesvendene var gode Kammerater, og jeg lærte to Ting i den Række Aar, jeg færdedes i Værkstedet, som kom mig tilgode i Fremtiden, nemlig at staa paa egne Ben og kende Mennesker.« Han blev der i 16 Aar. Virksomheden udvidedes stadig: »I 1860 leveredes tre Dampkanonbaade til Marinen; derefter Dampmaskinen til Linieskibet Skjold, der efterfulgtes af flere til Marinens Nybygninger. Ved Linieskibet Dannebrog's Omdannelse til Panserskib blev Pladerne dertil bukkede paa Fabrikkens Skibsværft paa Jacob Holms Plads og derefter hævlede paa Sammenføjningerne i Maskinværkstedet. I 1868—69 byggedes den Knippelsbro, som nu er for lille og forældet og skal afløses af en nyere tidsvarende. Efter at Hærens gamle Laboratorium, der stødte op til Fabrikken, var erhvervet til Udvidelse af Smede- og Kedelværksteder m. m., blev Skibsbyggeriet paa Holms Plads, hvor »Gefion« og »Gylfe« for det forenede Dampskibsselskabs Regning vistnok var de sidste, der løb af, flyttet til Refshaleøen, der i 1874 indviedes ved, at Dampene »Christian den Niende« og »Christiania« løb af Stablen.«

»Da jeg kom i Fabrikkens Arbejde, var der en Syge- og Begravelseskasse; men den var frivillig; man var ikke tvungen til at være Medlem deraf. Da de tvungne Lavskasser blev ophævede ved Næringslovens Indførelse, fattede Fabrikkens Ejere den Bestemmelse at give dens Arbejdere fri Lægehjælp og Medicin i Sygdomstilfælde imod, at alle dens Arbejdere skulde være Medlemmer af Fabrikkens Sygekasse. Der blev i denne Anledning valgt en Repræsentant for hver af Fabrikkens Afdelinger, som havde at varetage Sygekassens og Medlemmernes Tarv; jeg blev valgt dertil for min Afdelings Vedkommende.

At der i saa broget en Blanding af Arbejdere, der levede i mere eller mindre smaa Livsforhold — Lønnen

var jo lille i de Tider —, ofte var Trang tilstede til en lille Haandsrækning, er en Selvfølge. Da der i den Afdeling, hvori jeg arbejdede (Maskinværksted Nr. 1), var Tale om at oprette en *Laanekasse*, var jeg derfor straks rede til at medvirke dertil, og den 19. Januar 1869 blev den startet med Love, Bestyrelse og Kasserer, hvilken sidste Post jeg overtog. Kassen var frivillig, det ugentlige Indskud 4 Skilling og Laanet, der kunde faas, 5 eller 10 Rigsdaler, der afbetaltes i ugentlige Afdrag. Det gik godt i nogle Aar; men da min Afløser omsider faldt for Fristelsen ved Omgangen med de mange Penge, gik Laanekassen ind. I lang Tid maatte han afgive en Del af sin Løn til Kontoret, som da igen tilbagebetalte Medlemmerne deres indskudte Penge.

Kristianshavn var allerede fra Kolerasommeren 1853 bekendt for sine indskrænkede og usle Beboelsesforhold. Da fhv. Fysikus i Tønder F. F. Ulrik, der af Tyskerne var fordreven efter Krigen i 1864, med en stor Familie var kommen her til Byen, blev han vikarierende Distriktslæge paa Kristianshavn og lærte derved disse miserable Forhold at kende paa nært Hold. I engelske og tyske Tidsskrifter havde han studeret Bestræbelserne for at skaffe Arbejderne sunde og gode Boliger, helst til Selveje, og da han gennem Inspektør Bülow paa Frelserens Arbejdshus var bleven bekendt med de store Fabriksanlæg derude, henvendte han sig til det største: »Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri« om Deltagelse i det af ham paa-tænkte filantropiske Værk. Planen vandt Bifald hos Principalerne, der lod vælge delegerede fra Fabrikens forskellige Afdelinger — jeg havde den Ære at blive en af dem —, og den 13. November 1865 mødte 20 Mand hos Inspektør Bülow for at høre Doktor Ulriks Udvikling af Sagen. Hans livlige Paavisning af det store Gode at eje sit eget lille Hus i Modsætning til det herskende Kasernesystem, vandt Bifald, og efter nogen Diskussion valgtes tre Mand til at

foretage de fornødne Skridt til Sagens Fremme. De valgte tre Mænd vare: Jernstøberformand Hallin, Modelsnedker Preisler og min Ringhed. Søndagen derpaa — vi maatte jo benytte en Fridag — vandrede vi ud »paa Byens Bedste« og talte blandt andre med daværende Borgmester Gammeltoft, der stillede sig overordentlig velvilligt til Sagen, og med gode Forhaabninger berammede vi et Møde af samtlige Fabrikens Arbejdere i Frelserens Arbejdshus Mandagen den 20. November 1865, hvor den bekendte og blomstrende »Arbejdernes Byggeforening, stiftet af Burmeister & Wains Arbejdere« blev startet og Bestyrelse valgt, bestaaende af 7 Medlemmer, hvoraf jeg var det ene.

Udsigterne for Foretagendet viste sig i Førstningen noget vel mørke: Autoriteterne stillede sig ikke gunstigt — det var jo noget nyt —, og Fabriksarbejderne, der havde indmeldt sig i et stort Antal, troede, at naar de havde indbetalt en Mark, som var det ugentlige Kontingent, i en ikke altfor lang Tid, saa fik de et Hus forærende; da de opdagede Fejltagelsen, udmeldte de sig ligesaa stærkt, som de havde indmeldt sig, og fik deres indskudte Penge tilbage. Foreningen var vistnok sygnet hen, dersom ikke dens Ophav Doktor Ulrik, der var bleven dens Næstformand, havde haft en klippefast Tro paa, at den skulde sejre, og den Ihærdighed og Ufortrødenhed, hvormed han arbejdede for Sagen, kronedes ogsaa med Held, saaledes at de 10,000 Medlemmer, hvorom han i Modgangens Dage profeterede, steg til over 16,000 nogle Aar senere, især da Foreningens nuværende Formand, Grosse-rer Moses Melchior, i 1867 indtraadte i Bestyrelsen og lagde sit anerkendte Navn i Vægtskaalen, hvor det gjaldt store Pengelaan. Men Foreningen havde maattet sande det gamle Ord: »Al Begyndelse er svær.«¹⁾

Hen paa Sommeren 1871 udkom der nogle »Social-

¹⁾ Jvf. Hist. Medd. om Kbhv. IV. S. 364 f.

istiske Flyveblade« af et brandrødt og bloddryppende Indhold, om »Storborgere og Storkapitalister«, der udsugede de forsultne Arbejdere for selv at leve højt og overdaadigt. Disse forfærdelige Udtalelser vakte blandt andre ogsaa et stærkt Røre hos Fabrikkens Arbejdere, der fandt store Sandheder deri. Jeg var imidlertid af en anden Mening og var ikke bange for at optræde imod disse vrang Opfattelser: jeg stod i saa Henseende temmelig ene, uagtet der var flere, der hældede til samme Side, men de vovede ikke at træde op mod Fanatikerne. Den store Fabrik var ligefrem »gefundenes Fressen« for det socialistiske Samfund, der imidlertid havde dannet sig, og da der just var opstaaet en Konflikt paa Skibsbyggerpladsen, fik Socialisterne fat i Arbejderne og foranstaltede et stort Rabaldermøde i Dansesalonen »Phønix«. Af Burmeister og Wain blev jeg anmodet om at overvære dette Møde, idet Burmeister mente, at en fornuftig Mand kunde tilbage-slaa hele denne Bevægelse — i mit stille Sind var jeg af en anden Mening, den havde allerede fæstet Rod. Jeg efterkom Opfordringen — det var en mørk Oktobraften —, og da jeg kom ind i Walkendorffsgade, var denne sort af Mennesker, iblandt hvilke jeg efterhaanden arbejdede mig op til skraas for Indgangen, der var lukket. Her hørte jeg stærke Udbrud, der lod mig ane, hvad Mødet vilde bringe, og da Indgangen aabnedes, blev jeg af den stærke Trængsel næsten baaret ind i Lokalet, der fuldstændig fyldtes. Her traf jeg en Ungdomsbekendt, som jeg ikke havde set i en lang Aarrække, og med hvem jeg samtalede, indtil han pludselig udbrød: »Der kommer vores Fatter!« Jeg fulgte hans Blik og saa da en ung Mand med sydlandsk Ydre og iført en lysegraa Overfrakke komme hen imod os. Min Bekendt stak ham paa Næven, og han forsvandt ved Opgangen til Musiktribunen. Det var en af det bekendte Trekløver: Louis Pio, Brix og Geleff. Kort efter fyldtes Tribunen med Udvalget for de strikende Skibsbyggere og

Hr. Brix, der skulde aabne Mødet. Inden han endnu havde aabnet Munden, lød der et saa øredøvende Bifaldsraab, som jeg ingensinde før eller senere har hørt Mage til, og med den frie Udsigt, jeg havde over Galleriet, saa jeg en Masse opfanatiserede Galgenfysiognomier, som man var nær ved at blive bange for. Efter det Bifald ventede jeg at høre en stor Taler, men Gud bedre det — de faa Aabningsord havde han opskrevet paa et Stykke Papir, som han holdt ned for sig paa Skranken, hvorefter han foreslog Geleff til Dirigent, ledsaget af det samme infernalske Brøl. Nu optraadte den ene brandrøde Taler værre end den anden, saaledes at hvis »en fornuftig Mand«, selv nok saa begavet og veltalende, havde taget Ordet, saa var han ikke alene bleven udhyset, men kunde maaske ventet en værre Medfart. Hvad Resultatet af Mødet blev, mindes jeg ikke; men hvad jeg mindes er, at det var det første Socialistmøde, jeg var til, og jeg lovede mig selv, at det skulde blive det sidste, en saadan Raahed og Pøbelagtighed skulde jeg ikke have mere af.

Mod Slutningen af 1871 taltes der om, at den store Fabriksvirksomhed skulde overgaa til et Aktieselskab. En gammel Ven og Lærekammerat, Instrumentmager C. H. Timm, som, lige fra jeg kom i Lære, havde været en god Støtte for mig, opfordrede mig til at søge en bedre Stilling i Fabrikken nu, da Virksomheden rimeligvis skulde udvides. Idet jeg spekulerede derpaa, søgte jeg Burmeister flere Gange og traf ham endelig den første Søndag i 1872. Han hørte venligt paa mit Andragende og lovede mig med det allerførste en Plads som Formand i Fabrikken; men da han slog paa, om jeg havde Lyst til en Kontorplads, saa svarede jeg ja, det var netop det, jeg attraaede. Nogle faa Uger efter blev jeg ansat som praktisk Assistent paa Kontoret — det var hans Hverv at gaa rundt i Maskinværkstedet Nr. 2 og Modelsnedkeriet og opskrive Arbejdernes Tid og hvilket Arbejde de havde for; denne Op-

skrivning kunde kun faglærte Arbejdere udføre. Jeg var nu naaet til noget, der havde været mine Længsels Maal lige fra Konfirmationen, og dernæst var jeg sluppet fra Værkstedet, hvor jeg, efterat Socialismen havde fundet en Indgang, som jeg ikke kunde billige, ikke følte mig saa vel tilpas som tidligere. Dog var Afskeden fra min brave Værkfører ikke uden Bevægelse, thi da jeg den sidste Aften meddelte ham Forandringen, greb han min Haand og sagde: »De er den fjerde af mine Folk, der kommer paa Kontoret, hvortil jeg ønsker Dem al Lykke og Held, men — jeg vil gerne have Dem igen.« Det var en god Ballast til min nye Stilling.

Jeg var altsaa gaaet over i Kontorfaget, men maatte snart erkende, at det var et helt andet brydsomt Arbejde end at staa i Værkstedet og passe en Maskine, der ofte kunde passe sig selv, medens her ikke alene Haanden, men særlig Hovedet blev taget i Beslag. Lysten til Arbejdet var der imidlertid, og den kan jo gøre Underværker, ikke mindst naar den daglige Omgang er deltagende og opmuntrende. Tiden gik hen i Tilfredshed med min nye Stilling, indtil der først i Oktober 1874 kom Brev fra min før omtalte gamle Ven Timm, om jeg vilde tiltræde Pladsen som Kasserer i »A r b e j d e r f o r e n i n g e n a f 1 8 6 0«, der var bleven ledig ved Dødsfald den 30. Septbr. Da dette Tilbud kom over mig ligesom et Lyn paa en solklar Dag — det var ikke et eneste Øjeblik faldet mig ind at søge Stillingen —, var jeg stærkt i Tvivl om, hvad jeg skulde. Jeg var fornøjet med hvad jeg havde, men jeg havde ogsaa Foreningen kær, hvor min Udvikling havde haft stor Fremgang og i hvis Bestyrelse jeg nylig havde faaet Sæde. Jeg søgte Raad hos Foreningens Formand, C. V. Rimestad, men trods hans store Velvilje for mig vilde han hverken raade fra eller til. Efter nogen Vaklen valgte jeg at gaa til Hovedet, min Principal Burmeister. Det første, han ytrede, var: »Er De bange for at have med en saadan Kasse

at gøre?» hvortil jeg svarede nej — jeg havde jo, medens jeg var i Værkstedet, været Kasserer i tre Aar for en lille Laanekasse med en 3—400 Kr.s Omsætning. »Ja, saa skal De tage den. De faar det jo lidt mere frit og uafhængigt end her.« Og da jeg ytrede Frygt for Foreningens Bestaaen, hvis Stifteren og Formanden Rimestad faldt bort, svarede han: »En Forening er vel ikke afhængig af en enkelt Mands Liv, men lad mig tænke over det et Par Dage, kom saa ind til mig igen.« Da de Par Dage var gaaet — det var min 45aarige Fødselsdag —, havde jeg atter en Samtale med Burmeister, hvori han gentog det samme som forrige Gang. I Henhold hertil skrev jeg samme Aften min Ansøgning, som kun var pro forma, da jeg i Forvejen var sikker paa Pladsen.

De 14 Dage, der gik, inden jeg fratraadte min Plads, maatte min Efterfølger, en fhv. Maskinmester, følge med mig omkring i Værkstederne for at blive sat ind i Afskrivningsmaaden, som jo foregik Mand for Mand — der var ingen, der lærte mig, da jeg begyndte. Den 31. Oktober var den sidste Dag i min 16aarige Tjeneste, og det var drøjt, da jeg ved Fyraftenstid tog Afsked med de mange Arbejdere, jeg havde skrevet for. Det gik godt med de to Trediedele, men da betog den tunge Afskeds Bevægelse mig, saa jeg maatte søge ind i Værkførerens Kontor, hvor jeg fik Luft i en stærk Taarestrøm. Værkføreren, der kom ind og saa mig, spurgte mig, hvad der var i Vejen, hvortil jeg svarede mere fattet: »Afskeden er saa tung.« Mine bedste Manddomsaar havde jeg med stor Tilfredshed og et ikke ringe Udbytte i Udvikling tilbragt derude. Derefter tog jeg Afsked med Burmeister og Wain, der begge ønskede mig Lykke i min nye Stilling, hvortil den brave Burmeister føjede følgende hjertevindende Ord: »Skulde der senere i Tiden hænde Dem noget, hvorved jeg kan staa Dem bi, saa kan De altid trøstigt henvende Dem til mig.« Da jeg nogle Aar derefter søgte Hr. Burmeister om en Anbefa-

ling for de mange Aar, var han saa elskværdig den 6. Januar 1880 at tilstille mig følgende smukke Skrivelse:

Herr Kasserer Johan Peter Gottfred Holm indtraadte den 20. September 1858 i vor Tjeneste og arbejdede først 13 Aar i Værkstedet som Maskinarbejder og derefter 3 Aar paa Hovedkontoret, indtil han af egen Drift forlod Forretningen den 31. Oktober 1874. I denne lange Tjenestetid ligger allerede en Borgen for Herr Holms Personlighed, og vi kunne ikke andet end bekræfte Sandheden heraf, ligesom vi med Glæde benytte Lejligheden til at anerkende den Nidkærlighed og Dygtighed, hvormed han altid har varetaget vort Tarv baade i Værkstedet og paa Kontoret.

For Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri
C. Chr. Burmeister.«

Inden jeg forlader Fabrikken, maa jeg omtale Arbejdstiden og Lønforholdene. Den ordinære Arbejdstid var i en lang Aarrække fra Kl. 6 Morgen til Kl. 7 Aften med $\frac{1}{2}$ Times Frokost, $1\frac{1}{4}$ T. Middag og $\frac{1}{4}$ T. Vesperkost, altsaa 11 Arbejdstimer med Timebetaling. Lønnen varierede for Maskinarbejdere fra $8\frac{1}{2}$ til 12, 13 indtil 15 Skilling, og var der Overarbejde, beregnedes hver Time for $1\frac{1}{2}$. Som man vil se, var den i de Tider lille; men Pengene havde jo større Værdi, og den var vel ligesaa andre Steder. Den havde den Fejl, at den dygtige Arbejder blev lønnet for daarligt i Forhold til den jævne, almindelige Arbejder, idet den første blev udsendt til at forestaa Maskinreparationer paa Stedet eller Opsætning af Maskiner med Akselledninger osv., hvor de andre kun var Hjælpere og udførte, hvad han paalagde dem, medens han bar Ansvaret for, at alt var i Orden; dér var 5 à 6 Skilling mere i Timen temmelig lidt. Lønforhøjelsen var ikke sjældent vel fin, thi $\frac{1}{4}$ Skilling = $\frac{1}{2}$ Øre Tillæg udgjorde for 66 ugentlige Arbejdstimer kun 1 Mark = 33 Øre; $\frac{1}{2}$ Skilling var et stort Tillæg, og en hel Skilling hørte til Sjældenhederne.«

I 25 Aar var Holm Kasserer i »Arbejderforeningen af 1860« under 4 Formænd: C. V. Rimestad, Prof. C. Holten. Overlærer Henrik Smith og Prof. H. O. G. Ellinger. *Rimestad* døde den 11. Aug. 1879 i Foreningens Ejendom, hvor han havde Fribolig. Holm skrev om ham i Foreningens Blad: Hvem forstod som R. at skildre store Begivenheder og store, betydningsfulde Personligheder? Hvem forstod som han at samle Folk og begejstre dem for en ædel Sag? Hvem forstod som han at lede og styre i vanskelige Øjeblikke, hvor det gjaldt om at lægge en Dæmper paa heftige Lidenskaber og paapege det for Tiden tjenlige? Hvem forstod som han i faa og klare Ord at fremstille en Sag saaledes, at den blev forstaaelig for enhver? —

Fra *Holtens* Tid fortæller Holm, hvorledes Socialdemokratiet i Efteraaret 1884 forberedte et Forsøg paa at erobre Foreningen, efter at det ved Folketingsvalget samme Sommer havde faaet sine første Kandidater valgt ind i Rigsdagen: »I Løbet af Sommeren havde derfor en Del [Socialdemokrater] umærkelig indmeldt sig, inden Bestyrelsen fik Øjet op for Faren. En Mand, efter Sigende Murermester C. R. Ette, fandt en Passus i Lovene, der kunde sætte en Stopper for denne Invasion, en Bestemmelse, som ikke tidligere var brugt, men som viste Rimestads klare Blik for indtrædende Eventualiteter. Den gik ud paa, at naar 10 Medlemmer vilde gøre Indsigelse mod Optagelse af et Medlem, kunde de indgive den skriftligt til Bestyrelsen. Der dannede sig nu en lille Samling af 10—12 unge Mennesker, der under Navn af »Agitationen« paatog sig det Hverv at »hælde ud«, hvad de ansaa for mistænkeligt, og paa den Maade blev der i Løbet af nogle Maaneder nægtet Optagelse af c. 800 Socialister. Den første, der blev nægtet Optagelse, Skomager Hørdum, besørgede Prof. Holten ved en egenhændig Skrivelse. Da de allerede betragtede Foreningen som deres Ejendom, lagde de ikke Skjul paa noget, — der var socialistiske Medlemmer, der ind-

meldte en 10, 20, 30 ad Gangen: de blev selvfølgelig alle afvist ved en trykt Skrivelse. Men takket være Københavns Borgere, der saa Faren, indmeldte der sig af dem i flere Uger Medlemmer i Hundredvis, saaledes at Medlemsantallet steg fra 1884 d. 3. Okt. 1884 til 3213 d. 3. April 1885, det største Medlemsantal, Foreningen nogensinde har haft. Det var imidlertid indlysende, at Foreningen maatte værgе sig imod Overrumpling i Fremtiden, hvorfor Bestyrelsen udarbejdede nye Lovbestemmelser saaledes, at intet nyt tiltrædende Medlem havde Stemmeret de tre første Maaneder; Bestyrelse og Repræsentantskab skulde ikke som hidtil afgaa i sin Helhed, men delvis, og endelig blev de to halvaarlige Generalforsamlinger — i tidligere Tider var der fire om Aaret — forandret til en aarlig. Disse Forandringer blev forelagt Generalforsamlingen d. 27. Maj 1885, der blev afholdt i Industriforeningens store Sal. I den c. 2000 store Forsamling herskede der et bevæget Liv den Aften. Efter en heftig Modstand fra Socialisternes Side vedtoges Lovforandringerne med overvejende Majoritet, hvorefter Urostifterne paa en demonstrativ Maade marcherede ud af Salen syngende Socialistmarchen.«

Henrik Smith, der efter sin Indtræden i Foreningen i 1876 rastløs havde virket ved sit smittende Humør, blev ved Holtens Bortgang betragtet som et selvskrevet Formandsemne. Han var rigtig paa sin Hylde ved de »selskabelige Sammenkomster«, der paa den Tid indførtes. Men desuagtet gik Medlemstallet i de 10 Aar, han var Formand, stadig nedad. Ved Holtens Død d. 1. Dec. 1886 var det 2292, d. 6. April 1894 var det sunket til 1450 og gik senere yderligere et Par Hundrede ned. I 25 Aar var Medlemstallet hver Uge blevet offentliggjort i Foreningens Blad. Det var »ikke nogen glædelig Bestilling for mig at levere denne trøstesløse Opgørelse til Bogtrykkeren,« siger Holm. Han foreslog at fejre Jubilæet ved at

høre op med denne ugentlige Afklædning, og det fandt ogsaa Bestyrelsen betimeligt. En ny Tid og en ny Slægt var vokset op, som stillede andre Krav end Slægten fra Treserne. »Til at bevare Traditionen«, fortsætter Holm, »hører der en M a n d, men denne Mand var Prof. Henr. Smith ikke trods hans mange fortræffelige Egenskaber. Han manglede den Sindets Ro og Ligevægt, der kræves til at staa for Skud.« Ved hans ihærdige Arbejde for Festligheder og Ture kom der Penge ind til »Festkassen«, men det vakte Opposition selv indenfor Bestyrelsen, at han kaldte den »m i n lille Kasse« og disponerede over dens Midler uden at aflægge Regnskab, selv om det skete til Bedste for Foreningen. Om Stillingen som Formand sagde Rimestads Søn Kontorchef C. O. Rimestad, der var Medlem af Bestyrelsen, ved given Lejlighed nogle »meget træffende og sande Ord«: »Det at være Formand er altid en vanskelig Opgave, særlig i »Arbejderforeningen af 1860«. Jeg kan sige dette, fordi jeg kender noget dertil, da jeg har staaet i nøje personligt Berøringsforhold til de tre Mænd, som have været Formænd her i Foreningen. Jeg véd, at der til at være Formand her i Foreningen hører ganske usædvanlige Egenskaber, som ikke findes paa Gaden. Der hører ikke blot Dygtighed, Personlighed, Kundskaber og Hæderlighed til, men tillige to andre Ting. For det første, at man er saaledes stillet i Verden, at man har rigelig Tid til sin Raadighed og kan ofre sin Tid ikke blot fra Morgen til Aften, men ofte til langt ud paa Natten med for at virke i Foreningens Tjeneste. Dernæst kræves der ogsaa en helt anden Ting, nemlig en varm og levende Interesse for Foreningen og dens Formaal, en Interesse, som kan bære Sagen frem, og som ikke alene holder ud under det daglige Slid, Tiden medfører paa ens Kræfter, men ogsaa under Kampe i Bestyrelsen, Repræsentantskabet, ved Prøvevalg og paa Generalforsamlinger, og endelig en Interesse, som kan holde ud overfor, hvad der er det aller-

værste, nemlig den idelig gentagne Kritik af alle mulige Handlinger, man foretager sig. Hvis Formanden søger at udrette noget, hedder det sig snart, at det kunde have været gjort bedre, snart, at det skulde han have ladet være med at gøre, og naar Formanden intet udretter, er det endnu værre.« Den rejste Opposition havde været Henrik Smiths »bløde og venlige« Natur for stærk, og han og den øvrige Bestyrelse bekendtgjorde den 5. Marts 1897 i Forningens Blad, at de ved Valgperiodens Udløb nedlagde deres Mandater.

Om Smiths Efterfølger som Formand, *Ellinger*, siger Holm, at han »som Medlem af Repræsentantskabet ved flere Lejligheder havde gjort sig bemærket; men det var først efter en moden Overvejelse han erklærede sig villig til at overtage det ingenlunde lette Hverv — foreløbig paa et Aar. Men dette Aar er nu blevet til 10, som han har røgtet med Dygtighed og Fasthed, idet han har højnet Forningen uden at forringe Traditionen fra Rimestads Tid, hvis Opgave var: Oplysning og Danuelse for den jævne Borgerklasse.«

Om sin Afskedigelse fra Kassererposten fortæller Holm: »En Aften sidst i Februar 1898 blev jeg kaldt ind til Bestyrelsen for at gøre Rede for, hvorfor en Grosserer ikke havde faaet Medlemsbladet i flere Uger, et vanskeligt Spørgsmaal at besvare, eftersom dette blev besørget af Bude, som ganske naturligt ikke fortalte mig, naar de havde glemt nogen. Jeg kunde derfor kun besvare det med, at jeg vidste intet derom, da ingen Klage var kommen til Kontoret, uagtet det ofte stod i Bladet, at Klager desangaaende maatte indgives dertil. Et Par Dage efter fik jeg en Skrivelse fra Formanden, hvori han henstillede til mig, om jeg ikke selv syntes, at Alderen begyndte at gøre sig gældende, hvorfor det vel var bedst, at jeg trak mig tilbage. Jeg skal ikke nægte, at jeg blev noget forbavset over, at den ovenfor nævnte »lille Tue kunde vælte et

saa stort Læs«. Ved en mundtlig Samtale med Formanden maatte jeg naturligvis indrømme, at min Arbejdskraft var noget i Aftagende — jeg var i mit 69. Aar —, men Arbejdet i de sidste Aar havde ogsaa været i stærk Tiltagende, saaledes at jeg trængte til en Assistent. Dette kunde Bestyrelsen ikke tilstaa mig, hvorfor jeg maatte søge min Afsked til April næste Aar; men da jeg gerne vilde opleve 25 Aar Dagen for min Ansættelse, som var 1. November 1899, blev dette mig tilstaaet. Lønnen havde ikke tilladt mig at lægge noget af Betydning til Side, og jeg var ikke pensionsberettiget; Udsigterne for de gamle Dage var ikke lyse. Jeg kan derfor ikke noksom takke Bestyrelsen og Repræsentantskabet for den aarlige Gave af 600 Kr., som blev mig tilstaaet ved min Afgang.«

Holm levede endnu en Række Aar, for en ikke ringe Del syslende med sine Livserindringer. Han modtog i 1895 Dannebrogsmændenes Hæderstegn, og ved sin Afgang som Kasserer blev han udnævnt til Kammerassessor. Den 10. Marts 1917 døde han, 87 $\frac{1}{2}$ Aar gammel.

SMAASTYKKER.

7. Straavisk og Lejebræt.

Ved HUGO MATTHIESSEN.

»I et Huus udi Farvegaden, hvor en Visk med et sort Leye-Bræt henger over Døren« averteres 1771 underste og anden Etage til Leje.¹⁾

Hvad det »sorte Leje-Bræt« betyder, turde der ingen Tvivl være om, da det sikkert ganske simpelt er en sortmalet Tavle, hvorpaa der — antagelig med Kridt — til Underretning for Godtfolk, som færdedes paa Gaden, har været skrevet, at en Lejlighed var ledig i det paagældende Hus. Ogsaa andet Steds i Datidens Aviser finder man Hentydninger til sligt et »Leje-Bræt«: 1760 falbydes saaledes extra røgede Hamborger Oxebryster à 20 Sk. Pundet »i Myntergaden, hvor den sorte Tavle henger udenfor Vinduerne«²⁾).

Mere gaadefuld synes den udhængte Straavisk, et Tegn, som gav Datidens Mennesker en Oplysning, hvis Indhold forlængst er glemt. Takket være et Par Smaannotitser i Helsingør Tingbøger er det dog muligt at komme denne gamle Skik paa Spor og vinde Klarhed over, hvad slig en udhængt Straavisk endnu i det 18. Aarhundrede fortalte Københavnerne.

I Aaret 1617 stævnes Lisebet Rasmus Hansens for Bytinget i Helsingør, tiltalt blandt andet for at have siddet lovlig Opsigelse overhørig. Blandt Vidnerne fremtraadte Byfogedens Tjener og forklarede, at han efter sin Herres og Sagsøgerens Befaling sammen med Vagtmesteren og »Ricardus udi Kældereren« havde »slaget en Wisch« paa den af hende beboede Gaard, men at Lisebet straks

¹⁾ Adresse-Contoires Efterretninger 1771, Nr. 42.

²⁾ Smstds. 1760, 1. Septb., Nr. 69.

havde revet den ned. Da det saaledes godtgjordes paa Tinge, at hun havde »voldeligen afslagen Wischen af den Gaard, hun iboede, og den besiddet over Stævnedag hid indtil St. Hans Dag«, dømtes hun til at betale Ejermanen Sommerleje, samt at bøde for Vold¹⁾.

Det synes heraf at fremgaa, at en paa det lejede Hus udhængt Straavisk brugtes som retsligt Symbol paa lovlig Opsigelse, og følgende Sag giver yderligere Oplysning om denne mærkelige Sædvane.

Paa Bytinget i Helsingør mødte Borgeren Hans Renne 1627 frem og erklærede, at Claus Laursen ved tvende Mænd havde ladet ham udsige om St. Hans Dag forgangen af den Bolig, han beboede, og »slaget Visc h paa Huset«. I Henhold hertil fraflyttede han altsaa Lejligheden, men herimod rejste Værten, Claus Laursen, Protest, idet han hævdede, at Hans havde lejet Lejligheden for 3 Aar fra Paaske 1626 at regne, saaledes at denne nu stod øde. Af Vidneudsagnene fremgik, at Værten — da Lejeren skyldte ham Husleje — ikke vilde høre Tale om Taalmodighed, men »slaa Visk paa samme Hus«, hvilket — efter Lejerens Udsagn — ogsaa skete straks efter Opsigelsen. Værten derimod begrundede sin Vægning ved at ophæve Lejemaalet med, at han havde ladet Visken opslaa, før Mændene blev sendt ud for at forkynde Opsigelsen.²⁾

Med al ønskelig Klarhed fremgaa det af denne Proces, at den paa Huset anbragte Straavisk tjente som et Retssymbol paa den lovlige forkyndte Opsigelse af Lejeren, og dens Forekomst i København i Selskab med det sorte Lejebret er paa denne Baggrund meget naturlig. Mærkeligt og interessant er det dog, at denne Skik endnu saa sent som i 1770erne havde Livskraft; thi uden Tvivl rækker dens Rødder langt tilbage i Tiden, fremgroet som den er af ærværdige Traditioner. I Sammenhæng med disse betyder Straavisken nemlig en lovlige Tagen-i-Besiddelse, og bruges desuden som Symbol paa, at et Jordstykke, et Hus eller andet med retslig Adkomst udbydes til Salg³⁾, og i Forholdet mellem Ejer og Lejer kunde begge disse

¹⁾ Helsingør Tingbog 5. Maj og 30. Juni 1617.

²⁾ Helsingør Tingbog 22. Oktober 1627.

³⁾ Jacob Grimm: Deutsche Rechtsaltertümer, 4. Udg. (1899), I 270 f.

symbolske Forklaringer med Rette gøres gældende. Straavisken er saaledes et Sindbillede paa, at Husets Ejermænd efter lovlig Opsigelse af Lejeren atter er traadt i fuld, uindskrænket Besiddelse af Lejligheden og derfor har fuld lovlig Hjemmel til atter at udbyde den, og som en interessant Parallel til den i Helsingør og København forekommende Skik kan anføres, at man i Tyskland brugte følgende Fremgangsmaade, naar en Mand ikke kunde betale og derfor blev sat ud af sin Bolig. Fra det øverste Gavlvindue i Bygningen lod man nemlig ved Rettens Folk en paa en Stang fastbunden Straavisk stikke ud, hvis man ikke — i Lighed med hvad Tilfældet synes at have været herhjemme — naglede Visken fast paa Dør eller Vindue.¹⁾

8. Dværgen i »Den blaa Stud«.

»En lille Mand er her ankommen, gammel 54 Aar, er ikkuns 18 Tommer høi. Hans Haar er lange som han selv, og hans Skiæg er 4 Tommer langt. I alle Deele af Videnskaben er han undervist; han springer, dandser, synger og taler adskillige Sprog. Hans Maj. Keiseren har man ved Hoffet i Wien i en Postei forestillet ham; ved Hofferne af Brunsvig, Landgreven af Hessen-Darmstadt og Prindsen af Oranien som ogsaa i Berlin hos Hs. Kgl. Høihed Prinds Ferdinand og i Flensborg af Deres Kgl. Høiheder Arveprindsen og høistsammes Gemalinde er han bleven seet med Forundring.

I Betragtning af min Constitution ansøger jeg allerunderdanigst, at Deres Kgl. Maiestæt vil allernaadigst forunde mig Bevilling, ligesom ved udenlandske Hoffer mig allernaadigst er tilladt, at lade denne forømmeldte lille Mand her for Deres Maiestæts Hof og Publikum see. En allernaadigst Bønhørelse er jeg forventende.«

Vesterbro, d. 28. Aug. 1793.

Allerunderdanigst af
S a l a m o n C o o p m a n n
af Mansein.

Uden at afvente svar på denne ansøgning lod Coopmann 9. September indrykke et avertissement i Adresseavisen nr. 216, der indledes med et: »Med Tilladelse«,

¹⁾ Grimm anf. St. I 270.

og foruden ansøgningens begyndelse ordret anført tillige reklamerer med, at den lille mand er så ferm i sine kunster, at han vædder 25 dukater, at hans lige aldrig er blevet set i disse lande; i det land, hvor han er født, [Manssein er en by i Birma i Bagindien], bor menneskene under jorden. Han er at se på Vesterbro i »Den blaa Stud«, hvor det store skilt med den lille mand hænger ud, fra om formiddagen kl. 10 indtil om aftenen kl. 9. Hver person betaler på første plads 3 mk., på anden plads 2 mk. og på 3dje plads 1 mk.

Først 11. September afgav kancelliet sin erklæring, og den gik ud på pure afslag, da det ved forordning af 27. Okt. 1773 udtrykkeligt var forbudt, at fremmede, som har sjældenheder for penge at fremvise, må indfinde sig her i landet, efterdi de alene bringer folk til at udgive penge på en unyttig måde og siden udføre samme af landet; og politimesteren fik befaling til straks at tilholde Coopmann at forføje sig ud af landet samt advare ham om, at dersom han på andre steder antræffes, kunde han vente at blive anholdt og straffet.

Der er sikkert tidligere også blevet fremvist dværge i København og senere mange gange, men der er — i alt fald før 1830 — ingen, om hvem der er skrevet en hel bog, ganske vist lille, kun 15 sider.¹⁾

Det var en forarget ukendt borger, der i anledning af bekendtgørelsen i Adresseavisen, udgav »Efterretning om den lille Mand, som ikkun skal være 18 Tommer høj«; i et af dydig harme dirrende sprog gennemgår han punkt for punkt reklamen i Adresseavisen og viser alle dens falske påstande.

»Når han kommer frem af sin hytte, siger han: »Jeg er gift og har fire Børn, thi jeg kan godt gjøre Børn. Jeg taler allerley Sshprag; jeg schnakker Danske, Suedisk, Allemand, François, Anglois og Hollandois, og nu schal jeg gøre mine Chonster. Chib mich hver fire Schilling. Den der gør mich de efter, den gier jeg zwanzig Dukater«: og derpå gjør han, efterat have fyldt sin Pung med Fire-skillinger. sine Konster, som, foruden det at han hopper

¹⁾ I 1817 udgav C. B. Hallager: »Kort Beskrivelse over de mærk-værdigste Dværge og Dværginder«, men heri er denne navnløse Dværg ikke omtalt, kun enkelte navngivne historiske Dværge.

og springer omkring, allene bestaae deri, at han lægger en Toskilling paa sin Taae og transporterer den op paa sin Skulder. Derefter synger han i adskillige Sprog noget lige saa radbrækket Tøi, som det han taler, og dermed er Skuespillet endt og Pengene fortiente.«

Han er ikke 18, men i det mindste 30 tommer høj; at hans hår er så langt som han selv, er en løgn, thi derfra må regnes en halv portion af det store dværgehoved, og også fra skægget kan man fraregne næsten 3 tommer. Hvad »videnskaberne« angår, reducerer de sig til behændighed i at aflukke folk penge; man må give Jøderne, der fremviser ham, ret i, at den måde, han udtrykker sig på i adskillige sprog, snarere må kaldes at springe end at tale et sprog.

Med særlig harme vender forfatteren sig mod forsøget på at indbilde folk, at han er fra et land, hvor folk bor under jorden. Hvilket land, og hvorfor fortier disse omstrejfende Jøder det? Og ikke mindst vender hans vrede sig mod de høje priser; men det er også kun et kneb over for dem, der er enfoldige nok til at give dem; på stedet er prisen 8 eller 16 skilling, og for 16 skilling fås bedste plads ligesåvel som for 3 mark.

Til sidst udtaler forfatteren sig med harme mod, at slige landstrygere udsuger landet, og lader skimte igennem, at det er en underordnet øvrighed, ikke regeringen, hvem »Med Tilladelse« skyldes, og som for sin føjelighed ej engang har den tak, at den er nævnt med den ærbødighed, enhver simpel dansk mand nævner den.

»O, I ædle danske Mænd! efterdi eders Øvrighed er for mild til at hemme slige Misbrug: saa afskaf dem selv, afskaf dem ved at forestille Eders Bekjendtere og Tjenestetyende den Uværdighed, der ligger i at løbe efter sligt Gøglerie; læs dette Blad for dem: det vil maaskee frugte mere end al Overtydning om, at Pengene ere ilde anvendte! Lad ikke Fremmede have den Triumph over os Danske at kunne sige: Hos det danske Folk finder Van-kundighed, Dumhed og Gøglerie et sikkert Tilflugtsstød! Straf slige Landstrygere, som ikkun trække Eders Sved ud af Landet, med at lade dem reise i samme Betlerforfatning bort, som de kom: da blive I i Fremtiden befriede for at hjem søges og fristes af dem!«

K. C.

DAGLIGE BEGIVENHEDER I KØBENHAVN 1716—22.

INDBERETNINGER FRA POLITIMESTER ERNST
TIL KONGEN.

VED
DR. VILLADS CHRISTENSEN.

(Sluttet).

28. Jan. 1720. Brandkommissionen har efter Brandordningen gratificeret alle dem, der var komne til Skade ved Ildebranden paa Proviantgaarden, saa vel som den dødes Enke.

Paa Kristianshavns Bro begyndte om Aftenen imellem 5 og 7 nogle ryggesløse Karle at insultere og gøre Overlast. Det ophørte dog, da jeg nogle Aftener henstillede der et Par Politibetjente med Vægtene i Baghold paa begge Sider et Stykke Vej derfra.

Sagen mod Christian Lyngby, der er beskyldt for at have nedskudt en Artilleribetjent, er i denne Uge optaget til Doms i Kommissionen.

I Gaar lod jeg ved to kyndige Smede alle Vognmands- heste efterse paa Grønland¹⁾, om nogen var befængt med smitsom Syge af Snive. Der forefandtes 2 med Stenkrop; det blev befaleet at holde dem fra andre Heste og forsøge Kuren. Hvis den ikke lykkedes, skulde de føres til Natmanden for at dræbes.

¹⁾ Grønland (Grønneland) var en ubebygget Plads mellem Nyboder, Kastellet og Volden (se Lind: Nyboder og dets Beboere S. 18—19).

2. Febr. 1720. I Gaar Eftermiddag har en Grenader af Major Reichaus Kompagni, navnlig Paul Paulsen, udsendt sin Kvinde til at hente en Potte Øl og imidlertid med en Kaarde flækket Hovedet af sit eget Pigebarn, 2¹/₂ Aar gammelt, indtil Næsen, saa at Hjernen gik ud af sin Skalle, og Barnet straks døde. Derefter angav denne ugdelige Fader sig selv udi Nørreports Corps de Garde til Arrest. Værten vidste ingen anden Anledning til saadan Ugerning, end at samme Grenader havde skaaret sine Sølvgaloner fra Patrontasken, var tilsagt Vagt og frygtede sig for Straffen.

I Løbet af 12 Dage er der nu sket to Kapital-Eksekutioner¹⁾ paa Nytorv over to Kvindfolk, der havde dræbt Børn for selv at komme af med Livet, eftersom de var kede af at leve. »De formentede, af Satans Indskydelse, at saadanne Børn dog ere salige, og at de selv kan have Tid til at omvende sig (som dog ofte kan slaa fejl)«.

I Forgaars er mig forebragt en Kvinde, som angav sig at hedde Sophie Söderholm, Enke efter en svensk Lieutenant, der blev for Frederikshald. Hun foreviste Pas fra W. Bennet²⁾ og fra en Præst, Castanius, der siger, at hun ved en Ildebrand i hans Præstegaard knap frelste sig og sine Børn. Bennet siger, at Manden var svensk General. Hun har et Spædebarn med sig paa 1¹/₂ Aar og beretter, at hun er kommen hid, fordi der sagdes, at her skulde være nogen af hendes Familie: Grothuser, Pickler eller Bernekower. Hun agter sig til Riga, hvor hendes Fader skal have været Major ved Adelsfanen, eller til Kurland, hvor disse benævnte Familier skal findes. Hun beklagede sig at være i yderste Armod og vilde gerne arbejde for Brødet. »Da paa det hun ikke skulde falde til Desperation (saasom hver Øvrighed for at forekomme Fortvivlelse bør at forhjælpe nødtrængende til Arbejde og

¹⁾ Henrettelser.

²⁾ Svensk Generalmajor Vilhelm Bennet, f. 1680, død 1740.

Fortjeneste), foranledigede jeg nogle Borgere, svenske af Nation, at give hende hver Uge sin Dags Maaltid og at skaffe hende Hør til at spinde. Jeg fik dertil at gaa andre med Eksempel for, til hendes Ophold.«

Den kongelige polske Envoyé Leipziger androg for mig at være frastjaalet 200 Dukater. Efter afholdt Forhør paa Politikammeret og Fremstilling til Konfrontation af en Købmands Svend og Dreng, blev en Grenader Urban Teichner overbevist om at have købt Kallemankes Tøj hos Købmanden og betalt det med Dukater. Han blev derpaa arresteret og bragt til Bekendelse, at han havde stjaalet disse 200 Dukater.

I Forgaars blev mig af en Person indhændiget et Kartel, hvori han udfordredes til enten uden for Porten eller inden lukte Døre under fire Øjne at afgøre deres Klammeri. Da sligt efter Loven skal straffes paa Livet, lod jeg straks inkvirere om den underskrevne Person, men der fandtes ingen af det Navn. Nu meddeles, at det skal være en Rytter, hvorefter jeg nu gransker. Imidlertid lod jeg paa Raadhuset Loven oplæse for den udfordrede, idet jeg under Livsstraf forbød ham at møde til Duel og derhos befalede ham at give til Kende, hvo Kartellanten er.

17. Febr. 1720. »Allerunderdanigst rapporteres, at en Tømmersvend, navnlig Bendt Jensen, fra Halland, ved 40 Aar gammel, giftet udi 9 Aar med en Enke, havendes ingen Børn med hende, hengiven til Drukkenskab, saa han 14 Dage i Rad daglig har drukken sig ganske fuld fra Morgen til Aften, derover ofte været af urolige Tanker og desperat, ilde handteret og slaget sin Kone, saa at Naboerne ham for nogen Tid lod sætte udi Raadstuevagten, — har denne Formiddag Kl. 10 hængt sig udi sit Hus i Fiolstræde paa Loftet af en Hanebjælke, som var saa lav, at han har kvalt sig med Knæbøjning imod Gulvet. Havde idag ingen Klammeri haft, men synes at være stille og rolig gaaet op paa Loftet og straksen forefunden

hængt og kvalt. Han var Brandsvend ved Slotssprøjten; er ofte for sin Urolighed af Sindet besøgt af Præster. Jeg lod denne Tilfald straks vide til Byfogden, at Underfogden syner ham, og foranstaltes det behøvende.«

5. Marts 1720. Underfyrværker H. Lorentzen er i Gaar Eftermiddags bleven fundet druknet i Stranden ved Sukkerhuset. Han angives af sine Kammerater at have været gangen til Drukkenskab og formenes uforvarende at være udfalden.

I Gaar har den allernaadigst privilegerede Mårionetspiller ageret i Gothersgade. Da det nu er i Fastetiden, lod jeg det forbyde indtil Paaske, men da var Komedien allerede halvt ude. Det samme Forbud sendte jeg til Qvotum¹⁾ paa Kongens Nytorv. De havde begge, mig uafvidende, saaledes kontinueret fra og til med deres Leg; men nu har de lovet at cessere indtil Paaske.

I denne Vinter har vi i Staden næppe fornummet nogen Ildebrand af Skorstene, som ellers saa ofte plejer at ske. Thi forleden Høst paalagde jeg alle forsømmelige at lade deres Skorstene feje og derefter betale en liden Mulkt, hvis Indkrævning endnu vedvarer lige saa vel som Opsynet med de ulovlige Ildsteders Forbedring over hele Staden.

16. Marts 1720. Fra Vintapper og Herbergerer Jürgen Jürgensens Enke i Højbrostræde har jeg denne Dags Formiddag modtaget tre om de rejsende trykte Sedler, anlangende trende hidkomne og hos hende logerende fremmede, nemlig

1. Baron de Fischer, Kammerjunker hos den franske Ambassadør Greven til der Mark,
2. Chevalier Lægan, fransk Sekretær, og
3. Major I. T. v. Usdom.

¹⁾ Salomon von Qvoten.

De kom alle tre fra Sverrig i Gaar Aftes Kl. 7 og agter at rejse gennem Landet til Hamborg efter nogle Dages Ophold her.

19. April 1720. I Nat Kl. 12 hørte trende Vægtere et Fløjtestød, og da de derpaa søgte Fløjten ned ad Badstuestræde, mødte de to Karle med dragne Kaarder, som løb ned ad Vimmelskaflet og blev forfulgte af Vægterne. Den ene blev paagrebet i en Kælderhals, hvor han havde skjult sin Kaarde, som var afbrudt, under sig. Han blev opbragt paa Raadhuset, medens hans Kammerat undslap. Atter hørte de et Stød af en Fløjte paa Nytorv, hvor de uden for Vægterbarberens Dør traf Vægter Thor Thorsen liggende, ilde hugget i Hovedet af 5 à 6 Saar og næsten kløvet. I den venstre Arm sad et Stykke af en Kaarde, et Kvarter langt, som Barberen udtog og forbandt ham, hvorpaa Vægterne bar ham paa en Stige til sit Kvarter. For Vægterne udsagde den blesserede Thor: Da han gik og raabte 12 og kom fra Knabrostræde, mødte han to Personer; den ene var klædt i en lysagtig Kjol med rød Undermundering, havde en bred Sølvgalon om Hatten og to smaa Stutzbarter. Han er nu arresteret, hedder Steffen Jensen, er fra Jylland, 36 Aar gammel, har for nogen Tid været Tjener hos Lieutenant Jonas af Garden til Hest, men i et Aarstid ligget paa sin egen Haand. Den anden var lavagtig, i blaa Klæder. Han formenes nu at bære grønne Klæder og skal være Tjener hos Kornet Roial af Garden til Hest, og Major Ørtz er af mig anmodet om, at han maa arresteres. Det var disse to, som udi Brolæggerstræde havde med Kaarder overfaldet Vægteren. Det afbrudte Stykke af Klingen befindes at være af den arresteredes Kaarde; han har vedkendt sig det og forklarer videre, at de to i Nat Kl. 12 var kommen ud af et Hus i Brolæggerstræde og havde »slaget sig sammen i Kaarde«. Da Thor vilde skille dem ad, overfaldt de ham begge. Thor døde i Formiddag Kl. 7¹/₂.

Forleden Lørdag begærede Barberamtet Assistance med Politibetjente for at inkvirere efter Fuskere. De antræffede da Morten Jensen, Brændevinsbrænder paa Kristianshavn, i Færd med at barbere for Penge. De bemægtigede sig hans Ragekniv, men Bækkenet fik de ikke, da han for deres Øjne lod det indelukke i et Skab, hvor det forblev. Samme Morten Jensen havde endog et Skilt for sit Hus med en Mand siddende paa en Stol med Skæreklud for sig og Bækken med Sæbe paa Bordet og lod sig klippe Haarene, hvilken Irritation ogsaa fortrød de udskikkede to Mestre, helst da han for nogle Aar siden blev for Fuskeri dømt at betale til Amtet 12 Rdlr. og 6 Rdlr. i Omkostninger. Desuden er han ogsaa i Helligbrøde og andre Forseelser meget opsætsig, som nogle Gange af Politiet er forfaret. Da den forrige Døm blev eksekveret, lukkede han Underfogden og Politifuldmægtigen op paa et Kammer, lukkede dem inde der og holdt dem saaledes 3 Timer i Arrest, indtil de fik Bud efter Vagten. For denne Forseelse maatte Morten Jensen endnu bøde 6 Rdlr. — Barberen er vel en let Sag; men derpaa skal privilegerede Mestre holde deres Svende i Beredskab, om nogen blesseres eller kommer til Skade.

6. Maj 1720. I Gaar Eftermiddags Kl. 6 er der udi Vingaardstræde paa Gaden opkommet Uenighed og Slagsmaal med dragendes Kaarde imellem en Furér af Kronprinsens Regiment, Kaptajn Cronbergs Kompagni, ved Navn Mathies Jochumsen, og en anden Militær, som havde en Artilleri-Mundering paa sig. I denne Action blev bemeldte Furér stukken i det højre Bryst, hjenbaaren i hans Logement i Nellikestræde og der forbunden af hans egen Regiments-Feltskærersvend. Endnu i denne Morgenstund har han været levende. Gerningsmanden er bortløben og echapperet ad Vejen til Kristianshavn. Opfindelsen til dette Slagsmaal skal efter Beretning være

den, at de skulde have løbet hinanden paa Armen eller Livet. »At Indvaanerne efter Eders Kongelige Majestæts allernaadigste Forordning, til at afværge Ulykke, med deres Kortgevær ikke ere udkomne, har ikke kunnet være Lejlighed endnu til at eksaminere.«

13. Maj 1720. Efter kgl. Befaling er i Dag Levin Hartvig, Jøde, der hverken kunde betale, give Pant eller stille Kaution, uanset hans foregivne Svaghed afleveret paa Holmen til Hr. Admiral Judichær. Ellers kan jeg som Politimester, efter sommes Mening, ikke arrestere nogen for Gæld, ligesom jeg og som daværende Vicepolitimester af Højesteret blev tilfunden at betale en Arrestant 100 Rdlr., ihvorvel Sagen af Højesteret blev befunden ret, hvad Gælden angaar, og anden Øvrighed bekommer 4 Rdlr. for en Arrest, men jeg aldrig en Skilling. Dog holdt Arrestanten mig dengang skadesløs.

19. Maj 1720. I Gaar Eftermiddags omtrent Kl. 2 blev mig tilkendegivet, at udi en Kælder i Nyhavn under Christopher Rhodes Hus, hvor der bor en Matros ved Navn Ewert Lammes, havde en Koffardimatros Nicolai Borger med en Kniv stukket sin egen Kammerat Christen Hansen i Livet paa den venstre Side næst ved Hoftebenet. Disse tvende Koffardimatros er nylig ankomne hertil som Passagerer med et engelsk Skib fra Amsterdam og har siddet sammen med hinanden i den nævnte Kælder. Kældermanden Ewert Lammes og hans Kone, har udsagt, at de ikke har hørt der passerede vrede Ord eller Miner imellem dem, langt mindre nogen Ord-Dispute, uden dette, at Borger sagde til Hansen: »Kom, Mat, gaa ud i Sovekammeret, jeg vil tale med dig«, og da Hansen derpaa rejste sig af sit Sæde, saa de, at han blødte. Nicolai Borger er straksen echapperet ud af Kælderen, og er ikke siden bleven attraperet. Ewert Lammes lod straks

hente en Regimentsfeltskær til den blesserede, ligeledes, efter hans egen Begæring, en af Garnisons Præster, som meddelte ham »Naaderens« Sakramente.

I Gaar Aftes omtrent Kl. 8 er en Matros ved Navn Mathias Thuborg og en aftakket Livgarde Frederik Holst kommen ind i en Have i Larslejstræde, i hvilken en af Eders Majestæts Garder til Hest, navnlig Piper, er boende, og hvor der holdes Skænkehus. Her sad en anden Livgarde til Hest, Emmerich, der skal have været Matrosen Thuborg 24 Sk. skyldig. Og som Matrosen ej har villet kræve ham i andres Hosværelse, bad han ham gaa med sig ud paa Gaden. Her kom de to i Ord-Dispute og greb hinanden i Brystet, hvorpaa Værten Piper kom ud til Skilsmisse imellem dem. Men da han havde faaet dem adskilt, optog Thuborg sin Kniv og stak over Værtens Arm Emmerich ind i hans højre Kindbakke indtil Tænderne, hvorpaa han echapperede. Emmerichs Korporal, som siden kom til, bragte Emmerich hjem i sit Kvarter, hvor han er bleven forbunden.

I Gaar Aftes Kl. 9 er en Chalupperoer ved Holmen og ved Eders Majestæts egen Chaluppe, navnlig Lars Hansen Bornholm, kommet ind til aftakket Matros Anders Hvidkoph, som bor i en Bagstue hos Christopher Galschiøtte, Sergent ved Holmen, i Peder Hvitfeldts Stræde, hvor Hvidkoph laa paa Sengen i sine Klæder. Bemeldte Bornholm er da kommet i en Ord-Dispute med Hvidkophs Kone, har revet hendes Linned-Snørehat af hendes Hoved og slaget hende, hvorpaa Hvidkoph sprang op af Sengen og kom i Ordveksling med Bornholm, indtil de begge fordrede hinanden uden for Døren paa Gaden. Ude i Forstuen stak Bornholm med sin Kniv denne Hvidkoph i hans højre Arm, og tog derpaa sin Flugt ned til Skidenstræde, forfulgt af Hvidkophs Kone med et Kisteskaft. Hun gav ham nogle Raps deraf, hvorfor Bornholm vendte sig imod hende og forfulgte hende, da hun

retirerede sig hen til sin Mand, som stod uden for Døren paa Gaden og havde sin Kniv indstukken. Da Bornholm kom hen til ham, drog de begge deres Knive ud og skar og stak efter hinanden. Og førend nogen kunde komme dem imellem til Skilsmisse, fik Hvidkoph et Knivstød i Brystet paa den venstre Side, men skar i det samme Bornholm over hans højre Haand. Efter Stødet sprang Hvidkoph et Skridt tilbage og faldt derpaa baglænds over Ende paa Gaden ved Forstuetrinet med disse Ord: »Jeg har faaet nok«, og dermed døde han straks. Gerningsmanden tog sin Flugt gennem Skidenstræde til Lille Købmagergade, hvor han gik ind til en Barber Winneche og lod sig forbinde. Han er nu arresteret og afleveret til Holmens Vagt.

23. Juni 1720. Paa Fældeden uden for Nørreport og Gamle Ravnsborg er der en Lergrøft, som skjuler de derudi værende Personer for de passerende, og hvorudi for nogen Tid er fornummen, at de, som have Tvistighed indbyrdes og ville overse Eders Kongl. Majestæts Lov og Forordning imod Dueller, sammesteds samler sig for at afgøre deres Trætte med Kaarden i Haanden. Næstleden 21. Juni er Sergent Hendrik Barckhoff ved Dronningens Regiment, en Sergent af Grenaderkorpset, hvis Navn ej er mig kundgjort, og Hommelov af Oberst Dintharts Kompagni Kl. 11¹/₂ om Formiddagen kommen ind paa Ravnsborg, har drukket der uden Kiv eller Trætte og derefter udgangen paa Fældeden. De to første har da slaget sammen i dragne Kaarder. Sergent Hendrik, som angives at have været en god Fægter, blev af Grenaderen stukket i den højre Side. Omsider blev de adskilt og sad noget sammen; men derpaa er Grenaderen bortløben, noget forfulgt af den Blesserede, som dog straks faldt død ned. Hommelov, som var Sekundant, er arresteret.

Processen mod Albrecht, som var med at dræbe Væg-

teren Thorsen, er lovet med Trommeslags Citation at prosekveres for Krigsretten ved Garden til Hest.

Da mange Ulykker har deres Oprindelse fra Spil, haandhæver jeg endnu med Alvor, at de i en Hast her i Staden opkomne tre saakaldte Skæppespil ere ophævede og afskaffede. Men de militære spiller endnu stærkt med Tærninger ved Stranden, hvilket jeg ej kan forbyde.

En Bogtrykker Brand har jeg i disse Dage ladet frage alle de Eksemplarer, jeg kunde overkomme af indlagte saakaldte Himmelbrev, som han lod omløbe med. Han havde begæret min Approbation derpaa, men jeg havde ladet ham svare, at jeg befattede mig intet dermed, han maatte gaa til Professorerne, hvilket han ikke har gjort. Jeg har nok før hørt om, at et saadant Brev skal findes i St. Germain's Kirke i Paris. Men da Biblen ved Sct. Hans Aabenbarelse er forsegleet, og ingen Guds Ords Tillæg fra Himlen *immediate* er at vente i denne Verden; da St. Germain Bispen i Paris er død A. 576 efter Christi Fødsel, da Biblen alt for 500 Aar siden var sluttet; da denne Stil ikke heller er nær saa majestætisk som Biblens, og der ej heller staar nogen Lærdom deri, som ikke ogsaa staar i Biblen; og da der her gøres saadanne Løfter for den, der blot bærer dette Brev hos sig, som Gud ikke engang tillægger Biblen: saa har jeg altid regnet det iblandt papistiske Legender, Traditioner og Overtro. Bogtrykkeren skal for denne Formastelse vorde straffet.

Anlangende de katholske, saa har jeg ladet forfatte Ekstrakter paa de mig bekendte, baade dem, hvor Mand og Kone er af den romersk katholske Religion, og dem, som er gifte med vore Religionsforvandte, hvilke Ekstrakter jeg sender til alle Sognepræsterne til Konferering med Kirkebøgerne, om de gifte Katholikers Børn ere døbte i deres Kirke. Paa saadanne civile Papister har jeg samlet to Mandtaller, et alfabetisk og et efter de Kvarterer og Numre, de bor i, samt forhørt dem alle. Nogle, som i mange Aar

forhen har været militære, beraaber sig ved Hvervning og Kapitulation lovede Religionsfriheder, saa de har ladet deres Sønner, som nu er 17—18 Aar gamle, opdrage i den papistiske Religion. Jeg foreholder dem Loven og formaner dem til at læse Luther's Katekismus 3 Gange igennem; efter 4 Ugers Forløb skal de komme til mig, og da vil jeg forhøre, om de har læst den. Af saadanne Sønner af blandede Ægteskaber har jeg truffet 2. Religio non vult cogi, sed persvaderi¹⁾).

Desforuden har Tobias Helbert, aftakket Trompeter og gift med en evangelisk Hustru, to papistiske Sønner ved Militzen i Jylland. Bildthugger Peter Steffensen, 27 Aar gammel, Søn af Steffen Rossel og en luthersk Hustru, er selv papistisk men har en luthersk Hustru og opdrager sine to Sønner i den augsburgske Konfessions Lære. Derved er vel intet videre at gøre? Thi Faderen siger, at han hellere vil kvittere Livet end sin Religion. Vilde man nu efter Loven forvise ham, saa mistede man Børnene fra vores Kirke. Maleren Robiani har med en evangelisk Hustru en 10 Aar gammel Søn, som han opdrog i papistisk Tro; men jeg fik ham til at sætte Drengen hos en evangelisk Skolemester, hvis Attest jeg har. Dette skal kontinueres hvert halve Aar, indtil han gaar til Guds Bord.

Ludvig Lasse, en gammel aftakket Soldat, har en af oven meldte to Sønner, som er 17 Aar gammel og har kommunikeret nogle Gange hos de papistiske. Da jeg formanede Faderen og Sønnen om den Lydighed, som en Undersaat, endog i Religionssager, efter den aflagte Hyldingsed er Lovgiveren, Eders Kongelige Majestæt, skyldig, faldt den gamle Fader ned paa Gulvet i min Overværelse og daanede, hvorpaa jeg straks gav en Maanedes Respit og Betænkningstid, at man kan se, om Gud behager at omvende Sønnen. »I det mindste skal han dog

¹⁾ Religionen skal man ikke paatvinges, men overbevises om.

lære vores Religion, og da lade man den Helligaand volde.«

Ellers kan jeg ikke se, at man bør eller er pligtig til at lade det passere, at en her i Staden forbudt Religion doteres, og at Ejendom bortgives til herværende papistisk Præst for at fremsætte deres Overtro. Dette fornemmes udi Pestens Tid at være sket med et grundmuret Hus i Skidenstræde, liggende mellem Nørregade og Store Fiolstræde og ansat i Grundtaksten for 50 Rdlr. Ejermændene fra 1690 til 1711 er mig kundgjorte. Anno 1705 er det af Tømmermester Niels Sørensen bortskødet til afgangne Rotgieter Leonhard Coetzel for 1000 Sldr. Denne Coetzel var forhen Soldat og papistisk, men havde en evangelisk Hustru. Børn vides de ikke at have haft, og de bortdøde begge i Pesten. De havde straks betalt Huset rent ud, havde ingen Pant derpaa og desforuden Penge paa Rente og godt Boskab, Sølvkander osv. Fra Paaske 1711 blev Huset beboet af Lieutenant Muht af det kgl. Grenaderkorps, en romersk Katholik. 1714 beboedes det af en Skolemester Daniel Ulrich, som attesterer aarlig at have givet 60—70 Sldr. til den kejserlige Residents-Præst Pater Weyse, hvilket Beløb nu betales til hans Successor Pater Saur, som lader Huset holde vedlige. Endnu har jeg ikke fornummet andet, end at Pater Weyse har bemægtiget sig Stervboet uden Skifte og Deling eller Kurators Hosværelse. Det skal undersøges, om der har været noget Testamente derpaa, konfirmeret af Eders Kongl. Majt., hvilket paatvivles.

Med de nye Pladers Opfyldning kontinueres daglig, og de vilde have været færdige næstleden Paaske, dersom Interessenterne havde holdt deres Flagebroer vedlige Vinteren over. Men som de styrkes i deres Opsætsighed, gør de hvad de vil, saa at en Interessent ikke engang vil betale mig 11 Mark, udlagte til hans Bro forleden Høst, skønt jeg dog havde forskaffet ham de fleste Materialier

for intet. »Dog stymprer jeg fort, det bedste jeg kan, og har nu, andre til Eksempel, ladet indplanke ved Toldbodhavnen forrige Wiborgs, nu Havnens, Plads og advaret de øvrige at indplanke og brolægge«.

Med Muddermøllens Forfærdigelse er det nu ogsaa naaet saa vidt, at de fornødne Knæer nu ved udskikkede Bud købes her i Egnen, efterdi de ej ere her at bekomme.

Da nogle har begyndt at oplægge Tømmer og Brædder i Staden, ja endog paa Slotspladsen, er saadant paa ny bleven forbudt.

Prammændene søger nu at faa Eneret paa Sandførselen, fra hvilken de saaledes vil udelukke Stenførerne. Men da der behøves en Mængde Sten til de forehavende store Brolægningssarbejder, og da Stenførselen, som sker paa Søkysterne paa 3—4 Mil, er møjsommelig og farlig, medens Sandførselen er lettere og mere profitable, saa foreslaas at lade det forblive ved »Deres Gudsaligste Herr Faders« Befaling, at Stenførerne saa vel som Prammændene maa tilføre Sand og begge forskaffe fornødent Forraad af Sten.

7. Sept. 1720. Sagen imod Religionsbespotteren Martini bliver nu forfulgt, hvorhos Gud har givet mig den Naade, at tvende i den papistiske Tro opdragne unge Mandspersoner har bekræftet at ville changere og forblive ved den evangeliske Religion.

Ellers befindes, at en Papist, som dog var Borger i Staden, har (efter forrige allerunderdanigste Rapporter) testamenteret et grundmuret Hus i Skidenstræde til det papistiske kejserlige Kapels Underholdelse. Eders Kongl. Majestæt har ved Konseilet allernaadigst approberet Testamentet for en Person ved Navn Weyse, som ellers var virkelig Pater hos den kejserlige Minister; men der meldes ikke derudi om nogen Donation til fremmed og forbuden Religions Øvelse. Derfor forestilles allerunderda-

nigst, om Deres Kong. Majestæt ikke ville behage dermed at dotere Vor Frue Latinske Skole til Lærdom og Underholdning for Sønner af romersk-katholske Fædre. »Vel er der Trussel hos denne Testamentation, som dog ikke er indført i den kongelige Approbation; men saadant har været ved alle forrige Foundationer, som ved Reformationen dog bleve changede, og hvad i Vildelse var forordnet bragt til den sande Guds frygt«.

Med den i mange Aar savnede Muddermølle avanceres daglig meget vel paa Kalfaterpladsen bag hans Højhed Prins Carls Slot.

Siden Gud har beskaaret Fred for Eders Kongl. Majestæt¹⁾, er nu Tid at tænke paa Bygningsforordninger til Eders Kongelige Majestæts Residences Prydelse og Danlighed, som andre Potentater har gjort siden Verdens Begyndelse og endnu gør, saasom at udvide Stræder, hvor de er for snævre, nedkaste Portrum til Stræder, som er farlige for Ildebrand, smitsom Sygthed, Løsagtighed, Tyveri, Røveri og ellers meget incommode. Saadanne Eksempler forekommer nu i Didrik Badskærs Gang, i Grønnegade og i Kristen Bernekous Stræde, hvor jeg har forbuden at kontinuere med utilladelig Bygning paa den Distance, forhen har været; men Husene skal rykkes ind til den rette Linie, saa Gaden bliver bredere. Men Interessenterne og deres Patroner vil ikke efterkomme Forordningerne, idet de siger, at saadanne Huse kan staa endnu i 100 Aar, og Forordningen melder kun om Forandring, naar Husene skal opbygges af ny. Jeg svarer, at Bindingsværkshuse, naar man Tid efter anden indsætter nye Fodstykker, Stolper og Løsholter, kan staa i 1000 Aar. Og naar vorder da Forordningerne fuldbyrdede!

»Siden Deres Kongelige Majestæt har ladet brænde paa Raadhuset 100,000 Rdlr. Sedler, fornemmes dog af

¹⁾ Den store nordiske Krig sluttedes med Freden i Frederiksborg 1720.

indesluttede Priskurant, at Møntsedlerne ere endnu faldne 1 Rdlr. p. Ct. lavere¹⁾, saa man for 2 Rdlr. allernaadigst autoriserede Møntsedler ikke bekommer [mere] rede Penge end 1 Rdlr. 10 Sk.« Dette er til stor Fordel for dem, der indsætter Penge paa Obligation. Men de fleste Undersaatter ere middelmaadige og fattige og kan ikke indsætte Møntsedler paa Obligation, som kun de rige kan gøre, hvorimod de fattige efter den seneste Forordning mest maa betale i rede Penge og derfor indveksle Penge for Møntsedler med halv Kapitals Skade. Hvis det blev befalet, at alting skulde betales halvt med Penge og halvt med Sedler i dette og næste Aar, vilde Møntsedlerne viselig komme til 12 p.Cts. taalelig Forlis. »Allernaadigste Konge, seer dog til denne Skade af trofaste Undersaatter!«

Mulig der indkommer Klage for Deres Kongelige Majestæt om Tøjhusbetjente, der er antruffet at arbejde paa Smedeprofessionen Kl. 1 Eftermiddag. Deres Kongelige Gudsaligste Herr Fader har i en trykt Forordning befalet, at den Tøjhusbetjent, der arbejdede for sig selv efter sin Rotime fra 10 til 12, skulde straffes; nu siges, uden at dog noget Changement fremvises, at Rotimerne er fra 11 til 1.

»En Tidlang er fornummet til Pesten i Marseille, didkommen fra Smyrna, saasom i Tyrkiet for sin Klimatis Skyld hvert femte Aar er Contagion, og derfor alle fra Levanten kommende Skibe i Italien altid maa holde Karantæne. Jeg ved ej, hvorledes de Godtfolk har haft deres Anstalt, mulig de har haft den gamle Affektion for deres Fædreneland Phocæa i Natolien²⁾, hvorfra de bleve bebyggede, og saaledes har været altfor trohjertige og ingen Karantæne har ladet holde: Da dog er bekendt, at Gud efter saa mange 1000 Aars bedrøvelige Forfaring har givet den Kundskab, at man næst Guds Naade for

¹⁾ 1 Rdlr. paa 100, eller 1 pCt.

²⁾ Lilleasien.

Pesten kan præservere et Land, derefter en By, siden sit Hus, endelig sin Person. Marseillerne har, efter Københavns mulige Eksempel, sendt de første inficerede til en Ø¹⁾; men det er gaaet dem som os: det var for silde. Saa faar de og nu, lige saa vel som vi, pønitere. I Lion lader de intet indkomme, hvad er 10 Mile fra Marseille. Genua lader ingen af eget Land fra Kysterne komme i Staden uden 14 Dages Karantæne. Frankfurt am Main, endda efter Østerrigs langt fraliggende Begæring, har forbuden, ingen franske Varer, af hvad Provinser de være kunne, at indføres.« Heller ikke til Danmark burde franske Varer indføres uden saadanne, som ingen Pest hæfter ved, saasom Brændevin, Vin og Eddike. — I København fattes endnu en Fjerdedel af de Mennesker, der levede før Pesten, hvorfor endnu mange Huse staar øde: »Guds og Kongens Forsyn ville nu lave det vel for Danmark og bevare det samt Norge, at den fordærlige Pestilens ikke maatte regere, som A. 1348 og 1350, da den første, kaldet den sorte Død, ødelagde en Trediedel af alle Mennesker, medens den anden, kaldet den store eller Tiger-Døden²⁾, tog Halvparten af Resten bort: Hvoraf endnu øde Pladser og Heder, tilforn vel bebyggede, findes i Norge, Jylland og Sjælland, hvor man kan se Kendetegn af Kirker, Agernes Rene etc.«.

De nye Pladser er af mig idelig paadrevne, men ved Contrecarrering³⁾ gaar det som det kan. Dog ere de nu alle opfyldte.

»I denne Uge faar en Ægtehustru underlige Tanker om sin Mand; faar hendes Broder til sig og antræffer om Natten ham liggende hos andet ungt Kvindemenneske; kan ikke indbilde sig, at det dermed skulde forholde sig rigtigt; angiver mig Sagen; jeg lader inkvirere, finder Sa-

¹⁾ Barakker for pestsmittede havde været indrettede paa Saltholm.

²⁾ Se S. 427.

³⁾ Contrecarrere, at modarbejde.

gen urigtig, 5 edelige Vidner konfirmerer Konens Suspension. Kvindfolket henskudt til 2 Vidner for Krigsretten, hvor Premier-Politifuldmægtigen følger med Ægtehustruen, Vagtmesteren med den berygtede arresterede. En anden fornem ung Kvinde med hendes Moder har klaget mig lige saadan Skæbne med dette arresterede Menneske om hendes Ægtemand: *Jus Canonicum* siger, at naar man finder Munk og Nonne alene tilsammen, skal man ikke tro, at de læser Paternoster.«

5. Okt. 1720. En Tjenestepiges Legeme er fundet druknet i Stranden, 5 Dage efter at hun var bortløbet fra sin Husbond om Aftenen, da hun havde trukket Vindues-skodderne op. Om Aarsagen dertil har jeg ikke kunnet opspørge andet, end at en Kaptajns Hustru havde truet med at ville anmelde hende for Madmoderen, om hun ikke holdt op med at modtage Besøg af Soldater. Liget er begravet ved de fattiges Fogeder.

Det kongelige Forbud om Nødder og Blommer overholdes med al Mulighed. Men Sælgekvinde har undertiden Nødderne skjult under Klæderne og drager dem op til Brystet med et Sejlgarn. De angiver Nødder for Æbler i Tønder, indfører dem i Møgvogne, men straffes, naar de ertappes. Ellers ses paa Gaderne ingen Nødder eller Blommer tilfals. I denne Uge er ikkun 3 døde af Durkløb; og da det nu er efter Mikkelsdag, og alle Nødder ere modne, foreslaas allerunderdanigst at frigive de smaa Nødder, men at lade det bero med Valnødder til Mortensdag. »Gudskelov her i Pestens Tid var bedre Anstalt, end nu er i Marseille, hvor Ligene ligger i Mængde paa Gaderne og forgifter Luften, og Røvere indbryder i Husene, dræber og plyndrer.«

Deres Kongl. Majestæt bevilgede mig allernaadigst Kommissarier imod den utaknemmelige Carl Casper Nagel, forrige Torvemester, og han erholdt Beneficium pau-

pertatis til Processen. I disse Dage er Dommen falden ved Højesteret, som hosføjede Kopi forklarer¹⁾).

Da der er klaget til Deres Kongl. Majt. over, at vore Brolæggere altid lægger Stenene paa Fladen og ikke paa Kanten, saa har jeg ved Stadsbygmesteren og Stadskonduktøren ladet Arbejdet efterse paa to nylig brolagte Steder, førend Sandet blev paakastet. Deres Originalforretning vedlægges²⁾, og det vil af den befindes, at her som allevegne er der baade gode og slette Brolæggere, og at ikke altid hver Mand gør sin Funktion saa nøje, som han burde. Naar vore Brolæggere forser sig, maa de gøre det om igen, foruden anden Straf.

Jeg er beskæftiget med at opdage et aabenbart Straftenrøveri i Staden, da 8 Karle i røde Klæder med Stokke og dragne Kaarder har overfaldet to skikkelige Mænd og ranet en fin Kappe, en Hat og en Sølv-Tobaksdaase uden for et Hus, som vidnes om at være letfærdigt.

De nye Pladser er nu alle opfyldte og Gaden brolagt; men Indplankningen fattes for samme. Det indstilles til Deres Kongl. Majestæt, om man nu ikke skulde opfylde paa den vestre Mole imod Charlottenborgs Hauge, og at Deres Kongl. Majt. imidlertid vilde disponere over de Pladser, hvo dem skal have og sig til Planering antage. Blev der bekostet en Tværbro over, vilde det snart fyldes.

Imellem d. 3. og 4. Okt. opkom om Natten imellem Kl. 1 og 2 Ildebrand i Rosenborg Haves Baghus, hvor Urtegaardsmanden Severins Staldrum og Vognskur med Bryggers var. Forhør er holdt, men kan ej endnu forfares, hvoraf Branden er kommen. Taget er opbrændt, men Ilden blev straks læsket. Med næste Post skal følge Udskrift af Forhøret og allerunderdanigst Relation.

¹⁾ Kopien findes ikke. Efter Kbhvns. Hist. VI, S. 306 blev Nagel afskediget, foruden at han maatte betale Bøde og Sagsomkostninger.

²⁾ Er meddelt i Hist. Medd. VI, S. 158—60.

29. Nov. 1720. Efter at jeg næstleden Søndag havde den Naade at rapportere Dæres Kongelige Majestæt om de Frederiksborger Sangklokker, var jeg samme Dag hos Rotgieteren Tessin og besaa udi hans Hus fra øverst til nederst alting og fornam, han havde meget af alle Slags Arbejde. Han var den samme Aften kommet hjem fra Landet, hvor han havde været for at indkøbe Metal til de da resterende 6 Klokker for at menagere nogle Skilling paa Pundet. Han lovede mig da at støbe de øvrige 6 Klokker den følgende Tirsdag og Onsdag; men han støbte kun een. Jeg ekspederede da i Forgaars Aftes en skriftlig Ordre under Politiseglet, som jeg samme Aften lod ham forkynde, at hvis de øvrige 5 Klokker ikke blev støbte i Gaar, skulde en Politibetjent hele Dagen overvære, at han ikke foretog andet Arbejde, hvilken han skulde give 2 Mark om Dagen. »Dette Skrækpulver hjalp saa meget, at han samme Nat støbte 3 Klokker, drejede og polerede dem i Gaar; og nu beretter mig, han er i Støbning med de to sidste, som skal være færdige Kl. 10 Formiddag. Jeg har nu en Politibetjent hos ham for at se, at den Materie ej kommer til andet. Jeg har forhen, naar hans Løfter saa ofte slog fejl, ladet ham udpante for 2 Mark: naar jeg pantede, begyndte han at arbejde; da hørte jeg op, og han straks med. Saa begyndte jeg paany, og han igen at arbejde; og saa lovede han med Eder til vis Tid at være færdig. Han er nok en Kunstner, og det er vanskeligt med Klokker at gøre; thi det mislinges ofte. Tessin synes ellers efter hans Hus's Tilstand at være en fattig Mand, som let ved oftere Bøder var ruineret. Og dermed stod Arbejdet ganske stille, og han da maatte løbe af Byen«.

I Gaar blev mig berettet, at en Student laa syg paa Regensen med Bylder. Jeg sendte to Kirurger derhen, som berettede, at det kun var Udslet. Han havde hverken været i Danzig eller faaet noget Tøj fra befængte Steder.

Da Tilstanden her i Staden nu er meget sund, anbefales, at Nødder, som nu ej kan skade mere, maa frigives. Toldboden skal være opfyldt med Nødder. At indføre dem i Staden tillades ikke; men at sælge dem her i Byen er ikke udtrykkelig forbudt, og det sker under Haanden.

15. Dec. 1720. En Bonde fra Benløse beklagede sig for mig over en ubekendt Mand, der havde set, han fik nogle Penge for sine Varer paa Torvet. Manden havde bedet ham om imod en reasonable Fragt at føre et Kvindemenneske til Roskilde, og havde derpaa indført ham i et Hus, hvor han skulde tage hende paa. Medens der nu pro forma gik Bud efter hende, optog en anden der siddende Mand en Hob Kroner af sin Lomme, sagde, at han var fra Norge, og at saadanne Penge havde de der, og spurgte Bonden, hvad for Penge de havde ude paa Landet. Bonden svarede, de maatte nøjes med Smaapenge og Sedler. Saa spurgte han, om Bonden ikke vilde have en af dem, endda for 64 Skilling? Bonden svarede, det vilde han gerne, og begyndte at optælle sine Smaapenge. Men for at faa ham til at lægge alle sine Penge paa Bordet vilde den anden endelig have lutter Otteskilling-Stykker, hvilke da Bonden maatte udlede. Imidlertid spiller de andre Kort, tre Hybgen Spil¹⁾; saa blev der sagt, den ene havde vundet, og dermed tog han Medspillerens Penge til sig tillige med Bondens. De raabte alle, at Bonden havde holdt med den tabende, og at alle Penge, som fandtes paa Bordet, hørte til Spillet. Bonden kom til mig, bedendes at jeg vilde assistere ham. Han kendte ingen af Spillerne, som gemenlig er Militære i brune eller graa Kjorteler. Gade og Hus vidste han ej at nævne, men mente, han kunde finde det. Jeg medgav ham Politibe-

¹⁾ Hüpken, nedertysk. en lille Bunke. Navn paa et Kortspil, ved hvilket der blev lagt lige saa mange Bunker op, som der var Deltagere i Spillet.

tjente med Tegnet. Værten svarede, at han ej havde været til Stede (thi efter slige Værters Coutume var han gaaet ud af Stuen, da han havde leveret dem Kortene), og vilde edelig bekræfte ej at kende disse Spillere. Jeg sagde ham, at efterdi han holdt til med saadanne ryggesløse Folk og holdt saadan Dobbelt og Spil, som i Forordningen for saadanne Huse forbydes, saa kom han til at navngive de skyldige eller selv erstatte Bonden hans Skade, og det inden faa Timer. Da intet paafulgte, og Værten havde sin Kone i 8 Dages Barselseng og et dødt Barn i Huset, maatte jeg opsætte Eksekutionen i 8 Dage; og da jeg saa hos Værten vilde lade udpante for disse 6 $\frac{1}{2}$ Sldr., som det drejede sig om, var der intet i Boet. Jeg vilde da lade Værten hæfte, hvorpaa han endelig betalte Bondens Penge, og jeg paalagde ham endnu at give Betjentene 1 Sldr. Han tilbød fremdeles sin Ed paa, ej at kende disse Bedragere; men jeg sagde, at det troede jeg ingenlunde; han kunde bedre opsøge og finde dem, end jeg eller Bonden, og saa kunde han komme til Regres igen. — »Saadanne Historier mod Landfolk passerer her saa ofte, undertiden til langt større Summer. Dog har jeg altid hidtil været saa lykkelig og forskaffet Restitution undtagen én Gang; men da løb og Værten og Værtinden ud af Byen og af mine Hænder«.

I Gaar var jeg igen hos Gørtler Tessin og fornam, at det med Drejen og Filen af disse 16 Støbeklokker gaar saa sent af; thi han tager andet Arbejde an imellem, gør noget derved, naar man ser paa det, og holder straks op med det igen. Han har ikke stændige Folk; thi, siger han, vores Konst lærer vi ingen. For nu endelig at drive Værket til Ende har jeg i Huset anmeldt et alvorligt Forbud mod at foretage andet Arbejde end dette, til det er fuld-færdiget, til hvilken Ende en Politibetjent i Morgen tidlig skulde komme og forblive hos ham hele Dagen over, og

det Dag for Dag, til hvilken han daglig skulde give 2 Mark, indtil Klokkerne er ganske færdige.

Præsident Meller og jeg havde akkorderet med en Borger Løiberg¹⁾ om det Fjælehus paa Nytorv, som den stærke Mand²⁾ brugte, til et Karantænehus for 250 Rdlr. Men i Løibergs Kontrakt havde denne Eckenberg reserveret sig at bruge Huset til 26. Januar næstkommende. Imidlertid havde jeg paa Etienne Capions²⁾ Klage, at Eckenberg imod hans Privilegium agerede med levende Personer, formidlet denne Akkord: at Eckenberg skulde træde med sin Bande udi Capions Kompagni og Theater. Dette blev ogsaa fuldbyrdet, og saaledes blev Fjælehuset ledigt. Men nu klager Eckenberg, at han ej kan subsistere hos Capion; han har ladet hidkomme en Luftspringer, der ej skal kunne gøre sine Eksercitier paa Capions Theater, og han beviser Capions Consens og Akkord at maa bruge sit Fjælehus igen til denne Springer. Politikkollegiet er og af den Mening, at før d. 26. Jan. kan man ej imod Eckenbergs Vilje bruge Fjælehuset. Dog tilbyder Eckenberg sig at forbygge derudi endnu over 50 Rdlr. og lade disse nye Materialier forblive ved Hytten til Forbedring, og overalt, naar deres Kongelige Majestæt det befaler, at lade Fjælehuset nedrive. Imidlertid kan Karantæne — saaledes som det skete i 1709, indtil Anstalterne paa Saltholmen blev færdige — holdes paa deres Skibe, som de kommer med, eller paa det af Deres Kongelige Majestæt lovede ekspresse Skib.

Contagionen udi Øster og Vester ligger nu, som i Vintertid plejer at ske, som en Ild i Asken og dvaler. Men hvor nogen Gnist deraf ved Personer eller Varer indkommer, der ytrer den sig i Begyndelsen sen og langsom, men siden, i Maj og Juni etc., med Furie og Hastig-

1) Brygger Jakob Pedersen Løiberg.

2) Om den stærke Mand Joh. Carl v. Eckenberg og Skuespildirektør Capion se Hist. Medd. V, S. 520—22.

hed som en Tiger, og kaldes derfor i Norge og Sverrig 1348 og 1350 Tigerdøden¹⁾, hvilken endnu i Jylland og Norge til mange Stæders Depopulation kendes; thi i de to Pester døde $\frac{2}{3}$ af alle Mennesker. — Dog rygtes, at i Frankrig Contagionen ved echapperede Folk og Varer udspreder sig i Limoges og Auvergne, saa vi kan ej — efterdi den indtrænger paa begge Sider, og vi allevegne ligger ved Søen — se os for meget for.

Til at forekomme Ildsvaade har jeg ladet alle Huses Ildsteder syne og de ulovlige antegne. 88 urene Skorstene ere forekomne.

29. Dec. 1720. Disse Julehelligdage ere vel roligt passerede, særlig fordi Militsen om Natten holdtes inde i alle deres Logementer. Dog druknede en jysk Skipper udi Nyhavn den første Juledag om Aftenen Kl. 10 $\frac{3}{4}$, da han med en Fjerding Øl fra en Jagt vilde stige over paa sit Skib.

Tredie Juledag om Aftenen Kl. 7 kom et Kvindemenneske, Anne Dorthé, født her i Staden, 30 Aar gammel, til Stadens Arresthus og angav sig selv med grædende Øjne, at hun Aftenen tilforn Kl. 9 havde blandt Skibene ved Højbro udkastet i Stranden sit eget Drengbarn, 20 Uger gammelt. Ved Inkquisition er befunden samme Drengbarn at være som Slegfredbarn døbt d. 13. Aug. indeværende Aar i Vor Frue Kirke, avlet af en Matros af Hamborger Hvervningen, som da allerede var borte. Hun har fremvist Kvittering for at have betalt Lejermaalsbøder med 6 Rdlr. Hun foregiver at have ernæret sig paa egen Haand med Syning og at have druknet Barnet, formedelst hun var ked af Verden og intet havde at opføde Barnet med. Tredie Juledag sagde hun om Formiddagen til Husfolkene: »Nu har jeg og mit Barn nok«.

¹⁾ Her har Politimesterens Lærdom ledet ham paa Vildspor. Den Landesot, han sigter til, kaldtes Digerdøden, d. e. den store Død.

hvorpaa hun fortalte, at hun havde omkommet det, og derefter lod sig arrestere, som allerunderdanigst er berettet. »Vilde Deres Kongelige Majestæt endnu allernaadigst reflektere paa mine oftere allerunderdanigste Forslage, at uden Tids Forhaling og synderlig Bekostning blev indrettet ikkun for det første et Kammer med et indmuret Toug paa Væggen til Gaden og en Klokke, at saadanne fattige Kvindfolk om Natten uformærket kunde der indlægge saadant Barn, at, paa Ringen, en Amme straks udkomme til at annamme og pleje Barnet: da kunde utvivltagtig saadanne Ulykker forekommes, som nu koster to Menneskers Liv¹⁾. Hun tilstaar ellers ej at have anmeldet sig hos nogen om Underholdning til Barnet. Men saadanne ulykkelige Kvindfolk skyr sig for saadan Angivelse, og deraf kommer Ulykke, som kunde paa bemeldte Maade forekommes. Anne Dorthé Ernstatter tilstaar at have givet ugentlig til Barnets Opfødnung 3 Mark, saasom Patten hende efter Barslen straks forgik. — Samme Aften d. 27. hujus er Sagen angivet for Byfogden til videre Forfølgning.«

Efter Deres Kongelige Majestæts Befaling er den unge Proselyt Johan Martini bleven tiltalt for den angivne, for Gud og vor evangeliske Religion bespottelige, Tale, hvorom der d. 12. og 22. Juli er ført Vidner paa Politikammeret, og for udi Arresthuset, hvori han var indsat formedelst Ryggeløshed og Usømmelighed imod sin af Bispnen givne Læremester, at have sønderrevet og med bespottelige Ord trakteret de udi vores sande Tro hannem foreskrevne Spørgsmaal og Svar. Der er nu d. 20. hujus falden Dom i Politiretten, at de gudsbespottelige Ord ikke ere ham tilstrækkeligen overbeviste; thi Vidnerne bleve ej efter Tilbydelse beedigede, og Martinis Ungdom samt hans forventede Conversion kom ogsaa i Betragt-

¹⁾ Som bekendt blev denne Plan først bragt til Udførelse paa Struensees Tid.

ning. Dog havde han, for Medfart imod sin Læremester, forskyldt sin Arrest, og han skulde betale dens Bekostning samt leveres til Bispen til videre Information. Da hans Fader havde betalt Arrestens Bekostning, lod jeg ham derfor i Gaar føre hen til Bispen, hvor han efter to Politibetjentes Rapport har erklæret, ej at ville blive ved den evangeliske Tro. Bispen sendte ham derfor tilbage til mig igen, at han maatte medhandles efter Loven. Medens han saaledes førtes afsted, skældte den papistiske Fader og Moderen Politibetjentene ud for Hunde, og Sønnen holdt sin Stok for Politibetjentenes Ben under Vejs for at komme dem til at falde. Alt dette skal endnu andrages for Politiretten til Paakendelse.

Af de nye Pladser mellem Toldboden og Maltmøllen er endnu, trods al daglig Varsel, fire uindplankede. Af dem er to i Arbejde, men de to andre gøres der intet ved.

De stakkels Brolægger! Alle mine Sollicitationer har ikke endnu kunnet forhjælpe dem til Betaling af deres Dagløn, lige saa lidt som Prammændene for leverede Brosten med videre anlangende det Arbejde, som blev gjort Anno 1719 paa disse nye Pladser paa Deres Kongelige Majestæts Toldbodplads.

Til Frederiksborg Klokkesangværks Befordring opholder en Politibetjent sig hver Søgnedag fra Morgen til Aften hos Støberen for at paase, at han ej foretager sig andet Arbejde imellem. Der begyndtes først med at stemme dem fra neden opad; men nu begynder de fra de største Klokker, og der vil medgaa et Par Dage med Drejning og Filing af en af de største Klokker. Værket skal mest muligt pousseres; men Organisten og Klokkestøberen klager over hinanden. Jeg har sagt, at om behøves faar to andre Organister at stille deres Trætte.

Ved Brandordningen er alle angivne urene Skorstene fejede »for Nolens Volens«, og mange ulovlige Ildsteder er korrigerede eller afskaffede, hvorover man, ved Guds

Bistand, ikke i denne Vinter endnu har fornummet til synderlig Ildsvaade i Staden. »Gud bevarer os og vel denne Vinter over, uden hvad af Skødesløshed, som paa Proviantgaarden og paa Amagertorv skete, kunde hændes. Saadan god Effekt kommer af Brandordningens Endrægtighed. Gid det var ligesaa ved Politiet! Da Premier-Politifuldmægtig Bartol Stuves Lig blev af Ober-Brandmestrene d. 24. hujus nedsænket i Graven i Nikolaj Kirke, sukkede disse Brandofficerer og sagde til Liget: Farvel, Fader! Farvel, Broder! Thi det salige Menneske skyede i Ildsvaade ingen Fare og havde Hjerne og Hjerte.«

Jeg er nu i Værk med at forfatte en skriftlig Instruktion om Præcautioner imod den landsfordærvelige Contagion. Efter Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Approbation kunde den trykkes og allevegne til bedste Sikkerhed praktiseres. »Gud bevare Fædrenelandet fra den store Fare, som øster og vester fra tiltrænger!«

12. Jan. 1721. I Forgaars kom en stakkels aftakket Rytter, som har tjent Deres Kongl. Majst. i 9 Aar, og beklagede sig, at han paa Gaden havde mødt en ubekendt Person, som udgav sig for at være hans Sognepræsts Broder, og at han med denne Rytter vilde have Bud sendt til Broderen. Rytteren blev ført ind i et Hus, hvor denne foregivne Præstebroder gav sig i Spil med en anden, tabte sine Penge og laante af Rytteren 2 Mark 8 Sk., som ogsaa blev bortspillet. Endnu blev Rytteren, af Kærlighed til sin Sognepræst, formaaet til at laane 4 Rdlr. paa sin egen Vest, for at hans Kammerat kunde igenvinde sit Tab. Da disse 4 Rdlr. ogsaa var gaaet med, og Rytteren fik Mistanke om Filouteri, klagede han sig, at han var geraaden i Livsfare. Efter vores Politipraxis lod jeg Politibetjente hensende med Polititegnet: men i Huset vilde ingen kende disse skyldige Personer, og de

paastod, at Rytteren selv havde spillet og tabt sine Penge. Men efterdi det er af ondt Eksempel, at en Brændevinsbrænder og Øltapper tillader Dobbel og Spil i sit Hus, saa blev det kongelige Tegn fremvist og Spillernes Navne forlangt eller de tabte Penge og Vesten tilbageleveret af Værten. Ud paa Eftermiddagen blev da endelig Rytteren glædet og bekom sit igen.

I Gaar blev ligeledes en Bonde, som paa Torvet havde løst nogle Penge ved Salg af Havregryn, igen hjulpet til sine 19 Sldr., som blev ham frafilouteret ved Kortspil. Han var lokket ind i et Hus af to ubekendte Personer, som havde akkorderet med ham om Fragt, og han skulde afhente deres Tøj. »Da Polititegnet intet vilde forslaa, blev Værten med Militærvagts Fremvisning tvunget at restituere denne kongelige Rytterbonde sine Penge. — Nu tragter jeg efter, at faa saadanne Filouer og deres Medholdere opspurgte for at forsøge, om man ikke saadanne onde Mennesker kan afskaffe.«

28. Jan. 1721. D. 25. hujus klagede en Brandsvend og Høker i Lille Helligøjstes Stræde, at der Natten tilforn imellem 2. og 3. Klokkeslet var sket Indbrydelse hos ham fra Gaden gennem hans Salsvindue, og af et Tresur, som dog var lukket, var borttaget dobbelte og enkelte Dukater, Specierigsdaler, gamle og rare C IV og C V Kroner, Skovpenninge¹⁾ og anden udlændisk grov Mønt til 150 Rdlrs. Værdi. Videre Oplysning vidste han ikke. Jeg gjorde straks vor sædvanlige Politilykning og Forkyndelse, Anstalt og Inkquisition, »da Gud velsignede denne Vindskibelighed saaledes, at ved Visitation paa Aastedet af en Politibetjent blev antræffet et Indicium til Mistanke paa nogen vis Person.« Straks derpaa blev Gerningsmanden ved akkurat Eksamen og Konfrontation »bragt til at lyve og til saadan Konfusion, at han bekendte paa

¹⁾ Skuepenge.

sig og Medhjælper.« Han fremskaffede det frastjaalne in natura, og for hvad der manglede leverede han Pant til den forurettede, saa at Borgeren med Hustru glædefulde bekendte sig aldeles fornøjede og væmodeligen bad for de skyldige i Henseende til deres Ungdom og Forældre. Men de skyldige blev dog straks efter deres Alder og Stand haardelig afstraffede; og det blev »vedtaget at supprimere deres Navne i Forhaabning af Forbedring og deres betecde Pönitense.«

Med Frederiksborgs Sangklokker er nu endelig saa vidt avanceret, at 13 skal være ganske færdige i deres Harmoni, Tone paa Tone, saa der nu kun mangler 3 Klokker, som længe har været støbte, men som skal nøje proportioneres til de andre i Tonen.

Af Pladserne ved Toldboden er der endnu fire tilbage, som ikke er bleven indplankede formedelst dette langvarige onde Vejr, da Pladserne ere opfyldte med Vand.

I Gaar Aftes Kl. 5 stak en Soldat ved Vejerhuset en paa en Arbejdsvogn forbi kørende Karl højt op gennem Laaret. Og en anden Soldat med dragen Kaarde har Kl. 8 ved Stranden angrebet en anden Kørekarl, og da denne retirerede sig i en Kælder, udhugget der 12 Ruder og nogle Flasker. Jeg har straks givet Hr. Kommandanten det til Kende.

6. Febr. 1721. D. 3. hujus er en Skibstømmersvend Poul Brock paa Toldboden bleven skaaret med en Kniv i venstre Side af Brystet af en Matros Jens Matzen, som nu er arresteret i Trunken¹⁾ paa Holmen. Da der straks udflød omtrent en Potte Blod, er hans Tilstand farlig. Jens Matzen faldt, eller sprang, i Stranden, men blev med Baadshager draget op. Han bekender, at han var drukken og harcellerede med den anden.

Forleden Søndag Aften Kl. 11 fornam Politibetjentene

¹⁾ Trunk: Fangeblok, Fængsel.

stor Larm og Klammeri ved Nikolaj Kirke i Andres Paulsen Staldkarls Kælder, saa en Kvinde raabte til dem om at komme ind, Manden var gal og vilde myrde dem alle. Det befandtes ogsaa, at en Soldat, en Kone og Hustruen var slagne og Boskabet i Stykker. Da Formanden, en Politibetjent, gik derind, blev han anfaldet af Andres Paulsen med Hug og Slag baade før og efter Fremvisningen af det kongelige Polititegn, om hvilket A. Paulsen udtalte sig meget skammeligt, saa denne Politibetjent for sin gode Mening bekom 2 blodige Saar i Hovedet. Andres Paulsen blev da, af Frygt for videre Skade, opbragt til Raadhuset. Om Morgenen lod jeg Hr. Etatsraad Vieregge¹⁾ det vide, som og straks lod Andres Paulsen afhente, og samme Eftermiddag mødte to Rideknægte til at paa-høre det da anordnede edelige Examen. I Gaar meddelte Rideknægt Andres Nielsen mig i Hr. Staldmester Vieregges Navn, at Andres Paulsen var svag, og han begærede Arrest paa dem, som havde ført ham paa Raadhuset; og skønt det ved Syn af to Kirurger befandtes, at Andres Paulsen intet fejlede, har jeg dog for at føje Hr. Etatsraad og Staldmester, dikteret dem Arrest. Men det er en grov Eksces, her er begaaet imod Forordningen af 29. April 1684 om Respekten for Politibetjente i deres Forretninger og for Polititegnets Fremvisning. Jeg har tilsendt Hr. Etatsraad Vieregge det edelige Forhør og skriftlig demonstreret ham Sagen.

30. Marts 1721. Hvorvel Deres Kongl. Majt. vel allerede har faaet Underretning om Regimentskvartermester Victorins Selvmord, kan jeg dog ej forbigaa at melde, hvad jeg, som noget sent blev averteret derom, har kunnet forfare paa Drabsstedet. Personen var omtrent 40 Aar gammel, stille og fredelig. Han havde i 8 Uger været

¹⁾ Carl Henrik v. Vieregge var kgl. Staldmester og altsaa Staldkarlen Andres Paulsens Foresatte.

plaget med *Colica* og undertiden derved tilkendegivet et ekstravagant Humør, saaledes ved at brænde en smuk Haandstok i Ovnene m. m. Han havde sendt Bud efter Præsten for at blive berettet og tillige sendt sin Tjener efter en Bouteille Moselvin; men imidlertid havde han lukket Døren med sit Tørklæde og blev siden fundet død, liggende i Sengen med Hovedet og begge Hænder paa en Stol. En blodig Pennekniv med meget Blod laa paa Gulvet. Han skal have været fra Itzehoe og have samlet sig nogle Midler i Braband.

Et falsk 12-Skillings Stykke er mig forekommet; men Personen, der havde den, tilbyder Ed paa, at han ej ved, af hvem han har faaet den. Fra Mynten attesteres, at den er af bare Bly og Tin, med holstensk Stempel.

For mig er angivet to Tobaksdaaser af 11 lødig Sølv, forfærdiget af en Matros i Nyboder, som jeg lod arrestere og ved Forhør forfølge. Han har tilforn for slig Formastelse af Politikollegiet været dømt til at arbejde et halvt Aar i Kastellet, hvilken Straf han og har udstanden.

Forordningen af 1694, at hvert Hus til Forekommelse af Klammeri, Overlast og Mord paa Gaderne skal være forsynet med Kortgevær, og deraf en Mand udkomme til at gøre Fred og arrestere den skyldige, er nu paa ny bleven bragt i Erindring hos Indvaanerne.

I disse Dage klages for mig fra og til, at Filouerer bruger den Maade til at bedrage Bønderne, at de udgiver sig hos Bønderne for at være Borgerskabets Fuldmægtige til at købe Korn, og hos Borgerne for at være Ridefogdens Fuldmægtige: dermed sælger de Bøndernes Rug og praktiserer Pengene til sig.

15. April 1721. Oberstlieutenant Vieregge, som er stukket med en Kaarde gennem Brystet Kl. 3 om Natten i

sin Seng af Kaptajn Pense¹⁾, som samme Tid uformodentlig kom i Huset til ham og straks blev arresteret, ligger endnu, efter Barbererens Beretning, i Livsfare.

En aftakket Matros Siver Siverson er af en ryssisk Matros eller Soldat bleven hugget med en Kaarde den halve Albue igennem i en stor Tumult imellem de her i Havnen liggende ryssiske Folk og danske Matroser udi Nyhavn i og ved Borger Qvists Hus, hvor Russerne logerer. Gerningsmanden kan jeg ej faa opspurgt. »Dog blev og en Rysse stukket af en Dansk med Kniv i Livet, som straks blev udbragt til sit Skib. Klammeriet skal have rejst sig udi Sammendrikken af Praling om Dapperhed til Søs, da den saarede danske Matroses Broder haver sagt, at han, som og har været Matros, vilde vel alene slaas med 6 Rysser. Denne store Tumult, hvorudi var interesseret ved 200 Mænd, blev stillet ved en dansk Lieutenant i Czarens Tjeneste, som drev Rysserne ind i Qvistes Gaard fra de danske.«

For at forøge Brolæggernes Antal er en Plakat om-sendt til alle Stiftamtmandene og Statholderne i Slesvig og Holsten for at publiceres paa tre Rettergangsdage, om nogen Brolægger kunde formaaes til at hidkomme. Endvidere bør enhver gives Frihed til at hidhente Sten og Sand; thi af Sten er her nu aldeles ingen Forraad, og skal Prammændene have deres forlangte Monopolium og Selvraadighed, saa vil disse Materialier imod kongelige Befalinger mankere her.

Ligesom man ved den gudsaligste Dronnings²⁾ Ligpro-cession havde at bestille med et meget brøstfældigt og højt Hus udi Nygaden, som jeg fik forsynet med Stivere og Rækværk til fornøden Præcaution, saaledes er og fra et høj-brøstfældigt Hus i Skindergade nedfalden nogle Mursten paa Gaden, dog Gudskelov ingen beskadiget. Jeg

¹⁾ Pentz? Om denne Sag er ingen yderligere Oplysning fundet.

²⁾ Frederik IV.s Dronning Louise, død 15. Marts 1721.

lod det straks syne ved Haandværkere, som skønnede, det maatte nedtages til Salen. Da dette ej kunde ske i disse Helligdage¹⁾, lod jeg i det mindste nogle Tavler udtagne og forsyne med Brædder, indtil der i Morgen kan gøres tilstrækkelig Anstalt.

Til Filouterie fornemmes endnu ugentlig, og en af samme Næring har fordristet sig til at forsøge Politimesterens Hus. Han kommer til min Kone, forklædt, svedende og overstrøet med Kul og fortæller, at han er Gaardskarl hos Møntmester Winnecke, min Kones Paarørende, og anmoder om at faa 2 Rdlr. til Møntmesteren til at betale nogle Kul med. Et Par Dage efter hentede han paa samme Maade 6 Rdlr. Da der blev efterspurgt, kendte ingen i Gaarden ham, og han havde ikke talt med andre end min Hustru. Det kom nu an paa at fange denne Ravn, som man ej vidste Navn eller Vilkaar paa. Jeg lod *exacte* optegne hans Fysiognomi og Omstændigheder og satte mine Garn ud, og inden 24 Timer var han fanget og maatte bekende. Men Sedlerne var borte, om endskønt han blev taget anden Dagen efter, han havde bekommet de sidste 6 Rdlr. Det er en Soldat af Prinsen af Sønderborgs Regiment. Jeg leverede ham til Oberstlieutenant Schaurroht næstleden Løverdags med Memorial og Forhør, og der blev lovet mig Betaling og Straf over ham.

I disse Helligdage er der bleven solgt Oksekød af en Stud i niende Aar, hvis Lige Slagteren siger ikke at have set her i København. Den havde været staldet i $3\frac{1}{2}$ Aar. Kroppen vejede i Bommen 42 Lispund 5 Pund. Kødet blev, efter 4 Slagteres Vurdering i min Overværelse, solgt for 14 Sk. Pundet de bedste Stykker, 12 Sk. de andre, dog saaledes, at Studen skulde være udsolgt i Aften. I Morgen maa de ikke tage mer end ordinær Pris.

Paa Højbro staar fire Søbilleder, af hvilke Søkongen Neptunus, de Hedningers Afgud, første Paaskehelligdags

¹⁾ Brevet er skrevet tredie Paaskedag.

Nat blev nedkastet, saa han laa tværs over Broen; den ene Arm og den anden Haand var borte. Han er straks bleven optaget af vagthavende Soldatesque og sat over Ende ved sit Piedestal. Da jeg ved Forbiridende i Forgaars blev det var, lod jeg Billedet straks opsætte igen indtil videre. Det var fæstet ved store Søm og af den Tyngsel, at 7 Mand maatte løfte det op paa sin Fod, hvilken var saa bred, det syntes uden Hæftelse at kunne have staaet af sig selv. Man kan ikke skønne anderledes, end at her er brugt lønlig Vold. Vægterne ved ingen Efterretning at give. Efterdi Billedet laa tværs over Broen, skulde man mene, det var nedkastet fra Strandens Side, hvorom jeg bedst muligt inkvirerer. Om nogen beskadiger en Løgte, da er Straffen efter Forordningen Bremerholm; hvad kunde da ikke saadan modtvillig Delinkvent meritere?

Den Politibetjent, som siden sidste 11. December daglig har opvartet ved de 16 Frederiksborg-Klokkers Støbning hos Tessin, beretter nu, at Tessin, der siden sidste Probering paa Frederiksborg har antaget en anden Musicus til at stemme dem, atter har omstøbt nogle Klokker og forsikrer, at de i denne Uge skal blive færdige til Approbation. Jeg ved ej, hvor vidt man kan slaa Lid dertil; thi Tessin vil ej gøre sin Approbermester bekendt. Dog skal paadrives.

29. Juni 1721. I Forgaars var Politiet saa lykkeligt, at det paa een Dag fik aabenbaret og arresteret samt bragt til Bekendelse:

1. En Baadsmands Kvinde, som 8 Dage tilforn havde lukket sig ind i Trinitatis Kirke Kl. 10 om Formiddagen, fraskaaret Alterets Dug samt Skriftestolenes og andres Gardiner, opbrudt Sakristiet med en Jernstang, hun havde med sig, og udtaget en rød Fløjels med Gulgaloner og Kniplinger stafferet Messehagel og en anden af blommet Silketøj. Af Galoner eller Kniplinger havde hun udbrændt

8 Lod Sølv, som hun havde solgt. Hun forblev i Kirken fra Kl. 10 til Kl. 12 om Natten, saa steg hun ud gennem et aabent Svalevindue og praktiserede sig bort med Tøjet over Kirkegaardsmuren. Da dette Tyveri Søndagen derefter blev oplyst fra Prædikestolen, fik den Kældermand, hun logerede hos, Mistanke til hende, fordi hun saa ofte gik til og fra denne *Cofre*. Han bad hende derfor med andre udenfor Porten, og efter at han havde praktiseret sig fra Selskabet hjem, stødte han med Foden paa Kufferten, som straks opsprang, og der fandt han disse Gud og Kirken tilhørende Sager. Hun vilde ej bekende andet, end at hun havde fundet det paa Gaden. Men endelig slap det ud, at hendes Mand sidder fængslet i Helsingør for to Kirker, han har gjort Indbrud i og *spolieret*; hun sad der ogsaa, men echapperede. Hun giver nu for at være ked af Livet og derfor at have begaaet dette Rov.

2. Sct. Hans Aften eller Nat blev de fattiges Blok ved Vangede Kilde opbrudt. Øksen blev liggende derhos, men Pengene var borte. En Bondekarl kommer til Vartov Kilde Dagen efter, havde Lommen fuld af $\frac{1}{2}$ -, 1- og 2 Skillinger og spenderede resolut paa Vægttere og andre. Politibetjentene fik Mistanke og arresterede ham, hvorpaa han blev bragt til Bekendelse og Pengene sekvestrede. Det er omtrent 20 Rdlr., som skal leveres til Blokens Forstander.

Bogtrykker Brandt, som havde trykt den Vise om Ryssernes Brænding i svensk Nordland, er dømt i to Rdlrs. Straf samt at betale de 4 arresterede omløbende Drenges Arrest med 2 Sldlr.

Norgesgade, som imellem Amalienborg og Materialgaardens Hauge var umanerlig brøstfældig, bliver nu repareret og omlagt. Det bekostes af Kopulationspengene.

»Havnens nye Muddermølle employeres nu ved Højbroen for der at optage Resten af Dæmningen, der var

gjort, da Pillerne repareredes, paa det Skibene gennem Broen kunde passere. Derefter skal Prinsensbroes Dæmning til samme Ende optages. Denne Mølle kan saa daglig fylde 7 à 8 Pramme, hver til 50 à 60 Læs; som brav forslaar og gør mærkelig Effekt til Havnens Renlighed.«

»Deres Kongelige Majestæts Befaling om Smørfustagers rette Størrelse og Justering observeres flittelig, og holdes derover, at man efterhaanden kunde vænne Provincierne til at observere herudinden Politiet, som i København sker.«

1. Dec. 1721. Da en Del Remmesnidersvende i Gaar kom hjem fra Frederiksberg, satte de sig her i Staden ned i et Krohus, drak noget Øl og spillede Kort. Da de vilde skilles ad og gaa hjem, siger en af dem: Vi have været i Dag paa Frederiksberg, det er Kronprinsens Fødselsdag, lader os drikke hans Skaal!¹⁾ Saa drak han for, nemlig Brændevin, trende Gange, med dragen Kaarde. Da han vilde stikke den i Balgen igen, tager han fejl, saa han stak sig selv højt op i det venstre Laar og døde 1½ Time derefter. De tilstedeværende Svende forbleve paa Stedet for at vidne om Sagen. Jeg gav det Byfogden straks tilkende. Den afdødes Navn er Daniel Posno, 26 Aar gammel, Søn af Væver Morten Posno i Mikkell Vibes Gade.

I den store Nattestorm sled Mr. Ebbesens Skib paa Kristianshavn sig løs fra sin Duc d'Albe, hvor »han« var fæstet til, og drev med Sydøst Storm ind paa Kristianshavns Bro paa den sydøstre Kant, nedrev med Bugsprydet det der staaende Sprøjtehus og beskadigede Broen, hvor den er stenlagt, saa ikkun paa den halve Bredde kan køres. Jeg tog det straks i Øjesyn, beordrede Besig-

¹⁾ Kristian VI var født den 30. Nov. 1699. — Brevet er skrevet en Mandag.

telse udi vedkommendes Hosværelse og at der snarest muligt skulde repareres.

De fleste af dem, der i forrige Uge døde af Smaakopper, var af Holmens og Garnisonens Menigheder. Det var derfor raadeligt, at der ved Søetaten og Garnisonen blev ansat en Doktor og to Barberer, og at det blev bekendtgjort for menige Soldater og Matroser, at de der skulde raadføre sig, naar deres Børn blev befængte med Kopper. »Thi de bruger hverken Doktor eller Balberer, men indgiver Mjød til at uddrive og Brændevin, naar de faar ondt i Maven, og saa maa de dø i Mængde, da dog de fleste vorder kurerede og faa dør, naar Doktor betimelig tilkaldes. Efterhøsten bringer ofte dødelige Sygdomme, som nu er Kopper, en anden Gang Dysenteri, hid-sige Febre. Og de allerfleste Mennesker skal endelig have Kopper, saa de første faar den af Menneskens Natur (som vil have Blodet rensed) og af Sæsonen; de øvrige af Besmittelse.«

1. Marts 1722. Der er nu inkvireret over hele Staden, hvor noget sælges, om Vægt og Maal er efter Forordningen: ej fremmed, gammel, forslidt, urigtig, ujusteret; ej gjort af de forordnede Haandværkere eller forfalsket. Alt hvad der var suspekt eller urigtigt, har jeg ladet opbringe paa Politikammeret og undersøge af Justermesteren, og hvor Ondskab og Forfalskning antræffes, skal af mig forhverves Dom i Politiretten, saaledes over dem, der har forfalsket deres Bismere og *malicieusement* tilsat flere Streger eller Prikker for at gøre 2 Lpd. til 3 Lpd., og 3 Lpd. til 5; eller har fyldt Bundene i Pægle-, Potte- og Skæppemaal op med Træ, Bly, Voks, Læder etc., paa det der skulde gaa mindre i, eller forfalsket deres Vægtskaale med Bly eller andet. »Imidlertid løber Indvaanerne ved denne Inkquisition med omkring, tilraabende utallige Velsignelser for saadan Omsorg. Andre af Frygt løber i

Mængde til Justerkammeret for at lade probere og mærke paa ny deres Vægt og Maal.«

Af nogle Vognmænd er der nu igen henlagt Urenlighed paa Toldbodvejen. For 14 Dage siden var jeg selv der, og da var der intet. »Formedelst dette uhørte langvarige vaade Vejr, og indtil Deres Kongl. Majt. endelig resolverer om disse Mosepladsers Ejendomme (som beror paa det Kort, General-Bygmesteren skal derom forfærdige), er der ganske Uføre, hvor fyldes skal.« Ligeledes har Vognmændene sniget sig til at henlægge noget paa den, dog ubrolagte, Andel af Norgesgade imellem Akademiet og Gudsaligste Dronningens Have, hvilket bedst kunde afværges ved Skildvagterne. »Thi Politiet har ikke den Mængde af Betjente at kunne overalt paa een Gang og for alle Ting have Opsynsmænd.« 8 Politimænd lønnes af Kollegiet og 8 Gadefogder af Magistraten. Politibetjentene har nok at gøre med Stævninger for de to Politikamre, der holdes hver Dag fra Morgen til Aften, et paa Raadhuset, et i mit Hus. Gadefogderne faar kun 7 Rdlr. 3 Mark Kvartalet i Løn, de er saa gode som man kan faa dem for de Penge. Men nu i denne vanskelige Vinter opsiger Magistraten deres Løn, saa de siden 1. Okt. intet har faaet, saa de maa svelte. Det er ondt, at Politimesteren skal lade Sagerne forrette, men andre raader for Betjentenes Løn. Jeg maa imidlertid forskyde Penge til disse fattige Folk, hvilket falder mig besværligt.

At Toldbodvejen nu er noget overskyllet, er intet nyt. Det er passeret ofte, ja 10 Gange. Det vil denne Gang kunne bortskaffes med 3 Rdlrs. Bekostning.

I Gaar lod jeg Skibene udpassere gennem Holmens Bro, saasom Dæmningen nu skal slaas til Broens Opbygning. Derved skete det, at Politibetjenten, som skulde holde Orden paa Skibene, at det ene gav det andet Plads og Tid til at passere, faldt i Stranden. Han var dog søvant og kom, næst Gud, snart op igen.

23. Marts 1722. Deres Kongelige Majestæts Befaling om Slotsskorstenenes Fejning er straks efterkommet.

Komedier har jeg ladet forbyde her i Staden, at de ej maa spilles i 14 Dage efter Fastelavn. Dette blev ogsaa overholdt undtagen af en Soldat i Borbergaden, som sneg sig til nogle Dage efter at gaa om Aftenen som Harlekin paa Gaden og invitere Folk til et Marionetspil, hvilket jeg dog straks dissiperede.

For nogle Aar siden har jeg ladet trykke og i alle Huse uddele Plakater om fremmedes Anmeldelse hos mig, og til den Ende blev i adskillige Sprog trykt Sedler, som de fremmede skulde paaskrive. Men da mine forskellige Forestillinger om, at de fremmede fra Portene og Toldboden maatte føres til mig ligesom forhen, eller, om de vare fornemme, deres Ankomst tilmeldes mig ved en Ordonans, ej hidtil er bleven understøttede, har jeg allerunderdanigst maattet andrage billigen at være undskyldt, og at jeg ej kunde vedblive at holde Journal over fremmede. Thi Vært kan enhver være her i Staden, saa længe han vil. Undertiden er de militære, saa der med dem ikke kan have Tilsyn, ej heller stoles paa deres Angivelser. »Nu har jeg ved Frøken Guldsteens Tildragende, helst da mig forsikres, at ved denne Monteleone¹⁾ har medværet en papistisk Præst (som imod Loven under Livsstraf ej her maa indfinde sig), eksamineret Værten Hendrik Grøpper²⁾ udi Bremer Nøgel ved Stranden, hvem disse fremmede vare. Men han undskyldte sig som Klokkerens Kone i Pfaltz, da hun blev caresseret af en spansk Soldat: Kan jeg Spansk! Jeg svarede: Saa skulde I have efter Plakatet givet mig det tilkende, som lærte i Rostock 4 Sprog i et Aar, hvoriblandt var det Spanske. De ere

¹⁾ Monteleone var den Person, der bortførte Grev Gyldensteens Datter.

²⁾ Kaldes i Kbhvns. Hist. VI, S. 59, Henrik Grøper, Vært i Bre-merschlössel.

indkomne som Hamborger Købmænd og saaledes taget hos Præsidenten Pas, dog altid med Navnenes Forandringer, som efter Paaskriften over Bolognes Port i Italien er kriminelt. De ere bortrejste nogle Dage før Frøkenet, begge Partier gennem Vesterport; udenfor drejede de om til Østerport og saa til Helsingør. Frøkenet med en Pige lod sig sætte paa en Postvogn (som ellers var bestilt til Hr. Greve Laurvigs) i Strandgade¹⁾ for Garnisons Kirken under aaben Himmel, blev sat paa noget Hø og paatog den ridende Tjeners blaa Kappe, havde idelig Regn undervejs. Nu lader jeg stævne Værten at svare til sit Forhold; thi han har endog udtaget Pas for dem.«

I Morges Kl. 5¹/₂ fandtes mellem Vejerhuset og Gangbroen forrige Sø-Kaptajnlieutenant Bruuns druknede Lig, hvorpaa ingen Saar fandtes. Hat og Paryk var borte, men Kaarde og Stok havde han. Konen og Børnene klagede, at han forleden Lørdag var gaaet ud til Holmen for at hente sin Afregning, 700 Rdlr., og siden havde de ikke set ham. Paa Holmen svaredes, at han for lang Tid siden havde faaet sin Afregning. Men ved kongelig Benaadning skulde han som *Dimissus* have 300 Rdlr. aarlig fra Nytaar.

Ligeledes er i Dag ved Fisketorvet opbundet et druknet Lig af en Matros, der havde ligget længe i Vandet. Det formenes at være ham, der før Jul blev ved en Baad, som kom fra Stevns, og som i Uvejr »kantedes« ved Gangbroen mellem det blaa Taarn og Kristianshavn. Den anden Mand blev frelst.

I Morges, da en Musketerer Michel Hyller fra Højtysskland, af Oberst Zepelins Regiment, var bleven afklædt til at løbe 8 Gange gennem Spidsroder for en paa Gaden røvet Sølvkaarde, skal han have sagt: Ei, das mag der Teufel thun! hvorpaa han skar sig med en Kniv under

¹⁾ s: Strandstræde.

Halsen gennem Huden og siden stak sig paa et Ribben. Han skal være uden Fare.

12. April 1722. Siden sidste allerunderdanigste Rapport er her paa Politikammeret fortsat med Forhør angaaende Jerntyveriet. En i Skaane hjemmehørende forhenværende Smedesvend paa Holmen navnlig Lund har tilstaaet, at han til Smeden Printzler har solgt de opbragte 22 Lispund rundt og fladt Jern, hvilket han Tid efter anden havde købt af 6 Holmens Smedesvende, som han nævuede. De nægter det, men ere dog arresterede. Lund bekræfter, at de Aar og Dag har haft deres Gang i Huset hos ham; han havde krediteret dem Øl og Brændevin, og de derimod havde bragt ham, snart i Lommerne, snart under Skødskindet, fra 1 til 12 Pund ad Gangen af nyt og gammelt Jern foruden Spigere med Holmens Stempel paa. Han betalte dem 2¹/₂ Sk. for Pundet og 2 Mark 8 Sk. for Lispundet. Lund tilstaar at have vidst, at dette Jernværk kom fra Holmen. Han har ogsaa udlagt en anden Smed, Ulrik Kock, som nogle Gange har købt Jern af Lund; men han tilbyder sin Ed paa, at han ej vidste, det var taget fra Holmen.

En Kældermand Mogens Kjeldsen er ogsaa angivet og har tilstaaet, og ligeledes blev angivet en Ankersmed paa Kristianshavn, hos hvem der skulde findes store Mængder af Holmens Jern og Stenkul. Der befandtes dog kun nogle Spiger med Holmens Mærke, som han undskyldte med, at han gjorde Leverance til Holmen og ikke havde kunnet blive af med disse Søm.

Endnu findes blandt de stjaalne Koster en Del Jern, som Havnens Bromænd og adskillige Indvaanere i Staden vedkender sig og som er brudt af Broerne eller af Husenes Trapper. For dette kan eller vil Smeden Printzler, som er i Arrest, ingen Hjemmel forskaffe.

I Gaar blev mig forevist en raadden Lunge af en Ko,

som af en Frislagter var slagtet i Forgaars for at sælges. Da nu Forordningen byder, at ingen usunde Ædevarer maa sælges, lod jeg Kroppen med Tilbehør forsegle til Sagens Uddrag. Slagternes Artikler byder ogsaa, at Køkød ej maa sælges blandt Oksekød under Konfiskation og 4 Rdlrs. Straf, ligesom derpaa ej heller nogen Takst gøres. Men befængt eller selvdødt Kvæg maa ej sælges under 50 Rdlrs. Straf. »Disse anordnede Frislagtere er Stakler, har ingen Forskud at gøre, tager Soldater i med sig, sælger meget slet Kød, holder sig ikke altid efter Taksten. Gud ved, hvad Slags Kød de vel undertiden sælger, hvorved Staden kunde befænges! Saadan syg Ko kan de købe for 2 Rdlr. og sælge Kødet for at være af en Okse og vinde saaledes mere derpaa, end en ærlig Laugsslagter paa 10 Stude kan profitere. En Frislagter sidder i Arresthuset, navnlig Andres Bentzen, for en stjaalen Okse; efter Politikammerets Inkquisition og Eksamen tiltales han nu paa Ballerup Ting og turde vel straffes med Galgen. Thi var det at ønske for Stadens Sundhed, at de mistænkte og Stodder-Frislagtere blev afskaffet. Særlig, som paa mange Steder brugelig, et Steds over Vandet, som der er grundet, paa Stolper (at Urenligheden kunde afflyde) blev bygget et almindeligt Slagterhus for alt Kvæg, hvis Kød her i Staden skulde sælges, paa det Slagterne maatte frygte sig for hver Mands Øjne og Censur. I Venedig hides først alle Slagterstude med Hunde, paa det Kødet skal være des mørere«¹⁾).

D. 9. April arresteredes en Dreng, 17 Aar gammel, som for Postbudet skulde afhente Helsingørs Breve fra Rungsted (»Rundstædter«) Kro. Han modtog der i to forseglede Tutter 50 Rdlr., som en Kone derfra sendte hid til sin Mand, hvilke Penge han d. 6. April havde be-

¹⁾ Om denne ældgamle Overtro se Villads Christensen: Baareprøven S. 154.

holdt og saaledes forkommet med andre Dreng, løsagtige Kvindfolk og Traktering, at der tredie Dagen derefter ikkun fandtes 8 Rdlr. 5 Sk. hos ham. For nu om muligt at hjælpe Postbudet til sin Skade og straffe det onde, har man maattet videre inkvirere, arrestere og forhøre. Og derved geraader man, som i slige Sager sker, fra en til flere.

Hermed slutter Brevene. Politimester Ernst døde 22. December 1722.

=====

HOSPITALSNØD I KØBENHAVN I SLUTNINGEN AF DET 18. AARHUNDREDE

AF
K. CARØE.

Da fattigvæsenet i 1781 ophørte med at være statsinstitution og blev henlagt under magistraten, kom også dets to store hospitaler ind under dennes styrelse, det gamle Pesthus eller, som det siden 1766 hed, St. Hans Hospital, og det i 1765 oprettede men først i 1769 indviede Almindelig Hospital, der på dette tidspunkt var til huse i Sølvgadens Kaserne, hvortil det var blevet flyttet 1775, og hvor det forblev til 1785, da det flyttedes tilbage til sin oprindelige bygning i Amaliegade, hvor det derefter forblev til 1892.

Pesthuset var i begyndelsen af det 17. århundrede blevet opført uden for Nørreport ved St. Jørgenssø; under belejringen 1658—1660 blev det ødelagt, hvorefter et nyt 1665 blev bygget syd for byen ude ved Kallebostrand på det sted, hvor senere ejendommen Belvedere lå, og hvor der endnu sidst i forrige århundrede lå en søbadeanstalt med dette navn; nu er forholdene her helt forandrede ved de store opfyldninger i Kallebostrand; i sin tid har Pesthuset ligget omtrent på det sted, som nu begrænses af Sønderboulevard og de sidste grunde i Øhlenschlægersgade og Valdemarsgade.

Fra de ældste tider havde der ved hospitalerne været dårekister, og ved Pesthuset skal der efter flytningen

have været 30 sådanne byggede ud over vandet; at de virkelig skulde have været byggede ud i den åbne strand, kan vist dog være tvivlsomt, senere oplysninger taler ikke herom og angiver antallet mindre; men vist er det, at de var uhyggelige, uopvarmede plankeskure. Lidt bedre blev de i 1697, da der blev indrettet »bekvemme steder, hvor afsindige mennesker kunde forvares«, men opvarmede blev de ikke. Der var da, eller noget senere, 12 dårekister til afsindige og 12 forvaringskamre for dem, som vel ikke er rasende og uregerlige men dog urolige i deres gemytter. I 1765 siges, at der ved siden af hospitalet er en halv snes dårekister til afsindige mennesker, og altså beklædte med stærke planker.

I Pesthuset levede de syge og lemmerne under elendige forhold; rummene kunde ikke opvarmes; til nogen lindring og husværelse i den nød, som lemmerne i vintertid måtte lide af kulde og frost, skænkede derfor en borger i 1711 hospitalet 2 jærnkakkelovne og renten af 2000 sletdaler (1335 rdl.) til brændsel. Direktionen måtte selv i 1727 bekende, at logementerne var så miserable, at de ikke fandtes slettere i noget andet hospital i byen, både hvad indretningen angik, og fordi hospitalet ved den åbne strand ved vintertid for alle vinde var udsat. I 1765 siges der om hospitalet, at det er gammelt og forfaldent og så lille, at det næppe kan rumme 200. Inden den tid havde dog allerede den katolske galanterihandler Claudi Rosset ved selvsyn fattet medlidenhed med de sørgelige forhold, hvorunder hospitalets beboere levede, og vist det ved i 1749 at betænke det med en årlig gave i 10 år af 1000 rdl., og ved sin død i 1767 skænkede han det hele sin formue, c. 30,000 rdl. Selv siger han i sine bestemmelser om disse gaver, at han i mange år havde kendt Pesthuset, og at hans indvolde havde rørt sig ved at se dets skrøbelige, aldrende og højnødlidende lemmer, hvoraf de fleste manglede klæder og senge og henlå i deres

sygdom og døde bort ligesom fæ og andre umælende kreaturer; senere føjede han til, at han ved sin nærværelse i Pesthuset med største fornøjelse har set, at de fattiges omstændigheder i mange måder er forbedrede, idet de tilforn har ligget udi bare strå og tang fra stranden samt nøgne for klæder og linned, men nu med gode sengklæder, lagner, skjorter og særke med videre er forsynede af den velsignelse, gud havde forundt ham.

Det var da også i taknemlig erindring herom, at Pesthuset nu kom til at hedde »St. Hans Hospital og Claudi Rosset's Stiftelse«; men det gamle hospital var for dårligt til, at selv denne store gave kunde redde det, »ved ælde og slette indretninger var det blevet aldeles ubrugeligt«; selv vejene ud til det var det til tider livsfarligt at passere. I 1769 har »Adresseavisen« en beretning om, at et af de kvindelige lemmer, der havde været inde i byen for at besøge ærinder for nogle af de andre, druknede, da hun på hjemvejen passerede Vesterfælled, i det vand, som flød over marken og vejen, fordi hun havde bundet sin dragt (byrde) på sig og derfor ikke kunde hjælpe sig selv over de vanskelige og dybe steder. »Ellers er gerne hvert år nogle af dette hus' lemmer omkomne på denne mark, som er nu undertiden impassabel for gående og kørende.«¹⁾

Da derfor Krigshospitalet på Ladegården, der tillige havde været lemmestiftelse for gamle soldater, deres enker og børn og tvangsanstalt for militære betlere, af hvilke der den gang fandtes mange blandt de afskedigede soldater, blev ledigt og skulde sælges, købte magistraten det i 1768 og flyttede året efter St. Hans Hospital dertil, så

¹⁾ Efter at hospitalet var flyttet til St. Jørgenssø, klagede i 1799 og 1804 »Kiøbenhavnnerbladet« over, at vejen, som førte dertil mellem Sortedams- og Peblingsøen, var farlig for gaaende og kørende, da den faldt stejlt af mod begge søer og var uden rækværk mod disse.

at dette atter kom til at ligge omtrent på det sted, hvor dets oprindelige plads havde været.

Da både Pesthuset og Krigshospitalet havde været indrettede med omtrent samme formål for øje, har magistraten næppe foretaget store forandringer ved det sidste, da lemmerne og de syge fra Pesthuset flyttedes dertil. Derfor passer den beskrivelse, der i Juni 1768 optoges over Krigshospitalet, vistnok så temmelig på det ny St. Hans Hospital i 1769.

Ladegården bestod da af 4 enetages længer, 15 alen dybe, den østre og vestre c. 150 alen lange, den nordre og søndre c. 70 alen; ved en c. 16 alen dyb tværbygning deltes gården imellem længerne i en forgård og en baggård¹⁾. I nordlængen var der: 1) En lang forstue eller såkaldet sygestue, hvorfra der var indgang til 2 salvationskamre (ved de veneriske lidelser spillede salivation, spytkur ved behandling med kvægsølvmidler, en stor rolle). 2) På loftet 28 senge til 54 invalider.

I vestlængen fandtes: 1) 2 tofags sygestuer, hver med 7 senge, mellem dem et skillerum med jærnstænger for vinduerne samt en vindovn; 2) en sygestue med 10 senge; 3) 2 etfags værelser med jærnstænger og dør med jærnstænger for, i skillerummet mellem dem en vindovn; 4) 2 etfags kamre med jærnstænger til vanvittige, med indgang fra en forstue, hvori en kamin.

Uden for østlængen lå: 1) Et grundmuret hus, 15 alen i firkant, indrettet til 4 dårekister med 2 faste sengestader og 2 faste brikser, 4 faste natstole, og forsynede, de 2 med 1 dør med lås og nøgle og de 2 med jærnrist, jærnstænger og skodder (de 2 sidste synes altså ikke at have haft vinduer, og ingen af dem ovne); omkring huset gik et 15 alen langt forfaldent plankeværk. 2) Et hus af

¹⁾ Alle bygningerne var 1751—1755 opførte fra ny efter tegninger af oberst S. C. Gedde, der nu findes i rigsarkivet. Der var dog vist senere foretaget enkelte udvidelser.

mur og bindingsværk, 16 alen langt, $11\frac{1}{2}$ alen dybt; i den ene ende var der 3 dårekister med faste brikser og natstole, 3 døre med jærnrister og jærnstænger og udenfor en gang indelukket med et $11\frac{1}{2}$ alen langt plankeværk; i den anden ende var der stald til 3 heste og 2 køer. (Ved det grundmurede hus havde der tidligere været to gamle dårekister af træ, men dem havde spisemesteren fået overladt til staldrum).

I de såkaldte barakker og på lofterne var der 3 store rum med plads til 40 lemmer, der lå i 10 faste senge i to etager, 1 med 12 sådanne senge til 48 lemmer, 1 med 14 senge til 56 lemmer; på loftet var der 36 senge til børn.

Nogle forandringer ved bygningerne måtte der selvfølgelig foretages, da St. Hans Hospital flyttede dertil, men meget betydelige var de ikke, som det fremgår af en inventarieliste fra 1770.

I nordlængen var der: 1) 1 spindestue, hvortil 9 forvaringskamre for sindssyge med senge og borde og i den anden ende 9 lignende; 2) 2 forvaringskamre til »honnerte folk« med seng, bord og stol; 3) 1 stue til 20 lemmer; 4) på loftet plads til 25 lemmer.

I en udbygning forbundet med nordlængen var der 19 dårekister med 19 brikser og faste natskrin samt 2 bilæggerovne.

I vestlængen fandtes: 1) 3 stuer til inokulation (af kopper, som dengang foretoges ret hyppigt); 2) 3 »honnerte« dårekister og 4 dito forvaringskamre, hvortil 5 bilæggerovne, 2 vindovne, 7 senge og borde; 3) 3 sygestuer til 20 lemmer, hvortil 3 lamper til varmt vand og lysning, 1 klystersprøjte, 1 finlappekar til badning og 1 stikbækken; 4) på loftet plads til 9 lemmer.

I enden af østlængen fandtes en stor lemmestue med 24 dobbeltsenge, en anden med 26 enkeltssenge, en hjørnestue med 12 dobbeltsenge, på loftet 36 dobbeltsenge.

Desuden var der i hospitalet bolig for inspektøren,

kirurgen med kirurgsvend¹⁾, præsten, degnen, spise-mesteren og andre funktionærer; i tværbygningen var der kirke; tillige blev der vistnok efterhånden indrettet forskellige arbejdsstuer og værksteder.

I det gamle Pesthus' sidste år, 1768, var der indkommet 140, udgået 35, og ved nytårstid rummede det i alt 163²⁾. I det ny St. Hans Hospital skulde der ifølge »Adresseavisen« være plads til 200 »mest tåbelige, galne, inkurable og alle elendige mennesker, hvilke nu bekommer meget bekvemmelig lejlighed, hver efter sin tilstand, endog nu gode og varme dårekister for de ulyksalige, som har mistet deres forstand«.

Med bekvemmelighederne var det imidlertid så som så, som senere skal omtales.

Ligesom i det gamle Pesthus var der i St. Hans Hospital to afdelinger, en for afsindige og tossede og en for lemmer med »gyselige« og ulægelige sygdomme; hertil føjedes i 1772 en tredje afdeling for veneriske syge, en lidelse, der i sidste halvdel af det 18de århundrede havde bredt sig stærkt over hele Danmark³⁾.

Efterhånden må der være foretaget ret store udvidelser, thi i 1787 var der i de to første afdelinger plads til 324 syge og lemmer, hvoraf 35 sindssyge og 180 veneriske.

I Almindelig Hospital var, da magistraten i 1781

¹⁾ Johan Petersen var hospitalskirurg 1779 til 1784, da han blev regimentskirurg. Kirurgsvend eller underkirurg var den ueksaminerede Mogens Albrechtsen fra c. 1770 og endnu 1792, da han søgte kirurgpladsen, men ikke fik den.

²⁾ Galne og aldeles fra forstanden 4; tåbelige og vanvittige 37; krøblinge 17; med apopleksi (slag) beladte 15; med saltflod (vædskende udslæt) i ansigtet, på benene og andre steder på legemet som ulægelige 16; svindsottige og med tærende syge 17; med kræft beladte 2; kontraktur 1; for alderdom og anden skrøbelighed senliggende 44; for andre årsager her indsatte 10.

³⁾ Ehlers: Folkesyfilis i Danmark, København 1919.

overtog det, antallet af sygesenge c. 70 og af lemmer c. 600; der blev da straks anskaffet 50 ny senge og flere senere, så at der i 1786 var plads til c. 180 syge, men det slog ikke til over for de krav, som en stadigt tiltagende epidemi af fnat stillede, en sygdom, der fra sidst i det 18de og et godt stykke ind i det 19de århundrede herskede stærkt over hele landet¹⁾.

Magistraten var derfor meget ilde stedt, da Almindelig Hospitals tvende overordnede læger, medikus Saxtorph og kirurg Jacobsen i Februar 1787 sendte den et promemoria, i hvilket de oplyste, at et langt større antal fnattede patienter i de senere år havde søgt til hospitalet end forhen, da de også kunde indlægges dels i Frederiks Hospital dels i andre hospitaler, og at det af den grund var nødvendigt at søge denne blandt fattige overhåndtagende sygdom standset og hospitalet reddet for helt at blive befængt med den. Som årsager til sygdommen fremhævede de to læger navnlig usselhed, dyrtid, slet føde og mangel på renlighed, men tillige, at når tiggere blev indbragte til Børnehuset, befængtes de der enten af andre eller af sengklæderne og bragte sygdommen videre derfra.

Da nu de værelser, der i hospitalet var bestemte for fnattede, langtfra var tilstrækkelige, måtte mange af disse, navnlig når de tillige havde andre sygdomme, indlægges på de almindelige sygestuer, hvorved smitten bredtes til de andre syge, men tillige måtte hospitalets egne fnattede lemmer af mangel på plads på sygestuerne forblive, hvor de var, og smittede så de andre lemmer. Da hospitalet rummede mange hundrede, der således udsattes for smitte, henstillede lægerne derfor, om ikke de fnattede for fremtiden kunde optages i St. Hans Hospital, hvor de veneriske syge indlægges, hvis kurmetode har megen lig-

¹⁾ Norric: En Landeplage — Fnatt — for 100 Aar siden. Ugeskrift for Læger. 1900.

hed med en del af de fnattedes, eller, hvis det ikke lod sig gøre, at leje et lokale til de fnattede i byen.

Magistraten synes med passende langsom grundighed at have overvejet sagen, thi først i Juni lod den stadsbygmester Rosenberg foretage en undersøgelse af bygningerne på St. Hans Hospital, og den gav et trist resultat.

Bygningerne var til dels meget forfaldne; bjælkerne og gulvene var på steder, hvor der fandtes kældere, for det meste oprådnede, hvorfor der måtte indlægges ny; lofterne og hanebjælkerne måtte ligeledes for største delen fornyes og ligeledes bræddebeklædningerne under tagene, når de formedelst tagenes højst nødvendige istandsættelse måtte aftages; tillige var en stor del af vinduernes rammer og karme i stykker og oprådnede og måtte også fornyes; og dertil kom andre små istandsættelser af døre, låse m. m. Denne istandsættelse vilde blive meget bekostelig, hvor stor kunde først siges efter særligt overslag.

I fald der skulde skaffes plads til flere lemmer, måtte der opføres ny bygninger, da grunden under de nuværende var så slet, at den næppe kunde bære disse, langt mindre ny etager, desuden var der adskillige revner i murene; de ny bygninger burde da lægges højere, thi det var en fejl i anlæget, at bygningerne imod vejen og søen var anlagte for lavt; at skaffe vandet ud af kælderne kunde ikke ske på anden måde end ved ud til vejen at aflede det bagom husene ved grøfter, og derved at gårdene blev ordentligt brolagte med rendestene og fortove, hvorved kælderne vilde blive tørrere.

Inden denne beretning om St. Hans Hospitals sørgelige tilstand blev afgivet 7. Juli 1787, må magistraten have været på det rene med, at det bedste vilde være at skaffe et helt nyt hospital, og da haft sin opmærksomhed henvendt på det store bygningskompleks, som vilde blive ledigt på Blågård uden for Nørreport ved nedlæggelsen af den af regeringen i 1780 med så store forventninger

anlagte virksomhed i klædemanufaktur, der var blevet så sørgeligt skuffede. Allerede 18. Juli indgav nemlig magistraten et længere andragende til kongen, i hvilket den oplyste, at den straks, da den overtog Almindelig Hospital, havde anskaffet 50 ny sengesteder til sygestuerne, men at en yderligere udvidelse af disse havde måttet opgives, efter at hospitalet var flyttet tilbage til sin gamle bolig, hvor der ikke som på Sølvgadens store kaserne var mulighed for stadige udvidelser, og følgen havde været, at der næsten altid havde været anmeldt flere, end der kunde optages, undertiden havde 20 til 30 måttet vente på plads, hvorved deres sygdomme var tiltagne og nogle af dem døde, inden der kunde ydes dem hjælp. Hertil kom den i de senere år stadigt tiltagende fnatepidemi, og samtidigt var også antallet af veneriske syge tiltaget stærkt, så at der nu på St. Hans Hospital var henvend 50 patienter af denne sygdom mod 20—30 tidligere; det havde derfor været nødvendigt at dele en til epidemiske sygdomme særligt bestemt stue således, at der i den kunde blive plads til 14 veneriske syge. Hospitalet var nu mere end nogensinde helt optaget af gamle, inkurable og sindssvage, og det var ganske umuligt der at skaffe plads til fnatsyge. Det var desuden en mangel ved hospitalet, at der ikke havdes anstændige kamre, hvor personer af middelstanden, der på grund af sindssvaghed eller anden lidelse, som er af den beskaffenhed, at de ikke kan modtages på noget andet hospital, kunde indlægges for betaling. Heller ikke indretningen for de veneriske syge var således, som sygdommens beskaffenhed og kur fordrede, og alle bygningerne var ynkeligt forfaldne, som det fremgik af den vedlagte synsforretning.

Det vilde da være nødvendigt både at foretage en hovedstandsættelse af de nuværende bygninger og at opføre en del ny, men der vilde dog altid være fare for, at både de istandsatte og de ny ikke med nogen varig-

hed vilde kunne vedligeholdes på et så fugtigt og lavt beliggende sted; derfor vilde det uden tvivl være fordelagtigere, om hospitalet kunde erholde en helt ny bygning på et mere sundt sted; men hverken til at foretage en stor istandsættelse og opførelse af ny bygninger eller til en flytning af hospitalet var dette i stand, da det kun ejede en kapital på 7500 rdl., hvorunder endda var medregnet forskellige legater, over hvilke der ikke kunde disponeres; og i øvrigt havde det ikke andre indtægter, end hvad Almindelig Hospital ifølge reskriptet af 14. Maj 1784 skulde afgive til det.

Magistraten måtte derfor ty til kongen om bistand i denne sag, men for ikke at falde til byrde med en stor udgift henstillede den, om ikke kongen vilde overlade den uden for Nørreport liggende såkaldte Blågård, som til næstkommende Michaelis (29. Sept.) ventedes at blive ledig ved det hidtil der værende klædemanufacturs fraflyttelse; magistraten formodede, at der med en mådelig bekostning der kunde gøres de fornødne indretninger til at skaffe hospitalet de manglende lejligheder; til gengæld kunde det nuværende St. Hans Hospitals grund og bygninger da vel findes bekvemt til et eller andet brug efter kongens forgodtbefindende.

I kancelliet var man betænkelig ved dette mageskifte både af praktiske og æstetiske grunde: »Skal de veneriske syge, galne folk, de med spedalskhed, fnat og andre farlige sygdomme beladte mennesker bo så nær landevejen, og må de to sig i Peblingsøen¹⁾, hvoraf vi andre dagligt drikker?« skriver en af de voterende, en anden: »De syge burde ikke have udgang eller udsigt til landevejen«. Med disse bemærkninger sendtes sagen til finanskollegiet, der ikke fandt, at der var anledning til at indrømme St. Hans

¹⁾ Blågårds grund strakte sig fra St. Jørgenssø helt op til det daværende Solitudes jorder, hvorom Solitudevej minder.

Hospital Blågård såvel på grund af dens beliggenhed og indretning som den dermed forehavende bestemmelse.

Efter dette afslag foretog magistraten sig foreløbigt intet; men da forholdene stadigt blev værre, indgik den i Maj 1788 med et nyt andragende, i hvilket den på ny indtrængende anmodede om, at dette mageskifte måtte finde sted for at afhjælpe den stadigt voksende hospitalsnød, og tilføjede, at den ikke kunde indse, at Blågårds beliggenhed i mindste måde kunde være hinderlig for at anvendes i stedet for St. Hans Hospital, da den indretning uden vanskelighed kunde gøres, at hverken de afsindige eller de med »spectaculeuse« skader behæftede personer kunde komme tilsyne ved vejen eller på nogen måde foruroelige de forbipasserende, da de kunde anbringes i de inderste bygninger og baggårde.

Finanskollegiet var dog stadigt imod planen, da der nu var udsigt til at få Blågård realiseret med megen fordel for kongens kasse; og derved blev det.

At magistratens skildring af, hvor elendige forholdene var på det gamle Pesthus, ingenlunde var overdrevne, viser klart en anonym artikel i Sept.—Okt. hæftet 1788 af »Kiøbenhavns Skilderie« med overskriften: »Pesthuset som det er, og hvorledes det kunde blive«; den vides at skyldes N. D. Riegels og er skrevet i den for tiden ejendommelige skruede, højstemte stil; af den lange artikel anføres her væsentligt kun, hvad der angår Pesthusets indretning og sanitære forhold; den nærmere skildring af en del af de syge og af de finansielle forhold forbigås.

Pesthuset, betragtet med granskende øjne, bliver os en vennetro vejleder, der fører os hen til bredden af floden Styx, hvor det tillades os at se over i fortvivlelsens land; vi vender tilbage i verden, glemmer dette adva-

rende syn, og over kort eller langt kommer vi selv forvildede og fortunlede ned i Charons båd.

Disse fortunlede har ret at spørge: Hvad er der da at se i Pesthuset, som er så rørende, at det kunde overtale os til at forandre vores anstændige og med fin leve-måde så overensstemmende vandel? Vi svarer: Du gør os ikke længere dette spørgsmål, når du med os i Pesthuset haver betragtet:

a. *De b i n d e g a l e*. Nedstig med mig o, sandsesløse! i de gales underjordiske boliger, hvor mefitisk luft, trang gang og ulykkeliges skrig ganske betager dig. Lad døren for dårekisten åbne sig, og du studser straks over en nøgen medbroder, en vildmand han kan æde for 2 mark om dagen, hvorfor skal han sættes på 4 skilling og opædes af utøj.

b. *De v a n v i t t i g e*. Hint syn af ravgale formil-des på pesthusassembleen ved et mindre gyseligt; her er megen selskabsmunterhed. Alvorlighed og skemt omveksler med hinanden. I en sal på 30 alens længde går nogle og tredive mennesker frem og tilbage, meget manerlige i deres omgang, klædte hver efter sin stand og vilkår; de taler forskellige sprog og har det gode, at de ikke øder tiden på spil, øder ikke pengene til kort eller vognleje, thi enhvers hjem vender ud til salen; de bor alle sparsommeligen, de nøjes med et kammer, hvori til nød en seng og et bord kan stå. Den store kakkelovn, som står i midten, knytter selskabsbåndet alt fastere og fastere Men det er hårdt, at stiftelsens fattigdom skal tvinge den til at lade vanvittige, halvgale, drukkenbolte være sammen i een stue. De, som har raptus, kan jo ikke plejes og ved opmuntringer blive lindrede, og drukkenboltene smitter dem alle.

c. *D r u k k e n b o l t e n e*. Med godt overlæg regner man drukkenkab iblandt galskaber, men drukkenboltene sættes ikke ind i Pesthuset, fordi de skal drikke mere

bestisk end før, men at de skulde aflægge denne onde vane. Dette øjemed formår ikke stiftelsens fattigdom at arbejde til . . . En begyndende drukkenbolt må ved arbejde, der opvækker sult, ved flittig brug af kvassia og andre bitre ting samt ved kolde bade og god diæt kunne bringes igen tilbage til en sund tilstand. Men Pesthuset er for fattigt til at anskaffe midlerne og bekvemmelighederne, der hører til denne sygdoms helbredelse. Da dette onde haver bedåret alle stænder, burde det tages på samme alvorlige og anstændige måde, som det veneriske, at nemlig indretningerne var så hæderfulde, ja så tavse, at ingen vidste, hvo de var, der blev helbredede, og at alle stænder kunde være der, næsten som om de var hjemme Tordnende moraler og hovedkulds afhold fra drik læger ikke.

d. V e n e r i s k e s y g e. Anstalterne for disse syge i Pesthuset fortjente at brændemærkes med navn af de veneriske syges rakkerkule. Tredive pjaltede, halvt fortærede, af begge køn ligger femten i et kammer, og i stedet for fordom at have 4 skilling til sygekost nyder de nu 8 skilling dagligt. Imellem hver seng er der næppe så meget rum, at man kunde skubbe sig frem. Man tænke sig stanken, der følger med de veneriske; denne forgifter så hastigt luften, at næppe kan den atmosfæriske overvinde den. Du ser, ved hvert skridt du går, mærke på stiftelsens fattigdom; denne haver jo intet andet linned, gang- og sengeklæder at bortgive end det, som de 35 lemmer i Rosset's stiftelse kaster fra sig efter trende års brug. Hvilken renlighed kan der da blive tilovers for nøgne, pjaltede og veneriske, der fra gader og torve bliver kastede ind i Pesthuset? Skiddenhed, nøgenhed, mangel, fnattestue i nærheden, stank, syge klinede ovenpå hinanden er alt det, Pesthuset formår at gøre for de veneriske . . . Men aldrig kunde det falde folk af stand og levemåde ind at lægge sig i kur her, og ingen anden sted må de veneriske syge tåles.

O, sandsesløse! i hvo du endog er, kan du betræde de veneriske sygestuer uden at gå ind i dig selv? . . . Vi vil ikke ækle læseren med at beskrive flere veneriske syge; det må jo smerte enhver ærlig Dansk at kunne med vished vide, at de usle veneriskes antal, som med magt indkastes i Pesthuset, er årligt 180 personer, og af samme bliver helbredede 130, så kan man sikkert regne, at deres antal, som ikke melder sig til Pesthuset, er over 100 gange [!] større; og disse skal ikke helbredes, og hvilken tanke!

Nationen var det værdigt at kunne, uden at de føler det i deres pung, således sammenskyde årlige gaver, at 12,000 [!] af deres veneriske medbrødre af alle aldre, af alle stænder, kunde årligt helbredes.

Pesthuset er et sted, som formedelst sin usselhed og fattigdom lidet eller intet kan anvende for at prøve midler til at lindre de gale, læge de vanvittige, helbrede drukkenboltene, det kan blot imodtage de mest usle af nøgne veneriske og fnattede.

Ja, det helt rådne og faldefærdige Pesthus står som et talende bevis på, hvorledes man nødes til at mishandle menneskeligheden, tværtimod den bedste regerings ønsker, når først uorden i pengeforvaltning griber om sig.

Pesthusets altfor hastigt opførte bygning fattes god grund; det står på en mose. Dengang grave omgav disse bygninger, løb vandet ind i kælderne, nu hine er fyldte, trues hele bygningen med en uudblivelig nedstyrtning, så stærkt tager hemmelig råd og fugtighed overhånd. Denne hele bygning er næppe mindste reparation værd. Få af de 12 stuer, stiftelsen haver til lemmer, er således, at disse kan ligge der i skjul for regn og i ly for vind. Det er ikke alene nøgenhed og sult, at disse ovenpå hinanden pakkede lemmer, der alle er syge og skrantne, skal have at kæmpe imod, men de er så at sige husvilde, fordi alt er så usselt.

Antallet af lemmer (12 gangkoner iberegnet), af af-sindige, stumme, døve, blinde og inkurable samt gamle og unge, syge og skrøbelige af begge køn er sædvanligt 324 personer. Året igennem kan af mænd og kvinder cirka indkomme formedelst ovenmeldte svagheder 100 personer; restituerede udgår 40 personer; bortdør i stiftelsen 50 personer.

De veneriske patienters antal, som imellem år og dag indlægges til kur, kan sikkert ansættes til 180 personer¹⁾; de, som restituerede udgår, kan med vished beregnes til 130 personer; og antallet på dem, som dør af svagheder, i allerhøjeste beregnes til 10 personer.

Riegels, der i den i hine tider altid standende strid mellem læger og kirurger, stedse stod stærkt på kirurgenes side og skarpt imod lægerne, kan i sin oversigt over Pesthusets udgifter ikke nægte sig den fornøjelse at anføre: »Medicus for i godt vejr at gøre en spadseretur til hospitalet, som kunde gerne undværes, 300 rdl.; chirurgus for sin utrolige møje ikkun 200 rdl. og til bandager 80 rdl.²⁾. NB. Hvoraf han til en subchirurgus årligt giver 100 rdl. . . . Æresposten ved denne stiftelse er unægtelig lægens, som læger indvortes; han håver med Pesthuset at bestille for sin sundheds skyld; han er i byen og besøger for motions skyld sine syge på landet. Håndlægen [kirurgen] her kan som allevegne og læge indvendig, trænger altså ikke til promoveret råd [ø: råd af en

¹⁾ Riegels overdriver her stærkt; fra 1772 til 1785 vekslede tallet af indlagte fra 30 til 88, i 1786 var det 115, i 1787 steg det til 130; gennemsnitligt blev der i disse 16 år indlagt 63 veneriske patienter årligt; i de følgende år holdt antallet sig omkring 110, men steg fra 1800 stærkt og naede 215 i 1803. (Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn, 1805, s. 856.) Ved flytningen i 1808 var der 174 veneriske og 73 sindssyge.

²⁾ Hospitalslæge var 1773—1798 den meget ansete Johan Henrik Schönheyder, hospitalskirurg Christian Adam Reinhardt fra 1784 til sin død 1792.

promoveret læge], dog haver doktoren 300 rdl. for at være nærværende med råd.« Og i et af de mange skrifter, hvormed Riegels lige til sin død kæmpede for forbedring af forholdene i St. Hans Hospital, kommer han tilbage til dette æmne: »Det er et frydefuldt syn at se pesthuslægen i karet, da hans egne fortjenester haver sat ham ind iblandt den ærefulde skare af Æsculapii glimrende dyrkere. Pesthusets syge kan ikke tabe ved, at dets læge forøger sin erfaring uden for stiftelsen og tillige samler kræfter og sindsmunterhed til at opfylde sine tunge og så slet påskønnede pligter som pesthuslæge. Hvor meget vilde stiftelsen ikke vinde, om den formåede at holde sin nuværende håndlæge en duelig og vel oplært fuldmægtig, der igen kunde have andre under sig, som kunde lære ret at behandle syge, at bade, smøre, forbinde i hast påkommende tilfælde. Ligesom medikamentudgifterne formindskes, kunde vel og håndlægens forbedres, og ved indtrædende vakance kunde vel den indvortes læge smeltes sammen med håndlægen.«

Riegels' forslag om, på hvad måde der kunde skaffes Pesthuset forøgede indtægter, skal her kun kort berøres; det har nærmest formen af en forlystelsesskat, idet han foreslår 1) afgift af spilleborde i hvert hus; 2) af billarder; 3) af hvert klubmedlem; 4) af komediegængere; 5) af hver lysttur til Dyrehaven og hver kilderejse; 6) af lange peltse, klæde- og modevarer, isenkramvare, kaffe; 7) af ride- og karetheste — men alt frivilligt i dertil fremsatte sparebøsser, »så vilde det ny plejehus snart blive berømt for at være den rigeste stiftelse næst Englands!«

Riegels var en skribent, hvis skarpe pen altid let forfaldt til overdrivelser, og i sin skildring af forholdene på

St. Hans Hospital har han sikkert smurt tykt på; men dårlige var de, det viser et andragende fra Andreas Carl Wandel, der i slutningen af 1792 var blevet hospitalskirurg og straks med iver tog fat på at gøre opholdet noget tåleligere for de mange syge, der var betroede til hans pleje. Allerede i Februar 1793 indgik han med et forslag til magistraten om en del forbedringer, af hvilke de væsentligste her skal anføres:

Til sengene bliver der kun 2 gange årligt leveret et knippe halm; det kunde godt behøves 6 gange, thi efter 14 dages forløb er næppe det halve igen, resten er gået på gulvet ved redning og ved, at halmen presses ud til siderne, medens samtidigt lejet i midten stadigt bliver dårligere; på gulvet er der derfor altid fuldt af halmstumper, hvad der er både urenligt og brandfarligt. Over halmen har de syge kun en gammel dårlig dyne. Hvis sengene kunde blive forsynede med halmsække, kunde disse vendes hver morgen, uden at noget faldt ud; at få krølhårsmadrasser blev vel for kostbart, skønt det vist i længden var det billigste.

Af linned er der kun lidt, gammelt, lappet, næsten sort; derfor får de syge kun rent linned hver 14. dag, undertiden går der 3 uger. Wandel ønskede rent linned hver 8. dag, lagener hver måned og ret til at forlange nyt, når en patient trængte dertil.

I stuerne brænder om aftenen kun en tranlampe, der er til ulæmpe for patienterne ved sin fæle stank og os; den lyser så slet, at man om natten ikke kan se at behandle de syge med åreladen og lignende; derfor ønskede Wandel at få lys til det brug og en lygte i loftet, der vilde være nyttig til skades forebyggelse, hvis gangkonen skulde falde i søvn. Enhver stue burde have nogle tintepotter til de forskellige slags te, der bruges, og enhver seng et tinbæger; nu må patienterne drikke af den samme lerpotte, som de bruger til maden, og den er så tyk, at de,

som saliverer, ikke kan gabe over den; det samme gælder træskeerne. De saliverende spytter enten i potteskår eller i træbakker, der lugter ilde, og der spildes let af dem i sengen, thi der mangler kammerpottes til at helde ud i, og desuden er patienterne ved denne mangel nødt til at forlade sengen, enten de kan eller ej. Wandel ønskede derfor tinspyttebakker med låg, i det mindste 6 til hver stue. Spiseskeer og madkrukker må de syge selv anskaffe, men ofte formår de det ikke og må da låne hos andre, hvorfor han også ønskede anskaffet tinskåle, -tallerkener og -skeer.

Det varme vand til tevand m. m. bliver bragt i træspande, hvori det hurtigt bliver koldt og får ækel smag; til hver stue burde derfor høre en fortinnet kobberkedel, der kunde holde 3—4 spande.

I stuerne trænges der til et par stole, når de syge skal op for at få sengen redt eller er så raske, at de kan være oppe; et lille bord mellem hver seng, der let kunde laves på hospitalets snedkerværksted, vilde være nyttigt, da patienterne der på kunde have mad og drikke samt medikamenter og derved hjælpe sig selv. Desuden burde hver stue have et stikbækken, nu er der kun et gammelt, slidt til alle tre sygestuer; ligeledes trænges til et uringlas.

Over sengene mangler en tavle med nummer, hvilket forårsager uorden og fejltagelser med medikamenter; thi selv om man vilde foreskrive gangkonen patienternes navne, kunde hun ikke læse dem. I sygestuerne er der i loftet et træk hul med rør op gennem taget, men det kan ikke bruges, da det regner og sner ned igennem det; selv når de er lukkede, forårsager disse huller træk, hvorover der stadigt klages. Wandel ønskede dem ombyttede med en nærmere beskrevet »trækmaskine« i det øverste fag vindue.

Instrumenter til operation mangler. Wandel havde til en sådan måttet låne dem andetsteds; i pludseligt på-

kommende tilfælde var det uforsvarligt ikke at have dem ved hånden.

Inspektøren anbefalede næsten alle Wandel's forslag og fremlagde et overslag dertil på 1125 rdl.; men det er næppe rimeligt, at magistraten er gået med til denne udgift; thi allerede i foråret 1792 havde hofbygmester Kirkerup efter magistratens opfordring udarbejdet et forslag til en istandsættelse og udvidelse af hospitalet. Af den med planerne følgende beskrivelse af hospitalet ses det, at der på den tid var 1 stue til veneriske mænd, 3 stuer til veneriske kvinder, en dårekistegang med 27 afdelte dårekister, 21 dårekister for rasende og 15 »honnette« kamre.

Da disse planer kom stadsfysikus Mangor for øre, greb han ind med et nyt og meget radikalt forslag, vidnende om hans altid vågne interesse for hygiejniske fremskridt. Forslaget gik ikke alene ud på helt at opgive det gamle hospital, men også at fordele dets tre afdelinger på tre mindre hospitaler liggende uden for byens tre porte, på henholdsvis øster-, vester- og nørrebro, og tillige at give betalende patienter fra byens omegn adgang til dem, navnlig tilskadekomne og operative tilfælde.

Mangor's forslag om en flytning af hospitalet blev straks grebet af Kirkerup, der foreslog et helt nyt hospital anlagt uden for østerport på en grund, der tilhørte byen og i alle henseender vilde egne sig godt dertil; men dette forslag synes at være lagt upåagtet hen.

På samme tid havde hospitalet til en ny bygning ved den unge baron Boltens testamente fået 20,000 rdl., og ved andre gaver yderligere c. 5000 rdl., og det har muligvis været anledningen til, at magistraten i Dec. 1792 meddelte kancelliet, at St. Hans Hospital trængte til en bedre bygning; hertil vilde disse penge dog ikke være tilstrækkelige, men nok til en udvidelse af hospitalet. Herved vilde dog alle mangler ikke være afhjulpne, og da ef-

ter sigende militæretaten ønskede hospitalet flyttet, forespurgte magistraten, om det ikke kunde få overladt det tidligere Kvæsthus (nu Det forenede Dampskibsselskabs bygning) ved St. Annæplads, der 1777 var blevet flyttet til Kristianshavn; i bygningen kunde lemmerne og patienterne anbringes, og på den tilhørende grund kunde der opføres en bygning for sindssyge. Det viste sig dog ikke at kunne lade sig gøre, da bygningen nu var overtaget af den kgl. danske manufakturhandel.

I Febr. 1793 meddelte så magistraten kancelliet, at der da ikke var andet at gøre end at istandsætte hospitalets brøstfældige bygninger, hvis reparation i 1792, foretaget under stadsbygmester Meyn's ledelse, alene havde kostet 2000 rdl., påsætte bygningerne en 2. etage og opføre nogle ny; hertil havde den ladet Kirkerup udarbejde det tidligere omtalte forslag, der vilde koste 26,000 rdl. Det var dog efter senere foretagne besigtigelser tvivlsomt, om fundamenterne overalt var tilstrækkeligt stærke til at bære nok en etage, hvorfor magistraten havde anmodet oberst Peymann som særlig bygningskyndig at erklære sig, og han havde derefter udtalt, at nogle af bygningerne nok kunde det men andre ikke, hvorfor han tilrådede at nedbryde disse og opføre ny bygninger, hvad efter Kirkerup's overslag vilde kræve yderligere 10,000 rdl. Så meget formåede magistraten ikke at udrede, og den anmodede derfor atter om at få overladt Kvæsthuset, hvad der ad anden vej var stillet i udsigt måske kunde lade sig gøre; magistraten havde derom henvendt sig til generallandøkonomi- og kommercekollegiet, under hvilket Kvæsthuset hørte, men intet svar fået.

Rygtet om denne ordning havde imidlertid foranlediget en del beboere i Kvæsthusets nærhed til at indgå med et andragende herimod, da smitsomme sygdomme derved let kunde udbredes i staden, og deres ejendomme vilde lide derved, da ingen vilde skøtte om at bo i nær-

heden af inkurable, afsindige og med smitsomme sygdomme befængte folk; de tilbød endda selv at købe Kvæsthuset, så kunde for købesummen et nyt hospital bygges på et bekvemt sted.

Magistraten mente om denne ansøgning, at det ikke med hensyn til smitte kunde være farligere at have hospitalet der, end det havde været at have Kvæsthuset der, i hvilket også smitsomme syge blev indlagt; men flertallet i collegium medicum anså det dog for betænkeligt, også fordi de afsindige kunde blive til ulempe for de omboende; store hospitaler var i det hele ikke de bedste for de syges vel, og deres beliggenhed i stærkt bebyggede gader var betænkelig; kollegiet, af hvilket Mangor var medlem, foreslog derfor, hvis hospitalet blev flyttet, da at dele dette i 3 afdelinger lagte i udkanten af vester-, nørre- og østerbro og ikke i nærheden af samlede bygninger.

Magistraten vendte så atter tilbage til sit forslag om istandsættelse og udvidelse af de gamle bygninger, men da hertil manglede 11,000 rdl., bad den kongen om at lade Kvæsthuset sælge ved auktion og skænke købesummen til hospitalets ombygning. Kollegiets forslag om at dele hospitalet i 3 mindre, fandt magistraten vel gavnligt, men den turde ikke tilråde at udsætte forandringen af St. Hans Hospital, indtil der kunde skaffes udvej for de midler, der krævedes til at opføre og senere underholde 3 ny hospitaler.

Kancelliet tog sagen »under nøjeste overvejelse« og meddelte magistraten i Sept. 1793, at da hospitalet lå på et usundt, fugtigt og ubekvemt sted, var det utilrådeligt at anvende over 25,000 rdl. på at istandsætte og udvide det; hvis det derimod blev solgt — og muligvis kunde militæretaten ønske at erhverve det — kunde et nyt og bedre hospital opføres på et bekvemt sted, hvortil byen vel kunde skænke grunden; men skulde hertil ikke være tilstrækkeligt, holdt kancelliet det for bedre at udsætte

sagen, indtil man ved oplagte renter og ny bidrag fra borgere (ved en kollekt eller offentlig indbydelse) kunde få samlet tilstrækkeligt til øjemedet.

Magistraten fastholdt dog stadigt, at så længe et nyt hospital ikke var opført, kunde det gamle jo ikke fraflyttes, og en betingelse herom ved eventuelt salg kunde let blive til tab for hospitalet, og man kunde heller ikke vente med salget, indtil et nyt hospital var færdigt, da man måtte vide, hvor stor en sum der kunde gøres regning på, inden man begyndte på det ny. Hvis militæretaten vilde overtage det gamle hospital, fandt magistraten det billigt, at derfor blev godtgjort de 21,000 rdl., som den i 1769 havde betalt denne etat for Krigshospitalet, på hvilket den endda senere havde kostet 11,000 rdl.¹⁾ Helleri så dog magistraten en anden løsning; den kom tilbage til sit forslag fra 1787 om at få Blågård overladt, hvor hospitalet vilde få den bedste lejlighed, der kunde ønskes. På dette sidste forslag svarede kancelliet slet ikke, derimod forhandlede det med militæretaten, som dog erklærede ingen brug at have for hospitalets bygninger; kancelliet foreslog derfor magistraten at forsøge en auktion og se, hvad den vilde bringe. Dermed var man nået ind i 1794.

Magistraten mente dog af samme grunde som tidligere, at en auktion ikke vilde være til nogen nytte; og den rykkede frem med et nyt moment, nemlig at der påhvilede hospitalet den klausul, at stedets fortifikation skulde forblive uforandret; det vilde være til hinder for afhændelsen og også for udvidelser af hospitalet, og magistraten anmodede derfor om at få udvirket, at den blev frafaldet; men herpå vilde militæretaten aldeles ikke ind-

¹⁾ I 1794 oplyste inspektøren, at bygningerne var forsikrede for 59,920 rdl., hvilken sum han dog fandt overdreven høj og foreslog nedsat til 40,000 rdl., men i 1802 anslog den da nedsatte kommission værdien af bygningerne ikke til mere end noget over 20,000 rdl.

lade sig, da denne fortifikation var uomgængelig nødvendig for en mulig udvidelse af fæstningsværkerne.

Atter vendte magistraten så tilbage til sit forslag om istandsættelse og udvidelse, muligvis nok i følelsen af, at det derved havde en klemme på kancelliet, der godt havde indset, at det var spildte penge; denne gang foreslog magistraten desuden, at der rundt om hospitalet skulde gøres en akvædukt i jorden af kampesten for derved at samle grundvandet til de nærliggende parker, samt et fortov af stenbro, hvorved formentes, at fugtighed ikke mere skulde gøre stedet usundt, og herimod havde militæretaten denne gang intet at indvende.

Magistraten, der åbenbart stadig arbejdede for at få hospitalet flyttet, har nok ment, at den deri havde collegium medicum at støtte sig til, og havde derfor atter foreslået sagen henvist til dette, og det fastholdt i et og alt sine tidligere udtalelser, frarådede bestemt at koste mere på de brøstfældige bygninger og tilrådede at opføre 3 ny enetages bygninger med rummelige og luftige værelser, da hospitalet lå usundt og sidt, omgivet af 2 store søer og mange grøfter.

Dermed var man nået til Sept. 1794; da lagde magistraten et nyt pres på kancelliet ved at indberette, at det nuværende antal dårekister var aldeles utilstrækkeligt til at modtage de afsindige, som forlangtes indsatte; herover havde fattigvæsenet beklaget sig, da det derved havde haft store udgifter, idet sådanne afsindige, når de ikke havde frænder, der kunde modtage dem, midlertidigt måtte bevogtes ved lejede folk og i lejede værelser på fattigvæsenets regning. Da imidlertid omkostningerne ved indretning af flere dårekister vilde være spildte, hvis hospitalet snart skulde flyttes, og der efter Kirkerup's plan da skulde indrettes flere, bad magistraten om en kgl. resolution desangående.

Det førte til, at kancelliet i Nov 1794 lod foredrage

for kongen, hvad der i denne sag var foretaget såvel fra dettes som fra magistratens side, og indstillede det hele til kongens resolution¹⁾).

Denne faldt 27. Nov. 1794 og gik ud på, at der skulde nedsættes en kommission, som skulde overveje, enten om de ældre bygninger skulde istandsættes og udvides, eller en ny bygning opføres på et andet sted, eller hospitalet fordeles på flere adskilte steder. Til medlemmer af kommissionen udnævntes viceborgemester Flindt, prof. chir. Callisen, generalauditor Nørregaard, hofbygmester Harsdorff, rådmand Wosemose, stadsfysikus Mangor og hospitalsinspektør Matzen. Kommissionen holdt sit første møde 5. December og arbejdede flittigt i et år, men da greb uventede begivenheder forstyrrende ind.

Man blev straks enig om, at af hensyn til baron Bolten's gave kunde hospitalet ikke deles i flere men måtte blive bestående under een bestyrelse og økonomi, men at det var ønskeligt, at de sindssyge og veneriske syge så vidt muligt blev skilte fra den øvrige del af hospitalet. Ligeledes om, at grunden var så fugtig og usund og bygningerne så dårlige, at det var betænkeligt at lade hospitalet forblive, hvor det var, og yderligere søge at forbedre det.

Af inspektøren blev oplyst, at der for adskillige patienter betaltes: veneriske, indenbys 7 mark, udenbys 9 mark ugentlig; afsindige, indenbys 4 m., udenbys 5 m.; for enkelte andre personer betaltes fra 2 m. 10 sk. til 1 rdl. ugentlig; når nogen indenbys forlangtes indlagt i et »honnet« kammer, betaltes 4 m., i et »ordinært« 3 m. og udenbys 1 m. mere om ugen foruden forplejning.

Foreløbigt blev til et nyt hospital udset en grund på fælleden bagved Jødekirkegården på højre side af vejen til Lygten, som Harsdorff anså for egnet dertil, hvis der

¹⁾ På dette tidspunkt husede hospitalet: 31 sindssyge mænd og 41 kvinder, 9 veneriske mænd og 27 kvinder, af ulægelige 62 mænd, 159 kvinder og 12 børn.

kunde skaffes vand; han påtog sig at udarbejde tegninger til et hospital her.

På foranledning af Mangor oplyste Flindt, at hospitalet kunde rumme 360 personer, men at der ofte havde måttet afvises til indlæggelse kvalificerede, og han foreslog derfor det ny hospital indrettet til 450. Desuden fremlagde han omhyggeligt specificerede lister over de syge i tidsrummet 1787—1794: af afsindige var indlagt 252, af vanvittige 113, af veneriske 820, af inkurable og epileptiske 53. Udenbys syge havde ingen ret til at optages, men når der var plads, blev de modtagne for betaling, særligt »galne«.

Efter at derpå både Mangor og Matzen havde indgivet udførlige betænkninger over et nyt hospitals indretning og patientantal, der i alt væsentligt faldt sammen, blev der i Maj 1795 af Flindt udarbejdet et detailleret forslag til vejledning for Harsdorff under hans arbejde med tegningerne, ifølge hvilket der skulde skaffes plads til 92 veneriske syge, 150 sindssyge, 220 gamle og ulægelige og 18 gangkoner og opvartere, ialt 480. Dette forslag blev sat i cirkulation mellem medlemmerne, der i ofte ret lange skrivelser udtalte sig om det, og dermed gik tiden til henimod September. Hvad beliggenheden angik, havde magistraten givet tilladelse til, at den udsete grund på fælleden måtte afgives til hospitalet, skønt den ellers nødvendig sa, at der blev taget noget fra fælledeerne; da henpå sommeren ejendommen Rolighed uden for østerport, det tidligere traktørsted Schwermandsdal, blev tilbudt magistraten som grund til hospitalet, spurgte denne da også straks kommissionen, om denne grund, der tidligere havde været på tale, ikke kunde bruges, og hvad pris der passende kunde gives for den; kommissionen mente dog, at den ikke egnede sig dertil, den var ikke stor nok, og de bygninger, der fandtes, kunde ikke bruges.

At cirkulationen var gået så langsomt, har sikkert

haft sin årsag i den store ildebrand, der 5.—7. Juni 1795 hærgede hovedstaden; om den, og hvad dermed fulgte, drejede alles tanker sig. Først ind i November tog kommissionen efter Mangor's initiativ atter fat; Wosemose oplyste da, at det nu vilde koste det dobbelte af tidligere at bygge; da havde man anslået udgiften til 80,000 rdl., hvoraf man kun havde de 40,000, og håbet om at få det manglende ved frivillige gaver måtte nu opgives; under ildebranden var desuden en del af kommissionens dokumenter forsvundne; alt dette tilligemed sygdom blandt medlemmerne synes ganske at have lammet kommissionen, der i henved 1¹/₂ år intet møde holdt.

Så tog Riegels atter fat. I 1796 søgte han kommissionen om at få udlånt hospitalets regnskaber, i og for sig en mærkelig anmodning, da det selvfølgelig var magistraten, der havde disse, og kommissionen henviste ham da også til denne; men da der ingen møder holdtes, tog det henved 1 år at give dette svar. Om Riegels har fået regnskaberne udleverede, er vist tvivlsomt, men han synes i alt fald fra inspektøren at have skaffet sig gode oplysninger, og i sit tidsskrift med den ejendommelige titel: »Fornuftens og Menneskehedens Rettigheders Archiv« underkastede han 1797 i en artikel: »Pesthusets Skiebne fra 1788 til 1796« magistratens og kommissionens virksomhed en skarp kritik, frarådede af hygiejniske grunde bestemt at flytte hospitalet til Nørrefælled, og sluttede med sin gamle kæphest, en hvas sammenstilling af, hvad »håndlægen« og »karetlægen« udretter, og hvor slet den første betales i sammenligning med den sidste.

I alt dette var der intet nyt; hvad der giver Riegels' artikel dens betydning, er, at han her som den første fremsatte det forslag, der blev den endelige løsning af den mer og mer forplumrede sag, at købe en herregård, indrette hovedbygningen til »de anstændige syge af alle klasser«, og desuden »bygge op små landlige huse, der blev

små byer omkring herregården; man så her drukkenboltenes by, de vanvittiges, de veneriskes, de tungsindige gales, og hvert hus fik sin have, som ethvert lem uset og ukendt kunde behandle som han vilde . . . helst i disse havers behandling fandtes den allerbedste medicin.« I København skulde der dog forblive et lidet Pesthus, der kunde modtage de lemmer, som tre gange om ugen derfra skulde føres ud til stiftelsen.

Med dette forslag var Riegels kommet så langt forud for sin tid, at ingen dengang synes at have skænket det en alvorlig tanke; det viste sig dog at være et spirekraftigt frø, der 11 år senere satte frugt, men det oplevede Riegels ikke.

Året efter, 1798, rykkede Riegels atter ud med et lille skrift: »Noget ganske Nyt om Pesthuset og almindelig Hospital fra 1796 til 1798«; det indeholder meget lidt om Almindelig Hospital og intet væsentligt nyt om Pesthuset, er kun mere bidende end noget af de tidligere; »kommissionens kolde og stolte brev til mig vil jeg ikke lade aftrykke, thi det måtte afskrække andre fra at tage sig af de hjælpeløse usle, når de bliver underlagte en kommission.«

Endnu en gang slog Riegels til lyd for sagen; i 1800 udgav han: »Dog Noget men kuns saare lidet om St. Hans Hospital«; men det er da, som om han var kørt træt; foruden det korte spørgsmål: Hvad er der udrettet for de midler, som fra 154,000 rdl. i 1796 var stegne til 276,000 i 1799 ved Riech's legat, indeholder det kun en gengivelse af dennes testamente; men til det sidste arbejdede Riegels for dette sit hjertebarn; da han døde 1802, efterlod han forskellige optegnelser væsentligst om hospitalets historie, som blev offentliggjorte i »Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn« 1805.

Imidlertid havde fra Nov. 1795 til Marts 1797 intet møde været afholdt; da kommissionen atter samledes 8.

Marts, blev som grund hertil anført dels ildebranden, dels dokumenternes bortkomst og dels byggematerialiernes høje pris og flere medlemmers sygdom. I mødet blev desuden Flindt's tidligere omtalte forslag til en vejledning for arkitekten diskuteret og derefter endelig udarbejdet; dens væsentligste punkter var følgende:

Hospitalet skal flyttes til en plads uden for Nørreport og opføres med 3 bygninger, der ligger et godt stykke fra hinanden, kun forenede ved mure, og anlagte saaledes, at de syge så lidt som muligt kan se hinanden. Bygningerne skal, maaske med undtagelse af den for rasende, have 2 etager, 5 alen høje, foruden kælder, og indrettede således, at de kan udvides. Hver af bygningerne skal have en gård for sig og kun een udgang til daglig brug for kontrollens skyld. De syge skal så vidt muligt anbringes i 2den etage, betjening og økonomi i 1ste; dog skal selvfølgelig dårekisterne være i underste etage. Sygepladsernes antal skal være: 1) 30 veneriske mænd, 50 kvinder og 12 betalende; 2) 25 afsindige mænd, 50 kvinder, 80 vanvittige; 3) 106 ulægelige mandlige almisselemmer, 214 kvindelige, (hvoraf dog kun 70 mænd og 150 kvinder indtil videre skal kunne optages), ialt 320, (antallet var således formindsket, ikke forøget som først foreslået). I den veneriske afdeling skal der være 8 stuer til 10 syge i hver samt 2 rummelige ekstraværelser og 12 værelser for »undselige« syge, desuden 3 badstuer.

I sindssygeafdelingen skal der være 32 dårekister for afsindige og 24 rekonvalescentkamre med seng, bord og stol, hvori disse skal bo, når de ej er rasende, for at de ej i deres rolige timer skal høre for megen jammer fra deres larmende medmennesker, hvorved deres egen paroxysmus kunde opvækkes, og for at de kan være så nær dårekisterne, at de i fornødent tilfælde hastigt sikkert kan transporteres derhen. Varme må her og i dårekisterne forskaffes ved ovn eller rør. Desuden 16 »honnette«

kamre for betalende med et aflukke i enden, for deri at indeslutte den syge, når tilstanden gør det nødvendigt, eller det udfordres for renligheds og udluftnings skyld. Disse kamre skal opvarmes ved rør som mindst farligt.

Til de 80 vanvittige skal der være 2 værelser til 27 mænd og 4 til 53 kvinder, i hvilke der må være kakkelovne.

I den 3dje og største bygning skal der være 3 stuer til 110 mænd og 6 stuer til 220 kvinder og desuden arbejdsstuer m. m.

Harsdorff gik derefter i gang med at udarbejde planerne til hospitalet efter dette grundlag, og 1. Juli 1798 forelagde han disse for kommissionen. Som fordret viser de en større og to mindre bygninger, hvis ydre er meget jævnt uden nogen stræben efter særlig arkitektonisk skønhed; størst interesse frembyder den måde, hvorpå spørgsmålet om sindssygeafdelingen er løst, men at komme nærmere ind herpå vilde blive for vidtløftigt¹⁾.

Disse planer blev sat i cirkulation mellem kommissionens medlemmer; Matzen fik dem først, men ved årets udgang var de endnu ikke nået til nogen af de andre; først i Jan. 1799 foreslog Matzen i en skrivelse, i hvilken han stærkt priste Harsdorff's ypperlige plan, at søge udvirket, at kommissionens forslag og planerne blev offentliggjorte med opfordring til sagkyndige om at udtale sig om dem.

Om dette forslags skæbne foreligger ingen oplysninger; først 27. Nov. 1799 holdt kommissionen atter møde, i hvilket den glædelige efterretning blev forelagt, at superkargo Riech ved testamente havde skænket hospitalet 120,000 rdl.; Nørregård påtog sig at gøre udkast til kommissionens forestilling, i hvilken han lovede at iagttage,

¹⁾ Såvel disse tegninger som Kirkerup's tidligere omtalte findes i rådstuearkivet.

hvad Riech's testamente kunde give anledning til. Til stede var da kun Flindt, Callisen og Matzen.

Det blev den oprindelige kommissions sidste møde; en forklaring herpå kan muligvis søges i, at kommissionen efterhånden svandt ind ved dødsfald og sygdom; Wosemose døde i 1796, Harsdorff i Maj 1799, Mangor i Marts 1801 og Flindt blev alvorlig syg, så at han til sidst måtte udtræde; af kommissionens oprindeligt 7 medlemmer var der da kun 3 tilbage: Matzen, der havde gjort et stort arbejde, Nørregård, der væsentligst havde taget sig af de juridiske anliggender, og Callisen, der kun sjældent havde udtalt sig. Det er da ret forståeligt, at arbejdet er gået i stå; ikke engang en blodgangsepidemi, der yderligere viste, hvor elendige forholdene var i det gamle hospital, kunde give et stød til fornyet virksomhed.

I August 1798 begyndte der at optræde adskillige tilfælde af blodgang i byen, navnlig på Frederiks Hospital og i Opfostringshuset; det gav anledning til, at der på St. Hans Hospital blev indrettet et lokale til at kunne modtage 14 sådanne syge; efter de skildringer, som hospitalets læger, dr. Schönheyder og kirurg Wandel, gav af det, var det slemt: det lå ovenover sindssygeafdelingen, kun skilt fra denne ved et tyndt bræddegulv, gennem hvilket hvert ord kunde høres; til loft havde det kun taget; opvarmes kunde det ikke; sengene var forsynede med de sletteste til kassation bestemte sengklæder, da de gode ikke vilde kunne bruges mere, når de først havde været benyttede af disse syge. Heldigvis blev epidemien hverken stærk eller langvarig, den standsede inden vintrens komme.

I over 2 år holdt kommissionen ingen møder; men da så i Febr. 1802 Flindt meddelte, at han på grund af sygdom ikke mere kunde være medlem, indberettede Nørregård dette til kancelliet, og der blev da 5. Marts 1802 udnævnt 3 ny medlemmer: Ove Malling, den senere stats-

minister, vicerådmand P. Lange, der som tidligere murermester var bygningskyndig, og viceborgemester Jens Bang, der tilførte kommissionen flersidig sagkundskab. Fra 1761 til 1774 havde han studeret både arkitektur og medicin, ved kunstakademiet erhvervet både lille og store sølvmedaille og lille og store guldmedaille¹⁾, af regeringen været betroet undersøgelser om kvægsygen, holdt forelæsninger for jordemødre og senere over arkitektur, været anatomisk prosector og kandidat ved Frederiks Hospital, taget den medicinske doktorgrad 1774, derefter været jærnværkslæge i Norge, fra 1776 akademilæge i Sorø og tillige, hvad der da var yderst sjældent for en mediciner, distriktskirurg i Sorø amt; endelig var han i Okt. 1801 blevet Københavns første lægekyndige viceborgemester (også den sidste, da stillingen ikke på ny blev besat efter hans død), og samtidigt medlem af direktionen for St. Hans Hospital.

På grund af sygdom og andre forhindringer blev den ny kommissions første møde ikke holdt før 24. April 1802, men i dette og et par følgende møder nåede man hurtigt til enighed om, at det trods de forøgede midler — Riech's gave og den tidligere byggefond, der nu var steget til 40,000 rdl. — ikke vilde være muligt at gennemføre Harsdorff's plan, der, oprindeligt anslået til 100,000 rdl., nu mentes at ville kræve mindst 160,000 rdl. og desuden frembød flere ulemper; dels vilde det nemlig koste 5000—7000 rdl. at lede vand til hospitalet, dels var dårekisterne ikke praktiske, da for mange sindssyge vilde blive samlede i fællesgange, hvor den ene let kunde opirre den anden og en enkelt forstyrre alle de andre.

Kommissionen mente, at af Riech's legat burde kun 60,000 rdl. anvendes til bygninger, og da den således kun rådede over 100,000 rdl. dertil, foreslog den at lade ho-

¹⁾ Om Bang som arkitekt se prof. Weitemeyer's artikel i disse »Meddelelser« I. s. 65.

spitalet blive, hvor det var, forbedre og udvide de gamle bygninger til lemmerne og de veneriske syge og, med særligt hensyn til nyere tiders erfaringer om omgangsmåden, bygge en ny bygning til de sindssyge på et 6 tdr. land stort vænge, der tilhørte hospitalet, hvor der tillige kunde blive plads til indelukker, haver, træplantninger og spadseregange; en sådan ny bygning vilde da rimeligvis også blive mere søgt af betalende syge. Dette vilde derimod ikke kunne ventes af veneriske syge, thi de kunde behandles i private hjem eller under et påtaget navn i andre hospitaler og derved skjule sygdommen; et særligt hospital for veneriske vilde kun blive søgt af de usleste og fattigste; andre vilde undgå det for at skjule skammen.

Det vilde derfor være rigtigst at bygge en ny bygning til mindst 100 sindssyge og indrette de ældre bygninger til lige så mange veneriske og 250 lemmer eller mere; i disse bygninger kunde der ved forskellige forholdsregler rådes bod på fugtigheden.

Lange mente, at en sådan ny bygning, indrettet efter de senere tiders bedste former for sindssyge, vilde kunne opføres for c. 67,000 rdl.; hertil havde han udkastet en skitse, som han blev anmodet om nærmere at udføre. Om en sådan tegning er blevet udført, vides ikke; den omtales i alt fald ikke oftere.

Dette forslag blev 10. Juni 1802 indsendt til kancelliet og allerede 18. Juni godkendt ved kgl. resolution, dog skulde planerne indsendes til approbation.

Omtrent samtidigt med hospitalskommissionens fornyelse var der imidlertid blevet nedsat en stor kommission til at tage sundhedspolitiets forbedring under overvejelse: to af dens medicinske medlemmer, stadsfysikus Scheel og overmedikus Mynster, indgav i Maj 1802 en beretning om, i hvor høj grad venerisk syge bredte sig, og at det var nødvendigt at tage forholdsregler derimod; i 1801 var der på St. Hans Hospital blevet indlagt 248 sådanne

patienter, i 1802 kunde antallet ventes at stige, og skønt der på hospitalet var indrettet 30 ny pladser til dem, vilde det ikke være tilstrækkeligt; de foreslog derfor to midlertidige hospitaler indrettede i lejede lokaler, et for mænd og et for kvinder, og tillige en række andre foranstaltninger. Fattigvæsnets direktion anså også interimistiske foranstaltninger for nødvendige, men da de foreslåede vilde koste c. 6000 rdl., henstillede den, at 60—70 ulægelige syge blev flyttede til en bygning på Blågård, hvis en sådan kunde fås gratis, og de derved indvundne pladser anvendte til veneriske syge. Dette blev bevilget og direktionen meddelt, at den kunde få overladt den såkaldte væverbygning på Blågård. Hermed var imidlertid tiden gået indtil henimod efteråret; direktionen synes denne gang at have været ualmindelig ivrig og allerede forinden at have begyndt på at bygge på hospitalet, thi først i November meddelte den, at væverbygningen nok kunde bruges, men at en sådan interimistisk foranstaltning vilde medføre store bekostninger ved delt økonomi og nødvendige forandringer, der vilde være tabte for fremtiden, og den havde derfor ladet en ny etage sætte på kirkebygningen og deri indrettet fire rummelige sygestuer. Dog vilde den gerne benytte væverbygningen til bolig for fattige familier, men det modsatte finanskollegiet sig, idet bygningen kun kunde overlades til brug på kort tid, da der var taget anden bestemmelse med den.

Efter at hospitalskommissionen havde fået sine gennemgribende forslag bevilgede, henvendte den sig til det udenlandske departement for gennem dette at erholde oplysninger om og planer til forskellige udenlandske dåreanstalter; og den fik også i løbet af 1802—1804 sådanne om St. Lukas Hospital i London, dårehusene i Wien, Kurbrandenburg, St. Petersborg og Toledo.

Først 13. Juli 1804 afholdtes derfor næste møde, i hvilket Bang fremlagde sine, ikke mere eksisterende teg-

ninger, som dog vel næppe har været væsentlig forskellige fra hans senere udarbejdede; de blev sat i cirkulation, og ved et møde 30. Sept. 1804 — det sidste, der er indført i forhandlingsprotokollen — blev man enig om forskellige forandringer ved disse, hvorefter Bang påtog sig at udarbejde et nyt sæt tegninger og Lange overslag til dem.

Bang's smukt udarbejdede planer — i alt 5 store blade — findes i kunstakademiets bibliotek; de viser en firfløjet treetages bygning omsluttende en stor midtgård; til dens to sidefløje slutter sig halvrunde enetages bygninger med kælder omsluttende mindre gårde med græsparterrer, henholdsvis for fritliggende mænd og kvinder; til den bagerste fløj sluttede sig en lignende halvrund bygning, men i tre etager, indeholdende celler for de rasende og bindegale; foran façaden, og aflukket ved dennes to fremspringende afslutninger og et stakit foran, findes et haveanlæg bestemt for de betalende. Til den ene side findes desuden en have, i hvilken der kunde gives lemmerne arbejde efter enhvers kræfter og lyst.

At komme nærmere ind på den, som det synes, vel overvejede og indrettede plan, vilde her føre for vidt; det skal dog bemærkes, at der var sørget godt for såvel kolde som varme karbade, styrtebade og dampbade, ligesom også for opvarmning.

I de to symmetrisk indrettede halvdele af bygningen for henholdsvis mænd og kvinder var der 48 kamre for betalende, 88 for fritliggende og 70 dårekister, i alt plads for 206 sindssyge. Cellerne skulde beklædes med planker, i hver en faststående seng og et aflukke med et latrin, hvis sæde skulde være en udhulet sten med et metalbækken, som kunde udtages gennem en jærndør ud til den bagerste gang.

Façaden virker i sin simpelhed helt monumentalt; portrummet går op gennem alle tre etager; til hver side i det findes en vestibule med søjleindfattede indgange, be-

stemt til deri at anbringe indskrifter, tavler og mindesmærker for hospitalets legatstiftere.

Overslaget lød på 103,720 rdl., der under visse forhold vilde yderligere forøges med 10,580 rdl.

Det til det ny dårehus udsete vænge må vist have vist sig ikke egnet dertil, muligvis ligget for lavt og derfor været fugtigt; thi i Maj 1806 havde kommissionen henstillet til direktionen for fattigvæsenet, at der til byggegrund blev købt et stykke jord kaldet Fuglebakken, der grænsede op til det omtalte vænge; dette fremgår af fattigvæsenets svar, der ikke alene billigede dette, men tillige foreslog at købe 2 andre tilstødende jordstykker, hvilket da også skete for en sum af 12,245 rdl.

Den sidste bevarede skrivelse fra kommissionen er fra 4. Juli 1808, da den anmodede fattigvæsenet om af dette at få overladt 2 ladninger norsk tømmer til brug for hospitalet. I mellemtiden var der imidlertid indtrådt store begivenheder.

Tyve år var gåede, siden magistraten første gang foreslog at flytte hospitalet; også collegium medicum og cancelliet var på det rene med, at forbedringer og udvidelser vilde være spildte penge — men penge til at bygge et helt nyt hospital for var den anstødssten, på hvilken alle planer strandede, og jo længere tid der gik, desto større blev både fordringerne og overslagene. Så kom i 1807 Englands troløse overfald og huggede knuden over.

Inden belejringen endnu var begyndt, havde man været betænkt på at flytte hospitalets lemmer, men brugte så lang tid til overvejelser, at det blev for sent; først da Englænderne opkastede batterier tæt ved hospitalet, vilde man gør alvor af det, og general Peymann anmodede om en våbenstilstand på 36 timer dertil; var dette en urimelig lang tid, var det engelske tilbud på 4 timer lige så urimelig kort til henvend 500 mer og mindre invaliders flytning; ikke engang hospitalets læge vilde fjenden først tillade at

vende tilbage til det fra byen. Tre dage derefter, 29. August, gav Englænderne sig selv til at flytte lemmerne, men det tog adskillig længere tid end 4 timer. Eskorteret af engelske ryttere førtes lemmerne, de sindssyge med hænderne bundne med forklædebånd, på bøndervogne og til fods til Frederiksberg kirke; de bindegale lagdes ved altret, de mindre gale sattes i stolene, de veneriske bragtes til staldene ved slottet; i kirken blev det forbudt at åbne vinduerne, og ud af den måtte ingen komme; på gulvet blev strøet halm til at optage urenligheden, men stanken blev hurtigt kvælende. Fra om aftenen kl. 11 til næste eftermiddag kl. 4 var de sindssyge helt uden fødemidler, først da fik de brød. Umiddelbart derefter flyttedes de videre til Frederiksborg; bøndervognene, som havde måttet holde der hele tiden, var atter ikke tilstrækkelige, og mange måtte gå de 4 mil til fods; i Frederiksborg var der ingen forberedelser truffet, hvorfor en del syge måtte sendes videre til Esromkloster og Frederiksværk; resten blev fordelt i Badstuen og staldene.

Helt uden humoristiske optrin var opholdet i kirken ikke forløbet; blandt de sindssyge befandt sig hospitalets tidligere præst (1788—1803) Niels C. B. Cruuse; ikke så snart var han kommet ind i kirken, før han råbte: »Jeg er bisp og hoved for det hele« og begyndte at præke, hvormed han vedblev hele natten, jævnlige afbrudt af en anden af de sindssyge, en forhenværende kaptajn Green, der faldt ham i talen med indvendinger og spørgsmål om krigen; Cruuse formanede ham til tålmodighed, sagde, at han havde præket for kongen og håbede atter at blive præst, men fik kun til svar: »Hvad hjælper det mig, at jeg er kaptajn for hele flåden, når Engelskmanden, den hund, stjæler den.«

Hospitalet efterlod Englænderne til dels som ruin og fuldstændigt udplyndret. Sengklæder og madrasser var blevet brugte til sandsække og strøelse; c. 1500 par lage-

ner og c. 4000 stykker linned var røvede og ligeledes inspektørens store samling af geværer og tobakspiber og lægens bøger og præparater; lemmernes kister og kasser var plyndrede; tapeterne skårne i stykker, døre overmalede med bogstaver og figurer, vel næppe af fint indhold; skaden ansloges til c. 25,000 rdl.

»Således føler Engelskmanden for den lidende Menneskelighed«.

Ud på efteråret, i November, var hospitalet atter sat i nogenlunde stand til at tage mod sine lemmer; tilbage kom da 73 sindssyge, 174 veneriske og 274 ulægelige.

Året efter afsagdes endelig dødsdommen over det gamle hospital; 27. April 1808 fik fattigdirektionen skrivelse om, at de forandringer, som skulde foretages ved stadens befæstning, fordrede, at St. Hans Hospital måtte flyttes, og kancelliet begærede derfor snarest muligt betænkning herom, idet det henstillede til direktionen, om det ikke var rettest at købe en bygning i nærheden af byen eller længere borte på landet. Det var Riegels' tanke, som kancelliet nu knæsatte.

Dette magtbud gjorde en brat ende på alle overvejelser frem og tilbage; kommissionen overlevede det ikke (Bang var død 25. Febr. 1808); den gik helt ud af spillet; det blev hospitalets direktion (i hvilken Malling sad), der nu tog affære og straks indledede forhandlinger om tilbagekøbet af Bidstrupgård for c. 100,000 rdl., som allerede 27. Maj blev sanktioneret af kongen. Om disse begivenheder og hvad dertil knytter sig, gjorde direktionen i 1808 rede i »Beretning om St. Hans Hospitals Forflytning«.

Henved 200 år var gået, siden det første Pesthus, der til aner havde St. Jørgensgård, St. Annæ Hospital og Helligåndshuset, var blevet anlagt ved St. Jørgenssø; det gamle hospital, der aldrig helt fik rystet pesthusnavnet af sig, skulde nu for fjerde gang fæste nyt bo, denne gang

langt uden for hovedstaden; men også det tog tid; i 1809 blev de veneriske syge flyttede til Almindelig Hospital, men først 1816 kunde St. Hans Hospital og Claudi Rosset's Stiftelse, der nu kun skulde rumme sindssyge og lemmer, flytte til Bidstrupgård.

SMAASTYKKER.

9. En Sonet til Maleren Kristian Zahrtmann.

SIGNOR CRISTIANO,

danskfødt Æresborger i Civita d'Antino.

Man for den bedste Skytspatron ham regner,
langt mer end Stefano og Lido værd;
han *alle* Civitanere staar nær,
og ve den Skurk, som ham et Gran forklejner.

Begejstringsdirrende hans »Bysbørn« tegner
i deres Tale ham og al hans Færd;
han staar med Helgengloriens Straaleskær,
og maalt med *ham* Historiens Største blegner.

Man fejer Gaden ekstra, naar han er der,
og sparer lidt paa Gyldenvandets Plasken;
og ved hans Komme er en evig Vasken,

hvor maanedgammelt Snavs blir skrubbet bort.
— Ak, hvis han dør, det rammer Byen haardt,
thi han har Tempelplads i alle Hjørter.

Civita d'Antino 25. Sept. 1912.

SIGURD TRIER

(† 1³/₂ 1920).

CAND. THEOL. HANS BARHOW OG HANS KJØBENHAVNS VEIVISER FRA 1748.

VED
JULIUS CLAUSEN.

I de svundne Dage var det i høj Grad almindeligt, at Haandværket og Embedet fulgte Slægten. I det mindste én, ofte flere af Sønnenne lærte Faderens Profession: af en Præsts mandlige Arvinger fulgte de fleste i hans Kald og Fodspor. Saa stor er denne Vedhængen ved Slægtstraditionen, at det ad denne Vej ofte er muligt at finde Tilknytning mellem Slægtens Medlemmer, hvor Personalhistorien svigter og Stamtavlerne har aabne Pletter. Ud fra denne Tradition maa det da søge sin Forklaring, naar *Johannes* eller *Hans Barhow*, Søn af Præsten Asmund *Barhow* i Qværnæs i Trondhjems Stift, blev — om ikke just den sorte Kjøles Mand — saa dog Theolog. Thi alle de Spor, han har efterladt sig, peger paa, at var der noget, han ikke egnede sig for, saa var det theologisk Tænkemaade og dermed forbunden Adstadighed i Levevis. Saa vidt man kan dømme, laa denne udprægede Vagabonds Interesser og Viden i Naturvidenskaben. Men for to Hundrede Aar siden var den theologiske Attestats jo næsten eneste Adgangsport til Videnskaben.

Mellem Hans Barhows efterladte Papirer, som opbevares paa Rigsarkivet (hvorfor de er havnet her, vil vi

siden faa at se), findes ogsaa et Udkast til en Selvbiografi. Nogle løse Rids og korte Fakta, nedkradsede i Hast uden Hensyn til Stil og Fremstilling ganske skematisk, og med en Haand, hvis diminutive Gnidderagtighed næsten bringer Vandet i Øjnene paa Læseren. Fraregnet de Side-spring og Vidtløftigheder, oftest af en meget grov erotisk Natur, som maa skrives paa Barhows individuelle Tilbøjeligheders Regning, er denne Biografi i al sin Knaphed ikke uden Interesse, fordi den er typisk for Livskaarene og Udviklingen hos Datidens Borgerstudent.

En ung Mand, som har faaet indbanket Latinens og Græskens Fundamenta, vel ogsaa noget Hebraisk; som har faaet sin Hjerne trænet i Formalia og i filosofisk Systematik — som derudover kun kan noget Tysk, lidt Historie og Geografi og Antikviteter, men som ganske er blotet for almindelig Kultur, som intet kender til hverken teoretisk eller praktisk Æstetik. I bedste Tilfælde en tro-skyldig Natur, en Slider og Læsehest, der arbejder sig frem til gejstligt eller verdsligt Embede; i værste en Dovenkrop, der slentrer Tiden hen paa Gader og Stræder eller i Kipper, hvorfra han ofte tørner ud med det ene Ben i Rendestenen. Gennemsnitlig lidet udviklede unge Mennesker, hvis aandelige Interesser mere er indstillet paa det tilfældige og kuriøse end paa det værdifulde og varige, for hvem det gælder saa let som muligt at komme gennem Attestats, at de kan »faa Brød«. Men overmaade mange af dem kom aldrig saa langt, men blev indskrevne i de gamle Studenters Kompagni. Saa sled de Tilværelsen op — i bedste Tilfælde som Degne eller Hørere, i værste med slet betalte Informationer eller som Huslærere, hvor de rangerede med Lakajerne. Indtil Døden ikke altfor længe tøvede med at slukke et Liv, oftest nedbrudt af Brændevin og Udsvævelser.

Hans Barhow undgaar Ydmygelsernes Skær, fordi han var en udpræget Friheds-Elsker og født Vagabond;

men til Gengæld faar han en næsten herostratisk Berømmelse indenfor akademiske Kredse i Kongens København som en udpræget Svirebroder, en gemen Pigejæger, men ogsaa en Mand med et vittigt Hoved og en skarp Tunge, som man endog frygtede i Regeringskredse. Denne Rabulist, som levede fra Haanden og i Munden, var utvivlsomt velbegavet, ganske sikkert ogsaa flittig og agtpaagivende i hvad der fangede hans Interesse — særlig Fysik og Kemi. Som ungt Menneske en køn Karl, en Pigernes Jens, der var ude om mange erotiske Eventyr, og det ikke af fineste Slags. Som ældre en Blanding af en Spekulant med videnskabelige Interesser — sin Broder Præsten Lars B. hjalp han med en Afhandling om Nordlyset og udgav den paa Tysk for ham — og et Stykke af en litterær Foregangsmand med Tilbøjeligheder til Smædeskriveri.

I 1704 lige før Juleaften kom han til Verden i Præstegaarden paa Normør som Søn af Sognepræsten Asmund Barhow og Ingeborg Spideberg, en Præstedatter søndenfjeldsfra. Da han blev fem Aar gammel, kom han i Skole med sin Broder og en anden Dreng. Huslæreren var Hr. Eilert Hagerup, der samtidig var bleven Faderens Kapellan, og som senere blev gift med Hans Barhows Søster Anne Cathrine, en Tid var Præst i Kalundborg og endte som Biskop over Trondhjems Stift, en højt anset Gejstlig i pietistisk Aand og en myndig Mand. Ogsaa en streng Lærer, »hand gav mig mange Hug i Rumpen, saa hand sagte siden, at han undrede over, at hand kunde være saa haard mod et Barn. — Vi laae oven paa Skolen alle tre. Hr. Eilert robte: Staar op, I Slyngler!« Og han mindes enkelte Træk fra Skoletiden som her: »Min Moder kom flittig ind til Hr. Eilert, ja end om Morgenen, medens endnu paa Sengen, saa min Fader var jaloux og gik end uden for Vinduet og kigede i Stuen«. Senere, i 1715, da Hr. Eilert rejste til København, kom Drengen først i Skole hos en Hr. Menz i Nabolaget, hvor han lærte vel, senere atter

hjem, hvor en ny Huslærer, Hr. Peder, »slog braf, men lærte kun maadeligt fra sig«. Snart efter havde han sin første erotiske Oplevelse med Præstegaardens Stuepige, Bodil Knag.

Endelig slog Frihedens Time med det sekstende Aar. I 1720 sejlede Hans Barhow i Følge med Broderen Lars og en yngre Søster — den ældre var nu gift med Hr. Eilert Hagerup og sad som Præstekone i Kalundborg — med en Skipper ned til København, hvor de modtoges af en norsk Ven, Mag. Kaasbøll, nederste Kapellan ved Frue Kirke. Men han forlangte, »vi skulde gaa over Volden for vor slette Equipage; men min Søster i Vogn«. Saa blev de to Brødre hentet af en af Hr. Eilerts Bønder ud til Kalundborg, hvor Broder Lars endnu en Stund maatte sidde paa Skolebænken, medens Hr. Eilert Hagerup fandt Hans' Stil (den latinske naturligvis) god nok til at deponere ham. Da Hans Barhow atter var kommen til København og bleven Student, fik han Plads paa Eilersens Kollegium. Og nu giver han et ganske knapt Interiør af Studenterlivets fysiske og psykiske Armod, kulturhistorisk ikke uden Værdi i al sin Korthed:

»Jeg aad skrækkelig og drak Vand. Brugte grove sorte Strømper, som var svedede. Engang spille jeg Kegler i »Døden og Djævelen« med Peter Munk etc. Da kom skrækkelig toet hjem. Der logerte den Tid Stub, Judikær, Olivarius¹⁾. Jeg disputerte som Respondens under Olivarius: *Numeri quinarii excellentiam breviter delineatam*²⁾.

¹⁾ Det kan ikke være den bekendte Ambrosius Stub, Talen her er om, da han først blev dimitteret 1725; snarere er det en Jørgen Stub, som 1739 blev Præst i Kolind. De to andre Contubernaler er vistnok Henrik Olsen Judicher, 1727 Præst til Fensmark, og Henrik Hansen Olivarius, 1726 Præst til Bistrup, eller Christen Holgersen Olivarius, 1739 Præst til Førslev.

²⁾ »Kort Paaavisning af Femtallets Fortræffelighed« — et Eksempel blandt mange paa de filosofisk-systematiske Øvelser, som afholdtes rundt om paa Collegierne og »Klosteret« efter Fællesmaaltiderne.

Læste den Tid paa Cartesii Opera, men forstod ei meget. Gik iblant paa Bibliothequet, men chiromantisk¹⁾ etc. Jeg spiste paa Klosteret og opponerte. Wandel var Provst²⁾. De narrede ham skrækkelig. Habendorf var og paa Eilersens Collegio. Hver Søndag Aften spiste jeg til Kaasbøll med Peter, Iver Munthe, og raisonerte . . . Jeg gik paa Collegium hos Mr. Kisby³⁾, men var ei meget agtsom. Endelig gik jeg til Attestats1722 og fik *laudabilem*. Dette var i Slutningen af Aaret«.

Hans Barhow rejste derpaa ned til Svogeren og Søsteren i Kalundborg, og da Hr. Eilert efter Jul tog ind til København, overdrog han den nybagte Kandidat i Theologien at besørge Fredagsprædikenerne, hvad Barhow dog næppe tog sig for stærkt af. »Jeg red paa en engelsk Commentar over Epistlen til Ebræerne«. Til Gengæld »tracerte min Søster mig med røget Gaas, mens Manden var i Kiøbenhafn«. Iøvrigt har Svoger Hans næppe taget sig meget nyttigt for i den lille By — han nævner som sin Omgang Rector Jersin, »en slet Karl«, Høreren Rosenkilde og Værtshusmand Bertel. Hr. Eilert flyede ham da ud paa Sommeren 30 Rigsdaler i Rejsepenge og en Ducat til Amindelse for at blive ham kvit. Og Hans Barhow gik da først med Smakken til Aars, hvor han traf en Skipper fra Bergen, der førte ham herhid. »Her laae jeg i 8 Dage, drak en Hoben Bergen Akvavit«. Saa tingede han Viderefart med en Norlandsfarer, var lige ved at forlise paa Stathavet, men naaede da omsider til Qværnæs Præstegaard, hvor han skulde overtage Tjenesten for den syge Fader, der havde mistet Hukommelsen.

Heroppe blev Hans Barhow i 4 Aar, fra 1723—27, og

¹⁾ Dette skal formentlig antyde Arten af Barhows Læsning, og vi ser ham saaledes allerede nu i Færd med de okkulte Videnskaber.

²⁾ Rimeligvis den Hans Nielsen Wandel, som 1739 blev Præst i Magleby p. Møen.

³⁾ Hans Kisbye, Lektor i Theologi.

forrettede Tjeneste som Præst baade her og rundt om i Nabosognene paa Vikariat. Men det gejstlige Hverv har ikke trykket ham — det skimter man af de korte Notiser om hans Livsførelse. Prædikenerne konciperte han paa Vejen til Kirken, »skref dog iblant *contentum*«. — »Jeg prækte i Præsteklæder, i Førstningen nogle Gange i Klokkerens Kappe, da sagde de, jeg hafde en Drugs(?)¹⁾ bag i Røven«. Forøvrigt har Hr. Hans været en munter Bryllupsgæst og gjort Lykke. En Gang noterer han, at han ved Bryllup kyste Jomfruen frit. En anden Gang var han til Bryllup paa Tingvold med yngste Præstens Datter; »laa om Morgenen i Sengen, da kyste mig Præstekonen i Stangvigen. Jeg dansede og var ganske forliebt i Jfrue Juel fra Tronhiem, det var en kiøn Pige (fik siden Præsten paa Hitteren). En 2den eller 3die Dags Juleaften hos van der Lippe, vidste hun var der; jeg drak mig fuld, kunde ikke see hverken Dag eller Dør«. Han antyder i det hele en Rigdom af erotiske Oplevelser, og ikke af sarteste Slags, fra sine Dage som norsk Sjeløhyrde. Man skimter, at hans Moder har talt ham til, og det synes, som om Faderen har faaet en ny Kapellan i en »Hr. Peder«. Hr. Peder og Hans delte da Kammer sammen i den gamle Skolestue og synes at have fraterniseret brav. »Vi bestilte engang Bøger fra Bremen, men mesten curieuse«.

Da han saa havde sparet et Par Hundrede Rigsdaler sammen, fik han atter Hu til København, og i September 1727 sejlede han og en Ven Hornemann med Skipper Gram sydpaa. Den halve Del af Rejsen kom de to Kompagnoner dog til at gøre landværts. Thi medens Skibet laa i Arendal og biede paa gunstig Vind, var de kommen saa langt ind i det med nogle af Byens glade Ungdom, at de for Drik, Slagsmaal og Forsoning glemte Lejligheden og Skibet sejlede fra dem, saa at de over Frederikshald

¹⁾ Vistnok norsk »Drus« ♂: en fremstyrtende Masse, en Bylt, Bagage ♂: Kappen var for rigelig til ham.

og langs den svenske Kyst maatte rejse til København, til stor Meen for deres Pung.

I København tyede han til sin gamle Ven, Mag. Kaasbøll¹⁾, hvor han fandt Logi, idet det blev aftalt mellem Hans Barhows Svoger, Eilert Hagerup, og Kaasbøll, at dennes [Informator Munthe] skulde til Kalundborg, medens Barhow skulde læse med Kaasbølls Søn Peter og Hagerups to Drenges Hans²⁾ og Jochum i Kaasbølls Hus i København. »Jeg huser, at da hand [Hagerup] kom til Byen og jeg til ham i Nederstuen, spurgte myndig: Hvad vil I her?« Og vi finder atter rask skitseret, hvordan dette Aar gled for Hr. Hans. »Blef den Vinter over i Kaasbølls Huus. Bernt Hierne kom og skulde lære mig at spille paa Fløjte og Fiol de gambe. Derved fik han og Information hos Peter Kaasbøll. Engang sagde Jomfrue Lindberg: »Peter her er din Spillemand« — det blef han ganske moqueret over. En anden, Zeuthen, liderlig Cumpen, skulde lære mig at ridse, fik en Rixdaler eller mere forud, men var aldrig hiemme, og saa kom Ildebranden paa, saa der blef intet af. Mr. Lindberg kom og skulle lære mig Lumber. Hand moquerte sig engang over Studentere, det blef Peter Munte vred for og gaf troer jeg ham i Røven. — Med Jomfrue Kaasbøll hafde jeg en Hoben Løjer . . . En Søndag kom hun drivende op paa Kammeret og løb som en vild Kat, sagde som i Hidsighed: giv mig en Kysl; da jeg vilde giøre saa, skammede hun [sig] og lod som

¹⁾ Eiler Kaasbøll (1682—1754), 1711 2. Kapellan ved Frue Kirke, en Søn af Præsidenten i Trondhjem, hvorfra Bekendskabet med Barhows Familie formodentlig skrev sig. 1722 blev K. Sognepræst ved Helliggeist-Kirke. Han galdt for en af Byens bedste Prædikanter og en ivrig Modstander af Pietismen.

²⁾ Hans Hagerup (1717—81) endte som Stiftamtmand i Christiansands Stift. Broderen Jochum døde vist som ung ligesom flere andre af Hagerups Børn. Hans Hustru, Barhows Søster, døde efter 22 Aars Ægteskab i 1737; i denne Tid skal hun sytten Gange have været i Barselseng.

vegrede sig. En Søndag Aften sad jeg paa Ammestuen; der sad Jomfrue Kaasbøll og Jfr. Bierring, den ældre. Jeg fixerte den sidste, sagde at ei trecke Aanden naar lucke Øjne til. Hun proberte, imidlertid kyste jeg hende, hun arg derover og gred. Jfrue Kaasbøll trøstede, sigende hvad det var, og kyste mig. Engang huser jeg Kaasbøl self kom op og ville ligesom holde Mynstring med min Information, see deres Stiil etc., men det blef ei videre. Jeg prækte for Kaasbøl 3die Juledag Aftensang. President Krog skikkede Bud og lod spørge hvem det var, der prækte for ham. Hand svarte: Det er Hr. Asmund Barhows Søn paa Qværnæs. — Da Foraaret kom, quitterte jeg Mag. Kaasbøls Huus, thi Munthe kom da fra Callundborg og skulle læse for Peter Kaasbøl, Hansen, Jochum Hagerup og Hans Hagerup. Jeg flyttede da ind i et Logement i Studiestrædet hos en Encke i »Den røde Kande« . — Han beretter nu, at der kommer Brev om Faderens Død, og at han selv har ligget lidende af Stensmerter. Sommeren 1728 fik han atter Bolig paa Eilersens Collegium.

»Men den 23. [5: 20.] October kom Ildebranden paa eller vel før, det var en Onsdag Aften¹⁾. Jeg løb derhen²⁾ Kl. 8. Da var Kong Friderik paa Volden, kom derner, og Dronning Anna Sophie efter og kom i Skittet med Skoene. Torsdag brente det sterck. Om Middagen brente Vor Frue Kirke. Flyttede uden tvifl den Aften min Coffert ned i Hummergaden. Der logerte to Petræi. Casper Munthe var landflygtig, blef en Nat hos mig. Da Petræi reiste bort, kom paa det Kammer at logere en gammel jysk Student, som fik Condition hos Gregorius Nielsøn³⁾. Han blef ei

¹⁾ Københavns store Ildebrand i Oktober 1728, der lagde en Trediedel af Staden i Aske.

²⁾ Ilden udbrød paa Hjørnet af Vestervold og L. St. Clemens Stræde (nuv. Frederiksberggade).

³⁾ En anset Købmand, som i 1728 med Hustru, Børn og Tjenestefolk beboede en Gaard i Boldhusgade ved Stranden.

længe derefter hiulpen til et Præstekald i Jylland paa Maars ved Møinichens¹⁾ eller rettere Toldinspecteur Werners recommandation. Han prækte for Møinichen paa Emdrup og skaffede mig og at præke for ham ved Werner, som sagde: Gud styrke Jer. — [Jeg] logerte vist [da] paa Kræmmer-Compagniet²⁾. Den lille tykke Comediant Ramel³⁾ var den tid Møinichens Cammertierer, som spiste med mig i Kielleren efter Præcken. — Denne [Studenten] recommanderte mig til Gregorius Nielsøn.

Jeg gick derhen med ham om Morgen til Theedri-cken. Hun [Hustruen] kom bagefter ind og satte sig ved Døren. Nielsen raisonnerte om Professorerne, at de har formeget at leve af. Det blev klart [ø: afgjort mellem os]. Dette var 1729 omtrent Midsommer, om jeg huser ret. De vil[de] have mig at drikke The om Morgenen der, men kom sielden. Vi fick Viin, tynd fransk, den Dag ved Maaltidet. Maden bestod i Suppe, Sagosuppe hver Søndag, Kaal, islandsk Lammekiød, stegte Tonger med Syltetøj.

1730 om Sommeren blev jeg forlangt af Bispen efter Zeuthens recommandation at være hos Pagerne som Informator i Feddersens Sted. Det varte vel nesten den hele Sommer. Da Kong Frederik reiste fra Kjøbenhavn sidst⁴⁾, var jeg paa Slottet. Jeg fick Frokost, een Bouteille Viin

¹⁾ Den formaaende Oversekretær i danske Kancelli Carl Møinichen (1683—1749), en af Frederik IV's haandgangne Mænd, en Type paa en af Datidens servile Lykkeriddere.

²⁾ Hjørnet af Ved Stranden Nr. 12 (Hotel Royal), som en vis Henr. Meyer havde lejet til Gæstgiversted.

³⁾ Ramel havde været Comediant ved Grønnegade-Teatret fra 1724 til dets Standsning, Sammen med Henr. Wegener spillede han Tjenerrollerne og komiske Figurer. Overskou (I) nævner Niels Christensen i »11te Juni« og Polidor i »Arab. Pulver« blandt hans Roller. Senere blev R. Byfoged og Raadmand i Nakskov (Nystrøm, Den d. Skueplads, 220).

⁴⁾ ø: før Rejsen, paa hvilken Kong Frederik IV afgik ved Døden. i Odense.

om Dagen, een Bouteille Øl. Hertugen af Pløens Brøllop stod der, mens jeg laa der, spiste om Natten Kl. 4. Kong Friederick saae mig i Kircken, sagde ved Taflet: Det var nok en skikkelig Karl, som [han havde] faaet til Pagerne. Det fortalte Brandis siden hos Mad. Wielant¹). Endelig da det varte noget lenge [med Vikariatet hos Pagerne], begynte sær Madammen at knurre over at hendes Søn blev forsømt. Hvad i de [følgende] 8 à 9 Aar passerte, er mig til stor deel meget obscur. Madammen begynte at blive sterck hypochondrisk, en Stund kierte sig ei om hvordan hun saae ud, hun fick en Lehnstoel hun sad i. Engang sagde hun til min Værtinde (jeg logerte ald den tid hos Spiritus asper²), at hun vilde gjerne dejeuner med mig, men jeg var alt saa hastig. Naar vi kom hen for at spise, motte vi bie heel Time inden [vi] kom til Bords, thi hand [s: Gregorius Nielsen] var paa Børsen og ofte mange andre Steder«.

Og nu følger et af Hans Barhows vistnok ikke faa Casanova-Eventyr, fortalt med en saa smagløs og kynisk Oprigtighed, at det i sin Helhed unddrager sig en Gengivelse. Kun et og andet Træk, der viser Ligheden i de menneskelige Passioner, tværs gennem Aarhundrederne, og at Rokokoens Amour ikke var mere sirlig end andre Tiders, bør tages med af denne Kærlighedshistorie, om ikke for andet, saa for Interiørets Skyld.

»Begyndelsen til at hun lod mig kiendelig see siin Kiærlighed for mig var uden tvifl 1738. Da kiørte hun ud til Friderichsberg, vi to med Jomfrue [], Captainens Datter. Gick i Haven, sad der paa Høyen, og jeg sad artig og harcellerte med den lille Jomfrue med Snak. Dette opdidsede vel den Tid hendes Imagination saaledes, at da vi

¹) Gift med Kancelliraad Wielandt, der logerede i Greg. Nielsens Hus, hvor Barhow vedblev at læse med Sønnen Jacob.

²) Et Øgenavn, opr. Bctegnelse for en græsk Accent. Vedkommende boede i Hummergade.

hafde sat hende [Jomfruen] af, bad hun mig sette mig i Vognen ved Siden af sig, begynte at declarere sin Kierlighed: at hellere saae mig end en Ridder med blaa Baand; hendes Mand var svag; bad mig kysse sig. Endelig steg jeg af Vognen nere ved Potteboen¹⁾ uden tvifl, thi [hun] vilde fare til sin Mama ved Stranden²⁾, og det skickede sig da ei, at jeg foer med. Min pudrede Arm merkede Mundskienk Fischer, da jeg kom hiem. Efter den Tid skeede adskillige amours sager. Dagen efter forrige kyste vi hinanden endeel paa Trappetrinet ved Forstuedøren . . Hun sagde, jeg var meget uskyldig. »Du er en uskyldig Stakkel« : . . . Engang skulde hun reise; da ikklæd, var jeg i Stuen, stod noget fra Ovnene, løb hun hvert Øieblik hen og kyste mig . . . Vi spatzerte paa Gaden meget ofte om Aftenen i Mørke, saa og i Kredsen³⁾. En Aften i Krogen af Dybensgade tog hun mig op og kyste mig paa Gaden. En Aften sad vi silde paa Bencken i Kredsen, kyste hinanden og talte forliebt. Soldaten, som hafde Vagt, stod bag og saae paa. Endelig sagde [han], hvor vi kom til at være i Haven saalenge, og vi skulde herud, han havde seet vor Adfærd. Jeg gav ham en 8 Skilling, da gaf hand gode Ord. Hun var meget violent i sine Passioner, jagte mig ofte paa Døren, kaldte mig stundesløs«.

Omsider blev Sønnen Jacob deponeret, og det blev bestemt, at den velhavende Borgersøn skulde følges paa den obligate Udenlandsrejse af sin gamle Lærer som Mentor. I Juni 1739 gik de med Skib til Lübeck, standsede et Par Uger i Hamborg, for at gøre over et halvt Aars Ophold i Jena. Antagelig har Jacob Nielsen besøgt Universitetet, medens Barhow antyder, at han selv har været sva-

¹⁾ Pottemager Daniel Hooglants Bod ved Stranden.

²⁾ Ved Stranden betyder her: nuværende Gl. Strand.

³⁾ Kredsen eller Krindsen, det i fransk Stil beplantede Anlæg paa Kongens Nytorv eller Hallandsaas; det indtog større Plads end senere og strakte sig helt over mod Hovedvægten ved Ny-Adelgade.

gelig og maattet ofre 8 Dukater paa Læger. Men sandsynligt er det, at han ved dette Ophold er bleven ført ind paa de fysiske og kemiske Videnskaber, som da var i høj Grad paa Mode i Europa, men endnu i Kraft af svigtende Oplysning nærmest havde et Præg af Okkultisme eller og af Curiositet. I Leipzig blev faa Aar efter de første Forelæsninger om Elektriciteten med tilhørende Forsøg afholdt, og Kemien dyrkedes mange Steder kun under Synsvinklen Alkymi — Guldsmagerkunst eller Forsøg med Metallernes Forvandling, som man mere videnskabeligt benævnedes Tragten efter Guldet. Vi kender Kong Frederik III's alkymistiske Forsøg under Borris Vejledning; mindes ogsaa, hvordan Tyskeren Joh. Dippel 1719 blev kastet i Fængsel paa Hammershus som Bedrager paa Grevinde Reventlows Foranstaltning, fordi han havde fralokket Greven mange Penge, ja ruineret ham, for Løftet om at lære ham Kunsten at gøre Guld.

»Tincturen«, »De Vises Sten«, »den store Elixir« — kært Barn har mange Navne — var de vekslende Betegnelser paa Hemmeligheden, der skulde forvandle de uorganiske Stoffer; det var en Raptus, som havde grebet Samfundet. Efter Tredivaarskrigen, da Lande og Folk var forarmede, begyndte Rygterne om den gamle Kunst, som allerede havde beskæftiget Middelalderens Munke, at faa Fart. Omkr. Anno 1700 kulminerer den, men i Virkeligheden holder Troen paa de okkulter Kræfter sig længe efter. Da Holberg 1724 skriver »Det arabiske Pulver«, er det helt ud aktuel Satire. Men da trediva Aar senere, lige efter hans Død, blandt de sidste Komedier ogsaa »Republiquen« udkom, kunde man i denne Komédie, med dens Spot over alle Projektmagere, i Akt III, Sc. 2. ogsaa læse dette Udfald: »Man seer jo, endskjønt alle de, som for Exempel have givet sig ud for Guldmagere, ere befundne at være Bedragerer, saa gives dog stedse de, som bedrage og lade sig bedrage paany«. Hvilket viser, at Jagten efter

»Tincturen« og »de Vises Sten« endnu ikke var noget overvundet Stadium. Og det skulde ikke være underligt, om Holberg maaske ved denne Replik ogsaa havde tænkt paa visse Transaktioner mellem Hessisk-Darmstadtisk Hofrath Rud. Chr. Schmidt fra Jena og formodet »Adept« i den store Kunst, Candidat i Theologien Hans Barhow. Men herom straks nærmere.

At Hans Barhow har været inde paa dette og med stor Iver drevet kemiske Studier, ser man af hans Efterladenskaber. Mellem disse findes først en Slags Tavle, indklæbet i et Bind over »Characteres chymici« (ø: Kemiens Signaturer), som \odot for Guld, \triangle for Svovl, ∇ Vand osv., og dernæst en Mængde Afskrifter af alkymistiske Manuskripter, som Pater Eberhardt vom Kloster Waldenriedt: »Vom Elixir oder Stein der Weisen« anno 1430, Basilii Valentini: »Schola Veritas« anno 1480 eller sammes »Magnalia Dei, vom Stein der Weisen«, 1482. Begyndelsen er sikkert lagt under dette Jena-Ophold, men den uddybedes ved et andet og senere.

Foreløbig gik Barhow videre med Jacob, snart i Følge med een Ledsager, snart med en anden, vestpaa til Rhinen og Kölln, derfra ind i Holland, og efter Ophold her over Nordsøen til London. Hele Beretningen om denne Rejse er meget summarisk holdt og uden videre Interesse. Han dvæler mest ved det materielle, saaledes om den engelske Levemaade: ingen Suppe, men kogt eller stegt Kiød, coaly flowers, Ost, Smør og Brød, Pudding og rød Portugiservin [ø: Portvin] over en lav Sko. — Ved sine »amours i London« dvæler han forholdsvis udførligt; de viser Hans Barhow som en lidet kræsen Dyrker af Venus vulgivaga. — Liverpool besøges ogsaa, og derfra gaar Vejen over Kanalen til Paris, men ogsaa den faar kun to Linjer, og en Note: ingen amour i Paris. De forlader Byen Marts 1741 og gaar videre over Brüssel, Amsterdam, Rot-

terdam. Jacob Nielsen synes at være bleven her, medens Barhow fortsætter sine erotiske Strejftog, indtil han slipper hjem med en Engelskmand til Helsingør. Da han melder sig hos Gregorius Niensens i Boldhusgaden, modtager Madammen ham med et Ørefigen, fordi Jacob har skrevet hjem, at Hans Barhow havde forlovet sig med en engelsk Jomfrue.

Efter et kort Besøg over Sundet til »Lunden i Skaane, hvor jeg skulde besøge en Jomfrue« — et Besøg, som blev afbrudt ved Udsigten til Krigen mellem Danmark og Sverige 1743, drog Barhow atter udenlands i August. Han havde nu faaet Smag for Rejselivet. Rejsen gik kun til Tyskland, men den strakte sig over halvandet eller to Aar med Hovedophold i Halle og Jena. Som sædvanligt betror Barhow sine erotica til Papiret; og hvordan han i Jena har gjort Kur til sin Værtinde Mad. Hennings mindreaarige Datter, behandler han ret vidtløftig. Men hvad han har drevet for Studier, mæler han intet om. Imidlertid kan vi paa anden Maade konstatere, at han har færdedes mellem Folk, der dyrkede Alkymien. Thi den ovenfor nævnte Hofrath Schmidt siger, at det var i Jena han gjorde Barhows Bekendtskab og indsaa, at dette Bekendtskab kunde blive ham meget værdifuldt, fordi Barhow var en »Adept« (o: en i Hemmeligheden indviet). Hvorfra han har faaet denne Tro, indser man ikke, men lige til Barhows Død ti Aar efter var Schmidt en blind Tilhænger af ham. Skønt han personlig ikke kunde lide Barhow, nærrede han stor Ærbødighed og Respekt for den, der havde faaet Indvielse i Naturens store Mysterier. Hofrath Schmidt, der selv var kemisk Dilettant, var aabenbart en meget naiv Mand, Medlem af »Rosenkreutzernes« hemmelige Sekt, Frimurer etc. Alt hvad der var hemmelighedsfuldt drog ham. Hvorledes Schmidt fik sin Tro befæstet paa Barhow, og hvornaar dette skete, er ikke let at sige. Thi Barhow undgaar saa vidt muligt alle Tal i sit Vita.

Han fortæller blot, at han efter sin Hjemkomst en Tid logerte i »Nummer 2«¹⁾, og derefter hos »den frandske Kone i Lille Kongensgade«²⁾. Men saa er han paa et Aars Tid rejst til Norge, hvor han bl. a. har besøgt Broderen Lars i dennes Præstegaard paa Ørlandet. De to Brødre har haft naturvidenskabelige Interesser tilfælles. Lars har meddelt Hans sine Iagttagelser om Nordlyset, som denne har udført videre (hvilket man ser af hans efterl. Manuscripter) og besørget udgivet paa Tysk 1751³⁾. Dette Norges-Ophold har antagelig strakt sig over 1746 og ind i 1747. Men i 1746 besøgte Hofrath Schmidt København. Hans Nærværelse synes at have vakt en vis Opsigt her. Paa Scharffenbergs Apotek demonstrede han i Overværelse af Apoteker Cappel og nogle Standspersoner, at han kunde udvinde Guld af japanske og ungarske Kobberstænger, Cappel fik endda i Kommission at skænke et Stykke Guld heraf til Greve Moltkes Mineralkabinet. Cappel forholdt sig dog afgjort skeptisk, ogsaa da Schmidt ved et senere Besøg paa Svane-Apoteket forvandlede Vand til Krystal⁴⁾. Og at Schmidt selv ikke har følt sig som Mester, erfarer man gennem hans Korrespondance med Barhow, hvilken viser, at han ikke forinden har truffet B. i København⁵⁾.

I 1747 sender Schmidt, der da opholdt sig i Hamborg, i Løbet af Sommeren ikke mindre end 6 Breve til den fra Norge hjemvendte Barhow, der først havde opslaaet sit Paulun hos Værtshusholder Illum i L. Kongensgade, hvor-

¹⁾ Værtshusene ligeoverfor Holmens Kirke, de eneste numererede Huse i Byen.

²⁾ I hans Vejviser læser man under L. Kongensgade: »Det Huus, hvor jeg før logerte«. Konen er den hos Holberg omtalte »franske Marie«, der havde Udsalg af Galanterivarer.

³⁾ Observationes von Nordlicht. Frkft. & Lpz. 1751.

⁴⁾ Fleischer, Naturhistorie, IV, 210.

⁵⁾ Schmidts Breve og Barhows Konzept til Svar findes mellem de Barhowske Papirer i Rigsarkivet.

fra han nogle Maaneder efter slog sig ned i Ulkegaden [Holmensg.], jvfr. hans Vejviser. Med mange Omsvøb og mange Forsiringer gaar Schmidts Breve ud paa, at han vil føle sig lykkelig ved en »Conversation« med Barhow om Metallernes Forvandling og til den Ende gerne gøre Rejsen til København; og senere bliver han mere paagaende og trygler »Adepten« om at indvie ham i »Progressionen« og »Multiplicationen«, d. v. s. Fremgangsmaaden, som forvandlede »Tincturen« til Guld. Af Kladden til et to Aar senere fremsendt Brev fra Barhow til Schmidt, som i tre Aar opholdt sig i Kurland, ses det, at han har svaret Schmidt, at han intet Kendskab havde hertil, og senere gentager han dette Svar paa Schmidts fortsatte Plagerier.

Hvordan Barhows Tanker om Alkymien har været, er ikke helt let at se. Sikkert er det, at Emnet har grebet ham, ellers havde han næppe afskrevet det ene tykke Manuskript efter det andet om de Visers Sten; og at han stiller sig afvisende overfor Hofraadens Paahæng, behøver ikke at betyde andet, end at han ikke vil give en eventuel Konkurrent noget Fingerpeg, der kunde hjælpe til den store Hemmeligheds Opdagelse.

Eet har han dog nok været paa det Rene med — at han ikke evnede at fylde sine egne Lommer med Guld og derfor maatte tage til Takke med Værtshusmand Illums Kammer i L. Kongensgade, medens han støvede Byen rundt for at vinde noget paa litterært Arbejde af tvivlsom Art. Hertil maa regnes det »Register over forskellige af Stadens Qvarterer med dens Indvaanere«, som han udarbejdede i 1748, og som efter Optegnelser i hans Konzeptbøger at dømme var bestemt til at være Kærnen i en Slags københavnsk Haandbog, og saaledes noget ganske nyt i sin Art. Dette Arbejde, som skal blive omtalt nedenfor og gengivet in extenso, har Barhow formodentlig faaet Idéen til i Paris, hvor den Slags Vejvisere var kendte. »Registret« gør unægtelig Indtryk af at skrive sig fra en for-

sumpet, i sin Tankegang ikke saa lidt smudsig og i sit Sind lidt maliciøs Person og langt fra at være en erudit og klog Mands Arbejde.

I 1749 fortæller Selvbiografien, der stadig bliver knappere, at han atter gik udenlands med Hovedstationer i Halle og Leipzig; men hvad han bedrev der, om det var Alkymien, som stadig lokkede, siges der intet om. Med hans Tilbagekomst herfra slutter Optegnelserne.

Det vides, at han denne Gang til en Forandring slog sig ned i en anden af Øster Kvarters Gader, Dybengsgade, hos en gammel Mad. Lyng. Af en Skrivelse, som Hofrath Schmidt skrev til Apoteker Cappel et Par Maaneder efter Barhows Død i Maj 1754, ses det, at denne stadig Troende igen er kommen til København og personlig har opsøgt Barhow for at prøve at faa ham til at »conversere« sig, skønt han blev frastødt af hans Ydre. Schmidt fortæller, at Barhow til en Begyndelse forholdt sig ganske tavs og afvisende. Men i Længden har Barhow ikke kunnet modstaa Fristelsen til at gøre sig interessant overfor den lettroende Nar. Han fortalte saaledes Schmidt — efter dennes eget Udsagn —, at han vel sad inde med den store Hemmelighed og derfor var en sand »Adept«, men at han havde lovet den gamle Mand, som havde indviet ham i Mysterierne, at tage Hemmeligheden med sig i Graven. Dette gjorde naturligvis Schmidt endnu mere opsat. Tilbyde en Guldmager Penge kunde jo ikke lade sig gøre. Barhow var da naadig nok til at modificere den strenge Bestemmelse derhen, at syv Aar efter Oldingens Død var tilstrækkelig Ventetid; men Schmidt maatte saa først udlevere alle sine Manuskripter til Barhow. Har Barhow ment her selv at kunne finde en Traad — og har de to Mænd gensidig troet at kunne overliste hinanden? Barhow viste i hvert Fald Schmidt to Æsker med den ægte »Tinctur«, et svovlgult Pulver, den ene af Buksbom, den anden af Elfenben, og Schmidt beretter naivt, at de var

16¹/₂ Mill. Rigsdaler værd. Desværre eftersøgte man for-gæves disse Æsker i Barhows Bo efter hans Død. Fore-løbig erklærede Schmidt først at ville udlevere sine ke-miske Manuskripter, efter at Barhow havde lært ham »Multiplicationen«; men denne indtog da atter sin kø-lige og afvisende Holdning. Det var, medens Forhandlin-gerne herom stod paa, at Schmidt en Morgen kom op til Barhow i hans Logi hos Md. Lynges i Dybensgade. Det var den 16. Maj 1754. Han fandt ham i Sengen med Bar-bereren ved Siden, som havde aareladt ham, fordi Barhow følte stærke Smerter i Brystet. Han var yderlig svag og bad Schmidt om Tilgivelse for sin Adfærd mod ham; han forsikrede Schmidt, at alle dennes Breve var brændte (hvilket var Løgn). Ud paa Natten døde Barhow — Dødsarsagen var antagelig Tuberkulose, med Svir og Sværm som tilskyndende Moment. Schmidt saa i dette Dødsfald en Tragedie, ikke fordi han personlig kunde lide Barhow, der jo ogsaa havde holdt ham for Nar, men fordi han i ham højagtede og misundte en »Tincturens« Inde-haver, »hvad enten han nu selv havde lavet den eller stjaalet den«. Iøvrigt bemærkede han, at Barhows kemi-ske Kundskaber ikke havde imponeret ham; derimod hans Viden i de matematiske eller filosofiske Videnska-ber. —

Kun faa er vel de, som i vore Dage har hørt om den besynderlige Person, som hed Hans Barhow, et lyst Ho-ved, en upaalidelig Fyr, en løsagtig Krop. Men selv om man ikke finder hans Navn paa Tryk, har han været kendt nok i Datidens København — baade for sin »un-erbauliche Lebensart«, som det hedder i Skiftet efter ham, for sin skarpe Tunge og for det hemmelighedsfulde Skær, der hvilede over en Okkultismens Dyrker. Mulig har det været politiske Forsigtighedshensyn, men maaske endnu snarere Rygterne om Barhow som Guldmager, der bestemte den almægtige Overhofmarskalk A. G. Moltke

til i Kongens Navn at lægge Beslag paa hans Bo, indtil en Undersøgelse var foretaget med Gennemgang af alle Barhows efterladte Papirer. Til Executor blev udpeget Kabinetssekretær H. Esmarch, og som sagkyndige Konsulenter blev Professorerne I. C. Kall og Chr. Horrelow, den sidste Professor i Matematik, designerede.

To Aar efter var de lærde Herrer færdige med deres Undersøgelser. Og i Betragtning af Barhows meget skødesløse, springende og gnidrede Skrift maa man give dem Medhold i, at »det haver været et meget besværligt og langvarigt Arbejde«. De var da kommen til den Anskuelse, at følgende Dokumenter burde holdes tilbage fra Arvingerne og udleveres til Kgl. Majestæt:

A: Et Slags Register in folio over adskillige Stadens Qvartere med Critique om endeel Beboere, hist og her fornærmelig¹⁾).

B: In folio. Reflexioner over Norge og den norske Nation med videre; hvoriblandt turde være noget, som just ey skulde komme Publico eller Particuliers for Øyne, ligesom og tilsidst staar adskillige Critiquer over visse Folk²⁾).

C: Et Ark in quarto, derpaa kun lidet skrevet, men noget til Prejudice for høye Hoveder³⁾).

D, E, F: Trede Bøger in Quarto, mest Extracter af endeel Skrifter og Prædikener, men deriblandt ofte *ex abrupto et loco alienissimo* indrykket betænkelige Ting og uanstændige Critiquer.

Endnu en Bog. Deri ligeledes blandt megen Sladder, ogsaa ofte uanstændige Specialia og Anecdoter.

Mest Vægt har man lagt paa »Reflexionerne over

¹⁾ Det er dette, som her offentliggøres som Københavns ældste Vejviser.

²⁾ Dette er ikke opbevaret mellem Barhows andre konfiskerede Manuskripter i den Esmarchske Arkivaflevering.

³⁾ I samme Læg findes Barhows Udkast til Selvbiografi.

Norge«, hvoraf adskillige Steder er citeret i særligt Bilag. Kritiken synes ret spagfærdig, og Forslagene til Forbedringer — f. Eks. Oprettelse af et Skiløber-Korps, Dyrkelse af »Jordæbler« (Kartofler) — fornuftige. Men naar Talen var om Norge, var Regeringen paa sin Post, meget ømtaalig og fandt sig ikke i nogen Art af Kritik, hvoraf denne vel var den skrappeste: »Ikke een eneste i Geheime Conseil, som veed af Norge at sige; deraf er kommet saa meget dumt ud. Ingen Normand promoveret uden extra Gave. Objectio: ey appliceret til Studeringer. Men dumme Dänen«.

Hvad endelig Selvbiografien angaar, bemærker Es-march ved den endelige Aflevering af Papirerne til Geheimearkivet i 1767, at der blev givet ham Frihed til at kaste den paa Ilden af Hensyn til de deri forekommende Familier; men for at undgaa enhver Mistanke har han dog ikke villet gøre dette.

Samtlige Barhows Haandskrifter med Undtagelse af det ovennævnte om Norge findes nu i Rigsarkivets ~~Fæstelsesafdeling III, 20~~, tilligemed Akterne ang. deres Beslaglæggelse og Undersøgelse.

Af disse Haandskrifter er ubetinget Barhows »Vejviser« eller »Register over nogle af Stadens Quarterer« for Eftertiden det interessanteste, idet det til Trods for sin skødesløse Form og delvise Upaalidelighed maa siges at være baade af topografisk, personalhistorisk og kulturhistorisk Værd og at give ypperlige Bidrag til Københavns ældre Historie omkring Midten af 17 Hundred-Tallet.

»Vejviseren«, som den nu foreligger, maa vistnok snarest opfattes som en Skitse eller Kladde til en Haandbog over København. Den har som Holcks Vejviser senere hen ogsaa villet give en »Anviisning til de Flestes Bopæle her i Staden« — et ikke let Arbejde paa en Tid,

da der hverken fandtes Gadenumre eller Politilister. Nøjagtigheden af den Barhowske Vejviser er nu ogsaa temmelig problematisk. Arbejdet er, saa vidt man kan se gaaet for sig saaledes, at han har vandret Hus for Hus igennem i de Kvarterer han vilde beskrive; snart har han spurgt efter Logemente og udfrittet om Stedets Beboere, snart har han samlet Oplysninger og lyttet til Sladder i en af de mange Værtshusmænds eller Øltapperes Boder i Nabolaget.

Af indre Kriterier ses det, at Manuskriptet maa dateres sig fra 1748; men det ses ogsaa, at det senere — formentlig i 1751 har været underkastet en Revision, hvad der forklarer dets mange Overstregninger og Ændringer. At Navne ofte er forskrevet, kan ikke undre. Tiden havde ingen Respekt for Orthografi.

Det er vel henimod en Tredjedel af det gamle Københavns Gader, Barhow har faaet gennemløbet, men rigtignok ikke med lige stor Grundighed eller Udførlighed. Udførligst er det Kvarter behandlet, hvor han selv havde sit Logi: Øster Kvarter, d. v. s. Gaderne fra Østergade og øst paa ud til Holmens Kanal (L. Kongensg., Holmensg., Nikolaikvarteret, Laxegade, Dybensg., Hummergade osv.) — et Kvarter, som i de sidste Menneskealdre er blevet socialt betydeligt distanceret; men som omkring 1750 var et Centrum for det borgerlige København. Rigtignok begyndte der allerede da at gaa Ord om Kvarterets Løslighed, og Barhows Annotationer viser, at dette ikke var uden Grund; men det var langtfra sunket i den almindelige Mening som siden hen. Mangen velagtet Borger boede her. Det var et gammelt Kvarter med Gader, der kun var 9—11 Alen brede, og efter den store Ildebrand 1728, der havde lagt hele Klædebo-Kvarter, store Dele af Nørre-, Købmager-, Rosenborg-, Frimands- og Snarens-Kvarterer i Aske, usædvanlig tæt befolket, da mange havde søgt Husly her. Barhows Skildring af dette Kvarter og dets

Beboere har ikke mindst sin Betydning ved, at det ved den paafølgende store Ildsvaade i 1795 først og fremmest netop blev det, som Ilden raserede. Det samme gælder Strandkvarter med den dengang tæt bebyggede Højbroplads og mange Gyder og Krinkelkroge. Branden umuliggør at verificere de gamle Huse med de senere byggede; men Geddes Carréplaner fra c. 1760 vil kunne hjælpe til at korrigere den Flothed, hvormed Barhow springer et og andet Hus over.

Foruden Øster Kvarter er det Kvarteret omkring og ved Stranden, Købmagergade, Gothersgade og nuv. Store Kongensgade, som er udførligst behandlet. Men nogen Fuldstændighed maa man ikke vente. Hvor Barhow ikke har overkommet at skaffe sig Besked, tier han. Alligevel er det ikke saa ganske lidt, vi erfarer gennem hans Register om mange af Københavns Borgere og Borgerinder, rent bortset fra de Skudsmaal om deres moralske Egenskaber, som jævnligt medfølger, vel mest til Glæde for den ondskafulde Forfatter selv.

Vi faar bekræftet, hvordan visse Lav eller Forretninger endnu dominerede visse Gader og Kvarterer. Nørregade var Bryggernes Gade, Vimmelskaftet og Amagertorv Klædehandlernes, paa Købmagergade holdt Guldsmedene til. En særlig Art Forretning, som dengang trivedes, var Handlen med Kinavarer. De bragtes hjem af Kaptajner, Styrmand og Matroser — »Chinafarerne« —, og Salget af dem blev en ikke uvelkommen Indtægtskilde i mangt et Smaakaarshjem, hvor de for Liebhaveere paraderede i Vinduerne i den gamle Bys Gader. — Og gamle Slægtsnavne dukker op, der viser Vedhængen ved Haandværket.

En smukkere og renligere By end siden hen har København ikke været. Fuld af Smøger og Gange og overmaade tæt befolket. Slægten dengang tog til Takke med meget lidt Lys og Luft, og de mange »Brændevinsmænds«

Stalde i de snævre Gaarde har ikke gjort den bedre. Øltapperi og Brændevinsbrænderi — det var Hovednæringsveje i det gamle København, som Barhows »Veiviser« kaster et højst interessant Strejflys over¹⁾).

¹⁾ Om Øster Kvarter se iøvrigt Emil Madsens Afhandling i Hist. Medd. om Kbhvn. IV, S. 73 ff.

KIØBENHAVNS VEIVISER 1748.

Vingardstrædet

naar mand gaaer ind ved Nicolai Kirke.

Paa den høire Haand:

I. Hr. Hedemark, nederste Capellan¹⁾. Hiørnehuset. Har Gleerups Datter. II. Bredendich²⁾, Organist. Har en Datter og Søn. Hofvedrige Folck. III. Klockeren Haaber. IV. Brodersøn, Sognepræst³⁾. Fik Frøken Vogt. Har mange Børn. 3 Sønner. En Catecheter, en Postmester i Hadersleven.	V. En Kræmmere Mun[d]t paa Børsen. Under i Stuen boer Folck, uden tvifl en Enke, som sælger Traae, Silcke etc. Hedder Mad. Jørgensen. VI. [Lüder] Stifken. Hiørnehuus¹⁾, er hans eget. Fik Jomfrue Bløde. Er hans eget Huus. VII. Skrædder []. Har 2 Døttre og Kone. Major Bran[d]t. VIII. Bryggeren Jacob Christensen Kautrup. En stor nye Gaard. Har en Spekhøker - Datter af Fortunstrædet, fick Penge. Hun død, hand gift igien.

¹⁾ Ole Peder Heidemark (f. 1713) blev 1750 nederste Capellan ved Nicolai Kirke. Først har ogsaa været skrevet: Chr. Reenberg som fungerede 1748 i denne Stilling.

²⁾ Fred. Chr. Breitendich, Udg. af den første Choralbog 1764.

³⁾ Sognepræst ved Nicolai Kirke Nicolai Brodersen Brorson (f. 1690), 3. G. 1751 g. m. Charlotte Maria Vogetz, Enke e. Raadm. Borrebye. »Paadrog sig som Sognepræst allerhøieste Mishag, fordi han ikke vilde anvende haarde Midler mod den Ryggesløshed og Sædernes Fordærvelse, hvoraf Menigheden skal have lidt« (Wiberg).

Der logerer Capt. Lieutn. Wigant Søe-Captein.

* En smal Gang. Holdes Vertshus.

* En smal Gang. Vertshus.

Hør den Bryggermand til, er

¹⁾ Hjørnet af Nicolaigade.

Hører der. Eller er og kiøbt af Brendeviinsmanden. Boer Matroser, 2 Citronkoner.

IX. En Bogbinder Fenden, Hiørnehuus¹⁾. Dér gick en smuck Jomfrue ind. Hun logerer ovenpaa med sin Moder, hedder Jomfrue Cappel; er kiendt med de unge Kalle. Madam Kükling uden tvifl logerer her.

Feddensen, Urtekræmmer, er 50 Aar. Har sin Søsterdatter hos sig. Hun kiøn Pige, passabel, skal vel have Anders(?).

En gammel Mand med en halvgammel Kone. Da de ene sove ovenpaa, men ingen Opvartning.

En Murermester.

En Skibsskriver.

En Brendeviinsmand Jespersen.

En Malere heder Schiøller, kiøbt Huuset der.

Det Huus, hvor Köbke boede. — Dér Jomfruehuus.

En Værtshuusmand Piil. En Trappe op, der logerer saa Degel, som Procurator og Doctor.

Captain-Lieutenant Bangs Encke. Hand slagen ihjel af en Skorsteen i Prestøe, hun Pension.

En Bøcker Brock. Den gamle lever endnu. En Prest Skibsted sagdes at ligge i med Konen.

¹⁾ Hjørnet af Holmensgade.

. . . . Skriverkarlen spiser hos den franske Kock. (Er ei Kock, men tracterer gode Venner.)

Skalks, Kirckeskrivere paa Hiørnet af Neglicke-Gangen¹⁾. Har en Søn, som tilhører Fridrichsberg. En Datter er gift med en Malere, noch en har en Prest paa Landet. Noch en hiemme.

Det andet Hiørnehuus ved Neglickegangen. Boer uden tvifl en Encke. Der logerer En som indcasserer Pengene ved Accisen. Har Familie og Børn.

Et Huus, hvori [en] Normand holder Billiard. Huset hør vist en Heyducke til. Der boer en Hyre-Kusk, som har at kiøre bort. Huset er nu kiøbt af en Bager.

Et Huus, hvor Oberstlieutenant von Haven. Oberste Castonie²⁾ boer der. Er sold.

Tvær-Trallevercket for Nicolai Kirckegaard.

Paa den venstre Haand:

Graveren til Nicolai Kircke, Thune.

¹⁾ Nellikegangen, nu Asylgade, der som nu var forbunden med Dybensgade, men derimod ikke gennemført til Hummergade.

²⁾ Henrik Siegmund Castonier (1692—1766), komm. Oberst ved Livgarden. Stedet det nuv. Hotel Monopol paa Hj. af Vingaardsstr. og Kongens Nytorv.

Kirkegaards-Muuren.
 En, som har Porcellin. Skrædder-Kone. Manden er Snedker.
 Smedens Gang. Der 4 Nat-Jomfruer. 2 Horehuse. Der er Gang ind til lille Kongensgade til Skippernes Lavshuus¹⁾.
 Carstensen, Sergeant ved Holmen. Har Tobak. En Datter. Høit Huus.
 Et Huus nest ved Carstensen, hvor staar China Varer i Vinduet. Er besiddende Folk. Manden er Skipper. Konen sidder ved Helliggeistes Kircke²⁾.
 En Spekhøker i Brendeviinsmandens Huus. Er Vegteren i Laxegaden, som hol-

der den [5: Butikken]. En Brendeviinsmand¹⁾.
 Et Horehuus, det Mad. Spænhold oppyntet. Hør en Skrædder til, som boer paa Salen. En Encke boer under, som har Piger. Der logerer Skolemester Daniels (slagen ihiel) Encke; har 2 Døttre, hvoraf en syer Perlestickeri, en Søn er Student. Noch [en] Sergeant ved Holmen.
 Grevinde Knut²⁾.
 To gamle Folck, som lever af deres Midler. Manden hedder Rosborg. Været hos Grev Frijs og haft Gros-cantzlerindens Commissioner. Lever som i Kloster. Groszcantzlerindens Gaard³⁾.

Dybens Gade

naar mand gaer derind fra Admiralgade.

Paa den venstre Haand:
 Hyrekudskens Vognskuur paa Hiørnet. Hør Brun til.
 En Skipper. En lübsk Skipper.
 En Hyrekudsk Gregers. Er nest op til Brodersens Bagport³⁾. Hun⁴⁾ spiser aldrig med ham.

Philip Becker, Skrædder. Er Hiørnehuus⁴⁾. Der logerer Veiermesteren Kierulf og en anden. Peruquemagerens Hiørnehuus er nu solt.

for Mand og Hustru er alm. i 18. Aarh.'s jævne Sprog.

¹⁾ Den omtalte »Brændeviinsmand« maa være G. Spendrup og Ejendommen Vingaardsstræde 10, hvor Ewald senere logerede.

²⁾ Vingaardsstræde 6, den gamle »Vingaard« med stor Have.

³⁾ Nuv. Magazin du Nord's Bygning paa Hj. af Vingaardsstr. og Kongens Nytorv, ejedes af Storkanslerinde Holstein, bygget 1686 af Storkansler U. A. Holstein.

⁴⁾ Ved Nicolaigade.

¹⁾ Skippernes Lavshus var i L. Kongensgade 33.

²⁾ Neml. i Boderne ved Kirke-muren. I en Note staar: »Linnet Kræmmerske ved H. G. K.«

³⁾ Se ovenfor under det fjerde Huus paa høire Haand i Vingaardsstræde.

⁴⁾ Betegnelsen »Han« og »Hun«

1. Madam Lyngge, een olle¹⁾ auctionsbuds Encke.
2. Huset solt til en Tømrrer-mester paa Holmen. I Stuen er Vertshuus. Manden er en Hattemager-svend i Arbeide. Konen coquette, vist før har probert. Der logerer Madam Winding, hvis Mand skar Membrum.
3. Skolemester. Hand boer paa Skolen. Neden under i Stuen boer en Sølvprøver(?), Noch en Student, to Skriverskarle.
4. Vertshuus, siges Hørehuus. Staaer en Høvl over Døren. Sneckeren med Kone døde efter hinanden. I Stuen Theekræmmer. Jomfruehuus.
5. Islandsk Bøcker, som holder Thehuus og Rolle (ø: Rulle). Der hentes mit Theevand. Logerer en gammel Vaskekone. Hallesens Broder.
6. Mad. Gla[h]n, er døv, som med Manden boer ovenpaa. Nedenunder siges Viinhuus med Terninger.
7. Krüger, af Underfogdens Folck, fick Stenholms Encke. Hiørnehuus. Holder og Vertshuus. En Koch, to Officerer ovenpaa. Meelmanden. Er Enckemand. Hiørnehuset²⁾. Syepiger er

der i Huset. Han har en Stifdatter, som har Skavanck paa Øjet.

En Skipper, der er Bagsal med Skornsteen. En Fuldmægtig logerer der paa Cammeret. Huuset kiøbt af Skibsbygger König. 3die Huus fra Ulkegaden. Hendes(?) første Mand var Skipper, men nu har hun en Skriverskarl.

Madam Damstrøm. Er Encke. Hendes Mand var vist paa Amager en Bestillingsmand.

Det Huus, hvori min Vaskerkone. Hiørnehuus. Hør en Brygger til. 3 Parthier deri.

En Procurator.

En Skipper boer som i Krogen¹⁾.

Der hvor 2 Islændere boer, bor en Barber-Encke, Madam Bensen.

Paa den høire Haand:

Højesteretsadvocat og Ober-Auditeur Procurator Brun²⁾.

Det var før Wickmands Gaard. Er Hiørnehuset. Porten vender ud til Admiralgaden. Hand faaer sig af sin Kone, har sit Søkende-Barn. Der Per Larsen har Masker.

En Norsk, Bran[d]t.

¹⁾ Dermed menes i den skarpe Vinkel mod »Nellikegangen« (nu Asylgade).

²⁾ Antagelig A. Bruun, en af de første exam. juris (1738), Generalauditor i Marinen, Etatsraad († 1798).

¹⁾ olle = alte (plattysk). I hendes Hus døde Barhow i Maj 1754.

²⁾ Hj. af Ulkegade (Holmensg.)

Jæger, en Viintapper. Hjørnehuus. Har en Datter, som temmelig smuck, nu Hore. I Stuen Vertshuus.

Landgaard, Urtekræmmer, Hjørnehuus¹⁾, fik Dickmanns Datter. Huset indrettet til Logerende.

Koch, Hoftrumpeter.

Böcker. Hand ei for længe [siden] død. Ovenpaa er en Peruquemager. Ei flere Parthier²⁾.

Sum (ø: Suhm)³⁾ er paa Holmen. (Commissariat). En stor Horehund. Konen græmmer sig, har otte Børn (2 Krøblinger). Hand har den gamle Lehrs Datter. Søster til Cammerraad Lehr. Datteren besovet af Ring,

som fik Datteren. Den halte skal giftes. Den tredje er forlovet med hans Karl. Sønnen og gift.

En Encke, hvis Mand var Staldkal, tager logerende an. Et Værtshuus: »I Dybet«. Hjørnehuus⁴⁾.

Hjørnehuus der imod boer en dansk Comoediant.

Madam Retz boer mit i Gaden. Har Døttre. 3 om ei 4. Falbe opholder meest Huset, faaer af Silkehuset 1 Rixd.

Et Horehus.

Noch et Vertshuus.

Det høie hvide Huus langt henne i Gaden hører en Tømmermandssvend til.

Laxegaden

naar mand kommer ind af Bolhusgaden.

Paa den høire Haand:

En Urtekræmmer, heder Walboom. Huset hør Hochland⁴⁾ til. Der logerer Swartzenberg, var Cammerliener hos Danneskiold. Har Tieneste paa Holmen. 400 Rixdlr.

Skipper-Encke, som holder Læretskram i Helliggeststrædet.

Et Horehuus, Konen Hore; der Kalkreuter og Osten. Kongens Seilmager.

En Stolemager, hand død. Encken holder vedlige Handvercket.

En Snedker.

Vertshuus.

Et Huus med en Trappe, hvor et Horn i Muren. Der boer en, som ved Kongens Slupper. Holder Vertshuus. En

¹⁾ Vintapperen har saaledes boet paa sydlige Hjørne af Nicolaig., Urtekræmmeren paa nordlige.

²⁾ Med »Parti« menes her »Familie«.

³⁾ Mich. Valentin Suhm. Han var gift med Hilleborg Cathrine Lehrs (1728 kaldtes hun Giertrud).

⁴⁾ Huset ved Hjørnet ejedes af Potttekræmmer Dietr. Hoogland.

¹⁾ Til Ulkegade.

Bagsal i tredie Etage [med] Skornsteen. Logerer en Lieutenant.

Sr. Arent [Heinsvig, overstr.]. Lige overfor de »3 Hiorter«, er der hvor jeg logerer.

Severin, Sergeant paa Holmen. Der logerte Haagen. Veed ei om paa venstre el. høire. Encken giftt.

»Laxen«, et Vertshuus. Der logerer Lund.

Madam Høier, holdt Theehuus. Men nu kun f. Logerende. Heinsvig, handler med Thee, Caffé. Traad, Syenaal, Sucker.

Bertel Rasmussen, en Skipper, som far paa Lybeck. Rig Mand.

I »Tranen« har været Horehuus før.

En Kornmaaler, holder Vertshuus tillige. Der boer en Peruvemager, som er svensk, ovenpaa. Falk.

Peder Cappel, Skipper. Boer tvertover for Politiemesteren. Strax ved den næstfølgende store Gaard. Logemente. Lille Sal, Skornsteen ved.

En stor Gaard kjøbt med af Hildemand, som har Eilertsens Datter, hvori logerer den unge Rantzow. Præsidentens Søn i Altona¹⁾.

En Tømrermester har bygd

den. Brockmand der og von Haven. Nu har Hildemand kjøbt det.

Grevinde Scheel boer oppe i Krogen¹⁾ ved Smeden. Ei hendes Baghus.

Paa den venstre Haand:

Et stort Huus, hvor en Tønde. Manden hedder Eygert Thomsen, holder sterck Vertshuus.

Commissariatsbud Torp. Han sine to Broderdøtre i Huuset. Ellers logerer en Skipper, to Studenter.

Et høit Huus. Encke. Datteren besøvet af en, som fik Tieneste i Holsten. Madam Sengeløse eller Thune.

Hans Jespersen, Rentecammer-Bud. Døren altid lukket. Det blaae høie Huus. Der logerer den gamle Mad. Büll, som er den gamle Mad. Klownands Søster.

Et Vertshuus. [Manden] heder Sommerfelt. Der Tuchmagernes Herberge.

Land-Commissariats Fyrbøder paa Posthuset, hedder Riid, god Tieneste, boer hvor Taflen staaer [paa] Dørren. De Stuer til Gaden koster 7 Mark Ugen; noch andre store Værelser. Der logerer von Einen.

¹⁾ Er den fra Struensees Historie velkjendte Grev Carl Schack v. Ascheberg Rantzau (1717—89), Søn af Overpræsident Hans R.

¹⁾ Den nuv. »Huk« i Laxega- den mellem Handelsbankens og Landmandsbankens Bagside, eller Reverensgade, som dette Parti af Gaden kaldtes.

En Meelmand kiøbt Hjørnehuuset, hvor Guldsmeden boer, der Mad. Lolbye.

Holmens fattige Skole.

En Garmester. En Skomager boer ovenpaa, Vertshus under. De 3 Hiorte. En Sergeants Enke.

De 3 Hiorter har været slet Huus før, hvad nu er.

Anders Jørgensen, Admiralitets Fyrbøder. Der er 3 unge smucke Piger paa Salen, er vist Fyrbøderens Døttre. Forældrene er og der paa Salen, uden tvivl Cancellie-Fyrbøder. De gode Jomfruer Jørgensen stadser og stort, moquerer sig over Brendeviinsmandens Døttre.

Et Huus, hvori den Kones Datter boer, som Brant logerer hos i Hummergaden; har haft en Sergeant paa Salen, Severin, han en galant Karl. Nu er hun Encke. Der logerte Hübsch. Der en Kone, som er Jfr. Bryggemand, der har en Ostlinderfarer.

En Garmester. Der logerer Jessen paa Rentecammeret (senere Tilføjelse: logerer nu i No. 10, spiser No. 11¹).
Noch en Jomfrue.

¹) Hermed menes »Numrene« ved Holmens Kanal ligefor Kirken, de eneste nummererede Hu-

Jeg spurte der efter Logement. Der hvor de 2 Jomfruer gik ind med Lieutenanten Kalkreuter.

En Stalkal.

Engelsen, Tømmermester, vide infra.

En Stolemager Pipgras. Fatig, har mange Børn. Hans Døttre er Gref Ranzows Maitresser. Han spadserer med dem¹).

Tømmermester [Engelsen] har en Datter, som vist forlovet med en Lieutenant. Der logerer en Søecommissariats-Fyrbøder.

Etatsraad og Politimester Torm²), er sidste Port i Laxegaden, førend mand kand see Hallands Aas.

Sc[h]üttz. Hand har 2 Døttre. Hun (o: Konen) kand got spille Kort, saavelsom begge Døttrene.

se i Datidens Kbhn Se Jacob v. Thyboe, Act II, Sc. 1.

¹) Det er aabenbart Genboskabet fra Gadens højre Side, der har ført til disse Amourctter. Forøvrigt er Pipgras det eneste Navn af Laxegadens samtlige Beboere, som 20 Aar tidligere findes i Fortegnelsen over »Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden i 1728«. Dog har Skipper-Slægten Cappel bevaret sin Ejendom.

²) Erik Torm, Politimester 1731—61.

Hummergaden.

Naar mand gaaer ind fra Admiralgaden.

Paa den høire Haand:
Madam Böll, er Encke. Har 3
Døtre og en Søn. Holder
Vertshuus—gør toback. Lo-
gerende ere Walbot-Fischer
som er meget syg. Oppen,
Therkelsen.

Theemand Møller¹⁾. Datteren.
En Dansemester.

En Skipper Engelbret fra Lü-
bek el. Jylland. To gamle
Folck, har Formue, holde
lit Vertshuus.

En Brygger-Svend paa Kon-
gens Bryggerse i Madam
Muncks Huus.

En Controlleur el. Visiteur
tvert overfor »Hummeren«,
hvor von Westen logerer.
Hand hedder Hauch — er
en Sathan.

Olle Borcks Gaard.

Thomesen ved Holmens Skiff-
ter. Der logerer Ambrosius.
Har 9 Børn.

Værtshuus.

Styfe. Der logerer Spiritus
asper²⁾ ved Gangen paa en
Sal.

Ilum, Hjørnehuset. i Slutteri-
et³⁾.

¹⁾ Thehandler Knud Møller ci-
teres 1728 som boende i Hummer-
gade (Kbhvs. Indvaanere 1728, 157).

²⁾ »Spiritus asper«, Betegnelse
for en græsk Accent, maa her
være benyttet som Øgenavn (se
ovenfor).

³⁾ Ilum var Værtshusholder, hos
hvem Barhow logerede i 1747,
da han boede i L. Kongensg.

En Encke, anden Dør fra det
sidste Hjørne. Hendes Mand
har været Skrædder. Han
driker ved Professionen.
Ovenpaa den Stue, som hun
vil leie bort, boer en norsk,
heder Wit.

Paa den venstre Haand:

En Tømmermandssvend. Har
bygdt det store hvide Hjør-
nehuus. Har Familier til
logerende. Prosch logerer
vist endnu der. [Der] er en
Chinafar-Kone, en Jomfrue
der, er som halvt Bordell.

En som fick Brendevindsman-
dens Datter. Hun død, hand
holder endnu Brendevinds-
brenden og Vertshuus, saa
der er nu to unge Folck,
som staae sig vel.

Bernts¹⁾, Smedeskriver, i Mad.
Brygmans Huus.

»Hummeren«, hvor Professo-
ren²⁾ logerer.

Et Huus, som hør Procurator
Sonne til. En Maler boer
der nu.

En Visiteur, som visiterede mig.

¹⁾ Bærns citeres i 1728 som
boende i Hummergade med 2
Svigerinder.

²⁾ Om denne Professor er en
Prof. Univ., eller et Skæmt navn
for en Stud. perp. kan ikke af-
gøres. Men i og for sig var der
for en Professor intet beskæm-
mende ved at bo i Hummergade.
H. L. Martensen boede der senere
som Nygift.

Hodal, er paa Holmen Proto-
collist.

Rhode, Enckedronningens
Mundskenk. Er kun 3 Men-
nesker i Huuset.

Det Huus, hvor Consulen
Brant logerte¹⁾. Hun (ø:
Værtinden) var Encke, har
haft saa en Matros, nu har
hun en Quartermester, ung

Mand, som immer er hiem-
me hos hende. Der logerer
den gode Islandsfar Bensen.
Captein Weigerslev.

Det Hjørne, naar mand gaar
fra Laxegaden og dreier om
fra Urtekræmmeren, der
boer Klockeren.

Nest der ved Klockerens Mül-
lers Encke¹⁾.

Nummerne²⁾

No. I. Hendrichsen. Barberer.

No. II.

No. III.

No. IV. Logerer Lieut. von
der Lühe. Der boer de
Folck, som boede før i
Bergs Huus i lille Kongens-
gade, strax efterat hand selv
fløttede ud.

Nr. V. Bang. Holder Verts-
huus med Spiisning, Thee.

No. VI.

No. VII.

No. VIII.

No. IX. Bille. Hafneskriver.

No. X. Madam Brun. Hendes
Datter skal have Skade.
Hun har Penge.

No. XI.

Ved Canalen.

Hr. Neem.

Captein Richard.

Notariuses Gaard.

Generalinde von Stichaus²⁾
Gaard.

Grevinde Scheel. — Har saa-
meget Smør.

Commissariatskriver Holm.

Holmsted.

Camerraad Mule uden tvifl.

Mag. Hvid.

Helt, som er ved Kirckerne³⁾.

¹⁾ Dette senere overstreget.

²⁾ Den Husrække, som laa over
for Holmens Kirke, og som senere
kaldtes »Storestræde«, var de ene-
ste nummererede Huse i Byen —
indtil Struensees Tid, 1771. Den
anden Del omtrent fra Knækket
ved Landmandsbanen og til Kon-
Nytovr kaldtes »Ved Canalen«
eller »Holmens Revier« (deraf
Benævnelsen »Reverensgade« om
den Del af Laxegade nærmest
Kgs. Nytorv).

¹⁾ Peder Møller, Klokke ved
Holmens Kirke. (Kbhvns. Indv.
1728, S. 154).

²⁾ Navnet vistnok forskrevet.

³⁾ Krigsraad Peter Helt.

Admiralgaden

naar mand kommer igiennem Vælvingen¹⁾.

Paa den høire Haand:

Puder-Fabriqveur Mariager.
 »Ravn«. Et Værts- og Thee-
 huus. God Søgning.
 Nicolai Skole. Er indryckt.
 Holst. Hamburger Agende Post.
 [Senere: Hand død, Tho-
 rup do.].
 Bogbinder Graae. Har mange
 Børn.
 Biil. Vintapper. Encken le-
 ver²⁾.
 En Kock, som spiser³⁾ Folck.
 Var før [i] Byfoged Ien-
 tofts Gaard. Han heder Ga-
 bel. Prosch spiser der.
 En Brendeviinsmand. Vil sæl-
 ge Gaarden.
 Birckes Gaard. Birck boer
 deri self.

Buchhalf. Vintapper. Hjørne-
 huus¹⁾. Har stor Næring af
 unge Slyngler. Konen kom-
 mer self ind.

Vischers Gaard.

Hare. Urtekræmmer. Har ei
 uden to Logerende. Den ene
 er Bredenberg. Ei synderlig
 Næring.

Brygmand, som har Klau-
 manns Datter, suur styg een,
 ligger i med Walter, og
 hand roser sig deraf.

Brorsen. Er Cancellieraad,
 Presidentens Søn, som har
 Cancellieraad Bötkes Dat-
 ter. Var Frøcken, thi Fade-
 ren nobiliteret. Der logerer
 Captein Flensborg.

Paa den venstre Haand:

Nicolai Kircke.

Hr. Hedemark. Hjørnehuus²⁾.
 Hans Bagdør.

Værtshuus, hvor de 7 Søstre
 er. De bager Bakkelse. Der
 løber nogle unge, som Chi-
 nafarere etc. — Ovenpaa
 boer Peruqvemager Blanc-
 bois' Encke. — Hos de 7
 Søstre siges at være Hore-
 huus. De ere ei alle voxne.
 [Senere Tilføielse:] Nu boer
 der en Theemand Høier.

Kiel Værtshuus. Fyrbøder.

Et Huus, som Bagerencken
 har kjøbt til sit andet Huus,

¹⁾ »Hvælvingen« (opr. Gennem-
 brydningen i den murede Støtte-
 bue i Nicolai Kirkes Front) er nu
 Navnet paa Ejendommen overfor
 Kirken, men betegner her Adgan-
 gen fra Nord til Syd, der nu er
 døbt Nikolai Kirkeplads, medens
 Admiralgade siden 1919 først be-
 gynder ved Hj. af Vingaardsstræde.
 Det første Hus her omhandles,
 er altsaa Hjørneejendommen til
 St. Kirkestræde, hvor J. Chr. Pe-
 tersens Papirhandel er, idet det
 lille Gadestykke mellem Øster-
 gade og St. Kirkestræde benævntes
 »Prins Jørgens Stræde«.

²⁾ Rimeligvis efter Theehandler
 Claus Biil (1728). I hans Værts-
 hus havde det af Holberg omtalte
 »Pavelige Selskab« haft Lokale.

³⁾ Denne Anvendelse af »spise«
 for »bespise« var ikke ualmindelig
 i 18. Aarh.s Spragbrug.

¹⁾ Antagelig til Boldhusgade.

²⁾ Se ovenfor under Vingaards-
 stræde.

hvor hendes beste Statsstuer.

Bager-Encke, formuende¹⁾ [senere Tilføjelse: død]. Har en temelig smuck og rømosset Datter. Er noch en lille der som Søsteren, har og flere Børn.

Gisbert von Hemert, Vintapper²⁾. Renteskriver. [Senere udstreget og tilskrevet: Capt. Koch].

Vognskuuret paa Hiørnet.

Auditeur, Advocat Brun. Hiørnehuus. Faaer Prygl af sin Kone, hands Søskendebarn. — Og en Peruquemager.

[Sml. Dybengade, 1ste Sted, højre Haand].

Urteboe. Walboom, Urtekræmmer Walbooms Søn. Huset hør Hochlant til. Kükling før der¹⁾.

[Sml. Laxegade, 1ste Sted, højre Haand].

Sqvaldergaarden³⁾

naar man kommer ind fra Vingaardsstrædet.

Paa den høire Haand:

Stiefken, Hiørnehuus.

Smeden.

Glarmester-Kroen⁴⁾. Staaer 3 Croner paa Skiltet. Der logerer Tobiesen, Hoboist ved Fodgarden. Logerer Studentere.

Skrædderen Philipp Becker. Hiørnehuus. (Der) Logerer Kierulf og Toxvær, to gamle Studentere. Toxvær det ærlige Menneske.

Jæger. Vintapperen. Hiørnehuus. En gal Mand. Datteren besovet af Capt. Meier. Barnet dødt. Hun nu død.

Paa den venstre Haand:

Skrædderen.

En Grovsmed.

Barbereren. Smith vist.

Kandestøberen paa Hiørnet. Huset hør Skrædderen til.

Thomas Reken²⁾ [senere overstreget og ændret til: Spanggaard], Urtekræmmer. Konen har vist ruinert ham. Under i Kielderens boer en Vegter.

En Rockedreier. Der logerer Archivarius Nieman.

Det Huus, hvor chinesiske Varer, hør og Rockedreieren til. Madam Holst, som har Hvedemeel at selge, logerer der.

¹⁾ Antagelig efter Johan Seger, Bager.

²⁾ Fort. 1728 har Gysbert v. Hemmert.

³⁾ Skvaldergaarden, senere Skvaldergaden, benævnedes indtil omkring 1880 den sydlige Del af Nicolaj-Gade, fra Vingaardsstr. til Holmens Kanal.

⁴⁾ 3: Glarmesternes Lavshus.

¹⁾ 1728: Hans Henrich Küchlin, Urtekræmmer.

²⁾ Fort. 1728: Thomas v. Reken, Urtekræmmer, i Dybensg.

Ulkegaden¹⁾

naar mand kommer ind af Lille Kongensgade.

- Paa den høire Haand:*
 Nicolai Kirkegaard's Muur.
 Bogbinder Fenden²⁾ (sml. Vingaardsstr. IX).
 En Speckhøker boer, hvor Winter paa Hiørnet.
 Et Vertshuus.
 Skipper Rasmus Pedersen, ligeoverfor Blokkedreieren.
 Illum. Fyenboe. Hiørnehuus af Hummergaden og Ulkegaden.
 Mörch. Cantoren til Holmens Kirke. Hiørnehuus.
- Paa den venstre Haand:*
 En som handler med China-varer, heder Sivertsen. Konen gal, har Mistancke om sin Mand. Han er Sergeant ved Brandfolck. — I samme Huus en Speckhøker.
 En Peruqvemager. En Sucker-
- bager boer under. En gammel Mand har en Datter, een var gift.
 En Snidker boer strax ved Heder Koch.
 En Tobacksspinder. Blockedreier¹⁾.
 En Meelmand, som har en Datter, gaar med kryllet Nacke, der hvor Guldsmeden boer paa Hiørnet.
 Reiert Olsens Huus paa Hiørnet af Ulke- og Hummergade.
 Klocker-Encken boer vist paa Hiørnet af Hummergaden og Ulkegaden.
 Hr. Neem. Hiørnehuus. [Sml. »Ved Canalen«]. Har en passabel voxen Datter. Har endeel smaa Døttre. Konen er ei som klog.

Fortunstrædet

naar mand gaar ind fra Admiralgaden.

- Paa den høire Haand:*
 Bogbinder Graae. Har Børn, en voxen Datter, som [er] smuck. [se ogsaa under Admiralgaden].
 En Brendeviinsmand.
 En Urtekræmer Beer. Norsk.
- Paa den venstre Haand:*
 Anders Vintapper.
 Madam Poulsen holder Billiard.

¹⁾ Ulkegade = nuv. Holmensgade, hvis første Dels ene Side, mellem L. Kongensg. og Vingaardsstr., optages af Nikolai Kirkegaard's Skur.

²⁾ Besvogret gennem sin Hustru Anne Elisabeth med Bogbinder Lars Graae i Admiralgade.

¹⁾ Blokkedrejer Jørgen Nielsen i Fort. 1728.

²⁾ Paa Grund af Gadernes Snæverhed her i Kvarteret blev nu og da et Hus ved Ombygning »indrykket«.

Philip Jonas, Blytæcker. Hans Giesler¹). Har en uægte Datter har en Hayduck¹), ter, som holder Galant. hun gandske ung.

Bolhusgaden

naar mand kommer ind af Admiralgaden.

Paa den høire Haand:
 Vintapper Buchhalf.
 [Sml. Admiralgade].
 Frue Nielsen²).
 Vintapperen Briand.
 Frølundt, som fik Kieldwendals Encke. Er Capellan eller Schlossforvalter³).
 En Encke-Madam Olsen⁴), fuld af Vanité.

Paa den venstre Haand:
 Smits Gaard. Hjørnehuus. Der logerer Osten, en braf Mand. Madam Fischer.
 Madam van Meurs. Hjørnehuus. Holder Potteboe. Boer i Vimmelskaftet.

Lille Færgestrædet⁵)

naar mand kommer ind fra Fortunstrædet

Paa den høire Haand:
 Giesler. Vintapper. Hjørnehuus.
 Et Huus, hvori Peruqvemage-

ren skal boe, som nu [boer] hos Brendeviinsmanden. Værtshuus, under i Stuen. Der boer Folck, som gjør Fruentimmerskiorte.
 Mad. Christians har 3 Søner, en Datter. Nu boer Vogt der.
 En Rebslager.
 En Snedker, tydsk, hvor Professoren gaar (sic).
 Et Vertshuus som er skikkelig.

¹) Haydukke, opr. ungarsk Betegnelse for en let bevæbnet Soldat. Brugtes i Danmark om Livvagten ved de kgl. Herskabers Galakørsel, en Slags Drabanter, iførte lange røde Kapper, med høje Huer og en Krumsabel.

²) Enke efter Kjøbmand Gregorius Nielsen (1728), der spillede en Rolle i Barhows Liv (se ovenf.)

³) Nogen Capellan i Kbhvn. af dette Navn findes ikke.

⁴) Enke efter Toldskriver Jacob Olsen.

⁵) Lille Færgestræde var en Smøge, som forbandt L. Kirkestræde med Fortunstrædet. Mærket eller Huken i den sidste er et Minde om Lille Færgestrædets Udløb i Fortunstrædet.

¹) Jochim Gisler byggede i 1748 i Stedet for sit gamle Hus paa Hjørnet af Fortunstræde og Ved Stranden en anselig grundmuret Gaard (nu en Del af »Hotel Royal«). — Men Stedet maa være senere tilføjet, da Gisler samtidig, under Lille Færgestræde, noteres som boende paa Hjørnet af dette og Fortunstræde.

»Den svenske Konge«. Hiør-
nehuus. Lumpent Huus.

Paa den venstre Haand:
Steenbucks Gaard¹⁾. Mad.
Wielant²⁾ deri. Kongens

Kudsk der.

Eidelbergs Baghuus.

»Den Norske Koch« eller
»Forgyldt Hiort«, paa Hiør-
net af Lille Færgestrædet og
Kirkestrædet.

Lille Nicolai Kirkestrædet

naar mand kommer ind fra Hvælvingen.

Paa den høire Haand:
Folk, som selger Snustoback,
der hvor Doctor Boiesen
boer. Det hør og samme
Huus til.
[sml. St. Kirkestræde].
Madam Clausen, holder Thee-
huus, siges Horehuus.
Johan Jansen, Skrædder.

Paa den venstre Haand¹⁾.
Pudermageren Mariager.
Ravn. Vertshuus.
Nicolai Skole. Gallas.
Thorup, Hamburgerpost.
Graae, Bogbinder.
Disse boer i Admiralgaden.

Store Kirkestrædet

naar mand kommer ind fra Lille Kongensgade.

Paa den høire Haand:
En Bogbinder.
Garmester Petersen.
En Bogbinder Helmut.
En Spormager. Der Richardt.
Bogbinder Liebe.
Terkelsens [overstreget, sene-
re Christians] Dør.
Henningers Huus. Hiørne-
huus.

Et Spisehuus hos den afdan-
ckede Brygger Brant.
Hiørnehuuset. Der en Skole,
Doctor Boiesen²⁾ boer der
neden under.

¹⁾ Den bekendte Hjørneejendom Højbroplads 21, »Stenbukkens« Gaard. Det maa erindres, at nuværende Højbroplads indtil Branden 1795 var et Conglomerat af gamle Huse. Adgangen til Slotsholmen foregik ad de to Stræder, St. Færgestræde og Højbrostræde, hver paa sin Side af den nuværende Plads.

²⁾ Se ovenfor under Barhows Selvbiografi.

¹⁾ Da Lille Færgestræde løb ud i Gadens venstre Side, kunde der i det meget korte Stræde næppe være Tale om selvstændige Huse eller Beboelse paa denne Side. Det har været Bag- og Sidehuse fra Admiralgade, som vendte ud hertil, og »Vejviseren« har derfor her annoteret de nærmeste Beboere i denne Gade.

²⁾ Maa være Werner Boysen, der 1730 fik Tilladelse til at praktisere som Læge i Kbhvn.; han havde tidligere i 16 Aar praktiseret i Norge, men var endnu ikke Doktor. (Død c. 1754).

[Paa venstre Haand].
Et ordinair Spisehuus. Manden heder Hans Pedersen. Konen er en Satan, de holt lenge Spisehuus.

En Knapmager. Under boer en Peruquemager Holst. Bag i Gaarden to gamle Folck, oven paa Knapmageren.

Store Færgestrædet¹⁾

Paa høire Haand naar mand kommer fra Stranden.

Madame Morville [overstreet].

Triesbergs Gaard. Hør Jentofts Encke til.

Spengler, Kunstdreier. Har elektriske Machiner. I Cantors Huus. Nu boer en Vertshuusmand under, Professoren oven paa.

[Paa venstre Haand].

Küpke¹⁾, Urtekræmmer, i Kellinghuysens Huus.

[Se under Hummergade].

En Bagere.

Eidelberg.

Plum [Vintapper, se under Højbrostræde].

Et Hjørnehuus tvert overfor Fjæleboerne. Deri boer en Skolemestere og en Hosekræmmer. Ogsaa en Snedker, som Huset hør til.

Palladz [se under Højbrostræde].

Engelbrechts Baghuus.

Svertfegeren²⁾.

Kellinghuysen, Klædekræmmer²⁾.

Bageren³⁾.

Heeman. Har Rasmus til Kone, som holder ham i Ave.

Lille Kongensgade

Naar man kommer ind ad Store Kirkestrædet.

Paa den høire Haand:

Dalschous Gaard, boede før i det lille Huus ved [Kirkegaards] Muren i Ulkegaden.

Fick efter Politiebetient Hesse en 800 Rixdaler. Kiøbte dette Huus. En Brendeviinsmand. Enckemand. God Næring. Har 2 Døttre,

¹⁾ Nu Siden med ulige Numre af Højbroplads, medens den modsatte Side hed Højbrostræde. Pladsen eksisterede ikke før efter 1795, men var opfyldt med gamle Bygninger, saa at Udsigten fra Amagertorv til Slotsholmen ikke var fri.

²⁾ d. v. s. Vaabensmed. 1728 nævnes Svertfegeren Ephraim Boremand som boende her.

³⁾ Ved Siden af Svertfegeren nævnes Bager Jens Rasmussen.

¹⁾ Skal formentlig læses Kōbke. Antagelig en Søn af den Johan Kōbke, der 1728 noteres i Vinngaardsstræde som Bager. Kōbke-Slægten dyrkede gennem mange Slægtled Bagerhaandværket og er et Eksempel blandt mange paa, hvordan Professionen gik i Arv fra Fader til Søn i tidligere Tider.

²⁾ Klæde- og Silkekræmmer Cordt Kellinghusen noteres sst. 1728.

- hvoraf en ret kiøn. Heder Ane, vist en Søn Student. — Ovenpaa en Peruquemager. — Dalschou har 5 Børn, en som er Student. De 3 Børn været til Confirmation.
- Der boer og en Fyrbøder ved Krigs-Cancelliet, hand har 7 Børn, den mindste er som Peruquemagerens mindste. Hand heder Müller, har 4 Døttre, kun 1 Søn, en hos Grevinde Blum, smuck Pige. Vricker, naar [hun] gaar.
- Bageren, den de sagde, hands Kone slaget sin Pige ihjel. Derfor er der og stor Aftræk. Er solt til en Smed.
- En Vognmand, saa og en Tømmermester, som har forbygget sig og derfor løb bort. Der gik en halvvoxen kiøn Pige ind med en lang rød Kaabe.
- Skippernes Laugshuus¹⁾, der Vertshuus og Hyrekudske. Bank. Boer i »Havmanden«. Et Huus som Horehuus. Var hands(?) Hus i Leerstrædet. Nu boer Bilefelt (der).
- Det strax ved hvor en høi Trappe. Der er en kiøn ung Pige.
- Det Huus hvor jeg før logerte [se Biografien].
- Et oppudset Huus. Der boer Bonfils, holder Viinkielder, men Vinen ei nütz(?).
- En Peruquemager Bierman.
- I det Huus boer Fæstekonen Mad Krog, samt hendes Datter og Mand. Smith har hendes Daetter.
- Skenk, Feltskierer.
- En Skomager.
- En Bogbinder.
- Procurator Mørck. Der gik 2 halvvoxne Jomfruer ind, hvoraf en smuck.
- Kleinschmidt Hass.
- Kandestøbere. Har forlovet sig med en Skippers Datter paa Hiørnet i Toldbogaden; nu slaaet op; hafde før Mørches Datter.
- Paa den venstre Haand:*
- Adam Lommertz, catolisk [overstreget].
- Mad. Nissen. Viintapperencke. Byfogeden Fischers Søster. Hos hende logerer Capt. [] hvis Far Obrist i Tronhiem. Saa og en Hofanger, som nyder pension. Der logerer Ursin, som [] eftersuccederte, har pension, har en husholderske, som [han] holder saa meget af. Logerer der hvor Risch var.
- En Skrædder. Der jeg spurt efter logement.
- En Knapmager¹⁾. Acton(?) logerer der. Der 3 Døttre, hvoraf en kiøn [rettet til: saa nogenledes].
- En Skipper Encke. Zindels Encke. Datteren er gift, boer paa Salen, har en Styr-

¹⁾ Nuv. Nr. 33. En ejendommeligt dyb og rummeligt Gaard med Svalegange, nedrevet ømk. 1880.

¹⁾ 1728: Andreas Bachmann, Knapmager.

mand eller Skipper, heder Pfeif, farer paa China, der-af Varer i Vinduet.

En Fyrbøder paa Admiralitetet. Fick Encke til Overgraveren ved Nicolaj Kircke. Hun hafde en Datter, som [var] hos hende, smuck og sitsam Pige, men stadser. Hun har Penge efter Faderen, Graveren. Fyrbøderen heder Astrup, lille og pockaret¹⁾.

Madam Koch har en Styrmand, som nu borte, neste Dør ved Brendeviinsmanden.

En gammel Bagere Pog²⁾, Rafs Svigerfader. Lever af sine Midler. Har 40000 Rixd.

Fischer, Mudderskriveren. Ober-Cammerherre Pleschs Muur³⁾. To Vinduer der. Det er Kiøckenel.

En Skrædder. Var før et gammelt Huus, nu repareret og oppudset. Under i Stuen boer en Chinafarer. Skræderen heder Fischer.

Wickmand, Skildrer, som har Salto's Søster⁴⁾, som stam-

¹⁾ d. v. s. med Ar efter Pocker = Kopper.

²⁾ 1728: Bager Adrian Pog.

³⁾ Antagelig Bagsiden af Karl v. Manderns Gaard (Østerg. 15). — Tidligere havde Overkammerherre Carl v. Plessen beboet Overmarskalgaarden paa Købmagerg. (nu Posthuset).

⁴⁾ Peter Wichmann, Hofskildrer (1706—69), g. 1734 m. Sara Cathrine Salto, Datter af Hosekræmmer H. Salto.

mer. Hans Mor boer i Huset, en gammel Kone. Ellers logerer en Captain Lemche, som er Captain paa Chinafar. — Havde en svensk Kone, men hun flyttet nu paa Christianshavn, tvert over for Compagniet.

Dér var et lille Kammer. Brendeviinsmand i et blaatt Huus.

En Encke lever af Capital. Har haft Hyrekudskan [i] det (ø:den) store Port. Hyrekudskan boer i Kielderens¹⁾. En Smed har kjøbt Huset. Nu er det solt.

En Mand, Rosted, som der staar chinisk Porcellæn, Sølvbaand etc. i Vinduet. — En heder Fischer, som er ved Hafncommissionen, logerer der. — Der er nedeunder en smuck Stue med Kammer, 3 Mk. om Ugen. Noch logerer to gamle Folck, som været Tapetmager. Manden heder Rosted, været Laquai. Konen tvettet hos Mag. Hvid.

En Beendreier. Noch en Fiskebeens Kone. Noch en Snekker. Der logerer Kratz, en gammel Capelmester hos Frid. IV som Pension.

Castenschiolds Huus paa Hiørnet. Procurator Gløde, holder Vertshuus. Glarmester — eier Huset. Neden under Vertshuus. Der [logerer]

¹⁾ 1728: Hyrekudsk Claus Jensen.

Stör, Mand og Kone. Noch
en Kone, som toer for

Folck; har en Datter paa 10
Aar.

Integaden

naar mand kommer ind fra Lille Kongensgade.

Paa den høire Haand:
En Skomager Heideman¹⁾.
Gjør capital Skoe og Støv-
ler, men 5 Rixdaler.

der Vertshuus, har en Søn,
som holder Concert med
gode Nummere hver Løver-
dag Aften.

Paa den venstre Haand:
Wichmand²⁾ Skrædder. Hol-

der er Skole der. Hand hed-
der Thomesen. Hun en
Hore.

Den anden Tvergade, Halmstrædet.³⁾

En Encke, som holder Billi-
ard. En Matros. Hans Kone
handler med Kaal, Rødder,
Sallat, køber alt uden Por-

ten, selger sær om Søndag-
en, naar Folck uformod-
entlig tracterer.

Østergade

naar mand kommer ind fra Amagertorv.

Paa den høire Haand:
Mad. Grøns, Borgmesterens
Encke. Har en eneste Dat-
ter, meget rig.
Rach, Værtshusmand, ca-
tholsk, har en Søn, som er
Maler⁴⁾.
Kandestøber. Der er en smuck
smal Jomfrue, som logerer

ovenpaa. Gaaer i Holmens
Kirke.

Præsten Terkelsen til Nicolai
Kirke. [Senere: Terkelsen
overstreget, og i hans Sted:]
Hr. Christian Reenberg. Har
en Søn som ei klog og en
datter¹⁾.

Mundtberg. Guldsmed. Lige-
overfor Pilestrædet.

I Huntens(?) Gaard en har væ-

¹⁾ Vist en Fejlskrift for den
Skomager Anders Heidemarch,
som nævnes 1728 i Lille Kongensg.

²⁾ 1728: Johan Ernst Wich-
mand.

³⁾ Det lille Gadestykke mellem
Østergade og Lille Kongensg., der
endnu i 1880'erne officielt hed
Halmstræde.

⁴⁾ Johannes Rach udførte i 1747
som »Perspektivskilder« 144 min-
dre Malerier fra Danmark og
Norge, som Fred. V betalte med
15 Rdl. Stk.

¹⁾ Et Sted som dette viser ty-
deligt Barhows første og anden
Redaktions Kronologi, idet Gotth.
Terkilsen var nederste Capellan
ved Nicolai 1734 til sin Død 1750,
hvorefter første Capellan Chr. Pe-
dersen Reenberg, hvis Navn vi
før har truffet og som boede i
det første Hus i Vingaardsst. paa
højre Haand før Hedemark, flyt-
tede her ind efter Kaldelsen.

- ret Laqvei før, har nu en Boe med Snustoback, Porcellæn etc.
- Klein, som har den artige Kone. Der boede før Volte-lin.
- Ericius, hand før Advocat i Hadersleben. Har en voxen Datter, noch 2 smaae.
- En Guldsmed. Der boede før en Guldsmed, som nu er flyttet ind i Store Kongens-gade. Har arvet efter en Captein Poulsen, lever nu af sine Penge. I dette Huus logerer Lyones(?) Tapet-mager. En Kone til Gaden med chinesiske Varer.
- Et graat rød høit Huus. Har hørt Stender, feltskier, til. Der boer Madam Stender, Encken. Hvidtroc [Witt-rock], Materialforvalter, norsk.
- En Huus, hvori en kion halv-voxen Pige.
- Obercammerherre Pless. Til Gaden er en Sal saa stor som hele Lengden¹⁾. Der sidder han og maulaper²⁾. Der boer og hos ham den paa Toldboen, hvis Fader var Svineslagter i Brunsvig. Toldskriver Trok. Har 5 Sønner og 1 Datter. Boer digt op til Cammerherre Pless.
- Et Værtshus. Er en Sal og Kammer. Meubler kan faaes hos Værtshusholderens som skikkelige. Der jeg spurte efter Logemente.
- Mengels Broder. Fick en Hand-skemagers Datter paa Friederichsberggaden.
- En Knapmager. Er to Sale, hvor en Gürtler boede, men slet.
- Wollant. Billiard. Der boer Simon, Peruquemageren. Solt nu til Vintapperens Kones Bror i Tolboegaden.
- Paa den venstre Haand:*
- Urtekræmmer Mohr. Har 2 Døttre. En gift med Bortmand.
- En Blickenslager. Pilo¹⁾ logerer der. [Med senere Haand: Scalabrini²⁾], Capelmestere boer der].
- Apotheqver Hagen. K. Salomons Apotheque. Har Kölners Datter. Har sinucke Døttre, mange Børn.
- Valeur, Raadmand. Hans Stif-søn Kellerman er Regiments-quarteermester.
- Schullin, Geheimeraads Frue. Tujon³⁾ [ændret til: Hansen],
- ¹⁾ Pilo, den kendte Hofmaler (1703—74) var 1748 bleven Professor ved det nyoprettede Akad. paa Charlottenborg.
- ²⁾ Paolo Scalabrini kom herind 1747 som Capelmester ved Mingottis Selskab, der gav Operaforestillinger paa Charlottenborg.
- ³⁾ Den franske Kok paa Hj. af Pilestræde og Østergade, hos hvem Grønnegadescenens Elsker Pilloy

¹⁾ Østergade 15, Karl van Manderns Gaard. Den omtalte Sal findes endnu som Udstillingslo-kale i Haslunds Hus.

²⁾ Tysk maulaffen, maabe.

- spiser hvem kommer. Der 3 Borde. Cavallierbord. Et hvor to Marck f. Maaltidet og en halvbouteillie Viin.
- Leeman, en Isenkræmmer, har ingen logerende.
- Fosies¹⁾ har 3 Døttre, hvoraf en var hos den unge Grev Larwig — en Søn Student. Den middelste skilder best. Folmar frier til en Datter. Norborg faaet een.
- Mossin. Hands Kone i slegt med Stiefken.
- Fabritius. Isenkræmmer. Fortryder nu Kiøbet.
- Major Styrup. Logerende: Capt. Lerche — Hansen — Brandt.
- Schwartzkopf. Buntmager.
- Hjørnehus [til Chr. Bernikows-gade], hvori Fiscal Smit logerte. Nu der i Gaarden er en hvil Ølsbrygger heder Rosenberg. Huset hør en til, som boer uden for Porten, heder Rosl. Noch boer Captein Repsdorph, noch Captein Wind. Geheimeraadinde Holstes Bror.
- Justizeraad Jacobi.
- Numesen. Har 3 Døttre, om ei 4re.
- Biscop, Klædekræmmere. Grosserer.
- Captein Güntelberg. Ved Per Madsens Gang¹⁾.
- En Gaard, hvori en Sværtfejer boer foran. Der en smuck Madame. Logementer for 100 Rdlr.
- Bageren paa Hjørnet af Per Madsens Gang. Der logerer Lieutenant Bakke med Kone. Han er Commandeur Friis' Stifsøn.
- En Hattemager.
- Et lille Huus.
- Urban, Blickenslageren, hvor Lygten er.
- Princessens Skrædder, Cammer-Meier. Datteren har en laquei hos Frue Gram.
- En Encke, som handler med Porcellain, Piber, Toback etc. Har 3 Døttre. Der er to middelvoxne Jomfruer, hvidklædte, den yngre smuck. Huset hør Skrædder Cammer-Meier til. Boer en Student, heder Ridpredl(?). [Encken] heder Mad. Pepin..
- Gierløf. Urtekræmmer. Der logerer Caillot, Urmagere²⁾. Geheimeraad Grams Gaard³⁾. I Kielderen er Pepin, holder Vinkielder. (Senere Tilføielse: Er død.).

tog Tjeneste efter at have afviklet Thalias.

¹⁾ Jac. Fosies, Organist ved Holmens Kirke.

¹⁾ Nuv. Ny Østergade.

²⁾ Bartholomæus Caillot, Urmager, nævnes 1728.

³⁾ Grams Gaard: nuv. Hôtel d'Angleterre.

Christen Bernikow Strædet.¹⁾

Hiørnehuset [til Østergade].	En Bogbinder.
Der boer en Brygger Rosen- berg, som har en Datter (se ovfr.).	En Kuckenbager med store Vindues Ruder.
	En Skrædder. Der en Sal til Gaden for 3 Mk. Ugen. Der en gammel Kone, som [jeg] kiender af Anseelse, som er Mor til Konen i Huset.

Vognmager-Gaden.

Præsten.	Jomfrue, som gick med
Noch en Port. Præsten.	Frantzosen. Er den holland- ske Karøn.
To Skomagerskilt. Der en høj	

Kiøbmager Gade²⁾

naar mand kommer ind fra Store Færgestrædet.

<i>Paa den høire Haand:</i>	Gaard ¹⁾ . Der logerer vist
[Johan] Mohr, Urtekræmmer.	Brinck.
Hiørnehuus [af Østergade, se ovfr.].	Gref Reventlous Muur, prægtig inden i ²⁾ .
Med hans Moder er pas- sert i det Huus den Historie med Capteinen (?), — Har 2 Døttre.	Uhrmageren [Joh. Henrich] Klein. Der logerer Frøcken Sweder.
En Isenkræmmer.	En Guldsmed hvor Resch logerer. Der logerer en Frø- cken Juel. Bag i Gaarden
Mengel, Boghandler [Hj. af Silkegade]. Der logerer en Feltskierer, som succederte Wollert. Noch en Peruque- mager.	boer Guldsmeden, noch en i øverste Etage, som er paa Holmen. Der logerer den svenske Secretair.
Claus Jürgensen, Klædekræm- mer. Uden tvil Scups	von Hüttens Gaard. Dr. Rhode — Frue Brant.

¹⁾ Her har B.'s Vandring som man vil se — ligesom i Vognmagergaden — være mere end summarisk.

²⁾ Det meste af Købmagergaden var afbrændt i 1728, men en Del af Beboerne flyttede ind i de nyrejste Huse.

¹⁾ Antagelig Raadmand Chr. Schup, der ejede flere Gaarde paa Købmagergade i 1728.

²⁾ Omtrent ved Indgangen til den endnu ikke anlagte Kronprinsensgade laa Reventlous Hotel.

Becker, Skrædderm. Baron Korf¹⁾.

Per Lange, Bogholder paa Posthuset og tillige Brygger.

Sculdenburg. Det er Falckoner-Mesterens Gaard. Sønnen skal være Brygger og faar vist Jfrue Rüder.

Assessor, Russefader Lassen²⁾.

Paa den venstre Haand:

Krackewitz. Klædekræmmer. Hjørnehuus.

Et Huus nest ved, som og hør ham til. Staar ledigt.

Klædekræmmer Wildibrand, som har Kölners Datter³⁾. Der General-Directeur Krüger.

Mühlman.

Wasserfall [Grosserer, se det mærkelige Monument paa As. Kirkegaard].

Apothequer Becker⁴⁾.

Harboe i en stor Gaard. Der har Fabritius Galanteriboe. [1728: Frid. Fabricius, Guldarbejder].

Claudi Rosset. Galanteriekræmmer. Har en Datter som opdragen i Kloster, gift med en af D[?] Slegt.

Claresgaard er ligefor Silkegaden. Er kjøbt af Gram, Chinafar.

Bagere.

Barberere.

Madam Klinge. Encke. Holder med smaat Kram af Galanterie.

Lorentzen, Kræmmer. Der logerer Grevinde Bentinck. Skal have Kongelig Liverie, har Opvartning nock. Hun en Hore, fick et Barn i Mandens Fraværelse.

Madam Hass, Skrædder-Encke. Har Penge. Der logerer Madam Bech.

Meel, en Guldsmed, lever af Midler, som faaet efter Koenen. Der logerer Falbe, som er paa Zahlkammeret, med Kone, som er i Slægt med Mad. Klouman.

Preus' Gaard. Broren taget til sig paa 2den Prioritet. I nederste Værelser boer Justitzraad Votrups Frue. Hendes Datter har Kofod paa Guldhuset.

Rode, Vintapper. Der Commissariatskriver Stavanger. Guldsmeden; hvor Barberen var, er en Tolder fra Norge.

¹⁾ Dette maa være nuv. 44, Waisenhusets senere Gaard, hvor den liflandske Baron K., ved den russiske Legation, holdt Frimurer-Loge, og hvor hans Attentat mod Skuespillerinde Jfr. Thielo, hans Elskerinde, fandt Sted [se Overskou I, 148 ff], fordi hun havde fravristet ham visse Hemmeligheder.

²⁾ Hvad der menes med Udtr. »Russefader« vides ikke. Maaske har han været en Slags Protector for unge Studenter.

³⁾ Vistnok Joh. Kölners Datter fra Østrig.

⁴⁾ Hofapotheket var Købmagergade nuv. Nr. 9, ligefor Silkegade. Et Interiør af Apotheket findes i Burman Becker, Efterretninger om Slægten Becker.

En Barberer. Oven paa Captain Flensborg.	fick sit Giftermaal hos Numesen.
En Silkefabrique. Er to Huuse. Gæsteri. Klædekræmmer Hofgaard.	Søren Matthisens ¹⁾ Gaard. (Nedenunder: Bauers).
En Brygger Thorup, som og er Regimentsqvartermester,	Olsen boer der. Der logerer Cammerraad Pauli, General M. Reitzenstein ²⁾ . Regentzen.

Lille Kiøbmagergade
(fra Kultorvet).

Et Huus, Bindingsværck, hvor en Officer med en Kone og Jomfrue gick ind. De gick i Rosenborg Have.	Mühlhausen.
Keller boer lige over for Raf i et nyt Huus, hand har kiøbt.	Paa Hiørnet tvertsoverf. Regenzen bor en gammel Tafeldecke.
Hullegaard, Hørkræmmer, fick en Encke ¹⁾ .	[Paa den venstre Haand]. Kuurs Gaard.
Commerceraad Lamberts Encke.	En Farvere. Raf, hvor Kùbke boed før. Keller og Voss.

Amagertorv.

Paa den høire Haand:
Krackewitz²⁾. Klædekræmmer.
Madam Fabritius³⁾.
Klouman. Var før Seels Gaard, saa Grevinde Schels, som solte til Kloumand.
Garmestere Petersen.
Gadeniuses Gaard⁴⁾, er stukken(?) over Døren.
Vist Fabritius.

Paa den venstre Haand:
Heeman, Klædekræmmer³⁾.
Svetfeger do.⁴⁾.
Vitry do.⁵⁾.
Brun do.⁶⁾.

¹⁾ Hørkræmmer Hulegaard blev g. m. Johs. Ewalds Moder og saaledes Digterens Stiffader.

²⁾ Jochum Cracovits nævnes allerede som Klædekræmmer 1728.

³⁾ Enke efter Vinhandler Herman Fabritzius.

⁴⁾ Joh. Nic. Godenius, Skræder.

¹⁾ Den kendte Regnebogssorf. (1653—1740) havde ved Opførelsen af sit Hus skraas overfor Rundetaarn efter Branden 1728 begaaet den Vandalisme som Grundsten at bruge 13 af de Runesten, som siden 1652 havde staaet ved Trinitatis Kirke.

²⁾ Generalmajor Carl Gottl. Reitzenstein (1684—1756).

³⁾ 1728: Joh. Villh. Heman.

⁴⁾ 1728: Joh. Herm. Svedfeger.

⁵⁾ 1728: Ludvig Wittry.

[Begge ved Hj. af Høibrostr.]

⁶⁾ 1728: Johan Mathias Brun.

Pipgras, Isenkræmmer.
Smith, Kræmmer, der har
Mengels Bøe.
Bennick og Müller. Silke- og

Klædekræmere i Biscofs
Huus¹⁾. Der logerte Lind-
berg.

Høibrostrædet¹⁾

Schwertfeger, Klædekræmmer
paa Hiørnet. (Senere: død).
Apothequet²⁾.
Engelbrecht Aschoff. Klæde-
kræmmer.
Pallatz.
Plum, Vintapper.
Esmarck, før vist Kellinghuy-
sens³⁾.
Riches Encke⁴⁾. Isenkræm-

merske. Har en Datter med
stort Ansigte og Flab.
Vitrog.
Von Hemert Just.
Neuhausen.
Hosekræmmer.
Zimmer²⁾. Under i kelleren,
har en Vintapper, giver 100
Rixdaler heder Smith. Haf-
de den Fortred af præsten
Bang.

Ved Stranden

(o: Gl. Strand).

[naar mand kommer fra Naboløs ved Høibro].

Lynow i »Solen«, en Kræm-
mer. Har Porcellain, Thee.
Zimmer Raadmand.
En Zingiesser⁵⁾.
Aboe⁶⁾.
Barberen Baltzer⁷⁾. Zucker-

huset. Der Hamer, har en
smuck Datter.
Hendriksen, Assessor, adl.
Hielmstjerne³⁾.
Ørbek, Hattemager.
Mad. Rich. Encke. [Hj. af
Høibrostr.].

¹⁾ Nuv. Højbroplads' vestlige Side fra Amagertorv til Stranden.

²⁾ 1728: Abraham Klöchers Apo-
thek, Svane-Apotheket.

³⁾ 1728: Peter Kellinghusen.

⁴⁾ 1728: Jacob Rich.

⁵⁾ 1728: Kandestøber Johan
Schönfelt.

⁶⁾ 1728: Tøger Arboe, Inven-
tarieskriver ved Holmen.

⁷⁾ 1728: Andreas Baltzer, Bar-
ber.

¹⁾ 1728: Simon Bischof.

²⁾ 1728: Kræmmer Thomas
Ziemer.

³⁾ Den kendte Bogsamler, As-
sessor i Højesteret Hans Henrich-
sen (1715—80) var 1747 bleven
ophøjet i Adelsstanden under
Navnet Hielmstjerne. Før ham
ejede hans Fader Raadmand Niels
Henrichsen Stedet.

Ved Canalen

[o: Ved Stranden].

Steenbucks Gaard. [Hjørnet af Fortunstr.]	Regimentsquartermester Hansen.
[Pottehandler] Hochlant. [Hj. af Fortunstrædet].	Gustmeier, i President Sc[h]raders Gaard, Kjøbmand.
Cræmmercompagniet [nuv. Hotel Royal].	»Malmøe Herberghe«, Manden norsk.

Bag Berckentin¹⁾

[o: Nybrogade til Knabrostræde].

Skipper Sperling, nest op til Sæbsyderiet.	»Pæretræet« ¹⁾ .
Müller, Brygger.
Logerer min Brors Pige. Hand Enckemand; dér logerer 2 Studentere, Pigens Broder, en Encke.	Otho Ehlers, som ellers boer i Magstrædet.
Søren Broch, som boer i Magstrædet.

Wimelskaffet

[naar man kommer fra Amagertorv].

- Paa den venstre Haand:*
Petri, Klædekræmmer ²⁾ , i det gamle Assistentzhuus. Under i Kielderens bor Reyn. Decker Urtekræmmer. Dette er lige for H. Geistes Kirke. [Senere Tilføjelse: Han er hylig død].
Rich, Isenkræmmer. | Halkiær, Bryggere strax ovenfor Rich.
Fabritius, Juvelerer, har D. Berntsens Datter.
Jörgensen, Klædekræmmer paa Hjørnet [af Hyskenstræde].
Den Urtekræmmer paa Hjørnet, som jeg kiender. Brun. Sternberg, Grosshandler, mange Penge.
Broch, Hørkræmmer og Directeur for det islandske Compagnie. |
|---|---|

¹⁾ Den Berkentinske Gaard blev omkring 1750 solgt til et fransk Hattemagerfirma, der her — paa Hjørnet af Nybrogade, Stranden og Snaregade — indrettede en Hattefabrik, der bestod til 1757, da Grunden afhændedes til Assistentshuset, som havde haft Lokale flere Steder. Den nuv. Assistentshusbygning opførtes 1765.

²⁾ Ing. Petri (1709—63). en af Stadens rigeste Handelsmænd maatte senere paa Grund af Uheld opgive sin Forretning og tage Ansættelse som Bogholder.

¹⁾ »Pæretræet«, nu Nybrog. 4, det lille Hus, der er Nabo til Assistentshuset og ligger som Magasin for dette. »Pæretræet« ses endnu over Kælderen (Hist. Medd. om Kbhn. V. 118).

Cammerraad Hansens Frue
(var Regimentsskriver før).
En stor Port. Bryggergaard.
1735 over Porten i Stenen.

Paa den høire Haand:

Sr. Hans Kinchel. Vinhand-
lere, paa Hiørnet af Kloster-
strædet¹⁾.

Werner, Urtekræmmer paa
Hiørnet.

Nissen, Klædekræmmer, en af
de Gamle; ligemeget om har
at bestille eller ei. En Dat-
ter af 24 Aar.

Frøcken [Freuchen]. Klæde-
kræmmer. Nu er Grev
Scheel der.

En som gjør Leerkøllerter
(sic). Handsker [ø: Feldbø-
reder]. Der logerer en Lieut-
nant Sabelisky [ø: Schaffa-
litzsky].

Brant, Majoren. Preisler.

David Jensens Encke. Deri en
Kræmmer, som har tient
hos Frøcken, boede.

Lynow, en Brygger. Der loge-
rer Hofjuncker Hein.

Nyegade.

Freise, en Isenkræmmer, har
sterck Næring.

Raadmand Vogh [Fogh], boer
paa det andet Hiørne.

Nørregade

Mesten alle Bryggere.

naar mand kommer fra Kannikestrædet [Frue Plads]

paa høire:

Communitetet.

En Bagere²⁾.

En Bryggere.

En tom Plads. Lassens.

Den tycke Munck. Nu død.

paa venstre:

Bastuvers Gaard. Der logerer
den eene Scaffenberg

[Scharffenberg], som er
gift.

Sc[h]reibers Gaard. Eller Præ-
stebolig [til Petri Kirke].

Fincke, en Bryggere.

Mad. Ursins Gaard. Encke¹⁾.
2 Sønner. 2 Døtre. Bryg-
gerie.

Professor Buchwald²⁾. Kone.

¹⁾ Nu Laane- og Diskontoban-
kens Ejendom. I mange Aar var
her Vinhandel og Vinstue.

²⁾ Nr. 14, hvor nu Bager Jep's
Eftf. bor, har saaledes i mange
Tider været en Bagergaard (sml.
Børnevisen: Der bor en Bager
paa Nørregade).

¹⁾ Dette er næppe rigtigt, thi
Kammerpræs. Hans Ursin havde
allerede i 1744 mistet sin Kone,
Mette Fohrmann Sørensdaughter,
der havde arvet en Bryggergaard
paa Nørreg. efter sin første Mand.

²⁾ Balth. Johs. de Buchwald
(1697—1763) efterfulgte sin Fader
Johs. Buchwald som medic. Prof.
1730.

En Søsterdatter. Der boer i Huset Mad. Adler, har en voxen Datter. En, som længe syg, døde.

Mylius, en Brygger. Det ovenstaaende Huus hør ham til, men om han boer paa denne eller anden Side, veed ei.

Gammel Torv¹⁾

David Berntsen, Hørkræmmer.

Aagaard, Hørkræmmer.

En Urtekræmmer. Der logerer Jespersen.

En Hørkræmmer. [Chr. Pedersen] Borup, en Brygger.

Noch en Brygger.

Et Huus, hvor en Hind sees over Døren. Boer uden tvivl en Sprogmeister og Farver. Peltes Gaard har Frøcken Muchart.

En smal Gaard.

En smal Gaard. i en af dem en Urteboe.

»Blasen«, et fornemme Viinhus²⁾. Der logerer en Regimentsquartiermester Schroder, hos Jespersen Fuldmægtig.

Paa andet Hjørne en Vintapper, nylig købt.

Det store Huus har Køneman købt. Var før den gamle Sekmanns¹⁾.

Justitzeraad Vogh [Fogh]. Hjørnet gaar ud til Nyegade. Freise.

Bech. Er et paillerøt huus, kun maadelig Tilstand.

Etatsraad Loup [Laub].

Et Hjørnehuus, hvor en Maler boer og den tydske Pauli²⁾.

Det andet Hjørnehuus er Barfred, Vintapperen.

Lederstredet

naar fra Højbrostrædet

Paa den højre Haand.

Vitrog, Klædekræmmer [Hj. af Højbrostr. og Amagertorv].

Bagport.

En Billedhugger. Konen hører.

Engelhart.

Cantor. Jøde.

Jødepigerue.

¹⁾ Ved Behandlingen af Gl. Torv har B. antagelig begyndt ved Vestergade og fortsat ned mod Nørregade, videre langs Torvets østre Side over Nytorv hen mod Raadhusstræde; ligeoverfor laa Waisenhuset. De 4 første Navne paa Spaltens venstre Side betegner da Beboelsen mellem Frederiksbergg. og Vestergade.

²⁾ Det store Hus paa Hjørnet af Nørregade.

¹⁾ Könnemann hed flere københavnske Borgere, baade en Snedker og en Kræmmer. S. rimeligvis Justitsraad D. Seckmann.

²⁾ Kommitteret i Rentekammerkollegiet Otto Georg Pauli.

<i>Paa den venstre Haand:</i>	Bergs Hus ¹⁾ .
Just von Hemert.	Kongens Skoemager.
[Hj. af Højbrostr.].	Bech.
En handler med Toback.	Heusincks Huus. Hiørnehuset.
Værtshuus.	Deri boer den nye norske
Pauli's Gaard ¹⁾ . Jøderne kjøbt	Postmester. Heusincks Folck
til deres Synagoge.	de aad hvad de skeed —
Et Værtshuus.	hans Søn har Jfr. Hesch
Noch et.	[Hæskiær], som vilde for-
Hyrekudsk.	give ham.

Hübschen (sic) Strædet

naar af Lerstrædet derind.

<i>Paa den højre Haand.</i>	hvor Krüger kommer. Staar
Et Huus paa Hiørnet, hvori	Brendeviinsskilt over Dø-
2 Encker. Een en Hørkræm-	ren. 2 à 3 Trapper at gaa
mer-, en anden en Lærits-	opad. En Jøde logerer hos
kræmmer-Encke.	ham. Paa en Side af ham
Slotspræsten Seidelitz ²⁾ .	boer en Knapmagér.
Woller ³⁾ .	Hvor Pagerne er.
Randrom ⁴⁾ .	Apotequer Winters Huus ²⁾ .
<i>Paa den venstre Haand:</i>	Der logerer Justitzraad Hæl-
Peer Iversen, Værtshusmand,	lesen.

Naboeløse

naar af Lerstrædet.

<i>Paa den venstre Haand:</i>
Heusincks Huus.

Pilestrædet

(naar mand kommer fra Østergade).

<i>Paa den højre Haand.</i>	Madame Martin. Hendes Mand,
Brinckmand.	som er død, var Silcke-Fa-
¹⁾ Den kendte Literat, Brev-	briqueur. Hendes Datter in-
kammerskriver Joachim Rich.	formerer i fransk tot [o:
Paulli, d. 1759.	saa mange] Pigebørn, at
²⁾ Johannes Aug. Seidlitz var	
kgl. Hofpræst i 1738—51.	
³⁾ Muligvis Snedker Chr. Woller.	¹⁾ Stadsmusikant Bergs Hus,
⁴⁾ Kræmmer Hans Bertelsen	hvor de danske Acteurer havde
Rantrum el. Hans Petersen Ran-	en kort Sæson i 1747.
trum (1728).	²⁾ Nuv. Løve-Apothek, afbr.
	1728, genopført.

hun har 24 Rixdlr. om Maaneden. Der boer Madam Blancbois. Mme Martin holder nu med Galanterievarer.

Et Huus med en stor aaben Port. En Skrædder-Sax i Muren. Jeg sporte efter Logement, men Folckene ei hiemme.

Preen i Knapmagerens¹⁾. En Skickelig Kone og voxen Datter. Smuck og complet Fruentimmer.

Cardinal, Traiteuren.

Secretair el. Assessor Sekman boer i det graa Hus paa

Hiørnet. Hør en Brygger til, han leier det kun. Er et slet, forfalden Huus.

Paa den venstre Haand.

En Kaabersmed gjør Kaabersprøiter.

Peruqvemager.

Et Huus med en høi Trappe ligeoverfor Cardinals, hvor en Skræder, er uden tvifl Vært. Der logerte en Captein paa Salen ud til Gaden. Jeg spurte efter Logement, som maanedlig 3¹/₂ rixd. Capteinen flytter.

Springgaden²⁾

naar mand kom op giennem Pilestrædet.

Paa den højre Haand.

En stor Gaard, hørte en Muremester til, som bygd den, siden hørte Copi til, hør ham endnu til og kaldes Copies Gaard³⁾. En Strømpvæver dér boer.

En Gaard med en Port. Strax over for er to Træbygninger, er to Kieldere ei langt fra hinanden. Der er en Pige med et lille Ansigt, hun saae sig tilbage i Porten. Uden tvifl stod en Fakle over Porten.

En Hiulmager, ung Mand. Staaer en Caret med Hest og Vogn i Muren. Der spurt efter logement. Er Køcken, et Kammer og Sal til Gaden. 20 Rixdlr. halvaar uden Meubler.

»Den norske Løve«. Der logerer Hansen, en Peruquemager eller Haarskiærer.

En af Byens Trompetblæsere. En Peruquemager Barthold. En Urtekræmmer.

Paa den venstre Haand.

En stor høi Gaard. Hør uden tvifl en Snedker [til]. Øverst boer en Peruquemager. Neden under boer en Baron. En Gürtler. Det bortleiet.

Casserer Adslev i en stor Gaard.

¹⁾ Mulig i Hans Dystrup Knapmagers Hus.

²⁾ Efter Gaarden, hvor Byens Tyre var opstaldede. Den nordligste Fortsættelse af Pilestræde op til Landemærket.

³⁾ Formentlig Brygger Ditlev Copy.

En Speckhøker. Ovenpaa en Officer.
 Skræddernes Lavshuus. En Port for med Malning.
 Et Huus tvertover for Urtekræmmerens. Huset hør en

Tømmermester til, der boer under. En Sal ovenpaa, som er at bortleie for 3 Rixdl. Oven over der boer en Mesterskrædder.

Rosengården

Controlleur Reich, hans Søn været i Halle. En islandsk Kiøbmand. Etatsraad Falsen.

Silkegaden

[naar mand kommer fra Pilestrædet].

Paa den venstre Haand.
 Silkehuset¹⁾.
 Dernest boer von Aspern²⁾, som har Kølners Datter.
 Næst ved Guldsmed Sc[h]rader³⁾. I den Dør er 2 smukke halvvoxne Piger.
 Mengel boer paa Hiørnet [af Købmagergade]. Næst ved

Mengel hør en til, heder Hag.

Paa den højre Haand.
 Et Huus,, hvor et Skilt med en Løve med en Hellepard, boer en Mand, der selger alle Slags Tobak. Hassing.

Gothersgade

naar mand gaar fra Hallandsaas ind.

Paa den højre Haand.
 Vintapper Nyegaard.
 »Weltkugel«. Der logerer Feltskierer Mentzer; den Jomfrue er hans Brordatter.
 En Hufsmid. Der et smukt

Fruentimmer, lille af Ansigt.
 Balke, Kongens Tømmermester.
 Et skønt Huus el. Gaard, hør Poul Kyser Slagteren til. En Søcaptein boede der før, men nu synes, at en heder Ambrosius Lehn skal trække derind igien¹⁾.
 En Hiulmager.

¹⁾ Det under Chr. IV. oprettede Silkehus, der blev Forsøgsstedet mere end gennem et Hundredaar paa at faa denne Manufactur til at blomstre i Danmark, laa paa Hj. af Pilest. og Silkeg.

²⁾ Vistnok Sekretær i danske Kancelli Jacob Villh. v. Aspern.

³⁾ 1728: Guldarbejder Chr. Schrader.

¹⁾ Mulig en Søn af den kendte Godsejer og Videnskabsdyrker fra Tordenskjolds Historie Abraham Lehn.

En Gaard med Port, hvor en
Islandsk Kiøbmands Encke.

Hun har en Datter, som er
lovlig [lovely?].

Italiener, Giulio Gujone, Hof-
Stuccatør.

Folck, som holder Værtshuus.

Folck, som selger Klæder. Der
stod en Jomfrue.

Rosenborger Have.

Paa den venstre Haand.

Madam Carmachs Gaard.

Mad. Kragelund.

Oberstlieutenant Ingenhofen¹).

Vagt staar uden for Dør-
ren. Printzen af Bevern er
Chef, hand er borte, derfor
Vagt.

En Barberer hvor Labe boede.
Oberst Vierek²).

Thorups Gaard.

Ortman. Logerer Justitzr.
Hellesen.

Bujon, Kongens Tømmerme-
ster.

Notarius Müller. Der Jfrue
Louise. Hands Kones Sø-
ster. Hands Fuldmægtig
Lund, som ham imponeret.

En controlleur ved porten
[o: Byens Portel]. Der Barbé.

Grevinde Örtz¹). Der logerer
Rheeder.

Stadtconducteur [Søren] Balle.

En Huus, hvor en Elephant
over Dørren. En høj Kone,
en Datter. Konen og Man-
den er kun lit hiemme.

En Student heder Stub, som
har taget en gammel Encke,
har en Fabrique af Flagge
og Strømper. Boer paa et
Hjørne. Kommer sig got.
Var Lindemann skyldig no-
get. Boer paa Hjørnet af
Myntergaden og Gothers-
gade. Laborerer i Chymie
og Farver.

Et Huus med en liden Vind-
Dør. Er Horehuus.

Et Huus nest derved, og Ho-
rehuus.

Et Huus, hvori en Officer
boer.

Besler, Visiteur. Et nyt Huus.
Har Brintlmands (?) Dat-
ter, som bleven lutersk.

Et Huus, det allersidste Hjør-
nehuus, hør en Controleur
el. Visiteur [til], som boer
i Nyhafn, heder Gla[h]n.
Der logerer Rocqall, Cap-
tein, Wachtmester.

¹) Christ. Fredr. Ingenhofen
(1730—80) v. sjællandske Infan-
teriregiment. 1750 dettes Chef,
Generalmajor. Død som den sid-
ste af Slægten.

²) Oberst Jul. Johan Viereck
(1689—1756).

¹) f. Marie Svane (1698—1772).
Hun havde i 1733 ægtet Fr. Oertz;
Ægteskabet var ulykkeligt, men
opløstes først 1751.

Borgegaden.

Mynthuset.

Den unge [overskrevet: ældre]
Grev Larvig¹⁾.

¹⁾ Hermed maa menes Bagsiden af Greve Ahlefeldt-Larvigs store Ejendom i St. Kongensg. (nuv. Nr. 55), som strakte sig helt ud til Borgegaden.

Adelgaden.*Paa den højre Haand.*

Et Huus, naar mand gaar langt ned i Gaden og forbi en bred Tvergade paa den høire Haand end noget længere hen: det er en stor Kellerbygning. Tvertoverfor er et nyt høit Huus, hvor Vindueslugerne udskaarne.

Ulfelts Plads.

Den halte Gyldenchrone, hand har Hiorts Datter, i den store [Gaard]. Deri boer mand partier. Der boer Mad. Bartholin, v. Römer. Hun har Udkjørsel. Der logerer og Landsdommer Luxstorph¹⁾. — Rasmus Boghandleren.

Groth, Bogtrycker.

En Brygger, heder Klov²⁾.

En Urtekræmmer.

Kausbøll. Have-Muur³⁾.

En Bogbinder, der hvor Haugen logerer. Der en Student.

En Stolnager, hvor Madamen holt Theehuus. Der Julbye
[senere Tilf.]

En Isenkræmmer.

Cammerraad Holst, kjøbt Gaarden, er Fuldmægtig hos Gersdorf. Cretz med Mor boer der og. Hans Søster har en Isenkræmmer paa Østergade. Der hvor Trappen er en Galanterieboe, heder Leeman.

Conferencraad Junge i Krogen, hvor Mad. Weise før boet (nu er hun paa von der Lühes Gaard Vinter og Sommer, som

¹⁾ Da Ulfelts Plads eller Graabrødretorv næsten helt blev sammenskudt i 1807, er det meget vanskeligt at rekonstruere Lokaliteten, især da B. ikke antyder, fra hvilken Side han begynder. »Krogen« er sandsynligvis nuv. Nr. 11. »Enden af Graabrødretorv« maa være den næste Ejendom. Endnu i 1880erne laa de sidste Rester af Graabrødrekloster (Embedsboliger ved Helliggejst-Kirke) med Bagsiden ud mod Graabrødretorv 11—13. »Det lille Stræde« maa da være Graabrødrestræde ned til Klosterstræde. — Den kendte Lærde og senere Deputeret i Rentekammeret Bolle W. Luxdorff havde senere sit Hjem i Snaregaden.

²⁾ Brygger Jens Klog.

³⁾ Antagelig menes, at hans Gaardsplads eller Have omg. af Mur vender ud mod Gaden.

hand købte af Conf. Junge). Junges Frue en Skitsoe. Hun allehaande Projecter¹⁾.

Tømmermester Andreas Hof paa Ulfeltsplads paa Enden af Graabrødrekloster. Der logerer Lieutenant Hieronymi²⁾, har mørkrød Collurer.

Et Huus i den lille Gade. Der boer Auditeur Rens, det har hand conserveret.

Et stort Huus med en stor Port, hvor Hyrekudske. Nedenunder boer Ortved, som vist er Renteskriver³⁾.

Strandstrædet.

Paa den højre Haand.

Paa den venstre Haand.

Det sidste store Huus med Præsten, uden tvil Belsø⁴⁾. høie Vinduer boer en Tøm- von Haven. Sølvstempler merhandler. (overskrevet Gardein). Hans

Bror er Borger-Præsidenten.

Hallands Aas⁵⁾.

En Skomager.

Glarmester.

Lange. Drechsler og Buch[bin]der.

Svendsen. Været Chinafar.

Hillemand.

Danneskiold⁶⁾.

Justitzeraad Helt'es Gaard. Nu Etatsr. Er Kircheinspecteur.

Knuth. Hans Fuldmægtig er Friderich Kierulf.

Grosskantzlerindens⁷⁾.

Jørgensens.

Jøders.

Meier, en gammel Mand. Chinafar. Har Penge. Om Morgenen drikker sin Caffé, saa rider ud, saa spiser, saa sover, saa Caffé, saa rider, saa Caffé og Thee. Boer under til Hallandsaas. Hans Sovekammer til Lille Kongensgade.

¹⁾ Conferensraad, Deputeret i Generalkommissariatet, Severin de Junge (1680—1757) var anden Gang gift med Else f. Bartholin.

²⁾ Henr. Hieronymus, afsk. Lieutn. af Kavalleriet, ansøgte 1747 om at maatte oprette et dansk Skuespilhus i Kbhvn., hvad blev afslaaet.

³⁾ Senere Procurator og Etatsraad.

⁴⁾ Poul Math. Lorenzen Bildsøe, 1738—54 Præst v. Garnisons Kirke.

⁵⁾ Antagelig har B. begyndt sin Rundgang fra St. Kongensgade og er endt ved L. Kongensgade, da Grams Gaard (nuv. d'Angleterre) ikke er medtaget.

⁶⁾ Grev Danneskjold-Samsø ejede da det senere Thottske Palais.

⁷⁾ Storkansler J. Holstens Gaard, nuv. Magasin du Nords Bygning (se under Vingaardsstr.).

Store Kongensgade.

[fra Hallandsaas].

- [Paa den høire Haand.]
 [Poul] Nygaard, Viintapper, Enckemand. Til hans Gaard to Dørre. I en logerer en fransk Smed, i den anden en Major.
- Madam Meier med sin Datter. En Guldsmed bygger et nyt Huus. Hans Datter er den Jomfrue med opspilede Næseborer. En Barberer boer der.
- Geheimeraad von Ostens Gaard.
- Klöckers nybygde Gaard. Holzfresser. Er Mad. Hansens [Gaard].
- Viintapper-Encke. Har Giestestue i Gaarden. Hendes Søn en tyck een.
- Thuresen, Ober-Skibsbygger¹⁾, rig, grundmuret Gaard. Boer en anden Familie ovenpaa.
- En Brændeviinsbrænder.
 En Nagelsmed.
 En Bryggergaard.
- Commandeur Jülicher [senere Tilf.: død]. Hafde Justitzraad Krøiers Datter, som boede hvor Carl Pless boer.
- Regimentqvartermester Fuugman. Boer i en Gaard som jeg tæncker Mad. Scheel boede i.
- En Urtekræmmer, Hjørnehuset [til Dr. Tverg].
- Et Par nogenledes gamle Folck. Har Toback at selge. Der logerer to gamle Bagerfolck. De har en Sal at leie bort som de meubleret. Madam Scheel.
- Tvert overfor Gref Larvigs¹⁾ Huus boer til leie Justitzraad Munthe og Fiscal Smith.
- Otthe Løber, Horehuus. Der er Christenze.
- Et graat Huus, hvor uden tvifl en Brygger. Der en smuck Pige med en rød Caabe. Bryggeren heder Niels Hendrichsen, staaer sig vel; først boesiddende i Borgergaden, siden fick en Kone, de holt Spiseqvarteer. Hans Datter har Farveren ved Nørreport.
- Det Værtshuus hvor Comoeidiehuset er²⁾.

¹⁾ St. Kongensg. nuv. 55, hvis store Grund med Have strakte sig helt ud til Borgerg. (se ovenf.).

²⁾ I Oktober 1747 indrettede J. H. v. Quoten et Comediehus i St. Kongensgade. Han engagerede en Del af de danske Acteurs til at spille her, og en dansk Comediesæson udspillede her fra 20 Nov. 1747 til Maj 1748. Kort efter overflødiggjorde Theatret paa Kongens Nytorv baade det i Bergs Hus i Læderstræde og v. Quotens Theater. Bemærkningen her om Theatret peger paa 1748 som Tidspunktet for »Vejviserens« Affattelse. — Værtshuset er sandsyn-

¹⁾ Anders Thuresen, Tømmermester paa Holmen (1728).

[Paa den venstre Haand.]

Lynge, Urtekræmmeren. Dri-
cker.
Becker, Viintapper, catholisk.
Der logerte Fieldstad. Bar-
berer Frøchen, skal nu lo-
gere til Mich[ael] i det nye
Huus.
Ramsøe, Vertshuusmand. Der
logerte Gordon. Hører nu
en Skomager [til].
Den franske Bagere.
Dør i Dør med den franske
Bagere gick to halvvoxne
Piger ind, den ene smuck.
Maa være Skole.
Mühlholm, Materialforvalter.
Uden tvil der hvor en gam-
mel Kone med den Datter,
som saa lystig. Hand søger
ind til Nygaards.
En Brændeviinsmand, hvor
jeg spurte efter logement.
Lieutenant Vernicke logerer
i det uden tvil.
Hagedorns¹⁾ Gaard, hvori
Fleischer boer.
En Mand heder Pau²⁾.
Captein Holst, som fick Jfre.
Bech.
Capt. Fonctanay, fick (Hvids?)
Datter.

ligvis den af Holberg cit. »Mester
Daniels Have«.

¹⁾ Afg. Schoutbynacht Hagedorn.

²⁾ 1728: Johan Ernst Phau.
Mester v. Porcelainfabrique.

Consumptionsskriver Jessen.
Hos ham logerer en Co-
mandeur.
Raadmand Falck i en stor ny-
bygd Gaard — ei boed der
lenge — en Mand hedder
Kiær, eide den før.
Gref Larwigs Huus. F[oran?]
Smeden og Inspecteuren
derover.
Regimentsqvartermester Tho-
mesen. Vexler sine Buxer
om med Skinbuxer naar
paa Paradén. Gammel Kone.
En eniste kiøn Datter.
En Brændeviinsmand Voigt.
En Skibsbygger Clemensen.
En gammel Gaard, seer mørck
ud. Hvor boer en gam-
mel Viinkyper Leonard¹⁾
med sin Svigerson, som er
Controlleur paa Posthuset.
Et Porcelainshuus.
En Brygger.
Dames Gaard²⁾. Meget vidt-
løftig. Fabriquerer.
Qvantes Gaard³⁾. Der eggelt
Tyende.
En Brændeviinsmand.

¹⁾ Bernhardt Leonardi, Vinmaa-
ler paa Toldboden.

²⁾ Commerceraad Daemens Klæ-
defabrik blev 1740 flyttet fra Kø-
benhavn til Altona, men bestod
ikke længe.

³⁾ Fri-Brygger Johannes Qvant.

Stormgaden.

[fra Stormbroen].

Paa den høire Haand.

Edinger paa Hiørnet.
Arv (?) Jansen.
Secretair Klowman.
Geheimerath Holstein¹⁾.
Pastor Blume²⁾.
Frue Kloster³⁾.
Wettermann, Tøyhuusskrif-
veren.

Paa den venstre Haand.

Cammerraad Svane. Er paa
Rentekammeret¹⁾. Er Hiør-
nehuus.
Hvor Casserer Hofgaard lo-
gerer.
Geheimeraad Raben²⁾.
En Gaard inellem, som skul-
de selges.
Sølvpog Arendsens Gaard.

Friderichsberggaden.

Frue Cammerraad Dreier. Der
boer Lehn⁴⁾.
Byeskriver Schäfer. Har væ-
ret i Liberiet⁵⁾.
Holm, Procurator, reformert.

Boer i det Sted, hvor en
Oxe staar i Muren over
Porten. Er Oplagsskriver
ved Vintapperne.
En Brygger, heder Carlsen.

Michelbryggersgade.

Peder Aalborg. Ved Siden af Henrich Fyrens Gang³⁾.

Raadhusstrædet ved Canalen.

Walbooms Huus paa Hiørnet af Raadhus- og Farvegaden⁴⁾.

Farvegaden.

Justitsraad Rafs Gaard⁶⁾.

¹⁾ Nuv. 10, »den Holsteinske Gaard«, Landbygn. Brandforsikring.

²⁾ I nu. 12 boede Chr. VI's kendte Hofpræst B.

³⁾ ∅: Harboeske Kloster, nuv. Nr. 14.

⁴⁾ Vistnok Vinhandler af den kendte Abr. Lehnske Slægt.

⁵⁾ Har været Lakaj, baaret Liberi. Kan mulig ogsaa betyde: har været ansat v. Kongens »Liberi« (Bibliothek).

⁶⁾ 1728: Raadstueskriver Anthoni Raff, en i Datidens København meget kendt Mand.

¹⁾ 1728: Renteskriver Elias Svane.

²⁾ 1728: Oberhofmester Friedr. Raben.

³⁾ Først efter Branden 1728 anlagdes Frederiksberggade, hvor før Store og Lille S. Clemens-Stræderne havde ligget. Henrik Fuirens Gang forbandt Mikkellbryggersgade med Kattesundet. — Antagelig Nagelsmed Peder Jensen Aalborg.

⁴⁾ 1728 noteres Urtekræmmer, Stadskapt. Johan Walbohm i Compagnistr.

Vandkonsten.

Madam Rhendorph, Vintap- München er Krigsraad i Krigs-
per-Encken paa Hiørnet. cancelliet. Har Jomfrue
Manden løben bort. Der Munch, Moderen er bos
logerer de 2 Schaffenberger. dem.
Madam Vesling, har en Dat-
ter, lille. En Barberer.

Ved Canalen

(: Frederiksholms Canal).

Mad. Rhendorph [Hjørneltuset Den Spanske Minister.
af Vandkonsten]. Etatsraad Munch.

Vestergade

[naar man kommer fra Gl. Torv].

Paa den høire Haand. *Paa den venstre Haand.*
De »3 Hiorter«. En Gürtler. Øverst op logerer
»Skibet«. Manden heder Sor- en Kone med en liden Dat-
terup. ter.
En Muurmester.
En Brygger.
En Bager.

Skindergaden¹⁾

[naar man kommer fra Gl. Torv].

Paa den høire Haand. informerer. Freithoff, Dron-
Hvor Prof. Kofod²⁾. ningens Vaagekone, som har
[Jacob] Høpfner, Bog- en Søster, som er Encke og
trycker³⁾. har Døtre, som dog ei vox-
ne, er hos hende.

Wikmands Gaard. Der loge-
rer Hofman; Cancelliraad-
inde Frank med Datter. En
fransk Madam Massé, som

Paa den venstre Haand.
Latinske Skole¹⁾.
Det Huus, hvori Skaftholm.
Jens Jensen, Slagter, der lo-
gerer og spiser Stampe.

¹⁾ Herunder ogsaa »Klædebo-
derne«.

²⁾ Antagelig den senere Prof. v.
Odense Gymnasium Peder Kofod.

³⁾ Den særlig som Eftertrykker
af Holbergs Comedier kendte Bog-
trykker Jakob Høpfner. Hans
Bogtrykkeri var brændt i 1728.

¹⁾ Vor Frue latinske Skole
vendte ud mod Kirkegaarden, og
indtog Pladsen, hvor nu Steius
Laboratorium og Soldins Stiftelse
er beliggende, ud mod Dyrkjøb.

Skidenstrædet.

Regentzen.	tre, som holder Huus for
En Snedker, stort Huus, som	ham. Har sin Fegteplads
sincker. Til Gaden boer en	andensteds i Byen. Infor-
Fægtemester, heder Brun,	merer Officerer og Cavalie-
er Enckemand, har 2 Døt-	rer. Der logerer Studenter.

Toldboegaden.

Jørgen Olsen. Har lavet Smør.	Madam Aarøes Huus. Der lo-
	gerer Birch.

Dronnings Bredgade.

Daneschiold ¹⁾ .	Cammertienner hos den gam-
	le Lercke, lever af sine
Paa Hiørnet af Amalienborg	Penge, skal nu giftes. Vil
Plads boer en Mand heder	flytte ned i Stuen og leie
Weber, har vist [været]	bort hvad oven paa.

Nyehavn

[3: Byens Side].

Willer.	Bertel Jegind ¹⁾ .
Zahn. »Engelske Børs«.	Madam Svendsen, en Skipper-
Paus. Huus uden Port. Neden-	Encke med mange Penge,
for Toldboegaden.	men 70 Aar ²⁾ .
Severins Gaard ²⁾ . Der en Cor-	Hans Jacobsen Toft ³⁾ .
fitz Bram.	Captein Osten ⁴⁾ .

¹⁾ Danneskjold Laurvigs Palais (nu Moltkes) paa Hj. af Dronningens Tvergade og Bredgade.

²⁾ 1728: Købmand Jacob Severin eller Skipper Ole Severin.

¹⁾ Hørkræmmer Bertel Jægen.
²⁾ Enke efter Købmand Ole Svendsen.

³⁾ Se Mem. o. Breve XXVIII. Reg.

⁴⁾ 1728: Vintapper Jan von Osten.

Bag Børsen (I)

[o: Slotsholmsgades vestlige Side].

Cancelliet.

Posthuset. Oeconomie-Coll.

Lerche¹⁾.Madam Fabritius. Webert²⁾.Justitzeraad Daauw, hand en Holstener³⁾, sidder i oconom. Colleg. (de to Huse hør Fabritius til).Commerceraad Lindemann⁴⁾.En Gaard, hvori er Silckestrømpefabrique. Oberstl. Eckwit boer der⁵⁾. Noch en fabrique. Er Kongens Huus.

Islandske Pakhuus.

Bag Børsen (II)

[o: Slotsholmsgades østlige Side (Privatbankens Bagside)].

Hunevad. Kræmmer paa Børsen. Har Captein Poulsens, en Chinacapteins Datter.

Duval. Kunstforvalter. En af hans Døttre havde Huset, men bortløben og hun Frihed at gifte sig. Nu heder Wentzell(?). Har Toucher Skildreren noch en⁶⁾.

Klitgaard, har en Stifsøn.

Elsegaard⁷⁾. Der er vist Piper, som er en Fruerhund.

Fröchen.

Islandske Pakhuus. Der boer Sunckenberg, Bogholderen. Scuart (sic) boet og der, men deres Koner ei forliges. Scuarts er en Præstedatter fra Landet. — Compagniet kiøbt Cancelliraad Frankes Huus⁸⁾.¹⁾ Den Lercheske Gaard, nu Slotsholmsgade 8.²⁾ Fabritius & Wewer var Byens største Kommissions- og Veksel-forretning.³⁾ 1728: Sekretær Daawe i det tyske Cancellie.⁴⁾ 1728: Købmand Daniel Lindemand.⁵⁾ Forskrivning efter Udtalen af den bekendte Bygmester Nicolai Eigtveds Navn, der var Oberstl. i Fortificationen.⁶⁾ Johan Salomon Wahl eller du Wahl (1689—1765), født i Sachsen, kendt Portrætmaler, blev »Hofskildrer« og Kunstammerforvalter. Hans Datter Sofie blev 1748 gift med den mærkelige og fremragende Maler, Raderer og Arkitekt Carl Marcus Tuscher (1705—51).⁷⁾ 1728: Skipper Peder Elsegaard i L. Kongensgade. Her er rimeligvis Tale om Sønnen, en af Byens Grosserere.⁸⁾ 1728 noteres Cancelliraad Francks Hus som det yderste i Ny Børs (Borsgade). Det har ligget med Fronten mod Knippelsbro. Isl. Compagni havde Oplagspladser paa begge Sider af Slotsholms Kanalen og afspærrede ulovligt Adgangen fra Knippelsbro til Nybørs.

KØBENHAVNERLIV I 1820ERNE.

Ved H. OSTERMANN, Præst i Grønland.

Nedenstaaende, som formentlig vil have nogen Interesse som Bidrag til Belysning af Livet i københavnske Kredse for 100 Aar siden, er Uddrag af en Række Breve, fundne i en Skiftepakke i Nordgrønlands Inspektoratsarkiv i Godhavn. Brevene er skrevne i Aarene 1822—28 af *Peter J. Groot* (Søn af Kasserer *Henrik Jensen G.*¹⁾ og da afdøde Hustru *Katharine Christine Marie Quillin*), Kontorist hos det kendte Firma *C. S. Blachs Enke & Co.*, † ^{9/7} 1865 som Grosserer i København. Adressaten er Assistent, senere Købmand (ø: Kolonibestyrer) ved Kolonierne i Nordgrønland *Carl Søren Vilhelm Egtved* (Søn af pens. Handelsforvalter, fhv. Købmand i Sydgrønland, senere paa Færøerne *Søren E.* og da afdøde Hustru *Caroline Heidtner*), † ^{9/7} 1828 i Godhavn.

Brevene, hvis Indledning lyder: »Saaledes vil ieg nu begynde med at tilskrive Dig de Nyheder, som her er foregaaet, og som ieg for ikke at forglemme efterhaanden har nedskrevet og frembringer Dig her samlede«, har delvis Form af Dagbogsoptegnelser. Retskrivningen er nedenfor moderniseret.

København den 19. December 1822.

Vi bleve i Fjor Sommer bærede med et Besøg af Sverrigs Kronprins *Oscar[r]*, som blev her hel hæderlig modtaget af Garden og Husarer, og jeg havde den Fornøjelse at møde ham ved Hirschholm paa min Helsingørs Rejse med vor Ven *Hansen*. — Han er en smuk, høj, anselig Mand, noget mørkladen, og et Ansigt, som er det smukkeste for en Officer, thi det er bydende, men derfor

¹⁾ Pers. Tidsskr. II, S. 25: Navnet staves *Groth* i *Carøe*: Den danske Læggestand 1786—1838, S. 34.

imponerende, og sjælden hører man en Mand med hans Lykke hos Damerne, thi Gaderne skal have vrимlet af dem for at se ham ved hans Ankomst, og længe hørte man i Selskaber kun om *Oscar[r]*, der gav Stof til saa mange Fortællinger. — En Officer fra Vagtskibet ved Helsingør, som kom ham imøde, fik i Præmie hans Guld-Uhr, Kaptajnen paa Vagtskibet et ditto, Postmesterens Datter i Hirschholm lidt før vor Ankomst dertil 50ve Dukater for Skønhed, som han sagde, en kongl. Kusk, som kørte for ham fra Hirschholm og havde det Uheld ved en Fjeders Brækning at styrte fra Kuskesædet og brække Armen, aarlig Pension af 200 Spec., ved en Ildebrand, som opstod i Vognmagergade, hvor han med vor Konge under Armen indfandt sig om Natten Kl. 2, til de Brandlidte 3000 Rd. Sølv, adskillige Officerer, som fulgte ham til Grænsen, 500 Dukater &ca &ca, som jeg ikke gider opramse, men hvoraf man kunde se, han var godt beslaget med Penge. Hans Rejse Bestemmelse var Italien, hvor man siger, en svensk Adelsmand forfulgte ham og ankom til København paa samme Tid som han, hvorfor han kun paa Retouren opholdt sig her 2 Dage og blev modtaget i Helsingborg med stor Pomp og Højtidelighed. —

Men en overordentlig Tildragelse om en Herr *Killedahl* og Fiskebløder *Egtveds* Søn, den vil jeg fortælle omstændelig.

Egtved var en god Ven af *Killedahl*, og de holdt ofte Konference i Kancelligangen, hvorfor man kaldte dem Vennerne.

Den første møder nemlig den anden i Bredgaden og følger paa hans Anmodninger med ham ud til *Makvoy*¹⁾, hvor han ved *K.*'s Tilbagekomst efter flere Forespørgsler faar at vide, at han havde udgivet sig for en Greve *Moltke*

¹⁾ *Christopher Mac Evoy*, Plantageejer i Vestindien, Sukker-raffinadør i København, Ejer af bl. a. Bernstorf og et af Bredgade-Palæerne (Biogr. Leksikon XI, S. 2).

og var sendt af *Kongen* direkte samt derhos leveret et Brev med *Kongens* Navn og Segl, hvori *Kongen* i øjeblikkelig Forlegenhed anmoder *Makvoy* om et Laan af 20,000 Rd., hvorimod han skulde blive beæret med Kammerherre Nøglen, men da *Makvoy* ikke havde saa mange Penge hos sig, men først maatte assignere paa Banken, bad han om hans Nærværelse næste Eftermiddag, da Pengene skulde ligge parat.

Imidlertid har *Makvoy* Anledning at tale [med] Marskalk *Hauch*¹⁾, bliver forsikret at saadant Brev ikke var udstedt, og hvorunder maatte stikke Bedrageri. — *Egtved*, som var i Frygt for at komme i Ulejlighed, fortæller alt for sin Kontorchef *Beldring*, som raader til Angivelse, men som han ikke straks efterkommer, men oppasser om Eftermiddagen Kl. 5 med 2 Karle *Killedahl* uden at kunne træffe ham, styrter derfor i største Frygt for, at han skulde have begaaet Mord /: da ham var betroet, at *K.* mødtog 2 skarpladte Pistoler /: op til Politimesteren, som gør fornødne Anstalter og griber Bedrageren i hans Logi om Natten Kl. 12. —

Egtved er igen paa fri Fod, men hans Ven er vel forvaret; i April var Sagen for ved Højeste Ret, hvor der vrimlede, som ved Degnens Sag, og Dommen faldt — Delinkventen bør højre Haand at miste og i Tugthuset paa Livstid, som var den samme som Hof- og Stadsrettens, men som vel bliver indstillet til Kongens Naade. Seglet havde han Anledning at faa i det Københavnske Kontor, hvor han er Volontær, og Kongens Underskrift havde han længe øvet sig paa.

Din Navnlige mister ved denne Lejlighed sin Forlovede, som var en Fiskerkærlings Datter ved Stranden, da Moderen ikke vil gifte sin Datter med en renommeret Mand.

¹⁾ *Adam Vilh. H.*, Overhofmarskal, Digterens Farbroder (Biogr. Leksikon VII, S. 134).

1. Januarii 1823.

Aaret begynder med godt Vejr men stræng Kulde, og til en endnu strængere maa vi forberede os, da et Væddemaal er sket paa £ 500, at Vandet mellem Toldboden og Batteriet inden 2den dennes skal være tillagt saaledes, at man med Kaner kan køre derpaa, det maa altsaa være i Nat, at den forskrækkelige Kulde skal indfinde sig.

21. Jan. 1823.

Væddemaalet var imellem *Makvoy* og Grev *Schimmelmann*¹⁾, Herr Engelskmanden tabte, og Pengene kom nok tilpas i Grevens Lomme, man mente, *Makvoy* brugte denne Maade for paa en galant Maade at spille dem i Grevens Kasse, imidlertid kneb det, thi fra 4. Januarii har man promeneret til Batterierne, og det lader ikke til Tø, saa de Lysthavende, især Damerne, om Søndagen kan faa deres Fornøjelse styret. Kastelsgraven, som aldrig før har været i Mode, vrimler nu af 1000 og flere Kavaler- og Damepusselanker, og Lange Linie [er] opfyldt med de brillanteste Ekvipager, saa enhver selv maatte tænke: »hvor i Alverden er alle de Mennesker kommet fra paa engang.« Prins *Christian* og hans Gemalinde, Pr. *Ferdinand*, *Danneskiolds*, *Billebraherne* have deres egne Kaner, og ingen Fornøjelse synes at have livligere Følelse eller Indtryk paa Damerne end denne; men i Sandhed, Kavalererne maa bøde, og aldrig har jeg saaledes maattet arbejde for nogen Dame, at Sveden har inkommoderet mig saa stærk, thi ikke at tale om Skjorten, er mine uldne Strømper ganske vaade og Saalen under dem Dagen paa stive, men det er ogsaa kun for de smukkeste Damer, og dem véd Du her er mange af især ved saadanne Lejligheder, og da mine Ben staa mig godt bi, som Du véd, var min Kane bestandig den forreste, derfor

¹⁾ *Heinr. Ernst S.*, Statsmand, Ejer af »Sølyst« ved Klampenborg (Biogr. Leksik. XV, S. 131).

havde jeg Lejlighed til at faa af Nr. 1. Hver Gentleman, som giver 1 Rd., har Adgang til Graven ved Lange Linie, hvor Sneen hver Morgen bortfejes . . .

Af politiske Nyheder véd jeg indtil nu ingen at fortælle Dig, da intet af Betydenhed er passeret og man med en Post faar Efterretninger om Uroligheder i Syden /: Frankrige v. Spanien :/ som med næste allerede ere stillede, eller som man siden genkalder — til i Dag mangler vi 3de hamb. Poster, som for Is ikke kan komme over Bæltet. — Vores Kurs staar endnu som ved Din Afrejse paa 250 %, som nok er dens rigtigste Standpunkt, og hvorpaa man ogsaa søger at holde den, som man er istand til, da Banken dertil har det fornødne. —

Provst *Gutfeldt*¹⁾ døde for en Uge siden og er nu bisat i Holmens Kirke indtil Foraaret, man siger, det var af Is, som han nød i et Selskab Aftenen før, og skal have foraarsaget, at Podagraen slog op i Maven — hvem der bliver Provst i hans Sted, skal jeg længere hen i mit Brev sige Dig, men Præsten *Holm*²⁾ og Professor *Brorson*³⁾ ere de søgende, hvorpaa især skal reflekteres . . .

23. Januarii.

Ved Prins *Christians* Ankomst⁴⁾ her til Byen blev ingen Stads foranstaltet, derimod i Lyngby og Sorgenfri med Illumination, som igentoges nogle Dage efter i Anledning af hans Gebuhrsdaag⁵⁾, ved hvilken Lejlighed *Kraft*, som beder Dig hilset, og jeg ogsaa var tilstede og hørte en Sang af *Øhlenslaeger* Prinsen til Ære og sun-gen af alle Studenterne, som med 50 Fakler og fuld Musik om Aftenen Kl. 10 ankom til Prinsens Slot i Sor-

¹⁾ *Fred. Carl Gutfeldt*, Holmens Provst fra 1811 (Biogr. Leksik. VI, S. 324).

²⁾ Dr. theol. *Anders Krag H.*, † 1851 som tit. Biskop.

³⁾ *Chr. Fred. Brorson* (Broders Sønneson af Salmedigteren H. A. B.), Sognepræst ved Garnisons Kirke, † 1847, bekendt Modepræst.

⁴⁾ Hjemkomst fra Udenlandsrejse 1818—22.

⁵⁾ 18. September.

genfri, hvor de fra Altanen blev modtaget af hans Durchlauthed med Suite, og efterat Sangen var til Ende, frembragtes af Prinsen selv et Velgaaende for Kongen, besvaret med 3 Gange Hurra, og de 3 Anførere for Studenterne, hvoriblandt en *Valentin*¹⁾, blev indbudet til at bivaane Ballet, som samme Aften var paa Slottet saavel som i Haven, hvor Studenterne til det første Sted trængte sig frem for igennem Glasdørene at se deres undselige Kollegaer imellem de brillanteste Hof-Kavalerer og Damer, men hvortil man for de galanteste Damer ikke uden Møje kunde trænge sig frem. —

. . . Mad. *Rosenmeyer* er død . . . den salig Sjæl hun er nu ikke mere, hun gjorde ingen noget Ondt, hun efterlod sig ingen uforsørgede, nej, saamænd gjorde hun ej. —

. . . Madam *Rosenmeyers* Død forvoldtes ved et Fald, hun gjorde ned ad Trappen, hvorved hun forvred Armen, som kom i Inflammation og slog til Hjertet; uagtet hun klynkede og klagede bestandig, var hun dog godt forsynet med Guld, Sølv og kostbare Pretiosa, der af Auktionskærlinger, Skiftebetjentere, Kirkefolk og Prokuratorer og Gud véd alle dem, som krammede det ud af Skufferne og ravsede til sig maaske det aller kostbareste til vores store Forundring; af en forbandet Ærgerrighed for at komme til at staa i Kirkebøger testamenterede hun alt til en Kirkeskole, som nu efter Regninger fra alle de ovenstaaende med mange flere kun faar 100 Rd., — hun havde gjort bedre i at indsætte mig til eneste Arving, jeg skulde da have faaet 1½ Tusind Rdl. og været tilfreds, imedens Skolen nu ler af hendes Arv, og hvorved hun slet ikke har gjort noget godt . . .

Den 13. Februarii 1823.

Marcus(?) *Vexhal*²⁾, kongl. Hof Violon, som er re-

¹⁾ P. C. V. *Valentin*, † 1836 som Byfoged i Maribo.

²⁾ *Fred. T. Weeschall*, senere Koncertmester, *N. W. Gades* Lærer (Biogr. Leks. XVIII, S. 472).

tourneret fra sin udenlandske Rejse, har forlovet sig med Jomfru *Brenø*¹⁾, der er almindelig yndet for sit Spil, man siger, deres Bryllup var bestemt i disse Dage, men igen opsat, formedelst ikke fuldt Hus ved en Koncert, de gave, som dog skal have været overordentlig, men Billetterne dyre.²⁾

Kaptajn *Bruhn* ved Holmens Kanal har druknet sig i Frederiksberghave.

Ejeren af forhenværende *Bygels* Gaard, Grosserer *Jens Lund*, styrtede sig i Gaar ud fra sit Pakhus og døde $\frac{1}{2}$ Time efter.

D. 14. Februarii.

Handelshuset *C. J. Hambro & Søn*, Kontrahenterne af det engelske og hamb. Laanet(!), har nu ogsaa bragt et ikke ubetydeligt istand for Nordmanden, hvorfor de norske Told-Intrader ere kautionerede, og hvorved Kontrahenterne har ansat at kontrollere *A. N. Hansen*³⁾, en Broder af *Hansen*⁴⁾ paa vores Kontor, der som saadan og Bankier har etableret et Hus i Christiania, *C. S. Blachs Enke & Co.* have og Del i samme som Kontrahenterne.

Her tales saaledes blot om at laane, og de, som har Penge, véd ikke for bare Lejligheder, hvor de skal faa en Lejlighed at benytte samme paa den aller fordelagtigste Maade, saaledes ere Jøderne bestandig beskæftigede,

¹⁾ *Anna Helene Dorothea Brenø*, efter sit første Ægteskabs Oplosning g. m. den berømte Skuespiller *Nielsen* (Biogr. Leks. XIV, S. 208 og 259).

²⁾ 26. Novbr. 1823 gav Mad. Wexschal paa ny en Koncert paa Hofteatret.

³⁾ Den bekendte kristianshavnske Forretningsmand *Andreas Nic. H.*, † 1873, Fader til Landstingsmændene Grosserer *Harald H.*, Højesteretssagfører *Octavius H.* og Grosserer *Gustav H.* (Biogr. Leks. VI, S. 580).

⁴⁾ *Hans Peter Hansen*, Vinhandler og Grosserer paa Kristianshavn (se nedenfor), Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, Fader til Borgmester, Landstingsformand *H. N. Hansen* (Biogr. Leks. VI, S. 629).

spille Hovedroller og fortjene Millioner, imedens andre skikkelige Folk, naar de ikke ligge Hænderne i Skødet, kun se Tab og deres Ruin . . .

D. 27. Febr. 1823.

Jeg er nu kommet paa Benene igen efter i 11 Dage at have været indespærret og ikke set Dagens Lys formedelst et daarligt Øje, som jeg fik ved en Piskesnært, og forvoldte mig flere søvnløse Nætter; jeg befrygtede i Førstningen at blive enøjet, da jeg aabnede det uden at kunne se, men 8te Iglær hjalp mig, som Professor *Vitusen*¹⁾ med noget mere ordinerede, og derfor takker jeg Gud. —

D. 12. April 1823.

. . . Pastor *Holm* er blevet Provst til Holmens Kirke, *Michelsen*²⁾ første og Biskop *Mynters Søn*³⁾ anden Kapellan, *Riis*⁴⁾ beholdt sin Plads. Pastor *Schiødte*⁵⁾ er bleven Professor og Præst til Frederiksberg Menighed, *Freckland*⁶⁾ forflyttet til et bedre Kald. *Fenger*⁷⁾ er bleven Sognepræst til Frelsers Kirke og *Grundtvig* Kapellan, den sidste har altid fuldt Hus, han kopulerede *Ekegreen* og *Hanne*⁸⁾).

Etatsraad *Prætorius*⁹⁾ døde i forrige Uge og blev begravet i Mandags saavel som Skuespillerinden *Madam Zinck*¹⁰⁾).

¹⁾ *Carl Christopher Withusen*, bekendt Øjenlæge (Biogr. Leks. XIX, S. 111).

²⁾ *Hans Chr. M.*, † 1835 i ovennævnte Stilling.

³⁾ Dr. theol. *Balthasar M.*, † 1867 som Holmens Provst.

⁴⁾ *Joh. Andr. R.*, Kateket, † 1843 som 2. res. Kap. v. Holmens Kirke.

⁵⁾ *Søren Schjødt*, † 1836 som Hofpræst og Præst ved Chrborg Slotskirke.

⁶⁾ *Jens Hansen Freckland*, † 1826 som Sognepræst i Søllerød.

⁷⁾ *Rasm. F.*, † 1825.

⁸⁾ Brevskriverens Søster.

⁹⁾ *Jeppe P.*, kendt Forretningsmand (Biogr. Leks. XIII, S. 301).

¹⁰⁾ *Marie Elisabeth Thomsen*, g. m. Skuespiller, Operasanger *Joh. Georg Christopher Z.* (Biogr. Leks. XIX, S. 318 og 312).

Min Kollega *Hansen* har købt *Schartous* Gaard paa Kristianshavn, den første paa venstre Haand fra Knipelsbro, og vil etablere sig til 1ste Maj som Vinhandler; jeg faar saaledes med Pakhusforretningerne at bestille, da han til samme Tid forlader Kontoret og jeg træder i hans Plads . . .

At *Schiødt[e]* er Prof., ved jeg ikke med Vished.

København 6. April 1825.

Hansen, som var hos *Hammerich* og siden etablerede sig som Vinhandler, har forlovet sig med en rig Pige, Tobaksfabrikør *Bechs* Datter i Frederiksberggade. — Det er sandt — Du erindrer vel *Woldberg* ved Teatret — han er bleven gift — har Du nogensinde hørt Mage — en Datter af Klokkeren ved Garnisons Kirke er hans lille Madamme — — — Du kan tro, det er kuriøst at se det Par, for i Grunden ere de jo begge Børn, og Gud véd, hvad Forældrene tænker paa. — Det forekommer mig, som om jeg engang tilskrev Dig noget om *Handberg*, han er ved Teatret endnu, men jeg tror endnu ikke avanceret. Siden min sidste Underretning til Dig om Teatrets Personale er endnu tilkommen Dronningens Kammersangerinde, Jfr. *Ida Wulff*¹⁾, hun gør megen Lykke; er en smuk Pige og allerede bleven forlovet med Solodanser *Larchér*²⁾. — Jfr. *Watskiær* en do. smuk Pige, spiller naiv uskyldige Roller til megen Tilfredshed, har et behageligt Organ og gaar nok ind i Mad. *Spindlers*³⁾ Roller. — Løjtnant *Kirchheiner*⁴⁾ har faaet nogle af *Zincks* Roller, som han ikke har Munterhed og Kraft nok til at udføre til

¹⁾ *Ida Elmine Rosaline W.*, senere gift v. *Holstein*, Operasangerinde, † 1876 (Biogr. Leks. XIX, Side 240).

²⁾ *Pierre Joseph Larcher*, † 1847.

³⁾ *Johanne Marie Christine S.*, berømt Skuespillerinde (Biogr. Leks. XVI, S. 223).

⁴⁾ *Johan Fred. K.*, Tenorsanger, † 1865 (Biogr. Leks. IX, S. 180).

Tilfredshed, men det synes, som disse Egenskaber ikke findes hos en Skuespiller forenede med Synge-Organ, thi Herr *Kirchheiner* er ligesaa stiv som *Zinck*, ligesaa generet og ligesaa tør — det skulde dog fornøje mig, om han maaske i Tiden maatte forbedre sig.

Et Par nye Syngestykker ere opførte i Anledning af Kongens og Dronningens Fødselsdage, *Lulu* og *Floribella*¹). Musikken til det første af *Kuhlau* er fortræffelig . . .

Her skal have været meget Spørgsmaal i Byen om Hvalravs(!) Tænder, og har ikke været at erholde til nogen Pris; Doktorer i Tyskland har ladet dem eftersøge her paa Stedet og budt flere Specier for 1 \mathfrak{R} , det skal være særdeles godt til forlørne Tænder, da det vedligeholder sin Hvidhed. — Kunde Du faa fat i en saadan Tand og tilsende mig samme, skal jeg gøre mig Umage at forskaffe Dig den højeste Pris mulig. De maa ikke være porede, hullede eller ujævne, thi da kan kuns saa lidet af dem benyttes.

Jfr. *Olsen*, som kom til Eder i Besøg i Vigansgade, er bleven gift med sin Fætter *Gad*²), som har faaet et Præstekald paa Færø; hun var selv oppe hos Kongen og anholdt om samme for hendes Mand, og da Hs. Majestæt svarede hende, at det var bestemt for en anden, skal hun have svaret, at man da vel havde et ligesaagodt Kald at tilfredsstille den anden søgende med; — hun fik sit Forlangende opfyldt; og de ere nu begge rejst derover.

¹) *Lulu*, romantisk Opera i 3 Akter, Teksten af C. F. Güntelberg, Musikken af *Kuhlau*, opførtes første Gang 29. Okt. 1824. *Floribella*, lyrisk romantisk Drama i 3 Akter, Teksten af C. J. Boye, Musikken af *Weyse*, opførtes første Gang 29. Januar 1825. Frederik VI.s Fødselsdag var 28. Januar, Dronning Marie Sofie Frederikkes 28. Oktober.

²) *Christen Pram Gad*, Sognepræst Sydstrømø 1824—33, † 1877 som Sognepræst i Stouby-Hornum. Gift med *Marie Elisabeth Olsen*, † 1877, Datter af Sorenskriver *Lauritz Olsen* paa Færøerne.

København den 11. Oktober 1825.

. . . Vi have i denne Sommer haft meget ustadigt Vejr her, dog er Høsten god, og vi have haft betydelige Udskeibninger, især af Byg til England, som er gjort med Fordel, vedvarende haves store Ordre, men Skibe mangle, og for de faa, som ere at faa, blive saa uforskammede Fragter forlangte, at Eksporteringen for en Tid maa standse. — Vi have for nylig fragtet et Skib til Colchester til $\frac{5}{6}$ ° Sterling pr. Quarter Eng. c. 10 % Capl., som bliver 8 R b $\frac{1}{2}$ p r. T ø n d e. Ogsaa have vi i denne Sommer haft mere Liv i Handelen end de foregaaende Aar, som for en Del tilskrives Oversvømmelsen forrige Aar i St. Petersburg, hvorved Amerikanerne, som havde Sukker og Kaffe oplagt der, tabte saa betydelig, at de i Aar for en Del har foretrukken København, og vi have saaledes haft flere Skibe i Aar fra denne Verdens Del end i nogen af de forløbne Aaringer efter Krigen. — Sukker betales i Aar med det næsten dobbelte af forrige Aars Pris.

I det hele har vi i Aar gode Udsigter til vor Handels Forbedring, som jeg vil ønske nærmere at kunne stadfæste. Kursen er i Dag noteret 210 % for Spec: 207 % for Banco, Quart Kursen $206\frac{3}{4}$ %, saa at Sølv ruller lidt mere imellem menig Mand, end da Du var her, ogsaa bliver Holmens Folk betalte deres Lønninger med Sølv, som bidrager noget dertil.

. . . Min største Fornøjelse er nu Komoedie, som jeg frekventerer i det mindste engang ugentlig, kun har jeg den Ubehagelighed, at jeg ikke faar Begyndelsen af nogen Komoedie at se, da mine Forretninger ikke tillade mig at forlade Kontoret førend Kl. 7, og Komoedien begynder Kl. 6. — Komoedie Huset har i Aar faaet et forandret Udseende indvendig, Forsalen er meget forstørret, nemlig lige til Parterredøren, Parterret er ogsaa forstørret ved 2 Logers Borttagelse, og Bænke i Midten placerede, ogsaa

ved Logerne er foretaget Forandringer. Parkettet [har] erhholdet 2 Udgange og 3 Lysekroner foruden den gamle store. Vedvarende er *Ryge*, *Frydendal*, *Nielsen* og *Stage* de første Skuespillere, Mdm. *Andersen*, Mdm. *Weckschal* 1ste Skuespillerinder, Jfr. *Zrza* og Jfr. *Wulff* 1ste Sangerinder; de faa nye Aktricer, som ere tilkomne, have ikke erhholdet uden smaa Roller. En Datter af *Blok Tøxen*¹⁾ har deputeret(!) med temmelig Held. En Arkitekt *Selstrup* i Jøde- og Bonde-Roller med megen Bifald, Herr *Hyllestad*, en Broder til Mægleren, ved 3 Debutter formelig udhysset, og Hr. *Sehmann*²⁾, Assistent i Underfogdens Kontor (som Du jo kender, han var engang forlovet med Frk. *Nordberg*), har i denne Tid debuteret for Teater-Direktionen og er antaget. — Gode Skuespillere i Elsker-Faget have vi en stor Mangel paa, thi naar en smuk Elskerinde-Rolle skal præsteres, fremstiller man en Madam *Eisen* eller Jfr. *Nissen*, hvilke begge ere over 30 Aar, og saa maa man fremstille Herr *Kirchheiner* som Elsker, naar Sang er forbunden med Rollen. Jeg begriber ikke, hvorledes Damerne her kan gøre saa meget af denne Aktør (jeg havde den Ære at følge en erkendt smuk Dame paa Komoedien for nogle Aftener siden, der ved mit Spørgende »hvo spiller bedst« — udraabte: »den dejlige Kirchheiner«) — jeg saa ham for nogen Tid siden agere i Stykket *Fanchon*³⁾ dennes Elsker, hvor han forekom mig at gøre en jammerlig Figur, naar han skulde omfavne *Fanchon*, lod det, som var han i Beraad med sig selv, om han ogsaa turde berøre hende — stikker sine krumme Knæer ud, som vilde han ved ringeste Modstand itide retirere.

¹⁾ *Jørg. Karstens B. T.*, bekendt Literat (Biogr. Leks. XVII, S. 633).

²⁾ *Corfitz Seemann*, Skuespiller til 1844, † 1875 som Justitsraad og Toldinspektør i Nyborg (Biogr. Leks. XV, S. 471).

³⁾ *Fanchon*, Skuespillerinden, Syngestykke i 3 Akter, Teksten af Bouilly og Pain, Musikken af Fr. Himmel, opførtes første Gang 29. Oktober 1814.

Forrige Vinter havde vi et Besøg af Jfr. *Pohlmann*, første Sangerinde og Elskerinde ved Hamborger Teater, som vagte(!) megen Opsigt her og forskaffede fuldt Hus hver Aften; med en indtagende Figur forbandt hun meget Mimik, der med lidt fint Koketteri hævede hende fremfor vore egne Aktricer. — I de faa Roller, hun spillede, var hun særdeles interessant, især i »die schöne Mühlerin«¹, hvori hun bragte alt ungt Blod i Fyr og Flamme; ved en smagfuld, tiltrækkende Paaklædning, dejlige smaa Ben, smukke Øjne, som hun vidste at gøre godt bemærkelige, en nydelig Hals — et indtagende livligt og naivt Væsen — en svævende Gang, en smuk Holdning — gjorde hun en Opsigt som endnu ingen fremmed Kunstnerinde. Da hun havde spilt 2de Aftener, var hun allerede saa afholdt og bekendt, at det var ikke muligt at erholde Billetter uden af Sjoverne. Omtrent 12 à 14 Gange betraadte hun Zenen(!) i en 3 Ugers Tid og erholdt af Teater-Direktionen 30 Specier pr. Aften¹) (Skuespiller *Nielsen*, som agerede bestandig med hende i Elsker-Roller, var sterbens forlibt i Pigen og Pigen i ham, som man mener bidrog ikke lidet til det heldige Spil).

¹) Tanken om Vaudevillen hang hos J. L. Heiberg »som en moden Frugt paa Grenen; der fattedes nu kun en ydre Anledning, som kunde ryste den ned. En saadan blev den tyske Sangerinde Demoiselle Pohlmanns Gæsteoptræden paa det kgl. Theater i For-sommeren 1825; hun gjorde især Lykke i Vaudevillen »Die Wiener in Berlin«, et Stykke, som Heiberg selv med gentagen Fornøjelse havde set vist en Snes Gange i Hamborg. Da han kom til København i Sommerferien, fuld af Attraa efter at aabne sig en eller anden litterær Løbebane, som kunde knytte ham fast til Hovedstaden, faldt det ham ind, at Øjeblikket til et Forsøg med Vaudevillen aldrig kunde være gunstigere end nu, da Publikum havde gjort et første Bekendtskab med den og fundet Behag i den. Han tog straks fat paa Arbejdet, fik sin Permission forlænget og havde ved Efteraarstide sin første Vaudeville færdig: Kong Salomon og Jørgen Hattemager.« (P. Hansen: Ill. dansk Litteraturhistorie II, S. 398).

Den 30. April 1826.

. . . Siden jeg skrev det ovenstaaende, tilbragte jeg Vinteren ret behageligt. Jeg har været paa ca. 9 Baller, 12 Koncerter og en Gang hver Uge paa Komoedie, saa at jeg næsten faar for meget af Fornøjelser om Vinteren, men maa ogsaa holde ud derfor om Sommeren. Hos Dig gaar det nok mere regelmæssig i den Henseende — jeg mener, Du opofrer nok ikkun Søndagen til Fornøjelser, som nok er det rigtigste. —

Det begynder nu at muntre lidt i Skibsfarten her, men Amerikanerne løbe i Aar for en Del til Holland, da de formodentlig ere underrettede om den gode Høst, man venter paa St. Croix, og man saaledes med mindre Længsel venter dem; forresten kan kuns lidt siges endnu om Handelen, da det først er paa den Tid nu, at det skulde begynde. —

Philip Weilbach er igen bleven gift med en Koffardi-Kaptajns Datter fra Flensborg — og *Iver Weilbach*¹⁾ taget ud med Kompagnie China Fahreren, som sejlede herfra i Gaar — forresten intet Nyt, som jeg nu kan erindre mig . . .

København 23. April 1828.

. . . Jeg ankommer just til København fra Sverrig, hvor jeg har været i Forretninger for D'hr. *Blachs Enke & Co.*, og man fortæller mig, at et Skib just afgaar til Dit Sted; jeg er meget beskæftiget i denne Tid, kære Ven, se derfor ikke paa mit Brev uden at erindre Dig, at det var, fordi jeg troede, Du modtog hellere nogle ubetydelige Underretninger fra Din Ven end slet ingen, og paa Grund deraf tilbyder dette . . .

Handel og Søfart er flauere her, og Sverrig har i Aar sendt os Sædevare, som vi aarlig i en Række af Aar har

¹⁾ *Philip* og *Ivar Weilbach* var begge Flag-, Sejl- og Kompassgere i København.

sendt dem, saa at Du kan begribe, at deres Produktion har været bedre end vores. — Penge mangler alle Menneker, og man tror, at noget særdeles maa ske, forinden en Forandring kan ske . . .

Man taler meget om Krig imellem Rusland og England, og Folk vil have, at England igennem dets Ministerium har forlangt af Dannemark mod en passende Godtgørelse Øen Bornholm og Christiansø, for at de der kunde have et Henhold for deres Skibe; for nogle Dage siden gik Rygtet og, at en engelsk Flaade var paa Vejen til Helsingør, men det har endnu ikke bekræftet sig, og efter de engelske Blade at dømme er deres Værfter stille, hvorimod Rusland skal have meget travlt. Folk af bedre Dømme tro intet af det alt; jeg har hørt af en Sø-Officer, at den engelske Minister *Wynn* i Fredags skal have haft Audiens hos vores Konge for at bede sig underrettet om, hvilket Parti at Danmark vilde tage i Tilfælde af Fjendtlighed imellem Rusland og England; Hs. Maj. svarede, at da Danmarks Omstændigheder vare saa slette, vilde han foretrække at være neutral, men hvortil den engelske Minister havde svaret, at »naar Havet var i Oprør, maatte den lille Bølge følge med«.

. . . De bedste Hilsener fra os alle og fra Din Ven

Peter J. Groot.

Lev vell!

SMAASTYKKER.

10. Noget mere om „En Aabenbaring og dens Følger“.

Ved C. BEHREND.

I »Historiske Meddelelser om København« 7. Bd. 3. H. S. 182 f. har Kredslæge K. Carøe meddelt en Historie om en ung Tjenestepige, der i 1785 vakte stor Opsigt i Kbhvn. ved sine foregivne overnaturlige Evner. Dr. Carøe nævner der, at Begivenheden ikke findes omtalt i Datidens Aviser. Derimod findes der i Johan Philip Rosenstand Goiskes Dagbøger under Nov. 1785 følgende Fremstilling af denne Sag, der kan tjene som Supplement til den tidligere Artikel.

»[Hos] Hr. Cancellie Raad Bilsted, som boer i Trompetergangen, blev en Tieneste Pige syg, og nogle Dage efter lister et Rygte sig ud mellem Folk, at denne Pige kunde sige Ting i Forveien og som vare skjulte. Fortællingen kom videre og videre og Cancellie Raaden samt en Chirurgus Doctor Flug fortalte hver Dag nye Mirakler og nye Opdagelser af skiulte Ting, som hun hafde meddeelt. Hun foregav, at en Aand, som saae ud som en gammel Mand og var 5000 Aar gammel, kom til hende og besvarede de Spørsmal, hun gjorde ham. Hans Tilstædeværelse mærkedes paa, at det bankede eller picke- de paa Sengestolpen. Tiid efter anden samledes Folk af alle Stænder for at høre disse underlige Ting, og Cancellie Raadens Frue samt Flug hafte altid noget mærk-

værdigt, som den inspirerede havde fortalt. Man hørte, at det bankede paa Sengestolpen, ja omkring i Stuen uden at see noget; hørte hende tale med den gamle Mand og fortælle hans Svar, der ligesom andre Oraklers altid vare tvivlsomme. De, som vare omkring hende, vare ligesom Oraklernes Præster vrede, naar det blev anset for Taskenspillerie. Næsten af alle Stænder kom der og hørte paa hendes opbyggelige Taler, og naturligviis fik hun mange Spørsmåale at besvare om Tal, som man kunde vente at ville komme ud; men den gamle Mand ville ei til at sige sin Meening derom. Imidlertid gik Rygtet videre og videre, og man lagte 100 Ting til for at beviise hendes Omgang med Aanden. Man loed sig ordentlig melde for at besøge den gamle Mand o. s. v. Hendes Læge loed saa overbeviist om Sandheden i denne Tildragelse, at han gik til Confessionarius Bastholm, bad ham komme derhen for at høre det Under. Han kom og, men erklærede det strax for Bedragerie¹⁾. Endelig forlangte de, at han skulle sette hende paa Prøve og forelegge hende nogle Spørsmåale, hvilke man var vis paa, hun vilde besvare. Han skrev derpaa en Seddel paa Græsk: med det Spørsmål: Hvor er Christi Fader?, satte en Deel Segl for, og loed den ved Doctoren levere hende. Hun giettede, at den var kommen fra ham; men Indholdet eller Sproget kunde den gamle Mand ei sige. Overtroen tog til, og man fortalte, at den gamle Mand ville lade sig see og gaae ud af Gadedøren for alles Øine. Huset blev fuldt af Folk og Pøbelen samledes udenfor i Haab at see hans Udgang. Imedens disse ventede, tog Stats-Physikus [Mangor] med 4 andre Doctores sig den Frihed at besøge den gamle Mands Veninde. Man fortalte hende, at det var Bedragerie, at uden egen Bekiendelse ville Børnehuset blive vist, og da loed hun, som hun besvimeede; der blev alleene talt om nogle

¹⁾ Mangor var altsaa ikke, som Dr. Carøe mener, den eneste, der gennemskuede Komedienspillet.

gloende Jern paa Fødderne, hvorved hun strax kom sig. Hun loed sig derpaa overtale til at tilstaae, at det var alt-sammen Bedragerie og at den mysterieuse Banken bestoed udi en liden Glas-Krucke, som hun havde paa den store Taae, med hvilken hun stødte imod Sengestolpen, som Indbildningen ansaae at komme, hvor man helst ville have den. Hun opgav, Aarsagen til at paatage sig denne Rulle var denne, at da hun blev syg i sin Tieneste og hun skulle være paa Hospitalet, vilde hun ei, og for at blive frie, forestilte denne Omgang med Aanderne. At hun ingen Lyst havde til at komme paa Hospitalet, var en Følge af, at hun engang tilforn havde været der, og efterat hun var kommen ud af Jorde Moder Huuset, angav sig for at have Steensmerter; man fandt og Steengruus at komme fra hende, men da Lægen havde hende mistænkt, loed han hende saa nøie oppasse, at man fandt en liden Flaske med stødt Tagsteene og andet saadant. Hun blev da jaget ud af Hospitalet. Saasnart hun var gaaet til Bekiendelse, sendte man Bud efter Flug. Men han blev borte. Da Lægerne var gaaet, gav hun sig til at græde og at kalde tilbage alt, hvad hun havde sagt, og foregav, at hun af Frygt var bragt til en urigtig Bekiendelse. Hendes Frue og Venner blive ved at troe hendes Inspiration, men Regjeringen er lidt mere tilbøjelig til ei at troe enhver Aaand, men prøver Aanderne, og derfor er Conferentz Raad Fæder og Assessor Fædersen beordret at undersøge Sagen. Patientinden er bragt til det almindelige Hospitals Sygestue. Hun og Flug har allerede nogle Gange været i Forhør; men om Medvidere skal intet være opdaget.

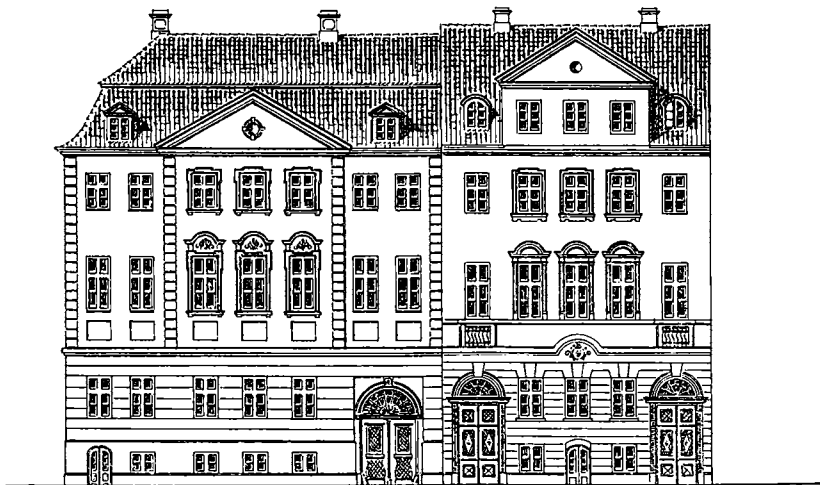
Den sultne Skribent har taget Anledning til at for-tiende noget, mens hans Fortælling er confiskered. Man længes efter Udfaldet.«

Dr. Pflug, der, som omtalt i den tidligere Artikel, mistænktes for at have været Pigens Medvider, udgav et

Forsvarsskrift: »En ung Piges Syge- og Spøgelseshistorie«. Kbhvn. 1786, hvori han søger at godtgøre, at han hele Tiden har været i god Tro og ikke havde Grund til at mistænke Pigen. Efter en Indledning, hvori han omtaler den uretfærdige Mistanke og nedsættende Omtale, han har været Genstand for, fortæller han først Sygehistorien, derpaa Spøgelseshistorien, baade de mærkelige Fænomener og deres Opklaring. Til Slutning beklager han den unge Pige og tilføjer følgende kuriøse Udtalelse: »Hvor meget det endog bør i øvrigt være enhver magtpaaliggende at see Sandheden bragt for Lyset og ethvert Bedragerie opdaget, saa synes det dog i visse Henseender næsten at være Skade, at denne Sag ikke blev undertrykt, efterdi den kunde have efterladt sig adskillige gode Virkninger. Den formeente Aand havde allerede gjort dybe Indtryk paa manges Hierter og turde maaskee have foranlediget mange gode Ting og hindret endnu flere slette, hvoraf man allerede havde seet ønskelige Frugter. Et uenigt Ægtepar var kommet til et kierligt Forlig. En Dranker havde alt en god Portion formindsket sin daglige Dosis. Æt Par Frie-tænkere vare allerede ganske tamme og ikke meere saa ligegyldige imod Religionens Lærdomme. Een, der alt havde besluttet at antage den herskende Religion, betænkte sig igien, da Sagen blev opdaget; og flere saadanne gode Ting kunde have bleven foraarsagede af det lidet Glas, som jeg derfor og forvarer til en Amindelse iblandt mine Curiositeter.«

— — — Pflugs Forsvar synes ikke at have vundet Bifald; i al Fald har Suhm foran i Bogen skrevet: »Efter at have læst denne Afhandling har man slettere Tanker og Pflugs Forstand og Indsigter end tilforn.

0 5 10 15 20 30 40 50 ALÉN.

Fortunen og Kræmmerkompagniets Gaard c. 1750.¹⁾

NOGLE BIDRAG TIL HÔTEL ROYALS — TIDLIGERE FORTUNENS — HISTORIE. 1700—1750.

VED
ANNA LEVIN f. FERSLEW.

Den gamle Gaard, Fortunen kaldet, der til Midten af det 18de Aarhundrede laa paa Hjørnet af Stranden og Fortunstræde, og for hvis Omdannelse fra Adelsgaard til Købmandsgaard og Herberg der tidligere er gjort Rede i dette Tidsskrift, kom i Begyndelsen af nævnte Aarhundrede i den velkendte hollandske Slægt Hooglants Besiddelse. Stamfaderen til denne Købmandsslægt, der i en Aarrække bliver Ejere af Fortunen, levede i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede i Haag i Holland; man ved ikke andet om ham, end at hans Hustru Willemtyntje Hendricks

¹⁾ Rekonstrueret af Arkitekt Philip Smidth efter Ejendomsbeskrivelser og C. F. Stanleys Billede af Københavns Brand 5. Juni 1795.

døde der 11. April 1679, 74 Aar gl. Deres Søn Hendrick Hooglant, opkaldt efter Morfaderen, blev født i Haag 4. April 1642, oplært til Handelsmand og, 27 Aar gl., 6. Novbr. 1667 i Loosduyns gift med Marijtje Buus, f. i. Scheweningen 18. Septbr. 1639.

I Ægteskabet var der 6 Børn; de 3 ældste Andrias, Jacob og Dirck Hooglant, fødtes i Haag, de 3 yngste, Marya, Daniel og Willem rimeligvis ogsaa i Holland, da Faderen først 1694 vides at have taget fast Bopæl i København; han var da, ifølge Mandtallet, Lejer af en Bod i Mtr. Nr. 214 ved Stranden, Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlaugets Kompagnihus. Her drev han Pottekræmmerhandel, solgte hollandsk Stentøj og Glasvarer¹⁾. Af Kompagniets Forhandlingsprotokol²⁾ ses det, at han rimeligvis allerede fra 1677 er kommet tilrejsende med sine Varer og har solgt dem i Kompagniets Gaard; den 14. Juni behandles en Sag, hvori Laugets Oldermænd Titus Bülcke begærer, »at en fremmed Købmand af den By Haag udi Hollan'd maa staa dagligen udi 4 Ugers Tid fra denne Dato og sælge sine Varer ligesom andre bosiddende Borgere, og det fordi Pottemagerne her i Staden ej have saa gode Potter, som denne Hollænder hidfører til Kiøbs«, hvilken Begæring ikke kunde nægtes.

Heinrich Hooglant viste sig snart at være en driftig Handelsmand; han udvidede sin Handel ved at sælge »alt Slags forarbejdet Tin og Blik« til stor Forargelse for Kandestøber- og Løgtemagerlauget, der havde Privilegium paa disse Varer. Lauget klager over de hollandske Pottekræmmeres Indpas i deres Næring, men Hooglant og hans 2 Sønner, Dirck og Willem, der 1704 og 05 havde taget Borgerskab som Købmænd³⁾, samt deres Naboer i Fortunen, Hein Decker og Jan van Meurs, faar 1708, efter

¹⁾ 1. Juni 1672 blev Hooglant Hollænder betalt 44 rdl. for Crastal(!)-glas. Kgl. Kammerregnskab 1672, S. 87.

²⁾ O. Nielsen: Manufakturhandlerforeningen, 1886, S. 33.

³⁾ Borgerskabsprotocol i Raadstuearkivet.

allerunderdanigst Supplik til Kongen, for Fremtiden Lov til at handle med »Varer af forarbejdet Blick og Tin; the og caffé potter og doszer, malede torve- og salade-spande, sukkerbøszer og saltkar«¹⁾. —

Kandestøber- og Løgtemagerlaugets Skelen til Hol­lændernes nærsomme Konkurrence har næppe været uden Grund; de Varer af forarbejdet Tin og Blik, der blev solgt i Kræmmerkompagniets Gaard og i Fortunen, indførtes fra Holland af Hooglants 2 ældste Sønner, Andrias og Ja­cob. Paa samme Tid, som Faderen bosatte sig i Køben­havn, havde disse taget Borgerskab som Skippere²⁾. Selv om Hooglant i sin Supplik til Kongen dyrt forsikrer, at den fornødne Told³⁾ er betalt af Varerne, har sikkert en Del »sukker-bøszer og caffé-potter« ved at stuves væk i Skipperens Kahyt undgaaet Toldvisitererens Øje.

Havde Hooglant klogeligen ladet de to Sønner drive Skippernæring, saa blev den tredie Søn i Rækken oplært som Handelsmand. Diédrick, der fødtes 24. Januar 1672 i Haag, levede rimeligvis i Holland, til han, 32 Aar gl.(!), den 19. Febr. 1699 ægtede »en op Koehoof en myl van Ekerførde«, Agatha Schilton eller Seyme, f. i Nyborg 18. Febr. 1677, Datter af Skibsbygger Simon Cornelissen og Hustru Christina⁴⁾; men i Mandtallet 1701 findes han op­ført som Pottekræmmer, boende i samme Gaard som Fa­deren. 1704 tager han Borgerskab som Købmand. Hans Søster Marya, f. 15. Sept. 1674, var da bleven gift med Herman Tietjen, der levede endnu i 1708; han staar da Fadder sammen med Hustruen til hendes Broderbarn. Hun nævnes som Fadder 1712, men er død før 1721⁵⁾,

¹⁾ Kbh. Dipl. VIII 24—25.

²⁾ Borgerskabsprotokol 1692 og 93.

³⁾ Ifølge Christian V.s Privilegier af 11te April 1685 tilstodes der Reformerte, der bosatte sig i Landet, foruden andre Forrettig­heder denne: Toldfrihed for Raavarer, de lade indkomme fra Ud­landet.

⁴⁾ En Del af Slægten Hooglants Personalia er velvilligst med­delt mig af Hr. Landsarkivar G. L. Wad.

⁵⁾ Skifteprotocol 1721 (Landsarkivet).

da »en afdød Datters tvende Børn« nævnes som Arvinger i hendes Fæders Bo. Den ene Arving var hendes Søn Carl Friderich Tietgen¹⁾. Foruden ovennævnte havde Heinrich Hooglant endnu 2 Sønner: Daniel, der dør liden, og Willem, f. 14. Sept. 1681. 23 Aar efter blev »nach empfangene Königsbrief im hause gecopuliret Wilhelm Hoghland und Alida Ens«²⁾. Brylluppet stod i Fortunen; det trolovede Par havde ikke holdt sig Danske Lovs 2—8—6 ganske efterrettelig — 27. Oktober s. A. døbttes en Datter og fik Navnet Willemyntje efter Oldemoderen.

I Ægteskabet fødtes endnu 4 Børn: Catrentje 1707 og Maria Hermania 1708, som maa være død før 1710, da der dette Aar findes følgende Optegnelser i tysk reform. Kirkebog om de to yngste:

»17. Martii. Habe ich (wegen der gebohrnen kinders schwachheit nach der Bade-Mutter Gendels Zeugnis) im hause getauft Wilhelm Hoogland und Alida Ens Zwillinge, bey welchem die Groseltern Heinrich Hoogeland und dessen frau Maria Buus als gefattern gestanden. Da das Söhnlein Hendrich genant Werden. NB. Das Töchterlein aber Maria Hermina«.

Ifølge Heinrich Hooglants Skifte lever der efter 1721 af hans 5 Børn kun 2 Døtre. Andrias, Jacob og Willem dør alle før Faderen, det bliver Sønnen *Diedrich* der fører Slægten fremad og opad. *Diedrich* Hooglants og *Agatha Seymes* første Barn kom til Verden 27. Jan. 1700 og fik Navnet *Maria Christina* efter Bedstemødrene; 1702 fødtes *Simon Pieter*, død 1711 af Pest, 1707 *Hendrich* og 1712 det yngste Barn, *Simon*. Af tysk reformert Kirkebog ses det, at den nys indvandrede Familie endnu ikke havde stiftet indgaaende Bekendtskaber udenfor den hollandske Koloni; Faddere er den nærmeste Slægt og Hollændere

¹⁾ Navnet kan tyde paa Slægtsforbindelse med Privatbankens første ledende Direktør, Carl Frederik Tietgen.

²⁾ Tysk reform. Kirkebog, 1686—1794 (Landsarkivet).

som Pieter v. Hemmert, Pieter Sivers, hans Hustru Treintje og Fasteren Maria Tietjens. Men Diedrich Hooglant indtager snart en mere fremtrædende Plads blandt Byens Borgere; han bliver Værge for Tysk reformert Kirke og »Forlover« for de hollandske Skippere¹).

17. Juni 1715 møder han paa Raadstuen paa en hollandsk Skippers Vegne, »der beder om Assistance, at han kan faa et Skib igen, som de svenske haver confiskeret og solgt til en Rostocker«. Skipperen fik Skibet udleveret mod Kaution af 1200 Rdl., til Sagen gik til Doms²).

Fra 1715—17 var han »Diacre et Ancien de l'Eglise reformée allemande«³).

For den voksende Familie blev Boligen i Kræmmerkompagniet nu for indskrænket; 1701 flytter den ind i den rummeligere Nabogaard, Fortunen, hvor Urtekræmmer Behmann var Vært; denne maatte nemlig for at tilfredsstille sine Kreditorer leje Gaarden ud. Hooglants kommer nu til at bebo hele Fortunen paa nær en Loftsvaaning, som Jannis Fyrmandt havde »fæstet«. Kælderne brugte Behmann selv. Urteboden til højre for den »durchgaaende Forstue«⁴) blev nu et renommeret Udsalgssted for det hollandske Kram, medens Urteboden fandt en beskeden Plads i Kælderen. Da den yngste Søn Willem samme Aar giftede sig, blev der Brug for det gamle Herbergs Logementer til at huse de tre Hooglantske Familier; de 3 Køkkener, der 1713 omtales i Vurderingen af Fortunen, kan tyde derpaa.

Det var ikke saa mærkeligt, at det faldt Behmann svært at tilfredsstille sine Kreditorer; Fortunen var prioriteret til Skorstenspiberne. Da Behmann købte Gaarden af v. Cicignon, maatte han udstede en Obligation paa

¹) Kbh. Dipl. VIII 81.

²) Mag. Resolutionsprotocol 1715—17 (Raadstuearkivet).

³) »Notice sur Eglise Reformée de Copenhague« par D. C. Clément.

⁴) Se S. 311 her.

1000 Rdl. cr. til Sr. Thomas Daabelsten og en paa 2000 Rdl. cr. til Cicignon; men allerede en Maaned efter at Behmann var bleven Ejer af Gaarden, har det knebet for ham at opfyldte sine Forpligtelser, og Cicignon maa da yderligere tage en Prioritet i Fortunen paa 2000 Rdl.¹⁾. Behmann fik altsaa 500 Rdl. at forrente, en betydelig Sum efter Datidens Ejendomsværdier. Da Daabelsten og Cicignon kræver deres Penge udbetalt i 1691, maa Behmann søge andre Laan og faar da hos »Frue Ingeborre sal. Rasmus Vindings och doctor Jens Jacobsen, Assessor i Collegio Consistorii«, af hver 1500 Rdl. cr. til 96 Sk. dansk til 6 pCt. Rente mod Pant i Gaarden²⁾).

Daabelstens Prioritet blev nu indfriet; men Cicignon fik ikke hele sit Laan betalt; han maatte lade 1000 Rdl. blive staaende i Fortunen.

Generalmajor Johan Caspar v. Cicignon til Wimpach og Merken, kgl. Maits. Ridder, der dør 1696, har næppe faaet sin Arv efter sin sl. Frue, Anna Sophie Hagedorn, Renteskriver Niels Nielsens Enke, udbetalt i levende Live, den er rimeligvis bleven staaende i Fortunen som Sønnens Arvelod og først bleven udbetalt, da Frederik Rostgaard 1704 køber Gaarden ved Auktion. Sønnen, Frederik Christopher v. Cicignon, var beslægtet med Rostgaards Svigerfader, Conrad Reventlow, idet dennes første Hustru, Anna Margrethe Gabel, var Cicignons Næstsøskendebarn. Rostgaard, der Aaret før havde ægtet Conradine Revenfeldt, har maaske, for at indynde sig hos Storkanslerens Familie, meldt sig som Køber af den af Tidens Tand noget medtagne Fortun; han ejede forinden en herskabelig Gaard paa Købmagergade, nuværende Nr. 50.

Fra 1704 bliver Behmann altsaa Lejer af Fortunen; han skal holde den vedlige, men lader den forfalde, hvor-

¹⁾ Kbhvns. Pantebog 1680—97 f. 135 og 144 (Landsarkivet).

²⁾ Protokol over tinglæste Obligationer 1690—91 f. 517.

for Rostgaard anmoder Magistraten om at faa den besigtiget og vurderet.

Vurderingsmændene faar Ordre til at begive sig til Velædle Hr. Etatsraad Rostgaards Gaard, beliggende ved Stranden, hvor »Fortunen udhænger«, for at »antegne ald den brøstfældighed, som ved samme Gaard maatte være, og dend manglende nødvendige Reparation efter Billighed taxere og endelig dend hele Gaard saaledes vurdere, som den nu efter disse Tiders Tilstand for penge sælges og afhændes kan«.

Ved Besigtigelsen viste det sig, at Tagene var brøstfældige og krævede nødvendig Reparation, 3 Kammerværelser skulde udspækkes og en Skorsten i den ene Lejekælder repareres, hvilket alt vilde koste med Materialer og Arbejdsløn 30 Rdl. Af Tømmermands Arbejde nævnes »en Swale at beklæde med Fyrre Planker og 2 Spiltouge i Stalden at ligge af Nye«. Gaarden vurderedes, som tidligere nævnt, til 6500 Rdl. Da Behmann — efter at være bleven udnævnt til Auktionsdirektør og saaledes have forbedret Levebrødet — atter bebør hele Fortunen, maa Hooglants flytte tilbage til Kræmmerkompagniet, men i Pestaaret 1711 bor de atter i Fortunen. Dette Rædselsaar gaar ikke sporeløst hen over den gamle, tæt bebyggede Gaard; allerede saa tidligt som den 19. April indtraf det første Dødsfald af Pest.

Jannis Fyrmand, der boede i Loftsvaningen, begærede da Forseigling efter afgangne Gesina Schallinge, en hollandsk Kone; hendes Efterladenskaber bestod af »en sort palted Klædeskiol, 1 dito Skiørt, 1 palted stribet Skiørt, 1 rød dito, 1 gl. Hoved-Sætte, 2 Par affarvede Strømper, 7 Par grove Halværmer og 1 Halskrans«, udi rede Penge 9 Rdl., som blev leveret Jannis Fyrmand til Begravelsen²⁾.

¹⁾ ∴ hollandsk Pibekrave for Kvinder.

²⁾ Boregistrering 1711 (Landsarkivet).

Saa vidt man kan følge Forseiglingsprotocollen i Pestaaret, forblev det ved dette ene Tilfælde i Fortunen; men i Nabogaarden blev der 19. Septbr. foretaget Forseigling hos Værtshusholder og Herbergerer Joachim Rieck paa Kræmmerkompagniet. Før han blev Vært for Laugsbrødrene, havde han været »Stads-Magler« og havde 1704 faaet tilskødet et Hus i Skvaldergaden¹⁾.

Ved Tilførselen til Forseiglingsprotocollen kan man danne sig et Billede af Silke-, Ulden- og Lærredskræmmernes Laugshus, hvor der, foruden at være Samlingssted for Oldermænden, 2 Bisiddere og de 12 Eligerede, der mødte i Forsamlingen hver Torsdag Aften Kl. 5, tillige dreves Værtshusnæring og Herbergering.

Da dette Matr. Nr. 214 senere tillægges Hôtel Royal og er den sydlige Del af nuværende Mtr. Nr. 152, Øster Kvarter, medtages Beskrivelsen her.

»I Overværelse af Octavi Holman, Guldtrækker paa Amagertorv, indfandt Retten sig og befandtes at være følgende specificerende: Udi den store Stue ud til Gaden findes 6 lange Borde med tilhørende Bænke och adskjellige Wertshuus Mobilier, saavel som adskjellige Schellerier och twende store Kister, den ene beslagen, berettes at tilhøre Kræmmercompagniet, blev forseiglet. Den anden Kiste oplukkede den Hr. Afdødes Enke, deri fandtes 25 Pd. Snustabak. I samme Stue var en stor Kælderlem til Vinkældereren, som efter den sal. afdødes Enckes Begiering blev forseiglet«. Hun berettede ikke at ville holde Værtshus længer. Ved Siden af den store Stue var Jochum Riecks »Skriver Contoir«. Paa Bordet laa flere Breve og Dokumenter, desuden 3 Hovedbøger paa Credit og Debet. Dette viser, hvor pludselig Sygdommen har overfaldet Værten paa Kræmmerkompagniet; hvad ellers forvares under Laas og Lukke, ligger aabent paa Bordet. »Skriver-Contoiret« var møbleret med et rødmalet Skab, hvori Bø-

¹⁾ Skødeprotokol 1704—05 f. 370 (Landsarkivet).

gerne og Dokumenterne gemtes, andre 5 smaa Skabe med Breve og Dokumenter, to Skrin og 1 Koffert. Dørene til denne Stue blev forseiglet, efter at der var indsat en Del Kobber-, Messing-, Tin- og Bliktøj. Da der var Jernstænger for Vinduerne, blev disse ikke med »Seglgarn gjen-nemtrokket eller forseiglet«. — I Stueetagen laa Enkens Spisekammer, og bag den store Stue var Sengekammeret. Jochum Rieck døde i en gl. fransk Seng med grønt Omhæng og Kapper; i Stuen stod et Tressur, en Dragkiste, et gl. hvidt Skab, et engelsk Bord, Spejl med sort Ramme, »paa Væggen adskjellige smaa Schellerier og andet hollandsk Tøj, Stuen til Sirament«.

I Køkkenet blev efter Enkens Begæring udtaget til daglig Brug 3 store Tin-Fade, 12 Tallerkener, 2 Sassirkener, 1 Smørkrukke og 1 Saltkar foruden smaat Køkkentøj af Jernfang og Kobber, 2 smaa Kobberkedler, 1 liden Kobberpote, 1 malet Blikspand, 1 malet Tinkrukke og 6 gammeldags »Sølfskeder«. — I Stuen bag Køkkenet stod et hollandsk Tressur med 3de hollandske Krukker, 1 nyt hollandsk Bord, 8 forgyldte højryggede Stole med gult Blaargarn, et stort nyt forgyldt Spejl med Krone over. Dette og det følgende Rum, der kaldes den inderste Bagstue, maa have ligget i Sidebygningen. I denne Stue lodgerede en fremmed Mand og Kone, Johan Frideric Niswits og Anna Niswits. I 1711 var et Hotelværelse udstyret saaledes:

» 1 gammeldags Klædeskab, som stod aaben, og hvori var noget, der tilhørte Enken, 1 gl. Spejl med sort Ramme, 7 gammeldags Schellerier, adskjelligt smaat hollandsk Stentøj, 1 grønmalet Seng med Kattuns Omhæng, 2 Underdyner, 1 Hovedpude med tvende draget Puder, 1 Overdyne, grove Hørgarns Lagener, 4 flamske Stole og 1 liden Barnestol«.

Til Morgentoiletet har maaske noget af det smaa hollandske Stentøj været benyttet, eller har Gæsterne væ-

ret henvist til det ferske Pumpevand i Gaarden? Blandt de Sager, »den Hr. Afdødes Enke« fik udtaget til daglig Brug, nævnes intet, der røber den fjerneste Forbindelse med Vandfade eller dito Kander.

Bag dette Rum for Rejsende laa et Køkken, »hvor ej fandtes andet end adskjellige smaa Mobilier«. I Gaarden laa Pakhuset med mange Købmandsvarer, især Tobak, en Del Rug, Perlegryn, Bankegryn, Ærter, 18 store Sække Humle, 10 Tønder Kønrog, paa Loftet fandtes en »quantitet af Bundstager«. Selv Stalden var fyldt med Købmandsvarer.

Paa første Sal i Kompagnihuset laa de øvrige Gæstehuse, 2 Værelser med 2 Senge, 3 Kamre med 1 Seng, desuden et Kammer med kostbare, smaa Købmandsvarer. Gæstehusemene til 2 Personer var udstyret med 2 Senge med forskjellig Omhæng, 1 Jern Kakkelovn, 3 gamle Stole, et lidet Spejl med sort Ramme, et lidet Bord med Bordklæde, et Par smaa Gardiner. Kamrene til 1 Person havde rødmalet Himmelseng med Omhæng af trykket Lærred, et lidet sort Spejl, 1 Bord med blomstret Dække og gamle sorte Læderstole. I det ene Kammer logerede en fremmed Person ved Navn Meyer, i det andet en unavngiven Mand. I det ene Værelse til Gaden opbevaredes der af Afdødes Garderobe: »4 Par Boxer oc 1 sort ulden Dammaskis Vest, en affarvet Silke Dammaskis dito med Guld Schamerering, samt 1 Mands Kiøle af lyst brun Klæde«.

Et aflaaet Rum i Kvistetagen var »Enkens Spisekammer, som ey med Billighed kunde forseigles, da der kun fandtes nogle tørre Islandskfisk, 27 store røde Kruse uden Laag, 2 Stk. Sejldug paa 30 Alen og 1 Knippe hvide Strømper; Enken lovede at ville svare en Tid til, at fornævnte Varer ey skulde bedærvs af u-tøy eller skadelige Creaturer«. — I samme Etage fandtes »en stor lang Sahl med forskjellige Købmandsvarer, for Døren var sat

Hængelaas«. Enken forklarede, at de tilhørte Mr. Hendrich Hooglant, hvorfor Constantin Torsager paa Rettens Vegne lod gaa Bud til hans Søn, Diedrich Hooglant, som bevidnede, at Varerne, der bestod af hollandsk Stentøj, Glas, Kruse og andet Kram, tilhørte hans Fader, hvisaarsag der ej kunde forseigles.

Til Slut anmodede Enken om, at der for »Dødeligheds Skyld maatte indføres udi denne voris Protocol nogle Debitores, navnlig Sign. Ribe, som tilforn hafde været informator hos Justitz-Raad Oelsen, men nu er Facultatis medicine, logerende skrydtz ower Finckenhavens Hiørnehus — 14 Rd. 2 Mk, item et hollandsk Folk, som hos hende er logerende — 25 Sk. Mester Hans Maler boendis ved Nicolay Kiercke skyldig at være 31 Rd. 4 Mark oc der foruden hafwer laant 1 Flint af dend efterladte Encke i Sterfboet mod belofvende at levere dend uskad tilbage eller oc Penge for dend contentere; item Procurator navnlig Nicolay Grise (Greife?) 1 Rd. for 2 Pd. Tabak. Kongens Løfwer Mr. Dam¹⁾ er oc skyldig til Sterfboet 4 Dl. 5 Mrk, Mr. Ove Mørck²⁾ Svertfeger er illigemaade skyldig 2 Mrk. 5 Sk. foruden ded som fandtis udi dend sal. Mands Hovedbog indført. Mathias Pristaf Kiøcken inspecteur skyldig 3 Rd. 3 Mrk. 8 Sk. foruden andend mellemhafende Regning. Friderich Trompeter 5 Mrk., Marie Wein item for 8 $\frac{1}{2}$ Sk.

Constantin Thorsager. Christian Fischer.

H. C. von Westen.

Ved Jochum Riecks Ligbegængelse blev der næppe Brug for Kompagniets fine Ligklæde med Sølv- og Silkefryndserne, der for en Discretion af 4 Rdl. blev udlaant

¹⁾ Kbhvns. Dipl. VIII 733. 1727 beskikkes Fr. IV.s Livkusk Christen Dam til at være agende Post mellem København og Lolland.

²⁾ Kbhvns. Dipl. VIII 116. $\frac{1}{3}$ 1710 faar Aage Mørck Privilegium som Sværdfeger.

til Laugsbrødrene¹⁾, dertil kom han som Pestlig for hastig i Jorden.

(En endnu bevaret Recept paa »Sundhedsdraaber« at indtage som forebyggende Middel mod Pest og andre giftige Syger, og som benyttedes endnu i Koleraaaret 1853, bestod af følgende Species: Aloe, Rhabarbara, Safran, Lerkensvamp, Zitver, Myrrha Terra Sigilata, Gentiana rubra, Deisen Diphtant, Tormentil, Theriak, Androm, Champher, Bibergel og Angelica vera.

»Species til en Potte (maa være et Kar indeholdende 5 Pgl.) à 5 pægel fransk Brændeviin og sættes enten mod Solen eller paa en varm Own i 8te Dage og siden filtreres, dog maa der være Blære med Hul i over Flasken, medens den staar ved Varmen.

Usus. 1) Naar man tager om Morgenen 30 à 40 Draaber udi Brændeviin, eller The, er man næst Guds Hjælp frie fra Pest og giftige Syger i 24 Timer. 2) Om Pest, Flekkefeber eller andre hidsige Syger angriber et Menneske, maae hand strax inden 24 Timers Forløb indtage en god Skeefuld og svede, derpaa bliver hand næst Guds Hiælp strax frisk igjen; hvilket er prøberet paa mange Tusinde Mennesker i Dantzic«).

En Uge efter at Diedrich Hooglant blev indkaldt af Retten i Kræmmerkompagniet, for at vidne ved Sterfoets Forseigling, døde hans Moder, Marijtje Buus af Pest; den 12. Oktober hans lille Søn Simon efter 3 Dages Sygdom. Willem, hans Hustru Alida Ens og to af deres Børn er rimeligvis ogsaa døde af Pest, kun to Døtre lever 1721, da deres Farfaders Bo²⁾ bliver taget under Behandling, nemlig Catrintje og Maria Hermina.

Kræmmerkompagniets Laugshus var 1711 en Bindingsværksbygning 3 Loft høj med Kvist over og med 21 Al. 18 Tm. Façade til Stranden; Gaardsrummet var

¹⁾ O. Nielsen: Manufakturhandlerforeningen 1655—1883, 12 og 16.

²⁾ Skifteprotocol 1721.

9 Al. bredt. Grunden var 59 Al. 8 Tm. dyb og 18 Al. 4 Tm. bredt i den østlige Ende¹⁾). Porten laa op til Fortunen. I det smalle Sidehus tilhøjre i Gaarden fandtes talrige Pakkamre og Loftsrum, der udlejedes til Købmænd, selv Stalden var fyldt med Varer. I denne Sidebygning har Hooglants rimeligvis haft deres første Pottekramhandel; i Forhuset boede jo Kompagniets Bogholder, der tillige drev Værtshusnæring og Herbergering, og fra Skænkestuen var der ved en Lem Nedgang til Vinkælderen.

Da Fortunen lukker sin Port for Tilrejsende, har Henrick Jacobsen²⁾) paa Kræmmerkompagniet tænkt, at der var Trang til et nyt Herberg, og indrettet Huset til at modtage Gæster, om end i mere beskedne Former, end de Rejsende hidtil havde fundet i den gamle Adelsgaards Logementer.

Sammen med Fortunen dannede Kræmmerkompagniet og dets sydlige Nabogrund det saa meget omstridte Fremspring i Gadelinien paa 11 Al. 6 Tm. I 1711 var det Cancellieforvalter Rasmus Rasmussens Gaard, der dannede »Hucket«; 1728 ejedes samme Gaard af Raadmand Jens Kuur og 1713 af Ober-Krigscommissarius Steffen Hansen; han var den eneste af disse Gaardes Ejere, der holdt sig den kgl. Resolution af 18. Juli 1745 efterrettelig — 1748 havde han opført en grundmuret Bygning i den anordnede Gadelinie »for allerunderdanigst at forbedre Prospecten for den kongelige Residents«.

Hooglants slaar sig nu til Ro i Fortunen. I Aaret 1720 nævnes Heinrich i Mandtallet som Ejer af Gaarden; samme Aar, den 15. Januar, bliver den 77aarige Mand

¹⁾ Ifølge et Kort som Bilag til Bygningskommissionens indkomne Sager Journal A (Rigsarkivet).

²⁾ Kbhvns. Dipl. I 732.

fra tysk-reformert Kirke begravet »in sein Erbbegrabnis auf dem Kraut-Hoff.« Hans Bo giver imidlertid den Oplysning, at han næppe har været Ejer af Fortunen, men at det var Sønnen Diedrich, der mellem 1717—20 havde købt den af Frederik Rostgaard.

Af Skifteprotokollen 1721 oplyses det, at Rettens Vidner den 7. Marts var forsamlede i Diedrich H.s Hus ved Stranden, for at slutte Skiftet efter hans Fader. Arvingerne var Diedrich H., en afdød Søns (Willems) tvende efterlevende Døtre og en afdød Datters (Tietgens) tre efterlevende Børn.

Boets Midler beløb sig til 202 Rd. 8 Mk. i rede Penge, Sølv, vurderet til 57 Rd. 4 Mk. 8 Sk., Boskab og Tintøj til 104 Rd., Obligations Kapital 7,303 Rd.¹⁾

»Den dubiøse Gæld« beløb sig til 60 Rd. Af Boet fordrede Diedrich Hooglant for Sørgetøj og smaa Udgifter ca. 197 Rd. og den resterende Skat for 1718, stor 32 Rd. 5 Mk. Willem Hooglants Børn fordrede deres i Boet indeværende Arv, som var 1505 Rd. Det bemærkes udtrykkelig, at Skiftesamlingen foregaar i *Diedrich Hooglants Hus*, og Gaarden opføres ikke blandt Boets Midler.

Hooglant havde hidtil ikke foretaget nogen større Ombygning paa Fortunen; men da Slægten nu kun tæller én Husstand, bliver Boligen for vidtløftig, og Hooglant lejer da en Del af første Sal til det nystiftede »Kgl. octroierede Sø-Assurance-Compagnie«; af dets Generalforsamlingsprotocol ses det, at 25. April 1726 vedtog »de respective Interessenter, at der sluttedes med S. Hooglant om hans Stoere Sahl og den næst hosliggende Stue«, og den 8. Jan. 1727 findes noteret, at »Sr. Hooglant skal have ladet sig paalyde, ej at ville gjøre ny contract med denne Forhandlings-Saels Leye, uden for 80 Rdlr. aarlig i 3de efter-

¹⁾ Pantdebitorerne var Christopher Møller Skræder, Thorsten Thøcksen og Niels Jensen Theskænker.

følgende Aaringer fra Paaske 1727 at regne¹⁾. Da de »respective Interessenter« i Assurancekompagniet rimeligvis for den forhøjede Leje har krævet en mere bekvem Adgang til deres Forsamlingslokale end over den snævre Gaardsplads, ad den »durchgaaende Vindeltrappe«, maa Hooglant, for at skaffe mere standsmæssig Opgang ad den høje Stentrappe i Gavlen mod Kanalen, lade anlægge en beklædt italiensk Trappe, der fra den »durchgaaende Forstue« førte op til Lokalerne; den gamle Vindeltrappe forblev dog stadig i Brug.

Endvidere blev Sidebygningen, hvor der var Stald og Paklofter, indrettet til Bøboelse; i det aabne Rum næst Porten anlægges en Trappe til et Logement, bestaaende af 2de Stuer, den ene med aaben Kamin, den anden med Vindovn. I en Forstuegang fra Gaarden blev der anlagt en italiensk Trappe, der førte til 2de Logementer, det ene over Stalden, det andet i Sidehuset; begge bestod af to Sale og et Køkken med Retterbænk, Hylder og Reoler. Tilbage blev kun Staldrum til tre Heste, — Portechaisernes Tid var nu inde.

Ovennævnte Logementer kom tilpas i Ildebrandsaaret 1728. I Fortunen boede da, foruden Hooglants, følgende Personer: »Hr. Capitain Bauernfeint med Karl, Hr. Capitain Kierulf med Frue og Pige, Hr. Lieutenant Pretorius med Karl, Stephen Hansen Regimentz-Quartermester ved Artilleriet med 1 Karl, Hr. Cancellie-Raad Lohmann ved det tyske Archiv.« I Lejekælderne boede ikke mindre end tre Øltappere. Af ovennævnte Personer logerede Lohmann endnu 1730 i Fortunen.

I de samme Rum, der for over hundrede Aar siden havde huset Bernt thor Schyren og Barbara Hansdatter, levede nu Diedrich Hooglant til sin Død. Var det

¹⁾ velvilligst meddelt mig af Hr. Chr. Thorsen.

end ikke lykkedes ham ud over nogle Tillidshverv at bringe det videre end til at være Pottekræmmer, saa maa Handelen i Fortunen dog have bragt ham gode Indtægter. I 1724 maatte han endog leje to Potteboder i Kræmmerkompagniets Gaard; han var da en holden Mand, der havde Raad til at udstyre sit Hjem efter Tidens Mode. I Salen med de Guldlæders Tapeter og den aabne Kamin, prydet med de gamle Adelsvaaben, fandtes 6 forgyldte Læderstole og to dito Lænestole; Bordet var rundt, der stod et lidet Thebord, et »Sølv-Contoir« med 10 Porcelains-Dukker, en liden Dragkiste med to Døre, hvorpaa stod 6 Skaale af Porcelain; desuden var der en stor Kiste med Hængelaas for. Paa Væggen hængte et Spejl i Glasramme, 7 store og 16 smaa Skilderier, en Tabulette med 7 hollandske Krukker. For Vinduerne hængte grønne Gardiner over hvide Netteldugs, og i Stuen hørtes et Sølvuhrværks Dikken. Stuen bagved var kun prydet med Kattunggardiner, et Spejl med forgyldt Ramme mellem Vinduerne, derunder, ud til Fortunstræde, 6 Guldlæderstole langs Væggene og en »Trefod«. I Sovekammeret stod en Topseng med Stoffes Omhæng, 6 Guldlæderstole, et Skriverkontor og et Spejl i forgyldt Ramme. Salen til Gaarden, det gamle Herbergs Skænkestue, benyttedes til Spisestue, her stod et Bord med 12 Stole, en Topseng med Sirtses Omhæng, paa Væggen var anbragt 6 Lampetter, et Spejl og 6 Skilderier.

I Bagstuen, Værelset i den Tilbygning, der dannede »Hucket« i Fortunstræde, var Væggene beklædt med »trøcket Tøy«; der hængte et Spejl med »blaa Glas«, 6 Lampetter og 6 Skilderier, desuden fandtes i Stuen 6 Guldlæderstole og en Lænestol samt et stort Tressoir med »5 Vinduer«.

Dette Rum har sikkert været Dagligstuen. Naar Diedrich Hooglant fra sit Kontor bag Kramboden gennem »Kickwinduet« holdt Øje med Kunderne, saa havde

Agathe her i Lænestolen en »angenehm« Plads ved Vinduet i »Hucket«, hvorfra hun kunde se op ad lille Færgestræde og helt hen til Hjørnet af Højbrostræde. Bag de Nettel-dugs Gardiner kunde hun »harcellere« over de Godtfolk, der søgte hen til Vinstuer og Thehuse, som Kvarteret var saa vel forsynet med. Carl Biehl¹⁾ havde lige aabnet sin Vinstue i Kræmmerkompagniet, og gamle Claus Biehl²⁾

Admiral Simon Hooglant.

Efter Maleri tilhørende C. H. Rømer.

holdt Thehus i sin egen Gaard paa Hjørnet af Admiral-gade og Fortunstræde. Paa samme Side af Strædet boede »Kongens Jubilerer«, Moses Meir Goldschmidt, lidt ind i lille Færgestræde havde Paul Peret et Thehus, og paa selve Hjørnet af Strædet laa Hans Hansen Bergs Vinstue.

¹⁾ Carl Biehl, f. i Ost-Friesland, løser Borgerskab som Vintapper ^{30/5} 1729.

²⁾ Claus Biehl løser Borgerskab som Theskænker ^{9/12} 1694; hans Søn Christian Biehl, f. i Kbhvn., løser Borgerskab som Vinhandler ^{10/11} 1733, fornyer Borgerskab 1739 ^{12/10} som Groshandler.

I dette Hjem fødtes den yngste Søn Simon, den senere velbekendte Admiral Hooglant, hvid Ridder, Meddirektør ved det »Asiatiske Kompagni«, hvis Døtre ved Ægteskab knyttedes til saa ansete Familier som v. Favin og v. Hemmert; her viede Hr. Conrad Kersting hans Datter Maria Christina den 3. Febr. 1717 til Klæde- og Silkekræmmer Claes Bex¹⁾, Søn af afgangne Vinhandler Dionisius Bex i Lübeck. Hans Søster Anna Bex blev samme Aar gift med Vinhandler Johann Ackermann. Af andre Søkende har der højst sandsynlig endnu været i København Johann Bex, der gik til Alters sammen med Anna Bex 23. April 1702 og døde her 1724; ifølge tysk-reformert Kbg. begravedes »11. Januarii Johann Bex Weinhändler ind der Kirche«. Det er disse to Vinhandlere, Maria Christinas Svogre, *Holberg* nævner i »Den Vægelsindede«; Johann Bex boede i Højbrostræde, Johann Ackermann i Admiralgade, nuværende Nr. 5²⁾.

Hooglants Svigersøn var Enkemand; den 20. Juni 1714 havde han ægtet Christine Magdalene Deckers, der døde 20. Sept. s. Aar. Hun var Datter af Hein Petersen Decker, der tidligere havde drevet Pottekramhandel i Fortunen. Lille Juleaften 1717 blev Diedrich Hooglants første Barnebarn døbt »Agatha«³⁾; blandt Fadderne nævnes Johann Bex og Johann Ackermann.

Hooglants Datter giftede sig ikke Velstand til; 1717 faar hendes Mand Moratorium paa 3 Aar; han maa opgive Silke- og Klædehandelen og bliver The- og Porcellainshandler. I Ægteskabet fødtes 1723 endnu en Datter Anna Margrethe⁴⁾. Claes Bex døde i Kbhvn. d. 20. Febr. 1726

¹⁾ Claes Bex fra Lübeck tog ⁹/₁₂ 1709 Borgerskab som Silke- og Klædekræmmer. ²⁵/₁₂ 1701 gik han til Alters (tysk reform. Kbg.).

²⁾ O. Nielsen: København paa Holbergs Tid, S. 214.

³⁾ Agatha Bex døbt i Kbhvn. ²³/₁₂ 1717, † 1752, bg. ²⁰/_e, ~ Christian Frederik Holsten, Captain i Sætaten, Eqvipagemester, f. 1707, † ¹⁴/₄ 1761.

⁴⁾ Anna Margrethe Bex, døbt i Kbhvn. ⁶/₄ 1723, bg. Helsingør

efter 8 Dages Sygdom. Hans Enke boede 1728 i »sal. Justitz-Raad Voskams Waaning til Slodz-Pladsen«. Efter Hooglants Død boede Md. Bex hos Moderen paa Fortunen, senere hos »Tandoperateuren Conradthey« paa Østergade. Hun døde under et Besøg hos Datteren i Helsingør 22. Aug. 1766. Om Diedrich Hooglants sidste Leveaar giver Arkiverne ingen Oplysning, udover at han 1737 »holdt en Pige til at udskænke Øl og Brændevin i Kælderen«. Han døde 12. Febr. 1738 og blev begravet fra tysk-reform. Kirke 20. Febr., 66 Aar gl.

Var det ikke lykkedes den sikkert ærgerrige Mand at erhverve sig Formue og Rang, saa havde han dog bragt Sønnerne frem i ansete Stillinger. Det gamle Sømands- og Handelsblod i Slægten fornægtede sig ikke. Den ældste Søn Heinrich kom i Asiatisk Kompagnis Tjeneste og blev »Supercargo paa China«. Simon, der ved Faderens Død var i hollandsk Orlogstjeneste, ægtede 24. Juni samme Aar »paa Huysduyn i Nord-Holland« Maria Hooglant, Datter af en Farbroder — det kan enten have været Jacob eller Andrias Hooglant. Hun var født »op Helder« i Nord-Holland 18. Marts 1707 og døde i Kbhvn. 22. Febr. 1754. Ifølge tysk-reform. Kbg. blev den 27. Febr. »Captain Hooglants Frau in den adlichen Keller eingesetz«¹⁾.

¹⁴/₁₁ 1761. ¹/₆ 1744 ~ ¹) Christian Lucassen Klaumann, Kontrollør v. Banken, døbt Trin. K. ²⁴/₁₀ 1713, † 1748. ~ ²) David Fenwick, Købmand i Helsingør, † ¹⁰/₁₂ 1765 35 Aar gl.

¹) Hooglant ægtede ²⁰/₁ 1758 i Christianssand Anna Christine Østerbye, f. dér ²¹/₇ 1740, † i Kbhvn. ²⁷/₂ 1765 af tærende Syge, Datter af Captain Johan Georg Østerbye og Hustru Karen Hooglant blev Medlem af Theaterkommissionen, Deliberationskommitteret ved Københavns Brandforsikring 1781—89, Admiral 1782, Meddirektør ved Asiatisk Kompagni (se Bruun), boede iflg. Folketælling 1787 ved »Holmens Rewehr« 404, holdt da 1 Husjomfru, 1 Stuepige, 1 Kokkepige, 2 Tjenere, 1 Kusk. † ¹⁰/₁₂ 1789 efter 3 Dages Sygdom, 77 Aar gl.; ²⁰/₁₂ nedsat i Kapel Nr. 30 i Frederikskirken paa Christianshavn. Hans Ligsten findes endnu paa Kirkegaarden. Med ham uddør den mandlige Linie af Slægten Hooglant i Danmark. Hans ældste Søn

Diedrich Hooglants Enke synes ikke at have fortsat Potttekramhandelen; hun lejer nu en Del af Fortunen ud. Ifølge Mandtallet boede 1743 hos hende: Ober-Assistent Schreiber ved »China«, Oberst-Lieutenant Hauch med Tjener og Flemming Kölmer, Bogholder ved Sø-Assurance-kompagniet, han holdt 1 Skriverkarl og 2de Dreng. Desuden boede i Fortunen en forhenværende Kræmmersvend Mr. Coppie, der drev lidt Handel. Md. Hooglant kaldes da »fattig«. I 1745, 28. Januar, begravedes fra tysk-reform. Kirke »Die Witwe Agatha Hooglant in der Kraut-Hoff«. Enken efterlod sig, foruden de fornemme Guldlæders Stole og øvrige Bohave, kun 6 Par Lagener, 16 Servietter, 4 Duge og 16 Pudevaar. Fra Familiens Velmagtstid var Køkkenet endnu forsynet med 16 Fade af Tin og 3 Dus. Tintallerkener foruden 80 Stkr. forskellige Fade og Tallerkener og andet Køkkentøj¹⁾. Naar Agatha Hooglant i Mandtallet kaldes »fattig«, var Grunden dertil den, at hun, trods den tilsyneladende Velstand i Hjemmet, var stærkt forgældet.

Købmand Johan Georg Höserich, der ejede en Gaard i Læderstræde, havde en Panteobligation af 11. Juni 1721 paa 2000 Rd. staaende i Fortunen²⁾, der var vurderet til 5,100 Rd.³⁾. Höserich fordrede sig Gaarden udlagt for 4000 Rd., hvilken Sum var budt ved sidste Auktion; hermed var Arvingerne ikke »contenterede«; i Haab om et bedre Resultat lod de Gaarden sætte til 5. Auktion; Höserich fik den da tilslaaet for 4,600 Rd.

Fortunen betegnes da som meget »brøstfædig« paa Tag og Tagrender. Bindingsværkshuset mod Stranden var »brøstfædig udi forsiden«; Sidehuset behøvede en Repa-

Diedrich, f. i Kbhvn. ⁸/₁ 1740, Premierlieutenant i Flaaden, døde ⁹/₇ 1770 paa Udrejsen til Ostindien. 3 Sønner døde smaa.

¹⁾ Forsejlingsprotocol 1745 fol. 56—60 (Landsarkivet).

²⁾ Skifteprotocol 1745—50, sst.

³⁾ Vurderingsforretning over Mtr. No. 215 Øster Kvarter af ⁸/₄ 1745 (Raadstuearkivet).

ration paa Taget og i Forsiden; men selv om Gaardens Værdi var forringet, saa steg Lejeindtægten. Den 8. Jan. 1742 resolveredes i Sø-Assurance-Kompagniet, at Madam Hooglant efter hendes Ansøgning skulde betales 130 Rdl. aarlig for Lokalerne i Fortunen¹⁾.

Den nye Ejer var ikke længe Indehaver af Gaarden; han døde 10. Oktober 1746. Hans Arvinger, Landsdommer, Justitsraad Johan Baltsazar Höserich og Anne Christine Höserich, g. m. Commandeur-Captain Leonhard Klauermann, solgte den 1748 til Vintapper Giesler.

Ved Madam Hooglants Boopgørelse var Indtægten ca. 5000 Rd., Gælden ca. 8000 Rd. Arvingerne havde kloge- ligt ikke vedgaaet Arv og Gæld.

10 Dage efter Moderens Begravelse blev Supercargo Hooglant i Huset viet til afgangne Urtekræmmer Hans Kückelins Datter Anne Marie. Hooglant havde 3 Aar før, ved Auktion, købt Kückelins Ejendom paa Hjørnet af Laxe- og Admiralgaden; her stod hans Bryllup den 7. Febr. 1745²⁾. Kælderen var lejet ud til Urtekræmmer Wahlbohm, der betalte 100 Rd. i aarlig Leje.

I Dagene omkring Agathe Hooglants Begravelse har Familien rimeligvis været samlet i den ældste Søns Hus; der fortæredes da ifølge en Slagterregning fra Kirsten sal. Povl Kyhses³⁾, følgende Kødvarer:

1745. Januar.

22.	10	℥	Grofbrad.....	2	℥	4	ß
23.	13	-	Rompe.....	4	-	6	-
28.	14	-	Laar.....	4	-	6	-
30.	1	-	Svineryg.....	1	-	8	-

¹⁾ I Sø-Assurance-Kompagniets Forsamlingssal i Fortunen stiftedes »Grosserersocietetet« den 31. August 1742. Jul. Schovelin: »Fra den danske Handels Empire« I, 174.

²⁾ Bremerholms Kirkes Trolovelses- og Vielsesprotocol 1737—57.

³⁾ Bilag til en Pakke Dokumenter vedrørende Heinrich Hooglants og Anne Marie Kückelins Bo (Landsarkivet).

Kort efter Brylluppet rejste Hooglant som Supercargo til Kina; han vendte aldrig tilbage, omkr. 1746 forliste han med Skibet »Anna«. Forinden sin Afrejse havde han hos Løgtemager Anders Wanowitz i Lille Færgestræde bestilt »En Messinglanterne til at hænge i Kahytten, beglasset med 24 Ruder Engelsk Cron-Glas, leveret fortinnet Bly indlagt« for 7 Rd.

Anne Marie Hooglant døde samme Aar, den 17. Maj. Hendes Mand maa da allerede være bortrejst; hans Broder Simon betaler nemlig Hof-Bedemand Jens Ibsens Regning paa 85 Rd. 4 Mk. 6 Sk. Den specificerede Regning giver forøvrigt et godt Indblik i Paryktidens Begravelsesceremoniel ved en ung Kones Ligbegængelse. Medens »Jorden« kun kostede 6 Rd., betaltes der for Ligvogn og Ligklæder 10 Rdl., »Skolen« fik 5 Rdl. og »dem som siunger« 2 Rdl. At faa Ligklæderne bragte til Huset kostede 2 Mk. En Sørge-Invitationsvogn med Tjenere til Invitationen af Begravelsen betales med 2 Rdl. 4 Mk. 6 Tjenere, der gik ved Ligvognen, fik 2 Rdl. 4 Mk. 10 Tjenere »ved de Sørgende« og de 5 Sørgevogne kostede 6 Rdl. 4 Mk., de 12 Studenter, der i 3 Vogne fulgte Liget, 2 Rdl. 3 Mk. Politibetjenten fik 1 Rdl. for at holde Orden i Gaden; Provst Hviid det beskedne Honorar af 4 Rdl. for Talen, Hr. Kolmer og Hr. Nimb hver 2 Rdl. Hof-Bedemanden »efter egen gode Behag«, 6 Rdl. »Sangklokkerne« kostede 4 Rdl. Da Hooglant havde opgivet at se sin Broder vende tilbage fra Kina, blev Boet taget under Behandling. Chirurgus Hintz fordrede: »Paa hvad mig udi afgangne Super-Cargo Hooglants Sterfboe har tilgode navnlig:

1744 for en 6 Ugers Opvartning da afge. Madam

Hooglant (Moderen) laa syg derfor fortjent

i det ringeste 12 Rdl.

1745 for hans egen Opvartning 10 —«

Dr. med P. R. Wandeler krævede for Md. Hooglants Opvartning i hendes Svaghed fra medio Februar til medio

Maj »for mine mangfoldige Visiter og Ordinationer hos hans længe sygværende og endeligen hændøde Kiæreste, samt og for nogle Medicamenter, som jeg har distribueret self til hende: 50 Rdl«.

Den 19. Oktober 1747 Kl. 2 slet blev der holdt Auktion over det unge Hjems Indbo. Tillemand Ewertsen erhvervede sig 2 Dragkister af Rosentræ for 25 Rdl. pr. Stk. og en blaa »gros de tours« Fruentimmerklædning med broderet Skørt for 33 Rdl. Captain Hooglant købte »et Porcellains-Opset« til en Skab for 20 Rdl. 5 Mk. 15 Sk., Controlleur Klaumann fik 6 Læderstole for 11 Rdl., 2 Vandkander med Fade, 6 Numre af »80 Stk. Sinesiske Papirer« for 8 Rdl. 11 Sk. Hr. Kiersting købte Ægteparrets nye »Throne-Seng« for 5 Rdl. 5 Mk. Mr. Buckhalf, der havde været Brudens Forlover, erhvervede sig et »Alombre-bord«, 4 blaa Silkelivbaand med Spænder, 6 Fjeder-Vifter og 1 »laqueret Peruvæ-Æske«.

Løsøret indbragte 340 Rdl. Urtekræmmer Walbohm købte Gaarden ved Auktion. Skiftet sluttedes den 20. Maj 1749 med Deficit, kun den privilegerede Gæld blev dækket.

Naar Fortunen 1745 solgtes for saa godt Køb, var det, fordi Spørgsmaalet om Indrykningen til den anordnede Gadelinie nu blev brændende. Da Auktionen berammes, beordres Auktionsdirektøren til at indføre i Konditionerne, at Huset ifølge den kgl. Resolution af 18. Juli 1745 skal nedbrydes inden 2 Aar¹⁾. Den 15. April 1747 gør Stadsbygmester Banner-Mathiesen Magistraten opmærksom paa, at det nu er paa Tide, at Fortunen og Kræmmerkompagniets Ejere befales at holde sig den kgl. Resolution efterrettelig, hvilket begge lover. Ved forskellige Udflugter for-

¹⁾ Magst. Resolutionsprotocol 1745, f. 325.

søger de at trække Tiden ud; Landsdommer Höserich indgaar i Maj 1747 med følgende karakteristiske Supplik til Kongen¹⁾:

Stormægtigste Monarch!
Allernaadigste Arve-Konge
og Herre!

Udi Arv efter min afdøde Fader, er mig et ved Gammel-Strand beliggende Huus Fortunen kaldit tilfalden, hvilked den Sal. Mand, for sin derudi havende anden Prioritet af 2000 Rd. haver motted til sig tage; paa dette benævnte Huus med det næsthosliggende, saakaldede Kræmmer-Compagnie, hviiler en af Deres Kongl. Majestæts, høysaligst og glørværdigst Ihu-kommelse Herr Fader given allernaadigst Resolution de dato 18de July 1745 af Indhold: At disse toe Huuse inden tvende Aars Forløb skulde afbrydes, fra Gaden indryckes, samt en Grundmuured Bygning efter en anordnet Linie opføres. Men Allernaadigste Konge! Den pure Umulighed staar saavel mig som min Naboe i Veyen, den allerhøyeste Kongl. Resolution at kunde efterleve; deels fordi vi icke saa udveje til at afbetale de paa Gaarden hæftende Prioriteter, som før nedbrydelsen skulde udredes; hvoraf den, som Fortunen af sine forrige Ejere, er pantsatte for til Herr Kammerherre von Stöcken allene 3000 Rdlr. Croner udgiøre; dels og fordi vi efter Tab af vores egne og Udbetaling af andres Penge og saaledes ruinerede icke kunde være i Stand nye Bygninger at opføre, hvortil det af Pladsen overblivende ey heller var skicked. Men som vi af Stadens Magistrat om Fuldbyrdigelse af Denne os paa Velfærd aldeles graverende Kongl: Resolution offte preseres: Saa hvad, især jeg, som fraværende og udi Laaland boende, hvor det allernaadigst mig anbetroede Lands-Dommer Embede min Ophold udfordrer, mig nødsaget, for Eders Kongl: Majestæts Naade-Stoel at nedkaste, som overbeviist, at hverken Eders Høysalige Kongl: Herr Faders, eller Eders Kongl: Majestæts egne Hensigter nogensinde til Undersaaternes Ruin, men stedse til deres Consideration og Opkomst dirigeres, for nu allernaadigst Resolution at udbede Det forommeldte mit Huus Fortunen, maa tillades at blive Reparered og derefter uden Nedbrydelse staaende, at jeg derefter endog med Tab, til nogen

¹⁾ Bygningskommissionens indkomne Sager til Journal A 1746—49, Nr. 1503—2390.

anden Stadens Indvaanere samme Huus kunde sælge, da mine Omstændigheder mig icke tillader nogen Gaard udi København at beholde.

Skulde Eders Kongl: Majestæt, formedelst andre Kongelige Hensigter, icke finde giørligt, min allerunderdanigste Begiering at accordere, er jeg bered og villig min udi samme Huus havende Andel af 2000 Rdl. samt Rettighed til dets Besiddelse, til Eders Kongelige Majestæts egen allerhøyeste Disposition at overdrage, naar jeg for Herr Kammerherre von Stöckens præntion af de 3000 Rdl. Croner og andre paa Huuset liggende Byrder maa fritages, siden jeg ved et lidet og nøjsommeligt Levebrød, icke formaar grund-muurede Bygninger udi Recidence-Staden at opføre, men haver nok at gøre for at kunde med min Familie paa en sømmelig Maade subsistere.

Paa saadan Maade overgives da udi Eders Kongl: Majestæts Hænder min timelige Velfærd, for samme under Guds Direction enten til min og mines Ruin, Tab, eller og det, som sickerligst ventes, allernaadigst conservation at indrette, da jeg, udi ingen disse Tilfælde aldrig fra min allerunderdanigste Pligt skal retendere som er til mit Livs Ende med allerdybeste Devotion at forblive

Stormægtigste og Allernaadigste

Arve Konge og Herre!

Eders Kongl: Majestæts

allerunderdanigste, troe,

pligtskyldigste arve undersaat

og tienner.

Mariboe d. 30 Maj

A^o 1747.

Johan Baltzar Höserich.

Efter at Magistraten har ladet Stadskonduktør P. M. Balle udfærdige et Kort¹⁾ over de mellem Admiralgade og Stranden, Fortunstræde og Boldhusgade liggende Grunde med Angivelse af det Areal, der vil gaa fra Fortunens og Kræmmerkompagniets Grund ved den anordnede Indrykning af Gadelinien, indsender Magistraten allerunderdanigst Erklæring til Kongen, hvori der forsikres Majestæten, at der er foretaget det behørigte for at fuldbyrde Resolu-

¹⁾ Bilag til Bygningskommissionens indkomne Sager Journal A Nr. 1699 (Rigsarkivet).

ved Stranden skal indrykkes efter den anordnede Gadelinie og opføres paa ny af Grundmur. — Höserich giver ikke fortabt, samme Efteraar indgiver han følgende Supplik til Kongen:

Stormægtigste Monarch

Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Ved Eders Mayestæts Allerhøyeste Resolution af 22. Augustii sidstleden, er mit Huuses, Fortunens, Nedbrydelse fastsatt og determinered, endskiøndt jeg mig udi allerdybeste underdanighed, endskiøndt zuckende submitterer; Men allernaadigste Konge, da jeg veed, at Eders Kongelige Majestæts Landsfaderlige Hierte er alt for ømt over, at see nogens aldeeles Undergang, eller mig, med min arme familie sat udi de bedrøveligste Omstændigheder, saa ræk mig en Allernaadigst hielperiig Haand, at saavel Eders Kongelige Majestæts egne allerhøyeste Hensigt til Gaardens Opbyggelse dis lætttere kan opnaaes, som og jeg udi alt for stor Vælfærds Tab saa nogenlunde soulageres.

Winteren er for Haanden, udi hvilken mand ved Bygning inted kan foretage, eller Materialier indkiøbe, og desuden er det for mig icke giørligt, at faa Beboerne af Huset forinden Paaske rette Fløttetid da de ingen steds udi saadan Hast ved at faa Lejlighed i sær til Assurance-Compagniets Contoir og forsamlings sted, som alle, i Haab af en allernaadigst foranderlig Resolution ere uopsagte.

Tillad mig derfor, allernaadigste Konge, denne Vinter-Frist at blive for Magistratens Paamindelser til Huusets nedrivelse forskaanet; hvilken Frist jeg mig tillige udi en anden Henseende agter til Nytte at føre, og ved Auction at forsøge, om det er giørligt, en anden udi mit Sted at substituere, som kan have bedre Evne og Lejlighed til Eders Mayestæts Villie og Anordning at fuldføre, og jeg derved nogen Hjælp til min besværlige Prioritet af 3000 rdl. deres Udbetaling kunde erholde; hvortil storligen vilde contribuere, om Eders Kongl. Mayestæt den i Allmindelighed accorderede Friehed for Indqvartering og andre Paalæg paa 20 Aar vilde allernaadigst forlænge.

Mit Tab kunde da til en 4000 Rdl. derved modereres, som ellers langt høyere vilde opstige, hvilken Eders Kongelige Majestæts Clémence ved en allernaadigst Bønhøring lættelig formaar at afvende, og mig nu staar ringe Dækning af mit

eged, ved mit ellers besværlige og ringe Levebrød, til subsistence at forunde. Udi hvilken forvending jeg udi allerstørste Devotion forbliver

Min
Stormægtigste og allernaadigste
Arve Konge og Herre,
Eders Kongelige Majestæts
København d. 16. Sept. allerunderdanigste, troe,
A^o 1747. pligtskyldigste tiener
Johan Baltzar Höserich.

Sagen var for i Conseillet den 9. Novbr. 1747 og remitteredes til Bygnings-Kommissionen, hvor den henhørte.

Det følgende Aar lykkes det Landsdommer Höserich og Kommandør Klaumann at slippe af med deres besværlige Arvelod; Vintapper Giesler er modig nok til at købe den stærkt beheftede »Fortun« og tage Kampen op med Magistraten om den anordnede Gaderegulering. Höserichs Tab ved Salget af Gaarden kan næppe have været saa føleligt som antydet i Suppliken; det havde ikke forringet hans Formue mere, end at han 1751 af Greve Fr. C. Holsteins Dødsbo var i Stand til at købe Herregaarden Basnæs for 31,000 Rdl.¹⁾

Som Vært paa Kræmmerkompagniet efter Jockum Rieck nævnes 1717 Johan Bohn. I 1720 overtages Herbergingen af Øltapper Nicolay Hansaed fra Møen²⁾, 1721—24 af Ulrich Friedrich Fyrboder (?). Efter denne bliver Billardholder Christian Manniche³⁾ Herbergerer paa Kompagniet. Under Københavns gamle Slots Ombygning

¹⁾ Trap II, S. 721. Landsdommer, Justitsraad Johan Baltsazar Höserich og Hustru Johanne Marie Hæsekier drukkede sammen med Datteren Barbara 1756 i Maribo Sø. (Stamtavlen for Petersens Jomfrukloster).

²⁾ Borgerskab $\frac{1}{3}$ 1713 (Raadstuearkivet).

³⁾ Christian Gottlob Manniche fra Sachsen, Borgerskab $\frac{23}{2}$ 1723 (smstds.).

boede en Del af Arbejdsfolkene hos ham; han holdt da 2de Karle, to Piger og sin sal. Kones Søster som Husholderske¹⁾). I 1731 og paafølgende Aar har Carl Biehl en Vinhandel i Kælderen; efter ham for en kort Tid Monsieur Ivar Braderup²⁾ en Urtekramhandel. Braderup var en uheldig Negotiant, der ligesom Behmann i Fortunen havde subsisteret paa »Moratorier« i adskillige Aar³⁾, og forsvandt derfor snart fra Kvarteret. Kælderen lejes da ud til den unge Monsieur Giesler fra Wismar, der 17. Januar 1735 havde taget Borgerskab som Vinhandler og samme Aar ægtet Regina Gram⁴⁾). Senere flyttede Giesler til Lille Færgestræde⁵⁾, hvor han boede, indtil han blev Ejer af Fortunen. Christian Manniche var Vært paa Kræmmerkompagniet, indtil han 1734 overtager Frederiksborg Kro⁶⁾).

Kræmmerkompagniets Bygninger begyndte nu at forfalde, 1721 blev det befundet, »at Forhuset er raaddent ud til Gaden, saa det er at befrygte, at sligt et højt Hus, som udi sig selv har stor Tyngsel, maatte nedfalde og da, det Gud naadelig forbyde, kunde foraarsage Ulykke ved de iboende eller forbigaaende Folck«⁷⁾). En Del af Façaden blev derfor opført af Grundmur, den øvrige Halvdel stod endnu 1742, men var da saa forfalden, »at det var Guds Beskiærmelse, at det ikke var faldet og der var sket Ulykker«. For ikke at bebyrde Laugskassen med yderligere Bygningsomkostninger (da den kgl. Resolution fordrede Gadelinien's Indrykning, og Kræmmerlauget ikke kunde være denne overhørig), vedtoges det, efter at et Andragende om at maatte beklæde de gamle Stolper med Bræd-

1) Mandtal 1718.

2) Ivar Braderup fra Flensborg løser Borgerskab ²³/₂ 1723.

3) Kbhvns. Dipl. VIII, 667 81—82.

4) Petri Copulationsprotocol.

5) Kop-, Heste- og Carosseskatten 1745.

6) Magst. Resolutionsprotocol 1734, f. 528.

7) O. Nielsen: Manufakturhandlerforeningen.

der var afslaaet, under Oldermænd Hans Henrik Garbens Forsæde at sælge Gaarden. Gæstgiver Georg Ludvig Meierer, der i 10 Aar havde haft den tilleje, køber den for 4000 Rdl. Meierer forsøger nu at forhale Sagen, indgaar med Suppliker i det uendelige, tilbyder at udspække og oliefarve Huset, til han kan faa Evne til at ombygge det. Saaledes »trainerer« han Sagen, efter at de to Aars Frist, der var givet ham, var udløben. Han indsender Tegning, der approberes, men for at indrykke til den anordnede Gadelinie forlanger Meierer: 1) at begge Husene endnu i 10 Aar maatte blive staaende, 2) at den bortgaaende Grund godtgøres, 3) at den grundmurede Part af Huset godtgøres ham, samt at der forundes ham 30 Aars Indkvarterings-Frihed. Magistraten svarer kort, at han uden Forhaling maa efterkomme Resolutionen. Meierer tilbyder da at nedrive begge Husene, naar han maa faa Henstand i 4 à 5 Aar samt 25 Aars Frihed. Magistraten lover ham 20 Aars Frihed, naar han ikke vil »trainere« Sagen, især da Vinhandler Giesler nu har faaet sin Tegning approberet til den nye Bygning paa Hjørnet af Fortunstræde¹⁾.

Den 9. April 1748 indgaar Meierer atter med Supplik til Kongen og faar Dilation til Foraaret 1749 med at nedbryde Kræmmerkompagniets Hus, imod at han stiller to Mænd til Kaution, samt at han skal nyde 20 Aars Frihed og af Staden godtgøres den Grund, som udlægges til Gade²⁾.

Kommerceraad Demant og Raadmand Klitgaard er hans Kautionister. Onsdag den 12. Novbr. 1749 foredrager Meierer Magistraten, at han nu har efterlevet den kgl. Ordre om hans Hus' Opbyggelse, og beder, han maa faa den derom indleverede Kaution tilbage samt faa noget anseeligt godtgjort for den Del af Grunden, som er udlagt til Gade³⁾.

¹⁾ Magst. Resolutionsprotocol 1747.

²⁾ Smstds. 1748, f. 676.

³⁾ Smstds. 1749, f. 525.

Magistraten takserer Grunden til 9 Mark Kv.-Alen; for 234 Alen blev der Meierer anvist 351 Rdl. Den sidste Tilførsel til Magistratens Resolutionsprotokol i denne Sag er af 22. April 1750. Meierer beklager sig over, hvad det har kostet ham at nedbryde sit tildels nye Hus, og kan ikke lade sig nøje med de tilbudne $1\frac{1}{2}$ Rdl. for Kv.-Alen. Den 22. April resolverede Magistraten, at da Meierer, før han købte Huset, ved Skødet var gjort bekendt med den kgl. Resolution, saa kan Magistraten ikke tilstaa ham videre end som paa Raadstuen mindeligt var ham tilbuden.

Den 4. Maj blev Kæmneren beordret til at udbetale dette Beløb, nemlig ialt 351 Rdl. Saaledes endte Striden. Resultatet blev »en forbedret Prospect for den kgl. Residentz«; paa den gamle Adelsgaards Grund rejste sig to moderne Bygninger indenfor den anordnede Gadelinie. »Hucket« forsvandt i Fortunstræde og tildels Ved Stranden. Her kom Gustmeyers Gaard, hvis nordlige Ende laa ca. $2\frac{1}{2}$ Alen tilbage i Gadelinien, til at danne et nyt Huk, der først forsvandt, da Harsdorff efter Ildebranden 1795 opførte den skønne Façadebygning, der sammen med den Sundorph'ske Hjørnebygning danner et af de stilfuldeste Gadebilleder i vor By.

EN BEVÆGET NAT PAA NØRREFÆLLED.

Af Dr. VILLADS CHRISTENSEN.

Ødelæggelseslysten over for offentlig Ejendom var i fordums Tid næppe mindre i København end nu, Tilbøjeligheden til Rapseri sikkert større. Alt hvad der var blot nogenlunde tilgængeligt efter Mørkets Frembrud, og som det paa nogen Maade var muligt at slæbe bort, vilde blive stjaalet. Man stjal Rendestensbrædder og Brønddæksler, Vandhaner og Pumpestænger¹⁾; og man skamferede Byens faa offentlige Monumenter. De fire Figurer, der stod paa Højbro, mistede snart en Haand, snart en Arm; og Paaskemorgen 1721 laa hele Søguden Neptunus nedkastet tværs over Broen²⁾.

Gik det saaledes inde i Byen, hvor dog Vægtene og Politibetjente passede paa, saa raadede Lovløsheden helt, naar man kom ud paa de øde Fællede og Vange, der dengang bredte sig over langt større Strækninger, end vor Tid har kendt. Vesterfællid gik fra Oehlschlägersgade ud til Valby; de forskellige Fællede uden for Nørre- og Østerport dannede en sammenhængende Græsmark fra Ladegaardsaan til Slukefter. Ganske vist var der herude ikke meget at stjæle og ødelægge — kun Indhegningerne omkring Fællede og Kreaturerne paa dem. Men disse gik da ej heller Ram forbi, og det har i Aarenes Løb kostet Københavns Kommune mange Penge og Kæmnerne me-

¹⁾ Hist. Medd. VI, S. 33, 37, 381.

²⁾ Hist. Medd. VII, S. 333, 436—37.

gen Ulejlighed at raade Bod paa de Ødelæggelser, som skarnagtige Mennesker har anrettet ude paa Fællederne. Allerede det, at Militæret holdt sine Øvelser derude, afstedkom mange Brud paa Mark- og Hegnsfreden. Som et enkelt Eksempel blandt mange skal anføres en Skrivelse fra Kæmneren 1799: »Laasene for Ledet og Laagen ved Store Vibenshus er afbrækket, som skal være sket den Dag, Krigsfolket marcherede ud. Thi da de kom ind paa Fælleden ad et andet Led, som var aabent, og kunde ikke komme ud ved Store Vibenshus, brækkede de Laasene fra, hvoraf den ene er fundet og igen paaslaget, men den anden er rent bort«¹⁾.

Men Soldater under Kommando var jo ikke de værste, — naar de var ude paa egen Haand, tog de sig større Friheder. I 1776 maatte Magistraten saaledes skrive til Hærens og Flaadens øverste Myndigheder, »at hele Flokke af Soldater og Matroser indfinder dem i Vangene og nedtræder haade Sæd og Græs samt Digerne om Vangene, ja at de endog sætter dem til Modværge, naar de erindres af Vangen at udgaa«. Magistraten anmoder derfor om, »at Holmens Matroser, saa vel som den faste Stok og Arbejds-kompagnierne maatte blive advarede ej at indgaa udi de indhegnede Vange og mindre der at gøre nogen Skade«. Soldaterne kom der under Paaskud af at samle Urter og Blomster, og deres Selvraadighed var gaaet saa vidt, »at en Soldat har med sin blotte Sabel sat sig op paa Diget for at afværge, det ingen skulde komme at jage de andre ud, som var i Vangen, hvorover det staar ikke i Vangemandens Magt at kunne udjage disse ildesindede Mennesker«²⁾. — Soldaternes Interesse for at plukke Blomster forekommer lidt besynderlig. Mere sandsynligt lyder det, naar der i 1775 klages til Magistraten over, at ildesindede Personer om Natten bryder ind paa Fællederne for at afskære de

¹⁾ Erstatningsfonden A, 1105.

²⁾ Magistratens Kopibog 1776 A, Nr. 270.

der græssende Hestes »Rumper«, hvorved de tillige saaledes »beskadiger og skamfler Tampen, at Ejerne har maattet lade den kort afhugge for at konservere Hestene«. — »At lade saa stor en Strækning af Fællede om Natten bevogte«, hedder det videre, »vilde medføre alt for stor Bekostning, og da Bevogterne nødvendig maatte være bevæbnede, kunde maaske tillige deraf flyde Anledning til andre farlige Følger«¹⁾).

Det hændte ogsaa, at civile Bestillingsmænd tog sig de samme Friheder over for Magistratens Lukker og Laager, som vi saa de militære gøre. Saaledes maatte Vejpikør Tronier i 1799 afgive Erklæring angaaende nogle Egenmægtigheder, han havde tilladt sig med en Laage ind til Blegdamsfællede. Han var kommen dertil en Morgen Kl. 5 og skulde have Laagen lukket op. Da han tvivlede paa, at nogen var paa Kæmnerkontoret saa tidlig paa Dagen, ansaa han det for unyttigt at sende Bud til Kontoret efter Nøglen. Men »ved nærmere Eftersyn erfarede jeg, at den ene Hængsel var i Stykker, og at Laasen ikke fæstede. For nu at oplukke Laagen behøvede jeg blot at fratage Jorden, der laa en halv Alen højt op mod Laagen«. Om de andre Laager ind til Fællede skriver han med det samme: »At Laasen af Ledet og Laagen ved Store Vibenshus er afbrækket tror jeg ikke, er den første Gang, Aarsag dertil er let at finde. — Ydermere har et Led ved Blegdamsvejen til Fællede for det meste i Sommer staaet aaben; nu er det rent borttagen«. Pikørens Optræden billiges ikke af hans Foresatte, Obervejmester Rosenberg, som gør en Undskyldning paa hans Vegne; og Kæmnerne skriver, at Pikørens Erklæring »er affattet i en Tone, om hvilken vi ej synes, at den gavner til Forretningernes Fremme«²⁾).

Den almindeligste Grund til at nedbryde Indhegningerne om Fællede var dog nok den, at udenbys boende

¹⁾ Kollegiebreve til Magistraten 1775 A, Nr. 180.

²⁾ Erstatningsfonden A, 1192.

og andre, som ikke var berettigede til Græsning paa Fællederne, derved fik Lejlighed til at slippe deres Kreaturer derind. Saa fik de dem græssede frit, saa længe det varede, og bagefter kunde de paastaa, at Kreaturerne selv var gaaet ind paa Fælleden, fordi Lukkelse og Lede ikke havde været i Orden. Sager af den Slags forekommer ikke saa sjældent.

Men disse Indhegninger kunde ogsaa blive spolerede af bar Ondskab og Kaadhed, og her spillede Dyrehavsbesøgene om Sommeren en ikke ringe Rolle. Naar Folk om Natten kom fulde og glade hjem fra Skoven for at naa ind ad Nørreport, traf de allerede helt ude ved Sluk efter disse lange Rækværker, Diger og Hegn, som fulgte dem lige ind til Nørrebrogade, og saa var Fristelsen nærliggende til at øve sine Kræfter paa dem. Mange Forstyrrelser paa Fællederne kan derfor ogsaa sættes i Forbindelse med Lystighederne i Kildetiden. Saaledes omtales allerede i et Kæmner-Regnskab fra 1674, at »Stænget ved Vartov¹⁾ blev Sct. Hans Nat af Tyve spoleret«. Ødelæggelsen har været ret betydelig; thi til Stængets Istandsættelse medgik 2 Tylter Lægter og 100 Firetommersøm²⁾. Om det just var Tyve, som Kæmneren siger, der her havde været paa Spil, kan han næppe vide saa nøje. Men selvfølgelig havde Træet i Stænget en vis Værdi, og en eller anden af Kildegæsterne har maaske haft Brug for det.

Det var ikke saa faa Lukkelse, Staden paa den Maade havde at vedligeholde. Ifølge en Opgivelse fra Aar 1800³⁾ fandtes paa Vesterfælled: 5 Lede og 5 Stætter; paa Nørrefælled: 3 Lede, 9 Laager, 6 Bomme og 24 Stætter; paa Amagerfælled: 8 Lede, 1 Bom og 8 Stætter. De trængte næsten alle til Reparation, hvortil Kæmneren forlangte

¹⁾ Gammel Vartov paa Strandvejen, hvor Kildemarkederne paa den Tid holdtes.

²⁾ Kæmnerregnskab 1674, S. 244.

³⁾ Erstatningsfonden B. 3.

til Smedearbejde 233 Rdlr. 4 Mark og til Tømmerarbejde 224 Rdlr. 4 Mark foruden Haandlangere til at grave Hullerne, hvilket er »den allernøjeste Beregning, som vil koste aarligen at vedligeholde; thi det som nu er brøstfældigt og bliver istandsat vil ved andre Steder igen forfalde og en Del borstjæles«.

I den lille fordringsløse Beretning om spolerede Laager og Stætter, som her skal meddeles, er det ikke helt klart, om Ødelæggelsen alene skyldes Kaadhed og Fuldskab, eller der tillige har været Rapseri med i Spillet. Hærværket blev forøvet en Sommernat mellem Søndag og Mandag, og der tales i Sagens Akter jævnligt om de fra Dyrehaven hjemvendende Skovgæster. Men da i hvert Fald et enkelt Stykke af det plyndrede Træværk var bleven bragt i Hus, vækkes ogsaa Formodning om, at en mere forbryderisk Hensigt ikke har været udelukket. — Sagens Dokumenter findes mellem Erstatningsfondskommissionens Sager i Raadstuearkivet.

Mandag Morgen d. 15. Juli 1799 opdagede Markmanden paa Nørrefælled, at der om Natten var forøvet et ualmindelig ondartet Hærværk paa Indhegningerne omkring Fælledeerne: Stolperne og Stætterne ind til Kirkegaardsfælleden var oprevne og brækkede itu, Stætten til Kløvermarken afsavet og bortstjaalet, Ledet og Stakitterne til den almindelige Fælled itubrækkede og Laasene bortstjaalne og ligeledes Laagen ind til Stadens Kvægfold itubrækket og Laasen bortstjaalet. Markmanden sendte ufortøvet Kæmneren en Rapport herom. Samme Dag modtog Politimesteren en anonym Angivelse om, at Vognmand Søren Andersen Toldberg og to Rebslagere paa Nørrebro havde afbrækket Porten til Kirkegaardsfælleden med tilhørende Laas, Stabber m. v. og dels opstablet Materialierne paa Gerningsstedet, dels henlagt dem ved Jødernes Kirkegaard. Herom skulde Arbejdsmand Benja-

min Krøyer, dennes Hustru og en Kone, som boede hos Toldberg, kunne give nærmere Forklaring, ligesom Krøyer kunde meddele, at den ene af Rebslagerne havde begæret at laane en Hue og en Trøje af ham, »formodentlig for i denne Dragt at transportere det sønderbrækkede«. Endvidere skulde Stenhugger Peter Hansen, der boede i Interims-Huset ved Peblingsesøen udfør Blaagaards Plankeværk, herom kunne meddele Oplysning. — Den anonyme Anmelder indfandt sig senere selv paa Politikontoret og gentog mundtlig, at han havde set de nævnte Personer paa tre Steder nedbryde Træværket ved Indgangen til Fællederne og hembære samme til Jødernes Kirkegaard.

Denne Angivelse stemmede jo godt med Markmandens Rapport, og det kom derved til at se ret alvorligt ud for Vognmand Toldberg og de to Rebslagere, der nu maatte mistænkes for at have forøvet det hele Hærværk paa alle Fælledens Laager, Stætter og Stakitter. Og i Henhold til disse Skrivelser begærede Kæmneren da Forhør optaget.

Den første, som blev afhørt, var Benjamin Krøyer, Arbejdsmand hos Fabrikør Hitzing og logerende hos Toldberg paa Nørrebro. Han forklarede, at han d. 14. Juli om Aftenen var med sin Hustru, sin Nabo Skræder Andersen og dennes Hustru gaaet til Vibenshus for at fornøje sig med at se paa Kildevognene, og da han gik tilbage Klokken mellem 10 og 11 med sin Hustru og Andersens Hustru (thi Andersen, der bar sit Barn, kom et Stykke efter) paa den Vej, der løber forbi Jødernes Kirkegaard, mødte han sin Vært Toldberg, Rebslagermester Triumph og en tredie Person, han ikke kendte, der bar noget imellem sig, som han ikke kunde se hvad var; men han sagde for Spøg, dog uden at vide, om de, han mødte, hørte det: at han troede, de flyttede. — Kort efter kom Triumph efter ham, og bad ham om at laane sig den Trøje og Hue, han havde paa, hvilket han nægtede, hvorover Triumph blev vred og sagde, at han var fuld. Den følgende Morgen

havde han og Stenhugger Peter Hansen set, at Folden uden for Inspektør Knoblauchs Gaard var opbrækket, hvilket var sket Natten forhen, og var der Tømmerfolk i Arbejde for at reparere Folden.

Stenhugger Hansen kunde kun meddele, at han d. 15. Juli havde saavel set Folden uden for Knoblauchs Gaard opbrækket, som Stættten fra Nørre Ports Vej til Kirkegaards Fælleden, hvortil der dog ingen Laas er, dels afbrækket, dels borttaget, ligesom og Laasen til den lige over for Stættten værende Port til den almindelige Fælled var afbrækket og borttaget. Endelig var og Brædderne i Stættten ved Siden af Porten fra Falkonervejen til Kløvermarken afskaarne, og han vidste ikke rettere, end at alt dette var sket Natten imellem d. 14. og 15. Juli, men hvem der havde gjort det, vidste han ikke.

Derefter mødte Rebslagermester Peter Christian Triumph, boende paa Hjørnet af Sct. Gertrud Stræde og Kultorvet, som forklarede, at han havde en Reberbane paa Nørre Bro Nr. 3, hvor han for det meste opholdt sig om Dagen og sædvanligvis arbejdede 3 à 4 Nætter om Ugen.

Paa Dommerens nærmere Tilspørgende forklarede han, at han d. 14. Juli sidstleden om Aftenen havde forsinket sig ved Keglespil og Svir hos Vognmand Toldberg, saa at han ved sin Ankomst til Nørre Port fandt samme lukket, og gik derfor tilbage til Toldberg, der endnu var oppe, og med hvem han gik til Værtshusholder Busch, for at drikke en Sopkien. Men da Busch ikke vilde lukke op, proponerede han for Spøg, at de skulde borttage et af Busches Vinduesskodder og begge hans Stakitporte, hvori Toldberg samtykkede, og hjalp de da hinanden at borttage og bortbære disse Ting. Men han benægtede aldeles, at der havde været nogen anden i Følge med dem. De bar disse Ting paa Vejen til Jødernes Kirkegaard, omtrent en 30 à 40 Alen, og mødte undervejs Benjamin

Krøyer, der gik med tvende Fruentimmere, og hvem Comparenten tiltalte med de Ord, om han vilde hjælpe dem at bære eller i det mindste laane ham sin Trøje og Hue for at lægge paa Skulderen, hvilket han dog ikkun sagde i Spøg. Omsider betænkte Comparenten og Toldberg sig og bragte Tingene igen tilbage, hængte Stakitporten paa dens Sted og lagde Vinduesskoddet for Busches Dør. Dette passerede omtrent Kl. 1.

Paa Tilspørgende om, hvor de havde haft i Sinde at henbære Stakitporten og Vinduesskodderne, svarede Comparenten: Ingensteds, men at de havde formodet, at Busch imidlertid skulde lukke op og blive overrasket ved at savne sit Vinduesskodde og sine Stakitporte, af hvilken Aarsag de ej heller havde hængt Vinduesskoddet paa, men lagt det for Døren, paa det at Busch, der om Natten ikke havde villet lukke op, den paafølgende Morgen kunde se, at der om Natten havde været Folk ved hans Dør. Efter at dette var passeret, gik Comparenten med Toldberg hjem til sidstnævnte uden at spadsere videre omkring, og om Morgenen Kl. 3¼ begav han sig her til Staden.

Vognmand Toldberg, boende paa Nørre Bro Nr. 11, forklarede i Overensstemmelse hermed, at han vel havde dels set, dels hørt, at der var sket Skade paa Byens Stætter, Porte og Leder, men han kunde ikke erindre, naar det var sket. Derimod erindrede han, at den afhørte Rebslagermester Triumph for nogen Tid siden var kommen til ham en Nat Kl. mellem 12 og 1, da han endnu var oppe og ventede paa en Vogn, og havde Triumph da formaaret Toldberg, der bad ham forholde sig stille, fordi hans Hustru sov, til at gaa med sig lige over til Busch for at drikke en Sopkien. Men da Busch ej vilde lukke op, fattede Triumph den Beslutning for Spøgs Skyld at borttage Busches Stakitport, hvori Toldberg var ham behjælpelig, og bar hver sin Port eller Laage, dog ikke længere end omtrent 10 Alen, da de forandrede deres Forsæt, som var

at sætte den ved Jødernes Træer, og der at paapasse, at ingen tog dem, hvorimod de igen bar dem tilbage og hængte dem paa deres Plads. De gik derpaa hjem til Toldberg, hvor de drak hver en Sopkien, og straks efter gik Triumph hjem, dog var Klokken vel dengang circa 3, og Toldberg gik i Seng. Han benægtede aldeles at kunne erindre, hvilken Nat dette var passeret, ligesom han og benægtede, at der havde været nogen i Følge med ham og Triumph; men han erindrede, at efter Tildragelsen med Busch var Rumperne bleven afskaarne 3 af hans Heste.

Værtshusholder Hans Bertel Busch, boende paa Nørrebro Nr. 89 ved Jødernes Kirkegaard, forklarede, at hverken han eller hans Husfolk havde Natten til d. 15. Juli sidstleden fornummet til, at der nogen havde banket paa hans Dør eller kaldt paa ham. Men om Morgenen havde han fundet et af sine Vinduesskodder aftaget og liggende i Gaarden paa Grøften, hvor Hunden plejer at bindes, og ikke for hans Dør; ligesom han og savnede et Bræt, der laa over Grøften. Dette Bræt fandt han ikke siden, men Vinduesskoddet hængte han paa sit Sted. Gerningsmanden vidste han ikke, men Rebslagermester Triumph, som han fra d. 14. til d. 20. Juli ikke havde set, havde indfundet sig hos ham og fortalt, at det var ham, uden at nævne nogen anden, der af Spøg havde, den forhen ommeldte Nat, aftaget og henlagt Vinduesskoddet, hvorimod han benægtede at have taget Brættet. Hvorvidt dette medførte Rigtighed, vidste Componenten ikke.

Efter at saaledes alle Hovedpersonerne i Oprinet var afhørte, saa det jo ud til, at den store Affære skulde svinde ind til meget lidt. Det, Toldberg og Triumph havde foretaget sig, var kun en kaad Spøg, som ikke syntes at have nogen Forbindelse med det store Hærværk, der, tilfældigvis samme Nat, var forøvet paa Stadens Porte, Stætter og Laase for Fælledeerne. Men den anonyme Anmelder, der først havde henledt Politimesterens Opmærksomhed

paa Toldberg og Triumph, vilde ikke lade Sagen falde. Netop som den nu var ved at gaa i Staa, modtog Kæmneren atter en anonym Skrivelse, der søgte at puste Liv i Sagen paany ved at pege paa nye Vidner:

»Smeden Frantz Nagel paa Nørre Bro Nr. 11 hos Toldberg maa efter al Formodning angaaende Toldbergs Sag ved Politiretten kunne give nærmere Oplysning. — Smeden skulde have sagt til Henningsen, Budet ved det lille Vognmandslaug, at han haver maattet skjult sig paa Vandhuset for at undgaa Følgeskab. NB. om han ikke har flyet Remedier til nogen af hans Værktøj til sligt Brug. Tjenestekarlen Jens hos Wahlmann, Nørre Bro Nr. 12, skulde have set noget af Stætten i Smedien. — NB. Smedens Folk.«

Ligeledes modtog Kæmneren Meddelelse om, at Kusken Adam paa den gamle Barkmølle ved Solitude ogsaa skulde have nogen Kundskab om det passerede.

Efter disse nye Angivelser indkaldtes da Smedesvenden Carl, Kusken Adam og Karlen Jens, alle i egen Person, til Afhøring i Politiretten.

Adam Hartvigsen, Kusk paa den gamle Barkmølle, forklarede, at han var aldeles uvidende om, hvorledes var tilgaaet Natten til d. 15. Juli; men nogle Dage efter var han i Ærinde indkommen til Smeden Frantz Nagel, og havde han her bag ved Blæsebælgen set et Bræt, som han straks kunde genkende som taget fra Stætten, der stod paa Grøften til Kirkegaards Fælleden, og da han herover blev opmærksom, sagde den ene Svend, der nu skal være borte: »Der kan Du se, hvad vi kan fange«, hvilket den anden Svend hørte.

Smedesvenden Carl Lyngsted, der arbejdede hos Frantz Nagel, forklarede, at han Natten til d. 15. Juli havde været i Dyrehaven, og da han om Middagen hjemkom, stod der bag ved Blæsebælgen et Bræt, som han ikke vidste, og ikke erkyndigede sig om, hvorfra var kom-

men, og forholdt det sig rigtigt, at hans Kammerat Andreas Wiinberg havde nogle Dage efter forevist den afhørte Adam Hartvigsen dette Bræt; men hvad der i den Anledning blev talt, erindrede han ej, og kort efter blev Brættet borte, uden at han vidste hvordan. Derhos anmærkede han, at Andreas Wiinberg d. 22. Juli sidstleden hemmelig var undvigt. Hans Husbond Nagel havde vel set Brættet, men Comparenten vidste ej, om denne havde bragt eller borttaget det.

Jens Olsen, der tjente hos Gartner Wahlmann paa Nørrebro, havde ligeledes set dette Bræt, der laa bag Blæsebælgen i Nagels Værksted. Det var 1½ Alen langt, 7 Tommer bredt og beslaaet med Tværtrær; og han mente, det saa ud til at have hørt til en Stætte.

Disse tre Vidners samstemmende Udsagn pegede altsaa mod Smedemester Frantz Nagel, der boede i samme Hus som Toldberg, og det blev nu hans Tur at komme i Forhør. Nagel forklarede, at han d. 14. Juli sidstleden var kommen hjem noget efter Kl. 11 og havde da hos Toldberg truffet Rebslager Triumph samt en ham ubekendt Person; disse 3, der alle havde noget i Hovedet, proponerede ham at gøre en Spadseretur paa Vejen for at se efter en Toldberg tilhørende Vogn, der ikke endnu var hjemkommen fra Dyrehaven. Nagel, der var træt og ikke havde Lyst til at gøre denne Tur, gik da paa Naturens Vegne ind paa Vandhuset og betjente sig tillige heraf til at undgaa at følge med ovenmeldte 3 Personer. Omtrent Kl. imellem 12 og 1 gik han i Seng og ved saaledes ikke, hvad Toldberg, Triumph og den tredie Person den ommeldte Nat havde foretaget sig, eller naar de var hjemkomne. — Han benægtede at have laant Toldberg og Følge Instrumenter eller Redskaber, men oplyste, at hans Svende den ommeldte Nat havde været ude, og at hans Svend Andreas Wiinberg d. 22. Juli sidstleden var undvigt af sin Kondition.

Dommeren formanede Nagel til Sandheds Forklaring og tilholdt ham at gøre Rede for, hvorfra det Bræt, som i hans Værksted er set, var kommen; Men Nagel forsikrede at have gjort sandfærdig Forklaring, at han ej vidste videre til Oplysning i Sagen, og at han var aldeles uvidende om det Bræt, der skal være set i hans Værksted.

Det var saaledes ikke muligt at faa nogen Forbindelse knyttet mellem Ødelæggelsen af Indhegningerne om Fælleden og de to glade Nattevandreres Bedrifter. Men Politimesteren vilde gøre endnu et Forsøg; og til et nyt Forhør, der afholdtes d. 16. Aug., indkaldtes endnu en Gang alle de tidligere afhørte Vidner. Indkaldelsen lød paa Benjamin Krøyer og Hustru, Andersens Hustru, Stenhugger Peter Hansen, Markmand Jens Hansen, Rebslager Triumph, Vognmand Toldberg, Værtshusholder Busch, der dog faar Vedtegningen »gaar til Alters og derfor ej kan møde«, Kusken Adam, Smedesvend Carl Lyngsted, Jens Olsen, Budet Jacob Henningsen og Smedemester Nagel.

Adam Hartvigsen forklarede nærmere om det mistænkelige Bræt i Smedien:

Paa Brættet var der kun een Klampe, og paa Dommerens nærmere Tilspørgende forklarede han: at uagtet vel flere Brætter kan ligne hinanden, og uagtet der havde været flere Klamper paa Brættet, da det sad i Stættten, saa var han dog selv vis paa, at det Bræt, han havde set hos Nagel, var det samme som det, der var taget fra Stættten, i det mindste havde han derom al den Vished, som det efter Tingenes Natur var muligt, og troede selv fuldt og fast, at det var det samme Bræt, endskønt han nu, da Brættet ej var tilstede, ej kunde gøre nogen nøjagtig Rede for de Kendemærker, hvorpaa han grundede sin Overbevisning.

Dommeren tilholdt nu paany Frantz Nagel at gøre

Rede for det omforklarede Bræt; men Nagel var ikke at formaa til at gøre nogen Tilstaaelse om at have set det.

Den eneste, som kom lidt galt af Sted i dette nye Forhør, var Rebslager Triumph, der indviklede sig i adskillige Modsigelser. Dommeren foreholdt ham, at da det var bevist, at han og Toldberg d. 14. Juli om Aftenen havde mødt Benjamin Krøyer og Følge Kl. 11, saa kunde han ikke i Forvejen have fundet Nørre Port lukket, da denne først lukkedes Kl. 12. Triumph svarede først, at han den ommeldte Aften havde haft noget i Hovedet, og at han ikke brød sig om, hvad Klokken var. Men da Dommeren krævede et bestemt Svar, tilstod han, at hans først aflagte Forklaring var urigtig, og at han ikke havde været ved Nørre Port, forinden han mødte Krøyer og Følge. Ligeledes benægtede Triumph først, at han og Toldberg vilde have haft Nagel med, men tilstod dog siden, at de havde opfordret ham til at drikke med dem, hvad han dog ikke vilde. Men da Dommeren tilholdt Triumph at gøre Rede for, hvem den tredie Person var, der havde været i deres Følge, fastholdt Triumph, til Trods for de afhørte Vidners Forklaringer, sin Benægtelse af, at der havde været nogen tredie Mand i Følge med dem. Heller ikke Toldberg vilde kende noget til denne tredie Mand eller til Samtalen med Smedemester Nagel, hvortil Nagel bemærkede, at Toldberg den Aften havde været beskænket og vred og formodentlig ikke kunde huske, hvad han havde gjort.

Dermed sluttede Forhøret, og Sagen blev oversendt til den saakaldte Erstatningsfondskommission, der paa den Tid havde Styrelsen af Byens Jorder, for at denne kunde tage Bestemmelse om, hvorvidt der skulde anlægges Sag mod nogen. Kommissionen sendte Forhørene til sin Sagfører, Advokat Hoftved, der d. 30. Sept. afgav følgende Betænkning:

»Jeg har igennemlæst indlagte og herved tilbageføl-

gende Politi-Forhør, betræffende adskillige Uordener, som ere forøvede Natten imellem d. 14. og 15. Juli paa Stadens Stætter og Leder uden Nørre Port, men finder intet at være udkommet ved den passerede Undersøgelse, der kunde give mig Anledning til at tilraade Kommissionen at anlægge Sag imod nogen enkelt Person, da der ikke findes to overensstemmende Vidner i at paasige nogen af de mistænkte Personer enten Udøvelse af eller Delagtighed i nogen saadan ulovlig Handling, som de forefundne Uordener forudsætte at være begaaet. —

Jeg formener altsaa, og indstiller ærbødigst til Kommissionens behagelige Overvejelse: Om det ikke var bedst at lade det bero ved det passerede Politiforhør, indtil Stadens Kæmnere, om sligt er muligt, skulde ved forekommende Lejligheder komme paa bedre Spor efter de Skyldige, og da enten give Politimesteren eller Kommissionen den fornødne Anmeldelse til videre Foranstaltning.«

Der kom saaledes ikke noget ud af det hele. Kommunen fik aldrig opklaret, hvem der havde spoleret dens Laager og Porte hin Juninat i 1799, og Vognmanden og Rebslageren slap frelst ud af den Forlegenhed, som deres kaade Spøg og Omstændighedernes Sammentræf havde bragt dem i. Tilbage bliver kun Indtrykket af en lystig Nat paa Nørrebro — og en lille Mistanke til den bortrømte Smedesvend Andreas Wiinberg, der havde pralet med at forevise et Bræt fra en af Stætterne paa Fælleden, og som derefter, da Sagen kom for Retten, hurtigst muligt var forsvunden.

SMAASTYKKER.

11. Tillæg til Hans Barhows Vejviser 1748.

I den Række Mandtaller fra 18. Aarh., som findes i Raadstuearkivet, indeholdes et righoldigt Stof til Supplering og Kontrollering af den ejendommelige »Vejviser« fra 1748, som foran er meddelt. De specielle Sider af Livet, som Barhow særlig har interesseret sig for, nævnes ganske vist ikke i Mandtallerne; til Gengæld er disse fyldigere og nøjagtigere med Hensyn til de forekommende Personers Navne, der ofte er helt forskrevne hos Barhow, og deres Livsstillinger, der ofte ganske udelades.

I Registret til nærværende Bind er der taget Hensyn hertil, og ved en Mængde af de nævnte Personer er deres Fornavn og Titel eller Stilling vedføjet. I Registret oplyses f. Eks. til Side 529, at Keller er Vinhandler, Klau-man Justitsraad, Mühlhausen Dokter, Kuur Auktionsdirektør; til Side 531, at Brygger Müller til Fornavn hedder Jørgen, Brygger Halkjær Mathias, Klædekræmmer Jørgensen Johan, Grosserer Sternberg Rasmus, Hørkæmmer Broch Hans Christian osv. Men i andre Tilfælde lader Tilføjelserne eller Rettelserne sig ikke naturligt indføje i et Navneregister. En Fortegnelse over saadanne Oplysninger fra Mandtallerne — især for Aarene 1743 og 1748 — vedføjes derfor her, uden at dog dermed det personalhistoriske Stof i Mandtallerne fra disse Aar paa nogen Maade er udtømt.

V. Chr.

- S. 507. Stifken: Johan Henrik S., »handler med adskillige Varer«. (Galanterikræmmer Lyder S. bor i Frederiksberggade).
- S. 508. Købke: Urtekræmmer Svend K.
— Skalks: Kornskriver Lars Schaltz.

- S. 508. En Heyducke: Gudmand Myhre, Enkedronningens Hejduk.
- S. 510. Lyng: Auktionsbud Ole Jensen L.
— Skolemester: Han hed Winning.
— Hallesens Broder: En Urtekræmmer Johan Hallesen boede i Laksegade 278.
— Glahn: Christopher G., forhen kgl. Kok.
— Wickmand: Skrædermester Johan Ernst W.
- S. 511. Bøcker: I Ejendommen boede i 1743 August Bentsen Kier, Bødker.
— Madam Retz: Peter Ritz's Enke.
- S. 512. Sr. Arent: Huset tilhørte Arent Frandsen, »handler med adskilligt«.
— Falk: Mester F., Parykmager.
— Cappel, Skipper: Fornavn Bendt.
— Hildermand: Justitsraad Hilleman, Bogholder ved den kgl. Partikulærkasse.
— v. Haven: En Kaptajn v. Hoben boede her 1743.
— Madam Thune: Enke efter Barber Anthoni Thoen.
— Fyrbøder Riid: kaldes i Mandtallet Mathias Riis.
- S. 513. Mad. Lolbye: Kaldes 1743 Niels Laasbyes Enke. Manden var Skriverkarl paa Rentekammeret og Theskænker.
— Severin: Arvingerne efter Sergent Severin Mørck nævnes her 1748.
— Schütts: reduceret Saltværksbetjent Christian Schütz.
- S. 514. Madam Bøll: Kaldes i Mandtallet Peter Bols Enke, sælger Snustobak. I samme Hus bor 1743 Niels Fisker, højsalig Kongens Mundskænk.
— Engelbret: Skipper Engelbret Ahrentsen.
— Oluf Borck var Underfoged og Prokurator.
— Lorentz Thomesen var Skifteskriver ved Søetaten.
— Ambrosius var Kopist i det tyske Økonomi- og Kommercekollegium.
— Styfe: Johan Henrik Stiff, Øltapper.
— Ilum: Niels I., Øltapper og Købmand.
— En Enke: Hendes Mand var Skræder Johan Henrik Hasted.

- S. 514. Wit: Maaske Christian Wejde, som nævnes her 1748.
- En Tømmermandssvend: Han hed Jens Villadsen, og hos ham boede Politibetjent Jacob Prosch.
- S. 515. Hodal: Maaske Lars Pedersen Hodorph, Protokollist hos Holmens Chef og i den kombinerede Ret.
- Rhode: I Mandtalslisterne Søren Rohde.
- Weigerslev: Kaptajn i Søetaten Weyerslev.
- Madam Brun: Enke efter Obervisitor Elias B.
- Hr. Neem: Jens Nimb, Kapellan ved Holmens Kirke.
- Richard var Kaptajn i det asiatiske Kompagnis Tjeneste.
- Notarius er Rasmus Æreboe. Ved Siden af ham bor Generalinde von Stöcken.
- Grevinde Scheel: I Mandtallet 1748 nævnes Grevinde Schack, i 1743 Fru Anna Sophie Rantzau, Enkegrevinde af Schack.
- Holmsted: Etatsraad og Borgmester Frederik H.
- Mag. Hvid: Mathias H., Provst ved Holmens Kirke.
- Helt: Etatsraad og Borgmester Peter Helt.
- S. 516. »Ravn«: Theskænker Hannibal Rafn.
- Thorup: Iver Th., farende Post, afløste Holsts Enke som Ejer af Huset.
- Birckes Gaard: Islandsk Købmand Niels B.
- Vischers Gaard: Proprietær Jens Fischer til Løvegaard.
- Brygmand: Kancelliraad Terkel Brygman.
- Brorsen: Kancelliraad Brøer. I 1743 tilhørte Gaarden Borgretspræsident Hans Brørs Enke.
- Kancelliraad Bøtke: Formodentlig Hans Bøfke, som blev adlet 1682.
- Høier: Theskænker Herman Høyer.
- S. 517. Spanggaard: Urtekræmmer Jens S.
- S. 518. Urtekræmmer Beer: Hans Schack de Bæhr.
- S. 519. Frølund: Kammerraad Frølund fik Ejendommen med Kjeld Wendals Enke.
- Smits Gaard: Stephen Jacobsen Smith, Vintapper.

- S. 520. Eidelberg: Albrecht Edelberg, handler med The og Porcelæn.
 — Terkelsen: Hr. T., Kapellan ved Nikolaj Kirke.
 — Henninger: Vintapper Johan Joseph H.
- S. 521. Palladz: Johan Lorentz Pallast, Kræmmer.
 — Engelbrechts Baghus: Engelbrecht & Søn, Kræmmere.
 — Heeman: Gerhardt Vilhelm H., Kræmmer.
- S. 522. Bank: Maaske Henrik Binke, handler med kineske Varer.
 — Bilefeldt: Theskænker og Øltapper Hans B.
 — Skenk: Regimentsfeltskær Schenk.
 — Adam Lommertz: Vintapper A. Lommertsen.
 — Mad. Nissen: Enke efter Vintapper Henrik Nissen. Kaptajnen, som logerer hos hende, hedder Hiort.
- S. 523. Fischer: Eggert F., Krigsprotokollist paa Søetatskommisariatet.
 — Kratz: Kaldes i Mandtallet 1743 Kraths, Hof-sanger.
- S. 524. Huntens (?) Gaard: En Parykmager Hunter boede i 1743 paa Nikolaj Kirkegaard, og hos ham logerede i 1728 et Par kongelige Lakajer.
- S. 525. Klein: Johan K., Kopist. Voltelin er Just Henrik V., Feltskær.
 — Stender: Kaldes i Mandtallerne Stendrup.
 — Trok: Kaldes i Mandtallerne Trot.
 — Mengel: Handskemager Gotfred Benjamin M.
 — Wollant: Theskænker Joseph Volandt.
 — Simon: Parykmager S. François.
- S. 526. Leeman: Gotfried Lehman.
 — Rosenberg: I Mandtallerne Peter Rosengaard.
 — Rosl: Krudtmester Daniel Rose.
 — Numesen: General Numsen.
 — Urban: Blikkenslager U. Berg.
- S. 528. Per Lange: I Mandtallerne Jens L.
 — Sculdenburg: Feltmarskal Schulenburg.
 — Krackewitz: Joakim Cracowitz.
 — Mühlman: Kræmmer Magnus Møllman.
 — Wasserfall: Kræmmer Peter W.
 — Harboe: Kancelliraad Christian H.

- S. 528. Madam Klinge: Enke efter Kræmmer Boldevin K.
 — Madam Hass: Enke efter Skræder Adam H.
 — Meel: Guldsmed Nikolaj Mehl.
 — Falbe: Kammersekretær Christian F.
 — Preus: I Mandtallet Nicolai Prehn.
 — Votrup: Justitsraad Wodroph.
- S. 529. Raf: Justitsraad Raff.
 — Kùbke: Bager Johan Købke.
 — Vist Fabritius: Bankokommissær Just F.
- S. 530. Engelbrecht Aschoff: Engelbrecht & Søn, Kræm-
 mere, og Johan Gerhard Aschoff, Kræmmer.
 — Pallatz: Johan Lorentz Pallast, Kræmmer.
 — Esmarck: Jens E., handler med The og Porcelæn.
 — Vitrog: Ludvig Wittrock, Kræmmer.
 — Von Hemert Just: Bankokommissær Just v.
 Hemert.
 — Præsten Bang: Formodentlig Hans Jørgen B.,
 Præst ved Kristiansborg Slotskirke 1747—52.
 — Hamer: Johan Hammer, Fuldmægtig ved det
 vestindiske Sukkerraffinaderi.
 — Ørbek, Hattemager: I Mandtallet nævnes An-
 dreas Ørbech, Spisevært og Billardholder.
- S. 531. Brun: Knud Jakob Brynou, Urtekræmmer.
- S. 532. Bastuvers Gaard: Kobbersmed Poul Badstuber.
 — Scharffenberg, Kancelliraad.
 — Schreibers Gaard: Mathias S., Præst ved Sct.
 Petri Kirke.
 — Mad. Ursin: Enke efter Byskriver Jakob U.
- S. 533. Jespersen: Maaske Hans Jespersen Bloch, Bryg-
 ger, der i 1748 boede paa Gammeltoiv ved Si-
 den af Brygger Borup.
 — Bech: Hans Henrik B., Brygger.
 — Engelhart: Madam E., Vintapper.
- S. 534. Bergs Hus: Billardholder Christian B.
 — Bech: I Læderstræde boede baade en Inspek-
 tør og en Postmester af dette Navn, begge i
 samme Hus.
 — Heusineks Hus: Hans Jørgen Häuserich.
 — Hellesen: Kaldes i Mandtallet 1748 Justitsraad
 Kielsen.
- S. 536. Mengel: Boghandler Christian Gotlieb M.
- S. 537. Carmach: Madam Karmarch.

- S. 537. Labe: Barber Matrin Labes.
 — Bujon: Boye Junge.
 — Notarius Müller: Kaldes i Mandtallerne Møller Friis.
 — Barbé: Laurent B., kgl. Konstruktør ved Søetaten.
 — Rheeder: I Mandtallerne Etatsraad Redder.
 — Brintlemænd: Dette Navn forekommer ikke i Mandtallerne; maaske menes Galanterikræmmer Brinckman paa Østergade, der nævnes 1748.
- S. 538. Hiort: Schoutbynacht H.
 — Rasmus: Boghandler R. Sørensen.
 — Kausbøll: Formodentlig Mag. Kaasbøl, Sognepræst til Helliggejstes Kirke.
 — Cretz: Maaske Mathias Gotlieb Krebs, Maler, boende i Schoutbynacht Hiorts Gaard paa Graabrødretorv.
 — Mad. Weise: Etatsraadinde Weyse boede i 1743 i nuværende Graabrødretorv 15.
- S. 539. Rens: Auditør Reuss.
 — Buch[bin]der: Skræder Frants Henrich Buch.
 — Jørgensen: Søren J., Tømmerhandler.
- S. 542. Arv (?) Jansen: I Mandtallerne Købmand Johan Gerhard Arf.
- S. 543. Madam Rhendorph: Enke efter Johan Theobald Rheindorph.
 — 2 Scharffenberger: to Sekretærer Scharffenberg.
 — Madam Vesling: Enke efter Kancelliraad V.
 — Wikmand: Skræder Johan Ernst Wichman.
 — Madam Massé: I Mandtallet 1743 Madam Marie Mazar.
- S. 544. Madam Aarøe: Enke efter Købmand Peter Aarøe.
 — Willer: Stadsmægler Carl Willer.
 — Zahn: Stadsmægler og Værtshusholder Vilhelm Z.
 — Paus: Købmand Hans Paust.
- S. 545. Hunevad: Kræmmer Mathias Hundevadt.
 — Wentzell: En Boghandler W. boede 1748 i Husset ved Siden af du Wahl.
 — Klitgaard: Købmand Jens K.
 — Elsegaard: Købmand Søren Jensen E.

12. To Breve fra Slotsforvalter Joachim Conrad Oehlenschläger.

Meddelte af Dr. phil. L. Bobé.

1. Til Kronprinsen.

Allernaadigste Kron-Prinds!

Det er Deres Kongelige Høyhed bevist, hvorledes jeg nu er langt borte fra den Udsigt hvortil jeg i en Tiid af 6 Aar har søgt herved Slottet at gjøre mig beqvem; og da jeg maae vente at den nye Slotsforvalter Voigt efter siine Vilkaar ikke ret got kan holde mig som Fuldmægtig, saae ville der ikke blive andet tilovers for mig og min Familie som Bedrøvelige Udsigter. Min eeneste Tilflugt er altsaa til Deres kongelige Høyheds Naade og Hielp. Allernaadigste Prinds! Hav da Naade for mig, at jeg for det første maatte nyde en Liden Løn som Fuldmægtig herved Slottet, indtil der kunne opvækkes en anden Lykkes Vey for mig ved Toldvæsenet, om jeg da Allerunderdanigst maatte gjøre mig Haab ved forrefaldne Vacanser.

Dyrebareste Prinds!

Deres Kongelige Høyheds Gode, Ædle og Medlidende Øje og Tale, som jeg saae tydelig bemærkede, da jeg hafte den store Naade sidste gang at forredrage min Anliggende for Deres Kongelige Høyhed, har givet mig et stort Haab og giort mig tillidsfuld til Deres Kongelige Høyheds Naade. Fra den Tiid, jeg traadte paa den Bane at erværve mit Brød, som nu er en 21 Aar, har jeg alle Tiider troet, at naar jeg frygtede Gud, Elskte min Konge og udøvede de mig paalagte Pligter med Troeskab og Flittighed, ville jeg ikke blive forlad, hidindtil har Gud hiolpen og jeg er forvisset at han vil opvække Deres kongelig Høyheds Allernaadigste Omsorg. Har det Behaget Gud at sætte mig til en Daglig Forsørger for 7 Munde, saae har jeg og det faste Haab at jeg under Deres Kongelige Høyheds Trygge Beskiærmelse ikke bliver forlad, og den Algode vil vist Belønne og Lyksalig gjøre Deres Kongelige Høyhed og Lade Dem sikkert smage i Deres

Høye Kald hvor got det er at være Velgiører for et Folk som Elsker Dem.

Friderichsberg d. 4de August 1786.

Allerunderdanigst

Joachim Conrad Øhlenschläger.

(Sjællandske Kontors Breve 1786, 2207, Rigsarkivet).

2. *Til fhv. Slotsforvalter Christian Frantz Schmidt.*¹⁾

Høystærede, Kiæreste Ven.

Tak for Deres Kiære og Gode skrivelse af 3die Martj, alle de mig i samme overdragen Poster har jeg Deres Svoger rigtig berettet og bedet ham om sammes opfyldelse, hvilket han Lofte og som jeg haaber han og haver giort. Michelsen Lofte 6 Stkr. nye Sække for Sviinene, som jeg haaber, De haver bekommet.

Mit Huusets tilstand er inu den samme, min Lille Christine er ikke bedere eller slettere, hendes Lemmer tager ikke til, og Hovedet beholder siin størrelse, den eeneste Forandring er, at det Bulner og flyder somme tiider med noget tykt Blod og Materie, men Lægerne trækker paa Axselse og troer ingen Hielp, nok om dette, Gud hielp hende og os, og hav Tak for Deres følende Medlidenhed som De haver med os.

Deres Mama befinder sig vel og Deres Svoger Slotsforvalteren ligeledes, en ret god Mand, jeg elsker ham, og som jeg vist troer, han mig, og gaaer alting ret godt, han stræber med Syndermarken og Dyrehaugen alt hvad han kand, og saa viid jeg kan see, mangler der ingen Fliid, naar kun det væsentlige dertil ikke fattedes, det Chinese Lysthuus er færtig og finder saavel som Eremitens Boelig alle fornuftiges Biefald, Grotten har taget os alle Kampe Steene, som vi kunde vinde og skrabe sammen, og over alt er den ret een slughals i alle maader til den bliver færtig, Træerne Voxser ypperlig efterdi Veyret her er Ønskelig og frugtbar.

Reparationerne for i Aar er nu nesten saavel her som i Haugen fuldendet; Annanas Kisten er det halve

¹⁾ C. F. Schmidt afgang 1786 som Slotsforvalter paa Frederiksborg, efterfulgt af sin Svoger M. F. Voigt, og flyttede til Nygaard ved Haderslev.

giort nyt og en nye Muur opført imellem Driveriet og stor Haugen; om Slottet og Haugen er 3 Muurmestere nemlig Lange, Martin og Eggerod, og den 4de har Grotten i Syndermarken, som heder Morhauer. For Pfütznar har vi haft Tømmermester Magens. Her i Stalden har vi en 80 Mand Husarer, og paa Slottet en 4re Ugers Tiid Baronesse Knudt som er frugtsommelig, og naar Herskabet reiser den 22de til Fredensborg, skal ligge i Barsel Seng i Ober Hof Marcehallens Værelse paa Christiansborg Slot.

Kron Prindsen, Prindsessen og Arve Prindsen af Augustenborg Reiser den 14de hujus heraf til Holsten og venter vi alle Herskaber hertil sidst i Julj. Her Excerceres hver Dag i alle 4re Verdens Hjørner, og Borgerne gjør Vagt; ellers gaar alting her ved Hoffet ved det gamle, Arve Prindsen, en meget Naadig og god Herre, var her for nogle Dage, han lader indrette Nogle skillerumner paa den Lange Gang, Skabe, Hyller og Forsats Vinduer m: v: for Hs. Høyhed Prinds Christian Friderich, men alt for hans egen Regning. Den lille Prinds har ogsaa været herude, et Deylig Barn, meget stærk og før efter siin Alder.

I Gaard var jeg hos den gamle Gr. Moltke, hvor jeg har Dem saae flittig at hilse, og om De levede vel, hvilket jeg forsikkrede ham, han Lofte een af Dagene at komme ud i Syndermarken med siin Familie. Nu, beste Ven, saa meget herfra. Gud give nu jeg maatte høre alt vel fra Nye-gaard; befinder miin gode og oprigtige Ven og høyst ærede Brave Kone og Kiære Børn sig ved al Velgaaende, vil det være mig og miin Kone en inderlig Glæde, og hvor gaaer det miin Rahre Ven med Deres Byggeri? er det nye Hus under Taget? De Haandværks Folk kan være gandske gode, men er ikke alletider de Behageligste slags at omgaaes med. — Var ikke den Breede Aa imellem os, skulle De snart en Gang see mig, men nu Vil jeg Glæde mig snart ved en Glad og fornøvelig Efterretning. Viidere har jeg til min Bedste Ven mangfoldige Hilsener af mange Deres gode Venner, som jeg her ikke kan opregne i blandt andet af Wormskiold og Kammerraad Brasch, Madame Voigt paa Broen saa megen flittig hilser, og Vi ønsker alle inderlig Deres Huuses Bestandige Velgaaende, Gud Glæde Dem og formeere Deres Dage og opfylde samme med

Lykke og Velsignelse, den ønsker af Hiertet alle herværende som De har erkiend for Deres Venner. Glem ikke min og min Kones Kiærligste Hilsen til Deres gode Kiæreste og Kiære Børn, og Vær forsikkert at jeg bestandig forbliver

Min høystærede kiære Vens
 tienstskyldigste Ven og Tiener
 J. C. Øhlenschläger.

Frederiksberg den 7de Junj 1787.

(Frederiksberg Slots Inventarieregnskab, Rigsarkivet).

13. Lidt om Barberernes Skilte.

Af Hugo Matthiessen.

»Her maa vist boe en Balbeer, jeg seer, der henger Fade ud,« siger Flensborgeren i Holbergs »Mester Gert Westphaler, og i Adresseavisen læser man i 1763, at der en Novemberaften er »ved gammel Strand bleven bortstiaalen en Jernstang med tvende derpaa hængende Messing-Bekkener, hvis Opdager loves en skikkelig Douceur«¹⁾.

De blinkende Barberbækkener, som den Dag i Dag vugger for Vinden i Jærnarmens Øskener foran Barberstuens Dør, har saaledes god, gammel Tradition bag sig; thi selv paa Holbergs Tid var deres Borgerret i Gaden af gammel Dato. Medens mangt et fagligt Skilt er forsvundet fra Hovedstadens Huse, holder Barberernes Messingbækken — uden Tvivl det ældste af dem alle — trofast Stand, prunkende gør det sig gældende i Gaden, og i Kraft af sin Ærværdighed turde det nok kunne gøre Krav paa, at man et Øjeblik dvæler ved dets Historie, som strækker sig i hvert Tilfælde et godt Stykke ned i Middelalderen.

Fra første Færd var Metalbækkenet som bekendt en Brugsgenstand i Barberboden, idet det under Indsæbningen var anbragt tæt foran Kundens Hage, og det buede Indsnit i Bækkenranden, som stadig findes paa Skiltet, er et Minde om hine Tider, da det omslutede Struben paa den Person, som gav sig Barberens Kunst i Vold. Adskillige Steder i Udlandet bruges Bækkenet endnu paa gammeldags Vis, medens det som Værktøj forlængst har ud-

¹⁾ Adresse-Contoires Efterretn. 1763 Nr. 128.

spillet sin Rolle herhjemme og udelukkende gør Tjeneste paa Skiltarmen udenfor Butiken.

Ogsaa i denne sidste Egenskab er det imidlertid ret ærverdigt og — hentet fra Barberens flittigst brugte Redskaber — fra første Færd nøje knyttet til hans Fag; thi alt i Pariser-Barberernes Skraa 1371 nævnes B æ k k e n e t som Udhængsskilt. 1536 hedder det i samme By, at Antallet i Regelen var 3, men da Standens Aristokrati, Bartskeererne, som gav sig af med Kirurgiens Kunst, ogsaa med Hensyn til Skiltningen ønskede at gaa sine egne Veje, blev Billedet af Skytspatronerne *St. Cosmas* og *St. Damianus*, samt 3 *Salvebuddiker*, Kirurgernes Mærke. De ragede Barberer fastholdt dog stadig deres Udhængsbækken, og da de 1611 gik i fælles Lav med Bartskeererne, knyttede de desuden de 3 Salveæsker dertil. Metalbækkenene mistede dog af den Grund ikke Glansen, tværtimod; thi da man i Paris 1718 vilde sætte Skel mellem Barberer og Parykmagere paa den ene og Kirurger paa den anden Side, bestemtes det, at de første skulde skilte med h v i d e, de sidste med g u l e B æ k k e n e r¹⁾.

Medens disse saaledes ubestridt gennem Aarhundreder hævdede den førende Stilling i Paris, synes deres Herredømme mere usikkert i Tyskland. Ganske vist brugtes de ogsaa dér i Middelalderen, f. Eks. i Lybeck, i hvis Barber-Skraa de 1480 nævnes som paabudt Udhængsskilt²⁾, men længe havde de dog en farlig Rival i A a r e l a d n i n g s b i n d e t, som udhængtes hyppigt ikke alene fra Barberboder, men ogsaa fra Badstuer³⁾, skønt disse sidstes særlige Tegn i Regelen var en B a d e k v a s t eller et B a d e l a g e n⁴⁾. Aareladningen spillede som bekendt en fremtrædende Rolle i Fortidens Sundhedspleje, og for yderligere at indprente Godtfolk, at det i Følge Stjerner-

¹⁾ A. Franklin: *La vie privée d'autrefois. Les chirurgiens.* (Paris 1893), S. 22, 50, 82, 88, 133 f.; A. Franklin: *Dictionnaire historique des arts, métiers et professions etc.*, Paris 1906, S. 67, 170, 756, 777.

²⁾ C. Wehrmann: *Die älteren Lübeckischen Zunftrollen*, Lübeck 1864, S. 164.

³⁾ G. Zappert: *Über das Badewesen mittelalterl. u. spätere Zeit*, I, S. 103 Anm. 282 (Archiv für Kunde oesterr. Geschichtsquellen XXV).

⁴⁾ Zappert, S. 78, 94; Moriz Heyne: *Fünf Bücher deutscher Hausaltertümer III*, 1903, S. 53, fig. 29.

nes Stilling var en særlig gunstig Tid til at lade sig tappe for overflødig Blod, brugte Barbererne ved Siden af Bindet at udhænge et særligt Tegn. 1553 opnaaede de i Stettin saaledes Tilladelse til paa denne Maade at minde Publikum om »das gut zeit zum aderlassen sei«, og i Lyneborg brugte man i dette Øjemed at udhænge Dyrekredsens Tegn: Vædderen, Vægten, Skytten og Vandmanden¹).

Ogsaa i England havde Bækkenet et Symbol paa Barberens Aareladningsvirksomhed som Medbejler, idet det her optraadte Side om Side med B a r t s k æ r s t a n g e n. Naar en Person skulde have en Aare opslagen, plejede Barts-kæren nemlig — hvad gamle Billeder bevidner — at lade vedkommende holde fast om en Stang for at stramme Armens Muskler og bringe Blodet til at flyde rigeligere. Stangen, som — udsat for Blodpletter som den var — i Regelen var malet rød, brugte Barts-kæren at stikke ud som Skilt foran Døren omvunden med det hvide Aareladningsbind, og i Tidens Løb udviklede der sig af denne Skik en rød eller sort Stang, bemalet med omløbende røde eller blaa Baand, en selvskreven Udhængsarm for det Bækken, man ogsaa brugte²).

Gaar man i vore Dage gennem Store Strandstræde her i København, vil man lægge Mærke til, at der ved en Trappe, som fører op til en Barberstue, stikker en af malede røde, blaa og hvide Baand omvunden kort Stang ud, medens en Jærnarm med det sædvanlige Messingbækken er anbragt over Døren. »B a r t s k æ r s t a n g e n« er saaledes ikke ukendt i København, men selvom den — i nærværende Tilfælde — uden Tvivl er importeret fra de angelsachsiske Lande, har den dog forsaavidt Borgerret, som den ogsaa har Tilknytning til ældre dansk Tradition.

»S t a n g og B æ k k e n« hører nemlig fra 16. Aarhundrede — og muligvis fra endnu ældre Tid — nøje

¹) Balt. Studien XXXIV, S. 211.

²) H. Schelenz: Shakespeare u. sein Wissen auf den Gebieten d. Arznei- u. Volkskunde, I (1914), S. 69; Larwood and Hotten: The history of signboards (A new edition, London, 1914), S. 342; E. Cohan Brewer: Dictionary of phrase and fable (New a. enlarged edition) S. 95 (barbers-pole). — Blandt Scenerne, som er afbildede paa et engelsk Kirurgskilt fra 1623 i Royal College of Surgeons, London, ses en Person, som under Aareladningen holder fast paa Stokken (J. W. S. Johnson: Lidt om Landefarernes og Lægernes Reklame i ældre Tid, 1914, S. 33).

sammen herhjemme som Udhængsskilt for Bartskæerne. 1571 faar en Bartskær i København saaledes kgl. Tilladelse til at »udhænge Stang og Bækken« og bruge sit Haandværk¹⁾, og om en Barber i Helsingør siges det 1568, at han har »egen Stang og Bækken udhængt«²⁾. Dette Skilt var ikke alene Tegnet paa Mesterens Fag og lovlige Adkomst til at udøve det, men det omfattedes tillige med dyb Respekt, saa det var en uafviselig Tort, der overgik den, om hvem det kunde siges, at han havde faaet sin Stang taget af Døren og hængt paa Kagen³⁾. 1599 flyver en Bartskærmester i Flint, da en opsætsig Svend truer med at gaa ud paa Gaden og »hove re paa hans Bartskærstang«⁴⁾, og højligten fornærmet førte Mester Mads Bartskær 1620 paa Helsingør Byting Klage over M. Henrik Skarpretter. Vidnerne beedigede nemlig at have set og hørt, at Bøddelen havde slaaet sig ned ved Mads' Dør med et Glas Vin i Haand højlydt sigende: »Jeg drikker Dig til, Mester Mads, Du Skælm og Tyv, min Stang stikker ud ved Galgen, dér burde og Din Stang udstikke«⁵⁾.

Uden Tvivl har Bækkenerne paa Række været op-hængte i Bartskærstangen; thi herpaa kunde det f. Eks. tyde, at der i Boet efter Mester Frederik Verdigs i Helsingør blandt Bartskærredskaberne nævnes »5 Stangbækken« à $\frac{1}{2}$ Dlr., antagelig hans Udhængsskilt⁶⁾. Efterhaanden maa Bartskærstangen dog lidt efter lidt være gaaet af Brug, og naar man op til ca. 1700 talte om Ret til at udhænge Bækken paa Stang⁷⁾, menes der uden Tvivl med dette sidste Udtryk kun en Udhængsarm i al Almindelighed; thi Tegnet paa en »bestillede og aprobeerede Chirurgus« synes da ene og alene at have været de udhængte Bækkener⁸⁾.

¹⁾ Kbhavns Diplomat. IV, S. 602.

²⁾ Helsingør Tingbog 8. Marts 1568.

³⁾ Smstds.

⁴⁾ Helsingør Tingbog 4. Juni, 20. Aug. 1599.

⁵⁾ Helsingør Tingbog 24. Juli 1620.

⁶⁾ Jørgen Olrik: Borgerlige Hjem i Helsingør for 300 Aar siden, Kbh. 1903, S. 65. (I samme Bo nævnes nemlig 3 »Skærbækken« = Barberbækkener). Ogsaa i salig M. Hans Bartskærs Bo nævnes 1592 »5 Bartskærbækner« (Olrik, S. 64).

⁷⁾ Hist. Medd. om Kbh. VI 113.

⁸⁾ Hübertz: Aktstykker vedk. Aarhus II, S. 181. Jfr. Fred. Wulff: Barbervæsenet i Danmark etc., Kbh. 1906, S. 23, 315, 322.

Disse blanke, straalende Messingfade blev et fjernt, uopnaeligt Maal for Badstuemændenes Bestræbelser; thi selvom de indenfor deres Bolig maatte barbære, soignere og drive en Smule Bartsøkærkunst, var det dem dog forment at skilte med Bækkener udenfor Døren. 1674 gjorde de i Hamborg et mislykket Forsøg paa at faa Tilladelse hertil¹⁾, og bedre Lykke havde de ikke herhjemme, hvor Lavsartiklerne for de københavnske Bartsøkærer 1672 ubarmhjærtigt forbød Baderne at udhænge »Bækkener eller Bartsøkærskilt«. Hindrede i at drage Kunder til Huse ved Hjælp af de gyldne Fade maatte Bademændene her ligesom andet Steds, f. Eks. i Göteborg, nøjes med i al Beskedenhed at stikke en Stang med en Klud — rimeligvis en direkte Ætling af det middelalderlige Badstueskilt, Lagenet — ud foran Døren. I Danzig brugte deres Kaldsfæller mere pynteligt et Bræt, »hvorpaa en hvid Due med en Koppe er udhuggen«, i Stockholm »paa en liden Stang et Skilt med Baderkopper og i det samme et Bækken udi en Cirkel hængende og en Kost af Ris over samme Bækken«, men i København stræbte Baderne højere, Glansen af de blanke Barberbækkener stak dem i Øjnene, og 1699 vovede de sig frem med en Ansøgning om at faa Ret til at udhænge et eller to fra deres Bolig. De kunde bl. a. henviser til, at i et Par Byer i Schlesien brugte deres Fagfæller uimodsaagt »2 Stænger for deres Huse udhængendes, den ene med 5 Bækner og den anden med 3 Bækner paa«, de førte i Marken, at Stadsbaderen i Malmø havde Lov at udhænge 2 Bækner, men alt forgæves, Bartsøkærene forfægtede kraftigt deres Monopol, og efter et Par Aars Strid gik de af med Sejren²⁾.

I over et halvt Aartusind har Bækkenet saaledes sejt modstaaet Tidernes Omskiftelser, ofte har det været trængt truende i Skygge af de røde Duge og mere individuelle Skilte, Roser, Vaabenmærker og deslige, som Bartsøkærer af og til i Reklameøjemed tog i Brug³⁾, men Traditionen har givet det Modstandskraft, og fast, karakterfuldt som det er af Form, festligt som det skinner gyldent

¹⁾ O. Beneke: Von unehrlichen Leuten, 2. Aufl., Berlin 1889, S. 88.

²⁾ Om denne Strid henvises til Dr. Kr. Carøes interessante Afhandling »Badere og Bartsøkærer« i nærvær. Tidsskrift VI.

³⁾ J. W. S. Johnsson anf. St. 32; Larwood a. Hotten, S. 342. Pestmestrenes Skilt var en rød Dug (Wulff, S. 74).

i Solen, gammelkendt i vore Gader fra Arilds Tid, fortjener det ogsaa i Fremtiden at holdes i Agt og Ære.

14. Hvorledes Studentersamfundets Retshjælp blev til.

Tanken om Oprettelsen af en Retshjælp for ubemidlede opstod hos Studentersamfundets daværende Bestyrelse. Den forhandlede oftere derom, og Meningen var, at J. K. Lauridsen, som dengang var Medlem af Bestyrelsen, skulde lægge den til rette for en større Kreds ved et Møde i Studentersamfundet. Men han var ikke saa let at bringe til Handling, hans Anlæg gik mere i Retning af den improviserede Deltagelse i et Ordskifte, ligegyldig hvilken Art Sag det gjaldt; derfor var han uforlignelig ved Forhandlingsmøderne Lørdag Aften. Den mere regelmæssige Tilrettelægning af et Æmne havde han en naturlig Sky for, og derfor gik det kun langsomt med at faa den ny Institutions Oprettelse fremmet gennem hans Initiativ. Jeg husker en Vinterdag, jeg gik i Snevej med ham paa Frue Plads og talte indtrængende til ham om at tage fat og snart faa Sagen i Gang. Det blev alligevel ikke rigtig til noget. Saa kom en anden Jurist ind i Bestyrelsen, den senere Generalauditor Giørtz, dengang en ung juridisk Kandidat. Paa ham blev saa Hvervet lagt over. Et Møde blev indkaldt særlig ved Henvendelse til Samfundets Jurister. Som dettes Formand aabnede jeg Mødet, og Giørtz holdt det indledende Foredrag, hvori Planen blev fremsat. Derefter henstilledes det til Juristerne at lægge Sagens praktiske Gennemførelse til rette. Det skete, og snart var Arbejdet i Gang.

Man undredes, da den første Aarsberetning udsendes, noget over, at denne slet intet indeholdt om Retshjælpens Tilblivelseshistorie, men lod den begynde med et Initiativ fra Juristernes Side, og endnu i en 25 Aars Oversigt fra 1910 henlægges dette til Samfundets Jurister, »der efter en kortvarig Diskussion i Pressen i Efteraaret 1885 havde taget Sagen op til Overvejelse,« staar der. Denne Pressediskussion havde ingen Rolle spillet, fordi Bestyrelsen allerede længe forinden havde sine Planer forbedret. Naar dette slet ikke kom frem for Offentligheden, laa det dels i, at en Del af de Jurister, der bagefter fik med Sagen at gøre, ikke havde overværet det indledende

Møde, dels for nogles Vedkommende i en Frygt for, at Studentersamfundets Navn skulde vanskeliggøre Tankens Virkeliggørelse. Mere end én Gang kom der selv efter den Tid Forslag frem om at slette Studentersamfundets Navn af Institutionens Titel for lettere at opnaa den ønskelige offentlige Understøttelse. Det lykkedes dog ikke, og Navnet var i Virkeligheden ogsaa i væsentlige Henseender, særlig m. H. t. Befolkningens Tillid til Virksomheden, en Støtte og Betyggelse.

For at Tingenes historiske Gang ikke én Gang for alle skulde være glemt, foranledigede Emil Meyer og jeg, inden vi traadte ud af Studentersamfundets Bestyrelse, en Protokoltilførsel, der paapegede Retshjælpens Tilblivelseshistorie. Men Studentersamfundets Protokoller fra de Aar siges at være gaaget tabt. *H. Trier.*

15. Hans Blasen.

I Tilknytning til Artiklen »Hans Blasen i Pæretræet« (Bd. V S. 118 f.) har Direktør H. H. Schou meddelt følgende Notits af Helligaandskirkens Begravelsesprotokol:

»Hans Blasen ved Vejerhuset ved Canalen, Arbejdsmand, 52 Aar, blev begravet 5. Maj 1737.«

Naar Hans Blasen endnu nævnes i et Indkvarteringsmandtal 1740 (l. c. S. 125), er dette altsaa et Vidnesbyrd om, at disse Mandtal ikke blev førte à jour hvert Aar.

V. Chr.

REGISTER.

- Aagaard, Oluf, Hørkræmmer 533.
— Sofie 5.
- Aalborg, Peder 542.
- Aarestrup, Digter 77—79.
- Aarøe, Peter, Købmand 544, 615.
- Abel Cathrines Boder 133.
- Åckermann, Johan, Vinhandler 582.
- Ackrkast, svensk Oberst 372, 374.
- Acton (?) 522.
- Adelgade Nr. 31, 259—60.
- Adler, Madam 533. — D. B. 29
—41. — B. D. 39. — Hanna 39.
— Jenny 39—41.
- Adslev, Kasserer 535.
- Ahlefeld, Carl, Greve 361. — svensk Oberst 372, se Ackrkast.
- Ahrentsen, Engelbret, Skipper 514, 611.
- Albrecht, Hestgarde 413.
- Albrechtsen, Mogens, Kirurgsvend 452.
- Alexandersen, Jens, Præst 112.
- Algreen-Ussing, Professor 254—302.
- Almindelig Hospital 133, 279, 447, 452—56, 473, 484.
- Amagerne 352.
- Amagerfælled 599.
- Amalienborg Plads 331—32.
- Ambrosius, Kopist 514, 611.
- Andersen, Mad., Skuespillerinde 557. — Skræder 601, 607.
- Angell, Henrik Lysholm 22. —
— Lorentz 21. — Rasmus, Lieutenant 357—58.
- Anhalt, Fyrsten af 210—11, 215.
- Anna Sophia, Dronning 234—36, 492.
- Sct. Annæ Bro 170, 332. — Hospital 170, 483.
- Anstruther, Robert, engelsk Gesandt 101.
- Anton Günther, Greve 224.
- Apraxin, russisk Prins 349.
- Arbejderforeningen af 1860, 392—99.
- Arbejdernes Byggeförening 389.
- Arboe, Tøger, Inventarieskriver 530.
- Arendsen, Sølvpop 542.
- Arf, Johan Gerhard, Købmand 542, 615.
- Arvesen, Peder 45.
- Aschoff, Johan Gerhard 530, 614.
- Asiatisk Kompagni 259, 582—83.
- Aspern, Jacob Vilh. v. 536.
- Assistenshuset 531.
- Astrup, Fyrbøder 523.
- d'Auchamp, L. F., Major 21.
- Augustenborg, Prinsen af 618.
- Baadsmændenes Sygehus 213, 221.
- Bachmann, Andreas, Knapmager 522.
- Badstuber, Paul, Kobbersmed 532, 614.

- Badstuer 620, 623.
 Bagger, Hans, Biskop 13. — Oluf, Præst 113.
 Bagsværd 273.
 Bakke, Lieutenant 526.
 Balder, Jørgen von 318.
 Balke, Tømmermester 536.
 Balle, P. M., Stadskonduktør 589. — Søren, Stadskonduktør 537.
 Ballerup Ting 445.
 Baltser, Andreas, Barber 530.
 Bang, Kaptajnlieutenant 508. — Værtshusholder 515. — Hans Jørgen, Præst 530, 614. — Jens, Borgmester 477, 479—80, 483. — P. G., Professor 255, 263—71, 277, 282, 284, 288—89, 292—93, 303—04.
 Banner, Kaptajn 47.
 Barbé, Laurent 537, 615.
 Barberlaug 410, 619—24.
 Barckhoff, Hendrik, Sergent 413.
 Barfod, Frederik 33.
 Barfred, Vintapper 533.
 Barhow, Anne Cathrine 487. — Asmund, Præst 485, 487—90, 492. — Hans, Cand. theol. 485—507, 510, 514, 519, 610. — Lars, Præst 487—88.
 Barkmøllen 605.
 Barnewitz, Typograf 70—74. — Johannes, Sigtmager 70, 71.
 Barthold, Parykmager 535.
 Bartholin, Madam 538. — Else 539. — Thomas, Justitiarius 13.
 Bartskeerer 620—23, se Barberlaug.
 Basse, Anne 209.
 Bassevitz, Oberst 369.
 Bastholm, Konfessionarius 562.
 Bauernfeint, Kaptajn 579.
 Bavelse 354.
 Bech, Inspektør 534, 614. — Madam 528. — Postmester 534, 614. — Tobaksfabrikør 554. — Hans Henrik, Brygger 533, 614. — J. P., Grosserer 255, 263. — Niels, Underfoged 46, 47.
 Becker, Apotheker 18, 528. — Vintapper 541. — Philip, Skræder 509, 517, 528.
 Behmann, Heinrich 312, 314—15, 569—71, 593.
 Bekker, Opsigtsfører 157.
 Beldring, Kontorchef 548.
 Belejringen 1807, 481—83.
 Belvedere 447.
 Benløse 424.
 Bennet, Vilhelm, svensk Generalmajor 406.
 Bennick, Klædekræmmer 530.
 Bensen, Barber 510.
 Bentinck, Grevinde 528.
 Bentz, Johan Henrik, Gartner 14.
 Bentzen, Andres, Frislagter 445.
 Berckentins Gaard 531.
 Berg, Stadsmusikant 534. — Christian, Billardholder 534, 614. — Hans Hansen, Vintapper 581. — Urban, Blikkenslager 526, 613.
 Bernhorst, Albrecht 313, 321.
 Berntsdatter, Nille 95—97, 317—18.
 Berntsen, David, Hørkræmmer 531, 533.
 Besler, Visitør 537.
 Bevern, Prinsen of 537.
 Bex, Agathe 582. — Anna 582. — Anna Margrethe 582. — Claes, Kræmmer 582. — Dionisius, Vinhandler 582. — Johan 582.
 Beyer, Prokurator 7.
 Bidoulac, Virginie 28.
 Bidstrupgaard 483—84.
 Biehl, Carl, Vintapper 581, 593. — Christian, Groshandler 581. — Claus, Theskænker 516, 581.

- Bierman, Parykmager 522.
 Bildsøe, Præst 539.
 Bilefeldt, Hans, Øltapper 522, 613.
 Bille, Karen Eriksdatter 319. — Steen, Stadsmajor 75, 76. — St. A., Auditor 22, 23. — Svend, Havneskriver 515.
 Bilsted, Kancelliraad 561. — Jakob, Grosserer 182—89.
 Binke (Bank), Henrik 522, 613.
 Birck, Niels, islandsk Købmand 516, 612.
 Bischof (Biscop), Simon, Klædekræmmer 526, 530.
 Bjerre, Brygger 255, 263, 268, 273, 290, 305, 307.
 Bjerregaard, Gentofte S. 33.
 Bjerring, Jomfru 492.
 Blaagaard 454—57, 468, 479, 601.
 Blachs Enke, Handelsfirma 546, 552, 559.
 Blanchois, Madam 535. — Parykmager 516.
 »Blasen«, Vinhus 533.
 Blasen, Hans 625.
 Blaucher, Johan 216.
 Blegdammene 180.
 Blegdamsfælleden 598.
 Blegdamsgrøften 151—60.
 Bloch, Hans Jespersen, Brygger 614.
 Blomhof, Kontrolør 350.
 Bluhme, Hofpræst 542.
 Bocksen, Smed 45.
 Bohn, Johan, Herbergerer 592.
 Bohr, Ellen 39.
 Bol, Peter 611.
 Bologna 443.
 Bolten, Baron 20. — Den yngre 465, 470.
 Bolværkspenge 274—76.
 Bommelberg, Bockart v. 319.
 Boufils, Vintapper 522.
 Borchartsøn, Rolf, Bøsestøber 223.
 Borchsenius, Otto 77—79.
 Borck, Oluf, Underfoged 514, 611.
 Boremand, Ephraim, Sværdfejer 521.
 Borger, Nikolaj, Matros 411.
 Borgervangen 163, 165—66.
 Bornemann, Etatsraad 199, 200. — Henrik, Biskop 112.
 Bornholm 560.
 Bornholm, Lars, Chaluproer 412—13.
 Borre, Peter, Agent 2—5.
 Borrebye, Raadmand 507.
 Borri, Guldmager 496.
 Borstorf, Thomas 230.
 Bortmand 525.
 Borup, Chr. Pedersen, Brygger 533, 614.
 Boysen, Hans, Mønsterskriver 67—69. — Werner, Læge 520.
 Braderup, Ivar, Urtekræmmer 593.
 Braem, Chr., Præsident 42, 46, 48—53. — Corfitz, Porcelæns-handler 544. — Johan, Købmand 226.
 Brahe, Lave 93, 309, 317—19. — Margrethe 319.
 Brandis 494.
 Brandt, Bogtrykker 414, 438. — Brygger 520. — Frue 527. — Konsul 515. — Major 507. — Sekretær 200. — Christian 12, 13. — C. J., Præst 120.
 Brandvæsen 351, 361—63, 371—72, 381, 405, 408, 427, 429—30.
 Brasch, Kammerraad 618.
 Brede Eng 14.
 Bregnerød 273.
 Breitendich, F. C., Organist 507.
 Bremerholm 227.

- Bremerschløssel, Værtshus 109, 326, 442.
 Brennink, Auditor 349.
 Brenøe, Anna, Skuespillerinde 552, 557.
 Briand, Vintapper 519.
 Brieghel, Hofkirurg 185.
 Brinch, Iver, Præst 361.
 Brinckman, Galanterikræmmer 534, 615.
 Brintlmand (?) 537, 615.
 Brix, Socialistfører 391.
 Broch, Bødker 508. — Hans Chr., Hørkræmmer 531, 610. — Ole, Lysestøber 367. — Poul, Skibstømmersvend 432. — Søren 531.
 Brochmand, Jesper 129.
 Brok, Eske 217—18.
 Brokkenhus, Laurits 92.
 Broksø 136—38.
 Brolægger, Jens, Borgmester 169.
 Brolægning 422.
 Brorson, Chr. F., Præst 550. — Nicolai, Præst 507.
 Bruhn, Kaptajn 552.
 Brun, Fægtemester 544. — Elias, Obervisitør 612. — Johan Mathias 529.
 Brunbeck, Skipper 363.
 Brunsmann, Johan, Præst 112, 119.
 Bruun, Kaptajnlieutenant 443. — A., Generalauditor 509—10, 517.
 Bryggernes Laughshus 103, 204.
 Bryggervangen 165, 176.
 Brygman, Jomfru 513. — Madam 514. — Terkel, Kancelliraad 516, 612.
 Brynou (Brun), Knud Jakob, Urtekræmmer 531, 614.
 Bryske, Carl, Lensmand 171.
 Brændevinsbrænding 273—74.
 Bræstrup, Politidirektør 285.
 Brødbagning 353.
 Brøer, Kancelliraad 516, 612. — Hans, Borgretspræsident 612.
 Buch, Frants Henrich, Skræder 615.
 Buchhalf, Vintapper 516, 519, 587.
 Buchwald, Professor 532.
 Burchardt, Feltskærsvend 186.
 Burmeister & Wain 386—94.
 Busch, Værtshusholder 602—04, 607.
 Busk, Skræder 354—55.
 Buus, Marijtje 566, 568, 576.
 »Bycens Gang« 203.
 Bygels Gaard 552.
 Bül, Madam 512.
 Bülcke, Titus 566.
 Bülow, Inspektør 388. — Adam Johan v. 380.
 Bæhr (Beer), Hans Schach de, Urtekræmmer 518, 612.
 Bærens (Bernts), Smedeskriver 514.
 Bödecher, Brygmester 30.
 Bødvarsson, Finn 90.
 Bøfke, Hans, Kancelliraad 516, 612.
 Böll, Madam 514, 611.
 Børgesen, Peder, Vangemand 174.
 Børnehuset 111, 191, 203—17, 219, 221, 318, 371, 453.
 Børsen 355.
 Caillot, Bartholomæus, Urmager 526.
 »Caledonia«, Dampskib 23.
 Calenberg, Greve 126—27, 342.
 Callisen, Professor 183, 470, 476.
 Cammermeier, Skræder 526.
 Cantor, Elias Jacob 533.
 Capion, Etienne 426.
 Cappel, Apotheker 501. — Madam 508. — Bendt, Skipper 512—13, 611.
 Cardinal, Traktør 535.

- Carlsen, Brygger 542.
 Carstensen, Peder, Sergent 509.
 Carøe, Kredslæge 202.
 Caspar, Regimentsbarber 358
 Caspersen, Ankersmed 264.
 Castanius, svensk Præst 406.
 Castonier, H. S., Oberst 508.
 Charlottenlund 343.
 Chevalier, Jacques 314.
 Christensen, Bankdirektør 263,
 278, 290. — Albert, Raadmand
 92.
 Christoffersen, Renovationskontra-
 hent 365, 380, 382—83.
 Cigignon, Christopher v. 314, 570.
 — Johan Caspar v. 97, 314, 321,
 569—70.
 Clausen, H. N., Professor 285,
 293—94, 304. — Lorentz Nico-
 lai 180—81. — Matthias, Guld-
 smed 226.
 Clemensen, Skibsbygger 541.
 Clerque, Johan Adolph de 175.
 Coetzel, Leonhard, Rotgieter 416.
 Colbjørnsen, Christian 5—12, 16
 —19, 33.
 Cold, Politimester 152, 154.
 Collin, Jonas 264.
 Conrad, Jokum, Kobbersmed 368.
 Conradi, Tandoperatør 583.
 Coopmann, Salamon 402—04.
 Coppie, Kræmmersvend 584. —
 Ditlev, Brygger 535.
 Cornelissen, Simon, Skibsbygger
 567.
 la Cour, J. C. 33.
 Courtaut, P., Lakaj 366—67.
 Cracovitz, Joachim 45, 528—29,
 613.
 Crappe, Roland 98.
 Cretz 538, 615.
 Cruuse, N. C. B., Præst 482.
 Daa, Klavs, Admiral 232.
 Daabelsten, Thomas 570.
 Daemen, Kommerceraad 541.
 Dahl, Raadmand 260—61. — Tillef
 Larsen, Kaptajn 363.
 Dalschou 521—22.
 Dam, Christen, Postmester 575.
 — Klavs v., Bøssetøber 224.
 Dambuset 345—48.
 Dammene ved Vartov 172—74.
 Dampe, Dr. 250.
 Damstrøm, Madam 510.
 »Dannebrog«, Orlogsskib 223.
 Danneskjold-Laurvig 544.
 Danneskjold-Samsø, Greve 539.
 Daniel, Skolemester 509.
 Dannis, Hans 102.
 »Dansk Ugeskrift« 246, 248, 250.
 Danzig 353, 423, 576, 623.
 Dauw, Justitsraad 545.
 David, C. N., Professor 247, 253
 —54, 267, 269, 290, 293, 301,
 305—07.
 Decker, Christine 582. — Hein
 Pedersen 315, 566, 582. — Reyn.,
 Urtekræmmer 531.
 Degel, Prokurator 508.
 Degnens Have 169—70.
 Deichmann, Biskop 234—35. —
 Boghandler 255, 263, 278.
 Demant, Kommerceraad 594.
 »Den blaa Stud«, Værtshus 402
 —04.
 »Den forgyldte Hiort«, Husnavn
 520.
 »Den Frisinded«, 250, 299—302.
 »Den norske Kok«, Husnavn 520.
 »Den norske Løve«, Husnavn 535.
 »Den røde Kande«, Herberg 492.
 »Den svenske Konge«, Husnavn
 520.
 Dieusart, François 322—24.
 Digerdøden 327, 420, 427.
 Dinesen, Klædekræmmer 73.
 Dinklenger, Henrik 226.

- Dippel, Johan, Guldmager 496.
 Drachart, Stub 200.
 Drechsler 539.
 Dreier, Kammerraad 542. — Frederik, Politiker 303.
 Dresing, Nikolaj, Præst 116—22.
 Drøwsen, J. C., Kammerraad 26, 27, 264, 267—70, 277. — Pæpirmester 343.
 Dronninggaard 1, 2, 66—69.
 Dueller 407, 413.
 Dugmagerlauget 277.
 Dugmagernes Herberg 512.
 Duntzfeldt, Grosserer 287, 291, 303, 305, 307.
 Dutjen, hollandsk Mønt 340.
 Dvæрге 402—04.
 Dyre, Ditlev, Gæstgiver 102.
 Dyrehaven 8, 21, 28, 67, 462, 599, 600, 605—06, 617.
 Dyrhuset, Gentofte S. 176.
 Dürkop, Heinrich, Præst 367.
 Dysse, Elias, Superkargo 2.
 Dystrup, Hans, Knapmager 535.
 »Døden og Djævelen«, Beværtning 488.
- Eckenberg, Joh. Carl v., 426.
 Edelberg, Albrecht, Porcelæns­handler 520—21, 613.
 Edinger, Justitsraad 542.
 Egede, Poul, Præst 115—16, 119, 122.
 Eggerod, Murmester 618.
 Egtved, Fiskebløder 547. — Kontorist 547—48. — Carl S. V., Kolonibestyrer 546. — Søren, Købmand 546.
 Ehlers, Anna Lucia 45. — Otto 531.
 Eigtved, Nicolai, Bygmester 545.
 Eilers, Joakim 226.
 Eilersen, Thomas, Gæstgiver 106.
 von Einen 512.
- Eisen, Mad., Skuespillerinde 557.
 Ekegreen 553.
 Elgeroed, Cecilia 7.
 Ellinger, H. O. G., Professor 395, 398.
 Elsegaard, Søren Jensen, Købmand 545, 615.
 Emdrup 164, 493.
 Emmerich, Hestgarde 412.
 Engelbrecht & Søn, Kræmmere 521, 530, 613, 614.
 Engelbret, Johan, Møntmester 229—30.
 »Engelen«, Værtshus 87.
 Engelhart, Vintapper 533, 614.
 Engelsen, Tømemrmester 513.
 Engelsted, V. A. 28.
 Ens, Alida 568, 576.
 Ericius, Advokat 525.
 Eriksen, Johan, Gæstgiver 98—100.
 Erlund, Overpostkontrollør 345.
 Ernst, Politimester 325—83, 405—46. — Johan Conrad, Stads­bygmester 65, 327. — Maren 324.
 Ernstatter, Anne Dorthe 428.
 Erstatningsfondskommissionen 151—60, 608.
 Eskild, Brandsvend 378—79.
 Eskilsen, Laurits, Gæstgiver 102.
 Esmarch, H., Kabinetssekretær 503—04. — Jens 530, 614.
 Esrom 354.
 Esromkloster 482.
 Ette, C. R., Murmester 395.
 Ewald, Johannes 509.
 Evertsen, Johan 229. — Tileman 587.
- Fabritius, Galanterihandler 528.
 — Isenkræmmer 526. — Juveler­lerer 531. — Vekselerer 545.
 — Herman, Vinhandler 529.

- Just, Bankokommissær 529, 614.
 Fabritius-Tengnagel 70.
 Faddersdatter, Gørvel 94.
 Fading, Daniel, Kunstdrejer 321.
 Falbe, Christian, Kammersekretær 528, 614.
 Falck, Parykmager 512, 611. — Raadmand 541.
 Falsen, Etatsraad 536. — Kaptajn 264.
 Farum 273—74.
 Farverier 233.
 Fattigskoler 121—23, 384—85.
 Fattigvæsen 121—23, 131—34, 270, 277, 447.
 Feddersen, Assessor 187, 563. — Fattigdirektør 291, 298, 303. — Informator 493. — Sekretær 200. — Urtekræmmer 508.
 Fenden, Bogbinder 508, 518.
 Fenger, Rasmus, Præst 553.
 Fenwick, David, Købmand 583.
 Ferslew, C., Etatsraad 109.
 Fieldstad 541.
 Fincke, Nikolaj, Brygger 532.
 Finckenhaven 575.
 Finkenstein, Greve 54—56, 59.
 Fischer, Byfoged 522. — Mudderskriver 523. — Mundskænk 495, 514, 611. — Skræder 523. — Christian 575. — Eggert, Protokollist 523, 613. — Jens, Proprietær 516, 612.
 de Fischer, Baron 408.
 Fisker, Hans, Forpagter 171.
 Fisketorv 374—75, 443. — Gamle 207. — Nye 203.
 Fiuren, Henrik 95.
 Flairieux, Joseph 24—28.
 Fleischer 541.
 Flemming, Hans og Kasper, Møntmestre 229.
 Flensborg, Kaptajn 516, 529. »Flensborg Vaaben«, Herberg 318.
 Flindt, Borgmester 470—71, 474, 476.
 Fog, Hans, Raadmand 532, 533. — Lauritz Nielsen, Raadmand 172.
 Fohrman, Mette 532.
 Folmar 526.
 Fontenay, Kaptajn 541.
 Forprang 353, 355—56.
 »Fortunen«, Værtshus 87, 93—100, 109, 309—21, 565—95.
 Fosie, Jakob, Organist 526.
 Franck, Kancelliraad 543, 545.
 François, Simon, Parykmager 525, 613.
 Frankfurt a. M. 420.
 Frantsen, Ahrent 512, 611.
 Frechland, J. H., Præst 553.
 Fredensborg 618.
 Frederik IV 492—94.
 Frederiksberg 439, 494. — Kirke 482. — Slot 616—19.
 Frederiksborg 223, 226, 228, 230, 482, 617. — Klokkespil 423, 425, 429, 432, 437. — Kro 593.
 Frederiks Hospital 453, 476—77.
 Frederiksværk 482.
 Freise, Isenkræmmer 532, 533.
 Freithoff, Vaagekone 543.
 Freuchen, Barber 541. — Købmand 545. — Julius, Klædekræmmer 532.
 Friedenreich, Vinhandler 263.
 Frieme, Ludvig 102.
 Friis, Kommandør 526. — Jørgen, til Krastrup 231.
 Frimurerloge 528.
 Frislagter 445.
 Frue Kirke 355. — Skole 418, 543.
 Fruerlund i Nærum 31.
 Frydendal, Skuespiller 557.
 Frølich, Grosserer 260.

- Frølund, Kammerraad 519, 612.
 Fuchs, Felix, Bøsestøber 223.
 Fuglebakken 481.
 Fugman, Regimentskvartermester 540.
 Furesøen 68.
 Fyrboder, Ulrik Frederik, Herbergerer 592.
 Fyrmann, Jannis 315, 569, 571.
 Fædder, Politimester 187, 563.
 »Fædrelandet« 247—49, 253, 288, 290—92, 294—303, 306—07.
 Fællederne 163, 166, 596—609.
- Gabel, Kok 516. — Anna Margrethe 570.
 Gad, Chr. Pram, Præst 555.
 Gadernes Udvidelse 418.
 Gagelman, Apotheker 103.
 Gallas 520.
 Galschiøtte, Christopher, Sergent 412.
 Gammelmønt 221.
 Gammeltoft, Borgmester 389.
 Gamst, Mekanikus 256, 263, 268, 271—73, 289.
 Gandrup, Charles 33—34.
 Garben, Henrik, Kræmmer 594.
 Garkøkken 88.
 Gasbelysning 23.
 Gedde, Ove 232. — S. C., Oberst, 450.
 Geleff, Socialistfører 391.
 Gendøbere 284.
 Gentofte 164, 171.
 Genua 420.
 Gercken, Diderik, Stenhugger 45.
 Set. Germain, fransk Biskop 414.
 Set. Gertruds Hospital 129, 170.
 Gethusstræde 224.
 Gierløf, Urtekræmmer 526.
 Giesler, Joachim 312, 315, 519, 585, 592—94.
 Gilles, Farver 356—57.
 Gisselfeld 136—137.
 Giørtz, Generalauditor 624.
 Gjordsen, Claus, Dekan 169—70.
 Gjødvad, Redaktør 296, 306.
 Glahn, Visitør 537. — Christopher, kgl. Kok 510, 611.
 Glarmesternes Laugshus 517.
 Gleerup 507.
 Glenstrup i Jylland 192.
 Glismand, Paul, Sværdfejer 320.
 Glückstadt 225—26.
 Glæde, Marcus 104—05.
 Gløde, Prokurator 523.
 Godenius, Joh. Nik., Skræder 529.
 Godhavn i Grønland 546.
 Godske, Anders, Borgmester 171.
 Goiske, Joh. Ph. Rosenstand 561.
 Goldschmidt, Moses Meir 581.
 Gordon 541.
 Gottberg, Hans Henrik, Hospitalsforstander 125—29.
 Gouwers, Adrian 102.
 Graabrødrekloster 203—04, 209, 538.
 Graae, Lars, Bogbinder 516, 518, 520.
 Graah, Højesteretsassessor 9, 18.
 Grabow, Jørgen, Gæstgiver 86.
 Gram, Jægermester 359. — Kindefarer 528. — Skipper 490. — Regina 593.
 Green, Kaptajn 482.
 Grimeton, Bendt Hansen, Præst 176.
 Grise, Nicolai, Prokurator 575.
 Grosserersocietetet 585.
 Groth, Johan, Bogtrykker 538.
 Groot, Hanne 553. — Henrik Jensen, Kasserer 546. — Peter J. 546—60.
 Grubbe, Knud 217. — til Lykaa 319—20.
 Grundtvig, N. F. S. 119, 247, 553.
 Grüner, Peter, Møntmester 230.

- Grøn, Borgmester 524.
 Grønland (Grønningen) 330, 405.
 Gröppel, Hendrik, Vært 442—43.
 Gude, Sekretær 200.
 Gujone, Giulio, Hofstukkator 537.
 Gulbrand, Livmedikus 182.
 Guldsmagerkunst 496—502.
 Gustmeier, Købmand 531, 595.
 Gutfeldt, Provst 550.
 Gyldenrone 538.
 Gyldenlund 343.
 Gyldensteen, Komtesse 109, 442—43.
 Gyldenstjerne, Axel 319.
 Güntelberg, Kaptajn 526.
 Gæstegaarde 81—109.
 Gøngerne 68.
 Göteborg 623.
- Haaber, Klokke** 507.
Haagen, Hans, Politimester 151—60. — Prokurator 255, 263—68, 290, 299, 303.
Haandværkerforeningen 292.
Habendorf, Student 489.
Hach, Peder Michel 198, 202.
Hagedorn, Schoutbynacht 541. — Anna Sophie 97, 321, 570.
Hagen, Apotheker 525. — Vinhandler 261.
Hagerup, Eilert, Præst 487—91. — Hans, Stiftamtmand 491—92. — Jochum 491—92.
Halkiær, Mathias, Brygger 531, 610.
Halle, Caroline 43. — Claus 126.
Hallensen, Johan, Urtekræmmer 611.
Hallin, Jernstøber 389.
Ham, Jørgen von, Gæstgiver 96, 317.
Hamborg 623.
Hambro, Hofraad 23.
Hambro & Søn, Handelshus 552.
- Hamm, S D., Tapetfabrikør** 280.
Hammer, Johan, Fuldmægtig 530, 614.
Hammerich, Fr., Professor 268. — Johs., Agent 255, 263, 268, 278, 290. — Martin 268, 306—07.
Hammershøj, Anders Nielsen, Møller 156—58.
Handberg, Skuespiller 554.
Handingmand, Christoffer 171.
Hansaed, Nikolaj, Øltapper 592.
Hansdatter, Barbara, Gæstgiver-ske 320, 579.
Hansen, Kammerraad 532. — Parykmager 535. — Regimentskvartermester 531. — A. N., Grosserer 291, 298, 305, 307, 552. — Christen, Matros 411. — Christopher 321. — H. P., Vinhandler 255, 263—64, 267, 278, 282, 287, 290—93, 301, 304—07, 552, 554. — Jens, Markmand 607. — Laurids, Maler 100. — Peter, Stenhugger 601—02, 607. — Poul, Borgmester 170—71. — Steffen, Overkrigskommissær 577, 579.
Sct. Hans Hospital 133, 447—84.
Harboe, Chr., Kancelliraad 528, 613.
Hare, Urtekræmmer 516.
Harsdorff, Hofbygmester 470—71, 475—77, 595.
Hartmann, Justitsraad 358. — svensk Kaptajn 337. — J. P. E., Komponist 33.
Hartmannshus i Nærum 9, 33.
Hartvig, Levin, Jøde 411. — Simon 368.
Hartvigsen, Adam, Kusk 605—07.
Harup, Murmester 24.
Hass, Klejnsmed 522. — Adam, Skræder 528, 614.
Hassing, Tobakshandler 536.

- Hasted, Johan Henrik, Skræder 611.
 Hauch, Oberstlieutenant 584. —
 Overhofmarskal 548. — Jens,
 Visitør 514.
 v. Haven 512, 611. — Borgrets-
 præsident 539. — Oberstlieute-
 nant 508. — Sølvstempler 539.
 »Havmanden«, Husnavn 522.
 Havremarken 166.
 Haye, Abraham de la 100—02.
 Hebst, Johan Ahrend 364.
 Heeman, Gerhardt Vilhelm, Kræm-
 mer 521, 613.
 Heiberg, Johan Ludvig 247, 249,
 558. — P. A., 11, 12.
 Heidemann, Johan 103.
 Heidemarch, Anders, Skomager
 524. — O. P., Kapellan 507, 516.
 Heidtner, Caroline 546.
 Heilbuth, Garvermester 280.
 Hein, Hofjunker 532.
 Heinsvig, Thehandler 512.
 Hejdukker 519.
 Helbert, Tobias, Trompeter 415.
 Helgoland 333.
 Hellegaard, Jens, Assessor 175.
 Hellesen, Justitsraad 537.
 Hellesen (Kielsen), Justitsraad
 534, 614.
 Helligaandshus 110, 172, 203—06,
 209, 483. — Lille 203—05.
 Helligejstes Kirke 110, 217, 222,
 225. — Kirkegaard 206.
 Helmut, Bogbinder 520.
 Helsingør 224—26, 229, 353, 400
 —02. 438, 622.
 Helt, Peter, Borgmester 130, 515,
 539, 612.
 Heman, Joh. Vilh., Klædekræm-
 mer 529.
 v. Hemert, Gisbert, Vintapper 517.
 — Just, Bankokommissær 530,
 534, 614. — Peter 569.
 Hendrichsen, Barber 515. — Niels,
 Brygger 540. — Søren, Mur-
 mester 63.
 Hendricks, Willemyntje 565—66.
 Henninger, Johan Joseph, Vin-
 tapper 520, 613.
 Henningsen, Jacob, Bud 605, 607.
 Henrichsen, Niels, Raadmand 530.
 Henrik Fuirens Gang 542.
 Herforth, Kaptajn 264, 278—79,
 287, 290, 296, 298, 305, 307.
 Hergaard, Student 348.
 Herholdt, Professor 196.
 Hertz, Henrik 247, 249. — Rachel
 196.
 Hesse, Politibetjent 521.
 Heuserich, (Heusinch), Hans Jør-
 gen 534, 614. Se Høserich.
 Hielmstjerne, H. H., Assessor 530.
 Hierne, Bernt 491.
 Hieronymus, Lieutenant 539.
 Hildeman, Justitsraad 512, 611.
 Hillemand, Raadmand 539.
 Hiller, Stadsbygmester 354.
 Himmelbrev 414.
 Hindholm, Lavrids, Præst 231.
 Hintz, Kirurgus 586.
 Hiort, Kaptajn 522, 613. — Schout-
 bynacht 13, 538, 615.
 Hirschholm 547.
 Hitteren i Norge 490.
 Hitzing, Fabrikør 601.
 Hjort, Peder, Forfatter 249, 279.
 Hjorth, Naalemager 256.
 Hjortholm ved Furesøen 66.
 Hjørring, Anders Mathiesen, Præst
 112, 119.
 v. Hoben, Kaptajn 611.
 Hodorph (Hodal), Lars Pedersen,
 Protokollist 515, 612.
 Hofapotheket paa Købmagergade
 528.
 Hoff, Andreas, Tømmermester 539.
 Hofgaard, Kasserer 542. — Klæde-
 kræmmer 529.

- Hofmestergaarden 92, 93, 98.
 Hoftved, Advokat 608.
 Holberg, Ludvig 250—51, 328.
 Holbæk 331.
 Holgersen, Anders, Brygger 176.
 Holm, Anders Krag, Præst 550, 553. — Andreas, Kommissariatsskriver 515. — J., Grosserer 263, 287. — J. P., Borgmester 306—07. — Johan, Maskinarbejder 384—99. — Mathias, Prokurator 542.
 Holman, Octavi, Guldtrækker 572.
 Holmblad, L. P., Fabrikant 384.
 Holmegaard 136—38.
 Holmens Bro 441. — Fattigskole 513. — Kirke 227, 230. — Kirkegaard 60—65.
 Holms Plads 387.
 Holmsted, Fr., Borgmester 515, 612.
 Holst, Kaptajn 541. — Kammerraad 538. — Parykmager 521. — Frederik, Livgarde 412. — Reinholt, Postmester 516, 612.
 Holstein, Gehejmeraad 542. — F. C., Greve 592. — Frederik v. 235. — U. A., Storkansler 509, 539.
 Holsten, C. F., Kaptajn 583.
 Holte 3.
 Holtegaard 14.
 Holten, C., Professor 395—96. — J. S. 5.
 Holzfresser 540.
 Hommelov, Militær 413.
 Hooglant, Andrias 566—67, 583. — Daniel 495, 566. — Diedrich, Pottokræmmer 315, 511, 517, 531, 566—69, 575—80, 582—84. — Diedrich, Premierlieutenant 584. — Heinrich, Pottokræmmer 315, 566—68, 575—77. — Heinrich, Superkargo 583, 585—86. — Jacob 566—67, 583. — Maria 583. — Simon, Admiral 581—83, 586—87. — Willem 566, 568—69, 576, 578.
 Hoppe, Frederik, Kommandør 380.
 Horn, Konferensraad 201.
 Horrebow, Chr., Professor 503. — Peder, Professor 359.
 Horsens, Christen, Tømmermand 93.
 Hospitalsvæsen 447—84.
 Hotel Royal 99, 109, 309, 312—13, 519, 565—95.
 Huge, Johan, Gæstgiver, 87, 88.
 Huitfeldt, Arild 319.
 Hulegaard, Hørkræmmer 529.
 Hummer, Jacob Andersen, Præst 339.
 »Hummeren«, Værtshus 514.
 Hundevadt, Mathias, Kræmmer 545, 615.
 Hunter, Parykmager 613.
 Husen, Peter, Billedhugger 225.
 Husmand, Vægterinspektør 109.
 Husum, Hans, Proviantforvalter 126.
 Hvidkoph, Anders, Matros 412—13.
 Hvidt, L. N., Etatsraad 255, 260, 263—64, 268, 270, 278, 282—84, 287—90, 293—94, 298, 303—08.
 Hviid, Christiern, Dekan 170. — Mathias, Provst 515, 586, 612.
 Hvelvingen 516.
 Hyller, Mikkell, Musketerer 443.
 Hyllestad, Skuespiller 557.
 Hylling, Peder Hansen, Præst 177.
 Hüpken, Kortspil 424.
 von Hütten 527.
 Hæseker, Hans Albrecht, Kam-

- merraad 175. — Johanne Marie 534, 592.
 Häusser, Generalbygmester 44, 47.
 Høeberg, Immanuel 28.
 Højbro 333, 436—38, 596.
 Høpfner, Jakob, Bogtrykker 543.
 Hørdum, Skomager 395.
 Høserich, Johan Balthasar, Landsdommer 585, 588—92. — Johan Georg, Købmand 312, 584. Se Heuserich.
 Høyer, Herman, Theskænker 516, 612.
 Ibsen, Christen, Overkrigskommissær 22. — Jens, Hofbedemand 586.
 Ildebrande 361—63, 378—79, 381, 405, 422. Branden 1728: 492. Branden 1795: 472.
 Illum, Værtshusmand 500.
 Ilum, Niels, Øltapper 514, 518, 611.
 Industriforeningen 306.
 Ingenhofen, Oberstlieutenant 537.
 Interimshuset 601.
 Islandsk Kompagni 129. 545.
 Iversen, Peer, Værtshusmand 534.
 Jacob, Fuglefænger 66.
 Jacobi, Justitsraad 526.
 Jacobsen, Grosserer 260. — Hospitalskirurg 190, 453. — Henrik, Herbergerer 577. — J. C., Brygger 306—07.
 Jansen, Arv (?) 542, 615. — Johan, Skræder 520.
 Jantzen, Gartner 9.
 Jeep, Bager 532.
 Jegind, Bertel, Hørkræmmer 544.
 Jensen, Bendt, Tømmersvend 407. — Claus, Hyrekusk 523. — David, Silke- og Klædekræmmer 532. — Hans, Bonde 33. — J. P., Grosserer 28—30. — Jens, Skolemester 209. — Jens, Slagter 543. — Marius, Forstander 41. — Morten, Brændevinsbrænder 410. — Niels, Blytækker 45. — Niels, Theskænker 578. — Steffen, Tjener 409.
 Jentoft, Iver, Byfoged 126, 516, 521.
 Jersin, Rektor 489.
 Jespersen, Brændevinsmand 508. — Hans, Rentekammerbud 512. Se Bloch.
 Jessen, Konsumtionsskriver 541.
 Jochum, kgl. Glarmester 354.
 Jochumsen, Mathies, Furér 410.
 Johansen, N., Købmand 255. — Vibolt, Teltmager 231.
 Joliet, Charles, fransk Journalist 31—33.
 Jonas, Lieutenant 409. — Philip, Blytækker 519.
 Judichær, Admiral 368, 411, 540. — Henrik, Præst 488.
 Juel, Frøken 527.
 Junge, Konferensraad 538—39. — Boye, Tømmermester 44, 45, 537, 615.
 Justesen, Niels, Krigskommissær 175.
 Jæger, Henrik, Vintapper 511, 517.
 Jægersborg 354.
 Jøder 242, 266, 279—80, 356—57, 404, 552.
 Jødernes Kirkegaard 600—02, 604.
 Sct. Jørgens Gaard 129, 483.
 Jørgensen, Anders, Fyrbøder 513. — B. S., Professor 33. — Claus, Klædekræmmer 527. — Johan, Klædekræmmer 531, 610. — Jørgen, Gæstgiver 107—09, 369, 408; hans Enke Elisabeth 369, 372, 374, 380. — Søren, Tømmerhandler 539, 615.

- Kaas, Mogens 210, 212.
 Kaasbøll, Jomfru 491—92. — Præst
 488—92, 538, 615. — Peter 491
 —92.
 Kalckberner, Madam 185.
 Kalfaterpladsen 418.
 Kalkreuter, Lieutenant 511, 513.
 Kall, Abraham, Professor 182. —
 I. C., Professor 503.
 Kalvebod Sluse 233.
 Kalvehaven 233.
 Kanonstøberi 221—26.
 Kapere 333.
 Karantæne 420, 426.
 Karmarch, Madam 537, 615.
 Katholiker 414—18, 428—29, 442.
 Katholsk Kapel 417.
 Kaunitz, Greve 70.
 Kautrup, Jacob Christensen, Bryg-
 ger 507.
 Keller, Vinhandler 529, 610.
 Kellermann, Regimentskvartermes-
 ter 525.
 Kellinghusen, Cordt, Kræmmer
 521. — Peter 530.
 Kersting, Conrad, Præst 582, 587.
 Kielsen, Justitsraad 614. — Phi-
 lip Julius, Hospitalsforstander
 124.
 Kieldstrup, Christian 312.
 Kier, August Bentsen, Bødker 611.
 Kierkegaard, Søren 247.
 Kierulf, Kaptajn 579. — Student
 517. — Vejermester 509. —
 Friderich, Fuldmægtig 539.
 »Kigind«, Værtshus 90, 91.
 Kikhanen, Kikhanerenden 29.
 Kildejorden 173—74.
 Kildemarkeder 599.
 Kildendal 174.
 Kilderejser 462.
 Kildevæld 173.
 Killedahl 547—48.
 Kinchel, Hans, Vinhandler 532.
 Kirchheiner, Tenorsanger 554—
 55, 557.
 Kirckmann, Matthias, Arkelime-
 ster 231.
 Kirkegaarden uden for Nørreport
 213.
 Kirkegaardsfælled 600, 602, 605.
 Kirkerup, Hofbygmester 465—66,
 469, 475.
 Kirketerp, Grosserer 287.
 Kisbye, Hans, Lektor 489.
 Kiær, Knud 541.
 Kiærulf, Student 345, 347—48.
 »Kjøbenhavnsposten« 248 — 50,
 252, 254.
 »Kjøbenhavns Skilderi« 248, 250.
 »Kjøbenhavns Vaaben«, Herberg
 372.
 Klampenborg 35.
 Sct. Klara Kloster 220, 226. —
 — Kirke 221.
 Klaesgaard 528.
 Klauman, Justitsraad 529 610. —
 Madam 512, 528. — Sekretær
 542. — Christian, Kontrollør
 583, 587. — Leonhard, Kom-
 mandør 585, 592.
 Klein, Johan, Kopist 525, 613. —
 Joh. Henrich, Urmager 527. —
 Johan Jacob, Klædekræmmer 21.
 Klinge, Boldevin, Kræmmer 528,
 614.
 Klitgaard, Jens, Købmand 545,
 594, 615.
 Klog, Jens, Brygger 538.
 Klædekompagniet 90, 99, 106, 215.
 Kløcher, Apotheker 530. — Ju-
 stitsraad 540.
 Kløvermarken 600, 602.
 Knag, Bodil 488.
 Knippelsbro 387, 405, 439.
 Knoblauch, Inspektør 602.
 Knudsen, Cornelius, Instrument-
 mager 386.

- Knudtzon, P. C., Grosserer 255, 263.
- Knuth, Baronesse 618. — Grevinde 509. — Charlotte Mathilde 16.
- Koch, Hoftrompeter 511. — Kap-tajn 517. — Madam 523. — Hans, Snedker 518. — Ulrik, Smed 444.
- Koefoed, Kammerjunker 261. — Konferensraad 191—93.
- Kofod, Peder, Professor 543.
- Kommunalforfatning 270—71, 281.
- Kompagnihuset 103.
- Kongens Bryghus 265—66. — Gæstegaard 93, 97—104. — Ny-torv 232, 495.
- Konventhuset 220.
- Korf, Baron 528.
- Kornpriser 1715, 331.
- Kortgevær 326, 369, 411, 434.
- Kost, Hans 232.
- Koster, Asverus, Bøssesløber 225.
- Krabbe, Otto, Gehejmerraad 136.
- Krabbe-Carisius, Statsminister 262.
- Krag, Johannes, Biskop 110, 129. — Svend, Prokurator 341, 353, 360.
- Kragelund, Madam 537.
- Kratz (Kratz), Kapelmester 523, 613.
- Krebs, Mathias Gotlieb, Maler 615.
- Krigshospitalet 337—38, 449—50, 468.
- Kristian VIII 550.
- Kristiania 226, 230.
- Kristiansborg 618.
- Kristianshavn 388.
- Kristiansø 560.
- Krog, Fæstekone 522. — Præsi-dent 492. — Anna Catharina 314.
- Krolau, Krigsfiskal 354.
- Krone, Jens 175.
- Kruchow, Krigsraad 200.
- Krüger, Fogedsvend 510. — Gene-raldirektør 528.
- Krykkemandshus 173.
- Kræmmerkompagniet 310—12, 315, 318, 493, 566—95.
- Krøier, Justitsraad 540.
- Krøyer, Benjamin, Arbejdsmand 601—03, 607—08.
- Kuur, Auktionsdirektør 529, 610. — Jens, Raadmand 577.
- Kvæsthuset 466—67.
- Kückelin, Madam, 508. — Anne Marie 585—86. — H. H., Urtekræmmer 517, 585.
- Kyhl, Urmager 298—99, 303, 307.
- Kyhse, Povl, Slagter 536, 585.
- Københavns Brandforsikring 255, 259. — Slot 227.
- Købke, Johan, Bager 521, 529, 614. — Svend, Urtekræmmer 508, 521, 610.
- Købmagergade Nr. 26, 227.
- Køge 215.
- Køhler, Henrik 230.
- Kølmer, Præst 586. — Flemming, Bogholder 584.
- Kølner, Johan 525, 528.
- König, Skibsbygger 510.
- Kønnemann, Justitsraad 533.
- Laan, Theophilus 45.
- Laasbye, Niels 611.
- Labes, Martin, Barber 537, 615.
- Ladegaarden 277, 337, 449—50.
- Ladegaardsaaen 162, 164.
- Lambert, Kommerceraad 529.
- Lammes, Ewert, Matros 411.
- Landgaard, Urtekræmmer 511.
- Lange, Bogholder og Brygger 528, 613. — C. T. Schmauch 28. — Philip de, Murmester 44—47, 53, 539. — Philip, Raadmand 45, 477—78, 480, 618.
- Langelinie 549—50.

- Larcher, Solodanser 554.
 Larsen, Antoni, Herbergerer 380.
 — Ole, Murmester 47. — Sindahl (Zindel), Skipper 522.
 Lasse, Ludvig, Soldat 415.
 Lassen, Assessor 528. — Johan Jürgen, Postmester 14.
 Laub, Etatsraad 533.
 Laurenberg, Wilhelm Sebastian, Præst 113—14.
 Lauridsen, J. K., Politiker 624.
 Lauritzen, Peder, Hofrenteskriver 318.
 Laurvig, Greve 538, 540—41.
 Lautrup, Kammerraad 354.
 †Laxen†, Værtshus 512.
 Leeman, Galanterikræmmer 538. — GOLFRIED, Isenkræmmer 526, 613.
 Lehmann, Orla 262, 266, 290—92, 295, 300, 306—08.
 Lehn, Abraham 536, 542. — Ambrosius 536.
 Lehneiser, Georg Engelhart 94.
 Lehrs, Hilleborg Cathrine 511.
 Leipziger, polsk Gesandt 407.
 Lejebræt 400—02.
 Lemche, Kaptajn 523.
 Lemfordt, Marie Rebekka 80.
 Lemwigh, F. L., Amtsforvalter 1, 2, 14.
 Leonardi, Vinkyper 541.
 Lerche, General 544, 545. — Kaptajn, 526.
 Lersøen 162, 164.
 Leth, Simon 126.
 Levin, Henrik, Jøde 368.
 Liebe, Bogbinder 520.
 Lind, Boghandler 209.
 Lindberg 491. — Jomfru 491. — Raadstueskriver 126.
 Lindemann, Kirstine 313.
 v. Linden, preussisk Minister 55.
 Lindstorff, Garvermester 256, 263, 290.
 Linnards, Joakim 225.
 Linneman, Daniel, Købmand 545.
 Linnij, Mikkel 225.
 Lion 420.
 van der Lippe 490.
 Liunge, A. P., Literat 248—50.
 Lohmann, Kancelliraad 579.
 Lolbye, Madam 513, 611.
 Lommertsen, Adam, Vintapper 522, 613.
 Lorentzen, Assessor 370. — Kræmmer 528. — H., Underfyrværker 408.
 Louise, Dronning 435.
 Lowson, Andreas, Højesteretsadvokat 14, 15. — Jacob, Amtsforvalter 15.
 Ludwigslust i Mecklenburg 5.
 Lund, Agent 303, 305, 307. — Fuldmægtig 537. — Smedesvend 444. — Jens, Grosserer 552.
 Lunde, Jernstøber 290, 303, 305, 307.
 Lundehussøen 164, 284.
 Luxdorph, Gehejmerraad 14, 200, 538.
 Lybske Herberg 86.
 Lybæk 620.
 Lygtevæsen 351, 359, 375.
 von der Lühe 538. — Lieutenant 515.
 Lyneborg 621.
 Lyngby 274, 550. — Landbrugsskole 33.
 Lyngby, Frederik, Præst 343, 346. — Hans, Præst 345, 347. — P. Chr., Student 343—49, 405.
 Lyngge, Madam 501—02. — Urtekræmmer 541. — Ole Jensen, Auktionsbud 510, 611.
 Lyngsted, Carl, Smedesvend 605, 607.
 Lynnedslag 354—55.
 Lynow, Kræmmer 530. — Jacob, Brygger 532.

- Lyones (?), Tapetmager 525.
 Lægan, Chevalier, fransk Sekretær 408.
 »Lækkerbidsken«, Værtshus 87—91, 93, 99, 106, 309.
 Løber, Otto 540.
 Løgteaa 162, 164, 166.
 Lønport 232.
 Løveapotheket 534.
 Løvegaard, Løve H. 612.
 Løvenørn, Oberst 369.
 Løyberg, Jakob, Brygger 426.
- Mac Evoy, Plantageejer 547—49.
 Mackeprang, Feltskærsvend 186.
 Madsen, Jakob, Præst 231.
 Madvig, Retsformand 38.
 Magens, Tømmermester 618.
 Magistraten 42—59.
 Magleby, Store 339.
 Majselskabet, Majfester 255—257, 266, 291—95.
 Maler, Hans 575.
 Malling, Ove 476, 483.
 Malmø 224, 623.
 »Malmø Herberg« 531.
 Malta ved Dronninggaard 69.
 Maltmølle, kongelig 286.
 Mandern, Karl van 103.
 Mangor, Stadsfysikus 182—87, 190, 195—96, 465, 467, 470—72, 476, 562. — Elovius, Stadskonduktør 172, 335.
 Manniche, Christian, Billardholder 592—93.
 Mariager Kloster 212.
 Mariager, Hans, Pudderfabrikør 516, 520.
 Mariendal, Store 45, 173.
 Marionetspil 408, 442.
 der Mark, fransk Ambassadør 408.
 Markdanner, Hans 216.
 Markvordsen, Knud, Borgmester 174.
- Marseille 327, 419—21.
 Marsvin, Elline 99.
 Martensen, Biskop 28.
 Martin, Murmester 618. — Silkefabrikør 534.
 Martini, Johan 417, 428.
 Mathiesen, Banner, Stadsbygmester 44—54, 587. — Søren, Klokker 529.
 Matzen, Hospitalsinspektør 470—71, 475—76. — Jens, Matros 432.
 Mauhle, Generalmajor 378.
 Mazar (Massé), Madam 543, 615.
 Mehl, Nikolaj, Guldsmed 528, 614.
 Meier, Kaptajn 517. — Kinafarer 539. — Peter, Maler 93.
 Meierer, Georg Ludvig, Gæstgiver 594—95.
 Meinert, Grosserer 291, 307.
 Meissen i Tyskland 355.
 Melchior, Moses, Grosserer 389.
 Meller, Præsident 426.
 Mengel, Kræmmer 530. — Chr. G., Boghandler 527, 536, 615. — Gotfred Benjamin, Handskemager 525, 613.
 Mensing, Hans Jürgen 314.
 Mentzer, Feltskær 536.
 Menz, Præst i Norge 487.
 Merfeld, Gert v. 222.
 Mester Daniels Have 541.
 Metzner, Andreas 227.
 Meulengracht, Lavrens v. 220.
 van Meurs, Madam, Pottehandler 519. — Jan 566.
 Meyer, Emil, Kontorchef 625. — Frederik, Kopist 126. — Hans, Bøsestøber 224. — Henrik, Gæstgiver 493. — Samuel, Hofapotheker 217.
 Meyn, Stadsbygmester 466.
 de Meza, Læge 185—86.
 Michelsen, H. Chr. M., Præst 553.

- Jakob, Borgmester 129, 226.
 — Poul, Brandsvend 381.
 Middelfart 83.
 Missionskollegiet 353—54.
 Mohr, Johan, Urtekræmmer 525, 527.
 Moltke, A. G., Overhofinarskalk 502, 618.
 Monrad, D. G. 306—08.
 Monteleone 442.
 Morhauer, Murmester 618.
 »Morianen«, Værtshus 87.
 Mortensen, Peder, kgl. Lakaj 331.
 Morville, Madam 521.
 Mossin, Andreas 526.
 Muddermøllen 372, 375, 417—18, 438.
 Muht, Lieutenant 416.
 Mule, Peder, Kammerraad 515.
 Munch, Etatsraad 543. — Anders, Brygger 532. — Karen 14. — Rasmus Hansen 174.
 Mundt, Jodochus, Kræmmer 507.
 Mundtberg, Guldsmed 524.
 Munk, Peder, til Estvadgaard 318. — Peter 488.
 Munkholm 236.
 Munthe, Justitsraad 540. — Casper 492. — Iver 489, 491—92. — Ludvig, Præst 230. — Peter 491.
 Musa, tyrkisk Præst 339, 350.
 Mushart, Frøken 533.
 Mustafa, tyrkisk Kaptajn 339.
 Müffelmann, Grosserer 264.
 Mühlhausen, Doktor 529, 610.
 Mühlholm, Materialforvalter 541.
 Myhre, Hejduk 611.
 Mylius, Brygger 533.
 Müller, Fyrbøder 522. — Klædekræmmer 530. — Christian, Justitsraad 13. — Else 13. — Henrik, Rentemester 105. — Jørgen, Brygger 531, 610. — Ulrik Frederik, Hospitalsforstander 130.
 Münich, Krigsraad 543.
 Mynster, Biskop 279. — Overmedikus 478.
 Münter, Raadmand 262. — Balthasar, Provst 553.
 Møhlholm, Jens 126.
 Møinichen, Oversekretær 493.
 Møller, Skipper 11. — Christopher, Skræder 578. — Henrik Larsen, Urtegaardsmand 178—79. — Knud, Themand 514. — Peder, Klokke 515.
 Møller-Friis, Notarius 537, 615.
 Møllerlauget 286.
 Möllman (Mühlman), Magnus. Kræmmer 528, 613.
 Mølsted, H. C., Præst 117.
 Mønt, den gamle 220—33.
 Møntergaarden 222, 227.
 Møntergade 221.
 Møntmestre 226—30.
 Mørck, Prokurator 522. — Aage, Sværdfejer 575. — Peter, Kantor 518. — Severin, Sergent 513, 611.
 Møsting, Statsminister 262.
 Nagel, Torvemester 336, 421—22. — Frantz, Smedemester 605—08.
 Neuhausen, Kræmmer 530.
 Neve, Peter, Etatsraad 14.
 Niels Brocks Legatboliger 135.
 Nielsen, Skuespiller 552, 557—58. — Corfitz, Præst 177. — Gregorius, Købmand 492—94, 498, 519. — Jacob 494—98. — Jørgen, Blokkedrejer 518. — Knut, Sandfører 333. — Lauritz, Brygger 176. — Niels, Renteskriver 96, 97, 317—18, 321, 570. — O., Arkivar 329.

- Nieman, Arkivar 517.
- Nikolaj Kirke 44—47, 53, 54, 96, 97, 314, 430. — Skole 516, 520.
- Nimb (Neem) Jens, Kapellan 515, 518, 586, 612.
- Nissen, Jfr., Skuespillerinde 557.
— Henrik, Vintapper 522, 613.
— Peter, Klædekræmmer 532.
- Niswits, Frideric 573.
- Nordberg, Frøken 557.
- Norborg 526.
- Numsen, General 526, 529, 613.
- Nyegaard, Povl, Vintapper 536, 540—41.
- Nygaard ved Haderslev 617—18.
- Nyholm, Præst i Søllerød 7, 9, 10, 17.
- Nærumgaard 1—41.
- Nærum Kro 7, 9, 10, 16, 17.
- Nørrefæled 596—609.
- Nørregaard, Generalauditør 470, 475—76.
- Oder, Peter, Tømmermand 69.
- Oehlschläger, Slotsforvalter 616—19.
- Oksekopen, Værtshus 86, 87.
- Oksenstierna, Erik, svensk Gesandt 102.
- Olivarius, Christen, Præst 488. — Henrik, Præst 488.
- Olsen, Justitsraad 575. — Asmus, Skipper 360. — Hans, Murmester 60—62. — Jacob, Toldskriver 519. — Jens, Tjenestekarl 606—07. — Jørgen, Rødemester 544. — Lauritz, Sørenskriver 555. — Reiert 518.
- Olufsen, Jon, Bøsseskytte 90, 91.
- Opfostringshuset 385—86, 476.
- Opløb i Borgergade 1717, 341. — paa Slotspladsen 1701, 63—65.
- Ordinarie 88, 104.
- Ortman, Snedker 537.
- Ortved, Renteskriver 539.
- Oscar, svensk Kronprins 546—47.
- Osten, kgl. Sejlmager 511.
- v. Osten, Gehejmerraad 540. — Justitiarius 18. — Jan, Vintapper 544.
- Ostindisk Kompagni 98, 99, 360.
- Otteskillingsjorden 175.
- Owen, Grosserer 255, 264.
- Overtro 182—202, 561—64.
- Oxe, Peder, Rigshovmester 129, 136—38.
- Pallast, Johan Lorentz, Kræmmer 521, 530, 613, 614.
- Paris 620.
- Parykmagere 620.
- Pauli, Kammerraad 529. — Otto Georg 533.
- Paulli, Joachim Rich. 534.
- Paust (Paus), Hans, Købmand 544, 615.
- »Pavelige Selskab« 516.
- Peblingedammen 162.
- Peblingesø 162, 456.
- Pedersen, Chr., Renovationsforpagter 334. — Rasmus, Skipper 518.
- Peitersen. Gorris, Silkevæver 218. — Villum, Gæstgiver 102.
- Pelt, Abraham 533.
- Pense, Kaptajn 435.
- Pentz, Adam Henrik, Hofmarskalk 105.
- Pepin, Madam 526.
- Peret, Paul, Theskænker 581.
- Pest 213—14, 419—21, 426—27, 430. Pesten 1711: 571—76.
- Pesthuset 447—84.
- Pestmestre 623.
- Petersen, Albrecht, Hørkræmmer 313—14. — Bernt, Murmester 93. — Jacob, Kammertjener 69. — Jens, Glarmester 529. —

- Johan, Hospitalskirurg 452. —
— Peter, Hutstafferer 313.
- Petersens Jomfrukloster 313—14.
- Petri, Klædekræmmer 531.
- Peymann, Oberst 466, 481.
- Pfan, Porcelænsmester 541.
- Pfeif, Skipper 523.
- Pfeiffer, F. L., Klædekræmmer 21.
- Pflug, Amtskirurg 182—90, 195,
561—64.
- Pfützner, Tømmermester 618.
- Piil, Hans Mortensen, Værtshus-
mand 508.
- Pilloy, Skuespiller 525.
- Pilo, Hofmaler 525.
- Pilori (Gabestok) 340.
- Pio, Louis 390.
- Piper, Doktor 545. — Hestgarde
412.
- Pipgras, Isenkræmmer 530. —
Stolemager 513.
- v. Platen, Bygmester 332.
- Plejeanstalt, Almindelige 131.
- Pless, Morten, Købmand 104—05.
- Plessen, Carl v., Overkammer-
herre 523, 525, 540.
- Plockross, Sværdfejer 366.
- Ploug, Carl 294, 296, 306.
- Plum, Adam Christopher, Vin-
tapper 521, 530.
- Pløen, Hertugen af 494. — Ma-
thias, Vægterlieutenant 55, 58,
59.
- Pog, Adrian, Bager 523.
- Pohlmann, Jfr., Sangerinde 558.
- Pop, Hans, Bøsestøber 225.
- Popelière, Jacob 105.
- Posno, Daniel og Morten 439.
- Possberg, Povl 94.
- Post, Major 137. — Johan, Mønt-
mester 218, 229.
- Poulsen, Kaptajn 525. — Kina-
kaptajn 545. — Andres, Stald-
karl 433. — Iver, Borgmester
218. — Iver, Gæstgiver 102. —
Niels, Dr. 129.
- Pramlauget 417.
- Prehn, Urtekræmmer 535. —
(Preus), Nicolai 528, 614.
- Preisler, Brandmajor 532. — Mo-
delsnedker 389.
- Prinsens Bro 359, 439.
- Printzler, Smed 444.
- Pristaff, i Søborghus 376. — Ma-
thias, Køkkeninspektør 575.
- Prom, Albert, Præst 113.
- Prosch, Jacob, Politibetjent 514,
516, 612.
- Proviantgaarden 381, 405, 430.
- Prætorius, Lieutenant 579. — H.,
Grosserer 264, 278—79, 290,
303, 305, 307. — Jeppe, Etats-
raad 553.
- »Pæretræet«, Husnavn 531.
- Qvant, Johannes, Fribrygger 541.
- Quelkmayer, Borchart 222—23.
— Hartvig 223.
- Quillin, Katharine 560.
- Qvist, Jørgen, Købmand 348, 435.
- Qvistgaard, Legationsraad 19.
- v. Qvoten, J. H. 540. — Salomon
408.
- Qværnæs i Norge 485, 489—90.
- Raadmandsvangen 163, 165—66.
- Raben, Fr., Gehejmerraad 542.
- Rach, Værtshusmand 524. — Jo-
hannes, Maler 524.
- Raff, Anthoni, Justitsraad 529,
542, 614.
- Ravn (Ravn) Hannibal, Theskæn-
ker 516, 520, 612.
- Ramel, Skuespiller 493.
- Ramsøe, Værtshusmand 541.
- Rantrum, Hans, Kræmmer 534.
- Rantzau, Anna Sophie 612. —

- Carl Schack v. Ascheberg 512
—13.
- Rasch, Politimester 326, 349.
- Rasmussen, Bertel, Skipper 512.
— Jens, Bager 521. — Lauritz,
Assessor 13. — Rasmus, Kan-
celliforvalter 577.
- Raun, Frederik 127.
- Ravnsborg 413.
- Reberbane 602.
- Recke, D. A. von der 370.
- Redder, Etatsraad 537, 615.
- Reenberg, Chr., Kapellan 507, 524.
- Refshaleøen 387.
- Reich, Kontrollør 536.
- Reinfranch, Brygger 345. — Elisa-
beth Margrethe 345.
- Reinhardt, Christian Adam, Ho-
spitalskirurg 461.
- Reiser, Fr., Politiprotokollist 334
—35.
- Reitzenstein, Generalmajor 529.
- Reken, Thomas v., Urtekrømmer
517.
- Renne, Hans 401.
- Renovationsvæsen 334—36, 341
—42, 349, 352—53, 360, 362,
365, 382—83.
- Renteri, gamle 227.
- Repsdorph, Kaptajn 526.
- Resen, Hans, Biskop 129.
- Rested, Assessor 199, 200. — La-
kaj 523.
- Restorff, Birgitte 138.
- Reuss, Auditor 539, 615.
- Revenfeldt, Conradine 570.
- Reventlow, Grevinde 496. — Chri-
stian Ditlev 18. — Conrad 570.
- Reventlows Hotel 527.
- Rheindorph, Vintapper 543, 615.
- Rhode, Doktor 527. — Christo-
pher, Husejer 411. — Thomas,
Vintapper 528.
- Rhodium, Ambrosius, Læge 214.
- Ribe, Informator 575.
- Rieber, Politifuldmægtig 337.
- Rich, Superkargo 473, 475—77.
— Jacob, Isenkrømmer 530
—31. — Joachim, Herbergerer
572—75, 592.
- Richard, Kaptajn 515, 612.
- Richardt 520.
- Riegels, N. D., Forfatter 457—62,
472—73, 483.
- Riis, Joh. A. R., Præst 553. —
Mathias, Fyrhøder 512, 611.
- Rimestad, C. V. 392—95, 398. —
C. O., Kontorchef 397.
- Ring, Prokurator 298.
- Risch 522.
- Ritz, Peter 511, 611.
- Robiani, Maler 415.
- Rocqall, Kaptajn 537.
- Rode, Frans 104. — Mette 104
—05. — Steffen, Købmand 101,
103—04.
- Roetkirk, Felix, se Fuchs.
- Rof 523.
- Rohde, Christian, Hestgarde 368
—69. — Søren, Mundskænk
515, 612.
- Royal, Kornet 409.
- Rolighed 471.
- Romulus 355.
- Rosborg, Jacob 509.
- Rosbæk 162—64, 169, 205. —
Bro 173. — Mølle 111, 162—
64, 169—73.
- Rose (Rosl), Daniel, Krudtmester
526, 613.
- »Rosen«, Blegdam 180.
- Rosenberg, Oberstlieutenant 152
—58, 598. — Stadsbygmester
454.
- Rosenborg 229, 232. — Brøndan-
stalt 245. — Have 225—26, 422.
- Rosengård (Rosenberg), Peter,
Brygger 526—27, 613.

- Rosenhoff, Claudius, Forfatter 250, 254, 257, 297, 299.
 Rosenkilde, Hører 489.
 Rosenkrantz, Holger 224. — Iver, Amtmand 352.
 Rosenmeyer, Madam 551.
 Rosenørn, Kammerherre 200.
 Roskilde 331. — Hospital 213. — Kro 274.
 Rossel, Steffen 415.
 Rosset, Claudi 448, 459, 528.
 Rosted, Porcelænshandler 523.
 Rostgaard, Frederik 334, 312, 314, 570—71, 578.
 Rotgeter, Gert, Bøsestøber 225.
 Rothe, Præst ved Vartov 117—18.
 Rottbøll, Højesteretsadvokat 20.
 Rughaven 171—72, 180.
 Runestene 529.
 Rungsted Kro 445.
 Rungstedlund 273—74.
 Russisk Indkvartering 1716, 325, 333—34, 338.
 Ruder, Jomfru 528.
 Ryge, Skuespiller 557.
 Rysenstens Badeanstalt 259.
 Rysse, Peter, Assessor 235—38.
 Ryvangen 164, 172, 176—77.
 Røiels Kro (?) 274.
 Røide, se Niels Nielsen, Renteskriver.
 Rømer, Ole 326.
 v. Rømer 538.
 Rørdam, Peter, Præst 33.
- Sager, Bagermester 262, 290, 299, 305—07.
 Salicath, Højesteretsadvokat 255, 263—65, 269, 278, 289.
 Salpeterværk 45.
 Saltholm 420, 426.
 Saltkompagni 229.
 Salto, H., Hosekræmmer 523.
 Saur, katolsk Præst 416.
- Saxdorff, Præst 200.
 Saxtorph, Overmedikus 190, 453.
 Scalabrini, Kapelmester 525.
 Schack, Grevinde 612.
 Schaffalitzsky, Lieutenant 532.
 Schalck, Stadskirurg 370.
 Schallinge, Gesina 571.
 Schaltz, Lars, Kornskriver 508, 610.
 Schaper, Murmester 256, 260, 263—64.
 Scharffenberg, Kancelliraad 532, 614. — Sekretær 543, 615.
 Scharingborg, Steffen 226.
 Schartous Gaard 554.
 Schauricht, Oberstlieutenant 436.
 Scheel, Greve (1748) 532. — Greve (1803) 70. — Grevinde 512, 515, 529, 612. — Kornet 366. — Madam 540. — Stadsfysikus 478. — Erik, Kaptajn 20. — Sophus, Kammerjunker 20.
 Scheel Plessen, Amtmand 17.
 Schenk, Regimentsfeltkær 522, 613.
 Schimmelman, H. E. S., Greve 549.
 Schinkel, Student 374.
 Schive, Etatsraad 200.
 Schiøler, Casper, Maler 508.
 Schiøtt, Jens, Gæstgiver 102.
 Schjern, Jens, Literat 246, 257.
 Schjødte, Søren, Præst 553—54.
 Schmidt, Professor 385. — C. F., Slotsforvalter 617—19. — Rud. Chr., Hofraad 497—502.
 Schou, H. H., Direktør 625.
 Schouw, Joak. Fr., Professor 246, 250—52, 254, 269, 293—94.
 Schrader, Præsident 531. — Chr., Guldarbejder 536. — Hans Jakob, Guldsmed 536.
 Schreiber, Oberassistent 584. — Mathias, Præst 532, 614.

- Schröder, Regimentskvartermester 533.
- Schulenburg, Feltmarschal 528, 613.
- Schulin, Udenrigsminister 54, 525.
- Schup, Chr., Raadmand 527.
- Schwartzkopf, Bundtmager 526.
- Schwermansdal 471.
- Schwertfeger, Johan, Klædekræmmer 530.
- Schyren, Bernt thor 579, se Schyrmand.
- Schyrmand, Bernt 87, 94—96, 109, 313, 317, 319—20. — Johan 94, 319. — Peter 320.
- Schütz, Christian, Saltværksbetjent 513, 611.
- Schäfer, Byskriver 542.
- Schönberg, Justitsraad 262.
- v. Schönfeld, Generallicutenant 334.
- Schönfelt, Johan, Kandestøber 530.
- Schönheyder, Kammeradvokat 9, 12, 19, 21. — Johan Henrik, Læge 461, 476.
- Scuart (?) 545.
- Seckman, Assessor 535. — D., Justitsraad 533.
- Seddelpenge 418—19.
- Seehuus, Morten 44—46, 53.
- Seeman, Corfitz, Skuespiller 557.
- Seger, Johan, Bager 517.
- Seidelin, Hans, Konferensraad 130.
- Seidlitz, Hofpræst 534.
- Sejldugsfabrik 286.
- Sejlhuset 221.
- Selstrup, Arkitekt 557.
- Sengeløse, Madam 512.
- Serridslev 161—81. — Kongsgaard 161. — Vandmølle 161.
- Severin, Sergent 512, 611. — Urtegaardsmand 422. — Jakob, Proprietær 544.
- Seyme, Agathe 567, 581, 584—85.
- Sibbern, Gabriel 142.
- Sidelmann, Johan Thomas 112—14.
- Siesby, Gottlieb 282.
- Silkegade 217—20.
- Silkehuset 220, 536.
- Silkekompagni 219.
- Silkevæverier 217—20.
- Simonsen, Hans, Gæstgiver 102. — Vedel 262, 284.
- Sivers, Peter 569.
- Sivertsen, Hans 518. — Otte, islandsk Laugmand 331.
- Skaftholm 543.
- »Skibet«, paa Vestergade 543.
- Skibsted, Justitsraad 255, 263, 278, 285, 290. — Præst 508.
- Skien 235—36.
- Skippernes Laugshus 509, 522.
- Skolevæsenet 298.
- Skovshoved 274.
- Skriver, Mikkell, Borgmester 171.
- Skræderlaug 365.
- Skrædernes Laugshus 536.
- Skuderløse 137.
- Skvaldergaarden 517.
- Skydebanen 255—56, 259, 266.
- Skæppespil 414.
- Slagelse 84.
- Slagtehus 445.
- Slagterlauget 276—77.
- Slibemøllen ved Vartov 173—74.
- Slukefter 173, 599.
- Slyter, Stenzel 225.
- Smidth, Philip, Arkitekt 309.
- Smit, Fiskal 526, 540.
- Smith, Barber 517. — Kræmmer 530. — Henrik, Overlærer 395—98. — Johan Conrad, Vintapper 530. — Stephen Jacobsen, Vintapper 519, 612.
- Sofieshøj (Nærumgaard) 5, 22.
- »Solen«, Husnavn 530.
- Sommer, Chr. H., Kaptajn 21.

- Sommerfelt, Værtshusholder 512.
 Sonne, Assistent 261. — Prokurator 514.
 Sophie Amalie, Dronning 68.
 Sortedamssø 162, 350.
 Sorterup, Christian, Herbergerer 543.
 Spanggaard, Jens, Urtekræmmer 517, 612.
 Sparre, Gørvel Faddersdatter 319.
 Spejlsby Hospital 111, 129.
 Spendrup, Brændevinsbrænder 509.
 Spengler, Kunstdrejer 521.
 Sperling, Skipper 531. — Otto 214.
 Spidelberg, Ingeborg 487.
 Spindler, Johanne, Skuespillerinde 554.
 Spleth, Hans, Kapellan 345.
 Sponeck, W. C. E., Finansminister 286.
 Spormand, Peder, Professor 323.
 Springgade 535.
 Sprogrør 364.
 Spænholt, Madam 509.
 Spøgelse 364.
 Stålhandske, Johan, svensk Gesandt 106.
 Stabel, Justitsraad 199, 201.
 Stadens Gæstehus 106—08.
 Staffeldt, Gehejmerraad 3, 12, 16, 18. — Oberst 336, 340. — Otto, Kammerjunker 16.
 Stage, Skuespiller 557.
 Stampe, Professor 543. — Hans, Raadmand 176.
 Stangvigen i Norge 490.
 Stavanger, Kommissariatsskriver 528.
 Steen, Ellen, Lærredskone 373. — Mikkel 92.
 Steffensen, Peter, Billedhugger 415.
 Stenbukkens Gaard 520.
 Stendrup (Stender), Feltskær 525, 613. — Hospitalsforstander 114—15, 136.
 Stenholm, hans Enke 510.
 Sternberg, Rasmus, Groshandler 531, 610.
 Stettin 621.
 Stiesen, Otte 318.
 Stiff (Styfe), Johan Henrich, Øltapper 514, 611.
 Stifken, Johan Henrik 507, 517, 610. — Lyder, Galanterikræmmer 610.
 Stockholm 623.
 Straavisk 400—02.
 Strandmøllen 26, 27, 215.
 Strandvangen 170—72, 181.
 Strandvejen 173—81.
 Strussenfeldt, Michael v., Kammerherre 22.
 Stub, Ambrosius 488. — Jørgen, Præst 488. — Peter, Student 537.
 Stubbe, Jacob 175.
 Studentersamfundet (det nye) 624—25, (det ældre) 285, 306.
 Stuve, Bertel, Politifuldmægtig 126—27, 366—67, 430.
 Styrup, Major 526.
 Stænderforsamlinger 241—308.
 v. Stöcken, Generalinde 515, 612. — Kammerherre 588—89.
 Suhm, Michael Valentin 511. — P. F. 564.
 Sumbel, Samuel 315.
 Sunckenberg, Bogholder 545.
 Svabe, Nikolaus 227—30.
 Svane, Kammerraad 542. — Hans 13.
 Svaneapotheke 530.
 Swartzenberg, Kammertjener 511.
 Svedfeger, Joh. Herm. 529.
 Svendsen, Kinafarer 539. — Ole, Købmand 544.

- Svenke, Kristoffer 232.
 Synagogen 534.
 Sygestatistik 1715, 330.
 »Synaalejomfruen« 196.
 Sø-Assurancekompagniet 578—79,
 585, 591.
 Søborghus 376.
 Søderholm, Sophie 406.
 Søkadet Akademiet 259, 262.
 Søllerød 4, 7.
 Sølvgadens Kaserne 447, 455.
 Søndermarken 617—18.
 Sørensen, Jens, Søkortdirektør 338.
 — Niels, Tømmermester 416. —
 Rasmus, Boghandler 538, 615.
 — Staffen. Gæstgiver 102.

 Tagenshus 166.
 Tange (Dronninggaard) 66—69.
 Tangevang 66, 67, 69.
 Teichner, Urban, Grenader 407.
 Terkelsen, Gotthard, Kapellan
 520, 524, 613.
 Tessin, Klokkestøber 423, 425,
 429, 437.
 Thaarup, Fr., Redaktør 256.
 Theater, det kgl. 556—58. — I
 Grønnegade 493. — i St. Kon-
 gensgade 540. — i Læderstræde
 540.
 Thiele, F. A., Instrumentmager
 385—86.
 Thielo, Jomfru 528.
 Thoen, Anthoni, Barber 611.
 Thomesen, Regimentskvartermes-
 ter 541. — Skoleholder 524.
 — Eggert, Værtshusholder 512.
 — Lorentz, Skifteskriver 514,
 611.
 Thorsen, Thor, Vægter 409, 414.
 Thorup, Regimentskvartermester
 529. — Iver, Postmester 516,
 520, 612.
 Thott, Otto 224.

 Thuborg, Mathias, Matros 412.
 Thue, Jonas, Brygger 176—81.
 Thune, Jens, Graver 508.
 Thuresen, Overskibsbygger 540.
 — Frederik 74—76.
 Thygsel, Henrik, Gæstgiver 93,
 95, 97.
 Thøcksen, Thorsten 578.
 Tiese, Niels, Bødker 360.
 Tietgen, C. F. 568.
 Tietjen, Herman 567, 578.
 Timm, C. H., Instrumentmager
 391—92.
 Tingvold i Norge 490.
 Titken, Niels, Brygger 197—202.
 Tobak 80.
 Tobiesen, Hoboist 517.
 Tode, Professor 185—86.
 Toft, Hans Jacobsen 544.
 Toldberg, Vognmand 600—09.
 Toldboden 375.
 Toldbodgade 375, 380.
 Toldbodplads 332, 380, 416—17.
 420, 422, 429, 432.
 Toldbodvejen 332, 441.
 To og tredive Mænd 255, 271, 281.
 Torbensøn, Oluf, Forstander 221.
 Torm, Politimester 55, 56, 513.
 Torp, Peder, Kommissariatsbud
 512.
 Torsager, Constantin 575.
 Toxværd, Student 517.
 Toyou, Traktør 109. Se Tujon.
 Trampe, Adam 19, 20, 36. — F.
 C., Stiftamtmand 20. — J. P.,
 Artillerilieutenant 20.
 »Tranen«, Værtshus 512.
 »Tre Hjorte«, Værtshus i Lakse-
 gade 513.
 »Tre Hjorter« paa Vestergade 543.
 Treschow, Grosserer 30.
 Trier, Emma 39. — Herman 624
 —25.
 Triesberg 521.

- Trinitatis Kirke 225, 437, 529.
 Trojel, Hans, Præst 235—40.
 Trolle, Korfits 209. — Niels, Lensmand 67.
 Tronier, Pikør 152—60, 598.
 Trot (Trok), Toldskriver 525, 613.
 Triumph, Rebslager 601—09.
 Tscherning, A. F. 281—82, 293.
 — Poul, Generalauditor 76.
 Tuborg 173, 176—81, 344, 346. — Lille 180—81.
 Tugthuset 203—09.
 Tugthuskirken 209.
 Tujon, fransk Kok 525.
 Tuscher, Carl Marcus, Maler 545.
 Tutein, Grosserer 287.
 Tvede, Gotfred, Arkitekt 40.
 Tyrkiske Fanger 339, 350.
 Tyverier 596—600, 619. — fra Holmen 368, 444.
 Tøjhus, gamle 318.
 Tøjhusbetjente 419.
 Tømmermand, Jacob, Gæstgiver 106. — Peter 106.
 Tøxen, Blok, Literat 557.

 Uddevalla 382.
 Ulfstand, Gregers Truidsen 319. — Mette 319.
 Ulrich, Daniel, Skolemester 416.
 Ulrik, F. F., Fysikus 388—89.
 Urne, Knud 207, 209.
 Ursin 522. — Hans, Kammerpræsident 532. — Jakob, By-skriver 532, 614.
 v. Usdom, Major 408.
 Usserød Fabrik 286.
 Utterslev 166.

 du Wahl, Johan Salomon, Portrætmaler 545, 615.
 Wahlmann, Gartner 605—06.
 Waisenhuset 528, 533.
 Walbom, Jens, Urtekræmmer 511, 517, 585, 587. — Johan, Urtekræmmer 542.
 Valentin, P. C. V., Byfoged 551.
 Valeur, Raadmand 525.
 Valkendorf, Christian Eriksen 92. — Christopher 92, 232, 319.
 Valkendorfs Bog 87.
 v. Wallrodt, Gesandt 95.
 Walterstorph, Ritmester 178.
 Walther, Tømmermester 24. — Johan, Musikant 380.
 Wandel, A. C., Hospitalskirurg 463—65, 476. — Hans, Præst 489.
 Wandeler, Johan Daniel 80. — P. R., Dr. med. 586.
 Vangede Kilde 438.
 Wanowitz, Anders, Lygtemager 586.
 Vartov 110—38, 205, 208. — Hospitalsforstander 123—29. — Kilde 175, 438. — Kirke 110—23.
 Vartov, Gamle 111, 169—73, 175, 180—81, 205, 599.
 Wasserfall, Peter, Kræmmer 528, 613.
 Watskiær, Jfr., Skuespillerinde 554.
 Weber, Frederik 544. — Henrik, Apotheker 89—91.
 Wedden, Engelbret v. 231.
 Weer, Alonge de 360.
 Wegener, Henrik, Skuespiller 493.
 Veiger, Herman 86.
 Weilbach, Philip og Iver 559.
 Wein, Marie 575.
 Wejde (Wit) Christian 514, 612.
 Vejle Sø 66, 69.
 »Weltkugel«, Husnavn 536.
 Wendal, Kjeld 519, 612.
 Wentzel, Boghandler 545, 615.
 Verdig, Frederik, Bartskeer 622.
 Werlauff, Professor 24, 262, 284.

- Vermehren, Major 364.
 Werner, Toldinspektør 493. —
 Urtekræmmer 532.
 Vernicke, Lieutenant 541.
 Vesling, Kancelliraad 543, 615.
 Wessel, Jøde 348.
 Wesselsminde 18, 19.
 von Westen 514. — H. C. 575.
 Vesterfællend 233, 449, 596, 599.
 Weszling, Morten 102.
 Wettermann, Tøjhusskriver 542.
 Wewer, Vekselerer 545.
 Wexschall, Fr. T., Koncertmester
 551.
 Weyerslev, Kaptajn 515, 612.
 Weyse, Etatsraadinde 538, 615.
 — katholsk Præst 416—17.
 Vibe, Jens og Lars 174.
 Vibenshus, Store 167—68, 173,
 597—98. — Lille 173—75.
 Wiborg, Niels 332, 375, 417. —
 Rasmus, Underfoged 361.
 Wichmann, Johan Ernst, Skræ-
 der 510, 524, 543, 611, 615. —
 Peter, Hofskildrer 523.
 Wick, Johannes v. 210.
 Victorin, Regimentskvartermester
 433.
 Wielandt, Kancelliraad 494. —
 Madam 520.
 Viereck, Oberst 537.
 Vieregge, Carl Henrik v., Stald-
 mester 433. — Oberstlieutenant
 434.
 Wigant, Søkaptajn 507.
 Wiinberg, Andreas, Smedesvend
 606, 609.
 Wildebrand, Klædekræmmer 528.
 Wilder (Willer), Carl, Stadsmæg-
 ler 544, 615.
 Vilhelmsdal 174.
 Villadsen, Jens, Tømmersvend
 612.
 Willatzdatter, Anne Marie 179.
 Willemsen, Renovationskontra-
 hent 383.
 Williamson, Brygger 344.
 Vind, Kaptajn 526. — Niels, Lens-
 mand 67. — Ole, Præst 231.
 Vinding, Rasmus 570.
 Vingaarden 509.
 Vingaardsstræde Nr. 131: 259.
 Winneche, Barber 413. — Mønt-
 mester 436.
 Winning, Skolemester 510, 611.
 Winsløw, Professor 185.
 Winstrup, Peder, Biskop 230.
 Winter, Apotheker 534.
 Winterfeldt, Dirck von, Dom-
 provst 95.
 Winther, C. M., Overretsproku-
 rator 28—31, 37.
 v. Witenstein, Kammerraad 89.
 Withusen, C. C., Læge 553.
 Wittrock, Materialforvalter 525.
 — Ludvig, Kræmmer 530, 533,
 614.
 Wittry, Ludvig 529.
 Wodroph (Votrup), Justitsraad
 528, 614.
 Woest, Herman og Johan 174.
 Vogetz, Charlotte Maria 507.
 Vognmandsvangen 163, 165—66.
 Vogt, Andreas, Urtegaardsmand
 180. — Hans Henrik, Urte-
 gaardsmand 179—81. — Hen-
 rik, Strandrider 180.
 Voigt, Brændevinsmand 541. —
 Madam 618. — Slotsforvalter
 616—18. — Just, Christopher,
 Fuldmægtig 126.
 Volandt, Joseph, Theskænker 525,
 613.
 Woldberg, Skuespiller 554.
 Wolff, Jørgen, Kunststøber 225.
 — Niels Gjessing, Præst 118.
 Woller, Porcelænshandler 534. —
 Chr., Snedker 534.

- Wollert, Regimentsfeltkær 527.
 Voltelen, Divisionskirurg 185—86, 525, 613. — Justitsraad 197—202. — Just Henrik, Sekretær 197, 202.
 Worm, Christen, Professor 112.
 Wormskjold 618.
 Worsøe, Vinhandler 28—30.
 Wosemose, Raadmand 470, 472, 476.
 Voskam, Justitsraad 583.
 Voss, Vinhandler 529.
 Wulff, Ida, Sangerinde 554, 557.
 Wüste, Assessor 61.
 Værtshuse 81—109.
 Wørtz, Johan 315.
 Yoldi, Overreeremonimester 27.
 Zahn, Vilhelm, Stadsmægler 544, 615.
 Zahrtmann, Kristian, Maler 484.
 Zepelin, Oberst 126.
 Zeuthen 491, 493.
 Ziemer, Thomas, Raadmand 530.
 Zinck, Madam, Skuespillerinde 553. — Joh. G. C., Operasanger 553—55.
 Zoega, Hans 175.
 Zrza, Jfr., Sangerinde 557.
 Zylius, Michael 380.
 Æreboe, Etatsraad 200. — Rasmus, Notarius 612.
 Ørbek, Andreas 530, 614.
 Øresundstold 287.
 Ørsted, Anders Sandø 269, 272, 276—79, 281, 303—04.
 Ørtz, Grevinde 537. — Oberst 368, 409.
 Øst, Urtekræmmer 307.
 Østerbye, Johan Georg, Kaptajn 583.
 Østergade 15: 523, 525.